

Ünnepi tanulmányok a 75 éves
NÉMETH ZSOLT
tiszteletére

Navigare necesse est

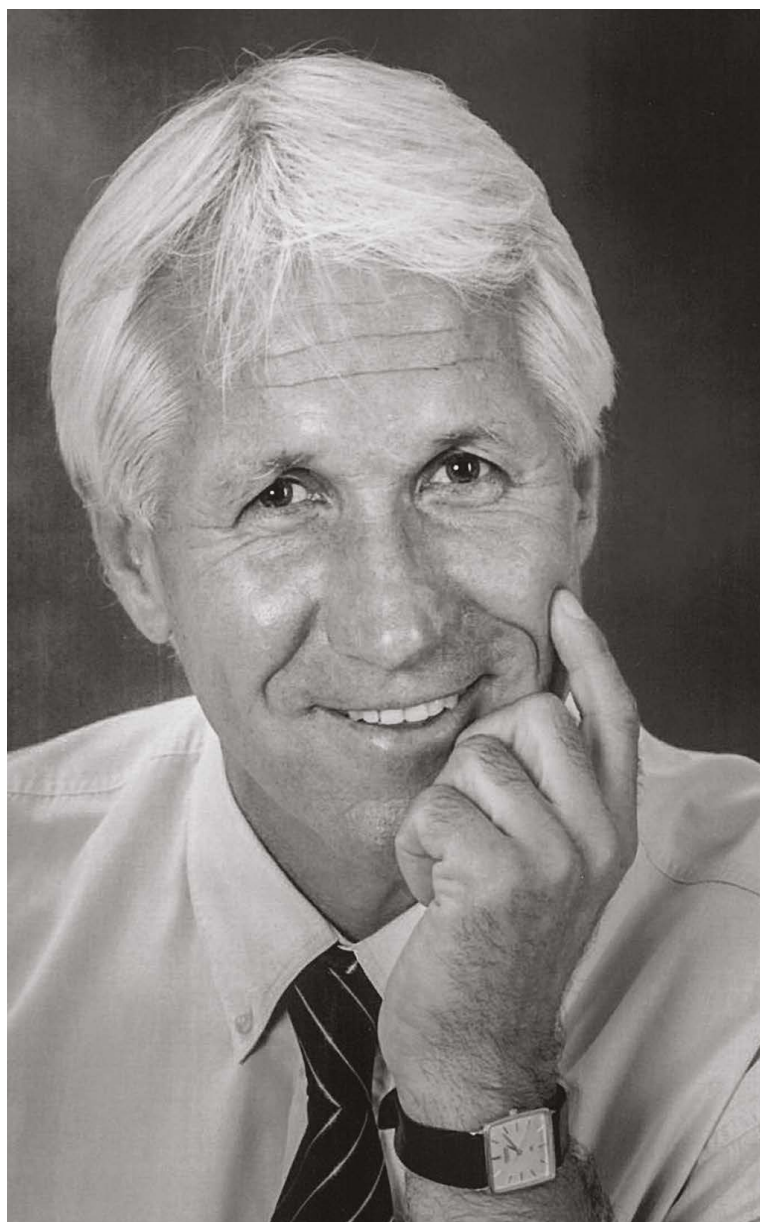

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

Ünnepi tanulmányok a 75 éves
Németh Zsolt tiszteletére

Navigare necesse est

Ünnepi tanulmányok a 75 éves Németh Zsolt tiszteletére

Navigare necesse est

Szerkesztette
Barabás A. Tünde és Christián László

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

Budapest, 2021

A kötet szerzői

Amberg Erzsébet	Koltay András
Androvicz Gábor	Korinek László
Balla Zoltán	Kovács Gábor (NKE)
Balogh Lídia	Kovács Gábor (SZE)
Barabás Andrea Tünde	Kőhalmi László
Berei Róbert	Lévay Miklós
Blaskó Béla	Madai Sándor
Boda József	Magasvári Adrienn
Budaházi Árpád	Major Róbert
Christián László	Mészáros Bence
Czenczer Orsolya	Nagy László Tibor
Domokos Andrea	Pallagi Anikó
Erdős Ákos	Pallo József
Fantoly Zsanett	Pap András
Farkas Ákos	Pápai-Tarr Ágnes
Fenyvesi Csaba	Polt Péter
Finszter Géza	Ruzsonyi Péter
Gál István László	Sallai János
Gönczöl Katalin	Sárkány István
Hautzinger Zoltán	Schubauer László
Herke Csongor	Sipos Ferenc
Hollán Miklós	Sivadó Máté
Horgos Livia	Szabó Andrea
Irk Ferenc	Szendrei Ferenc
Karsai Krisztina	Vári Vince
Kiss Tibor	Windt Szandra

© A szerzők, 2021

Szerkesztés © Barabás A. Tünde, Christián László, 2021

© A kiadó, 2021

Minden jog védve.

Tartalom

Előszó | 9

Laudáció

Koltay András

A vitorlázó kriminológus –
Németh Zsolt rendőr ezredes köszöntése | 13

Tanulmányok

Amberg Erzsébet

Mennyi az annyi? – A fiatalkorú bűnözés és bűnözéskontroll
alakulásának áttekintése | 17

Balla Zoltán

Kormányzástan – kormányzás –
Áttekintés megjegyzésekkel | 27

Balogh Lídia

„A jó rendőr tapintatos és gyengéd...” | 37

Barabás A. Tünde

A rendőrségi munka és a lakosság
bizonytalanságérzetének összefüggései | 43

Berei Róbert

Várnézőben a budavári „sheriffel” | 53

Blaskó Béla

Jogállamiság – értelmezési szilánkok | 61

Boda József

Az amerikai Szövetségi Nyomozó Hivatal
szerepe a bűnüldözésben | 71

Budaházi Árpád

Gondolatok az agyi alapú hazugságvizsgálatról | 81

Christián László

Szívvel-lélekkel a bűnmegelőzésért | 91

Czenczer Orsolya
A büntetés-végrehajtás zöld esküje –
Az európai zöld megállapodás (*Green Deal*)
és a magyar büntetés-végrehajtás kapcsolódási pontjai | 101

Domokos Andrea
Hallgatók a célkeresztben | 109

Erdős Ákos
FOCUS-ban a rendőrség drogprevenciós tevékenysége | 119

Fantoly Zsanett
Fejezetek Los Angeles rendészettörténetéből | 131

Farkas Ákos
A kihallgatási jegyzőkönyvek
és a tisztességes eljárás a nyomozás során | 139

Fenyvesi Csaba
Kriminológiai morzsák a világból | 153

Finszter Géza
A büntetőeljárás törvény új jogintézményei,
a leplezett eszközök | 163

Gál István László
A minősített adattal visszaélés
néhány kriminológiai problémaköre | 179

Gönczöl Katalin
A szolgáltatott igazság | 189

Hautzinger Zoltán
A külföldiek és a migráció lehetséges
megjelenése a kriminológiában | 199

Herke Csongor
A kiberbűnözés és a teljesen
önvezető járművek | 211

Hollán Miklós
A közösség tagja elleni erőszak viszonya
más bűncselekményekhez | 223

Horgos Livia
Gondolatok a Janus-arcú
magánindítványról és hiányáról | 237

Irk Ferenc
Az európai értékek védelméről | 247

Karsai Krisztina

THC vagy CBD? Izgalmas jogi kérdések
a *French Bulldog*-ügy margójára | 255

Kiss Tibor

Miért népszerű a darknetes
kábitószerek-kereskedeleme? | 269

Korinek László

Az út nullától egyig | 277

Kovács Gábor

A vezetői hatékonyság
további növelésének lehetőségei | 287

Kovács Gábor

Az egységes Európai Forenzikus Tudományos Térség (EFSA–2020)
megvalósítása – illúzió vagy realitás? | 297

Köbalmi László

A biztonság bűvöletében | 309

Lévay Miklós

Az ENSZ bűnözéssel szembeni tevékenységéről
és az Európai Bűnmegelőzési Intézet (HEUNI)
munkájáról | 319

Madai Sándor

Elmélkedés egy bűncselekmény jogi tárgyról:
a kiskorúval való kapcsolattartás akadályozása | 333

Major Róbert

Közlekedéskriminológiai gondolatok
(egy ítélet margójára) | 341

Mészáros Bence

A közeli ismétléses sértetté válás
(*near repeat victimization*)
és szerepe a prediktív rendészetben | 351

Nagy László Tibor

A fiatalok által elkövetett rablásokról | 361

Pallagi Anikó

Kriminálpolitikai alapvetés | 371

Pallo József

Deus ex machina,
avagy az intézkedések mint a szabadságvesztés alternatívái | 383

Pap András László

Minden (roma) élet számít:
populizmus a koronavírus árnyékában | 391

Pápai-Tarr Ágnes – Sipos Ferenc

A közérdekű munka büntetéskiszabási tapasztalatai
egy aktakutatás fényében | 401

Polt Péter

A 21. század kihívásainak hatása a büntetőeljárásra –
Kripto valuták, azaz az új vagyoni értékek
büntetőjogi kérdései | 419

Ruzsonyi Péter

A Covid-19-pandémia hatása a „börtönvilágra” | 429

Sallai János – Androvicz Gábor

Laky Imre, a magyar rendőri szakoktatás úttörője | 445

Sárkány István

Az iszlám és a terrorizmus kapcsolatának
néhány aspektusa | 457

Schubauer László

A pénzmosással kapcsolatos
nemzetközi egységesítési törekvések
és a pénzmosás tényállásának 2020. évi átalakítása | 467

Sivadó Máté

Mire tanít bennünket (leginkább)
Németh Zsolt etikája kábítószer-területen –
avagy továbbra sem engedünk a 77-ből! | 479

Szabó Andrea – Magasvári Adrienn

A pénzügyőrtisztképzés a bolognai folyamat
és az uniós csatlakozás tükrében | 487

Szendrei Ferenc

Terrorizmusfinanszírozás,
azaz a terrorizmus bevételei | 499

Vári Vince

Az eljárási (procedurális) igazság jelentősége
a rendőri munkában | 509

Windt Szandra

Emberkereskedelem és a (közösségi) rendőrség | 519

Előszó

Németh Zsolt ez év nyarán ünnepli születésének 75. évfordulóját. *Navigare necesse est* – azaz hajózni szükséges! Nagy Pompeius kétezer évvel ezelőtt valószínűleg nem gondolta, hogy buzdító szavai, amelyekkel a Szicíliából Rómába tartó hajósokat indította veszélyekben gazdag újukra egykoron, itt és most kiváló kollégánk, barátunk köszöntésének jelmondatává válik. A kijelentés tökéletesen illik életútjához, különös tekintettel arra a tényre, hogy őt nemcsak kiváló oktatóként és tudományos útkeresőként, de egy közismert balatoni vitorlášhajó, a *Bobó* kapitányaként is ismerjük.

A hazai kriminológia művelőinek egyik meghatározó szereplőjét, a tudományos fejlődés és az életre felkészítő oktatás elkötelezett képviselőjét, a nagyon sokak által ismert és szeretett oktatót köszöntjük ezzel a kötettel. Személyében olyan kiváló szakembert ismerhetünk, aki pályafutásával, emberi és szakmai hozzáállásával, tapasztalataival sikeresen épített hidat a tudományos elmélet és a gyakorlat sokszor látszólag igen ellentétes oldala között. Korábbi, a rendőri munka során szerzett tapasztalatai a későbbiekben is meghatározták munkáját, érdeklődési területeit a kriminológián belül, amelyet azután mindig elfogulatlan, pártatlan és az emberi méltóságot figyelembe vevő, elkötelezett tudós szemléletével adott át a hallgatók számára. Leendő rendőrök ezreit oktatta az elmúlt közel 30 évben, és közvetítette feléjük azt a tudást és attitűdöt, amely megalapozta az előítéletektől mentes, állampolgárokat támogató, ugyanakkor hatékony rendőri munkát. Vezetőként – az RTF főigazgató tudományos helyetteseként, majd tudományos rektorhelyettesként – is ezen alapvető értékek mentén végezte munkáját. Főszerkesztőként sikerre vezette a *Magyar Rendészetet*, az RTK szakmai lapját, és MTA „B” kategóriás folyóiratként adta át utódjának 2018-ban. Oktatói tevékenységének elismertségét mutatja, hogy az RTK-n, majd az NKE-n végzett munkája mellett számos egyetemre hívták kriminológiát tanítani. Így a Wesley János Lelkészsképző Főiskolán, a Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Karán, a győri Széchenyi Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Karán, a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán is oktatott és oktatja a kriminológiát. Hosszú és sikeres pályafutása alatt pártatlanul sokat tett és tesz még ma is a kriminológia ismereteinek fejlesztéséért, tudásanyagának átadásáért, a humánus értékek iránt érzékeny emberfők kiműveléséért.

Németh Zsoltot az NKE, az RTK vagy az ORFK berkein kívül is sokan ismerik. Volt televízió- és rádióműsor műsorvezetője, publikált napi- és hetilapokban, manapság pedig szinte minden figyelmet keltő bűnügy kapcsán kikéri véleményét a média. Ezek során mindig a tudós kriminológus felelősségével, de a közérthetőség hangján szólal meg.

Finszter Géza egy helyütt azt mondta, három ismérve van az értelmiséginek: először is, hogy van szakmája, amit magas szinten művel. Másrészt ismeri a kultúrát, a történelmet, az irodalmat, a képzőművészetet, tudja, hogy mit játszanak a színházak. Harmadrészt autonóm módon vállalja véleményét akár saját érdekei ellenére is. Mindezek alapján Németh Zsolt igazi értelmiségi, akinek részvételére a hallgatók orientálásában nagy szükség van, miként a fiatal kollégák számára is példaképül szolgál.

Navigare necesse est! Németh Zsolt egész életében a haladás híve volt. Ez a haladás hosszú és gyümölcsöző életútja során támaszul és iránymutatóul szolgált nemcsak szűkebb közösségének, a Kriminológiai Tanszéknek, hanem oktató kollégáinak és az egyetemi polgárok sokaságának is. Erről az életútról is megemlékezve, a jeles évforduló alkalmából ezzel a kötettel köszöntjük Németh Zsolt tanár urat, egyetemi oktatótársai és kollégái, tanítványai, barátai, tisztelői, az NKE-n innen és túl.

Budapest, 2021. június

A szerkesztők

Laudáció

Koltay András¹

A vitorlázó kriminológus – Németh Zsolt rendőr ezredes köszöntése

Ha e furcsa szó párokat hallanánk: „vitorlás és rendőrtiszt” és „szabad szellem és hierarchia”, akkor két ember juthatna eszünkbe: Ötvös Csöpi és Németh Zsolt. Míg az előbbi Bujtor István és Mészáros Gyula kitalált hőse, addig az utóbbi nagyon is létező személy. Ha a „kriminológia”, a „gyermek- és ifjúságvédelem” és a „drog elleni harc” is felvetődnének, akkor egyértelműen már csakis az országosan ismert és elismert, összes hajjú, de fiatalos kollégánkra gondolhatnánk.

A Budapesti Rendőr-főkapitányság Fiatalok és Gyermekvédelmi Osztályán 1968-ban egy kisportolt fiatalember, a Balaton és a vízi sportok szerelmese jelentkezett szolgálattételre. Kiemelkedő kommunikációs képessége, rugalmas alkalmazkodása a rendkívüli helyzetekhez, rendőrszakmai tudása, a bűnüldözés iránti elkötelezettsége rövid idő alatt nyilvánvalóvá vált kollégái és előjárói számára. Akkori vezetője, a titkos információgyűjtés atyjaként emlegetett Mészáros József szerint az utódjának tekintett Németh „egyszerre [volt] lezser és szakmailag hiteles”, ezáltal megérett a beosztásban előrelépésre, a sajtónyilvános szereplésre. Világos, a széles közönség számára is érthető nyilatkozataival jelentősen erősítette a korabeli rendőrség társadalmi támogatottságát. Megkérdőjelezhetetlen erkölcsisége, korunk jogi és etikai elvárásainak is megfelelő szakmai hozzáállása mércéként szolgált és szolgálhat valamennyiünk számára. Kivételes emberi tulajdonságai, kollegialitása, empátikus személyisége miatt nagyfokú tisztelet és baráti szeretet övezi.

Bűnügyi felderítőként szerzett két évtizednyi tapasztalatát később az Országos Rendőr-főkapitányság országos szakirányító ifjúságvédelmi vonal vezetőjeként kamatoztatta. A vezetői által is nagyra becsült metodikáját és iránymutatásait a területi és a helyi szervek mindennapi gyakorlatában is alkalmazták. Megnyerő személyisége, kimagasló szakmaisága, kibontakozó oktatói tehetsége lendületet adott a rendszerváltás Magyarországon megújuló bűnügyi képzésnek. A Rendőrtiszt Főiskolán megalapozott elméleti és gyakorlati tudásával ismertette és szeretetteljesen meg a múlt által beárnyékolta, erőteljesen vitatott bűnügyi titkos információgyűjtés etikus és az új kor szellemének megfelelő módját és lehetőségeit.

¹ Rektor, Nemzeti Közszolgálati Egyetem.

A felelősség és a lehetőség határmezsgyéjén egyensúlyozva, az alapvető emberi jogok legmesszemenőbb tiszteletben tartásával írta meg nagy jelentőségű tantárgyi jegyzeteit. Elismert szakemberként vetette bele magát a rendőrtiszt-képzés rejtelseibe – bűnügyi nyomozók és civil szakemberek generációit oktatta már. A Kriminológiai Csoport szakcsoportvezetőjeként 1994-től járult hozzá ahhoz, hogy a felnövekvő rendészeti generációk magukévá tegyék a kriminológia kritikus, egyszersmind értéktámogató szemléletét.

2000 után először a Rendőrtiszti Főiskola főigazgatójának tudományos helyetteseként, majd 2006-tól tudományos rektorhelyettesként dolgozott. A rendészeti felsőoktatásban tanulók mellett például az Eötvös Loránd Tudományegyetem, a Pécsi Tudományegyetem, a Szent István Egyetem és a Szegedi Tudományegyetem hallgatói számára is megadatott a lehetőség, hogy e kiváló kriminológustól tanuljanak. Számos meghatározó jegyzetet és írást publikált a kriminológia és a bűnmegelőzés témaköreiben.

Munkája és közéleti tevékenysége során mindig arra törekedett, hogy a kriminológia és a rendészettudomány értékei minél szélesebb közönséghez eljussanak. Számos tudományos és szakmai közösség meghatározó szereplője, így a Magyar Rendészettudományi Társaság alapító tagja, a Magyar Kriminológiai Társaság Igazgató Tanácsának tagja, a Nemzeti Közsolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar Tudományos Diákköri Tanácsának elnöke, a Rendészettudományi Doktori Iskola tanára. A *Magyar Rendészet* című tudományos folyóirat főszerkesztőjeként végzett több mint egy évtizedes áldozatos munkájának köszönhetően a Rendészettudományi Kar szakmai lapja néhány évvel ezelőtt MTA „B” kategóriás besorolást kapott, ezzel jelentős szerepet vállal a rendészettudomány folyamatos fejlődésében. Nagy örömről szolgál, hogy a lap iránti elkötelezettségét igazolva ma is a szerkesztőség aktív tagjaként tevékenykedik.

Igazságérzete, következetes kiállása az emberi jogokért, a jogszerű rendőri magatartás iránti elkötelezettsége tükröződik tudományos életútjában, szakcsoportvezetői, tanszékvezetői, tudományos rektorhelyettesi beosztásaiban is. A bűnmegelőzés közös társadalmi ügyként való felismertetése jegyében nyitotta meg a Rendőrtiszti Főiskola addig zárt kapuit a bűnmegelőzési felsőfokú szakirányú továbbképzés civil hallgatói előtt, ahol számos ügyész, bíró, gyermek- és ifjúságvédelmi és bűnmegelőzési szakember szerezhetett szakirányú végzettséget.

Kívánok az Ünnepeletnek boldog jubileumot, és még sok tevékeny esztendőt!

Tanulmányok

Amberg Erzsébet¹

Mennyi az annyi? – A fiatalkorú bűnözés és bűnözéskontroll alakulásának áttekintése

Bevezetés

A *fiatalkorú bűnözés* a jubiláns Németh Zsolt tanár úr érdeklődésére számot tartó témakörök egyike. A kilencvenes évektől napjainkig számos színvonalas írása és értékekkel teli gondolata látott ezzel kapcsolatban napvilágot. Tanár úr szavai már az iskolapadban hozzájárultak a bűnözésről alkotott szemléletem alakulásához, ahogyan támaszkodhatom a meglátásaira az alábbiakban, a büntethetőségi korhatár szektorális leszállítása hatásainak áttekintése során is.

Fiatalkorú bűnözés a kriminológiában és a kriminálpolitikában

Kriminológiai megközelítésben a *fiatalkorú bűnözés* a legtöbb országban 18 évnél fiatalabbak által elkövetett, törvénybe ütköző cselekedetek összefoglaló megnevezése.² Morfológiáját tekintve többségében vagyon elleni bűncselekmények elkövetésében áll, előfordulnak emellett a fiatalkorúak által megvalósított erőszakos deliktumok, mint rablás, testi sértés, garázdaság. A számítástechnikai és mobileszközök elterjedésével egyre erőteljesebben van jelen a hétköznapi életben az úgynevezett cyberdeviancia,³ valamint a drogfogyasztás.⁴ Utóbbi kriminalitási

¹ Rendőr őrnagy; tanársegéd, Nemzeti Közszerzői Egyetem Rendészettudományi Kar Büntetőjogi Tanszék. Kapcsolat: amberg.erszabet@uni-nke.hu.

² Németh Zsolt: Fiatalkorú bűnözés. In Boda József (szerk.): *Rendészettudományi szakszótár*. Budapest, Dialóg Campus, 2019. 196.

³ Ennek formáiról lásd Kiss Tibor: Deviancia az online térben. In Kiss Tibor – Parti Katalin – Prazsák Gergő: *Cyberdeviancia*. Budapest, Dialóg Campus, 2019. 64–67.

⁴ Lévy Miklós: A fiatalkorúak büntetőpolitikája. In Borbíró Andrea et al. (szerk.): *Kriminológia*. Budapest, Wolters Kluwer, 2020.

formában leginkább a fiatalkorúak és a fiatal felnőttek érintettek.⁵ Nem ritka a fiatalkorban kezdődő bűnözői karrier sem.⁶

A fiatalkorúak bűnözésén belül megkülönböztetendő a gyermekek által elkövetett bűncselekmények jelölésére az úgynevezett gyermekbűnözés, amely-lyel összefüggésben a Jubiláns hangsúlyozza: nem célszerű a bűnelkövető gyermekeket magát (gyermek)bűnözőnek nevezni, mivel az pedagógiailag helytelen, emellett „képtelenség azt állítani egy formálódó személyiségről, hogy végletesen torzult, közösségellenes és önsorsrontó lenne”.⁷ Büntetőjogi jogkövetkezménye csak a fiatalkorúak bűnelkövetésének van, a gyermekkorúak kezelése a gyermekvédelmi rendszer eszközeivel lehetséges.

A fiatalkorú bűnelkövetőkre specializált kriminálpolitika, illetőleg büntető igazságszolgáltatási rendszerek kialakítását napjainkra számos standard befolyásolja,⁸ amelyek sarokpontjai alkalmasak egyúttal a fiatalkorúak kezelésére kidolgozott különféle modellek tipizálására. A magyar rendszert John A. Winterdyk a büntető igazságszolgáltatási utat és a punitív szankciót preferáló úgynevezett bűnözéskontroll modellként tekinti, míg Lévy Miklós a fiatalkorúak bíróságának intézményrendszerére, valamint a büntetéskiszabási gyakorlatot vezérlő ultima ratio elvére figyelemmel az úgynevezett igazságügyi modell alá sorolja, amelyben hangsúlyos az állami beavatkozás kiemelt eljárási garanciarendszere, valamint a határozott és arányos természetű szankcionálás.⁹

Az utóbbi időszakban Európában számos reformstratégia figyelhető meg a fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatásában, amelyek részben nemzeti sajátosságokat mutatnak, párhuzamosan tendenciózus a felelősség szigorítása – általában a szabadságelvonás felső határának felemelése és a biztonságos elhelyezés új formáinak kialakítása formájában.¹⁰ A fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatása összességében mégis mérsékelt, minimális beavatkozási rendszerként jellemezhető, amely elsődlegesen elterelő, illetve nevelő típusú jogkövetkezményekkel operál.¹¹

⁵ Sivadó Máté: Új politikák a drogjelenség kezelésében, kitekintéssel az alkoholra. *Belügyi Szemle*, 63. (2015), 5. 92–101.

⁶ Németh (2019): i. m. 196.

⁷ Németh Zsolt: Gyermekek és fiatalkorúak a bűnözésben. In Barabás A. Tünde (szerk.): *Alkalma-zott kriminológia*. Budapest, Dialóg Campus, 2020. 161.

⁸ Kiemelendők az ENSZ égisze alatt 1984-ben kiadott *Pekingi Szabályok*, az 1984-es *Gyermekjogi Egyezmény*, valamint az Európai Bizottság 2010-es Iránymutatása a *gyermekbarát igazságszolgáltatásról*.

⁹ Lévy (2020): i. m.

¹⁰ Tihanyi Miklós: *Bűn – hit – szabadulás. A vallás szerepe a büntetés-végrehajtásban*. Budapest, NKE, 2019.

¹¹ Frieder Düinkel: Juvenile justice systems in Europe. Reform developments between justice, welfare and „new punitiveness”. *Kriminologijos Studijos*, 1. (2014), 1. 32.

A fiatalkorúak hazánkban több mint egy évszázada különleges kategóriáját alkotják a büntető igazságszolgáltatás rendszerének.¹² A fiatalkorúak büntetőjogának¹³ hatálya több évtizeden át a bűncselekmény elkövetésekor a 14. életévüket betöltött, de a 18. életévüket be nem töltött személyekre terjedt ki,¹⁴ míg nem a jogalkotó a Btk. rekodifikációja során szigorított a büntethetőségi korhatár szektorális leszállítása formájában. Az új szabályozás értelmében tételesen felsorolt súlyos – személy elleni erőszakos és vagyon elleni erőszakos jellegű – bűncselekmények esetén az elkövetéskor 12. életévét betöltött személy is felelősségre vonható, amennyiben rendelkezik a bűncselekmény következményeinek felismeréséhez szükséges belátással (Btk. 16. és 106. §).

A szakirodalomban az új szabályozás indokoltságával és valamennyi elemével összefüggésben merültek fel kérdések. Valóban az ultima ratio jellegű büntetőjog tekinthető megfelelő eszköznek ezekben a – várhatóan évente 40-50 gyermeket érintő – esetekben, figyelemmel arra is, hogy az intézeti gondozásba vétel a büntethetetlen gyermekkorúak súlyos normaszegései esetében eddig is megoldható volt a gyermekvédelmi törvény alapján?¹⁵ Vitatható a szektorális büntethetőségi korhatár leszállítással érintett bűncselekmények listájának meghatározása is,¹⁶ amely napjainkig több bűncselekménnyel egészült ki. A belátási feltétel meglétének vizsgálati módszertana pedig továbbra is kikristályosítást igénylő.¹⁷ Az alábbiakban a bűnügyi statisztikai adatok segítségével kutatom a fenti törvénymódosítás hatásait.

Fiatalok a bűnügyi statisztikában

A büntetőjog rekodifikációjának időszakában a hazai bűnözési helyzet 400 ezres nagyságrendben látszott stabilizálódni, ami európai összevetésben kedvezőnek

¹² Ruzsonyi Péter: Bűn – büntetés – reszocializáció. *Belügyi Szemle*, 49. (2001), 6. 39–62.

¹³ Szűkebb értelemben az anyagi büntetőjognak a fiatalkorúakra vonatkozó speciális tételes jogi normaösszessége. (Pallagi Anikó: Fiatalkorúak büntetőjoga. In Boda József [szerk.]: *Rendészettudományi szakszótár*. Budapest, Dialóg Campus, 2019. 196.)

¹⁴ A büntetőjogban a fiatalkorúakhoz hasonlóan speciális alanyként kezelt elkövetők áttekintését lásd Hautzinger Zoltán: Speciális alanyok a büntetőjogban. In Madai Sándor – Pallagi Anikó – Polt Péter (szerk.): *Sic itur ad astra. Ünnepi kötet a 70 éves Blaskó Béla tiszteletére*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2020. 211.

¹⁵ Kóhalmi László: A büntethetőségi korhatár kérdése. *Jogelméleti Szemle*, (2013), 1. 82–95; Tóth Mihály: „Az új Btk. bölcsőjénél”. *Magyar Jog*, 60. (2013), 9. 531.

¹⁶ Hollán Miklós: Az új Büntető Törvénykönyv. In Jakab András – Gajduscheck György (szerk.): *A magyar jogrendszer állapota*. Budapest, MTA TK JTI, 2016. 364, 371.

¹⁷ Balogh Ágnes: A gyermekkor mint büntethetőséget kizáró ok. In Homoki-Nagy Mária et al. (szerk.): *Ünnepi kötet dr. Nagy Ferenc egyetemi tanár 70. születésnapjára*. Szeged, SZTE ÁJTK, 2018. 61.

mondható.¹⁸ A bűnözésnek a téma szempontjából releváns belső folyamatai voltak az erőszakos és garázda jellegű, a közterületi és az iskolai környezetben megvalósuló bűncselekményeknek és a fiatalkorúak arányának a moderált emelkedése.¹⁹

A fiatalkorú és gyermekkorú bűnelkövetők körét az össz-bűnelkövetők számának kontextusában vizsgálva abból indulhatunk ki, hogy a bűnelkövetők számáról 2000 és 2018 I. féléve között rendelkezésre álló statisztikai adatok a 14–17 év közötti fiatalkorú és a 14 év alatti gyermekkorú csoportokra tartalmaznak differenciáltan információt;²⁰ a leszállított büntethetőségi korhatáros bűncselekményeket elkövető 12–14. év közötti elkövetőket a fiatalkorúak 14–17. éves korcsoportjában kezelik, ami kevésbé teszi nyomon követhetővé az újonnan büntethetővé vált elkövetők reprezentációját, legfeljebb közvetett következtetéseket vonhatunk le.

1. táblázat. *A bűnelkövetők száma és korosztályos megoszlása
2000 és 2018. I. félév között*

Év	Bűnelkövetők száma	Fiatalkorú bűnelkövetők száma	Gyermekkorú elkövetők száma
2000	122 780	11 081	3964
2005	133 790	12 197	3697
2006	124 171	11 287	3565
2007	116 161	10 909	3387
2008	116 584	11 438	3434
2009	111 714	10 036	2588
2010	122 528	11 248	2779
2011	112 894	11 034	2715
2012	100 238	10 056	2604
2013	103 615	10 211	2197
2014	105 584	8 740	1488
2015	99 018	7 815	1375
2016	98 136	7 647	1662
2017	90 369	6 458	1409
2018 I. f. é.	51 896	3 389	873

Forrás: KSH (2018): i. m. 198–199 nyomán saját szerkesztés

A fenti adatok alapján áttekinthető egyrészt az egyes csoportok bűnelkövetési hajlandóságának a bázisévhez képest és a megelőző évhez képest történő alakulása,

¹⁸ A Nemzeti Bünmegelőzési Stratégiáról (2013–2023) szóló 1744/2013. (X. 17.) Korm. határozat, 5.3. A hazai bűnügyi statisztika adatainak megállapításai, 5.4. A bűnügyi helyzet statisztikai értékelése (2003–2012).

¹⁹ Uo.

²⁰ KSH: *Szociális statisztikai évkönyv 2018*. Budapest, KSH, 2018. 189–199.

másrészt a fiatalkorúak és gyermekkorúak mint az összбүнелкөvetők egy-egy csoportja részvételi arányának alakulása.

Valamennyi бүнелкөvető korcsoport vonatkozásában látható az egyértelmű csökkenő tendencia a 2000-es évi kiinduló adatokhoz képest az utolsó teljes évi adatokat tartalmazó 2017-es évre. Az összбүнелкөvetők száma a bázisév 74%-ára esett vissza; a csökkenő trend a fiatalkorúaknál intenzívebb, 58%-os, míg a gyermekek бүнелкөvetésében a legerőteljesebb, csupán 36%-a a bázisévi adatnak.

Mivel a leszállított бüntethetőségi korhatár szabálya 2013 nyarán lépett hatályba, a 2014-es év az első teljes év, amelyhez viszonyíthatunk. 2014-hez képest az összбүнелкөvetők aránya 86%-ra, a fiatalkorúak бүнелкөvetése 74%-ra, a gyermekkorúaké pedig a legenyhébb mértékben, 95%-ra mérséklődött 2017-re. Ebben a rövid időszakban évről évre csökkenő tendenciát mutat a megelőző évhez képest az összбүнөzés, ezzel párhuzamosan a fiatalkorúak бүнөzése is, azonban a gyermekkorúak reprezentációja 2015-ben 121%-os növekedést mutat a megelőző évhez képest.

A fiatal- és gyermekkorúak összбүнелкөvetőkhöz viszonyított arányait nézve a két korosztály reprezentációja 2014-től határozott csökkenő tendenciát mutat. Míg 2000 és 2013 között a fiatalkorúak reprezentációja 9,03 és 10,03% között, a gyermekkorú бүнелкөvetőké 2,12–3,02% között ingadozott, addig előbbieik aránya 2017-re 7,15%-ra, utóbbiaké 1,56%-ra mérséklődött.

A vizsgált kérdésben pontosabban informál a Бүнүgyi Statisztikai Rendszer (BSR), amely adataiban 2014 és 2018. I. félév között különíthetők el a leszállított бüntethetőségi korhatáros esetek, amelyek alacsony esetszámokat képviselnek: 2014-ben 17, 2015-ben 27, 2016-ban 24, 2017-ben 25, 2018 I. félévében pedig 12 személlyel szemben került sor бüntetőjogi felelősségre vonásra. A megvalósított бүнцselekmények java, 96 eset rablás, míg 6 esetben kifosztás, 3 esetben testi sértés.²¹ A 2018 II. félévétől kezdődő időszakra vonatkozó adatok között megítélésem szerint nem különíthető el a 14. év alatti, az alannyá válás feltételeinek megfelelő, illetőleg nem megfelelő csoportok részvételi aránya a бүнцselekmények elkөvetésében.²²

Bár a mutatók kedvező alakulásának számos oka lehet, összegzésként elmondható, hogy „nincs semmi rendkívüli a gyermek-, és fiatalkorúak kriminalitásában. Pontosan akkora és olyan minőségű бүнөzés tartozik a mai életünkhöz, mint amilyen a kultúránk által meghatározott”.²³ Az alábbiakban lássuk a „legfiatalabb fiatalkorúak” szankcionálásának tendenciáit!

²¹ BSR: *Elkövetők, бүнелкөvetők száma az elkөvetés helye szerint, 2013. 01. 01. – 2018. 06. 30.* (2019a).

²² BSR: *Elkövetések száma az elkөvetés helye szerint 2018. II. félévtől* (2019b).

²³ Németh (2020): i. m. 166.

A fiatalkorúak szankcionálása

A fiatalkorúakra vonatkozó büntetéskiszabási követelmény az intézkedések büntetésekkel szembeni elsődlegessége és a szabadságelvonással járó szankciók végső eszközként történő alkalmazása (a Btk. 105–106. §-ai és a kapcsolódó miniszteri indokolás), azaz az extrema ratio elve.²⁴

A fiatalkorúak szankcionálásának gyakorlatáról elmondható, hogy az a 2009–2013 közötti időszakban alapvetően megfelelt a végső eszköz jellegű büntetőjogi beavatkozás fentebb hivatkozott követelményének. A bíróságok gyakorlatilag minden második fiatalkorúval szemben próbára bocsátást alkalmaznak pártfogó felügyelet mellett. A szabadságelvonással járó szankciók – így a végrehajtandó szabadságvesztés és javítóintézeti nevelés – évenkénti aránya 10,5% és 8,8% között mozgott,²⁵ amely gyakorlat a 18 év alatti fogvatartottak arányát rendre a fogvatartotti létszám 1%-a alatt tartja.²⁶

A büntethetőségi korhatár szektorális leszállítása felvetette a büntetőjog hatókörébe vont esetek szankcionálási gyakorlata kialakításának igényét. A Bírósági Határozatok Gyűjteményében kutatva alig akad ilyen eset. Példaként hozható két rablás büntett miatt indult ügy, amelyek végrehajtásáért felfüggesztett szabadságvesztés büntetést szabtak ki az elsőfokon eljáró bíróságok. Mindkét esetben felülvizsgálattal folytatódott az eljárás a Kúrián, figyelemmel a Btk. 106. § (2) bekezdés alatti szabályára, amely a bűncselekmény elkövetésekor 14. életévét be nem töltöttekkel szemben csak intézkedés típusú szankció – megrovás, próbára bocsátás és végső soron a javítóintézeti nevelés – alkalmazását teszi lehetővé. A Kúria a bűncselekmény tárgyi súlyára tekintettel a megrovást túl enyhének, súlytalannak, a szabadságelvonással járó javítóintézeti nevelést indokolatlannak tartotta, így esett a döntése a próbára bocsátásra, amelynek tartamát mindkét esetben a maximális 2 évben határozta meg a fiatalkorú elkövetők pártfogó felügyelői nyomon követése mellett.²⁷

A javítóintézeti nevelés – mint jellegében és hatását tekintve a büntetve gondozás koncepcióját megtestesíteni hivatott,²⁸ mondhatni Janus-arcú²⁹ eszköz – alkalmazására elviekben akkor kerül sor, amikor a bűncselekmény tárgyi súlyán

²⁴ Czenczer Orsolya: *Veszélyes fiatalok vagy fiatalok veszélyben?* Budapest, NKE Szolgáltató, 2014. 21.

²⁵ Lévy (2020): i. m.

²⁶ Rutkai Kata – Sánta Livia (szerk.): *Börtönstatisztikai szemle, 2020.* Budapest, BvOP, 2020. 6.

²⁷ Kúria, Bfv.1618/2015/6.; Kúria, Bfv.372/2018/3.

²⁸ Kerecsi Klára: Büntetve gondozni? A javítóintézeti nevelés helye a fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatási rendszerében. *Esély*, 18. (2007), 3. 36.

²⁹ Hegedűs Judit – Szarka Artilla – Virágh Judit: A javítóintézet mint Janus-arcú intézmény. In Hegedűs Judit (szerk.): *A javítóintézet világa.* Budapest, ELTE Eötvös, 2010. 44–50.

túl az elkövető lakókörnyezete, helyzete nem teszi lehetővé számára a megfelelő szocializációs közegben való nevelkedést, amelyet a javítóintézeti nevelkedés hosszú távon segíthet pótolni.³⁰ Természetesen a javítóintézeti nevelés hatékonysága nem csupán az intézeten múlik.³¹

Úgy tűnik, hogy a 12–14. életévük között bűncselekményt elkövető fiatalokkal szemben a bíróság – egyelőre – nem kíván élni ezzel a szankciónemmel, amely meglátásom szerint megfelelő egyensúlyi pontja a jogalkotásban megjelent szigorító koncepciónak.

Összegzés

A bűnözés egy bizonyos nézőpontból tanult viselkedés, amelynek meghatározó közege a család. Feltételezzük azonban, hogy „még a bűnöző ember is jóra szeretné vezetni az utódát”, azaz a szülői kriminalitás öröklése nem általánosítható.³² Mégis kimutatható, hogy a büntetés-végrehajtási intézetben élő fiatalok agresszióra való hajlamának alakulásában elsősorban az apai és anyai elutasítás, a bántalmazás játssza a legfontosabb szerepet.³³ A szabadságelvonással szankcionált fiatalok a legfogékonyabb éveiket tölthetik a rácsok mögött, amely rezsim a bűnözői viselkedésmintázatok újabb tanulási közege lehet a fiatalok életében, különösen az otthonihoz képest alacsonyabb „agressziós küszöbű” szociokulturális miliőbe kerülés esetén.³⁴

Bizonyos, hogy a jogalkotó, a büntető igazságszolgáltatásban és a gyermekvédelemben működő szakemberek arra töreksenek, hogy a bűncselekményt elkövetett fiatalokat – mind egyéni, mind társadalmi szempontból, rövid és hosszú

³⁰ KSH: A javítóintézeti nevelésről. *Statistikai Tükör*, (2014), 99. A KHS Szociális statisztikai évkönyve 2013 óta rendszeresen informál a javítóintézeti neveltek számának alakulásáról, azonban nem differenciál a 14. életévüket be nem töltött és az azt betöltött fiatalok között, így nem látható közvetlen adat a tárgyalta Btk. módosítás hatásaira nézve. Kérdéses, hogy a BSR adatai alapján igen alacsony reprezentációjának tekinthető esetszámra tekintettel van-e ennek precízebb kimutatására igény, illetve annak ráfordításai arányban állnak-e az adatok előállításával nyert előnyökkel.

³¹ Madai Sándor: Eszmék, ideológiák, irányzatok a büntetőjog fejlődésében, különös tekintettel a vagyoni elleni deliktumokra. In Finszter Géza – Korinek László – Végh Zsuzsanna (szerk.): *A tudós ügyész. Tanulmányok Bócz Endre 80. születésnapjára*. Budapest, HVG-ORAC, 2017. 166–167.

³² Németh Zolt: Az ellenség-büntetőjog lenyomata. In Homoki-Nagy Mária et al. (szerk.): *Ünnepi kötet dr. Nagy Ferenc egyetemi tanár 70. születésnapjára*. Szeged, SZTE ÁJTK, 2018. 785.

³³ Czenczer Orsolya: A gyermekbántalmazás és az erőszakos bűnelkövetés összefüggéseinek vizsgálata a hazai büntetés-végrehajtásban. In Homoki-Nagy Mária et al. (szerk.): *Ünnepi kötet dr. Nagy Ferenc egyetemi tanár 70. születésnapjára*. Szeged, SZTE ÁJTK, 2018. 195.

³⁴ Vári Vince: A média és a rendőrség iránti bizalom. *Magyar Rendészet*, 16. (2016), 4. 74.

távon – a legmegfelelőbbben kezeljék, látva, hogy a rendelkezésre álló eszközrendszer egyes elemei mire (nem) jók.³⁵ Csak egyetérteni lehet a büntető igazságszolgáltatásban működő szakemberek azon meglátásával, hogy „a büntetőjog még végső eszközként bevetve is inkább további károkat okoz, mintsem segítene rendezni az érintettek sorsát”.³⁶ A fiatalkorúak – különösen azok legfiatalabb, 14 éven aluli büntetőjogi felelősséggel tartozó csoportja – kezelése tekintetében a Jubilánssal egyetértve úgy látom, helyes irány lehet, ha „a büntető igazságszolgáltatási rendszer pusztá létével, és nem többlet be társadalmi funkcióját”.³⁷

Végezetül, ezúton is kívánok Németh tanár úrnak jó egészséget munkájához, jó szelet kedvteléseikhez, köszönve a sok éven át nyújtott támogatását!

³⁵ Amberg Erzsébet – Pallagi Anikó (2021): Mire jó a büntetőjog? Célszerűségi megfontolások kontra ultima ratio. *Belügyi Szemle*, 69. (2021), 1. 69.

³⁶ Németh (2018): i. m. 786.

³⁷ Németh (2018): i. m. 786.

Irodalomjegyzék

- Amberg Erzsébet – Pallagi Anikó (2021): Mire jó a büntetőjog? Célszerűségi megfontolások kontra ultima ratio. *Belügyi Szemle*, 69. (2021), 1. 35–74. Online: <https://doi.org/10.38146/BSZ.2021.1.2>
- Balogh Ágnes: A gyermekkor mint büntethetőséget kizáró ok. In Homoki-Nagy Mária – Karsai Krisztina – Fantoly Zsanett – Juhász Zsuzsanna – Szomora Zsolt – Gál Andor (szerk.): *Ünnepi kötet dr. Nagy Ferenc egyetemi tanár 70. születésnapjára*. Szeged, SZTE ÁJTK, 2018. 53–61.
- Rutkai Kata – Sánta Livia (szerk.): *Börtönstatisztikai Szemle, 2020*. Budapest, BvOP, 2020. Online: https://bv.gov.hu/sites/default/files/Bortonstatisztikai_Szemle_2020.pdf
- BSR: *Elkövetők, bűnelkövetők száma az elkövetés helye szerint, 2013. 01. 01. – 2018. 06. 30.* (2019a). Online: https://bsr-sp.bm.hu/SitePages/ExcelMegtekinto.aspx?ExcelName=/BSRVIR/Elkoveatok_bunelkoveatok_szama_az_elkovetes_helye_szerint_ver20180713101725.xlsx
- BSR: *Elkövetések száma az elkövetés helye szerint 2018. II. félévtől* (2019b). Online: https://bsr-sp.bm.hu/SitePages/ExcelMegtekinto.aspx?ExcelName=/BSRVIR/Regisztralt_elkovetesek_ver20210106030439.xlsx
- Czenczer Orsolya: *Veszélyes fiatalok vagy fiatalok veszélyben?* Budapest, NKE Szolgáltató, 2014.
- Czenczer Orsolya: A gyermekbántalmazás és az erőszakos bűnelkövetés összefüggéseinek vizsgálata a hazai büntetés-végrehajtásban. In Homoki-Nagy Mária – Karsai Krisztina – Fantoly Zsanett – Juhász Zsuzsanna – Szomora Zsolt – Gál Andor (szerk.): *Ünnepi kötet dr. Nagy Ferenc egyetemi tanár 70. születésnapjára*. Szeged, SZTE ÁJTK, 2018. 187–198.
- Düinkel, Frieder: Juvenile justice systems in Europe. Reform developments between justice, welfare and „new punitiveness”. *Kriminologisches Studijos*, 1. (2014), 1. 31–76. Online: <https://doi.org/10.15388/CrimLithuan.2014.0.3676>
- Hautzinger Zoltán: Speciális alanyok a büntetőjogban. In Madai Sándor – Pallagi Anikó – Polt Péter (szerk.): *Sic itur ad astra. Ünnepi kötet a 70 éves Blaskó Béla tiszteletére*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2020. 201–212.
- Hegedűs Judit – Szarka Artila – Virágh Judit: A javítóintézet mint Janus-arcú intézmény. In Hegedűs Judit (szerk.): *A javítóintézet világa*. Budapest, ELTE Eötvös, 2010. 44–50.
- Hollán Miklós: Az új Büntető Törvénykönyv. In Jakab András – Gajduscheck György (szerk.): *A magyar jogrendszer állapota*. Budapest, MTA TK JTI, 2016. 344–384.
- Kerezsi Klára: Büntetve gondolni? A javítóintézeti nevelés helye a fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatási rendszerében. *Esély*, 18. (2007), 3. 36–54. Online: http://www.esely.org/kiadvanyok/2007_3/KEREZSI.pdf
- Kiss Tibor: Deviancia az online térben. In Kiss Tibor – Parti Katalin – Prázsák Gergő: *Cyber-deviancia*. Budapest, Dialóg Campus, 2019. 55–88.
- Kóhalmi László: A büntethetőségi korhatár kérdése. *Jogelméleti Szemle*, (2013), 1. 82–95. Online: http://jesz.ajk.elte.hu/2013_1.pdf
- KSH: A javítóintézeti nevelésről. *Statisztikai Tükör*, (2014), 99. Online: www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/javitointezet.pdf
- KSH: *Szociális statisztikai évkönyv 2018*. Budapest, KSH, 2018. Online: www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/evkonyv/szocialis_evkonyv_2018.pdf?lang=hu
- Lévay Miklós: A fiatalkorúak büntetőpolitikája. In Borbíró Andrea – Gönczöl Katalin – Kerezsi Klára – Lévay Miklós (szerk.): *Kriminológia*. Budapest, Wolters Kluwer, 2020. Online: <https://mersz.hu/borbiro-gonczol-kerezsi-levay-kriminologia>
- Madai Sándor: Eszmék, ideológiák, irányzatok a büntetőjog fejlődésében, különös tekintettel a vagyon elleni deliktumokra. In Finszter Géza – Korinek László – Végh Zsuzsanna (szerk.):

- A tudós ügyész. Tanulmányok Bócz Endre 80. születésnapjára.* Budapest, HVG-ORAC, 2017. 163–170.
- Németh Zsolt: Az ellenség-büntetőjog lenyomata. In Homoki-Nagy Mária – Karsai Krisztina – Fantoly Zsanett – Juhász Zsuzsanna – Szomora Zsolt – Gál Andor (szerk.): *Ünnepi kötet dr. Nagy Ferenc egyetemi tanár 70. születésnapjára.* Szeged, SZTE ÁJTK, 2018. 781–788.
- Németh Zsolt: Fiatalkorú bűnözés. In Boda József (szerk.): *Rendészettudományi szaklexikon.* Budapest, Dialóg Campus, 2019.
- Németh Zsolt: Gyermek és fiatalok a bűnözésben. In Barabás A. Tünde (szerk.): *Alkalmazott kriminológia.* Budapest, Dialóg Campus, 2020. 161–167.
- Pallagi Anikó: Fiatalok büntetőjoga. In Boda József (szerk.): *Rendészettudományi szaklexikon.* Budapest, Dialóg Campus, 2019.
- Sivadó Máté: Új politikák a drogjelenség kezelésében, kitekintéssel az alkoholra. *Belügyi Szemle*, 63. (2015), 5. 92–101. Online: <https://doi.org/10.38146/BSZ.2015.5.6>
- Ruzsonyi Péter: Bűn – büntetés – reszocializáció. *Belügyi Szemle*, 49. (2001), 6. 39–62.
- Tihanyi Miklós: *Bűn – hit – szabadulás. A vallás szerepe a büntetés-végrehajtásban.* Budapest, NKE, 2019.
- Tóth Mihály: „Az új Btk. bölcsőjénél”. *Magyar Jog*, 60. (2013), 9. 525–534.
- Vári Vince: A média és a rendőrség iránti bizalom. *Magyar Rendészet*, 16. (2016), 4. 73–91.

Balla Zoltán¹

Kormányzástan – kormányzás – Áttekintés megjegyzésekkel

Kedves Zsolt!

Szeretettel, barátsággal köszöntelek születésed napján azzal, hogy megtiszteltetésnek érzem azt a több mint három évtizedet, amely alatt a kollégád lehettem. Kívánom, maradjon sokáig így. Isten éltesen!

A kormányzástan olyan sajátosan komplex alkalmazott társadalomtudomány, amelyben megtalálhatóak az államtani, politikatudományi, jogtudományi, igazgatástudományi, vezetéselméleti elemek egyaránt.² Idegen kifejezéssel governológiának nevezzük, amelyet az elmúlt 50 év főleg közjogi, politikatudományi és közjogi kutatásainak eredményeként felhalmozott tudományos megalapozott tézisek felhajtó ereje hozott létre. Interdiszciplináris társadalomtudomány, és mint ilyen, egyre inkább tagolódik.³ Centrumában a kormányzás vizsgálata áll, ami tartalmi megközelítésben elhatárolandó az általános és a jogi értelmű kormányzásra, amelyeket közösen jellemzi, hogy mindkét megközelítés alapját a legmagasabb szintű állami irányítás determinálja.

A kormányzás során a közhatalom piramisának legfelső szintjén sorakozó szervek aktusaikkal, döntéseikkel kijelölik a társadalom mozgási tartományát, irányát, fejlődési ívét, az államiság szervezetrendszerének jogi rendszerét, működésének tartalmát, módját és eszközrendszerét.

Magyarország Alaptörvénye kimondja, hogy a kormány a végrehajtó hatalom általános szerve, amelynek feladata, hatásköre kiterjed mindarra, amit az Alaptörvény vagy jogszabály nem utal kifejezetten más szerv feladat- vagy hatáskörébe. A közigazgatás legfőbb szerveként megilleti az államigazgatási szervek létrehozatalának joga.

¹ Rendőr ezredes; egyetemi docens, Nemzeti Közszerológiai Egyetem Rendészettudományi Kar Közjogi és Rendészeti Jogi Tanszék. Kapcsolat: balla.jozsef@uni-nke.hu.

² Sárközi Tamás: *Kétharmados túlzáskormányzás*. Budapest, Park, 2014. 15.

³ Lásd erről Csepeli György: *A hatalom anatómiája*. Budapest, Kossuth, 2013.

A fenti tartalmi megközelítés ebben az értelemben a kormánynak két oldalról adja meg a társadalmi rendeltetését. Egyrészről beszélhetünk:

- döntéshozó kormányzásról (járványhelyzetben, oktatási, gazdasági, külpolitikai, rendészeti stb. kérdésekben) és
- az Országgyűlés döntésének végrehajtásáért felelős kormányzásról.

A kormányzást tág megközelítésben értelmezhetjük a közérdek, a közjó szempontjából is.⁴ A kormányzás minden normális államban csak és kizárólag a közérdeket, a közjót szolgálhatja.⁵ Vagyis ez a közösség érdekét primátusként kezelő olyan tevékenység, amely minden esetben, minden megnyilvánulásában a közösségre ható általános érdekből indul ki, és azt szolgálja, s mint ilyet védi a közhatalom minden létező eszközével. A közérdek, a közjó körét az Alaptörvény mellett a jogszabályok nevesítik. Megjegyzendő, hogy ezek akkor tükrözik a társadalmi érdeket, ha nem egy személyre születnek, hanem a közösségi, az általános jót szolgálják. Így helytelen, ha az adott törvény/rendelet olyan alanyt helyez rektori státusba, aki egyébként nem felelt meg az addigi és jól működő törvényi feltételrendszernek, vagy 21 évesen (!) helyettes államtitkárrá azt, akinek nincs meg az egyébként minden más ilyen beosztásban lévőre jellemző diplomája (a kormányzati munkához szükséges szakmai tudásról nem is beszélve).

A közérdek jegyében a közügyeket operatív, napi értelemben a legmagasabb szinten a kormányok gyakorolják. Szervező tevékenysége a társadalom polgárainak, a közösség érdekében áll, vagyis a legáltalánosabban elfogadott nézet szerint a kormányok a közügyeket szolgálják a közérdek keretei között. A praktikus gondolkodás törvényszerűségeivel harmonizál az a következtetés, hogy az adott tevékenységet az teszi közérdekké, hogy a kormányok realizálják. Ez logikailag rendben is van, ezzel együtt bánjunk óvatosan ezzel az állítással, mert elvezethet oda, hogy az adott kormány által kontúrozott viszonyok között találhatjuk magunkat a magánélet minden szegmensében. Normálisan működő társadalmakban ez természetesen nem fordulhat elő, így tehát kerülni kell azt a popularitást, hogy a kormányt a közérdekűséggel, a közérdekűséget

⁴ A közérdek, a közjó, a közügy irodalma igen terjedelmes. Lásd például Báger Gusztáv: A közjó nevében. *Új Magyar Közigazgatás*, 6. (2013), 2. 2–8; Dóry Béla: *Általános közjótan*. Budapest, Kairosz, 2010; Sajó András: A közérdek-fogalom. Értelemadási kísérlet. In Lamm Vanda – Csizner Ildikó (szerk.): *Ván és legyen a jogban. Tanulmányok Peschka Vilmos 70. születésnapjára*. Budapest, KJK – MTA JTI, 1999. 240–267; Koi Gyula: Lehetséges értelmezési tartományok a közérdek köréből. *Állam- és Jogtudomány*, 46. (2005), 1–2. 77–106. Megjegyzem, hogy az Alkormánybíróóság kidolgozta a nyomós közérdek fogalmát az 56/1994. (XI. 10.) számú határozatában. Idézi Buzás Gábor: A hivatásos jogviszonnal összefüggő alapjogi korlátok történeti előzményei 1881–2016. *Rendőrségi Tanulmányok*, (2020), 4. 133.

⁵ A közjóról bővebben lásd Tihanyi Miklós: *Bűn – hit – szabadulás. A vallás szerepe a büntetés-végrehajtásban*. Budapest, NKE KTI, 2019.

a kormánnyal definiáljuk. Ezzel elvágólag a fő rendezési elv szerint a közösségi szolgálat intézményeinek rendeltetését sem a kormányzatnak, hanem a közérdeknek megfelelően szükséges alakítani.⁶

Abból a tényből kiindulva, hogy a kormányzás az államilag szervezett közösség létfeltételeinek, viszonyainak legmagasabb szintű állami igazgatására irányuló tevékenység, közérdekűnek a közösség életviszonyainak azt az állapotát tekintjük, amely nélkül a rendezett életviszonyaink nem lehetnének azok, amik. A közösségi együttélés helyzetének, viszonyainak *conditio sine qua non*-ját meg lehet határozni az antropológia, a politológia, a szociológia, a kultúra vagy akár a gazdaságtan aspektusából is, de ez messzire vezetne. És mivel az állam mindenekelőtt politikai közösség (is), így a kormányzás tartalmi szempontjából is a közérdekűség politikai elemeinek van meghatározó jelentősége. Az állam- és kormányformától függetlenül a demokratikus alkotmányos alapokon nyugvó állam nem más, mint polgárainak összességéből álló politikai közösség. És ennek a közösségnek minden tagja jogosan várhatja el, hogy részesüljön a közjóból, ezen közösség minden alanyának érdeke a közjóhoz való hozzájutás lehető legegyszerűbb lehetőségének a megteremtése, ami főleg kormányzati feladat. Ugyanakkor a közösség minden tagjának joga van ahhoz, hogy a közjó körébe tartozó javak létrehozásában részt vegyen, együttműködjön. Ennek legmagasabb jogi fóruma az alkotmány, ez határozza meg az alapvető társadalmi elveket, a morális alapokon nyugvó alapvető emberi jogokat, a szabadság, a társadalom működtetésének követelményrendszerét, amelyre aztán ráépül az egész jogrendszer. Az alkotmány (Alaptörvény) köti aztán a kormányt, illetve az alkotmányosan megalkotott összes jogszabály. Ebből logikusan következik, hogy a kormány közérdekű tevékenységét az alkotmány (Alaptörvény) és a jogrend egésze határozza meg. Akkor, amikor az alkotmány és az adott alkotmányos jogszabály szerint cselekszik, akkor a közjó érdekében, a közérdek nevében jár el.

A kormány és az általa vigyázott közügy kezelése között szoros kapcsolat áll fenn. Keretét alkotmányos alapon a jogrend adja. Természetes alapkövetelmény, hogy a kormány a közérdeket, a közügyeket nem kezelheti önkényesen, másrészt a jogszabály nem kezelhet bármilyen társadalmi viszonyt közügyként. A kormány feladata a közérdek jogszerű képviselete, de nem annak megfogalmazása.⁷

Fent rögzítettük, hogy Alaptörvényünk szerint a kormány „a végrehajtó hatalom általános szerve, amelynek feladat- és hatásköre kiterjed mindarra, ami nem tartozik más szerv hatáskörébe”. Megjegyzendő, hogy az Alaptörvényünk pontatlan. A kormány ugyanis nem a végrehajtó hatalom egészének, a köz-

⁶ Christián László: *A rendszet alapvonalai, önkormányzati rendőrség*. Győr, Universitas-Győr, 2011. 179.

⁷ Temesi István (szerk.): *A közigazgatás funkciói és működése*. Budapest, NKTK, 2013. 11–24.

igazgatásnak az első („legfőbb”) szerve. A közigazgatás két alapvető (és egy kiegészítő) rendszerből álló rendszer, egyik alapvető alrendszere az államigazgatási, másik az önkormányzati, amelyek közül csak az előbbi áll alá-fölé rendelt szervekből (néhány kivételtől eltekintve), és ezek élén pozicionált a kormány. Irányítja az államigazgatást a miniszterelnök igen erős jogköreivel. A kormány (a miniszterelnök és a miniszterek) rendeleti úton gyakorolja a legfőbb szervei akaratát, amely nem mondható el a közigazgatás másik alapvető alrendszerére. Vagyis a kormány nem hozhat rendeletet a helyi önkormányzatokra, nem irányítja azokat, hierarchikusan abszolút depozicionált. Befolyása ugyanakkor főleg a törvényességi felügyeleti hatáskör gyakorlásával tetten érhető, de ez nem igazolja sem formailag, sem tartalmilag az Alaptörvény fent idézett állítását. 10. jövőbeli módosítása talán pontosítja ezt a jogi tételt.

Témánk szempontjából szekunder kérdés a fent zárójelesen érintett és az önkormányzatokon kívüli köztestületeket (például hegyközség), közüzemeiket (például Magyar Államvasutak), közintézeteket (például Országos Levéltár), közalapítványokat és egyes közfeladatot ellátó természetes és jogi személyeket magába foglaló és a közfeladatok ellátása tekintetében kiegészítő szervek rendszere, így jelen tanulmányban ezekről nem esik több szó.

A kormányzás hogyanja a kormányformára mutat rá. A kormányzati rendszer magába foglalja az adott állami berendezkedés kormányzási technikáját. A kormányformák megkülönböztetésének alapját az képezi, hogy az államfő vagy a törvényhozói testület áll a kormányzati tevékenység centrumában. Ennek alapján különböztetjük meg a parlamentáris vagy a prezidenciális kormányformákat. (A kormányformától megkülönböztetendő az államforma, amely alapvetően kétféle lehet: monarchia vagy köztársaság).

Bármelyik kormányformát is nézzük, annak legitimitását a népszuverenitás elvéből eredően a választópolgárok adják az általuk közvetlenül választott (nálunk egykamarás) parlamenti választások alkalmával. Az így megalakult Országgyűléshez minden más állami szerv aztán formálisan is kötődik, evidens módon, a végrehajtó hatalom általános szerve, a kormány is. A Tisztelt Házba a többpárt-rendszerű parlamentáris rendszerben különböző pártok juttatnak be képviselőket, aztán a demokratikus választáson győztes párt választási programja (megjegyzendő, hogy újabban a kormányzati hatalom mögötti politikai bázison nem mindig készül ilyen okirat, ezért helyesebb, ha azt mondjuk, hogy a győztes párt ideológiája, politikai nézetrendszere) határozza meg a következő kormányzat mozgásterét, benne a törvénykezdeményezés menetét. A parlamentben győztesként többségben levő párt aztán kellő politikai fegyelemmel megszavazza ezen törvényeket, ami aztán determinálja az adott aktusban a közérdek/közjó tartalmát.

Alapvetően normatíve az Országgyűlés a legfőbb állami szerv, ezzel együtt a győztes párt által kiválasztott kormánytagok, élükön a győztes párt elnökével

(vagy a győztes párt által megnevezett személlyel), mint kormány az államiság központi ereje. A kormány így a végrehajtó hatalom első számú főszereplője.⁸

Az államok kisebb hányadában az államfő (köztársasági elnök) a végrehajtói hatalom feje (USA, Franciaország), az USA-ban az elnök államfő és kormányfő is egyben. Ezzel szemben a parlamentáris rendszerekben az államfő nem, vagy alig része a végrehajtói hatalomnak, nincs kormányzati szerepe. Nálunk stabil keretek között funkcionál parlamentáris rendszer van, a köztársasági elnök státusa inkább reprezentatív, formális államfői. Ezt az állítást nem gyengíti a relatíve nagy befolyásoló szerepe (mint például a politikai vétőjoga).⁹

A kormányzás élén a testületi felépítésű kormány áll, amely ehhez képest működhet kancellári modellben is.

Magyarországon a rendszerváltásig minisztertanácsnak hívták ezt a testületet, jellemzője volt, hogy a minisztertanács elnöke kiemelkedő státusban funkcionált. Ez a szerv az Alkotmány 1949. évi szövegének 22. §-a szerint a Magyar Népköztársaság államigazgatásának legfőbb szerve volt. Az ezelőtti alkotmányos tartalmú törvények hol ilyen, hol olyan megnevezéssel jelölték a kormányt az eltérő tartalmi sajátosságokkal. Így például „A független magyar felelős ministerium alakításáról szóló 1848. évi III. törvénycikk”-től kezdődően a kormányt a végrehajtó hatalom tényleges gyakorlójaként definiálták, szemben az uralkodóval, aki bár a végrehajtó hatalom fejeként funkcionált és ismertek el, a végrehajtói hatalmát a kormány útján gyakorolta. A történelmi alkotmányba illeszkedő későbbi törvények ezt az elnevezést alkalmazták a kormányra. A kormány kifejezés alkotmányos tartalmú jogszabályban első alkalommal 1918-ban jelent meg a hazai szabályozásban („népkormány” Károlyi Mihály elnökletével). A kormány kifejezést helyettesítő „minisztertanács” 1947-től terjedt el a tárgyi szabályozásban, ezt a megnevezést az 1990. évi XI. törvény mint Alkotmányt módosító jogszabály váltotta fel a kormány elnevezéssel.¹⁰

A jelenlegi állapotot a rendszerváltás hozta létre, a mostani kormányzás a német berendezkedésre nagymértékben hasonlít. Az Orbán-kormány bevezette a kancellári felépítést, a miniszterelnöki döntési jog alapvető jellemző. A normatív kormányhatározatban testet öltő kormányügyrend az elmúlt közel 11 évben privilegizálja a miniszterelnöki státust.

⁸ Lásd erről például Ilonszky Gabriella – Jáger Krisztina: Erős kormány – gyenge parlament? Törvényhozási kapacitás és törvényhozási teljesítmény. *Századvég*, 13. (2008), 50. 119–142.

⁹ Lásd erről például Kilényi Géza: Mennyit ér mostanában egy államfő? *Közjogi Szemle*, 6. (2013), 3. 32–39; Szalai András: Egyensúly helyett ellensúly I. Az államfő mint a parlamentáris kormány ellensúlya. *Pro Publico Bono*, (2011a), 1. 39–49; Szalai András: Egyensúly helyett ellensúly II. Az államfő mint a parlamentáris kormány ellensúlya. *Pro Publico Bono*, (2011b), 2. 77–98.

¹⁰ Herbert Küpper – Térey Vilmos: 33. § [A Kormány szervezete és megalakulása]. In Jakab András (szerk.): *Az Alkotmány kommentárja*. Budapest, Századvég, 2009. 1332–1334.

A kormány feladatköreit az Alaptörvény negatív megközelítésben határozza meg, amennyiben feladat- és hatásköre csak arra terjedhet ki, amely nem más állami szerv ugyanilyen mozgástere. Az Alaptörvényt megelőző Alkotmány a kádári (szoft) diktatúra kormányának feladatkörét keretjelleggel felsorolta, visszatükrözve ezzel a pártállami kormányzás filozófiáját. A mai kormányzati feladatkört lehetetlen felsorolni normatív alapon, mivel a kormányzati tevékenység hihetetlenül szerteágazó. Erre figyelemmel a kormány feladatait három, az ennek keretei között funkcionáló hatásköreit négy alrendszerbe oszthatjuk. Előzőbe tartozik:

- az Országgyűlés döntéseinek előkészítése, amelynek folyamatában mindezt megelőző releváns tényező a választáson győztes párt akarata;
- másrészt a saját hatáskörben hozott döntések, amelyek közül meghatározó a rendeletalkotási folyamat (amellyel például államigazgatási szervezeti átalakításokat végezhet);
- míg harmadrészt az országgyűlési és a saját jogon hozott döntések végrehajtását, logisztikázását lehet alapfeladatnak tekinteni.

Mindhárom feladata a politikai akarat alárendeltje. Vagyis a választáson győztes politikai erő minden fenti alapvető kérdésben érvényesíti politikai továbbélésének feltételeit. A hatáskörök a feladatok végrehajtására lehetnek:

- jogalkotásiak, amelyek alapvetően a törvények végrehajtására születnek, de emellett a kormány rendelkezik az eredeti jogalkotási jogosítvánnyal is;
- szervezetalakításiak, amely hatáskörét a kormány rendeletalkotással (kivételesen kormányhatározatban) valósítja meg, és így intézményesít államigazgatási feladatot;
- a helyi önkormányzatok feletti, Alaptörvényben meghatározott törvényességi felügyeleti hatáskörével a kormány a helyi önkormányzatokat ellenőrzi abból a célból, hogy felderítse az esetleges törvénytisértést;
- a negyedik hatásköri alrendszer nehéz nevesíteni, mivel ebbe a csoportba a kormány legkülönbözőbb olyan tevékenysége sorolható, amelyek a társadalom, az állami élet hétköznapi működéséhez szükségesek.

A központi kormányzat államhatalmi determinációit a fentiek talán plasztikusan mutatják. A központi államhatalom mellett a rendszerváltás hasonlóan jelentős szerepet szánt a helyi közhatalom rendszerének, azaz a helyi és a települési és a területi önkormányzatoknak. 1989-ben a közigazgatás alapvetően két halmazra épült, annak gyakorlását a központi államhatalmi szervek igazgatási rendszerére és a helyi igazgatási rendszerre bízta. A helyi önkormányzatok is rendelkeznek szabályozási jogkörrel, rendeletalkotásuk eredeti vagy törvényen alapuló származékos. A települési és a területi önkormányzatok egyaránt

az államhatalom részesei, de a központi kormányzati hatalomhoz képest bírják a megkülönböztető jegyeiket. Vezetőiket, szerveiket önállóan választja a helyi lakosság, a politikai befolyás gyengébben érvényesül. Az utóbbi 10 évben azonban a kormányzati operativitás mögötti politikai akarat az önkormányzati rendszer erősödésének objektív lehetőségeit erősen szűkítette. A centralizáció egyre inkább pozicionálódik a decentralizáció kárára, például az egészségügyi vagy a közoktatási közfeladatok ellátása tekintetében. Az önkormányzati rendszert igen jelentős mértékben gyengítették a 2020-ban a vírushelyzet által (is) determinált kormányzati pénzelvonást tartalmazó döntések.

Igazolható állításnak tűnik, hogy az adott állam centralizáltsági/decentralizáltsági mértéke összefügg annak modernségével. A helyi lakossághoz, lakóközösségekhez sokkal jobban kötődő helyi, vagyis települési, területi önkormányzatiság fejlesztése, hatáskörének bővítése demokratikusan kívánatos igény. Ennek a helyi önkormányzati rendszernek igazodnia kell az adott állam tradícióihoz, adottságaihoz, lehetőségeihez, a polgárok demokráciaigényéhez, kulturáltsági jellemzőihez. Hazai példák mutatják, hogy a túlzott centralizáció kormányzási zavarokat okozhat, igazolja ezt például a közoktatás központosítása. Megjegyzendő, hogy ennek felismerése és a téves centralizáció korrigálása erkölcsileg erősítheti a kormányzás általános megítélését. A központi államhatalom minimális érdekei közé tartozik annak kellő politikai bölcsességgel való kezelése, hogy megtalálja a központi és a helyi hatalom működési feltételei megteremtésének helyes arányát. Az uralkodó politikai viszonyt tükröző kormányzati hatalom alapvető érdeke, hogy a társadalom többsége által visszaigazolódjék a helyi hatalommal való normális együttműködése. Ebben a vonatkozásban igen nagy mértékű politikai intelligenciára van szükség, és a fővárosi önkormányzat ellenzéki többséggel teret foglaló vezetésével való harmonikus kooperációra. Ezen a téren a feleknek jelentős perspektíváik vannak. Irigylésre méltó Svájc, ahol ez a viszonyrendszer mintaértékű.

Jelen rövid tanulmány végén szükséges utalni a kormányzást befolyásoló, motiváló állami intézményi körre.

Normakontroll tekintetében a német minta vázára épült Alkotmánybíróság az a szervezet, amelynek alkotmányos hatásköre annak megakadályozása, hogy a kormány alkotmányellenes rendeletet alkosson. Az Alkotmánybíróság nyilvánvalóan nem kormányzati szereplő, de határozataival természetesen befolyásolja a kormányzást, mivel meghatározott esetben felülbíráhatja az Országgyűlést (lásd az Alkotmánybíróság 2007-es azon határozatát, amellyel a szociális népszavazás tárgyában az utolsó szöveget verte be a Gyurcsány-kormány koporsójába). Az alkotmánybírák kiválasztása akkor helyes, ha az nem a kormányzás politikai akaratát tükrözi, ellenben a parlament politikai erőinek arányát. Megjegyzendő, hogy az elmúlt 10 évben ebben a vonatkozásban számos kritika illette a kormány érdekérvényesítési gyakorlatát.

A kormányzati tényezőtől elkülönült az igazságszolgáltatási, a bírói hatalom, főleg a közigazgatási bírói. Az egyes, főleg a kúriai ítéletek erős kontrollt jelentenek a kormány és az annak alárendelt közigazgatási hatósági jogalkalmazás felett. A tágabb értelmű igazságszolgáltatás részét képezi a bírói és az ügyészi igazgatás, amelyeknek alanyi kiválasztásában erősen jelen van a kormányzati befolyás. Megjegyzendő, hogy az ügyészi szervezet és a bírósági igazgatás kormányzástól való teljes elválasztására egyre növekvő igény fogalmazódik meg Európában.

Az Alkotmánybíróság és a bíróságok után az ombudsman intézménye említendő, amennyiben a kormánytól függetlenül felléphet a kormány állampolgárok elleni aktusaival szemben. A skandináv mintájú jogintézmény nem hatóság, de ajánlásait politikai kultúrkörökben illik figyelembe venni. A kormányzás diszfunkcionális döntéseinek eredményekénti fellépése vizsgálat formájában folyik.

A kormányzástól elkülönült, de államigazgatási szervezetek az autonóm és az önálló szabályozó szervek. Ezen szervek kormánytól való függetlensége ugyan kívánatos, a politikai zsákmányszerzéstől távol tartandó színtereknek kellene lenniük, de a valóságban a mindenkori kormányfő befolyásoló szerepe egyértelműen kimutatható. Ugyanígy a kormánytól ugyan de jure független a jegybank elnökének kiválasztása, de a gyakorlatban ezen a téren is érvényesül az uralkodó politikai akarat.

Irodalomjegyzék

- Báger Gusztáv: A közjó nevében. *Új Magyar Közigazgatás*, 6. (2013), 2. 2–8.
- Buzás Gábor: A hivatásos jogviszonnyal összefüggő alapjogi korlátok történeti előzményei 1881–2016. *Rendőrségi Tanulmányok*, (2020), 4.
- Christián László: *A rendészet alapvonalai, önkormányzati rendőrség*. Győr, Universitas-Győr, 2011.
- Csepeli György: *A hatalom anatómiája*. Budapest, Kossuth, 2013.
- Dóry Béla: *Általános közjótan*. Budapest, Kairosz, 2010.
- Ilonszky Gabriella – Jáger Krisztina: Erős kormány – gyenge parlament? Törvényhozási kapacitás és törvényhozási teljesítmény. *Századvég*, 13. (2008), 50. 119–142.
- Kilényi Géza: Mennyit ér mostanában egy államfő? *Közjogi Szemle*, 6. (2013), 3. 32–39.
- Koi Gyula: Lehetséges értelmezési tartományok a közérdek köréből. *Állam- és Jogtudomány*, 46. (2005), 1–2. 77–106.
- Küpper, Herbert – Térey Vilmos: 33. § [A Kormány szervezete és megalakulása]. In Jakab András (szerk.): *Az Alkotmány kommentárja*. Budapest, Századvég, 2009.
- Sajó András: A közérdek-fogalom. Értelemadási kísérlet. In Lamm Vanda – Csizner Ildikó (szerk.): *Van és legyen a jogban. Tanulmányok Peschka Vilmos 70. születésnapjára*. Budapest, KJK – MTA JTI, 1999. 240–267.
- Sárközi Tamás: *Kétharmados túlzáskormányzás*. Budapest, Park, 2014.
- Szalai András: Egyensúly helyett ellensúly I. Az államfő mint a parlamentáris kormány ellensúlya. *Pro Publico Bono*, (2011a), 1. 39–49.
- Szalai András: Egyensúly helyett ellensúly II. Az államfő mint a parlamentáris kormány ellensúlya. *Pro Publico Bono*, (2011b), 2. 77–98.
- Temesi István (szerk.): *A közigazgatás funkciói és működése*. Budapest, NKTK, 2013.
- Tihanyi Miklós: *Bűn – hit – szabadulás. A vallás szerepe a büntetés-végrehajtásban*. Budapest, NKE KTI, 2019.

Balogh Lidia¹

„A jó rendőr tapintatos és gyengéd...”

Németh Zsolt születésnapjához köszöntéseként olyan témát kerestem, amely kapcsolódik az ünnepelttel való ismeretségemhez, a téma bemutatásához pedig olyan szemszöveget, amely illik az ünnepléshez. Kutatói pályám előtt – illetve kutatói munkám mellett is – sokat dolgoztam a hazai civil szférában, mégpedig elsősorban női civil szervezetekkel. Ha olyan ügyről volt szó – nők elleni erőszakról, nők kizsákmányolásáról –, amelynek kapcsán a rendőrség kulcsszerepet játszik, és a szakmai nyilvánosság számára konferenciát szerveztünk, számíthattunk arra, hogy Németh Zsolt nemcsak eljön a rendezvényre, de valóban részt is vesz: kérdéseket tesz fel, hozzászól az előadásokhoz, a szünetekben pedig élénk beszélgetésekbe kezd, érdeklődik és tudakozódik.

Kínálta magát tehát a „rendőrség és a nők” mint közös téma, amelynek megannyi aspektusa van.² Gondolhatunk az említett ügyekre, és a rendőrség feladatára, hogy – a társadalom szolgálata keretében – szavatolják a nők biztonságát. Gondolhatunk a nők szerepére a rendőrségen belül: a feladataikra, a munkájuk eredményeire. Gondolhatunk a rendőrnők helyzetére, előmeneteli lehetőségeire is. Nemcsak nemzetközi, de hazai szinten is tudományos érdeklődés övezi ezeket a témákat.

Ami a magyarországi kutatásokat illeti, a publikációkon³ kívül megemlíthető az az időszaki kiállítás is, amely 2019. március 8-án – vagyis nőnap alkalmából – nyílt meg a budapesti Rendőrmúzeumban, *Nők a Magyar Rendőrségnél* címmel.⁴ Ezen a kiállításon volt látható egy régi újságcímlap: az *Asszonyok* című magazin

¹ Tudományos munkatárs, Társadalomtudományi Kutatóközpont. Kapcsolat: balogh.lidia@tk.hu.

² Pap Enikő – Balogh Lidia: *Egyenlő esélyek a rendvédelemben. Közpolitikai ajánlások a nők és férfiak társadalmi egyenlőségének elősegítésére*. Budapest, Magyar Női Érdekvédelemértő Szövetség, 2014.

³ E körben említendő Sárközi Irén kutatómunkája. Lásd Sárközi Irén: A rendőrnők magyarországi helyzete. Egy empirikus vizsgálat lefolytatásának menete és eredményei. In *Új rendészeti tanulmányok – Különkiadás*. Budapest, RTF Rendészeti Vezetőképző és Kutatóintézet, 1995. 1–34; és Sárközi Irén: *Nők a rendészetben*. PhD-értekezés. Budapest, ZMNE Hadtudományi Doktori Iskola, 2008. Az utóbbi évtizedet tekintve pedig Földesi Krisztina kutatása, lásd Földesi Krisztina: Férfiak és nők a rendőrségen. *Pécsi Határőr Tudományos Közlemények XIV*, 2013. 161–168.

⁴ Lásd ORFK Kommunikációs Szolgálat: Nők a Magyar Rendőrségnél – időszaki kiállítás nyílt a Rendőrmúzeumban. *Police.hu*, 2019. március 8.

(a *Nők Lapja* elődje) egyik 1947-es számáé, amelyen egy mosolygós rendőrnő portréját láthatjuk, ezzel a felirattal: „A jó rendőr tapintatos és gyengéd...”. A címlap koncepciója az lehetett egyrészt, hogy ráirányítsa a figyelmet egy viszonylag új jelenségre, vagyis a rendőrnőkre. (Magyarországon 1945-ben toboroztak először nőket rendőri szolgálatra, és 1946-ban – abban az évben, amelyben a kötet ünnepeltje született – már találkozhatott is velük a lakosság.) Van azonban a címlapkompozíciónak egy mélyebb és bonyolultabb üzenete is, amely az elmúlt majd’ háromnegyed évszázad alatt mit sem veszített időszerűségéből – sőt.

1. ábra. Az *Asszonyok* című magazin 1947. novemberi lapszámának borítója

Forrás: Rendőrmúzeum

Térjünk vissza a jelenbe, illetve a közelmúltba, és gondoljunk arra a súlyos problémára – a rendőri erő túlzott használatára, értelmetlen erőszakba átfordulására –, amely 2020 nyarán (nem először) a figyelem középpontjába került az Egyesült Államokban, és következésképpen téma lett a világon szinte mindenütt, még

azokban az országokban is, ahol a jelenség nem ölt hasonló méreteket. Érdemes felidézni azt az elemzést, amelyet néhány évvel korábban – a 2014 nyarán, Missouri állam Ferguson nevű városában, egy rendőrök által lelőtt fekete fiatalember halála következtében kitört zavargás kapcsán – közölt a University of Chicago jogász-professzora. Mary Anne Case érdekes, sokak számára talán mehökkentő következtetésre jutva az eset kapcsán nem mást állít, mint hogy a Fergusonban elkövetett rendőri hibáknak nemcsak faji, hanem „társadalmi nemi” vonatkozásai is vannak, illetve azt, hogy láthatóan feledésbe merültek a (több mint két évtizeddel korábbi) Los Angeles-i zavargások fontos tanulságai.⁵ De mire utal ezzel?

1992-ben azt követően borult lángba – a szó szoros értelmében – Los Angeles, hogy felmentettek négy rendőrt, akikről videófelvétel bizonyította, hogy egy gyorshajtással összefüggő igazoltatás során súlyosan bántalmaztak egy fekete férfit, 1991 tavaszán. Az eset kivizsgálásra bizottságot hoztak létre, amely jelentésében⁶ rámutatott arra, hogy a Los Angeles-i rendőrség működésének alacsony hatásfokához hozzájárultak a nemi szerepekkel kapcsolatos attitűdök is. Vagyis – és ez itt hangsúlyozandó –, a konklúzió a nőkkel és férfiakkal kapcsolatos társadalmi elvárásokra és sztereotípiákra vonatkozott, nem pedig a nők és férfiak jellemzőire vagy eltérő teljesítményére. Pedig a jelentésben nyilvánosságra hozott rendőrségi adatok mintha ilyesmire is utaltak volna: kiderült, hogy a Los Angeles-i rendőrnők jelentősen ritkábban alkalmaztak túlzott (aránytalan) mértékű erőt az intézkedések során, mint férfi kollégáik. A bizottság magyarázata szerint a rendőrnők általában jobban kommunikálnak, hatékonyabban előzik meg az erőszakkal fenyegető helyzetek kiéleződését, és kevésbé konfrontatívak: például kevésbé kezelik személyes sérelemként, amikor egy gyanúsított ellenállást tanúsít – és ennél fogva kevésbé érzik szükségét, hogy erőt alkalmazzanak, vagy hogy szóváltásba keveredjenek. Mindeközben a városi rendőrfőkapitány is elismerte, hogy a rendőrnők csak nagy nehézségek árán tudják elérni, hogy szakmailag elfogadják őket a szervezeten belül, miközben folyamatosan ki vannak téve férfi kollégáik kritikájának a „férfias erények” hiánya miatt. A bizottság következtetése szerint a rendőrség rendszerszerűen felülértékeli a „férfias” tulajdonságokat, ami rányomja a bélyegét a szervezet működésére és a szakmai képzésre egyaránt. Túlzott hangsúlyt kap a rendőrség paramilitáris jellege, illetve aránytalan figyelem hárul az állomány fizikai erőnlétére, miközben a nőkkel asszociált interperszonális készségek – udvariasság, figyelmesség, konstruktív

⁵ Mary Anne Case: Police mistakes in Ferguson involve gender as well as race. The forgotten lessons of Los Angeles' Christopher Commission. *Huffington Post*, 2014. szeptember 14.

⁶ Report of the Independent Commission on the Los Angeles Police Department („A Los Angeles-i Rendőrséget Vizsgáló Független Bizottság jelentése”), 1991. A jelentésre „Christopher Commission Report”-ként is szoktak hivatkozni, utalva a bizottságot vezető Warren Christopherre (aki később, 1993-tól 1997-ig az USA külügyminisztere volt).

kommunikáció – szerepét leértékelik; noha ezeknek a fejlesztése növelné a rendőri munka hatékonyságát. Egy 1993-ban kiadott, a Los Angeles-i rendőrség számára kidolgozott cselekvési terv⁷ szerint a rendőrségnek jó kommunikátorokra lenne szüksége, nem pedig agresszív személyiségű munkatársakra; ennek érdekében mind a toborzáskor, mind pedig az állomány munkájának értékelésekor törekedni kellene a „nőiesebb”, illetve „kevésbé férfias” feltételrendszerek alkalmazására.

Miért használom idézőjelben ezeket a kifejezéseket? Mert azt szeretném hangsúlyozni, hogy ezeket a tulajdonságokat – a jó kommunikációs készséget egyfelől, másfelől az agresszivitást – általában nemekhez szokás társítani: előbbi a nőkhez, utóbbit a férfiakhoz. Mégsem állíthatja senki, hogy a nők kivétel nélkül jól kommunikálnának, a férfiak pedig egytől-egyig agresszívek lennének. És még ha igaznak is bizonyul – például kutatási adatokkal alátámasztható – az átlagot tekintve, hogy a nők tiszteletudóbban kommunikálnak, a férfiak pedig konfliktushelyzetben agresszívebbek, akkor is okunk van abban kételkedni, hogy a nők (többsége) eleve jó kommunikátornak, a férfiak (többsége) pedig agresszívnak születik. Hogyan is szűrhetnénk ki ugyanis annak a hatását, hogy a fiúkat és a lányokat a közvetlen környezetükhöz tartozók az első perctől kezdve – később pedig a tágabb közösség tagjai is – hajlamosak eltérően kezelni? A lányokkal szemben hagyományosan erősebb az elvárás, hogy kedvesek-illetelmesekek legyenek, és hogy kerüljék a fizikai agressziót. És jöllehet a kislíúkat sem bátorítják feltétlenül – kimondottan – az erőszakos „konfliktuskezelésre”, a kimondatlan visszajelzések mégis megerősíthetik az ilyen viselkedést. Képzeld el a délutáni jelenetet egy óvoda folyosóján: az érkező szülőknek elpanaszolja az óvónő, hogy a kislíú aznap csúnyán megütött valakit, erre a szülő – a gyermek jelenlétében – fejcsóválva mondja, hogy „ejnye”, de közben büszkeség suhan át a tekintetén. A gyermekek nevelésében szerepet játszik a kimondatlan (pozitív vagy negatív) minősítés is, és a társadalom alapvetően olyan – az Egyesült Államokban és Magyarországon is –, hogy a kislíúkat nagyobb eséllyel kapnak megerősítő visszajelzést az erőszakos önérvényesítésre, a kislányok pedig a kedvességre.

Itt kanyarodhatunk vissza a Los Angeles-i rendőrség működési problémáihoz: a vizsgálat tehát kiderítette – és az említett cselekvési terv javaslata is utalt rá –, hogy kontraproduktív, ha a rendőrség a „férfias erényeket” helyezi előtérbe a toborzásnál és a munkateljesítmény értékelésekor is. Ennek ugyanis csak az egyik következménye az, hogy a nők alulreprezentáltak lesznek a rendőrség szervezetén belül. (Megjegyzésképpen: az Egyesült Államokban – az FBI legutóbbi, 2019-es adatai szerint – csupán 12,8% volt a nők aránya az egyenruhás

⁷ Women's Advisory Council to the Los Angeles Police Commission: *A blueprint for implementing gender equity in the Los Angeles Police Department* („Los Angeles-i Rendészeti Bizottság Női Tanácsadó Testülete: Részletes cselekvési terv a nemek közötti méltányosság érvényesítéséhez a Los Angeles-i Rendőrségnél”), Los Angeles, 1993. október.

állományon belül,⁸ míg Magyarországon ez az arány mintegy 20%-ra becsülhető.⁹) A kérdésnek a társadalom egésze számára jelentősége van, ugyanis a férfiasághoz kapcsolódó sztereotípiák felülvértékelése – ami nemcsak Amerikában, de Európában is megfigyelhető¹⁰ – hátráltathatja a rendőrség hatékony működését a jelenkori elvárások közepette. A „klasszikus”, represszív (elnyomó) rendészeti modell helyett egyre inkább a „közösségi rendészet” modellje számít, illetve bizonyul korszerűnek. Ez utóbbi modellben egyrészt sokkal kisebb a jelentősége a rendőr fizikai erejének; a maszkulinitást túlhangsúlyozó, agresszív fellépés és viselkedés pedig aligha jelent előnyt a munkában, hiszen a közösségi rendészet megközelítése szerint „a kommunikáció a legjobb fegyver”.¹¹

Végezetül, idézzük fel újra az *Asszonyok* magazin közel háromnegyed évszázaddal ezelőtti címlapját, amelyen történetesen – de, a fentiekben vázoltakat figyelembe véve, nem teljesen véletlenül – egy nő mosolyog a világra a tányérsapka alól. Kétségtelen, hogy bárhol a világon nagy szüksége van ma is „tapintatos és gyengéd” rendőrökre – férfiakra és nőkre egyaránt.

⁸ US DOJ FBI Criminal Justice Information Services Division: *Crime in the United States 2019*, Table 74: *Full-time law enforcement employees by population group* (2019).

⁹ Hivatalos adatközlés hiányában kutatási adatokra hagyatkozhatunk; a legutóbbi ilyen tárgyú kutatás erre a kalkulációra, illetve becslésre hagyatkozik. Simon Zsuzsanna: Nők szerepvállalása a fegyveres erőknél. Összehasonlító elemzés a Magyar Honvédségben és a Rendőrségnél szolgáló nők tekintetében. In Gerencsér Richárd – Kispál Miklós (szerk.): *Tanulmányok a társadalomról II.* Szeged, Belvedere Meridionale Szegedi Tudományegyetem Polgáriért Alapítvány, 2015. 187–215.

¹⁰ Jenny Veldman et al.: Women (do not) belong here. Gender-work identity conflict among female police officers. *Frontiers in Psychology*, 2017. február 6.

¹¹ A szlogen angolul vált ismertté: „Best weapon is communication.”

Irodalomjegyzék

- Case, Mary Anne: Police mistakes in Ferguson involve gender as well as race. The forgotten lessons of Los Angeles' Christopher Commission. *Huffington Post*, 2014. szeptember 14. Online: www.huffpost.com/entry/police-mistakes-in-fergus_b_5793494
- Földesi Krisztina: Férfiak és nők a rendőrségen. *Pécsi Határőr Tudományos Közlemények XIV*, 2013. 161–168. Online: <http://pecshor.hu/periodika/tizenegy.htm>
- ORFK Kommunikációs Szolgálat: Nők a Magyar Rendőrségnél – időszaki kiállítás nyílt a Rendőrmúzeumban. *Police.hu*, 2019. március 8. Online: www.police.hu/hu/hirek-es-informaciok/legfrissebb-hireink/szervezeti-hirek/nok-a-magyar-rendorsegnel
- Pap Enikő – Balogh Lídia: *Egyenlő esélyek a rendvédelemben. Közpolitikai ajánlások a nők és férfiak társadalmi egyenlőségének elősegítésére*. Budapest, Magyar Női Érdekvédelmi Szövetség, 2014.
- Sárközi Irén: A rendőrnők magyarországi helyzete. Egy empirikus vizsgálat lefolytatásának menete és eredménye). In *Új rendészeti tanulmányok – Különkiadás*. Budapest, RTF Rendészeti Vezetőképző és Kutatóintézet, 1995. 1–34.
- Sárközi Irén: *Nők a rendészetben*. PhD-értekezés. Budapest, ZMNE Hadtudományi Doktori Iskola, 2008. Online: <https://nkerepo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/12133/ertekezes.pdf?sequence=1>
- Simon Zsuzsanna: Nők szerepvállalása a fegyveres erőknél. Összehasonlító elemzés a Magyar Honvédségben és a Rendőrségnél szolgáló nők tekintetében. In Gerencsér Richárd – Kispál Miklós (szerk.): *Tanulmányok a társadalomról II*. Szeged, Belvedere Meridionale Szegedi Tudományegyetem Polgáriért Alapítvány, 2015. 187–215.
- US DOJ FBI Criminal Justice Information Services Division: *Crime in the United States 2019, Table 74: Full-time law enforcement employees by population group* (2019). Online: <https://ucr.fbi.gov/crime-in-the-u.s/2019/crime-in-the-u.s.-2019/tables/table-74>
- Veldman, Jenny – Loes Meeussen – Colette Van Laar – Karen Phalet: Women (do not) belong here. Gender-work identity conflict among female police officers. *Frontiers in Psychology*, 2017. február 6. Online: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2017.00130>

Barabás A. Tünde¹

A rendőrségi munka és a lakosság bizonytalanságérzetének összefüggései

Németh Zsolt kriminológust, tanárt, rendőrt, vitorláskapitányt 1993 óta ismerem, azóta, amikor megérkezett az akkor még Országos Kriminológiai és Kriminalisztikai Intézetbe. Bár a kutatók egy része némi szkepszissel fogadta a Rendőrtisztai Főiskoláról érkező „korábbi rendőrt”, hamar változott a kép, és mindannyiunk nevében elmondhatom, hogy kiváló kollégát nyertünk személyében, aki mindenkiel megtalálta a hangot, gyakorlati és rendészettudományos szemszögből erősítette az intézet munkáját, miközben megmutatta, hogy a kriminológia elméleti tudásanyagának és az empirikus kutatások eredményeinek egyaránt fontos helye és szerepe van a felsőfokú rendészeti képzésében. A kapcsolat az OKRI és közötté 2001-es távozásával sem szakadt meg, meghívására kutatóink rendszeresen tartottak előadást eredményeikről az RTF-en. Ennek köszönhettem én is, hogy megismerkedhettem a főiskolán folyó munkával, beletanulhattam az oktatásba – amely korántsem egyszerű feladat –, és végül ismét kollégákká válhattunk 2012-ben, immár a Nemzeti Közszolgálati Egyetemen. Ismerve elkötelezettségét az állampolgárokat támogató rendészeti munka iránt, az alábbi, a lakossági bizalom kérdéseit boncolgató tanulmányommal kívánok tisztelegni jeles születésnapja alkalmából.

A lakosság félelme a bűnözéstől sokszor nem hozható összefüggésbe az ország tényleges bűnügyi helyzetével, vagy akár az érintettek objektív biztonsági helyzetével (a nyilvántartott bűnügyi adatok alapján a sértetté válás lehetőségét mutatja adott helyszínen és időszakban). A szubjektív biztonságérzetet, vagyis az egyének érzetét arról, milyen mértékű a bűnözés, számos tényező befolyásolhatja. Meghatározhatják bizonyos objektív körülmények, mint az egyén kora, neme, családi állapota, műveltségi szintje, aktuális állapota és korábban megélt események személyiségét formáló hatásai. Hasonlóan jelentős szerepet játszanak szubjektív körülmények is, így az állampolgárok által megélt vagy a közvetlen környezetükben tapasztalt bűnesetek, valamint más, a bűnözéstől teljesen eltérő, de hasonlóan súlyos problémák (például egzisztenciális gondok).

¹ Tanszékvezető egyetemi tanár, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar Kriminológiai Tanszék. Kapcsolat: barabas.andrea.tunde@uni-nke.hu.

A biztonságérzetre ugyanakkor más tényezők is jelentős hatást gyakorolhatnak. Ilyen például a média által sugárzott kép, amely folyamatosan az erőszakról és a súlyos bűncselekményekről számol be műsoraiban. Szintén negatívan hathatnak azok a megnyilvánulások, amelyek a terjedő bűnözés visszaszorítását ígérik, s eközben egyes bűnözési formákat már elviselhetetlen jelenséggé mutatnak be, különösen egy-egy riadalmat kiváltó eset kapcsán. Mindezzel a bűnözés erősödésének érzetét sugallják. Szorongást kelthetnek a napjainkban szaporodó kisebb devianciák, mint például a graffitik, a kéregetők, a hajléktalanok, vagy a rendezetlen környezet, piszok, zaj stb. is. Vagyis az emberek biztonságérzetének egyik alapvető tényezője a bűnözéstől való félelem. Emellett azonban más összetevői is vannak, amelyek ellen a bűnesetek csökkenése mellett számos, a környezetükben általuk zavaróként értékelt tényező megszüntetésével is tenni lehet.

Bizonytalanságérzetről (szorongásról) akkor beszélünk, ha az érintett személy nem fogalmazza meg konkrétan azt, amitől fél, hanem pusztán a rossz hírek vagy egyéb okok miatt folyamatosan rossz közérzete van, és általánosságban tart attól, hogy bűncselekmény áldozatává válhat. Ez az absztrakt érzelem nem az adott tényezők alapos mérlegelése alapján, de azok összességének hatására alakul ki. A szorongás azonban éppen úgy rombolja a biztonságérzetet, mint a félelem.²

A szorongó lakosság biztonságát a rendőrség által reméli megteremteni. Ahogyan Németh Zsolt írja: „A felületesen artikulált közvélemény több járórt szeretne az utcára, több rendőrautó cirkáljon a városban, legyenek szigorúbb törvények.”³ Ennek köszönhetően például a rendőri jelenlét megtapasztalása akkor is erősen befolyásolja a lakosság biztonságérzetét és ezzel a rendőrség munkájának megítélését is, ha az nem gyakorol hatást a bűncselekmények alakulására, sőt azok akár növekszenek is.

A bűnözéstől való félelem ezzel szemben konkrét, amely azt jelenti, hogy az érintett személy egy adott esemény bekövetkeztétől tart: például olyanétól, amely jellemzően előfordul a lakókörnyezetében, ami már megtörtént vele vagy hozzátartozójával, vagy esetleg amiről sokat hallott a televízióban. Korinek László⁴ ezt úgy fogalmazza meg, hogy itt az áldozattá válástól való, kockázat-felmérő racionális érzésről van szó.

² Korinek László: *Kriminológia I–II.* Budapest, Magyar Közlöny, 2010. 328–331.

³ Németh Zsolt: A rendőrségi bűnmegelőzés közösségi rendszere. In Borbíró Andrea et al. (szerk.): *A büntetőhatalom korlátainak megtartása. A büntetés mint végső eszköz. Tanulmányok Gönczöl Katalin tiszteletére.* Budapest, ELTE Eötvös, 2014. 381.

⁴ Korinek (2010): i. m. 328–331.

A bűnügyi helyzet, a rendőrség munkája és a lakosság érzete

A bűnözési félelem kérdése összefügg a lakosság közvetlen lakókörnyezetében tapasztaltakkal, és azzal, milyennek látják a lakosok környezetük bűnügyi helyzetét, és mennyire elégedettek a rendőri munkával. Ez a kép azonban szintén nem esik feltétlenül egybe a tényleges helyzettel.

A *Budapestiek véleménye a bűnözésről és a helyreállító igazságszolgáltatásról* című kutatásban például az derült ki, hogy a fővárosiaknak nincsen reális képük a bűnözésről, alakulását tévesen ítélik meg különböző okok miatt.⁵ A megkérdezetteknek (500 fő) összesen csak 3%-a találta el megközelítőleg a 2008-ban ismertté vált bűncselekmények számát, 55%-a jelentősen alacsonybécülte, míg az egyharmada jobban vagy kevésbé túlbecsülte. Azok, akik már életük során valaha áldozattá váltak, sokkal kevésbé tartják a lakókörnyezetüket biztonságosnak. Ez nyilvánvalóan összefügg a sértetté válás következtében kialakuló rossz lelkiállapotukkal. Arról sem szabad elfeledkezni azonban, hogy a válaszok között a betörés, autólopás és az abból való lopás volt a leggyakoribb, márpedig e cselekmények gyakran kötődnek a lakóhelyhez, így érthetővé válik ez az összefüggés. Emellett a válaszadók közül 246 fő, vagyis a válaszolók közel fele gondolta úgy, hogy a lakása közelében az utcán bántalmazhatják (136 nő és 110 férfi).⁶

Az egyén szubjektív biztonságérzete szoros kapcsolatban áll azzal, hogy milyennek érzékeli a bűnüldöző hatóságok munkáját, elégedett-e vele, vagy úgy érzi, nem képesek őt a bűnözőktől megvédeni. Ezért a rendőrség és a nyomozó hatóságok nagy súlyt fektetnek az úgynevezett felderítési vagy nyomozás-eredményességi mutatókra. Ezek a számok a bűnözéskontroll hatékonyságát minősítik azáltal, hogy megmutatják, az ismertté vált bűncselekmények elkövetői közül hányan kerülnek kézre. Tény, hogy igen nagy a különbség az ismertté vált bűncselekmények (2012-ben például 472 236) és az ismertté vált bűnelkövetők (2012-ben 100 239) száma között.

A rendszerváltást megelőző időszakban, a nyolcvanas években a bűnözés a maihoz képest meglehetősen alacsony szintű volt Magyarországon (140–180 ezer bűncselekmény évente), és ezekben az ügyekben az elkövetők 80%-a ellen el is indult az eljárás, azaz ők „meglettek”. A bűnözés megugrását a kilencvenes években nem követte a felderítés hatékonyságának növekedése, sőt az inkább

⁵ A *Budapestiek véleménye a bűnözésről és a helyreállító igazságszolgáltatásról* című lakossági lekérdezés a *Mediation and Restorative Practice in Prison Settings* nemzetközi kutatás keretében, az Európai Bizottság Criminal Justice Programja támogatásával zajlott (JLS/2008/JPEN015-30-CE-0245615/00-52).

⁶ Barabás Tünde – Windt Szandra: *A budapestiek véleménye a bűnözésről és a helyreállító igazságszolgáltatásról*. Kézirat. Budapest, OKRI, 2009.

csökkent. Ez hozzájárult ahhoz, hogy növekedett az állampolgárok veszélyérzete.⁷ 2010-ben a felderítési arány 50% körül mozogott, vagyis a nyomozásoknak mindössze a fele eredményes.⁸ Ez természetesen bűncselekmény-típusonként eltérően alakult, és alakul napjainkban is. A nagy számban előforduló vagyoni elleni cselekmények eseteiben a sértett korábbiól viszonylag ritkán ismeri a tettest (körülbelül 25%-ban), ami nem segíti a rendőrséget a felderítésben. Ezzel szemben az erőszakos bűncselekmények körében, ahol egyébként is az a jellemző, hogy a sértett közvetlen kontaktusba kerül az elkövetővel, sokkal gyakrabban fordul elő, hogy az ügy érintettjei már korábban is ismerték egymást, akár napi (például családi, szomszédi) kapcsolatban vannak egymással (közel 70%-ban). Ezekben az ügyekben nyilvánvaló, hogy sokkal egyszerűbb a hatósági felderítő munka, és eredményesebb az eljárás is.

A biztonságérzetet befolyásoló tényezők

A negatív érzelmek kialakulását vizsgáló elméletek közötti különbségek abból adódnak, hogy a vizsgálódások során a válaszadók mely tényezőkre helyezik a hangsúlyt: a korábbi viktimizációs tapasztalatokra, a lakóköznyezet rendezettségére, a médiában megjelenő bűnözési képre, a személyes kockázattertelékre, vagy a társadalom általános rendjére, a fennálló egyéb társadalmi problémákra.

A bizonytalanságérzés három szempontból vizsgálható: *affektív komponens*, amely a bűnözéshez kapcsolódó félelemérzetet mint negatív mentális állapotot mutatja; *kognitív komponens*, amely az áldozattá válás kockázatának kognitív kiértékelése; és a *viselkedési komponens*, amely a viselkedés megváltoztatása a személyes biztonság megőrzése érdekében (például egy veszélyes utca elkerülése éjszaka).⁹ Az affektív elméletek szerint a bizonytalanságérzet leginkább a negatív érzelmi állapot, félelemérzetet keresztül ragadható meg. A kognitív megközelítés alapján a bizonytalanságérzet egy kognitív kiértékelés eredménye, amely során áldozattá válásunk valószínűségéről alkotunk mentális reprezentációt.

⁷ Gönczöl Katalin: A bűnözés társadalmi összefüggései. *Társadalmi Szemle*, 48. (1993), 3. 37–48.

⁸ IRM: *Az ezredfordulót követő bűnözési helyzet. Elemzés az egységes nyomozóhatósági és ügyészégi statisztikai adatai alapján*. Budapest, IRM Statisztikai és Elemző Osztály, 2010.

⁹ Jörg Dittmann: Les causes de la peur. La mesure des sentiments d'insécurité et de la peur du crime en Allemagne et en France. *Déviance et Société*, 29. (2005), 3. 299–312; Bruce J. Doran – Melissa B. Burgess: *Putting fear of crime on the map: Investigating perceptions of crime using geographic information systems*. New York, Springer, 2012; Emily Gray – Jonathan Jackson – Stephen Farrall: Feelings and functions in the fear of crime. Applying a new approach to victimisation insecurity. *British Journal of Criminology*, 51. (2011), 1. 75–94; Sergi Valera – Joan Guàrdia: Confirmatory factor analysis of an inventory of perception of insecurity and fear of crime. *Anuario de Psicología*, 42. (2012), 3. 327–342.

A viselkedéses megközelítés szerint a félelem leginkább az alapján mérhető, hogy milyen viselkedésbeli eszközöket mozgósítunk az áldozattá válás elkerülésére (veszélyes környék elkerülése, biztonsági berendezések vásárlása stb.).¹⁰

A biztonságérzetet a bűnözéstől való félelem mellett hasonló mértékben befolyásolja a rendezetlenség, az átláthatóság hiánya, még akkor is, ha a kérdezetteknek alapvetően nincs a helyzettel kapcsolatosan korábbi rossz tapasztalatuk.

A kutatásokból egyértelműen kiderül az is, hogy az érzés kialakulásában szerepet játszik a korábbi áldozattá válás. Akik már voltak bűncselekmények sértettjei, vagy ilyen események a közvetlen környezetükben, családjukban történtek, hajlamosak az újabb sérelem lehetőségét túlbecsülni. Ez egyrészt konkrét bűnözéstől való félelmet generál, másrészt általános szorongást is, például az illető nem mer többet kimenni az utcára, mert ott bántalmazták korábban.

A félelem és a biztonságérzet mértéke kutatással mérhető. Elsősorban áldozati lekérdezések és más, a környezeti hatásokat elemző vizsgálatok során kérdeztek rá a biztonságérzetre, és ehhez kapcsolódva a félelemre, rendszerint az e kérdéskörre használt kérdéscsoportot alkalmazva (például mennyire elégedettek környezetük biztonságával; sötétedés után szokott-e az utcán tartózkodni; tart-e lakókörnyezetében attól, hogy az utcán bántalmazzák, vagy otthonában bűncselekmény/betörés áldozatává válik stb.).

A félelem következményei

Az egyébként nem feltétlenül objektív alapokon nyugvó félelem a lakosságban növekvő elvárásokat alakít ki a rendőrség munkájával kapcsolatosan, elsősorban a bűnmegelőzés (legyen minden sarkon rendőr, mindenhol kamera), másodszorban a bűnüldözés területén (legyen meg minden elkövető, sőt a gyanús alakokat is zárják be). Ez az óhaj azután visszatükröződhet a napi bűnmegelőzési politika alakulásában, amihez a lakosság akár önkorlátozás árán is sokszor nyújt támogatást.

A túl erőszakos vagy indokolatlannak látszó rendőri vagy egyéb közhatalmi megnyilvánulások az állampolgárok egy részét megnyugtatták, mert az számukra biztonságot jelent, másokból azonban ellenkezést, tiltakozást válthatnak ki.

Ugyanígy különbözők a reakciók a közterületek kamerákkal való felszerelése kapcsán, miközben az állampolgárok egy része a saját tulajdonú lakótelepi, társasház, illetve családi házas övezetben maga szerel fel kamerarendszert biztonságának fokozása érdekében.

¹⁰ Barabás A. Tünde – Koplányi Gergely – Szigeti Ákos: A bizonytalanságérzetet meghatározó problémák és kezelésük Budapest két városrészében. In Vókó György (szerk.): *Kriminológiai tanulmányok* 57. Budapest, OKRI, 2018. 120–152.

Az empirikus vizsgálatok azonban azt az érdekes eredményt mutatták, hogy a lakosság közül a már áldozattá váltak viszonylag keveset tesznek a saját védelmük érdekében.

Az *Áldozatok és vélemények* című kutatásban¹¹ azt is vizsgálta, hogy a sértettség és a vele járó „biztonságérzet-megingás” jár-e egyfajta biztonságfokozási tendenciával, valamint hogy a bűncselekmény bekövetkezése után milyen megelőző óvintézkedéseket tesznek az állampolgárok. Az általánosabb jellegű biztonságfokozáshoz több kérdés is kapcsolódott. A leginkább mérhető biztonságfokozási törekvések a vagyon elleni bűncselekmények körében, a sokakat irritáló lakásbetörések elleni védekezési módoknál vizsgálhatók meg objektíven. Ráadásul, mint az kiderült, ez valóban az a bűncselekményi kör, amelytől a korábban sértetté nem vált személyek is erősen tartanak (a statisztikák szerint okkal és joggal). A sértettek körében rákérdeztek arra is, hogy vajon a bűncselekményt követően tettek-e valamilyen konkrét óvintézkedést a további sérelmek elkerülésére, és ha igen, mi volt az. A kapott válaszok igen érdekesen alakultak. A leggyakrabban jelölt kategória „az egyén általános viselkedési szokásainak megváltoztatása” (27,4%), valamint a „jobban figyel” (18,3%), illetve a „máshol parkol”, „más útvonalon közlekedik” válasz (7,1%) volt. Ehhez képest megelőző lépésekre, így például a biztonsági zár beszerelésére vagy megerősítésére 11,4, a ház, autó, kert stb. biztonságának erősítésére 10,7%-ban került sor, és ennél is ritkábban történt helyi riasztó beszerelése (6,9%). Érdekes, hogy a főleg vagyon elleni bűncselekményt elszenvedettek körében elsősorban (összesen 58,7%-ban) a korábbi életvitelben, viselkedési szokásokban idézett elő változásokat az áldozattá válás, de cselekvésre csak kisebb mértékben (39,4%) került sor. Ez a második elszenvedett bűncselekményt követően még inkább erősödött, és a kérdezetteknek körülbelül 63%-a jelölt meg viselkedésbeli változást a konkrét cselekvéshez képest. Ha ezt összevetjük a korábbi, általánosan közölt biztonságvédelmi eszközök alkalmazási gyakoriságával, azt láthatjuk, hogy a válaszolók nem, vagy kevéssé akceptálják a lehetséges biztonsági eszközöket.

A lakosság egyéni biztonságfokozása, a rendőri megelőző munkával való elégedetlensége, a „magánbiztonság” megteremtése (riasztó, kamera, portaszolgálat, magán biztonsági szolgálat alkalmazása) mellett megnyilvánulhat negatív módon is. Erre példa a jogos önvédelem törvényes kereteinek túllépése. Ez a napjainkban mind súlyosabbá váló jelenség, bár a büntetőjog hatókörébe tartozik, mégis igen jól mutatja, hogy megfelelő rendőri intézkedés, vagy akár csak jelenlét hiányában rossz irányt vehet, ha az állampolgár saját kezébe veszi a megelőzést. Így a rendőrség feladata, hogy a helyi szintű konfliktusokat felismerje, és feltárja az egyes,

¹¹ Irk Ferenc (szerk.): *Áldozatok és vélemények I–II.* Budapest, OKRI, 2004.

bűnözést kiváltó „krízisgóccokat”. Ezt követheti a szükséges intézkedések megtétele, megelőzve az állampolgári önhatalom gyakorlását. Természetesen a közösségeket és egyéneket érintő, bűnözést (is) generáló problémák távlati megoldása nem rendőri, hanem elsősorban társadalompolitikai feladat, amely hosszú távon a félelem csökkenését és a lakosság elégedettségét eredményezi.

Magyarországon, a nemzetközi tendenciákhoz hasonlóan, jelentős mértékű a bizonytalanságérzet és a bűnözéstől való félelem. A lakosságnak a hivatalos statisztikák tükrözte képtől meglehetősen eltérő az elképzelése a bűnözés volumenét és jellegét, a saját áldozattá válása esélyeit illetően.

Ez utóbbi jelenséget nevezik a szakirodalomban félelmi vagy viktimizációs paradoxonnak. Ez azt jelenti, hogy nem azok, és nem attól félnek, akiknek és amitől kellene. Így például a nők, idősek, szegények jobban félnek az áldozattá válástól, miközben ők kevésbé veszélyeztetettek a bűnügyi statisztikák szerint, amely a középkorú férfiak jellemző sértetté válását mutatja.

A lakosság jellemzően a tényleges veszélyeztetettségénél jobban tart az erőszakos bűncselekmények bekövetkeztétől. Ezt számos körülmény befolyásolhatja. Szerepet játszhat benne az erőszakos cselekmények lassú, de folyamatos emelkedése, vagy a média által nap mint nap sugárzott erőszak is. A korábbi sértetté válási tapasztalat is erősen kihat a félelem/szorongás alakulására. Emellett kialakulásukban számos körülmény játszik szerepet a konkrét bűnügyi helyzettől függetlenül, vagy azzal éppen ellentétesen.

Vagyis a valóság és az arról alkotott kép nem azonos.

A rendőrségi munka kérdéseit illetően, a felderítési hatékonyság/hatástalanság a sértetteket közvetlenül érinti, és „rossz esetben” nyilvánvalóan a hatóságok iránti bizalom megingásához, és ezzel együtt a bűnözéstől való félelem növekedéséhez is vezethet. Emellett a sikertelen eljárás legközelebb csökkentheti a feljelentési kedvet, növelve a látenciában maradó esetek számát. A hatóság érdeke a bizalom erősítése, ezért időnként statisztikai „bűvészkedést” is igénybe vesz a hatékony bűnüldöző tevékenység mellett. A lakosság emiatt mást érzékel, mint ami a hivatalos statisztikákban és kommunikációban megjelenik, ami azután ismét a bizalom csökkenéséhez vezet. Valójában tehát ez a tévhit és a téves kommunikáció ördögi köre, amelyből a hatóság csak nehezen tud kilépni. A változáshoz a teljesítmény (eredményesség) mérésének eddigi formáját kellene megváltoztatni.

Az elmúlt évtizedekben felerősödött az a nézet, hogy nem elég a bűnt megelőzni, hanem ugyanilyen fontos a bűnözéstől való félelmet, szorongást csökkenteni. A félelem csökkentésének jelentősége kapcsán Korinek kiemeli,¹² hogy az emberek megnyugtatósága mellett hasonlóan fontos a tényleges fenyegetettség

¹² Korinek (2010): i. m. 328–331.

bemutatása és a védekezés módszereivel történő megismertetés. A félelem csökkentésére három stratégiát említ: a bizalomépítő, a közösségépítő és a fizikai környezet biztonságot sugalló átalakításának módszerét. Ezek mindegyikében szerepet kaphat a rendőrség, mind aktív részvétellel, mind pedig szakértői, prevenciós pozícióban.

A lakosság biztonságérzetét számos kutatás vizsgálta külföldön és Magyarországon is. Ezek eredményeinek hasznosítása fontos a rendőrség számára is, hiszen az állampolgárok bizalmának növekedése segítheti a felderítő munkát, megelőzhet bűncselekményeket, és mindezekkel alapvetően javíthatja a rendőri munka megítélését is. Ez a cél egybeesik Németh Zsolt nézeteivel a rendészeti munka közösségi jellegét erősítő, állampolgár-centrikus jellegét illetően, amelynek fókuszában annak vizsgálata áll – ahogyan írja –, hogy mi nyugtalanítja az embereket, mi csökkentheti az életminőséget romboló bűnözési félelmet.¹³ Vagyis amely tevékenység egyszerre szolgálja a polgárok érdekeinek érvényesülését és a rendőrségi munka eredményességét.

¹³ Németh (2014): i. m.

Irodalomjegyzék

- Barabás A. Tünde – Koplányi Gergely – Szigeti Ákos: A bizonytalanságérzetet meghatározó problémák és kezelésük Budapest két városrészében. In Vókó György (szerk.): *Kriminológiai tanulmányok* 57. Budapest, OKRI, 2018. 120–152.
- Barabás Tünde – Windt Szandra: *A budapestiek véleménye a bűnözésről és a helyreállító igazságszolgáltatásról*. Kézirat. Budapest, OKRI, 2009.
- Dittmann, Jörg: Les causes de la peur. La mesure des sentiments d'insécurité et de la peur du crime en Allemagne et en France. *Déviance et Société*, 29. (2005), 3. 299–312. Online: <https://doi.org/10.3917/ds.293.0299>
- Doran, Bruce J. – Melissa B. Burgess: *Putting fear of crime on the map. Investigating perceptions of crime using geographic information systems*. New York, Springer, 2012. Online: <https://doi.org/10.1007/978-1-4419-5647-7>
- Gray, Emily – Jonathan Jackson – Stephen Farrall: Feelings and functions in the fear of crime. Applying a new approach to victimisation insecurity. *British Journal of Criminology*, 51. (2011), 1. 75–94. Online: <https://doi.org/10.1093/bjc/azq066>
- Gönczöl Katalin: A bűnözés társadalmi összefüggései. *Társadalmi Szemle*, 48. (1993), 3. 37–48.
- Irk Ferenc (szerk.): *Áldozatok és vélemények I–II*. Budapest, OKRI, 2004.
- IRM: *Az ezredfordulót követő bűnözési helyzet. Elemzés az egységes nyomozóhatósági és ügyészségi statisztikai adatai alapján*. Budapest, IRM Statisztikai és Elemző Osztály, 2010.
- Korinek László: *Kriminológia I–II*. Budapest, Magyar Közlöny, 2010.
- Németh Zsolt: A rendőrségi bűnmegelőzés közösségi rendészeti. In Borbíró Andrea – Inzelt Éva – Kerecsi Klára – Podoletz Léna (szerk.): *A büntetőhatalom korlátainak megtartása. A büntetés mint végső eszköz. Tanulmányok Gönczöl Katalin tiszteletére*. Budapest, ELTE Eötvös, 2014. 379–389.
- Valera, Sergi – Joan Guàrdia: Confirmatory factor analysis of an inventory of perception of insecurity and fear of crime. *Anuario de Psicología*, 42. (2012), 3. 327–342. Online: www.researchgate.net/publication/286885397_Confirmatory_factor_analysis_of_an_inventory_of_perception_of_insecurity_and_fear_of_crime

Berei Róbert¹

Várnézőben a budavári „sheriffel”

Bevezető

Jutalomban részesülni felemelő érzés. A rendőr számára minden bizonnyal az a legbecsesebb szakmai elismerés, amikor az a közösség díjazza tevékenységét, amelynek szolgálatára szegődött. A Budavári Önkormányzat Képviselő-testülete 2013-ban alapította a Budavári Szent György-díjat. Azoknak a hivatásos vagy közalkalmazotti állományban dolgozóknak adományozható, akik legalább öt éve szolgálatot teljesítenek a kerületben, és a bűnmegelőzés, a bűnüldözés, a közbiztonság területén olyan tartós és kiemelkedő munkát végeznek, amellyel hozzájárulnak a kerület közbiztonságának további javításához, valamint magatartásuk példaértékű a közösségi és magánéletben egyaránt. Minden évben egy díj adományozható.

A díj alapítása óta minden évben átadták azt egy-egy kiválóan dolgozó rendőr számára. 2020-ban Szilágyi András r. főtörzsszázlós, a BRFK I. kerületi Rendőrkapitányság Rendészeti Osztály Körzeti Megbízotti Alosztály körzeti megbízotti (kmb) csoportparancsnoka részesült a megtiszteltetésben. Tevékenységének méltatása során kiemelték a 2019. december 15-én az Úri utcában (lakókörnyezetében) bekövetkezett gázrobbanásnál és tüzesetnél tanúsított hősiességét. Meg kell említeni arról, hogy „az emberi életek megmentése során tanúsított bátor helytállása elismerésül” Budapest rendőrfőkapitánya 2019. december 17-én dicséretben és jutalomban részesítette. Ezenfelül „eredményes szolgálati tevékenysége elismerésül” nemzeti ünnepünk, március 15-e alkalmából 2020-ban tárgyjutalmat kapott a belügyminisztertől.

Esettanulmányomban elsősorban az Andrással létrejött szakmai találkozásaim során szerzett tapasztalataimról nyújtok áttekintést. A kapcsolatfelvételt az tette indokolttá, hogy tudomást szereztem arról, hogy a Tomis Károly zuglói körzeti megbízott esetében már tanulmányozott „plakátrendőr jelenség” a Várnegyedben tevékenykedő Szilágyi András esetében is működő gyakorlat, amely

¹ Rendőr alezredes; tanársegéd, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar Kriminológiai Tanszék. Kapcsolat: berei.robort@uni-nke.hu.

értelmesnek mutatkozott arra, hogy terepmunka keretében tanulmányozzam.² A kutatási kérdés elsősorban az volt, hogy tevékenysége mennyiben feleltethető meg a közösségi rendőri működésnek. Érdekelt az is, hogy kezdeményezésének akadtak-e követői új kollégái körében. A tanulmány terjedelmi korlátai nem engedik meg, hogy a Várnegyed közbiztonsági helyzetét, illetve a kerületben folytatott közbiztonság-védelmi tevékenységet részletesen elemezzem. Azt azonban megállapíthatjuk, hogy a kerületben – a Budavári Önkormányzat értékelése szerint is – jó a közbiztonság.³ Ebben az eredményben minden bizonnyal az ő munkája is benne van. Jelen írással egyfajta portrét szeretnék vázolni róla, amelyből kirajzolódik, hogy milyen is egy közösségi rendőr.

A közösség rendőre

Első beszélgetésünkre 2017. december 12-én került sor az I. kerületi Rendőrkapitányság épületében, majd várbeli körzetét is bejártuk. Kiderült, hogy a BRFK VIII. kerületi Rendőrkapitányságon kezdte a rendőri pályát 1992. január 16-án mozgóőri beosztásban. Kérelmére 1993-ban áthelyezték Zuglóba, ahol két évtizedet szolgált. 2004–2013 között körzeti megbízott volt, amely időszakban Tomis Károllyal is dolgozott. 2013. november 1-én kérelmére áthelyezték a BRFK I. kerületi Rendőrkapitányságra. Az áthelyezési kérelem benyújtásának több oka is volt. A Zuglóban eltöltött két évtized után úgy érezte, hogy ideje új kihívások után néznie. Szerepet játszott az is, hogy a zuglói rendőrkapitányt korábban áthelyezték az I. kerületbe, és őt „követte”. Témánk szempontjából azonban elsősorban annak van jelentősége, hogy várbeli lakos, mivel feleségével 1994 óta a Várban laknak egy önkormányzati lakásban. Ebből következően tulajdonképpen „hazajött” az I. kerületbe. Szerencsés egybeesés, hogy áthelyezésekor éppen a Várban volt egy betöltetlen körzeti megbízott státusz, így működési körzete egybeesett lakókörnyezetével. Várbeli lakosként természetesen korábban is sokan ismerték, de azt nem minden helybeli tudta róla, hogy rendőr. Gyermekei is oda jártak óvodába, illetve iskolába, úgyhogy viszonylag széles ismeretségi köre alakult ki már azt megelőzően is, hogy a Várban lett körzeti megbízott.

Az I. kerületben 10 körzeti megbízotti körzet van, amelyeket az önkormányzati választókörekhöz igazodóan jelöltek ki. A Várnak az a sajátossága, hogy egy jól körülhatárolt területen helyezkedik el, minthogy fal veszi körül

² Berei Róbert: A zuglói „plakátrendőr” kezdeményezéstől a „szomszédom a rendőr” program sikeréig. In Madai Sándor – Pallagi Anikó – Polt Péter (szerk.): *Sic itur ad astra. Ünnepi kötet a 70 éves Blaskó Béla tiszteletére*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2020. 81–90.

³ 13/2020. (IV. 16.) Polgármesteri Határozat a Budapesti Rendőrfőkapitányság I. kerületi Rendőrkapitánysága 2019. évi tevékenységéről szóló beszámoló elfogadásáról.

(„város a városon belül”), a be- és kivezető utak pedig sorompóval vannak lezárva, illetve kamerarendszer figyeli a ki- és belépő járműveket. Ennek nemcsak a parkolási rend miatt, hanem közbiztonsági szempontból is van jelentősége. A Vár bejelentett lakossága körülbelül 2600 fő. Elmondása szerint a lakosok „természetes” közösséget alkotnak, saját területi identitásuk van („várbeli lakos”). Ez a kerületben lévő többi körzetnél nem ilyen egyszerű, hiszen a körzethatárok többnyire egy-egy adott út középvezetékén vannak meghúzva, úgy hogy az út egyik oldala az egyik körzeti megbízotthoz, a másik oldala pedig egy másikhoz tartozik. Ezek a területek a lakosok fejében persze nem a mesterségesen kijelölt körzethatárok szerint különülnek el. A Várban viszonylag kis számban fordulnak elő bűncselekmények, súlyosabb bűncselekmény pedig szinte soha. Inkább csak kisebb „szomszédvitákat” kell időnként elsimítani, vagy a parkolási rend be nem tartása okoz problémát. Egyszer-egyszer felbukkant egy-egy bűnözői csoport, például bolgár „pénzváltók”, zsebtolvajok, „itt a piros, hol a piros játékos”, akiket sikerült eljárás alá vonni, illetve kitartó munkával kiszorítani a területről. Az idegenforgalom nyáron a legsűrűbb, de az utóbbi években megfigyelhető, hogy télen is egyre több turista keresi fel a Várat. A Covid-19-pandémia és a bevezetett korlátozások következtében 2020-ban töredékére esett vissza a Budavárba látogató turisták száma. Normál időszakban viszont egymást követik a Várban a különböző rendezvények, megemlékezések, amelyek rendőri biztosításában személyesen részt vesz András.

András elmondása szerint körzeti megbízotti tevékenységét a Várban úgy kezdte, hogy bejelentkezett az I. kerületi polgármesternél, és azzal állt elő, hogy – a Tomis Károly által Zuglóban kihelyezett plakáthoz hasonlóan – ő is kitenné a saját magáról készített plakátot a Várban. Erre a polgármester is nyitott volt, valamint a kapitányságvezető is támogatta (mint ahogy korábban Tomis kezdeményezését Zuglóban). Az ő plakátja több tekintetben eltért a Tomis plakátjától. Kifejezetten olyan képet akart közzétenni, amelyen látszik a területhez tartozása, ezért a kép háttérében a Halászbástyát jelenítette meg. A plakáton mobilszámát, valamint az alábbi szöveget tüntette fel:

„Hívjon, ha lakókörnyezetében gyanús személyt lát; ha családon belüli erőszakról van tudomása; ha olyan körülményről tud, amely nyugalmát, biztonságérzetét zavarja; ha bűncselekmény elkövetőjéről van információja; ha egyedülálló segítségre szoruló idős személyről tud, aki bűncselekmény áldozatává válhat; ha kérdése van, vagy csak a segítségére lehetek.”⁴

⁴ Az online média híradása szerint példája a Duna túlsó partján, a Belváros-Lipótvárosban is ragadós, minthogy 2019 májusában szinte azonos szöveggel ellátott plakátok elhelyezését jelentették be az ottani körzeti megbízottak tekintetében. Lásd Origo: Szinte minden belvárosi sarokra jut egy rendőr mostantól. *Origo.hu*, 2019. május 8.

A plakáton a fogadóóra időpontját is feltüntette (minthogy a körzeti megbízotti szabályzat szerint fogadóóra tartása kötelező). Ez a kommunikációs forma a 21. században idejétmúlt. Manapság, ha valakinek valami problémája akad, akkor nem akar, vagy nem tud két hetet várni arra, hogy a rendőrhöz forduljon a megoldás érdekében. A szolgálati mobiltelefon viszont hasznos eszköz, ő azt éjjel-nappal bekapcsolva tartja. Ma már szinte nélkülözhetetlen, hogy okostelefon legyen a rendőrnél (internetszolgáltatással), amivel könnyedén tud felvilágosítást adni, illetve a kommunikációs eszköz használata a kapcsolatkiépítést, kapcsolat-tartást is megkönnyíti.

Hozzáteszem, hogy szolgálati telefonnal a körzeti megbízottakat (illetve a körzeti megbízotti csoportokat) országosan ellátták, azonban a hivatásos állomány tagjának az internetes felületen történő megnyilvánulása a vonatkozó ORFK-utasítás alapján jelentősen korlátozott.⁵ Amint arról korábbi írásomban beszámoltam, Tomis létrehozott egy Facebook-profilt, amelyen azonban a rendőri mivoltára utaló képeket, bejegyzéseket nem helyezhet el. Marad tehát a személyes kapcsolatfelvétel, a névjegykártya, mobiltelefon, illetve esetenként vállalkozó szellemű körzeti megbízottak plakáton keresztül próbálják megszólítani a lakosságot.

András, várbeli körzeti megbízotti ténykedésnek kezdetén, a területen található minden egyes hivatalba, múzeumba, üzletbe, szállodába stb. bement és bemutatkozott, lehetőleg a vezetőnél. Természetesen a dolgozókkal is megismerkedett, de a tulajdonosok inkább tekinthetőek állandónak, és hosszabb távú kapcsolatokat elsősorban velük lehet kialakítani. Mindenhol hagyott névjegykártyát, illetve a plakátokat is osztogatta. Elmondása szerint nagyon jó munkakapcsolata alakult ki például a Hadtörténeti Múzeum vezetésével, az egyházi vezetőkkel, a Hilton Hotel biztonsági főnökével, a sorompókat üzemeltető Budavári Kapu Kft. dolgozóival stb. Ezeket a kapcsolatokat rendre „karban kell tartani”, ezért időről időre körbe kell menni a területen, és beköszönni az ismerősökhöz. Ezek a beszélgetések alkalmasak az információk megszerzésére, illetve szükség szerint ő is segítséget vagy felvilágosítást tud nyújtani. Egy telefonhívással olykor sokkal hatékonyabban el lehet intézni egy problémát, mint hosszadalmas levelezgetésbe kezdeni. Ennek nyilvánvalóan az a feltétele, hogy ismerje azt a személyt, akihez az eset/ügy tartozik. 2017-es találkozásunk alkalmával, miközben közösen bejártuk a területét, személyesen is tapasztaltam, hogy a helyiek közül sokan köszönnek neki, az autókból, üzletekből kiintegyetnek neki stb. Külföldi és belföldi turisták is többen jöttek felvilágosítást kérni.

Elmondta, hogy a körzetben előtte szolgáló körzeti megbízott nem törekedett arra, hogy ismertségre tegyen szert a területen, így amikor ő a beosztásba került,

⁵ Lásd a közösségi média és az internetes felületek rendőrségi használatáról szóló 41/2019. (XII. 13.) ORFK-utasítást.

mindent a nulláról kellett felépítenie. Első tapasztalata az volt, hogy a „körzeti megbízott” megnevezést nem ismerték az emberek, ezért úgy mutatkozik be, hogy ő a „budavári sheriff”. Magyarországon nyilvánvalóan nincs sheriff-rendszer, de az átlag magyar állampolgár fejében él egyfajta kép arról, hogyan is működik egy sheriff, és így könnyebben tudják kötni valamihez. A plakáttal is azt akarta elérni, hogy ne pusztán megszólítsa hanem fel is szólítsa az olvasót: „Segítsen, hogy segíthessek.” Azt szeretné sugallni, hogy partnerségre van szükség. Azt is nagyon fontosnak tartja, hogy a körzeti megbízott a területén lakjon, mert ha ott él, akkor a helyben felmerülő probléma neki is probléma. A saját bőrén érzett problémára mindenki érzékenyebb. Úgy is lehet valaki eredményes, ha a beosztásával járó illetményéért végzi a munkáját, de akkor valószínűleg magát helyezi előtérbe a közösség helyett. „Megfizetnek és jó lesz itt nekem.” A közösségi szemlélet azt jelenti, hogy a közösséget helyezi előtérbe, és szerinte ez a megfelelő hozzáállás. „Ha a közösségnek jó lesz, akkor nekem is jobb lesz.” Egyáltalán nem mindegy, hogy kiből lesz körzeti megbízott, de nagyon nehéz megfelelő rendőröket találni ennek a beosztásnak a betöltésére. Ehhez megfelelő szakmai és élettapasztalatra van szükség, de személyes kompetenciák is kellenek. Nem mindenki képes önálló munkavégzésre, kommunikációra. Nagyon személyfüggő, hogy ki alkalmas erre a munkára.

Személy szerint mindig azt tartja szem előtt, hogy ha valaki hozzáfordul a problémájával, akkor ajánljon valami megoldást, még akkor is, ha az egyébként nem a rendőrségre tartozna. Nagyon rosszul venné ki magát, ha megpróbálna kibújni a probléma megoldása elől, azzal, hogy nem a rendőrségre tartozik. A polgárnak látnia kell, hogy a rendőrt érdekli a polgár gondja (ami a kifejtettek értelmében az ő gondja is). Főleg fiatal rendőrökénél fordul elő, hogy szétártják a kezüket, mondván, nem tehetnek semmit, amit gyakran a polgárok is akceptálnak: „Persze, az Önök keze is meg van kötve.” A háttérben gyakran rutintalanság van, illetve hiányoznak a szakmai ismeretek, hogyan lehetne megoldani a kérdést. Ezt nagyon nehéz megváltoztatni, mivel sok a fiatal rendőr, nincsenek idősebb kollégák, akiktől tanulni lehetne. A létszámbeli hiány leginkább a járőrállományánál mutatkozik meg.

András 2015-ben lett kmb-csoportparancsnok, és a munkaköréből adódóan irányítania és ellenőriznie kell a kollégák tevékenységét. Megkérdeztem tőle, hogy az általa képviselt közösségi szemléletet mennyire sikerült átadni a többi körzeti megbízottnak. Nem tudott jelentős eredményekről beszámolni. Első találkozásunk időszakában a körzeti megbízottak közül egyedül ő lakott a kerületben, úgyhogy a területhez kötődés, a lakossághoz tartozás nem valósult meg abban a formában, amelyet ő képvisel. Az elmúlt időszakban több kerületi rendőr részére biztosított szolgálati lakást az önkormányzat. Kollégáival egyebekben jó a munkakapcsolata, könnyen elfogadták, hamar beilleszkedett.

Parancsnoki kinevezésében nyilvánvalóan jelentős súllyal esett latba szakmai és élettapasztalata, személyes kompetenciái. Csoportparancsnoki kinevezése óta a Rendőrkapitányságon van irodája, és a feladatai is oda kötik. Csoportparancsnoki beosztásba helyezésével összefüggésben várbeli kmb-státusza megüresedett. A beosztást már egy fiatal kolléga tölti be. A lehetőségek szerint tanítgatják, segítik a munkáját. Ő maga természetesen nem hagyta magára a területet, továbbra is a Vár területén lakik, és szolgálati mobiltelefonja (illetve annak száma) is változatlanul megmaradt.

A lakossággal való kapcsolattartás módjáról elmondta, hogy sokféle lehetőség van a Várban. Példaként említette, hogy az egyház szerepe erős a helyi lakosság körében. A Budavári Nagyboldogasszony-főplébániával (Mátyás-templom) nagyon jó a kapcsolata, az egyházi rendezvények rendőri biztosítását mindig ő látja el. Ezek az alkalmak nagyon jók a lakossági kapcsolatépítés szempontjából is, mivel kötetlenül lehet beszélgetni a hívekkel. Időnként lakossági fórumokon is meg szokott jelenni (polgári ruházatban), azonban az ilyen rendezvényeken történő hozzászólást mindig meg kell gondolnia, mivel rendőri mivoltából eredően korlátozottak a megnyilvánulási lehetőségei. „A rendőr és a nem rendőr között lavírozik.”

A beszélgetés során megkérdeztem tőle, hogy a közösségi rendészetről milyen ismeretekkel rendelkezik, illetve mennyire látja alkalmazhatónak ezt a magyar viszonyok között. Elmondta, hogy konkrétan a Nemzeti Közszerológiai Egyetem Rendészettudományi Karának levelező hallgatójaként hallott erről a modelltől először. A hallottakat valamennyire magára tudta vonatkoztatni, de a nyugati mintákhoz képest Magyarországon nagyon eltérő a rendőrségi szervezetrendszer, illetve annak működésmódja, nem utolsósorban a szervezeti kultúra is. Nálunk nagyon szűk keretek közé van szorítva, hogy mekkora döntési szabadsága van egy rendőrnek. A szervezetben nem a kölcsönös bizalomra, hanem leginkább a beosztottak feletti kontrollra építenek. A kmb-szolgálat viszonylag nagy mozgástérrel rendelkezik a többi szolgálati formához képest, de ugyanúgy része az egységes rendőrségi szervezetnek, és viseli annak jellemzőit. A kmb és a közösségi rendőr között van átfedés, de nyilván az számít, hogy az adott rendőr hogyan tevékenykedik, nem pedig az, hogyan nevezik a beosztását.

Hozzáfűzöm, hogy számos körülmény teszi gyakorlatilag lehetetlenné fővárosi szinten, hogy a kmb valóban „közösségi” legyen. Ilyen például a területről elvonás, a különböző tömegrendezvények biztosításában való részvétel. Ezen – leginkább (járőr) létszámihiány szülte – igénybevételek ugyan lehetnek indokoltak a közrend és közbiztonság védelme, illetve helyreállítása szempontjából, azonban a körzeti megbízottakat jobb lenne háttérben hagyni ezen feladatok végrehajtásától, ehelyett inkább a kieső járőrök feladatát vegyék át a saját körzetükben arra az időre, amíg azok csapaterős tevékenységet látnak el. Valójában

a tevékenység-irányítási központ (TIK) által irányított járőrszolgálatba beosztott kmb gyakorlatilag „küldős” járőrként funkcionál, ami azt jelenti, hogy a kmb-szolgálat mindenképp háttérbe szorul. A küldések nyilvánvalóan nem csak a kmb körzetére szorítkoznak, önálló tevékenységről pedig nincs szó. Ilyen módon nem teljesül a rendőrség szolgálati szabályzatáról szóló 30/2011. (IX. 22.) BM rendelet 69. § (1) bekezdésében meghatározott követelmény, amely szerint a kmb a körzetében teljesít szolgálatot, és tevékenységét önállóan szervezi.

Következtetések

A rövid áttekintésből látható, hogy a közösségi rendészeti gondolkodásmód működhet ebben a frekvenciált fővárosi területben is, azonban erősen személyhez kötött, és így kérdéses, hogy hosszabb távon fenntartható-e ez a fajta működésmód. Több éves munkába telik, amíg egy rendőrnek sikerül megismertetnie és elismertetnie magát a lakossággal, illetve elnyerni a bizalmukat. A bizalmat nehéz megszerezni, de könnyű elveszíteni. Ez a munka nem működik másként, csak ha távlatokban gondolkodva végzik, mivel a rendőrök cserélődése esetén az egész folyamatot újra kell kezdeni. Vannak, lehetnek innovatív egyéni kezdeményezések, de csak kivételesen kapnak szervezeti támogatást.

Megfontolandó lenne a rendőrség működésmódjának és szervezeti kultúrájának mélyreható megváltoztatása, de erre egyelőre semmilyen felsőbb szándék nem érzékelhető. Kétségtelen, hogy akár csak a 2006. őszi események óta eltelt időszakra visszatekintve számos változtatás történt a szervezetben, de ettől még nem lett közösségi a magyar rendőrség. Közösségükért tevékenykedő rendőrök viszont vannak hazánkban, akik személyükben megtestesítik a közösségi rendőrt. Úgy érzem, lenne mit tanulni tőlük. Korinek László már 2006-ban felvetette a rendfenntartás nemzetközi irányzatai tanulmányozásának szükségességét. Sajátos hazai viszonyainkhoz igazítható megoldások átvételét azonnal végrehajtható, de legalábbis megkezdhető lépésnek tartotta.⁶ A feladatokat annyiban egészíteném ki, hogy az elszórt hazai próbálkozások feltérképezése sem nélkülözhető, minthogy fontos tanulságokkal szolgálhatnak a jövőre nézve.

⁶ Korinek László: Nomádok és letelepedettek – gondolatok a közösségi bűnmegelőzésről. *Jogtudományi Közlöny*, 61. (2006), 7–8. 247.

Irodalomjegyzék

- 13/2020. (IV. 16.) Polgármesteri Határozat a Budapesti Rendőrfőkapitányság I. kerületi Rendőrkapitánysága 2019. évi tevékenységéről szóló beszámoló elfogadásáról. Online: <https://bit.ly/3hpM01T>
- Berei Róbert: A zuglói „plakátrendőr” kezdeményezéstől a „szomszédom a rendőr” program sikeréig. In Madai Sándor – Pallagi Anikó – Polt Péter (szerk.): *Sic itur ad astra. Ünnepi kötet a 70 éves Blaskó Béla tiszteletére*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2020. 81–90.
- Korinek László: Nomádok és letelepedettek – gondolatok a közösségi bűnmegelőzésről. *Jogtudományi Közlöny*, 61. (2006), 7–8. 247–267.
- Origo: Szinte minden belvárosi sarokra jut egy rendőr mostantól. *Origo.hu*, 2019. május 8. Online: www.origo.hu/itthon/20190508-akar-a-mobiljan-is-hivhatjak-a-korzeti-megbizottat-az-v-keruletben-elok-ha-baj-van.html

Blaskó Béla¹

Jogállamiság – értelmezési szilánkok

„I disapprove of what you say,
but I will defend to the death
your right to say it.”
(Evelyn Beatrice Hall)

Jogállamiság – jogállam? Problémafelvetés

A 21. évszázad második évtizedében leginkább különböző politikai megfontolásból előtérbe kerültek a jogállam (*rule of law*) értelmezésével, tartalmával, egyáltalán a létező (hiteles) definíciójával összefüggő viták.²

Maradva a jog- és államtudomány terrénumában megállapíthatjuk, hogy a szóban forgó kifejezés értelmezése – már honi rendszerváltozásunk folyamatában – nemcsak a publicisztikában, hanem gyakran még a szakirodalomban is összekeveredett olyan fogalmakkal, mint polgári állam, demokratikus állam vagy jogalkalmazás.

Kétségtelen, hogy a jogállamnak mint kategóriának különböző típusai és értelmezési szintjei alakultak ki. Így például találkozhatunk olyan megközelítéssel, amely a jogállam fogalmát alapvetően a törvények uralmával (*rule of law*) azonosítja.³ „A jogállam fogalma német találmány, mint az a jogtudományban közismert. Keletkezése az 1860-as évekre tehető, amikor is Bahr és Gneist azért hivatkoztak rá, hogy a közigazgatási aktusok bírói ellenőrzésére megfelelő jogalapot találjanak.”⁴

¹ Nyugállományú rendőr vezérőrnagy; professor emeritus, Nemzeti Közszerzői Egyetem Rendészettudományi Kar Büntetőjogi Tanszék. Kapcsolat: blasko.bela@uni-nke.hu.

² Hangsúlyozom, hogy a téma politikai vonatkozásai jelen tanulmány szempontjából érdektelenek. Semmilyen itt megjelenő megállapítás, állásfoglalás nem tekinthető egyúttal politikai véleményformálásnak. Törekvéseimet a tudományos jellegű megközelítés irányítja.

³ Wilhelm Aubert: A jogállam (a törvények uralma). In *Jogállam. Budapesti Jogi és Politikai Szemle*. Budapest, Joguralom Alapítvány, 1993. 53–70.

⁴ Szabó András: A jogállamiság a Német Alaptörvényben. *Jogtudományi Közlöny*, 46. (1991), 11–12. 249.

A jogtudományi irodalomban először Robert von Mohl használta *Polizei-wissenschaft* című tanulmányában.⁵

Más források szerint Welcker már 1813-ban használta a következő kifejezést: „Rechtsstaat ist der Staat der Vernunft”,⁶ valamint nyomában Robert von Mohl 1829-ben.⁷

E néhány szerzőre hivatkozva is érzékelhető, hogy e fogalmat sokan és sokféleképpen értelmezték. Így talán ma is aktuálisnak tekinthetjük Balogh Artúr egykori gondolatát, miszerint: „Az állam tudományát illetően, nincs kifejezés, amelynek többféle tartalmat adtak, amellyel különbözőbb fogalmakat igyekeztek volna kifejezni, mint a »jogállam« kitétele.”⁸

Egyesek egy, mások több ismérv- vagy szempontrendszer segítségével írják le e fogalmat. Leggyakrabban bizonyos jogi szempontok azonban mindig szerepelnek az érvelésekben. Például: „[a] jogállam tudott módon a parlament jogalkotási monopóliumát követeli meg. Ezt teszi két okból: az államhatalom megosztásának jogállami követelménye s a parlament demokratikus legitimitása miatt.”⁹

Felmerülhet kérdésként az is, hogy mennyiben eltérő, illetve azonosítható a jogállamiság egy adott alkotmányjogi berendezkedés legitimitációjával. Magának a legitimitásnak az értelmezése jelentős átalakulásokon ment keresztül; Magyarországon a múlt században – lényegében – a koronázási szertartással végbement – monarchikus – trónutódlásra korlátozódott. Nem egyéb tükröződött ebben a felfogásban is, mint az, hogy valamennyi történelmi korszakban az adott társadalmak hatalmi „elitjei” – hathatós legitimitációs eszmerendszerek kimunkálásával – arra törekedtek, hogy uralkodásukat olyan színben tüntessék fel, úgy fogadtassák el a társadalom tagjaival, hogy azokban a hatalomgyakorlás jogosságával, az erre való elhivatottsággal, az esetleges isteni küldetéssel összefüggésben a gyanú legkisebb árnyéka se vetődjön fel.

A kereszténység ideológusai a túlvilági legitimitációval évszázadokon keresztül – kezdve a korai feudalizmustól egészen az újkor hajnaláig – elsősorban a világi hatalomgyakorlás legitimitációjához járultak hozzá, amihez képest csak másodlagosnak tekinthető az, hogy a hatalomgyakorlás szerkezetét mi jellemezte. Az erősen vallásos beállítottság (ezzel paralel az eretnek gondolatok szervezett

⁵ Rudolf Gneist: *A jogi állam*. Budapest, MTA, 1875. 275.

⁶ Karl Theodor Welcker: *Die letzten Gründe von Recht, Staat und Strafe*. Aalen, Scientia, 1964. 6. kap. 25.

⁷ Robert von Mohl: *Das Staatsrecht des Königreichs Württemberg*, 1. Teil. In Detlef Merten: *Rechtsstaat und Gewaltmonopol (Recht und Staat in Geschichte und Gegenwart)*. Tübingen, Mohr, [1829] 1975. 8.

⁸ Balogh Artúr: *Jogállam*. Budapest, MTA, 1914. 32. Idézi Morvai Krisztina: *Emberi jogok, jogállamiság és a „visszamenőleges” igazságszolgáltatás*. *Jogtudományi Közlöny*, 47. (1992), 2. 62–63.

⁹ Georg Brunner: *Jogalkotás a jogállamban*. *Magyar Jog*, 40. (1993), 5. 262.

üldözése, az eretnekek kiirtására tett törekvések) mellett elsősorban azt kellett elfogadtatni az emberekkel – ha másként nem, az engedetlenségtől való rettegésnek az ébrentartásával, a túlvilági borzalmak képei, víziói gondolataikba ültetésével kialakított félelmeknek a segítségül hívásával –, hogy a „kiválasztott” (király, császár stb.) hatalma isteni eredetű. A cél elérése mellett tényleg belátható, hogy nincs primer jelentősége az adott hatalmi berendezkedés strukturális felépítésének.

Jelentős változás következett be e téren akkor, amikor kifelé, a pápai befolyástól való függetlenség megalapozása érdekében, valamint a társadalmon belül a rendek felé a hatalomgyakorlás igazolásának szükséglete – az abszolút monarchiák kialakulásakor – megnövekedett. Nagymértékben felerősödtek azok a nézetek, amelyek a király – az abszolút monarchia letéteményesének – hatalmát közvetlenül az Istentől eredeztetik. A francia abszolutizmus ismert alakja, Jean Bodin, államelméletében egyenesen „Isten földi leképezőjének” tekintette a királyt. A legitimáció ilyen értelmezése viszonylag hosszú időn keresztül elhúzódott, hiszen XIII. Leó pápa 1885-ben napvilágot látott enciklikája még a 19. század végén is változatlanul isteni akaratra vezette vissza a közhatalom eredetét és céljait.

Az egy központból induló állami akaratképzésnek a fenti legitimációs elv messzemenően megfelelt, és jelentős igazolást adott.

Hobbesnál viszont az abszolút monarchia erősen centralizált, központi hatalmának világi igazolásával találkozunk. Legitimációs elméletét az emberben levő rossz tulajdonságokra vezette vissza, amelyek miatt igazolhatónak tartja az állam szükségességét, valamint a centralizált és erős államhatalmat. Hobbes tehát – jelentős előrelépésként tapasztalati tényekkel operálva – a hitelvekkel való irracionális igazolás helyére a racionálisan nem vitatható, empirikus indokokat helyezte.¹⁰

A polgárosodás folyamatában, mindazokban a küzdelmekben, amelyekben a polgárság egyenjogúságának kivívása érdekében egyre gyakrabban konfrontálódott a feudális arisztokrácia a monarchikus hatalomgyakorlás erőszakszerveivel, mindinkább tarthatatlanná, ideológiailag igazolhatatlanná vált a monarchia hatalomgyakorlásának isteni eredetű legitimációja. A hangsúly áttevődött – és ebben élenjárnak a felvilágosodás ideológusai – a társadalomtól származtatott hatalomgyakorlás legitimációjára.

A 20. század első éveitől kezdve jelentős hangsúlyeltolódás észlelhető a legitimitás fogalmának értelmezésével összefüggésben. A korábbi megítélés helyett – amely szerint az államhatalom legitimitásának fő kérdése a hatalmváltással összefüggő alkotmányjogi formák betartása –, az említett hangsúlyeltolódás következtében, előtérbe kerültek azok a nézetek, amelyek szerint a legitim államhatalom alapvető ismérve annak a társadalom általi elfogadottsága. A megfelelő érvekkel magát igazolni tudó és a társadalom által elfogadott államhatalom e fel-

¹⁰ Takács Imre (szerk.): *Összehasonlító alkotmányjog. Első rész.* Budapest, Tankönyvkiadó, 1984. 23.

fogás szerint ad absurdum akkor is legitimnek tekinthető, ha például királygyilkosságon alapul. Ennek az átértelmezésnek legnagyobb hatása alakja Max Weber. A társadalomban ténylegesen létező és működő mechanizmusok hatására, amelyekre Weber az államhatalom legitimitásának fenti értelmezésével rámutatott, az ő közreműködésével – egyébként tekintettel a századunkban felfokozódó, az államhatalom igazolása iránti igényre, valamint arra, hogy a társadalom tartós, stabil fejlődése csak társadalmi elfogadottság mellett képzelhető el – a politológiai, de a szociológiai irodalomban is fokozatosan bevetté vált a legitimitás ilyen felfogása.¹¹

„Fogalmi pontosítással a legitimitást egy államhatalom igazolása hatékonyságának, és ennek révén az államhatalom társadalmi elfogadottságának tekinthetjük. Ezt az állapotot különböző mechanizmusok révén tudják az államok elérni – ezek a legitimációs folyamatok.”

A magam részéről, amennyiben az államhatalom legitimitása – weberi értelmezésben – részben az államhatalom társadalmi elfogadottságát is jelenti, annyiban, de csakis annyiban, azt a jogállamiság egyik alkotóelemének tekintem.

A fentieket is figyelembe véve ahhoz, hogy tisztázni tudjuk, mit is jelenthet maga a „jogállamiság” fogalom, még tovább kellene vizsgálódnunk, áttekintve többek között az államtudománynak az államok osztályozására vonatkozó tanait.

Továbbá különösen napjainkban nemcsak a jogállammal, hanem a jogállami büntetőhatalommal szembeni követelmények vonatkozásában is alkotóelem az alkotmányos – tágabb értelemben is vett – büntetőjog eklatáns elfogadása.¹² E vizsgálódások azonban szétfeszítenék jelen tanulmány kereteit. A továbbiakban inkább – ugyan vázlatosan, de – a rendszerváltást követő *első évek*¹³ honi büntetőjogi rendelkezései tükrében követjük nyomon a *jogállamivá fejlődés folyamatát*.

A rendszerváltás kezdeti éveinek büntetőjogi reformjai

A büntetőjogi szabályozás már a reform első évében, 1988-ban követte a társadalmi változásokat. Majd a jogrendszer változása oly mértékben felgyorsult, hogy néha már az az aggodalom alakulhatott ki, a jog elvesztheti a társadalmi rendet

¹¹ Takács (1984): i. m. 22–23.

¹² Horgos Livia: Gondolatok a jogállami büntetőhatalom és az alkotmányos büntetőjog korrelációjáról. In Madai Sándor – Pallagi Anikó – Polt Péter (szerk.): *Sic itur ad astra. Ünnepi kötet a 70 éves Blaskó Béla tiszteletére*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2020. 239.

¹³ Jelen írásban terjedelmi korlátok miatt a rendszerváltás első – mintegy – fél évtizedének áttekintésére adódik lehetőség. Természetesen büntetőjogunk mind mai napig tartó „fejlődése” is – egyfajta nézőpontból (mint erre később is utalok) – fontos következtetések levonására biztosít lehetőséget a honi jogállamiság kérdésével kapcsolatban.

biztosító funkcióját, amit Fuller – gyakran idézett – kifejezésével élve a jognak a rend belső moralitást ellátó funkciójának is nevezhetünk.¹⁴

Az 1988. évi XII. törvény a Btk.¹⁵ módosításáról megalkotásával tulajdonképpen megkezdődött a büntetőjog, illetve a büntetőjogi szabályozás átfogó reformja. Az említett törvény két – a korábbi „szocialista” Btk. relációjában – új bűncselekményt hozott be a büntetőjogba. Nevezetesen: a Btk. 298/A. §-ában megfogalmazott „A gazdasági társaság vezető tisztségviselőjének visszaélése”, illetve a Btk. 298/B. §-ában írt „Az alaptőke vagy törzstőke csorbítása” című tényállásokat.

Az 1989. évi II. törvény az egyesülési jogról a Btk. 212. §-ának helyébe léptetett új rendelkezést.

Az 1989. évi III. törvény (a gyülekezési jogról) kiegészítette a Btk.-t a 228/A. §-ával beiktatott „Az egyesülési és gyülekezési szabadság megsértése” *tényállásával*.

Az 1989. évi XVI. törvény (a Btk. módosításáról) hatályon kívül helyezte a halálbüntetés kiszabásának lehetőségét a Btk. X. fejezetében írt bűncselekmények vonatkozásában.

Az 1989. évi XXIII. törvény (a Btk. módosításáról) két új bűncselekményt állapított meg, ezek: Btk. 336/A. § „A polgári szolgálat alóli kibúvás” és a Btk. 336/B. § „A polgári szolgálat teljesítésének akadályozása”. Ugyanezen törvény helyezte hatályon kívül a Btk. 266. §-ában írt „Közveszélyes munkakerülés”-t.

Az 1989. évi XXV. törvény (a Btk. módosításáról) rendelkezései jelentős mértékben módosították a Btk. X. fejezetében megfogalmazott állam elleni bűncselekményeket, illetve a Btk. VIII. fejezetét érintve – többek között – módosították a „katona” *büntetőjogi fogalmát*.

Az 1989. évi XXVIII. törvény (a külföldre utazásról és az útlevélről) a Btk. 217. §-a – a „Tiltott határátlépés” – és 218. §-a – az „Embercsempészség” – (1) és (2) bekezdésének a helyébe léptetett új rendelkezéseket.

Az 1989. évi LIV. törvény (a Btk. módosításáról) a Btk. 79–81. §-ainak hatályon kívül helyezésével megszüntette a „Szigorított őrizet”-et.

Az 1990. évi IV. törvény (a lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról) beiktatta a Btk.-ba a 174/A. § alatt a „A lelkiismereti és vallásszabadság megsértése” *tényállását*.

Az 1990. évi VI. törvény (egyes értékpapírok nyilvános forgalombahozataláról, valamint az értékpapírtőzsdéről) kiegészítette a Btk.-t a 300/A. § – azóta már hatályon kívül helyezett tényállásával – a „Tiltott értékpapír-kereskedelem”-mel.

¹⁴ Lon L. Fuller: *The morality of law*. New Haven, Yale University Press, 1964. 644.

¹⁵ A továbbiakban felhívott törvényhelyek az 1978. évi IV. törvény (a Büntető Törvénykönyvről) rendelkezéseire utalnak.

Az 1990. évi XIII. törvény (a Btk. módosításáról) kiegészítette, illetve módosította a Btk. 211. §-ában írt „A választás, a népszavazás, és a népi kezdeményezés rendje elleni bűncselekmény”-t.

Az 1990. évi XIV. törvény (az alkoholisták bíróság által elrendelt intézeti gyógykezelésének megszüntetéséről) a Btk. 70. § (2) bekezdése, valamint a Btk. 30. § (1) bekezdés *i)* pontjának módosítása mellett, hatályon kívül helyezte a Btk. 76. §-ának – a magyar jogrendszerben korábban is jelentős mértékben vitatott – az elkövetői körökben egyszerűen csak „Nagyfa” néven közismert jogintézményét.

Az 1990. évi LXXXVII. törvény (az árak megállapításáról) az „Árdrágítás”-ra vonatkozóan hatályon kívül helyezte a Btk. 301. § (1) bekezdés *b)* pontját és a 302. § (2) bekezdését.

Az 1991. évi XLI. törvény (a közjegyzőkről) kiegészítette a Btk. 137. §-ának a hivatalos személyi körre vonatkozó meghatározását, bevonva e körbe a közjegyzőket is.

Az 1992. évi XIII. törvény (a Btk. módosításáról) a Btk. 289. §-ának helyébe „A számviteli fegyelem megsértése” tényállását, a Btk. 290. §-ának helyébe a „Csődbüntett” tényállását, a Btk. 291. §-ának helyébe pedig a „Hitelező jogtalan előnyben részesítése” tényállását léptette.

Az 1993. évi XVII. törvény (a Btk. módosításáról) – a II. Büntető Novella – jelentős nagyságrendű jogszabályanyaggal változtatja a büntető kódexet. A hazánkban végbement változások, az Alkotmányban megjelent új intézmények, az Alkotmánybíróság döntése a halálbüntetés eltörléséről, a társadalom értékrendjének módosulásai, és végül számos új, büntetőjogi üldözést kívánó magatartásforma megjelenése szükségessé tette a hatályos Btk. szabályainak részbeni megváltoztatását.

A II. Büntető Novella Javaslatának (Javaslat) rendelkezései igazodtak azokhoz az elvekhez, kriminálpolitikai tételekhez, amelyek alapul szolgáltak a büntetőjog egészének átalakításához.

A Javaslat így tovább közelített az igazságos, a tett súlyához igazodó büntetés elvéhez. Ezt fejezték ki a visszaesőkre vonatkozó új rendelkezések, valamint a Javaslat azon szabálya, amely szerint az életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabása esetén a bíróság a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontját az ítéletében meghatározza.

A Javaslat rendelkezései kifejezésre juttatták, hogy az új társadalompolitikai viszonyok között a személyi szabadság, az emberi méltóság és a becsület kiemelkedő értékek. Ezért bevezette az emberrablás büntettét és általában szigorúbb büntetéseket helyezett kilátásba a személyi szabadság megsértőivel szemben. Fokozott büntetőjogi oltalmat kívánt biztosítani a legvédtelenebbeknek, a gyermekeknek, ezért a házasság, a család, az ifjúság és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények körében növelte a kiskorúak sérelmére elkövetett bűncselekmények

büntetőjogi fenyegetettségét. Új minősítő körülményekkel érzékeltette, hogy szigorúbban ítéendő meg a tett, ha az áldozat kiskorú.

A Javaslat követte azt az általánosan elismert tételt, hogy a büntetőjogi beavatkozást észszerű korlátok közé kell szorítani. Ezért szűkítette azoknak a normasértéseknek a körét, amelyek miatt a felelősségre vonás a büntetőjog területén történik. Nem kívánta a büntetőjog eszközeivel üldözni azokat, akik többé-kevésbé maguk is áldozatok. Súlyos büntetéssel fenyegette azokat az elkövetőket, akik a prostitúció feltételeit biztosítják, abból hasznot húznak, de megszüntette magának az üzletszerű kéjelgésnek a büntethetőségét. Módot adott arra, hogy a kábítószerfogyasztók esetében mellőzzék a felelősségre vonást, ha a gyógyítás jobb eredményt ígér. A kóros szenvedélykeltésnél megszüntette a fiatalkorúak büntethetőségét, és felszámolta a hatályos jog azon rendelkezését, amely szerint egy szabálysértésként értékelt magatartás a különös visszaesői minőség folytán már büntetőjogi felelősségre vonást eredményez. A mentesítésre vonatkozó új szabályok egyebek mellett azt szolgálták, hogy azok, akik a törvényekkel szembehelyezkedtek, ne viseljék értelmetlenül hosszú ideig a büntetett előélet bélyegét.

A Javaslat arra törekedett, hogy a hatályos jogban ismert legsúlyosabb büntetési nemet, a szabadságvesztést reálisan helyettesíteni képes szankciók alkalmazására is mód nyíljen. Az életképtelen, illetve a társadalmi átalakulás folytán létalapjukat veszített intézményeket, amilyen a kijelölt munkahelyen végrehajtandó javító-nevelő munka és a szigorított javító-nevelő munka, megszüntette. Szélesítette viszont a közérdekű munka, a pénzbüntetés, valamint a főbüntetés helyébe lépő mellékbüntetések alkalmazásának lehetőségét.

A Javaslat igyekezett a jogalkotó és a jogalkalmazó kompetenciája közötti egyensúlyt megteremteni azáltal, hogy a felesleges törvényi kötöttségeket megszüntette. Mellőzte az enyhítő szakasz kivételességét, szélesítette az önállóan alkalmazható mellékbüntetések alkalmazásának körét, és tágította a büntetési tételek egy részét. A többszörös és különös visszaesőknél sem tette kötelezővé a szabadságvesztés büntetés kiszabását, ha a bűncselekményt nem kizárólag szabadságvesztéssel fenyegeti a törvény, és eltörölte a szabadságvesztés alsó határát emelő rendelkezést is. Mindezek a szabályok lehetőséget adtak a bírónak a kellő differenciálásra a büntetés kiszabásánál.

A gazdasági bűncselekmények körében a Javaslat kiiktatott a Btk. XVII. fejezetéből olyan bűncselekményeket, amelyek a piacgazdaság gátját képezték, és egyúttal új bűncselekményeket is bevezetett.¹⁶

Az 1993. évi XXXII. törvény (a büntetések és intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11. törvényerejű rendelet módosításáról) a Btk. 82. §-ban szabályozott „A pártfogó felügyelet” rendelkezését módosítja, illetve új bekezdésekkel egészítette ki.

¹⁶ Az 1993. évi XVII. törvényjavaslat (a Btk. módosításáról) indokolásából.

Az 1993. évi XLV. törvény (a Btk. módosításáról) beiktatta a Btk.-ba a 269/B. §-ban írt „Önkényuralmi jelképek használata” tényállását. A törvény preambulumban kifejtettek szerint a jogszabály megalkotásának indoka:

„A XX. század szélsőséges politikai eszméi Európában és Magyarországon a hatalom erőszakos megszerzésére és kizárólagos birtoklása útján olyan diktatúrákat hoztak létre, amelyek semmibe vették az emberi jogokat és magyar állampolgárok tömeges kiirtásához vezettek. Az Országgyűlés abból kiindulva, hogy az említett szélsőséges eszméket magukénak valló államok, szervezetek, mozgalmak jelképeinek használata fájó sebeket szaggat fel és összeegyeztethetetlen alkotmányos értékeinkkel, az alábbi törvényt alkotja [...]”¹⁷

Az 1993. évi LXXI. törvény (Az ENSZ Biztonsági Tanácsának a Jugoszláv Szövetségi Köztársaságra [Szerbia és Montenegró] vonatkozó határozatai végrehajtásáról, valamint a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény kiegészítéséről) a Btk.-t a „Nemzetközi jogi kötelezettség megszegése” elnevezésű, a 261/A. §-ában írt tényállással egészítette ki.

E Btk.-kiegészítés megalkotása szorosan összefüggött azokkal az intézkedésekkel, amelyeket az Országgyűlés az ENSZ Biztonsági Tanácsának a Jugoszláv Szövetségi Köztársasággal (Szerbia és Montenegró) kapcsolatos 757/1992., 760/1992. és 820/1983. számú határozataiban elrendelt intézkedések végrehajtására, illetve az ENSZ Alapokmányából eredő és a Magyar Köztársaság által nemzetközi szerződésekben vállalt nemzetközi kötelezettségek teljesítése érdekében tett.¹⁸

Az 1993. évi CXII. törvény (a pénzintézetekről és a pénzügyi tevékenységről szóló 1991. évi LXIX. törvény módosításáról) a Btk.-t a „Jogosulatlan pénzügyi tevékenység”-et szabályozó 298/D. §-sal, illetve a „Banktitok megsértése” elnevezésű 300/A. §-sal egészíti ki.

Az 1994. évi IX. törvény a büntető jogszabályok módosításáról mintegy harminc §-t érintően módosította, egészítette ki a Btk. anyagát. Néhány – már a korábbi szabályozásban is meglévő – jogszabályhely tartalmi pontosítása mellett olyan „új” tényállások nyertek megfogalmazást, mint például a Btk. 263/B. §-ában írt „Fegyvercsempészet”, a Btk. 296. §-ában írt „Áru hamis megjelölése”, a Btk. 296/A. §-ában írt „A fogyasztó megtévesztése”, a Btk. 297. §-ában írt „Tartozás fedezetének elvonása”, a Btk. 297/A. §-ában írt „Hitelezési csalás”, a Btk. 298/C. §-ában írt „Valótlan érték megjelölése”, a Btk. 299. §-ában írt „Gazdasági adatszolgáltatás elmulasztása”, a Btk. 299/A. §-ában írt „Bennfentes értékpapír-kereskedelem”, a Btk. 299/B. §-ában írt „Tőkebefektetési csalás”, a Btk.

¹⁷ Az 1993. évi XLV. törvény preambuluma (1993).

¹⁸ Az 1993. évi LXXI. törvény preambuluma (1993).

300. §-ában írt „Üzleti titok megsértése”, a Btk. 300/C. §-ában írt „Számítógépes csalás”, a Btk. 303. §-ában írt „Pénzmosás”, a Btk. 313. §-ában írt „Váltóhamisítás”, a Btk. 313/B. §-ában írt „Bankkártya-hamisítás”, a Btk. 313/C. §-ában írt „Bankkártyával visszaélés”, a Btk. 320. §-ában írt „Hanyag kezelés”.

A büntetőjogi reformfolyamat szempontjából kiemelkedő jelentősége van az 1989. évi XXXII. törvénynek, amely az Alkotmánybíróságról rendelkezett. Ennek ismertetése azonban már egy másik dolgozat témája lehet.

E pontban vázlatosan felhívtuk és áttekintettük a honi rendszerváltozás indulása szempontjából nevezetesnek tekinthető, elsősorban a Btk.-t érintő változásokat. Ezek talán alkalmasak *következtetések levonására*, illetve arra, hogy visszatekintsünk, hogyan is indult el büntetőjogunk a jogállami követelményeknek eleget tevő változtatások útján.

Irodalomjegyzék

- Az 1993. évi XLV. törvény preambuluma. *Magyar Közlöny*, (1993), 56.
- Az 1993. évi LXXI. törvény preambuluma. *Magyar Közlöny*, (1993), 97.
- Aubert, Vilhelm: A jogállam (a törvények uralma). In *Jogállam. Budapesti Jogi és Politikai Szemle*. Budapest, Joguralom Alapítvány, 1993. 53–70.
- Balogh Artúr: *Jogállam*. Budapest, MTA, 1914.
- Brunner, Georg: Jogalkotás a jogállamban. *Magyar Jog*, 40. (1993), 5. 262–268.
- Fuller, Lon L.: *The morality of law*. New Haven, Yale University Press, 1964.
- Gneist, Rudolf: *A jogi állam*. Budapest, MTA, 1875.
- Horgos Livia: Gondolatok a jogállami büntetőhatalom és az alkotmányos büntetőjog korrelációjáról. In Madai Sándor – Pallagi Anikó – Polt Péter (szerk.): *Sic itur ad astra. Ünnepi kötet a 70 éves Blaskó Béla tiszteletére*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2020. 233–240.
- Mohl, Robert von: Das Staatsrecht des Königreichs Württemberg, 1. Teil. In Detlef Merten: *Rechtsstaat und Gewaltmonopol (Recht und Staat in Geschichte und Gegenwart)*. Tübingen, Mohr, [1829] 1975.
- Morvai Krisztina: Emberi jogok, jogállamiság és a „visszamenőleges” igazságszolgáltatás. *Jogtudományi Közlöny*, 47. (1992), 2. 62–71.
- Takács Imre (szerk.): *Összehasonlító alkotmányjog. Első rész*. Budapest, Tankönyvkiadó, 1984.
- Szabó András: A jogállamiság a Német Alaptörvényben. *Jogtudományi Közlöny*, 46. (1991), 11–12. 249–254.
- Welcker, Karl Theodor: *Die letzten Gründe von Recht, Staat und Strafe*. Aalen, Scientia, 1964.

Boda József¹

Az amerikai Szövetségi Nyomozó Hivatal szerepe a bűnüldözésben

Az írással a 75. születésnapját ünneplő Németh Zsolt nyugállományú rendőr ezredes előtt szeretnék tisztelegni! „Hűség, Bátorság, Becsület!”²

Bevezetés

Az FBI az Amerikai Egyesült Államok legfontosabb szövetségi nyomozati hatáskörrel rendelkező rendvédelmi szerve, és egyben az USA legfőbb kémelhárító szervezete.

Charles J. Bonaparte (1851–1921) igazságügy-miniszter 1908. július 26-án írta alá azt a rendeletet, amely alapján létrehoztak egy 34 fős „különleges ügynökökből” álló szervezetet, az igazságügy-miniszter irányítása alatt mint a minisztérium nyomozó szervét, amely 1909. március 16-án a Nyomozó Hivatal (*Bureau of Investigation – BOI*) megnevezést kapta, és 1935-ban nyerte el jelenlegi nevét, és lett Szövetségi Nyomozó Hivatal (*Federal Bureau of Investigation – FBI, Hivatal*).³

Az eltelt több mint 100 év során számos siker és jó néhány látványos kudarc is kísérte a Hivatal munkáját. Voltak híres és hírhedt vezetői, mint John Edgar Hoover (1895–1972), aki 48 éven át vezette a szervezetet, és elég kétes hírnévre tett szert. Az I. világháború idején kibővült a Hivatal feladata a kémelhárítással. A húszas évektől már csak szövetségi bűncselekményekben nyomoztak, a harmincas évektől pedig a szervezett bűnözés elleni küzdelem lett a fő feladata az FBI-nak. Elnöki utasításra 1940-ben a szervezeten belül létrehozták a Különleges Hírszerző Szolgálatot, tevékenységét elsősorban Dél- és Közép-Amerikára koncentrálva, egészen 1946-ig.

¹ Nyugállományú nemzetbiztonsági vezérőrnagy; címzetes egyetemi tanár, Nemzeti Közszerológiai Egyetem Rendészettudományi Kar Nemzetbiztonsági Intézet Polgári Nemzetbiztonsági Tanszék. Kapcsolat: boda.jozsef@uni-nke.hu.

² Fidelity, Bravery, Integrity. Lásd FBI: *Seal & Motto. History and heraldry of the seal* (2016a).

³ FBI: *Timeline* (2016b).

Az 1960-as évektől ismét felhatalmazást kapott arra a szervezet, hogy külföldön is működjön. Szintén a hatvanas évek elején kezdődött meg a FBI külföldi rendészeti szervek számára létrehozott képzési programja, az FBI Nemzeti Akadémia.⁴

A 70-es évek végén jelent meg a terrorizmus mint bűncselekmény az USA-ban, amire válaszul az FBI terrorelhárító nyomozó csoportot alakított, majd 1983-ban egy Tűszmentő Csoportot. A kilencvenes évek elején, haladva a korral, létrehozták a Számítógépes Elemző és Reagáló Csoportot. Louis J. Freeh igazgatói kinevezésével (1993) széles körű nemzetközi bűnügyi együttműködés vette kezdetét a szervezett bűnözés elleni küzdelemben, amelybe bevonták a volt Szovjetunió és Jugoszlávia utódállamainak rendészeti szerveit is. Nyolcéves igazgatósága alatt Freeh 17-ről 44-re növelte a külföldi országokban működő jogi attaséi hivatalok számát.⁵

Az 1990-es évek közepén a szaporodó terrorcselekmények miatt az amerikai elnök utasítására átszervezték a terrorelhárítást, és annak irányítását az FBI-ra bízták. Sajnos a 2001. szeptember 11-én a Világkereskedelmi Központ tornyai és a Védelmi Minisztérium (Pentagon) ellen végrehajtott terrortámadás foltot ejtett az FBI hírnevén. Természetesen az eseményt nagyarányú létszám- és technikai fejlesztés, átszervezés követte.

A Hivatal a kétezres évek közepén indította el legnagyobb nemzetközi műveletét a számítógépeken elkövetet bűncselekmények ellen.

Az első hatvan év

Az 1908-ban megalakult Nyomozó Hivatal első vezetője Stanley W. Finch (1872–1951) volt. A Hivatal feladata a kezdeti időkben a bűnöző életmódot folytató személyek feltérképezése, törzshelyeik és szokásaik megismerése volt. A szervezet létrehozása sok vitát váltott ki, sokan „titkos rendőrségnek” bélyegezték.⁶

Az I. világháború idején új képességeket alakítottak ki, a kémelhárítási és az összeesküvések elleni fellépésre a politikai vezetés tömeges lázadástól való félelme miatt kerülhetett sor. A háború idején a Hivatal összeállította a „politikailag gyanús” németek listáját, akiknek a száma ekkoriban mintegy 1400 fő volt. Azon a napon, amikor az USA hadat üzent a tengelyhatalmaknak, 98 személyt őrizetbe is vettek, továbbá 1172 főtől tartottak, mint akik komoly fenyegetést jelentettek a nemzetbiztonságra.

⁴ A szerzőnek lehetősége volt 2000-ben a program keretén belül a 200-ik tizenegy hetes rendészeti vezetőképzésen részt venni.

⁵ Louis J. Freeh: *My FBI. Bringing down the Mafia, investigating Bill Clinton, and fighting the war on terror*. New York, St. Martin's, 2005.

⁶ Tim Weiner: *Az FBI története. Ellenség az egész világ*. Budapest, Gabo, 2013. 32–33.

1917-ben törvényt fogadtak el a kémkedésről (*Espionage Act*), amelyben a BOI felhatalmazást kapott a politikailag másként gondolkodók megfigyelésére, lehallgatására és leveleik ellenőrzésére. A törvény rendelkezései alapján 1055 főt ítéltek el kémkedés vádjával. A közvélemény ezt követően a BOI-t úgy tartotta számon, mint „politikai csapásmérő erő”. A háború utolsó heteiben azonban új ellenség jelent meg a Nyomozó Hivatal és az USA előtt: a „vörös veszély”. Ettől kezdve a Hivatal minden energiáját lekötötte a kommunisták amerikai szervezeteinek feltérképezése és bomlasztása.⁷

A másik nagy kihívást nemzetbiztonsági szempontból a tömeges bevándorlás jelentette. 1919 augusztusáig 13 millió fő érkezett az USA-ba, közöttük 1,7 millió német, 1,6 millió olasz és 1,4 millió orosz. A bevándorlók és a már korábban betelepültek az USA-ban is megalakították a Szocialista Pártot, az Orosz Munkások Unióját, és 1919. szeptember 7-én a Kommunista Pártot is. A Nyomozó Hivatal ügynökei számos kommunista rendezvényen megjelentek, amelyeket a közvélemény „vörös razziáknak” nevezett el. Első igazán nagy eredményét a Hivatal 1920. február 16-án könyvelhette el, amikor is egy antiterrorista akciósorozat keretében elfogták a korábbi politikai merényletek elkövetőit New Jerseyben. A Hivatal fő feladata ekkoriban a vörös veszély és az egyik megjelenési formájaként azonosított politikai korrupció felszámolása volt.⁸

1924. április 8-án Harlan Fiske Stone lett az igazságügyi miniszter, aki 1924. május 10-én John Edgar Hoovert bízta meg a BOI vezetésével, aki azután 48 évig volt annak és utódszervezetének, a Szövetségi Nyomozó Hivatalnak a vezetője. Az újonnan kinevezett igazgató feladata a Hivatal újjászervezése volt. A miniszter elképzelése szerint ezt követően a szervezet már csak szövetségi bűncselekményekben nyomozhatott, tilos volt a politikai zsarolás, a különböző hivatalokba történő betörés (korábban a Capitoliumba is történt ilyen), a tömeges letartóztatás és a politikai célú nyomozás.⁹

Hoover a BOI, majd az FBI élén az amerikai kommunizmus elleni harc jelképévé vált. Folyamatosak voltak a BOI kommunisták elleni megfigyelései, amelyekről titkos jelentések is készültek. 1933 augusztusában Homer Stille Cummings igazságügy-miniszter új feladatot adott a BOI-nak és meghirdette a háborút a szervezett bűnözés ellen, ami jelentősen felerősödött (gengszterkorszak). Ebben az időben került kiadásra egy új szövetségi büntető törvénykönyv is.¹⁰ Jelenlegi elnevezését, a *Szövetségi Nyomozó Hivatalt* a szervezet Hoover idején, 1935-ben kapta. 1936. augusztus 25-én az amerikai elnök engedélyezte az FBI-nak az USA területén a szovjet kémek utáni titkosszolgálati eszközök alkalmazását. A Hivatal széles körű együttműködést épített ki a Szárazföldi Hadsereg

⁷ Weiner (2013): i. m. 35–36.

⁸ Weiner (2013): i. m. 39–61.

⁹ Weiner (2013): i. m. 87.

¹⁰ Weiner (2013): i. m. 99.

Elektronikus Hírszerzési Szolgálatával (*Signal Intelligence Service – SIS*), aminek eredményeként japán és német hírszerzőket is eljárás alá vontak.¹¹

1939. szeptember 6-án elnöki parancs született arról, hogy az FBI ellenőrizheti a nyomozati munkát a kémügyekben, azonban az Igazságügyi Minisztérium megtiltotta a lehallgatásokat. Szintén elnöki jóváhagyással az iroda listát készített a háború idején internálendő személyekről.¹² 1940. május 21-én nemzetbiztonsági érdekből az elnök engedélyezte a lehallgatások folytatását, így azonban az iroda vezetőjének, Hoovernek, lehetősége nyílt a felügyelő miniszter irányítása alól kibújni, amit ezt követően számos alkalommal meg is tett. A háború idején fokozódott a német hírszerzés érdeklődése az USA hadipotenciálja iránt, ezért az FBI kiterjesztette hírszerző tevékenységét az egész amerikai kontinensre. Hoover igazgató utasítására 1940. július 1-jén megalakították a kezdetben csak a Hivatalon belül működő Különleges Hírszerző Szolgálatot, amelynek feladata a külföldi hírszerzés volt.¹³

Az FBI-on belül bevezették az egyes megfigyelt személyekkel (nácik, fasiszták, kommunisták, Ku-Klux-Klan-tagok) kapcsolatban a biztonsági indexet.

Az FBI ügynökei 1944 szeptemberében felfigyeltek arra, hogy a szovjetek több ízben is kísérletet tettek a Manhattan-terv (az atomtitok) megszerzésére (még az FBI-ügynökök sem tudták, hogy miről szól a terv, sőt Hoover sem).¹⁴ Később kiderült, hogy a terv létezését és egyes részleteit a tervet ismerő belső munkatársak, az amerikai Rosenberg házaspár (Julius és Ethel Rosenberg) segítségével szivárogtatták ki a Szovjetuniónak, amiért mindkettejüket kivégezték. 1950-ben a hasonló kiszivárogtatások megelőzésére kiadták az úgynevezett Belbiztonsági törvényt. 1955-től az FBI felerősítette az I. világháború idején megkezdett, a feketék mozgalmait vezető személyekre irányuló megfigyelési programját, mivel több fekete vezetőről kiderült, hogy kommunista nézeteket vallanak. Megfigyelték többek közt Martin Luther Kinget és több fekete polgári jogi mozgalom vezetőjét, rendezvényeit.¹⁵

Az 1960-as években a szervezett bűnözés elleni küzdelem jegyében megfigyelés alá vonták az amerikai olasz maffia vezérét, Sam Giancanát. A megfigyelés során kiderült, hogy Giancana tudott a Központi Hírszerző Ügynökség (*Central Intelligence Agency – CIA*) Fidel Castro ellen tervezett merényletéről. Ebben az időszakban kezdte meg a Hivatal egyik első külföldi műveletét a Dominikai Köztársaságban, ahol az ellenzék puccs segítségével hatalomra juttatták.¹⁶

¹¹ Weiner (2013): i. m. 107.

¹² Weiner (2013): i. m. 117.

¹³ Weiner (2013): i. m. 133–136.

¹⁴ Weiner (2013): i. m. 169.

¹⁵ Weiner (2013): i. m. 250–253.

¹⁶ Weiner (2013): i. m. 271–272.

1969-ben új kihívás jelent meg az FBI előtt, amikor megalakult a Diákok a Demokratikus Társadalomért nevű mozgalom, amelyből később kivált az úgynevezett Weathermen-csoport, amelyet a Hivatal terrorista sejként azonosított.

1972. május 2-án meghalt John Edgar Hoover, az FBI minden idők legbefolyásosabb vezetője, és az év nyarán kirobbant a Watergate lehallgatási botrány, amelyet volt CIA- és FBI-ügynökök hajtottak végre, és amelybe Richard Milhous Nixon elnök 1974-ben belebukott.

Küzdelem a terrorizmus ellen

1973-ban megjelentek az első arab terroristák az USA-ban, de az ellenük való fellépésben akkor még a Hivatal tapasztalatlan és tehetetlen volt. 1976-ban először történt meg az USA történetében, hogy idegen hatalom terrortámadást hajtott végre az államok területén. A merénylet hátterében a chilei Augusto José Ramón Pinochet Ugarte tábornokot azonosították.¹⁷ 1978-ban új kémelhárítási törvényt (*Foreign Intelligence Surveillance Act*) fogadtak el. 1984-ben a Los Angeles-i olimpiára készülve a Hivatal létrehozta első terrorelhárító csoportját. Szintén még ebben az évben, a bűnügyi nyomozás eredményességének javítására, az FBI Quanticóban lévő képzési központjában létrehozták az Erőszakos Bűncselekmények Nemzeti Elemző Központját (*National Center for the Analysis of Violent Crime – NCAVC*), amelyet a legfejlettebb a viselkedéstudománnyal foglalkozó szakértőkkel és számítógépes eszközökkel láttak el.¹⁸ 1985-ben Libanonban amerikai állampolgárokat rabolt el a magát csak Iszlám Dzsihádnak nevező szervezet, amelynek hatására kiterjesztették az FBI külföldi felderítésre vonatkozó jogosítványait. Továbbá ebben az időszakban – 1985-öt követően – került kiépítésre a korrupció elleni fellépést célzó képesség is.

Az 1985-ös libanoni emberrablást követően világszerte felerősödtek a terrorcselekmények az USA és külképviselői ellen. 1988-ban a Pan Am amerikai légitársaság 103-as járatát a délnyugat-skóciai Lockerbie felett felrobbantották, majd 1993-ban pokolgépes merényletet követtek el az USA területén a Világkereskedelmi Központ (*World Trade Center – WTC*) ellen, és 1995-ben Oklahomában is pokolgépes merénylet történt. Mindezek hatására 1995. június 21-én William Jefferson „Bill” Clinton elnök titkos rendeletben egy új terrorelhárítási rendszer felállításáról döntött (39. elnöki rendelet – legfőbb prioritás a terroristák üldözése), és ennek vezetésével az FBI-t bízta meg.

2001. szeptember 11-én az USA történetének legnagyobb terrortámadása során a Világkereskedelmi Központ mindkét tornyába és a Védelmi Minisztérium

¹⁷ Weiner (2013): i. m. 419.

¹⁸ FBI (2016b): i. m.

(Pentagon) épületébe is utasszállító gépeket vezettek arab terroristák, illetve eltérítettek egy további gépet is, amelyet a géprablók azért nem tudtak további célpontba vezetni, mert azt az utasok megakadályozták. Azért, hogy a súlyos támadás megtörténhetett, mindenki az FBI-t hibáztatta. „Önök egy olyan ügy-nökséget mondhatnak magukénak, amely a története során kudarcot vallott, és kudarcot vallott újra meg újra meg újra” – jelentette ki Thomas Kean, a terror-támadás kivizsgálásra alakult bizottság republikánus elnöke.¹⁹

Az a személy, akinek azután az FBI tekintélyét többé-kevésbé sikerült visszaállítani, Robert Swan Mueller igazgató volt, aki Hoover után a leghosszabb ideig, 12 éven át vezette a Hivatalt. Tőle James B. Comey vette át a szervezet irányítását, akit 2013-ban még Barack Obama elnök nevezett ki, és 2017-ben Donald John Trump váltotta le, mert nem hagyott fel azzal a nyomozással, ami a 2016-os elnökválasztás oroszok általi manipulálását volt hivatott kivizsgálni.²⁰

Az FBI működése

Fő tevékenységi területei

A terrorelhárítás, szervezett bűnözés, erőszakos bűncselekmények, fehérgalléros bűnözés elleni küzdelem, külföldi hírszerző tevékenység elhárítása, valamint a fontos és bizalmas kormányzati beosztásokra jelölt személyekkel kapcsolatos biztonsági ellenőrzés végrehajtása. A szövetségi törvény alapján jelenleg 200-nál több bűncselekménnyel kapcsolatban van kizárólagos nyomozati jogköre az FBI-nak.

A Hivatal feladatai

Az FBI feladatai az alábbiak:

- terrorizmus elleni védelem;
- kémelhárítás;
- kiberbűnözés elleni védelem;
- korrupció elleni küzdelem;
- állampolgári jogok védelme;
- nemzetközi szervezett és kábítószer-bűnözés elleni harc;

¹⁹ Weiner (2013): i. m. 467.

²⁰ James Comey: *Magasabb rendű hűség. Az FBI leváltott igazgatójának döbbenetes vallomása Trump Amerikájáról*. Pécs, Alexandra, 2018. 302–304.

- fehérgalléros bűnözés elleni küzdelem;
- kiemelt erőszakos bűncselekmények felderítése;
- a tömegpusztító fegyverek elterjedésének megakadályozása.

A fő feladatok mellett a Hivatal az alábbi támogatásokat nyújtja a hazai és külföldi partnerei számára:

- Segítségnyújtás külföldi és más szövetségi, állami hivatalnak, valamint a helyi rendvédelmi szerveknek.
- Szolgáltató tevékenység (daktiloszkópia, vegyész-szakértői tevékenység, különleges laboratóriumi vizsgálatok, bűnügyi nyilvántartás, személyazonosító rendszer stb.).
- A kritikus incidensek kezelése (taktikai, túsztárgyaló, viselkedéselemző, válságkezelő szakértők és csoportok segítségével).
- Művelési technikai támogatás nyújtása (elektronikus megfigyelés és kutatás, számítógépes szakértői szolgáltatás, kommunikációs, technikai szakértők stb.).
- Információs adatbázis biztosítása (számítógépes könyvtár, nemzeti névjegyzék, FBI-adatbázis).
- Kiképzés (különleges ügynöki, hírszerző elemző-értékelő, rendészeti, külföldi rendészeti, rendészeti vezetői, magán szektor számára).²¹

A Hivatalt 2017-től Christopher Wray vezeti. Az igazgató és helyettesének munkáját 13 osztály/iroda segíti.

Feladatellátás

Az FBI feladatait hat szolgálati ágon keresztül teljesíti, amelyek a következők:

- nemzetbiztonsági,
- bűnügyi, kiber, reagáló és szolgáltató,
- hírszerző,
- tudományos technológiai,
- információs technológiai és
- emberi erőforrás.²²

Az FBI-nak a hírszerző (elhárító) ága az USA Hírszerző Közösségének részét képezi. Mintegy 35 ezer alkalmazottat foglalkoztat. Éves költségvetése körülbelül 10 milliárd amerikai dollár.

²¹ FBI: *Welcome to FBI.gov* (2016c).

²² FBI: *Leadership and structure. FBI executives* (2016d).

A szervezettel kapcsolatos fontosabb jogszabályok

Az FBI szervezetével és működésével kapcsolatos legfontosabb jogszabályok:

- Az 1947-ben kiadott Nemzetbiztonsági törvény.
- Az FBI működésének jogalapját a 28-as törvény 533-as bekezdése (*United States Code Title 28, Section 533*) adja meg.
- Az FBI feladata emellett az 1964-es egyenjogúsági törvény betartatása, illetve megsértése esetén a nyomozás lefolytatása.
- Az FBI emellett a DEA-vel együtt tartatja be az 1970-es kábítószer-törvényt.
- Az 1978. évi törvény a külföldi hírszerzési célú megfigyelésekről (*The Foreign Intelligence Surveillance Act of 1978*).
- A kémelhárítást szabályozó 12333. számú elnöki rendelet (1981) és kongresszusi törvények (*Executive Order 12333*).
- Mivel 2002 júniusa óta az FBI hivatalos fő feladata a terrorelhárítás, a terrorizmus visszaszorítására 2004-ben született úgynevezett hazafias törvény (*Patriot Act*) tovább növelte az FBI hatalmát, kifejezetten a telefon-lehallgatások és az internetezés nyomon követése terén.

Szervezet, ellenőrzés

Az FBI az Igazságügy Minisztérium alárendeltségében működik. Ellenőrzését

- a Szenátus Hírszerzési Vizsgálóbizottsága,
- a Képviselőház Állandó Hírszerzési Vizsgálóbizottsága,
- a Kongresszus Hírszerzési Közösséget felügyelő bizottságai és
- a Nemzetbiztonsági Bizottság (Szenátus és Fehér Ház), valamint
- további képviselőházi, szenátusi és fehér házi bizottságok

hajtják végre.

Az FBI-nak országszerte 56 területi irodája van, amelyek szorosan együttműködnek az államigazgatás, a közigazgatás, az igazságszolgáltatás állami és helyi szervezeteivel, valamint más nemzetbiztonsági szolgálatokkal.

A Hivatal világszerte mintegy 63 jogi attasé irodát működtet, jórészt az USA nagykövetségein. A külszolgálaton lévő FBI-ügynökök szorosan együttműködnek az adott ország államigazgatási, közigazgatási, igazságszolgáltatási, bűnüldözési és más nemzetbiztonsági szerveivel nemzetközi ügyekben.

Az USA kormánya és az adott országok kormányai összesen négy Nemzetközi Rendészeti Akadémiát hoztak létre (Budapest, Bangkok, Gaborone, San Salvador) székhelyekkel, amelyek a különböző nemzetiségű rendészeti szakemberek nemzetközi szervezett bűnözés elleni felkészítését szolgálják.

Hazánk vonatkozásában kiemelt jelentőségű az Amerikai Egyesült Államok és Magyarország kormányai közötti megállapodás alapján 1995-ben létrejött Budapesti Nemzetközi Rendészeti Akadémia (*International Law Enforcement Academy* – ILEA). Első, alapító igazgatója a magyar származású Leslie Kaciban az FBI kiemelt különleges ügynöke volt. Az ILEA programjának kialakításához az FBI Nemzeti Akadémia programja szolgált alapul.

Fontos szerepe van a magyar–amerikai rendészeti együttműködésben az FBI és az Országos Rendőr-főkapitányság közös nyomozócsoportjának, amely a Nemzeti Nyomozó Iroda keretein belül működik.

Összegzés

Az FBI 2009. április 28-án ünnepelte létrehozásának 100. évfordulóját. Az ünnepségen Barack Obama elnök beszédében a következőkre hívta fel a figyelmet:

„1908-ban mindössze harmincnégy különleges ügynök jelentett Theodore Roosevelt igazságügy-miniszternek. Ma több mint harmincezer férfi és nő dolgozik az FBI-ban. [...] Az utóbbi száz évben oly sok változás történt. Istennek legyen hála ezekért a változásokért. Azt is tudom, hogy bizonyos dolgok nem változnak. A jog uralma – ez az alappillér, amelyre Amerika felépült. Ez az a cél, amelyből mindig erőt meríthetünk. És ezért kell mindig hamisként elutasítanunk a választás kényszerét biztonságunk és eszméink között.”²³

A Hivatal több mint száz éves működése során nagyon sokat tett az USA és a világ biztonságosabbá tételéért. Megítélése nagyban függött azonban a mindenkori amerikai elnök politikai ambícióitól, és a Hivatal igazgatójának hozzáállásától. Szerencsére az FBI-igazgatók nagy része becsületes hazafiként a jogszabályok szigorú betartása mellett végezte munkáját. Ezzel gyakran téve ki saját magát és a Hivatalt is a mindenkori elnöki adminisztráció rosszallásának, ahogy láthattuk ezt Clinton vagy Trump elnökök esetében.

A Hivatal mint szövetségi rendvédelmi szerv folyamatos támogatást nyújt az USA állami és helyi, valamint a külföldi partnerországok bűnüldöző és nemzetbiztonsági szerveinek. Együttműködésre törekszik a nemzetközi szervezett bűnözés és kiemelten a terrorizmus elleni fellépés terén.

²³ Weiner (2013): i. m. 356.

Irodalomjegyzék

- Comey, James: *Magasabb rendű hűség. Az FBI leváltott igazgatójának döbbenetes vallomása Trump Amerikájáról*. Pécs, Alexandra, 2018.
- Cook, Fred J.: *Az ismeretlen FBI*. Budapest, Zrínyi, 1969.
- Freeh, Louis J.: *My FBI. Bringing down the Maffia, investigating Bill Clinton, and fighting the war on terror*. New York, St. Martin's, 2005.
- Grann, David: *Megfojtott virágok. Az amerikai bűnüldözés legsötétebb fejezete és az FBI születése*. Budapest, Bookline, 2018.
- Kessler, Ronald: *FBI. Inside the world's most powerful law enforcement agency*. New York, Pocket Books, 1994.
- Kessler, Ronald: *FBI. A világ legnagyobb bűnüldöző szervezetének titkai*. Budapest, Gabo, 2000.
- Kessler, Ronald: *Az FBI titkai. Leleplezett történetek, hihetetlen igazságok*. Budapest, HVG, 2012.
- FBI: *The FBI Story 2015*. Washington, DC, US Government Publishing Office, 2015.
- FBI: *Seal & motto. History and heraldry of the seal* (2016a). Online: www.fbi.gov/history/seal-motto
- FBI: *Timeline* (2016b). Online: www.fbi.gov/history/timeline
- FBI: *Welcome to FBI.gov* (2016c). Online: www.fbi.gov/front-page
- FBI: *Leadership and structure. FBI executives* (2016d). Online: www.fbi.gov/about/leadership-and-structure
- Weiner, Tim: *Az FBI története. Ellenség az egész világ*. Budapest, Gabo, 2013.

Budaházi Árpád¹

Gondolatok az agyi alapú hazugságvizsgálatról

Az elmúlt 15 évben több alkalommal közvetlen beosztottja is lehettem Németh Zsolt ny. r. ezredesnek, egyetemi docensnek, vagy ahogy még ma is nevezzük a kollégákkal, N. Zs.-nek, akit sokan a magyar Leslie Nielsenként is emlegetnek. Olyan embert ismertem meg benne, aki mindig jókedvű, tele van erővel, tenni akarással, szereti a katedrát, nem akar lemaradni egyetlen konferenciáról sem, szíven viseli a tudomány művelését és a kollégák szakmai segítségét. Emlékeztetek a jegyzeteléseire, amelyek fontos vejeiről a konferenciáknak, kerekasztal-beszélgetéseknek, megbeszéléseknek, értekezleteknek. Szigorúan tollal és papírral dolgozik, hogy aztán közkinccsé tegye az elhangzott fontosabb gondolatokat. Szintén erényei közé tartozik a barátság a médiával. Ezt az eszközt is arra használja fel, hogy minél többeknek adni tudjon a tudásából, szakmai tapasztalataiból. A Rendőrtiszti Főiskolán nem számított ritkának, hogy egy napon három-négy televíziós stáb is interjút készítsen vele. Nemcsak a tudomány vizein hajózik a megfelelő irányban, hanem a Balatonon is. Vitorlás berkekben szinte nincs olyan ember, aki ne ismerné őt. Sokat elárul népszerűségéről, hogy a balatoni emberek nemes egyszerűséggel Százezredes Úrnak szólítják. Kívánok az ünnepeltnek még sok lendületes évet! Isten éltesse sokáig!

Bevezető gondolatok

Orwell Óceániájában a kormány titokzatos vezetője a Nagy Testvér volt, aki mindenkit szemmel tartott a Gondolatrendőrség hathatós közreműködésével.² A megfigyelést egy speciális monitorral végezték, amely mindent látott és hallott, bármi is történjen az „elvtársak” lakásaiban. Vannak, akik az orwelli Gondolatrendőrség rémképét látják az agyi alapú hazugságvizsgálati kutatások előrehaladásában. Attól tartanak, hogy idővel olyan módszert fejlesztenek ki, amely gondolatolvasásra lesz alkalmas. Arrigo szerint az agyi aktivitás vizsgálata olyan

¹ Rendőr őrnagy; egyetemi docens, Nemzeti Közszerológiai Egyetem Rendészettudományi Kar Büntető-eljárásjogi Tanszék. Kapcsolat: budahazi.arpad@uni-nke.hu.

² George Orwell: 1984. London, Secker and Warburg, 1949.

fejlődést mutat, aminek következtében egyre jobban ellenőrizhetővé válhatnak az egyén gondolatai és tettei.³

Az egyén gondolataiban való műszeres kutakodás nyilvánvaló lehetőséget nyújtana a bűnüldözés hatékonyságának növelésére, azonban emberi jogi szempontból számos komoly aggályt vet fel, mivel még a legsötétebb diktatúrákban sem tudták műszerrel kifürkészni, hogy az egyén miről, kiről mit és hogyan gondol. Kérdéses, hogy a világ merre tart, eljutunk-e oda, hogy egyes, ma még demokráciákban igény támadjon az egyén feletti részleges vagy teljes kontrollra.

Műszeres hazugságvizsgálati módszerek

A félelmek nem új keletűek, a hazugságvizsgálat legismertebb és legelterjedtebb módszerének, a poligráfnak is a maga idejében meg kellett küzdenie különféle kritikákkal, amelyek már esetében is emberi jogi problémákat vetettek fel. Az 1950-es, 1960-as években olyan aggályokat fogalmaztak meg a keleti blokk kutatói részéről, hogy a módszer embertelen,⁴ nem fér össze a „szocialista erkölccsel”, mivel tehetetlen tárggyá változtatja a gyanúsítottat, aki hiába tagadná a bűncselekmény elkövetését, a műszer leleplezi. Többen is azt az álláspontot képviselték, hogy a „tudománytalan, törvénytelen és az erkölcsi követelményeknek ellentmondó módszert határozottan és mindenféle engedmény nélkül kell visszautasítani”.⁵ Olyan büntető eljárásjogi alapelvek sérelmét látták a poligráfos módszer alkalmazásában, mint az ártatlanság védelme, az önvádra kötelezés tilalma vagy a védelemhez való jog. Ahogy azonban teltek az évek, világossá vált, hogy a vádak alaptalanok voltak, a poligráfos hazugságvizsgálat számos eljárásjogi garanciával van körül bástyázva, amely fel sem engedi merülni a múltban megfogalmazott kritikákat. A poligráfos vizsgálatot a világ minden részén az önkéntesség elve jellemzi, a vizsgálat beleegyezéshez kötött, a megtagadás ténye sehol sem értékelhető a bűnösség bizonyítékeként.

Az agyi alapú hazugságvizsgálat múltját tekintve a poligráfhoz képest még gyerekcipőben jár, elsősorban az Amerikai Egyesült Államokban folynak a kísérletek, viszont egyre ismertebbek Európában és Ázsiában is. Az agyi alapú hazugságvizsgálati módszerek közül a funkcionális mágneses rezonanciavizsgálat (*functional magnetic resonance imaging* – fMRI) és az agyi ujjnyomat (*Brain*

³ Bruce A. Arrigo: Punishment, freedom, and the culture of control. The case of brain imaging and the law. *American Journal of Law Medicine*, 33. (2007), 2–3. 462–463.

⁴ A. M. Larin: Poligráf és személyiségi jogok a büntető eljárásban. *Magyar Jog*, 29. (1982), 4. 355–356.

⁵ Kertész Imre: A poligráfos vizsgálat helye a büntetőeljárásban. II. rész. *Főiskolai Figyelő*, 2. (1991), 1. 9.

Fingerprinting) bír leginkább jelentőséggel. Előnyük más módszerekhez képest, hogy közvetlenül az agyat vizsgálják, éppen ezért várnak tőlük nagyobb validitást. Poligráffal ugyanis fiziológiai reakcióváltozásokat detektálnak, amelyek szintén összefüggnek az agyműködéssel, viszont nem magára az agyi aktivitásra irányul a vizsgálat, hanem a fiziológiai reakcióváltozásokra (például légzés, vérnyomás, bőr elektromos ellenállása, perifériákon átáramló vérmennyiség változása).

A poligráf mellett a hazai büntetőügyekben, igaz, csekély számban, de alkalmazzák a réteges hangelemzést (*Layered Voice Analysis – LVA*), valamint a komputeres grafometriás vizsgálatot és a GrafoMétert. Utóbbi két módszer kizárólag Magyarországon ismert, az LVA-t viszont külföldön igénybe veszik, több kontinensen is. Az LVA-technológiával a hangot vizsgálják, amely szintén összefügg az agyműködéssel. Az agyi aktivitás nyomait a hang mint közvetítő közeg hordozza, az LVA pedig kimutatja a hang percenkénti változásait, észleli és csoportosítja az anomáliákat, eltéréseket, amelyeket a stressz, az izgalom, a megtévesztési szándék vagy a különféle érzelmi ingadozások okoznak. A módszer abból indul ki, hogy a hazugság nem más, mint bonyolult logikai folyamatok végrehajtása az agyban – a megtévesztés realizálása érdekében. Az LVA a megtévesztés, a hazugság mögötti szándékot észleli.⁶

A komputeres grafometriás vizsgálat a kézírásra fókuszál. A módszer kiindulási alapja, hogy az őszintétlen válasz során megváltozik az agyműködés, és ezzel együtt az írás is. Piktogram fejezi ki a vizsgált személy szándékos, tudatos választát, míg a piktogram és az aláírás komputeres együttes grafometriás vizsgálata során adatokat nyernek arról, hogy a tudatalattiban milyen folyamatok játszódnak le, azaz milyen a személy akaratlan, tudatos kontroll által nem ellenőrzött reakciója.⁷

A GrafoMéter az agy tudatos és tudatalatti működését vizsgálja egy szoftver segítségével.⁸ A GrafoMéter egy számítógéppel támogatott íráselemző módszer. Kiinduló pontja, hogy az idegrendszer erő és befolyásoló összes hatás „lenyomata” látszik a legkisebb izmok, a mikromotoriumok összerendezett mozgásának vizsgálatakor. A legkönnyebben hozzáférhető mikromotoros mozgástevékenységek a kézírás, amelyet a maga komplexitásában az írásanalitika képes vizsgálni. A GrafoMéter az írásanalitika alapműszerének tekinthető, amely észleli és rögzíti a nem látható levegőjelet. A láthatatlan levegőjel az írás azon részének tekinthető,

⁶ Anima Polygraph: *Az ANIMA Polygraph szervezeti és humán biztonsági kockázatelemző technológiája* (2021).

⁷ Agárdi Tamás: Az agy nem hazudik. Műszeres valóságellenőrzés – komputeres grafometriás vizsgálat. *Magyar Rendészet*, 18. (2018), 2. 19.

⁸ Farkas László: A tudományos grafológia néhány területe. In Hautzinger Zoltán (szerk.): *Pécsi Határőr Tudományos Közlemények IV. Tanulmányok a „Határőrség a minőség útján” című tudományos konferenciáról*. Pécs, Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoportja, 2005. 243.

amelyet „a duktor agyműködésének tudatalatti dimenziója produkál”. A módszer alkalmazója szerint mind a megélt, mind az átélt, mind a túlélt élmény kimutatható a GrafoMéter alkalmazása során.⁹

Ahogy arra már utaltam, az ismertetett módszerek mind összefüggésben vannak az aggyal, hiszen a légzés-, vérnyomás-, hang- stb. változást az agy idézi elő, amikor stresszt, félelmet, szorongást okoz a műszeres hazugságvizsgálat során, ha a műszer kezelője a következő kérdést szegezi a vizsgált személynek: „Ön ölte meg Katit?” vagy „Tudja, hogy ki ölte meg Katit?”

Az fMRI

Az fMRI esetében azt figyelik, hogy az agy mely részei aktívak, amikor a vizsgált személy a monitoron meglát egy fotót vagy szót. Az emberi agyon belül 1,5 mm × 1,5 mm × 4 mm-es felbontást, azaz rizs(bors)szemnyi területet is képes elkülöníteni az összesen 150 ezer ilyen rizsszemnyi méretű térfogatból. Fenyvesi Csaba szerint „az agy oxigénfogyasztását, az áramló vér mennyiségét (a vér hemoglobínmolekuláinak vagy a hidrogénatommagoknak a mágneses rezonanciáját) észlelve az fMRI az ember döntéshozatali folyamatait, gondolkodását, érzelmeit, így igazmondását, illetve őszintétlenségét nyomon követheti”.¹⁰ Többen vizsgálták, hogy milyen BOLD-¹¹ (*blood oxygenation level-dependent*) jel jelentkezik az alanyok különböző agyterületein kényszerű hazugság, spontán hazugság, memorizált hazugság, színlelt memóriaromlás és a GTK-teszt (*guilty knowledge test*)¹² különböző formái esetén. Az eredmények azt mutatják, hogy hazugság esetén nagyobb aktivitás észlelhető bizonyos prefrontális és elülső cinguláris régiókban.¹³ Birbaumer, valamint Rosler és szerzőtársaik tanulmányaikban a kísérletek során a módszerrel végzett vizsgálat adatainak metaanalízise alapján megerősítették a jobb középső frontális agytekervény aktivációját a tesztelés során.¹⁴ Az egyik kísérletben a pennsylvaniai egyetemről 23-an vettek részt. Felajánlották

⁹ Farkas László: Grafométerrel az agyírás tudatalatti rejtelmes világában. *Szakmai Szemle*, 16. (2018), 2. 122–126.

¹⁰ Fenyvesi Csaba: Elméleti modellek „kriminalisztikai” Nobel-díjak megszerzésére. *Rendészeti Szemle*, 55. (2007), 1. 102.

¹¹ A vér oxigéntartalmán alapuló, az aktív agyi területek megjelenítésére alkalmas fMRI-módszer. (Berényi Ervin: *MR képalkotás*. Elektronikus tananyag. Debrecen, Debreceni Egyetem, 2011.)

¹² Magyarul: bűnös tudás tesztje, az elrejtett információ feltárását célzó teszt.

¹³ Simonyi Dénes: A BCZ eszközök alkalmazási lehetőségei az igazságszolgáltatásban. *Műszaki Katonai Közlöny*, 27. (2017), 1. 53.

¹⁴ Niels Birbaumer et al.: Slow potentials of the cerebral cortex and behavior. *Physiological Reviews*, 70. (1990), 1. 1–41; Frank Rösler – Martin Heil – Brigitte Röder: Slow negative brain potentials as reflections of specific modular resources of cognition. *Biological Psychology*, 45. (1997), 1–3. 109–141.

nekik, hogy kapnak 20 dollárt, ha sikerül eltitkolniuk az agyuk aktivitását vizsgáló műszer elől, hogy melyik kártyát húzták. A kísérlet során azt tapasztalták, hogy az alanyok agyának egyes részei aktívabbak voltak hazugság esetén, mint igazmondáskor. Arra a megállapításra jutottak, hogy az fMRI alkalmas arra, hogy ezeket az agyi aktivitásváltozásokat kimutassa.¹⁵

Az fMRI-t az Egyesült Államokban több büntetőügyben is alkalmazták, viszont a bíróság nem értékelte bizonyítékként a vizsgálati eredményeket. A módszer mozdulatlanságot igényel a vizsgált személytől, hogy az agyról a felvételek megfelelően elkészülhessenek. Éppen ezért az alany beleegyezése mellőzhetetlen a vizsgálathoz, amely garanciája az önkéntességnek. Az fMRI alkalmazása nem invazív, fájdalommal nem jár. A módszer fejlesztés és tesztelés alatt áll, és a validálása sem történt meg. További empirikus kutatásokra is szükség van.¹⁶

Az agyi ujjnyomat (*Brain Fingerprinting*)

A másik agyi alapú hazugságvizsgálati módszer, a *Brain Fingerprinting* elektroencefalográfia (EEG) vizsgálaton alapul; az agy elektromos tevékenységét vizsgálják oly módon, hogy a fejbőrön elektródákat helyeznek el, és összekötik a fej egy elektromoson (viszonylag) semleges területével (például a fülcimpa). A módszerhez tartozik egy képernyő is, amelyen az alany képeket lát, és azt vizsgálják, hogy az agya hogyan reagál az egyesével mutatott képekre. Ha a kép ismerős, az agy *P300-mermer* választ ad. Rosenfeld és munkatársai¹⁷ azt feltételezték, hogy a P300-agyhullám alkalmas lehet az emlékezetben tárolt rejtett információ feltárására olyan esetben is, amikor a vizsgált személy tagadja, hogy ez az információ (például egy adott tárgy, környezet, személy) számára ismert. Ebben a helyzetben a P300-potenciál megjelenése önmagában nem a hazugságot jelzi, hanem csak az információ felismerését; ennek a szóbeli tagadása direkt félrevezetésre utalhat. A módszer mérhetően mutatja meg, hogy az elrejtett információ jelen van-e a vizsgált személy tudatában.¹⁸

¹⁵ D. D. Langleben et al.: Brain activity during simulated deception. An event-related functional magnetic resonance study. *NeuroImage*, 15. (2002), 3. 729–731.

¹⁶ Sean A. Spence: Playing Devil's advocate: The case *against* MRI lie detection. *Legal and Criminological Psychology*, 13. (2008), 1. 24.

¹⁷ J. Peter Rosenfeld et al.: Late vertex positivity in event-related potentials as a guilty knowledge indicator. A new method of lie detection. *International Journal of Neuroscience*, 34. (1987), 1–2. 125–129; J. Peter Rosenfeld et al.: Review of recent studies and issues regarding the P300-based complex trial protocol for detection of concealed information. *International Journal of Psychophysiology*, 90. (2013), 2. 118–134.

¹⁸ Melissa Littlefield: Constructing the organ of deceit the rhetoric of fMRI and brain fingerprinting in post-9/11 America. *Science, Technology and Human Values*, 34. (2009), 3. 376.

A Rosenfeld és munkatársai által folytatott laboratóriumi vizsgálat során egy szimulált bűncselekményt kellett elkövetni a vizsgálatban részt vevőknek. A vizsgált személyek azt „tettették”, hogy egy dobozban levő 10 tárgy közül egyet elloptak. Azután a tárgyak neveit egyesével mutatták egy képernyőn a vizsgált személyeknek. A P300-potenciálok elemzése alapján azok a tárgyak, amelyeket a vizsgált személyek „elloptak” (azt tettették) – vagyis az úgynevezett szondaingerek (vagy angolul *probe*-ok) – 10-ből 9 személynél P300-potenciált váltottak ki. A többi, „irreleváns” tárgy hatására nem keletkezett P300-potenciál. Ebben a vizsgálatban használtak egy másik speciális, véletlenszerűen bemutatott ingert is (*target*, magyarul „célinger”). Minden speciális, véletlenszerűen bemutatott inger megjelenéskor a vizsgált személyeknek az igen szó kimondásával válaszolniuk kellett. A szerzők ezzel a módszerrel akarták megerősíteni, hogy a vizsgált személyek a tesztelés alatt ténylegesen összpontosítanak a feladatra, és így a tesztinger (szonda) bemutatását is figyelemmel kísérik.¹⁹ A célingerem kívül az összes többi inger bemutatásakor a vizsgált személyeknek nemleges választ kellett adniuk, tehát hazudniuk kellett azokkal a tárgyakkal kapcsolatban, amelyet a feladathelyzetben „elloptak”. A P300-potenciál megjelenését a speciális célingerek (tárgyak) szintén előidézték, mivel ezek az ingerek ritkán jelentek meg, és a tesztelt személyek számára tartalommal bírtak. Az agyban „elrejtett” emlékezetnyomok detektálását, a P300 által nyújtott lehetőséget Rosenfeld és munkatársai vizsgálatával egyidejűleg az Egyesült Államokban egy másik kutatócsoport²⁰ is felismerte. Vizsgálatukban, hasonlóképpen Rosenfeld és munkatársaihoz, a CIT vizsgálati paradigmát alkalmazták. Farwell és munkacsoportja a P300-agyhullámon alapuló módszert mind laboratóriumi körülmények között, mind pedig tényleges elkövetőkön tesztelték. A P300-agyhullámon alapuló módszer használata során elrejtett információ detektálására Farwell munkacsoportja ebben a korai vizsgálatban és a későbbi vizsgálatok során jó eredményekről számolt be (a specificitás és a szenzitivitás értékei általában a 90%-ot is meghaladták).²¹ Ennek a munkacsoportnak köszönhető a *Brain Fingerprinting* elnevezés is.²² A Brain Fingerprintinget az Egyesült Államokban a 2000-es évek elején több büntetőügyben is igénybe vették. A vizsgálat

¹⁹ Budaházi Árpád et al.: *A műszeres vallomáellenőrzés fejlődési irányai*. Budapest, Dialóg Campus, 2020.

²⁰ Lawrence A. Farwell – Emanuel Donchin: The „brain detector”. P300 in the detection of deception. *Psychophysiology*, 23. (1986), 4. 434–450.

²¹ Lawrence A. Farwell – Emanuel Donchin: The truth will out Interrogative polygraphy („lie detection”) with event-related brain potentials. *Psychophysiology*, 28. (1991), 5. 531–547; Lawrence A. Farwell – Drew C. Richardson – Graham M. Richardson: Brain fingerprinting field studies comparing P300-MERMER and P300 brainwave responses in the detection of concealed information. *Cognitive Neurodynamics*, 7. (2013), 4. 263–299.

²² Budaházi et al. (2020): i. m.

eredményére a bíróságok egyik esetben sem tekintettek bizonyítékként. A módszer igényli az alany együttműködését, már az elektródák elhelyezése is tűrést igényel, éppen ezért garanciának tekinthető, hogy a Brain Fingerprinting igénybevétele sem lehetséges az alany beleegyezése nélkül. A vizsgálat nem invazív, nem jár fájdalommal. A módszer még tesztelés alatt van, és a validálása is várat magára, ugyanúgy, mint az fMRI-s hazugságvizsgálat.

Az agyi alapú hazugságvizsgálat és a gondolatolvasás

Sem az fMRI, sem a Brain Fingerprinting módszer nem alkalmas arra, hogy a vizsgált személy gondolatait bármilyen képi vagy szöveges módon megjelenítse. Mindkét módszer pusztán megfigyelésen alapul. Az fMRI-nél az agyi aktivitást vizsgálják, azt figyelik, hogy az egyes fotók, szavak mutatasakor az agynak milyen az aktivitása, meg lehet-e állapítani a hazugságot az agyi reakciók alapján. A Brain Fingerprintingnél a P300-potenciálra összpontosítanak, arra, hogy a vizsgált személynek mutatott kép vagy szöveg előhozza-e a P300-potenciált. Szükséges újra megjegyezni, hogy a P300-potenciál megjelenése önmagában nem a hazugságot jelzi, hanem csak az információ felismerését. Ennek akkor van a leginkább jelentősége, amikor a vizsgált személy tagadja, hogy bármilyen információja lenne a bűncselekmény elkövetési körülményeiről, illetve tagadja az elkövetést. A Brain Fingerprinting módszer sem a gondolatot jeleníti meg képi vagy szöveges formában, hanem kizárólag a vizsgált személynek a fényképre, szóra adott agyi választ.

Zárogondolatok

A hazugságvizsgálatra is alkalmasnak tartott fMRI és Brain Fingerprinting módszerre is jellemző, hogy bár alkalmazták már azokat büntetőügyekben is, működésük, validitásuk bizonytalan. Jelenleg nem alkalmasak arra, hogy a magyar büntetőeljárásban is megjelenjenek. További tesztelekre, kísérletekre és fejlesztésre van szüksége mindkét módszernek. Nyilvánvaló viszont, hogy egyik módszer sem alkalmas gondolatolvasásra, így az ebbéli aggodalmak alaptalannak bizonyulnak a két legismertebb agyi alapú hazugságvizsgálati módszer vonatkozásában. A módszerek fejlesztési irányai sem mutatják, hogy változás következne be a jövőben, és elindulnának a gondolatolvasáshoz vezető úton.

Irodalomjegyzék

- Agárdi Tamás: Az agy nem hazudik. Műszeres valóságellenőrzés – komputeres grafometriás vizsgálat. *Magyar Rendészet*, 18. (2018), 2. 11–26.
- Anima Polygraph: *Az ANIMA Polygraph szervezeti és humán biztonsági kockázatelemző technológiája* (2021). Online: www.polygraph.hu/hangelemzes-szervezeti-human-biztonsag-kockazatelemzo-technologia.html
- Arrigo, Bruce A.: Punishment, freedom, and the culture of control. The case of brain imaging and the law. *American Journal of Law Medicine*, 33. (2007), 2–3. 457–482. Online: <https://doi.org/10.1177/009885880703300213>
- Berényi Ervin: *MR képalkotás*. Elektronikus tananyag. Debrecen, Debreceni Egyetem, 2011. Online: https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/0019_1A_MR_kepalkotas/ch08s05.html
- Birbaumer, Niels – Thomas Elbert – Anthony G. Canavan – Brigitte Rockstroh: Slow potentials of the cerebral cortex and behavior. *Physiological Reviews*, 70. (1990), 1. 1–41. Online: <https://doi.org/10.1152/physrev.1990.70.1.1>
- Budaházi Árpád – Fantoly Zsanett – Kakuszi Brigitta – Bitter István – Czobor Pál: *A műszeres vallomáellenőrzés fejlődési irányai*. Budapest, Dialóg Campus, 2020.
- Farkas László: A tudományos grafológia néhány területe. In Hautzinger Zoltán (szerk.): *Pécsi Határőr Tudományos Közlemények IV. Tanulmányok a „Határőrség a minőség útján” című tudományos konferenciáról*. Pécs, Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoportja, 2005. 243–253.
- Farkas László: Grafométerrel az agyírás tudatalatti rejtelmes világában. *Szakmai Szemle*, 16. (2018), 2. 116–129.
- Farwell, Lawrence A. – Emanuel Donchin: The „brain detector”. P300 in the detection of deception. *Psychophysiology*, 23. (1986), 4. 434–450.
- Farwell, Lawrence A. – Emanuel Donchin: The truth will out. Interrogative polygraphy („lie detection”) with event-related brain potentials. *Psychophysiology*, 28. (1991), 5. 531–547. Online: <https://doi.org/10.1111/j.1469-8986.1991.tb01990.x>
- Farwell, Lawrence A. – Drew C. Richardson – Graham M. Richardson: Brain fingerprinting field studies comparing P300-MERMER and P300 brainwave responses in the detection of concealed information. *Cognitive Neurodynamics*, 7. (2013), 4. 263–299. Online: <https://doi.org/10.1007/s11571-012-9230-0>
- Fenyvesi Csaba: Elméleti modellek „kriminalisztikai” Nobel-díjak megszerzésére. *Rendészeti Szemle*, 55. (2007), 1. 99–106.
- Kertész Imre: A poligráfus vizsgálat helye a büntetőeljárásban. II. rész. *Főiskolai Figyelő*, 2. (1991), 1. 3–19.
- Langleben, D. D. – Lee F. Schroeder – J. A. Maldjian – Ruben C. Gur – S. McDonald – John D. Ragland – Charles P. O’Brien – Anna Rose Childress: Brain activity during simulated deception. An event-related functional magnetic resonance study. *NeuroImage*, 15. (2002) 3. 727–732. Online: <https://doi.org/10.1006/nimg.2001.1003>
- Larin, A. M.: Poligráf és személyiségi jogok a büntető eljárásban. *Magyar Jog*, 29. (1982), 4. 354–358.
- Littlefield, Melissa: Constructing the organ of deceit. The rhetoric of fMRI and brain fingerprinting in post-9/11 America. *Science, Technology and Human Values*, 34. (2009), 3. 365–392. Online: <https://doi.org/10.1177/0162243908328756>
- Orwell, George: 1984. London, Secker and Warburg, 1949.

- Rosenfeld, J. Peter – Victoria T. Nasman – Richard Whalen – Brad Cantwell – Liza Mazzeri: Late vertex positivity in event-related potentials as a guilty knowledge indicator. A new method of lie detection. *International Journal of Neuroscience*, 34. (1987), 1–2. 125–129. Online: <https://doi.org/10.3109/00207458708985947>
- Rosenfeld, J. Peter – Xiaoping Hu – Elena Labkovsky – John Meixner – Michael R. Winograd: Review of recent studies and issues regarding the P300-based complex trial protocol for detection of concealed information. *International Journal of Psychophysiology*, 90. (2013), 2. 118–134. Online: <https://doi.org/10.1016/j.ijpsycho.2013.08.012>
- Rösler, Frank – Martin Heil – Brigitte Röder: Slow negative brain potentials as reflections of specific modular resources of cognition. *Biological Psychology*, 45. (1997), 1–3. 109–141. Online: [https://doi.org/10.1016/S0301-0511\(96\)05225-8](https://doi.org/10.1016/S0301-0511(96)05225-8)
- Simonyi Dénes: A BCZ eszközök alkalmazási lehetőségei az igazságszolgáltatásban. *Műszaki Katonai Közlöny*, 27. (2017), 1. 47–58.
- Spence, Sean A.: Playing Devil’s advocate: The case *against* MRI lie detection. *Legal and Criminological Psychology*, 13. (2008), 1. 11–25. Online: <https://doi.org/10.1348/135532507X251597>

Christián László¹

Szívvel-lélekkel a bűnmegelőzésért

Tanulmányommal egy kedves Kolléga, egy kiváló ember és kriminológus előtt tisztelgek, a bűnmegelőzés élharcosa előtt, aki több évtizedes bűnmegelőzési pályafutás után különösen hiteles és elismert oktató lett a Rendőrtiszti Főiskola (majd a Rendészettudományi Kar) katedráján. Németh tanár úr fantasztikus vitalitással, fiatalos lendülettel s odaadással végzi bámulatosan szerteágazó tevékenységét, amelyet úgy lehet összefoglalni, hogy szívvel-lélekkel a bűnmegelőzésért. Öszintén megtisztelő, hogy évek óta együtt dolgozhatunk a Magyar Rendészet szerkesztőségében. Jelen írásban az ünnepelt publikációiból kiemeltem néhány olyan bűnmegelőzés körébe tartozó témát, amelyek számomra is különösen izgalmas és meghatározó építőkövek, és egyfajta közös gondolkodást kezdeményeznek.

Magyar Rendészet

Az elsődleges kapcsolódási pont az ünnepelttel, amely révén szoros kapcsolatba kerültünk, a Rendészettudományi Kar szakmai folyóirata, a *Magyar Rendészet*. A folyóirat fejlődésében Németh Zsolt tanár úrnak elévülhetetlen érdemei vannak; tekintsük át gyorsan, miként jutottunk el idáig! 1990-ben a Rendőrtiszti Főiskola (RTF) főigazgatója, Kratochwill Ferenc bocsátotta útjára a *Magyar Rendészet* elődjének tekinthető *Főiskolai Figyelőt*, az alapító felelős szerkesztői feladatokat Szakács Gábor látta el. 1996-tól Valcsicsák Imre irányítja a szerkesztőséget, elsősorban a képzés minőségi fejlesztését célozzák meg, ambicionálják, hogy a folyóirat tanulmányai tananyagként is alkalmazhatók legyenek. Megváltozik a folyóirat formája is: jól kezelhető, kisebb méretet ölt, a nyomdai előállítás színvonala is sokat javul.

Az ezredfordulóra már a mostanihoz közelítő külsővel vehette kézbe az olvasó a *Magyar Rendészetet*, a szerkesztésért ismét Szakács Gábor vállalja

¹ Rendőr ezredes; oktatási rektorhelyettes, Nemzeti Közszerződési Egyetem; tanszékvezető egyetemi docens, NKE Rendészettudományi Kar Magánbiztonsági és Önkormányzati Rendészeti Tanszék; főszerkesztő, *Magyar Rendészet*. Kapcsolat: christian.laszlo@uni-nke.hu.

a felelősséget. Ebben az időben már kialakult és stabil szerzői gárda van a lap körül, akik zálogát jelentik a szerkesztőség törekvéseinek, a szakmaiság, a rendészeti, illetve közszolgálati jelleg dominanciájának. A negyedik változat 2003-ban indult útjára, a szerkesztőbizottság elnöke ebben az időszakban Blaskó Béla volt. A kiadás – objektív okokból – másfél évig szünetelt, a szerzők és az olvasótábor sürgetésére szánta el magát a főiskola vezetése, hogy a már akkor is növekvő nehézségek ellenére biztosítsa a megjelenés feltételeit. Célként a rendészettudomány önálló diszciplínakénti elfogadtatása került deklarálásra a Magyar Tudományos Akadémia illetékes fórumain, nem kis mértékben a folyóirat eredményeire építve. 2006-ban a Szakács Gábor nevével fémjelzett szerkesztőség munkáját a Rendőrtisztí Főiskola munkatársai vették át, majd 12 éven át Németh Zsolt ezredes, az RTF korábbi főigazgató-helyettese lett a főszerkesztő, aki küldetésének tekintette a lap színvonalas működtetését, a legnehezebb pillanatokban pedig annak megmentését is. A deklarált szándék az volt, hogy a folyóirat profilját még határozottabban a rendészettudomány, valamint a rendészeti gyakorlat elemzése jellemezze, remélve, hogy ez jelentős hozzájárulás lesz a mindinkább konkretizálódó cél, a doktori képzés és az egyetemi kimenet megvalósításához. 2012. január óta a lap kiadója a Nemzeti Közszolgálati Egyetem (NKE).

Köszönhetően az RTF, majd az NKE és a Rendészettudományi Kar (RTK), a szerkesztőbizottság és különösen Németh Zsolt rendőr ezredes, főszerkesztő 12 éven át tartó, szisztematikus, nagyszerű munkájának az MTA IX. Gazdaság- és Jogtudományok Osztály Bizottságainak folyóiratlistájában a Magyar Rendészet néhány évvel ezelőtt B kategóriás besorolást kapott. 2018-ban az a megtiszteltetés ért, hogy Németh Zsolttól én vehettem át a főszerkesztői stafétát, és azóta is együtt dolgozhatunk folyóiratunk fejlesztése érdekében. Tőle igyekeztem ellesni, hogy melyek a szerkesztőségi munka sarokpontjai, miként tevékenykedik egy elkötelezett, fáradhatatlan, elismert és következetes főszerkesztő.

A rendészeti munka koncepcionális megközelítése, a közösségi rendészet

A bűnözés társadalmi környezetének makrorendszerét statikus és dinamikus elemekre bontjuk. Előbbi kört a tulajdon, a termelési és elosztási viszonyok alkotják, míg dinamikus elemek a városiasodás, a munkanélküliség, a migráció és a mobilitás. Mindezekre a rendészeti működés csak közvetetten képes hatni, valódi hatóköre a társadalmi mikroközegben van, vagyis a család az iskola, a munkahely és a lakókörnyezet, valamint a kortárs kapcsolatok világában. A rendészet alapvetően represszív eszközökkel, hatósági jogosítványokkal rendelkezik, ezért működését a mindent átható együttműködés irányába kell terelni. A közösség

biztonságának megteremtése tisztán represszív eszközökkel nem valósítható meg, továbbá azzal új értékek sem teremthetők.² A fejlett nyugati társadalmak rendőrsége egyértelműen a közösségi részvétel mind szélesebb körű kiterjesztése irányába fejlődik. Németh tanár úr a közbiztonsági aktorok négy típusát azonosítja be: 1. Az állam a rendészeti szervei révén, 2. a polgár, saját maga és környezete iránti felelősséggel, 3. a jól működő civil szféra 4. és a piaci alapon működő biztonsági szolgáltatók.³ Én ezt az egymás tevékenységét kiegészítő rendészeti rendszert minimálisan eltérő csoportosítással komplementer rendészeti működésnek nevezem.⁴

A katonai elvek mentén működő és professzionális értékeket hangsúlyozó rendőrségek képtelenek voltak hatékony választ adni a növekvő társadalmi feszültségek, valamint a bűnözés komoly emelkedése közepette. Rájöttek, hogy a bajok forrása a rendőrség és a társadalom közötti viszonyokban keresendő. A modern társadalom rombolja a természetes emberi kisközösségek összetartó erejét, magát a közösséget is. Ha az egyén legősbibb szükséglete, a természetes közösség iránti igénye nem teljesül, magányossá válik, vagy ezt kerülendő, nem legális, amorális, vagyis deviáns közösségi formákat teremt.⁵ A rendészet közösségi modellje azonban éppen ennek ellenszeréül kínálkozik, állapítja meg Németh Zsolt. Az állami rendőrség és a piaci alapon működő magánbiztonsági cégek dichotómiája mellett harmadik útnak szokták nevezni a közösségi rendészetet, ami az erősen hierarchizált és társadalomtól elszakadt rendőrséget felváltva a lakossággal történő együttműködésre helyezi a hangsúlyt, a represszió mellett a kooperáció különböző formáit keresi és találja meg.⁶

A közösségi rendőrség tartalmilag, de eszközeit és módszereit tekintve is, maga a bűnmegelőzés. A rendőrségi bűnmegelőzés tevékenységét meghatározó norma⁷ a szakvonal tevékenységének irányait, illetve területeit a következőkben határozza meg: család-, gyermek- és ifjúságvédelem; kábítószer-megelőzés; megelőző vagyonvédelem; kiemelt kockázatú csoportok áldozattá válásának

² Finszter Géza: *A rendőrség joga*. Budapest, ORFK, 2012a.

³ Németh Zsolt: Városi bűnözés, rendészeti bűnmegelőzés, rendészeti felsőfokú képzés. In Németh Zsolt – Pallagi Anikó (szerk.): *Rendészettudományok a közbiztonságért. Tanulmányok a 60 éves Blaskó Béla tiszteletére*. Budapest, RTF, 2010a. 126–131.

⁴ Christján László: Rendészeti szervek. In Jakab András – Fekete Balázs (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia* (2018).

⁵ Gönczöl Katalin: *A büntetőpolitika korlátai – a társadalompolitika lehetőségei*. Doktori értekezés tézisei. Budapest, 1989. Idézi Németh Zsolt: A rendőrségi bűnmegelőzés közösségi rendészet. In Borbíró Andrea et al. (szerk.): *A büntető hatalom korlátainak megtartása: a büntetés mint végső eszköz. Tanulmányok Gönczöl Katalin 70. születésnapja tiszteletére*. Budapest, ELTE Eötvös, 2014. 379.

⁶ Finszter Géza: *Rendészettan*. Budapest, Dialóg Campus, 2018.

⁷ 20/2010. (OT. 10.) ORFK utasítás.

megelőzése, közösségi életterek rendjének védelme. Mindezekre a különböző szolgálati ágaknál felelősségi köröket találunk, sőt maga a bűnmegelőzés is önálló szakvonal. Nagyon leegyszerűsített felfogás, és tulajdonképpen érdemi hatást nem is ambicionáló gyakorlat, amely szerint ezeknek kijelölt felelősük, referensük van, akiknek munkaerejéből és munkaidejéből rendszerint csak a tevékenység „adminisztrálására” futja, esetenként látványos akciókkal fedik le a kötelezettségeket. A helyes megközelítés az volna, ha az itt felsorolt területek referensei az adott rendőri szervezet teljes egészét mozgósítanák a bűnmegelőzésre és a többi speciális feladatra. Arra volna szükség, hogy valamennyi szolgálati ág – nem külön feladatként –, hanem a maga sajátos rendőri eszközeivel szem előtt tartaná a bűnmegelőzés szempontjait.⁸

A közösségi rendészet (*community policing*) nem egyszerűen a megelőzésre fókuszál a megtorlás helyett, hanem a társadalmi folyamatokba való proaktív beavatkozást ambicionálja, ezzel tulajdonképpen a bűnözési félelem csökkentésének intézményévé válik. Nem elégzik meg a lakossági jelzésekre való reagálással; törekszik megismerni a normasértések hátterében meghúzódó problematikus életviszonyokat, sőt részt vesz azok kedvező alakításában is.⁹ Fokozott a társadalom előtti felelőssége, törődik az emberekkel és jogaikkal, az országalakókkal és a közösség intézményeivel kölcsönös együttműködést valósít meg. Nem csak a lakosság van befolyással a rendészetre, a rendészet visszahat a közösségre: rámutat a felelősségükre, hibás gyakorlatukra, és ezzel polgári aktivitást hív elő a biztonsági helyzet javítására.¹⁰

A magyar rendőrség rendszerváltás utáni demokratizálódásának folyamatát támogatva készült el egy svájci cég átvilágító jelentése. Az úgynevezett Team Consult jelentés a rendőrségi reform alapelvei között fogalmazta meg azt, hogy a bizalomépítés jegyében a rendőrségnek a lakossággal és más intézményekkel együtt proaktívan és megelőzően kell cselekednie, és hálózatos partnerkapcsolattal kell rendelkeznie, továbbá, hogy a rendőri munkát a helyi igényekre kell szabni, ezért a döntési lehetőségeket is a helyszíntre kell delegálni.¹¹

Nagyon sokáig nem hallottunk itthon a közösségi rendészetről, majd hirtelen reményre adott okot, hogy 2012 és 2015 között, a Svájci–Magyar Együttműködési Programnak köszönhetően, 476 millió forintos svájci támogatással, összesen közel 560 millió forintból valósult meg a közösségi rendészet modelljének kísérleti bevezetése négy hazai nagyvárosban: Miskolcon, Nyíregyházán, Szegeden és Zala-

⁸ Németh (2014): i. m.

⁹ Vö. Erdős Ákos: *FOCUS-ban a rendőrség drogprevenciós tevékenysége* (2021, a jelen kötetben).

¹⁰ Korinek László: Nomádok és letelepedtek – gondolatok a közösségi bűnmegelőzésről. *Jogtudományi Közlöny*, 61. (2006), 7–8. 247–267.

¹¹ Bezerédi Imre: TC Team Consult – Gondolatok a rendőrség modernizációjáról. *Magyar Rendészet*, 18. (2018), 1. 91–98.

egerszegen. A projekt célja, hogy a rendőrség a helyi közösségekkel közösen mérje fel a bűnügyi problémákat, és az azokra vonatkozó megoldási javaslatokat is velük közösen dolgozza ki. A kísérleti szakaszt követően a közösségi rendszert szellemiségét a *Többszintű közösségi rendőrségi hálózat az együttműködés alapú bűnmegelőzésért* című projektnek köszönhetően további 20 nagyvárosban tervezik bevezetni.¹² A közösségi rendszert az erősen hierarchizált és társadalomtól elszakadt rendőri tevékenységet felváltva, a lakossággal történő együttműködésre helyezi a hangsúlyt.¹³

Miközben a magyarországi modellkísérlet során mind a négy helyszínén egyértelműen pozitív volt a lakosság értékelése, és mindenhol bíztak a közösségi rendszert térnyerésében, az országos szintű kiterjesztésben, csalódottságot keltett, hogy a várakozásokkal ellentétben elmaradt a folytatás helyben és országosan egyaránt, ráadásul mindez bárminemű értékelés és a projektet lezáró kommunikáció, tájékoztatás nélkül történt.¹⁴

Településbiztonság

Nagyon fontos, hogy a bűnmegelőzésben érintett intézmények és az állampolgárok között ne üres, formális kapcsolat legyen. Mindez azért is rendkívül fontos, mert a modern rendészeti felfogás szerint a társadalom biztonsága a polgárok és intézmények kollektív munkájának eredménye.¹⁵ Az érdemi együttműködés lényeges eleme az információ áramlása. A rendőrség számára az elsődleges küldetés a bűnüldözés, számára a bűnmegelőzés érthetően nem a legfontosabb feladat, ezért is jobb, ha ez önkormányzati felelősségi körben van.¹⁶

„Egy település közbiztonsági helyzete a helyi problémák összességéből tevődik össze, ezért kezelése és a jogsértések megelőzése elsősorban helyi összefogással valósulhat meg hatékonyan. A jogsértések visszaszorítása össztársadalmi igény és feladat, amelyben az állami és civil szervezeteknek, szervezeteknek az összefogására van szükség.”¹⁷

¹² BM: *Közösségi rendszert Magyarországon [SH/9/1/1]* (2019).

¹³ Christián László: Az önkormányzati rendőrség és a közösségi rendszert összefüggéseiről. In Kákai László (szerk.): *20 évesek az önkormányzatok*. Pécs, Publikon, 2010. 423–426.

¹⁴ Christián László: Egy feledésbe merülő közösségi rendészeti modellkísérlet margójára. In Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.): *Gondolatok a rendészettudományról. Írások a Magyar Rendészettudományi Társaság megalapításának tizenötödik évfordulója alkalmából*. Budapest, Magyar Rendészettudományi Társaság, 2019. 79–88.

¹⁵ Finszter (2018): i. m.; Erdős Ákos: A rendszert általános lényegéről. In Erdős Ákos (szerk.): *Integrált pénzügyőri ismeretek I. Kezdő pénzügyőrök kézikönyve*. Budapest, Magyar Rendészettudományi Társaság Vám- és Pénzügyőri Tagozata, 2018. 13–24.

¹⁶ Németh (2010a): i. m.

¹⁷ 1744/2013. (X. 17.) Korm. Határozat a Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégiáról. 8.3. pont.

„A centralizált szervezet erőinek legnagyobb részét központi feladatokra kénytelen koncentrálni, és közben elveszíti helyismeretét és kapcsolatait azokkal a kis közösségekkel, amelyek a helyi közbiztonság hiányát érzékelik. A centralizált szervezet a kényszer alkalmazására összpontosít, és szinte tehetetlenné válik akkor, amikor szolgáltató, támogató funkciót kellene teljesíteni.”¹⁸

A prevenció megvalósításához a helyi önkormányzatok birtokában van nagy mennyiségű információ és adat az emberekről és közösségeik életkörülményeiről. A bűnmegelőzést azonban érdemben kell szervezni és koordinálni, jelenleg azonban nincsen megfelelő számban alkalmas szakember sem a rendőrségen, sem az önkormányzatoknál. A közbiztonság hiánya lényegében az együttműködés hiányát jelenti, emberek és emberek, emberek és intézmények között.¹⁹

Az elmúlt években magam is végeztem egy „mélyfúrást” a településeken, amely átfogóan, több szempontból azt vizsgálta, hogy mi az önkormányzatok szerepe és felelőssége a helyi közbiztonság megteremtésében. A kutatás megállapította, hogy a helyi közbiztonság megteremtése komplex és többszereplős tevékenység, amelyben egyebek mellett jelentős szerepe van a partnerségen alapuló együttműködésnek, a személyes kapcsolatoknak, a hatékony információ-áramlásnak. Az is világos alaptételnek tekinthető, hogy az önkormányzatoknak kiemelkedő szerepet kell vállalniuk a település közbiztonságának erősítésében, azonban mostanáig az önkormányzatok többsége messze nem tud eleget tenni ezirányú felelősségének, sőt számos önkormányzat nem is realizálja, hogy mit kellene tennie.²⁰

Magánbiztonság

A magánbiztonsági, személy- és vagyonvédelmi tevékenység fontos szerepet tölt be a biztonság megteremtésében, ennek ellenére a tudományos és kutatói érdeklődés érdemben elkerülte a területet az elmúlt évtizedekben. Ezért nagy jelentőségű az ünnevelt által 2010-ben publikált hiánypótló idevágó kutatás. A Személy- és Vagyonvédelmi, Magánnyomozói Szakmai Kamara kérésére 2009-ben országos léptékű reprezentatív kutatás készült azzal az elhatározással, hogy sokoldalúan feltérképezi az élőerős személy- és vagyonvédelemben dolgozók figyelmet érdemlő személyes jellemzőit, szakmai és foglalkoztatottsági helyzetét. A kutatás eredményeiből most csak néhányat emelünk ki. A kutatásba bevont, megkérdezett megrendelők képviselői jelezték, hogy akár belátható

¹⁸ Finszter Géza: Az önkormányzati rendszet lehetőségei. *Fundamentum*, 16. (2012b), 2. 46.

¹⁹ Németh (2014): i. m.

²⁰ Christián László: A helyi önkormányzatok felelőssége a települések közbiztonságának megteremtésében. *Magyar Rendészet*, 20. (2020), 3. 55–78.

időn belül megszűnhet a kötelező kamarai tagság, ezért a Kamarának érdemes lenne tudatosan készülni erre a helyzetre, új „filozófiával”, új módszerekkel, új tevékenégi formákkal.²¹

A felkészülés elmaradt, a kötelező tagság megszűnése néhány éven belül bekövetkezett, és a Kamara azóta messze nem tudja betölteni szakmai potenciálja és érdekérvényesítő tevékenységét, taglétszáma a 10% alá csökkent.

A Németh Zsolt által publikált 2009-es kutatás rávilágított a megkérdozett rendőri vezetők álláspontja alapján arra a problémás viszonyrendszerre, hogy a rendőrség valóságosan nem tekint úgy erre a szakterületre, mint amely a társadalmi biztonság megteremtésében a rendőrség számára hosszú távon, koncepciózusan is egyenrangú, együttműködő partnert jelentene. Talán ez az, amiben az elmúlt 10 évben a legtöbbet sikerült előre lépni, mára ugyanis egyértelműen érzékelhető, hogy a rendőrség egyenrangú partnerként tekint a magánbiztonsági szolgáltatókra, különösen igaz ez a kiemelt sport- és tömegrendezvények biztosítása kapcsán. Azonban már 2009-ben is kirajzolódtak a teljes magánbiztonsági ágazatot érintő alapproblémák, amelyek így több mint egy évtizeddel később is terhelik az ágazatot. A kutatás feltárta, illetve megerősítette, hogy az élőerős személy- és vagyonvédelemben dolgozók többségükben a szociális hierarchia alsó részében elhelyezkedők, órabéreikben alulfizetettek, a teljesített munkaórákat tekintve túldolgoztatottak, a munkaerőpiacon kiszolgáltatottak, társadalmilag nem eléggé megbecsültek, nem beszélve a zavaros foglalkoztatási formákról és visszaélésekről. A vizsgálat megerősítette azt is, hogy a 2009-es szakmai felkészítés tartalma, formája és színvonala olyannyira problematikus és szerény hatékonyságú, hogy átalakítása, rendszerének megváltoztatása elkerülhetetlen. A Kamarának meg kell keresnie, találnia azokat törvényváltoztatási, gyakorlati, szervezeti és egyéb lehetőségeket, amelyek révén a szakmai felkészítés és továbbképzés gyökeresen megváltozhat.²²

A szakma szempontjából talán legneuralgikusabb kérdéskör az oktatás, képzés, ennek ellenére érdemben nem sikerült előrébb lépni 2009 óta. Az egyetlen kivétel az, hogy a Nemzeti Közszerológati Egyetemen 2013-ban önálló tanszéket kapott a magánbiztonság (Magánbiztonsági és Önkormányzati Rendészeti Tanszék), és látványos fejlődésnek indult a magánbiztonság egyetemi szintű képzése. Az eltelt időben a tanszék által gondozott biztonsági szakirány iránti érdeklődés, a képzés presztízse érezhetően emelkedett, a végzett hallgatók pedig sikeresek a szakma legkülönbözőbb területein. 2020-ben hatalmas érdeklődés és többszörös túljelentkezés mellett elindult levelező munkarendben a biztonsági

²¹ Németh Zsolt: Az élőerős személy- és vagyonvédelem jellemzői szociológiai kutatás alapján. In *Pécsi határőr tudományos közlemények XI.* Pécs, Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoportja, 2010b. 295–299.

²² Németh (2010b): i. m.

szervező mesterképzés is. A tanszék minden tekintetben beváltotta a hozzá fűzött reményeket, a szakma által elismert tudományos, kutatási, elméleti bázissá nőtte ki magát, komoly nemzetközi kapcsolatrendszerrel és jelentős közéleti, publikációs aktivitással. A képzés alsó szintjei – belépő vagyoni és egyéb képzések, továbbképzések, egyéb szakmai képzések – azonban messze nem tudták lekövetni az előbbi fejlődési pályát.

Isten éltesen, Főszerkesztő Úr, jó szelet, Kapitány!

Irodalomjegyzék

- Bezerédi Imre: TC Team Consult – Gondolatok a rendőrség modernizációjáról. *Magyar Rendészet*, 18. (2018), 1. 91–98.
- BM: *Közösségi rendészet Magyarországon [SH/9/1/1]* (2019). Online: <http://bmprojektek.kormany.hu/kozossegi-rendeszet-magyarorszag>
- Christián László: Az önkormányzati rendőrség és a közösségi rendészet összefüggéseiről. In Kákai László (szerk.): *20 évesek az önkormányzatok*. Pécs, Publikon, 2010. 423–426.
- Christián László: Rendészeti szervek. In Jakab András – Fekete Balázs (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia* (2018). Online: <http://ijoten.hu/szocikk/rendeszeti-szervek>
- Christián László: Egy feledésbe merülő közösségi rendészeti modellkísérlet margójára. In Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.): *Gondolatok a rendészettudományról. Írások a Magyar Rendészettudományi Társaság megalapításának tizenötödik évfordulója alkalmából*. Budapest, Magyar Rendészettudományi Társaság, 2019. 79–88.
- Christián László: A helyi önkormányzatok felelőssége a települések közbiztonságának megteremtésében. *Magyar Rendészet*, 20. (2020), 3. 55–78. Online: <https://doi.org/10.32577/mr.2020.3.4>
- Erdős Ákos: A rendészet általános lényegéről. In Erdős Ákos (szerk.): *Integrált pénzügyőri ismeretek I. Kezdő pénzügyőrök kézikönyve*. Budapest, Magyar Rendészettudományi Társaság Váms és Pénzügyőri Tagozata, 2018. 13–24.
- Erdős Ákos: FOCUS-ban a rendőrség dropprevenációs tevékenysége. In Barabás A. Tünde – Christián László (szerk.): *Ünnepi tanulmányok a 75 éves Németh Zsolt tiszteletére. Navigare necesse est*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2021. 117–128.
- Finszter Géza: *A rendőrség joga*. Budapest, ORFK, 2012a.
- Finszter Géza: Az önkormányzati rendészet lehetőségei. *Fundamentum*, 16. (2012b), 2. 45–49.
- Finszter Géza: *Rendészet*. Budapest, Dialóg Campus, 2018.
- Gönczöl Katalin: *A büntetőpolitika korlátai – a társadalompolitika lehetőségei*. Doktori értekezés tézisei. Budapest, 1989.
- Korinek László: Nomádok és letelepedtek – gondolatok a közösségi bűnmegelőzésről. *Jogtudományi Közlöny*, 61. (2006), 7–8. 247–267.
- Németh Zsolt: Városi bűnözés, rendészeti bűnmegelőzés, rendészeti felsőfokú képzés. In Németh Zsolt – Pallagi Anikó (szerk.): *Rendészettudományok a közbiztonságért. Tanulmányok a 60 éves Blaskó Béla tiszteletére*. Budapest, RTF, 2010a. 126–131.
- Németh Zsolt: Az élőerős személy- és vagyonvédelem jellemzői szociológiai kutatás alapján. In *Pécsi határőr tudományos közlemények XI*. Pécs, Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoportja, 2010b. 295–299.
- Németh Zsolt: A rendőrségi bűnmegelőzés közösségi rendészet. In Borbíró Andrea – Inzelt Éva – Kerecsi Klára – Lévy Miklós – Podoletz Léna (szerk.): *A büntető hatalom korlátainak megtartása: a büntetés mint végső eszköz. Tanulmányok Gönczöl Katalin 70. születésnapja tiszteletére*. Budapest, ELTE Eötvös, 2014. 379–390.

Czenczer Orsolya¹

A büntetés-végrehajtás zöld eszköze – Az európai zöld megállapodás (*Green Deal*) és a magyar büntetés-végrehajtás kapcsolódási pontjai

Bevezető gondolatok

A 2019-es európai uniós választások legfontosabb témája kétségkívül a klímapolitika volt. Az Európai Parlament ennek megfelelően egy olyan Bizottságot választott, amelynek fő célkitűzése az európai zöld megállapodás² (*Green Deal* – *GD*) létrehozása és megvalósítása volt. Az új Bizottság javaslatcsomagjának gerincét a 2050-es klímasemlegesség adta, amelynek eléréséhez azonban minden uniós országnak hozzá kell járulnia. Lehetőleg a társadalom minden területén el kellene érni, hogy környezet-tudatos módon gondolkodjunk. Így a büntetés-végrehajtásban is. A börtönök több szempontból hasonlóságokat mutatnak a városokkal, csak kicsiben: rendelkeznek önálló energia-, közlekedés-, telekommunikációs, környezetvédelmi, oktatási, mezőgazdasági és számos egyéb „ágazattal”, és kiemelkedő előnyük a humán erőforrás. Általánosságban elmondhatjuk, ha egy várost tudunk fejleszteni úgy, hogy kevesebb legyen az ökolábnyoma, akkor tudunk egy börtönt is.

Az európai zöld megállapodás

Az éghajlatváltozás és a környezet károsodása egzisztenciális veszélyt jelent Európa és az egész világ számára. Az Európai Unió három fő pontban határozta meg a stratégiáját ahhoz, hogy eredményesen kezelni tudja az ezzel összefüggő kihívásokat. Az első stratégiai pont, hogy az üvegházhatású gázok kibocsátásának mértéke 2050-re nettó nullára csökkenjen; a második, hogy a gazdaság növekedése függetlenné váljon az erőforrás-felhasználástól; s az utolsó pedig, hogy mindenkinek esélye legyen

¹ Büntetés-végrehajtási alezredes; egyetemi docens, Nemzeti Közszerológati Egyetem Rendészet-tudományi Kar Büntetés-végrehajtási Tanszék. Kapcsolat: czenczer.orsolya@uni-nke.hu.

² Európai Bizottság: *Az európai zöld megállapodás*. Brüsszel, 2019. december 11.

az érvényesülésre, ezen a területen ne legyen az Unióban elmaradott térség. A megállapodás legfőbb célkitűzése elsősorban az, hogy az erőforrások hatékony felhasználását elősegítse a tiszta, körforgásos gazdaságra való átállás révén, valamint, hogy a biológiai sokféleséget helyreállítsa, és a környezetszennyezés mértékét csökkentse.

Az EU 2050-re klímasemlegessé szeretne válni. Ezt a politikai vállalat az európai klímarendeleettel javasolja jogilag kötelezővé tenni.³ Ahhoz azonban, hogy teljesüljön a klímasemlegességi cél, minden gazdasági ágazatnak cselekednie kell.⁴ Ezt nevezik a „méltányos átállási mechanizmusának”, azaz: beruházás a környezetbarát technológiákba; az innováció előmozdítása az ipari szereplők körében; tisztább, olcsóbb és egészségesebb közlekedési formák bevezetése, mind az egyéni, mind a tömegközlekedésben; az energiaágazat széntelenítése; az épületek energiahatékonyságának biztosítása; együttműködés nemzetközi partnereinkkel a világsszintű környezetvédelmi szabványok javítása érdekében.

Hogyan kapcsolható a büntetés-végrehajtás az európai zöld megállapodáshoz?

A magyar büntetés-végrehajtás, megfelelően a fejlesztéspolitikai elvárásoknak és a feladatellátás magas szintű követelményeinek, folyamatosan törekszik – már évek óta – az innovatív és modern műszaki, logisztikai, fejlesztési és környezetvédelmi elvárásoknak megfelelni. A hazai börtönök elsődleges szempontja – többek között – a biztonságos működés minőségi fejlesztése. Ennek szerves részét képezi többek között az energiaracionalizálás, napelemes rendszerek kiépítése⁵ és a szelektív hulladékgyűjtés fontossága. Jelen tanulmányban a terjedelmi korlátok miatt csupán érintőlegesen kitekintünk azokra az aspektusokra, amelyekben a büntetés-végrehajtás csatlakozhat a megállapodás céljaihoz, erősítve az ország pozícióját a kitűzött célok elérése érdekében.

Az egyik legkiemeltebb terület, amely mindenképpen figyelmet igényel – a környezetbarát és körforgásos gazdaság érdekében a megállapodásban foglalt cselekvési terv egyik legfontosabb kérdése – a hulladékkibocsátás. A büntetés-végrehajtásban feldolgozott áruk hulladékkibocsátása és a szorosan hozzá kapcsolódó anyagok

³ Proposal for a regulation of the European Parliament and of the Council establishing the framework for achieving climate neutrality and amending Regulation (EU) 2018/1999 (European Climate Law) COM/2020/80 final.

⁴ European Commission: *The just transition mechanism: making sure no one is left behind*.

⁵ KEHOP-5.2.11-16-2016-00019 „Fotovoltaikus rendszer telepítése a Zala Megyei Büntetés-végrehajtási Intézetben” projekt keretében például 102,1 millió forintos beruházás történt. Csaknem 133 millió forint értékben napelemes rendszer került beüzemelésre a Sátoraljaújhelyi Fegyház és Börtönben is 2018-ban.

újrafeldolgozásában és újrahasznosíthatóságában hihetetlen lehetőségek rejlenek. Cél, hogy az adott termék újrahasznosítható, tartós és javítható legyen. Így a fenn tartható termékpolitika tükrében jelentősen csökkenhet a hulladék mennyisége. Mivel a hulladék képződése nem előzhető meg, ki kell használni annak gazdasági értékét, és minimálisra csökkenteni a környezetre gyakorolt hatását. A magyar büntetés-végrehajtás oly mértékben elkötelezett e mellett, hogy nemcsak szelektív hulladékgyűjtés zajlik számos hazai intézetben, hanem az erről tartott fogvatartotti képzés mint reintegrációs program is jelen van. Fogvatartottjaink hulladékválogató- és feldolgozó OKJ-s részképesítéseket szerezhettek több hazai börtönben is. Ez azonban nemcsak képesítés, hanem szemléletformálás is, amely része kell hogy legyen az eredményes és hatékony visszaillesztésnek a társadalomba.

Tekintettel arra, hogy a belső ellátás keretében a hazai büntetés-végrehajtásban a bv. gazdasági társaságok biztosítják az intézetek élelmiszer-ellátásának egy jelentős részét, a zöld megállapodás méltányos, egészséges és környezetbarát élelmiszerrendszer létrehozásának terve hosszú távon érinthet bennünket is.⁶

A büntetés-végrehajtási intézetek a Központi Ellátó Szerv létrejöttével bevonódtak a központi ellátási rendszerbe és a belső ellátásba. A belső ellátás szűken értelmezett fogalma alatt az intézetek élelmiszer-ellátását értjük. 2011-től a kedvezően változó jogszabályi környezetnek köszönhetően és a folyamatos beruházások eredményeként a bv. gazdasági társaságai mind mennyiségben mind minőségben jelentősen fejlesztettek a belső ellátás terén.⁷

A bv. gazdasági társaságai – fogvatartotti munkaerő bevonásával – saját gabonát, gyümölcsöt, zöldséget termesztene, baromfit nevelnek, húskészítményeket és szárasztétát is készítenek. A megállapodás szerint az élelmiszer-értéklánc valamennyi szereplője számára új lehetőségek nyílnak meg az új technológiáknak és a tudományos felfedezéseknek köszönhetően. Az Európai Bizottság elkészített egy „a termelőtől a fogyasztóig” stratégiát, és széles körű vitát sürget az érdekelt felekkel az élelmiszer-ellátási lánc minden szakaszára kiterjedően, amely kikövezheti az utat egy fenntarthatóbb élelmiszer-politika kialakításához.

Mivel a felülvizsgált közös agrárpolitika indulása valószínűleg 2022 elejére halasztódik, a cél, hogy a mezőgazdaságra vonatkozó nemzeti stratégiai tervek már a kezdetektől fogva teljes mértékben tükrözzék a zöld megállapodásban és „a termelőtől a fogyasztóig” stratégiában megfogalmazott ambíciókat. E terveknek olyan fenntartható gyakorlatok alkalmazásához kell vezetniük, mint

⁶ Európai zöld megállapodás 2.1.6 pont.

⁷ Ezt bizonyítja, hogy 2013-ban közel 239 millió forint értékben állítottak elő sertéshúst, 2016-ban pedig már több mint 257 millió forint értékben. 2013-ban 92 millió forint értékben termeltek csirkehúst, három évvel később ez a szám 130 millió forintra növekedett. A pékáruk esetében az összérték a 2013-as 240 millióról 392 millió forintra nőtt 2016-ra.

például a precíziós gazdálkodás, a biogazdálkodás, az agroökológia, az agrár-erdészeti rendszerek, továbbá a szigorúbb állatjóléti előírások.

Szintén a büntetés-végrehajtást is érintő kérdéskör, hogy a stratégiai terv szerint kiemelt figyelmet kell szentelni a peszticidek használatának és kockázatának, valamint a műtrágyák és antibiotikumok minél alacsonyabb mértékű használatának. A biogazdálkodás alatt álló területeket is növelni kell Európában. A hazai büntetés-végrehajtás törekedhetne ezen gazdálkodási forma bevezetésére is. Már csak azért is, mivel „a termelőtől a fogyasztóig” stratégia hozzá fog járulni a körforgásos gazdaság megvalósításához is. Azaz a stratégia arra fog törekedni, hogy a szállítással, tárolással, csomagolással és élelmiszer-pazarlással kapcsolatos intézkedésekkel csökkentse az élelmiszer-feldolgozó és kiskereskedelmi ágazat környezetre gyakorolt hatását is.

Szintén kiemelt szempont a digitális technológiák fejlesztése. A magyar büntetés-végrehajtás ebben a rendvédelmi szervek között is élen jár. Az európai zöld megállapodás célja, hogy a digitális technológiák számos különböző ágazatban kulcsfontosságú katalizátorként járulnak hozzá a fenntarthatósági célok eléréséhez. A hazai büntetés-végrehajtás folyamatosan vizsgálja, keresi a helyét azoknak a technológiáknak, amelyek biztonságosan és hatékonyan segítenék a feladat-végrehajtást (mesterséges intelligencia, 5G, felhőalapú számítástechnika és a peremhálózati megoldások). Ezek hamarosan létszükségletűek lesznek a modern büntetés-végrehajtás területén. A zöld megállapodás tükrében figyelniünk kell majd arra, hogy ezeket a modern technológiákat úgy alkalmazzuk, hogy azok a fenntarthatóságot helyezték a középpontba. Figyelni kell majd arra is, hogy a széles sávú hálózatok, az adatközpontok és az IKT-eszközök energiahatékonyak legyenek és megfeleljenek a körforgásos gazdasági teljesítményeknek. Ugyanígy a különféle elektronikus hírközlési szolgáltatásokra vonatkozó szerződések kapcsán érdemes lenne figyelni olyan szerződési pontok beemelésére, mint például az áruvisszavételi rendszerek támogatása, amelyek például a feleslegessé vált eszközök – mobiltelefonok, táblagépek és töltők – visszaküldését teszik lehetővé.

További óriási lehetőség rejlik az energia- és erőforrás-hatékony építés/építkezés és korszerűsítés területén. Erre a magyar büntetés-végrehajtás egyébként is kiemelt figyelmet fordított az elmúlt években, akár a férőhelybővítésre gondolunk, akár a meglévő épületek korszerűsítésének munkálataira. Az épületek építése, használata és korszerűsítése jelentős mennyiségű energiát és ásványi nyersanyagot (például homokot, sódert, cementet) igényel. Az épületek felelnek az energiafogyasztás 40%-áért. A zöld megállapodás az energiahatékonyság és a megfizethetőség kettős kihívásának kezelése érdekében erősen támogatja a köz- és magánépületek korszerűsítési programjait. A korszerűsítési arány növelése nem könnyű, a korszerűsítés azonban mérsékli az energiaköltségeket, és csökkentheti az energiaszegénységet.⁸

⁸ Európai zöld megállapodás 2.1.4.

Ide kapcsolódóan kiemelten fontos továbbá az épületek energiahatékonyságára vonatkozó jogszabályok betartása és a megállapodásban foglaltak szerinti új épületkorszerűsítési kezdeményezés kidolgozása. Ezen alapokon nyugvó, a hazai energiahatékonysági jogszabályokban foglaltak szerinti sajátos bv.-s korszerűsítési terv kidolgozása hamarosan aktuálissá válhat.

Talán a legismertebb és legáltalánosabb aspektusa a klímakérdésnek a közlekedés üvegházhatásúgáz-kibocsátása. A megállapodás szerint a közlekedés az EU üvegházhatásúgáz-kibocsátásának egynegyedéért felelős, és ez az arány egyre nő. A klímasemlegesség eléréséhez a közlekedésből származó kibocsátások 90%-os csökkentésére van szükség 2050-ig. A közúti, vasúti, légi és vízi közlekedésnek egyaránt hozzá kell járulnia a csökkentéshez. A fenntartható közlekedés megvalósítása azt jelenti, hogy a felhasználókat kell előtérbe helyezni, és jelenlegi mobilitási lehetőségeiknél megfizethetőbb, hozzáférhetőbb, egészségesebb és tisztább alternatívákat kell biztosítani számukra. A megállapodás szerint e kihívás megválaszolására egy fenntartható és intelligens mobilitásra vonatkozó stratégiát kell kidolgozni. Ez a büntetés-végrehajtás területét is érintő kérdéskör, hiszen a büntetés-végrehajtás által használt közlekedési eszközöket (gépjárművek) is korszerűsíteni kell majd, illetve a GD tartalmi elemeinek figyelembevételére a járműparkra vonatkozó beszerzések során kiemelt figyelmet kell fordítani.⁹

A börtönök egyik legnagyobb potenciálja: a manpower, azaz a rendelkezésre álló humán erőforrás. Természetesen ez a munkaerő sok szempontból korlátozott kapacitású (biztonság, emberi jogok, egészségügyi szempontok stb.), ugyanakkor számos egyéb szempont szerint pedig stabil és hosszú távú munkaerőt jelenthet. A zöld megállapodás szerint: „az éghajlatváltozás eredményeképpen egyre nagyobb nyomás nehezedik az erdei ökoszisztémákra. Javítani kell az EU erdőterületeinek minőségét és mennyiségét”, valamint „az új uniós erdőgazdálkodási stratégia fő célkitűzései közé tartozik majd a hatékony erdőtelepítés, valamint az erdők megóvása és helyreállítása Európában”.¹⁰

Az ökoszisztémák alapvető szolgáltatásokat, vagyis élelmet, ivóvizet, tiszta levegőt és élőhelyet biztosítanak. Mérsékelik a természeti katasztrófák, a kártevők és a betegségek hatásait, és segítenek az éghajlat szabályozásában. Valamennyi uniós szakpolitikának hozzá kell járulnia Európa természeti tőkéjének megőrzéséhez

⁹ A GD szerint a Bizottság szigorítani fogja a belső égésű motorral felszerelt gépjárművek légszennyezőanyag-kibocsátására vonatkozó előírásokat és kezdeményezi, hogy vizsgálják felül a személygépkocsikra és kisteherautókra vonatkozó szén-dioxid-kibocsátási előírásokról szóló jogszabályokat, hogy ezáltal 2025-től megnyíljon az út a kibocsátásmentes mobilitás felé. Ezzel párhuzamosan mérlegelni fogja az európai kibocsátás-kereskedelem közúti közlekedésre való alkalmazását, a járművekre vonatkozó jelenlegi és jövőbeli szén-dioxid-kibocsátási előírásokat kiegészítve.

¹⁰ Európai zöld megállapodás 2.1.7. pont

és helyreállításához.¹¹ Ismert tény, hogy a fenntartható újraerdősítés és erdőtelepítés, valamint a pusztuló erdők helyreállítása növelheti a szén-dioxid elnyelését, ezzel együtt javíthatja az erdők rezilienciáját, és elősegítheti a körforgásos biogazdaságot. A közös agrárpolitika alá tartozó nemzeti stratégiai terveknek arra kell ösztönözniük az erdőgazdálkodókat, hogy munkájukkal megőrizzék és növeljék az erdők fenntarthatóságát. A büntetés-végrehajtás eme célkitűzéshez a fogvatartotti munkáltatás keretében kiválóan tudna csatlakozni. A Bács-Kiskun megyei büntetés-végrehajtási intézetben és számos más intézetünkben már évek óta zajlanak facsemete-ültetési, -nevelési programok. E körben nemcsak a gyakorlatorientált képzések szerepe értékelődik fel, hanem az olyan kompetenciaeretek kidolgozása is, amelynek segítségével fejleszthető és értékelhető lesz az éghajlatváltozással és a fenntartható fejlődéssel kapcsolatos tudás, készségek és attitűdök, amelyeket nemcsak a fogvatartottak, de a személyi állomány részére is biztosítani lehet. Teljesen egyértelmű, hogy az ökológiai átállás előnyeinek kiaknázásához proaktív átképzésre és továbbképzésre van szükség a társadalom minden szegmensében található polgárok részére.

Összefoglaló gondolatok

A Green Deal célkitűzéseinek eléréséhez minden uniós országnak hozzá kell járulnia. A büntetés-végrehajtásnak jó lehetőségei vannak arra, hogy ezen célok elérésében Magyarországot támogassa. Ha a hazai büntetés-végrehajtás elmúlt években elkezdett környezettudatosági lépéseiből indulunk ki, és azokat gondoljuk tovább, akkor a zöld megállapodás néhány stratégiai pontjához máris tudunk csatlakozni.

Egyértelmű, hogy a GD dekarbonizációs törekvései támogathatóak, ha a börtönök gázfelhasználását csökkentjük. Hosszú távon teret érdemes engedni a szél- és napenergiának.

A hazai büntetés-végrehajtás ipari tevékenységét, vagyis a gazdasági társaságokat és egyéb munkahelyeket átforgathatjuk környezetbaráttá, vagy újragondolhatjuk a gyártást (textilipar, építőipar, elektronika, műanyagipar) úgy, hogy azok kevésbé legyenek erőforrás-igényesek és inkább környezetkímélők. A börtönök által végzett feladatok során, mint például az étkeztetés, be lehetne vezetni a GD-termékpolitikát, hogy minél kevesebb hulladék termelődjön. A büntetés-végrehajtási intézetek étel-miszer-felvétele jelentős. Ennek megfelelően az itt előforduló műanyag dobozok (lekvár, vaj, mogyorókrém stb.) mennyiségét érdemes lenne csökkenteni, a beszerzés alkalmával olyan feltételekkel szerződni, amelyek szavatolják a kevesebb hulladék termelését. Vagy olyan gyártóktól berendelni az étel-miszert, amelyek „zöld” típusú

¹¹ Az ökoszisztémák és szolgáltatásaik döntéshozatalba való integrálásáról szóló uniós iránymutatás. SWD (2019)305 FINAL.

termékpolitikát folytatnak. Természetesen ennek anyagi vonzatai jelenleg jelentős terhet róhatnak a büntetés-végrehajtásra, ezért is hosszú távú célként értelmezhető.

Az épületek korszerűsítése folyamatos. A magyar büntetés-végrehajtás kiemelt figyelmet fordít ezekre, hiszen az energiafogyasztás 40%-áért az épületek felelnek. Jól szigetelő falak és ablakok, kevesebb energiafogyasztást jelentenek.

A börtönök és kapcsolódó intézmények közlekedési szennyezését lehet csökkenteni elektromos járművekkel. Jelenleg ezek költsége lényegesen magasabb, de a zöld megállapodás cselekvési tervének megvalósulása esetén hosszú távon erre a váltásra is sor kerül. Már csak azért is, mert a büntetés-végrehajtásban a járműhasználat tervezhetőbb, mint például a rendőrség esetében.

Szintén nem negligálható szempont a szennyezőanyag-mentesség. A szürkevíz-felhasználás lehetőségeinek kihasználása jól jöhet. Jelenleg a börtönökben ivóvízzel húzzák le a WC-ket. Ha a szürkevízkezelést kiépítjük a börtönökben, jelentősen csökkentjük a vízfelhasználást, ugyanakkor csökkentjük a szennyvízkibocsátást is.

És végezetül, az említett emberi erőforrás felhasználása és az ebben rejlő lehetőség nemcsak kivételes, hanem nagyon jó marketingfogás lehet, nem mellesleg könnyen illik bele a jogszabályok által megfogalmazott büntetés-végrehajtási célokba. Az erdőgazdálkodások Magyarországon mindig is akadózva működtek, főleg az alföldi területeken. Maga a feladat egyszerű, nehézsége a versenyszférában inkább a foglalkoztatási megoldottága és az eszközkérdés. A büntetés-végrehajtásnak a foglalkoztatási kérdés megoldása adott, az eszközre meg remélhetőleg a GD iránymutatása alapján hamarosan lesz finanszírozás. A biztonsági aspektusokat szem előtt tartva a börtönök birtokában található nagyobb méretű kihasználatlan területeken megoldható lenne a facsetete-ültetés/nevelés. Az ezzel kapcsolatos számos reintegrációs irányelv és cél érvényesülése mellett (munkáltatás, oktatás, képzés, együttműködés külső szervezetekkel: civil szervezetek, erdőgazdálkodások stb.) kiváló lehetőség az imázsépítéshez is: a büntetés-végrehajtás, amint hozzájárul Magyarország természeti tőkéjének helyreállításához, a környezetvédelem és a biológiai sokféleség védelméhez. De számos egyéb reintegratív és resztoratív program is köthető egy ilyen gondolathoz, például a büntetés-végrehajtás támogathatna facsetetekkel társaságokat, önkormányzatokat és szervezeteket; a fogvatartottak és családtagjaik közös programja is lehetne, ezzel növelve a családhoz kötődés jelenségét, valamint a társadalmi szerepvállalás fontosságát az egyénben. Az ilyen jellegű erdőterületek folyamatos gondozást is igényelnek, amelyek állandó és változatos munkáltatási feladatokat biztosítanak.

Láthatóan számos potenciál van az európai zöld megállapodás és a büntetés-végrehajtás kapcsolódásában. Míg pár éve még utópia lett volna erről beszélni, ma már egyértelműen elérhető közelségbe kerültek a fenti gondolatok és azok gyakorlati megvalósítása. A környezetvédelem ma már nem úri huncutság, s mint ilyen, a társadalom minden területén, intézményében és szervezetében jelen van. Így a büntetés-végrehajtásban is.

Irodalomjegyzék

- Európai Bizottság: *Európai zöld megállapodás*. Brüsszel, 2019. december 11. Az első klímasemleges kontinens megteremtése. Online: https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal_hu
- European Commission: *The just transition mechanism: making sure no one is left behind*. Online: https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal/actions-being-taken-eu/just-transition-mechanism_en
- Proposal for a regulation of the European Parliament and of the Council establishing the framework for achieving climate neutrality and amending Regulation (EU) 2018/1999 (European Climate Law) COM/2020/80 final.

Domokos Andrea¹

Hallgatók a célkeresztben

Kiáltvány az iskolai erőszak ellen

2019-ben az UNICEF kezdeményezésére kerestek meg a világ különböző pontjain fiatalokat, és kérték őket, hogy mondják el véleményüket, tapasztalataikat az iskolán belüli erőszakról, illetve arról, hogy környezetükben milyen módon képzelhető el az erőszak csökkentése és a megelőzés. A száz fiatal kiáltványt² terjesztett elő az Oktatási Világ fórumon, összefoglalva álláspontjukat az iskolai erőszakról és felhívásukat annak megszüntetéséről. Egyik alapelvként a sokszínűség elismerését fogalmazták meg, illetve azt a kívánalmat, hogy a különbözőségek ellenére mindenkit egyformán kell kezelni és értékelni. A különbözőségek miatti diszkriminációt meg kell szüntetni, az iskolát befogadó, biztonságos közeggé kell tenni. Ennek megteremtése a tanárok, a szülők, a diákok közös feladata, amelyben a társadalom egészének együtt kell működnie.

Mire kötelezik maguk a diákok a kiáltványban? Többek között vállalják, hogy minden esetben jelentik az iskolai erőszakot, nem maradhat egyetlen eset sem titokban. Vállalják a közösségekben a folyamatos odafigyelést, ez kiterjed az internet világára is.

Mit kérnek a diákok? A felnőttek világától, tanároktól, szülőktől, az állami szervektől azt kérik, hogy vegyék őket, emberi méltóságukat komolyan. Kérik az iskolai erőszak elleni azonnali fellépést. Következetes, átlátható szabályrendszert kérnek. Alapvető fontosságú, hogy minden diáknak biztosítva legyen a biztonságos tanulási környezet. A döntéshozóktól olyan törvényalkotást várnak, amely korlátozza a fegyverek, támadó eszközök iskolába való bevitelét. Az iskolába vezető és hazafelé úton is ugyanezt a biztonságot várják el.

Az iskola épületére vonatkozóan is határozott, gyakorlati javaslatokkal élnek a diákok: a folyosók, az osztálytermek, a mosdók mindig legyenek megvilágítva. Biztonsági kapuk, kamerák és megfelelően képzett biztonsági személyzet növelnék

¹ Intézetvezető egyetemi tanár, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Bűnügyi Tudományok Intézete. Kapcsolat: domokos.andrea@kre.hu.

² UNICEF: *The #ENDviolence Youth Manifesto* (2019).

biztonságérzetüket. Pontos útmutatót kérnek az iskolai személyzet és a diákok számára, hogy mit tegyenek vészhelyzet esetén. Kérik, hogy a tanárokat is folyamatosan képezzék az iskolai erőszak témakörében annak érdekében, hogy hatékonyan tudjanak fellépni ellene, illetve képesek legyenek megelőzni azt. A diákokat pedig meg kell tanítani arra, hogy tiszteljék társaikat, kerüljék a testi, lelki, szexuális abúzust.

A kiáltvány előzménye

Egy 2019-es USA-beli felmérés szerint³ a középiskolás diákok körében ötből egy fő iskolai erőszak áldozata volt a megelőző tanévben. A középiskolások 8%-át érte fizikai erőszak egy vagy több alkalommal ez alatt az idő alatt. Több mint 7%-ukat fenyegették vagy támadták meg fegyverrel, késsel. 9% azért nem ment be az iskolába a felmérést megelőző 30 nap alatt, mert úgy érezte, nincs biztonságban az iskolában vagy az úton.

Iskolai erőszak alatt nemcsak az iskola területén megvalósított erőszakos cselekményeket értjük, hanem ezen túl az iskolába vagy iskolából menet az úton történt eseményeket, valamint az iskola által szervezett programok helyszínén, vagy az oda- és visszaúton történt erőszakos cselekményeket is. A campuserőszak kifejezés a felsőoktatás helyszínein bekövetkezett bűncselekményeket fogja át, a campusbűnözés egyik fajtája.⁴

Az iskolai erőszak fogalmába tartozik: a zaklatás, terrorizálás, fenyegetés, a testi sértés, a szexuális bűncselekmények, a graffiti, a vandalizmus, a bandákba verődés, a löfegyverrel visszaélés egyaránt.

Számos tényező hajlamosít iskolai erőszak elkövetésére. Az egyénben rejlő rizikófaktorok között szerepel, ha korábban a fiatal is erőszak elsenvedője volt. A hiperaktivitás, a figyelemzavar, a tanulási nehézségek is befolyásoló tényezők, ahogy a rossz tanulmányi eredmények, illetve az iskolai kudarcok is. A kora gyermekkori erőszakos magatartás előzménye lehet egy esetleges iskolai erőszaknak. Alkohol- és drogfogyasztás, alacsony intelligencia, az alacsony viselkedéskontroll mind-mind hozzájárulhatnak erőszakos cselekmény elkövetéséhez az iskolában. A társadalomellenes beállítódás, az érzelmi problémák is hozzásegíthetnek ahhoz, hogy a fiatal iskolai erőszak elkövetője legyen. Az elkövető családjában a szigorú, rideg, tekintélyelvű nevelés, a következtelenség, a rossz szülő-gyermek kapcsolat, az elhanyagolás, a deviáns vagy akár kriminális attitűd viheti a fiatalt az iskolai erőszak irányába. A korosztálybeli

³ YRBS: *Preventing school violence, violence prevention, injury* (2020).

⁴ John J. Sloan: Campus crime. In Mitchell J. Miller (szerk.): *21st century criminology. A reference handbook*. New York, SAGE, 2009. 448–456.

kockázati tényezők között szerepel a bandához tartozás, bűnöző barátok megléte, a szokásos társadalmi tevékenységek elutasítása.

A szegény környezet, az igénytelen szomszédság, a kirekesztődés további rizikófaktorok.⁵

Az UNESCO adatai szerint a világ diákjainak több mint 30%-a vált iskolai erőszak áldozatává.⁶ Az iskolai erőszak elkövetői nemcsak diákok lehetnek, hanem tanárok és az iskolai személyzet más tagjai is. A leggyakoribb azonban a diáktársak által elkövetett erőszak. Az UNESCO-anyagban is szerepel a régi megállapítás, miszerint a legnagyobb veszélynek azok a diákok vannak kitéve, akik „másságára” felfigyelnek az elkövetők. A „másság” fizikai megjelenésben, nemben, etnikai, kulturális háttérben, társadalmi státuszban, valamely fogyatékoságban nyilvánulhat meg. Az UNESCO-anyag hangsúlyozza, hogy az iskolai erőszak káros következményei nemcsak a bántalmazott diák életében mutatkoznak meg, hanem az iskola közösségi életét is aláássa ez a jelenség. A folyamatosan zaklatott gyermekek tanulmányi eredményei alacsonyabbak, mint azoké, akiket nem gyakran bántalmaznak. Tudvalevő, hogy bármilyen erőszak testi és mentális betegségeket idézhet elő az áldozatoknál, megnő az öngyilkosság veszélye is.

Az UNESCO teljes körű, az egész oktatási rendszert érintő megoldást javasol. Szorgalmazza a határozott törvényalkotást az iskolai erőszak, zaklatás visszaszorítására. A tanárok továbbképzése, felkészítése elkerülhetetlen. Olyan tanítási, tanulási módszereket kell kidolgozni, amelyek alkalmasak a pozitív iskolai légkör megteremtésére. Az iskolai, tantermi környezetnek biztonságosnak kell lennie.

Tanárok elleni erőszak az USA-ban

A pszichológus Susan Dvorak McMahon 2020-ban megjelent írásában állítja, hogy az USA-ban a tanárok elleni iskolai erőszak már nemzeti szintű krízist eredményezett.⁷ Az általa hivatkozott legfrissebb országos jelentésből kiderül, hogy a tanárok 10%-a számolt be arról, hogy a diákok támadással fenyegetik őket. További 6% jelentette, hogy meg is támadták őket. McMahon kollégáival 3 ezer diákot (óvodástól középiskolásig) vizsgált meg USA-szerte annak érdekében, hogy jobban megértsék az iskolai erőszak mibenlétét. Megállapításuk szerint a tanárok

⁵ Michael D. Resnik – Marjorie Ireland – Iris W. Borowsky: Youth violence perpetration. What protects? What predicts? Findings from National Longitudinal Study of Adolescent Health. *Journal of Adolescent Health*, 35. (2004), 5. 1–424; DHHS: *Youth violence. A report of the Surgeon General* (2001).

⁶ UNESCO: *What you need to know about school violence and bullying* (2020).

⁷ Susan Dvorak McMahon: Violence in schools is a national crisis. *Psychology Today*, 2020. február 20.

legnagyobb mértékben a verbális agresszióknak voltak kitéve. 44% testi sértést is elszenvedett. Ezek a sérülések gyakran súlyosak, a tanárok 9%-a orvoshoz fordult. Ezen tanárok számára a munkahely mérgező környezetet jelent.

McMahon és kollégái egy 63 éves tanárnővel készült interjúból idéztek, akit hátulról támadtak meg, nagy tárggyal ütötték meg a tarkóját, komoly sérülést okozva. Négy éven belül négy komoly támadást kellett elszenvednie az iskolában. Szintén 63 éves férfi tanárra azért fogott fegyvert a parkolóban a diákja, mert felfedezte, hogy puskázott az órán. Egy 57 éves tanár közölte, hogy iskolájában rendszeresen találkozik késekkel, drogokkal, boxerekkel, volt olyan eset, hogy az iskola személyzete AK-47-est kobozott el diáktól.

Figyelemfelkeltő megállapítása az írásnak, hogy egyes tanárok úgy ítélték meg, hogy épp azok az intézkedések növelik az iskolai erőszakot, amelyekkel csökkenteni kívánták volna. Olyan módon próbálták megteremteni az iskolai biztonságot, amely végül kontraproduktívá vált. Ennek fényében feltétlenül figyelemmel kell kísérni a magyar iskolaőrség jogi szabályozását, a gyakorlati alkalmazást, monitorozva, hogy valóban hatékony-e, és a békés, biztonságos környezetet biztosítja-e.

Ámokfutás? Iskolai erőszak?

Több mint egy évtizede egy pécsi egyetemista öt főt lőtt meg az egyetemre magával vitt pisztolyával. Egy hallgatótársa a helyszínen meghalt, három fő megsérült. Rendelkezett fegyvertartási engedéllyel, annak ellenére, hogy mentális betegsége – depressziója – miatt gyógyszeres kezelésre, antidepresszáns szedésére szorult. A bírósági ítéletben „ámokfutásnak” nevezik tettét. Ám ez nem tipikus ámokfutás volt, hanem épp ellenkezőleg, előre kitervelt emberölés.

Miért érezte szükségét a büntető bíróság „ámokfutásnak” titulálni e cselekedetet? Az angolok „running amok”-nak hívják a jelenséget, a németek „Amokläufer”-nek nevezik az ámokfutót. Az „amok” valójában maláj kifejezés, „dühöngőt” értenek alatta. A beteg válogatás nélkül öli meg a vele szembekerülőket futása során. James Cook hajóskapitány írja le először hajónaplójában, hogy a malájok szerint az önkívületi állapotban levő azért vérengzik, mert gonosz szellem szállta meg.⁸

Magyarországon is tanúi lehetünk „ámokfutó” cselekményeknek, Korinek László a budapesti „McDonalds”-es lövöldözést hozza fel példaként, ahol ketten meghaltak, ketten pedig életveszélyes sérüléseket szenvedtek. „Ok nélküli” bűncselekményként definiálja ezeket az ámokfutó jellegű cselekményeket, és felhívja

⁸ Jacquelyn H. Flaskerud: Case studies in amok? *Issues in Mental Health Nursing*, 33. (2012), 12. 898–900.

a figyelmet arra, hogy sem túldimenzionálni, sem pedig figyelmen kívül hagyni nem szabad ezt az új jelenséget a magyar bűnözés területén. „Emellett fontos az is, hogy a »helyén kezeljük« a problémát, vagyis óvakodjunk a veszély alábecsülésétől, miközben az elhamarkodott következtetések levonását is el kell kerülni.”⁹

B. Zsolt, miután barátnőjével összeveszett, öt számára ismeretlen emberre lőtt. Két embert megölt, két áldozat közvetlen életveszélyes állapotba került. Az „Oktogonos lövöldöző” tényleges életfogytiglani szabadságvesztés büntetést kapott tetért. A másodfokú bíróság ítéletének indoklásában többek között az alábbiakat olvashatjuk: „A vádlott által elkövetett bűncselekmény jellege, motiválatlansága, az ország köznyugalmának súlyos megzavarása [...] kiemelkedő tárgyi súlyú cselekmény.” A vádlott személye olyan fokban veszélyes a társadalomra – a konfliktus kezelésének másokkal szemben történő durva, erőszakos cselekmények elkövetésével való levezetése folytán –, hogy a társadalom védelmét érintő büntetéskiszabási cél indokolja az elkövető végleges elszigetelését (BH 2004. 265.). Ügyében a TÉSZ juttatja kifejezésre a büntetéssel szembeni egyik legfontosabb követelményt: az arányosság elvét, és megfelel a társadalom igazságérzetének.

A pécsi egyetemi lövöldözés előtt 10 évvel, 1999-ben az USA-beli Columbine-ban történt iskolai lövöldözés. A columbine-i lövöldözők esetében Elliot Aronson szociálpszichológus az amerikai középiskolákban kialakult hierarchiát emelte ki az ottani átokfutások egyik okaként. A közösség kitaszítottjai voltak, emiatt nagy fájdalmat éltek át. Betegesen reagáltak a hierarchia alján levő „lúzer” helyzetükre, ezért nevezte őket Aronson „patológiás lúzereknek”.¹⁰

Hasonlóságot lehet találni S. Ábel emberölési előkészületével is. A budapesti joghallgató 22 évfolyamtársa megölésére készült, és ezt internetes bejegyzéseiben tudatta társaival. Okként saját szerencsétlen életét, a társadalomban vesztes helyzetét jelölte meg. Sportlövész egyesület tagjaként 2009-ben legálisan jutott maroklőfegyverhez. Fantáziájában elrontott életéért, vesztes szerepéért másokon akart bosszút állni. Számítógépén finn, németországi, egyesült államokbeli iskolai mérsárlásokról szóló tudósításokat, fotókat tárolt.

Egyes társadalmi csoportok a konfliktusaikat nem ott és azzal szemben oldják fel, ahol és akivel kapcsolatban felmerült, hanem más területen. Ha társadalmi helyzetük, adottságaik folytán nem tudják, vagy nem merik a konfliktus valódi vagy vélt okozójával szemben az érdekeiket érvényesíteni, másutt keresnek „áldozatot”.¹¹

Kapcsolódhatnak-e ezek az ügyek az iskolai erőszak témaköréhez, vagy egészen más motívumok állnak a háttérben? – tehetjük fel a kérdést.

⁹ Korinek László: *Kriminológia I–II*. Budapest, Magyar Közlöny, 2010.

¹⁰ Elliot Aronson: *Columbine után. Az iskolai erőszak szociálpszichológiája*. Budapest, Ab Ovo, 2009. 74.

¹¹ Domokos Andrea: *Az erőszakos bűnözés*. Budapest, Hinnova, 2000.

A címadó eset

A célkeresztbe három egyetemista került annak idején Pécssett. G. Ákos testi és mentális problémákkal egyaránt küzdő fiatalember volt. Húgycsőszűkülete miatt gyakran kereste fel a mellékhelyiséget, amit fiatal társai előtt szégyellt. Paranoid személyiségű, depresszióra 2006 óta szedett antidepresszánt. Sportlövészettel foglalkozott, 2008 óta tagja volt az Első Pécsi Polgári Sportegyesületnek. 2009-ben engedélyezik neki maroklőfegyver vásárlását. Vizsgálatakor nem vallotta be depresszív hangulatait, sem azt, hogy antidepresszánsokat szed. Három közkedvelt, jó humorú, egészséges férfi évfolyamtársát megirigyelte. Viccelődő viselkedésüket túlértékelte, saját személye elleni támadásnak vélte. A három hallgató minden társukkal egyformán viselkedett, senkit nem sértettek, így G. Ákost sem. Ő volt rájuk irigy, velük akart leszámolni. Egy hónappal a támadás előtt megjegyezte, hogy „a golyó mindenkit fog”. A támadás előtti este „elbúcsúzik” chat-partnerétől azzal, hogy nemsokára meghal. Mindhárom évfolyamtársát tervezte kivégezni. Tette nem ámokfutás volt, hanem előre eltervezte több ember megölését. A pszichiátriai, pszichológusi szakvélemény szerint alacsony kudarc-tűrési jellemezte. Nárcisztikus személyiség volt önszempontú vonatkoztatásokkal. Sértődékeny, túlérzékeny volt, ami miatt nem sikerült egy közösségbe sem beilleszkednie. Részben öröklött jellemvonások, részben a hiányos anyai kötődés váltotta ki személyisége torzulását. Életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték.¹²

Iskolaőrök a magyar oktatási rendszerben

A Btk.-ban kiegészült a közfeladatot ellátó személyek köre az iskolaőrökkel [459. § (1) bekezdés 12. pont]. Mivel magyarázza az Indokolás ennek szükségességét?¹³ Az Általános Indokolás szerint a Magyarországon az utóbbi években megnövekedett iskolai erőszak súlyosan negatív hatást fejt ki a társadalom egészére. Káros hatással van az iskolai nevelő-oktató munka minőségére. Ezek az erőszakos cselekmények szétzilálják az iskolai közösségeket, megzavarják a köznevelési tevékenység rendjét. Emiatt van szükség iskolaőrségre. Az iskolaőrök a rendőrökhöz képest szűkebb intézkedési és kényszerítőeszköz-alkalmazási jogosultságot kapnak. Esetükben azonban éppúgy alkalmazni kell az Rtv. intézkedésekkel és kényszerítőeszköz-alkalmazással összefüggő garanciális szabályait

¹² Anonimizált Határozatok: <https://eakta.birosag.hu/anonimizalt-hatarozatok>. Első- és másodfokon egyaránt életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték.

¹³ Végső előterjesztői indokolás az iskolai erőszak megszüntetése és megelőzése érdekében szükséges egyes törvénymódosításokról szóló 2020. évi LXXIV. törvényhez.

is (arányosság, szükségesség, célhoz kötöttség, jogorvoslat, alkalmazás közös szabályai, jelentéstétel rendje, parancsnoki kivizsgálás), mint a rendőröknél.

Az Általános Indokolás megállapítja, hogy az iskolai erőszakos cselekmények elkövetői többségében a 12–17 év közötti korosztályból kerülnek ki. Magyarországon komoly változás volt a felelősségre vonandók körét illetően a 2012. évi C. törvény azon rendelkezése, amely szerint a 12–14 év közti elkövetők is büntetőjogi felelősséggel tartoznak az emberölés, az erős felindulásban elkövetett emberölés, a testi sértés, a terrorcselekmény, a rablás és a kifosztás megvalósítása esetén, amennyiben az elkövetéskor rendelkeztek a bűncselekmény következményeinek felismeréséhez szükséges belátással. Aki a 12. születésnapján valósítja meg a fent említett személy elleni erőszakos büntetendő cselekmények valamelyikét, nem vonható büntetőjogi felelősségre, mivel aznap éjfélig gyermekkorúnak számít. Abban az esetben, ha az elkövetési magatartást gyermekkorúként fejt ki, az eredmény pedig később, a születésnapja után következik be, szintén nem fogják felelősségre vonni.

A továbbiakban szükségesnek ítélte a törvényalkotó a hivatalos személy elleni erőszak [310. § (1)–(3) bekezdés], a közfeladatot ellátó személy elleni erőszak [311. §, ha a 310. § (1)–(3) bekezdése szerinti], valamint a hivatalos személy vagy közfeladatot ellátó személy támogatója elleni erőszak [312. §, ha a 310. § (1)–(3) bekezdése szerinti] eseteivel a 12–14 év közötti elkövetők esetében a bűncselekményi kört kibővíteni. „[H]iszen ezek az esetek fizikai sérülést okozó erőszak hiányában is olyan demoralizáló hatásúak, hogy társadalomra való különös veszélyességük nem vonható kétségbe.”¹⁴ Ezen esetek visszaszorításának célszerű eszköze ezért, ha a jogalkotó az eddigi szabályozáshoz képest szélesebb bűncselekményi körben leszállítja a büntethetőségi korhatárt.

A hivatalos személy, illetve a közfeladatot ellátó személy, valamint e személyek támogatója elleni erőszak esetében már 12 éves kortól büntethetők lesznek az elkövetők, ha az elkövetéskor rendelkeznek a bűncselekmény következményeinek felismeréséhez szükséges belátással.

A Részletes Indokolás ismerteti az iskolaőrök által foganatosítható intézkedéseket, egyfelől az Rtv.-ben meghatározott rendőri intézkedéseket (felvilágosítás kérése, valamint a helyszín biztosítása), másfelől pedig leírja azokat a speciális intézkedéseket, amelyekre az egyes rendészeti feladatokat ellátó személyek is jogosultak, és amelyek az iskolaőr tevékenysége során a legenyhébb jogkorlátozást okozva elégségesek lehetnek az iskolai erőszak megelőzésére (igazoltatás, tevékenység abbahagyására felszólítás, visszatartás, dolog elvétele). Az iskolaőr intézkedési és kényszerítőeszköz-alkalmazási jogosultsága csak a nevelési, oktatási intézmény

¹⁴ Végső előterjesztői indokolás az iskolai erőszak megszüntetése és megelőzése érdekében szükséges egyes törvénymódosításokról szóló 2020. évi LXXIV. törvényhez.

területére terjed ki tanítási időben. Az Rtv. alapján egyértelmű, hogy az iskolaőr a rendelkezésére álló kényszerítő eszközök közül a testi kényszer és a bilincs kivételével kényszerítő eszközt – a jogos védelem esetét kivéve – nem alkalmazhat gyermekkorúval szemben.

Valódi megelőzés

A kriminológus tudja, hogy a büntetőjogi szankció és a biztonsági intézkedés sohasem tud valódi választ adni olyan devianciára, amely a társadalmi egyenlőtlenségekben rejlik. Az iskola a szükséges tudásanyag átadásán túl az otthoni szocializációs folyamat kiegészítője kellene hogy legyen, ahol a társadalmi együttélés további normáit sajátíthatná el a diák. Az iskola akkor töltené be igazi funkcióját, ha képes lenne az esetleges családi hátrányokat kiküszöbölni. Napjainkban ez egyértelműen utópisztikus elképzelés, látva, hogy milyen munkaerőhiánnyal küzd a társadalmi szerepét illetően messze alulfizetett és társadalmilag meg nem becsült oktatás. Sokszor az a helyzet, hogy a tanár nemhogy a nevelő, értékközvetítő szerepének nem tud eleget tenni, de még az iskolában elsajátítandó tananyag megfelelő átadása is kétséges.

Van-e tanulás?

A címadó eset és a hozzá hasonló esetek során komoly társadalmi kérdés, hogy a pszichológiai, szociológiai hiátussal rendelkező fiatal fiúk, férfiak, amennyiben vesztesnek érzékelik magukat a társadalomban, illetve a párválasztás során, milyen módon oldhatják meg problémáikat anélkül, hogy kifelé irányuló agressziót valósítanak meg.

Mielőtt „ámokfutásba” kezdenek, és a velük szembejövő ismeretleneket lemeszárolják, vagy éppen hosszan tervezgetik az általuk irigyelt „ellenségeik” kivégzését, meg kellene hogy kapják a lelki, gyógyszeres, szociális segítséget a társadalomtól. Amennyiben nem éreznék magukat vesztesnek, mentális problémákra is megkapnák a megfelelő orvosi kezelést – nem fordulnának a társadalommal szembe, és megannyi tragikus esetet meg lehetne előzni.

Erich Fromm hangsúlyozza, hogy az agresszió oka a valódi közös kötelékek és érdekek hiánya.¹⁵ Amennyiben a felnőttek képesek közös célokat kijelölni a diákoknak, az együttműködés során a pozitív kapcsolatok erősödnek meg, és eltűnik az ellenségeskedés.

¹⁵ Erich Fromm: *A rombolás anatómiája*. Budapest, Háttér, 2001. 163.

A bűnözést is csökkenti az egymásra figyelés. A személyes kapcsolatok kevesebb bűnesethez, kevesebb drogfogyasztáshoz vezetnek.¹⁶ Felnőttek esetében is a személyes kapcsolatok jelentik az egészséges élet alapját, a fiataloknál azonban minden ezen múlik. A tanulmányi eredmények jobbak, ha a diákoknak van kihez kötődniük az iskolában, akár tanárhoz, akár kortárshoz.

„Ezek a fiatalok könnyebben vészeli át a kamaszévek modernkori viszonyosságait is: az érzelmileg kötődő diákok kevesebb erőszakos cselekmény, verekedés és vandalizmus részesei; kevésbé szoronganak, ritkábban deprimáltak, elkerülik a kábítószer és öngyilkosság veszélyeit; nem csavarognak, nem maradnak ki az iskolából.”¹⁷

A megelőzéshez természetesen szükséges lehet a 2019-es kiáltványban említett biztonsági kapuk, kamerák telepítése, a magyar iskolarendőrséghez hasonló biztonsági személyzet alkalmazása. Az igazán hatékony válasz azonban sosem a fizikailag telepített biztonsági korlát, azt a fejekben kell felépíteni. Társadalmi feladat a megfelelő kommunikációs, konfliktuskezelési, erőszakmentes problémamegoldási ismeretek átadása a fiatalok és a velük együtt élő, velük foglalkozó felnőttek számára.

¹⁶ Daniel Goleman: *Társas intelligencia. Az emberi kapcsolatok új tudománya*. Budapest, Nyitott Könyvműhely, 2007. 384.

¹⁷ Goleman (2007): i. m. 372.

Irodalomjegyzék

- Aronson, Elliot: *Columbine után. Az iskolai erőszak szociálpszichológiája*. Budapest, Ab Ovo, 2009.
- Department of Health and Human Services (DHHS): *Youth violence. A report of the Surgeon General*. (2001) Online: www.surgeongeneral.gov/library/youthviolence/toc.html
- Domokos Andrea: *Az erőszakos bűnözés*. Budapest, Hinnova, 2000.
- Flaskerud, Jacquelyn H.: Case studies in amok? *Issues in Mental Health Nursing*, 33. (2012), 12. 898–900. Online: <https://doi.org/10.3109/01612840.2012.719583>
- Fromm, Erich: *A rombolás anatómiája*. Budapest, Háttér, 2001.
- Goleman, Daniel: *Társas intelligencia. Az emberi kapcsolatok új tudománya*. Budapest, Nyitott Könyvműhely, 2007.
- Korinek László: *Kriminológia I–II*. Budapest, Magyar Közlöny, 2010.
- McMahon, Susan Dvorak: Violence in schools is a national crisis. *Psychology Today*, 2020. február 20. Online: www.psychologytoday.com/us/blog/unpacking-school-violence/202002/violence-in-schools-is-national-crisis
- Resnik, Michael D. – Marjorie Ireland – Iris W. Borowsky: Youth violence perpetration. What protects? What predicts? Findings from National Longitudinal Study of Adolescent Health. *Journal of Adolescent Health*, 35. (2004), 5. 1–424. Online: <https://doi.org/10.1016/j.jado-health.2004.01.011>
- Sloan, John J.: Campus crime. In Mitchell J. Miller (szerk.): *21st century criminology. A reference handbook*. New York, SAGE, 2009. 448–456. Online: <https://doi.org/10.4135/9781412971997.n52>
- UNESCO: *What you need to know about school violence and bullying* (2020). Online: <https://en.unesco.org/news/what-you-need-know-about-school-violence-and-bullying>
- UNICEF: *The #ENDviolence Youth Manifesto* (2019). Online: <https://www.unicef.org/end-violence/youth-manifesto>
- Youth Risk Behavior Survey (YRBS): *Preventing school violence, violence prevention, injury* (2020). Online: www.cdc.gov/violenceprevention/youthviolence/schoolviolence/fastfact.html

Erdős Ákos¹

FOCUS-ban a rendőrség drogprevenciós tevékenysége

Bevezetés

Hazánkban – a legutóbbi országos reprezentatív felmérések szerint – a felnőtt népesség (18–64 éves) tagjai közül nagyjából minden tizedik fogyasztott már valamilyen tiltott drogot élete során. A valaha kipróbálók közel negyede a felmérést megelőző évben is fogyasztott kábítószer, s többségük (körülbelül háromnegyedük) folyamatos használónak tekinthető. Az éves prevalencia értéke ebben a populációban 2,3%.² A magyar fiataloknak (≥ 16 éves) pedig a 18,7%-a próbált már valamilyen tiltott szert. Jelentős többségük (65,2%) tekinthető többszöri fogyasztónak (3 vagy több alkalom), és mindössze 34,8%-uk úgynevezett kísérletező, aki egy, legfeljebb két alkalommal fogyasztott kábítószer.³ Ezek a számok a kábítószerekkel összefüggő egészségkárosító magatartások kezelésével foglalkozó szakemberek olvasatában két körülményre mutatnak rá:

- a tiltott pszichoaktív szerek fogyasztása – belátható időn belül (de leginkább soha) – nem szüntethető meg a tudomány bármely területe által jelenleg ismert eszközökkel;
- a kipróbálás előfordulásának csökkentése mellett, a fogyasztás tényének elfogadásával a kockázatos szerhasználati mintázatok kialakulásának, valamint az állapotromlás, az elkerülhető egészségügyi, társadalmi és egyéb természetű károk megelőzésére is figyelemmel szükséges lenni.

A droghasználattal kapcsolatos társadalmi jelenségek kezelése tehát klasszikusan három formában történhet: keresletcsökkentéssel, kínálatcsökkentéssel, valamint

¹ Pénzügyőr őrnagy; tanársegéd, Nemzeti Közszerológiai Egyetem Rendészettudományi Kar Vám- és Pénzügyőri Tanszék; doktorandusz, NKE Rendészettudományi Doktori Iskola. Kapcsolat: erdos.akos@uni-nke.hu.

² Paksi Borbála et al.: A magyarországi felnőtt népesség droghasználata – az Országos Lakossági Adatfelvétel az Addiktológiai Problémákról 2015 (OLAAP 2015) reprezentatív lakossági felmérés alapján. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 73. (2018), 4. 541–565.

³ Elekes Zsuzsanna – Arnold Petra – Bencsik Nóra (szerk.): *Iskolások egészségkárosító magatartása 25 év távlatában. A 2019. évi ESPAD kutatás magyarországi eredményei*. Budapest, BCE, 2020.

ártalomcsökkentéssel.⁴ A nemzetközi tapasztalatok azt mutatják, hogy a rendészetnek, mint a közigazgatás különleges megnyilvánulásának,⁵ tulajdonképpen a prevenció mindhárom említett területén meg lehet a feladata; mindazonáltal egyik esetben sem várható el tőle (a rendészet sem várhatja magától), hogy egyedül és kizárólagosan kezelje az adott területen keletkező feladatokat.

A klasszikus rendészeti prevenció Magyarországon

Bár a rendészet fogalma nem azonos a rendőrséggel, nyilvánvaló, hogy ez utóbbi a rendészet legtipikusabb szervezeti megnyilvánulása.⁶ Ezért lehet az, hogy amikor a rendészet drogprevenciós cselekvéséről beszélünk, akkor legtöbbször a rendőrség (bűn)megelőző tevékenységére gondolunk.⁷ A rendőrség hazánkban a drogjelenség kezelése során alapvetően két területen folytat érdemi tevékenységet: keresletcsökkentés és kínálatcsökkentés.

Az országos szintű keresletcsökkentő, drogprevenciós programok jelentős része a rendőrség szervezetéhez kötődik. Ezek közé tartozik a D.A.D.A.-program,⁸ az ELLEN-SZER Program, valamint a Drogprevenciós Összekötő Tiszti Hálózat.⁹ Az elmúlt évek tapasztalatai azt mutatják, hogy a magyar fiatalokat elérő drogprevenciós programok jelentős része még most is közvetlen információátadáson alapul, s gyakran a rendőrséghez kötődik.¹⁰ Ezek a kevésbé korszerű beavatkozási formák ma már az európai országok többségében kevésbé mondhatók

⁴ Sivadó Máté: Új kihívások a droghelyzet kezelésében alkoholológiai kitekintéssel. In Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.): *Tanulmányok „Biztonsági kockázatok – rendészeti válaszok” című tudományos konferenciáról. XV. Pécsi Határőr Tudományos Közlemények*. Pécs, Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoport, 2014. 235–241; Sivadó Máté: *Jelenkori drogpolitika Magyarországon és Európában, tengerentúli kitekintéssel*. PhD-értekezés. Debrecen, DE Marton Géza Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 2015.

⁵ Christián László: A bizonytalan alapra épülő ház, avagy a rendészet alapfogalmainak tisztázása. *Iustum Aequum Salutare*, 6. (2010), 1. 175–192; László Christián: Law enforcement. In Balázs Schanda – András Zs. Varga – Lóránt Csink (szerk.): *The basic law of Hungary. A first commentary*. Dublin, Clarus, 2012. 235–242; Finszter Géza: *Rendészettan*. Budapest, Dialóg Campus, 2018.

⁶ Christián László: Rendészeti szervek. In Jakab András et al. (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia* (2018); Finszter Géza: *A rendőrség joga*. Budapest, ORFK, 2012; Finszter (2018): i. m.

⁷ Ezzel együtt más rendészeti szervek is végeztek/végezhetnek drogprevenciós tevékenységet, például pénzügyőrök. (Erdős Ákos: A Vám- és Pénzügyőrség kábítószer-ellenes tevékenysége a rendszerváltást követő első évtizedben. *Rendvédelem-történeti Füzetek*, 27. [2017], 54. 15–24.)

⁸ Orlay Ibolya – Cseres Judit: D. A. D. A.: A Magyar Rendőrség Általános Iskolai Drogmegelőzési Programja. *Iskolakultúra*, 5. (1995), 13–14. 85–90.

⁹ Bacsáné Bula Erika et al.: *Drogprevenciós Kézikönyv*. Szeged, Ágota Alapítvány, 2019.

¹⁰ Paksi Borbála – Magi Anna: Drogprevenciós helyzet(jelentés). Kvalitatív kutatás a területen dolgozó szakmai szolgáltatók körében. *Socio*, 3. (2013), 2. 1–30.

általánosnak.¹¹ A szakirodalomban e programok hatékonyságát ugyanis általában erősen megkérdőjelezhetőnek tartják,¹² bár a drogokkal kapcsolatos „integrált, érzékeny és összefüggő módon” végrehajtott oktatásnak van némi hatása a fiatalok droghasználattal kapcsolatos viselkedésére.¹³ A D.A.D.A.-program kapcsán készült hatékonyságvizsgálatok szerint a tanulóknál – ismereteik szintjén – valóban elérhető változás, bár más területeken, így az énhatékonyság tekintetében nincs szignifikáns különbség a programba belépő és onnan kilépő tanulók között.¹⁴ A kutatások eredményeit összegezve tehát megállapíthatjuk, hogy az elsődleges prevenció területén a rendőrség valóban képes lehet kimutatható eredményeket elérni, azonban ettől nem várhatunk jelentős keresletcsökkenést.

A drogjelenség kezelésének másik fontos területe a kínálatcsökkentés, ami az illegális pszichoaktív szerek hozzáférhetőségének mérséklésére, a források elapasztásra fókuszáló cselekvések együttesét jelenti. A legutolsó becslések szerint hazánkban a kábítószerrel kapcsolatos közkiadások a GDP 0,04%-át adják, amelyből háromszor annyit fordít az állam kínálatcsökkentésre (75%), mint a kereslet visszaszorítására (25%).¹⁵ A keresletcsökkentéshez képest a kínálatcsökkentés területén – természeténél fogva – már sokkal inkább érvényesülhet a rendészet primátusa; társadalmi és szervezeti együttműködésre azonban itt is szükség volna.¹⁶ Elmondhatjuk továbbá, hogy a kínálatcsökkentés hatékonyságának megítélésében sincs egységes kép a szakirodalomban. Egy korábbi kvalitatív kutatás eredményei szerint a rendőrség által végrehajtott elfogásokat sokszor meg sem érzik, továbbá hatékony keresletcsökkentő intézkedések nélkül a rendészet kínálatcsökkentő tevékenysége sem lehet hatékony.¹⁷ Ezzel együtt azonban vannak olyan nemzetközi tapasztalatok is, amelyek azt igazolják, hogy

¹¹ Paksi Borbála: Magyarországi tendenciák az iskolai prevenció területén. *Educatio*, 28. (2019), 3. 441–458.

¹² Chudley E. Werch – Deborah M. Owen: Latrogenic effects of alcohol and drug prevention programs. *Journal of Studies on Alcohol*, 63. (2002), 5. 581–590.

¹³ Richard Midford et al.: Principles that underpin effective school-based drug education. *Journal of Drug Education*, 32, (2002), 4. 367.

¹⁴ Danku Nóra et al.: A DADA drogprevenciók program hatékonyságvizsgálata hetedik évfolyamos általános iskolai tanulók körében. *Orvosi Hetilap*, 160. (2019), 23. 914–920.

¹⁵ EMCDDA: *European drug report. Trends and developments*. Luxembourg, Publications Office of the European Union, 2019.

¹⁶ Németh Zsolt: A rendőrségi drogstratégia kihívásai. In Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.): *Tanulmányok a „Rendészet és rendvédelem – kihívások a XXI. században” című tudományos konferenciáról. IX. Pécsi Határőr Tudományos Közlemények*. Pécs, Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoport, 2008. 393–394; Sivadó Máté: A rendvédelmi szervek kábítószer-csökkentésben betöltött szerepe, feladata. *Magyar Rendészet*, 17. (2017), 2. 141–157.

¹⁷ Vitrai József: *A „Nemzeti drogstratégia a kábítószer-probléma visszaszorítására” megvalósulásának dokumentum és mélyinterjú-elemzésen alapuló értékeléséről*. Tanulmány. Budapest, Nemzeti Drogmegelőzési Intézet, 2009.

kínálatcsökkentő rendészeti intézkedésekkel mérsékelhető bizonyos kábítószer-
hozzáférhetősége.¹⁸

Rendészeti ártalomcsökkentés a nemzetközi gyakorlatban, különös tekintettel a FOCUS-programra

Az ártalomcsökkentő megközelítés lényegét tekintve azon a felismerésen alapul, hogy nem minden droghasználó esetében érhető el szermentesség. Esetükben tehát a különféle egyéni (például egészségügyi, pszichés problémák, hajléktalanság) és társadalmi (például fertőzések terjedése, bűncselekmények elszaporodása) károkat, ártalmakat csökkenthetjük. A leggyakrabban említett ilyen típusú intézkedések a tűcsere- és a metadonprogramok.¹⁹ Az ártalomcsökkentő beavatkozások természetüknél fogva nem kifejezetten rendészeti sajátosságok. „Mindezek mellett érdemes figyelembe venni, hogy az ártalomcsökkentés nem redukálható egyszerű egészségügyi feladattá. A közösség biztonsága és a hatékony bűnmegelőzés érdekében a rendőrségnek is konstruktívan részt kell benne vennie” – jegyzi meg Kóti.²⁰

A nemzetközi rendészeti gyakorlatban számos példát találunk olyan ártalomcsökkentő beavatkozásokra, amelyek végrehajtásában a rendőrség kiemelt szerepet vállal. A szakirodalomban leggyakrabban megjelenő rendészeti ártalomcsökkentő beavatkozások az úgynevezett „naloxon programok”,²¹ amelyek egy jelentőse része az USA rendőri szerveihez kötődik.²² A kutatások szerint a naloxon programban részt vevő rendőrök képesek felismerni az életet veszélyeztető helyzeteket és biztonsággal megkezdeni a gyógyszeres beavatkozást.²³ A rendészeti ártalomcsökkentő beavatkozások egy másik alternatív formája lehet a nyílt színi drogszcénák rendőri felügyelete. Külföldi tapasztalatok ugyanis azt mutatják, hogy megfelelő rendészeti stratégia megválasztásával még a publikus tereken zajló droghasználat

¹⁸ EMCDDA: *Annual report on the state of the drugs problem in Europe*. Luxembourg, Publications Office of the European Union, 2011.

¹⁹ Demetrovics Zsolt – Balázs Hedvig: Drogosok. In Gelsei Gergő et al. (szerk.): *A láthatatlanság vége – társadalomismereti olvasókönyv*. Budapest, Alapítvány a Társadalomelméleti Kollégiumért, 2004. 121–141.

²⁰ Kóti Réka Ágnes: A jogalkalmazás kérdőjelei a kábítószer-problémával kapcsolatos kriminálpolitikában. *Iustum Aequum Salutare*, 4. (2008), 3. 154.

²¹ A naloxon egy opiátantagonista, amely képes megszüntetni az opiáttípusú szerek hatásait, így életmentő lehet a túladagolások esetekben.

²² Tiriti Khorasheh et al.: A scoping review of harm reduction training for police officers. *Drug and Alcohol Review*, 38. (2019), 2. 131–150.

²³ Rian Fisher et al.: Police officers can safely and effectively administer intranasal naloxone. *Prehospital Emergency Care*, 20. (2016), 6. 675–680.

(nyílt színi drogszcéna) – amely egyébként a kockázati környezet egyfajta szélsőséges, leginkább kockázatos típusának tekinthető²⁴ – kapcsán is megvalósítható ártalomcsökkentő beavatkozás.²⁵

Az ártalomcsökkentő beavatkozások egy eddig még nem említett formája az úgynevezett megkereső utcai szolgáltatás. A megkereső programok célja, hogy a teljes körű egészség feletti kontrollhoz juttatásuk elősegítése és annak megtartása érdekében a veszélyeztetett vagy addiktológiai problémával küzdő, gyakran bizalmatlan csoportok tagjaival a szakemberek kapcsolatot tudjanak teremteni, az érintettek saját környezetbeli, speciális szükségleteik figyelembevétele mellett, speciális szakmai módszerekkel.²⁶ Több mint harminc nemzetközi kutatás igazolta, hogy az utcai megkereső szolgáltatásokon keresztül egyrészt elérhetővé, láthatóvá válnak a problémás szerhasználók, másrészt érdemi változások érhetők el náluk a fogyasztási viselkedésükben is.²⁷ Ahogyan azt a hazai vizsgálati eredmények is alátámasztják, a megkereső programok egyik gyenge pontja, hogy alapvetően kevés van belőlük, ezáltal korlátozott a szakemberek által elérhető szerfogyasztók száma.²⁸

Miután a rendészeti szervek – különösen a rendőrség – tagjai nagyszámú utcai jelenlétük és feladatuk természetéből fakadóan számos alkalommal kerülnek kapcsolatba droghasználókkal, így ártalomcsökkentő tevékenységként munkájukban könnyen megvalósulhatna a hatékony megkeresés vagy legalábbis az érintett populáció elérése. Ezzel kapcsolatban Németh Zsolt megjegyzi:

„A drogfogyasztás közvetlen következményeiért (pl. halál) egyébként a rendészet nem tehető felelőssé. Viszont úgy kell működnie, hogy a lehetséges, felmérhető kockázatokat csökkentse a sajátos eszközeivel. Ennek egyik legfontosabb megvalósulása lehetne a veszélyben lévő drogfogyasztók felkutatása, vagy egyszerűen csak észlelése, ezt követően pedig kezelő-segítő helyekre juttatása (»early warning system« – korai jelzőrendszer).”²⁹

²⁴ Rácz József et al.: A drogváltás jelensége injekciós droghasználókkal készült interjúkban. *Psychiatria Hungarica*, 27. (2012), 1. 29–47.

²⁵ Hilgunn Olsen: Open drug scenes and police strategies in Oslo, Norway. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, 18. (2017), 2. 1–16.

²⁶ Arany Zoltán et al.: *Szakmai ajánlás szenvedélybetegek alacsonyküszöbű ellátása részére*. Budapest, EMMI, 2018.

²⁷ Lásd például Susan L. Colyle – Richard H. Needle – Jacques Normand: Outreach-based HIV prevention for injecting drug users. A review of published outcome data. *Public Health Reports*, 113. (1998), 1. 19–30.

²⁸ Bálint Réka et al.: *2019-es Éves Jelentés (2018-as adatok) az EMCDDA számára*. Budapest, Nemzeti Drog Fókuszpont, 2019; Rácz József – Márványkövi Ferenc – Melles Katalin: Közösség-alapú utcai megkereső modell-program pilotstudy vizsgálata budapesti intravénás kábítószer-fogyasztók körében. *Addiktológia*, 8. (2009), 3. 219–253.

²⁹ Németh Zsolt: Kábítószerügy: rendőrségi csapda. *Miskolci Jogi Szemle*, 14. (2019), 2. ksz., 2. kötet. 280.

E témához szorosan kötődő, jól működő nemzetközi példával találkozunk a kanadai rendészeti gyakorlatban. Kanadában mintegy 65 ezer rendőr szolgál,³⁰ ezáltal a rendészet széles felületen érintkezik a bűnözéssel és más devianciákkal. Miután azonban a bűnözés önmagában is egy meglehetősen összetett társadalmi jelenség, hatékony kezeléséhez az állami szervek, a helyi önkormányzatok, a szociális és más szervezetek, valamint az állampolgárok együttműködésére van szükség. Az effajta közösségi alapú megoldások egyik sikeres modellje a FOCUS (*Furthering Our Community by Uniting Services*) elnevezésű program.³¹ A program egy interszektorális megközelítésen alapuló kezdeményezésként lehetőséget kíván adni a kiemelt kockázatú helyzetek felmérésére és hatékony kezelésére.³² A kezdeményezés lényege tehát, hogy egy asztalhoz ültesse (*Situation Table*) a különféle állami és társadalmi szervezeteket, amelyek így rövid időn belül komplex választ adhatnak és segítséget nyújthatnak azon személyek és családok számára, akiknél magas a devianciákkal való érintettség kockázata.³³

Megoldásra váró helyzetet a FOCUS-programban részt vevő bármely tagszervezet bemutatathat a heti rendszerességgel tartott üléseken. 2017-ben az esetek 64%-a, 2018-ban pedig 67%-a az igazságszolgáltatás szervezeteinek útján került a FOCUS-program tárgyalóasztalaihoz. Az igazságszolgáltatáson belül is túlnyomórészt a rendőrség közreműködése volt a meghatározó. Mindkét évben ugyanis a torontói rendőrség mintegy 1,8 millió segélyhívást kapott, ezáltal közvetlenül kapcsolódhatott a kiemelt kockázatú eseményekhez.³⁴ A program részeseként a rendőrök feladata, hogy megfelelő bizalmi légkört teremtsenek a kapcsolatfelvétel során. A rendőr intézkedésével elsősorban szolgáltatásként és nem pedig kötelezvényként teszi lehetővé az érintettek számára a programban való részvételt.³⁵

A program során a részesek kockázati kategóriákat állítanak fel. Ezek a kockázati kategóriák az adott helyzet azon jellemzőit foglalják magukban, amelyek megalapozzák a beavatkozás szükségességét. A programban összesen

³⁰ Christián László – Kardos Pál: Sokszínű polgárőrség. New Yorktól az NKE egyetemi polgárőrségig. *Magyar Rendészet*, 19. (2019), 4. 33–52.

³¹ Lu Wang – Gabby Lee – Ian Williams: The spatial and social patterning of property and violent crime in Toronto neighbourhoods. A spatial-quantitative approach. *International Journal of Geo-Information*, 8. (2019), 51. 1–18.

³² Ashram Tanjin et al.: *Youth resiliency. Hate, racism, and youth radicalization report. Midaynta Community Services 3rd Annual Conference Report*. Toronto, Midaynta Community Services, 2020.

³³ TTC: *Special constable service and revenue protection annual report 2019*. Toronto, The Toronto Transit Commission (TTC), 2019; Steve Lurie et al.: *Justice-focused mental health supportive housing in Toronto. Needs assessment and action plan*. Toronto, Canadian Mental Health Association Toronto Branch – Wellesley Institute – Addictions and Mental Health Ontario, 2020.

³⁴ United Way: *FOCUS Toronto. 2018 Interim report*. Toronto, United Way Greater Toronto, 2018.

³⁵ Victoria Morris: *Situation tables as the new crime prevention. Theoretical underpinnings, strengths, weaknesses, and best practices*. Oshawa, University of Ontario Institute of Technology, 2018.

27 kockázati kategória létezik, amelyben 105 különféle rizikófaktor kap helyet. A két év (2017–2018) során a legmeghatározóbb kockázati tényezők között szerepelt a mentális betegségek jelenléte (például Alzheimer-kór, demencia), valamint a drog- és alkoholhasználat, illetve a különféle szerhasználati zavarok.³⁶

A torontói FOCUS-programba került 479 eset elemzése kimutatta, hogy azok 93%-ában az érintett személyeket be lehetett csatornázni valamely segítő intézményhez, állami szervezethez. Az esetek 88%-ában a megállapított kockázati tényezők fenyegetése csökkent. Az összegyűjtött adatok továbbá azt is feltárták, hogy a FOCUS Toronto csaknem azonos számú férfit és nőt képes kiszolgálni, vagyis a szolgáltatások hozzáférhetőségében nincsenek nemi különbségek.³⁷

Összefoglalás

Vizsgálatok igazolják, hogy számtalan mentális egészségügyi problémával küzdő személy – beleértve a szerhasználati zavarokkal érintetteket is – gyakran kerül abba a pszichoszociális krízisspirálba, amelynek egyes kilépési pontjain a hajléktalanság, a rendőrségi eljárások, bírósági procedúrák, a bebörtönzés és a kórházi gyógykezelés található. A spirál egyes pontjain töltött idő ugyanakkor jelentős társadalmi költségeket keletkeztet.³⁸ A preventív eszközök alkalmazását – legyen szó megelőzésről vagy ártalomcsökkentésről – tehát nem pusztán humanitárius elvek, hanem gazdasági szempontok is szükségessé teszik.

A rendészeti szervek – kiváltképp a rendőrség – az alkotmányos jogállamokban a jog hadseregeként funkcionálnak.³⁹ E szervek tagjaitól tehát intézkedésük alkalmával éppúgy nem várható el, hogy az érintett személy javára vagy terhére önkényesen alkalmazzák a jogot. A rendőr nem dönthet arról, hogy a törvénysértést elkövető kábítószer-használóval szemben fellépjen vagy sem. Mindez azonban nem zárja ki annak a lehetőségét, hogy a rendészet saját eszközeivel megpróbáljon innovatívan, proaktív és együttműködő módon megoldásokat találni azoknak a problémáknak a kezelésére, amelyekkel egyébként ő maga is nap mint nap találkozhat. Hazánkban a rendőrség jövőjét illető legjelentősebb célkitűzések egyike, hogy a főként reagáló, statisztikaorientált szervezet működésekor a pro-

³⁶ United Way (2018): i. m.; Mark Saunders: *F.O.C.U.S. Toronto Situation Tables, Q1 2018 statistical report. Presentation, Public Meeting, August 23, 2018*. Toronto, Police Headquarters, 2018.

³⁷ OSCE: *Understanding referral mechanisms in preventing and countering violent extremism and radicalization that lead to terrorism. Navigating challenges and protecting human rights. A guidebook for South-Eastern Europe*. Vienna, Organization for Security and Co-operation in Europe, 2019.

³⁸ Lurie et al. (2020): i. m.

³⁹ Finszter (2012): i. m.

aktivitásnak és az állampolgárt középpontba helyező tevékenységnek kell előtérbe kerülnie, amely széles körű megelőzésen alapul.⁴⁰

A tanulmány célja, hogy a vastag várfalak mögé zárkózó rendészet számára a szűk lőrésen keresztül rápillantást engedjen a nemzetközi gyakorlat egy szűk területére. Igazolni kívánva azt, hogy a kábítószer-jelenség kezelése kapcsán létezik még kiaknázatlan és megfontolásra érdemes lehetőségek hazánkban is.

⁴⁰ Christján László: Rendészeti politika. *MTA Law Working Papers*, (2015), 14. 1–10; Christján László: Rendőrség és rendészet. In Jakab András – Gajduscheck György (szerk.): *A magyar jogrendszer állapota*. Budapest, MTA TK JTI, 2016. 681–707.

Irodalomjegyzék

- Arany Zoltán – Figeczki Tamás – Máté Zsolt – Tóth Róbert: *Szakmai ajánlás szenvedélybetegek alacsonykiűszöbű ellátása részére*. Budapest, EMMI, 2018.
- Bacsáné Bula Erika – Mitykó Judit – Révai Istvánné – Szili-Balog Mária: *Drogprevenciósi kézikönyv*. Szeged, Ágota Alapítvány, 2019.
- Bálint Réka – Csák Róbert – Csesztregi Tamás – Horváth Gergely Csaba – Kaló Zsuzsa – Paksi Borbála – Péterfi Anna – Port Ágnes – Tarján Anna – Varga Orsolya: *2019-es Éves Jelentés (2018-as adatok) az EMCDDA számára*. Budapest, Nemzeti Drog Fókuszpont, 2019.
- Christián László: A bizonytalan alapra épülő ház, avagy a rendszert alapfogalmainak tisztázása. *Iustum Aequum Salutare*, 6. (2010), 1. 175–192.
- Christián László: Law enforcement. In Schanda Balázs – Varga Zs. András – Csink Lóránt (szerk.): *The basic law of Hungary. A first commentary*. Dublin, Clarus, 2012. 235–242.
- Christián László: Rendészeti politika. *MTA Law Working Papers*, (2015), 14. 1–10. Online: http://real.mtak.hu/121350/1/2015_14_Christian.pdf
- Christián László: Rendőrség és rendészet. In Jakab András – Gajduscsék György (szerk.): *A magyar jogrendszer állapota*. Budapest, MTA TK JTI, 2016. 681–707.
- Christián László: Rendészeti szervek. In Jakab András – Fekete Balázs – Könczöl Miklós – Menyhárd Attila – Sulyok Gábor (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia*. 2018. Online: <https://ijoten.hu/uploads/rendeszeti-szervek.pdf>
- Christián László – Kardos Pál: Sokszínű polgárőrség. New Yorktól az NKE egyetemi polgárőrségig. *Magyar Rendészet*, 19. (2019), 4. 33–52. Online: <https://doi.org/10.32577/mr.2019.4.2>
- Coyle, Susan L. – Richard H. Needle – Jacques Normand: Outreach-based HIV prevention for injecting drug users. A review of published outcome data. *Public Health Reports*, 113. (1998), 1. 19–30.
- Danku Nóra – Fekete Rita – Fekete Sándor – Boncz Imre: A DADA drogprevenciósi program hatékonyságvizsgálata hetedik évfolyamos általános iskolai tanulók körében. *Orvosi Hetilap*, 160. (2019), 23. 914–920. Online: <https://doi.org/10.1556/650.2019.31417>
- Demetrovics Zsolt – Balázs Hedvig: Drogosok. In Gelsei Gergő – Gergely Vera – Horváth Vera – Rácz Márton (szerk.): *A láthatatlanság vége – társadalomismereti olvasókönyv*. Budapest, Alapítvány a Társadalomelméleti Kollégiumért, 2004. 121–141.
- Elekes Zsuzsanna – Arnold Petra – Bencsik Nóra (szerk.): *Iskolások egészségkárosító magatartása 25 év távlatában. A 2019. évi ESPAD kutatás magyarországi eredményei*. Budapest, BCE, 2020.
- EMCDDA: *Annual report on the state of the drugs problem in Europe*. Luxembourg, Publications Office of the European Union, 2011.
- EMCDDA: *European drug report. Trends and developments*. Luxembourg, Publications Office of the European Union, 2019.
- Erdős Ákos: A Vám- és Pénzügyőrség kábítószer-ellenes tevékenysége a rendszerváltást követő első évtizedben. *Rendvédelem-történeti Füzetek*, 27. (2017), 54. 15–24. Online: <https://doi.org/10.31627/RTF.XXVII.2017.54N.15-24P>
- Finszter Géza: *A rendőrség joga*. Budapest, ORFK, 2012.
- Finszter Géza: *Rendészettan*. Budapest, Dialóg Campus, 2018.
- Fisher, Rian – Daniel O'Donnell – Bradley Ray – Daniel Rusyniak: Police officers can safely and effectively administer intranasal naloxone. *Prehospital Emergency Care*, 20. (2016), 6. 675–680. Online: <https://doi.org/10.1080/10903127.2016.1182605>

- Khorasheh, Triti – Renuka Naraine – Tara Marie Watson – Amy Wright – Natalie Kallio – Carol Strike: A scoping review of harm reduction training for police officers. *Drug and Alcohol Review*, 38. (2019), 2. 131–150. Online: <https://doi.org/10.1111/dar.12904>
- Kóti Réka Ágnes: A jogalkalmazás kérdőjelei a kábítószer-problémával kapcsolatos kriminálpolitikában. *Iustum Aequum Salutare*, 4. (2008), 3. 151–159.
- Lurie, Steve – Jessica Petrillo – Frank Sirotich – Greg Suttor – Irma Molina – Dana Granofsky – Lynette Katsivo: *Justice-focused mental health supportive housing in Toronto. Needs assessment and action plan*. Toronto, Canadian Mental Health Association Toronto Branch – Wellesley Institute – Addictions and Mental Health Ontario, 2020.
- Midford, Richard – Geoffrey Munro – Nyanda McBride – Pamela Claire Snow – Ursula Ladzinski: Principles that underpin effective school-based drug education. *Journal of Drug Education*, 32, (2002), 4. 363–386. Online: <https://doi.org/10.2190/T66J-YDBX-J256-J8T9>
- Morris, Victoria: *Situation tables as the new crime prevention. Theoretical underpinnings, strengths, weaknesses, and best practices*. Oshava, University of Ontario Institute of Technology, 2018.
- Németh Zsolt: A rendőrségi drogstratégia kihívásai. In Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.): *Tanulmányok a „Rendészet és rendvédelem – kihívások a XXI. században” című tudományos konferenciáról. IX. Pécsi Határőr Tudományos Közlemények*. Pécs, Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoport, 2008. 393–394.
- Németh Zsolt: Kábítószerügy: rendőrségi csapda. *Miskolci Jogi Szemle*, 14. (2019), 2. ksz., 2. kötet. 276–285.
- Olsen, Hilgunn: Open drug scenes and police strategies in Oslo, Norway. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, 18. (2017), 2. 1–16. Online: <https://doi.org/10.1080/14043858.2017.1388028>
- Orlay Ibolya – Cseres Judit: D. A. D. A.: A Magyar Rendőrség Általános Iskolai Drogmegelőzési Programja. *Iskolakultúra*, 5. (1995), 13–14. 85–90.
- OSCE: *Understanding referral mechanisms in preventing and countering violent extremism and radicalization that lead to terrorism. Navigating challenges and protecting human rights. A guidebook for South-Eastern Europe*. Vienna, Organization for Security and Co-operation in Europe, 2019.
- Paksi Borbála – Demetrovics Zsolt – Magi Anna – Felvinczi Katalin: A magyarországi felnőtt népesség droghasználata – az Országos Lakossági Adatfelvétel az Addiktológiai Problémákról 2015 (OLAAP 2015) reprezentatív lakossági felmérés alapján. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 73. (2018), 4. 541–565. Online: <https://doi.org/10.1556/0016.2018.73.4.2>
- Paksi Borbála – Magi Anna: Drogprevenációs helyzet(jelentés). Kvalitatív kutatás a területen dolgozó szakmai szolgáltatók körében. *Socio*, 3. (2013), 2. 1–30. Online: <https://doi.org/10.18030/socio.hu.2013.2.1>
- Paksi Borbála: Magyarországi tendenciák az iskolai prevenció területén. *Educatio*, 28. (2019), 3. 441–458. Online: <https://doi.org/10.1556/2063.28.2019.3.1>
- Rác Zózsef – Csák Róbert – Karátson Renáta – Vadász Viktória: A drogváltás jelensége injekciós droghasználókkal készült interjúkban. *Psychiatria Hungarica*, 27. (2012), 1. 29–47.
- Rác Zózsef – Márványkövi Ferenc – Melles Katalin: Közösség-alapú utcai megkereső modell-program pilotstudy vizsgálata budapesti intravénás kábítószer-fogyasztók körében. *Addiktológia*, 8. (2009), 3. 219–253.
- Saunders, Mark: *F.O.C.U.S. Toronto Situation Tables, Q1 2018 statistical report. Presentation, Public Meeting, August 23, 2018*. Toronto, Police Headquarters, 2018.
- Sivadó Máté: A rendvédelmi szervek kábítószer-csökkentésben betöltött szerepe, feladata. *Magyar Rendészet*, 17. (2017), 2. 141–157.
- Sivadó Máté: *Jelenkori drogpolitika Magyarországon és Európában, tengerentúli kitekintéssel*. PhD-értekezés. Debrecen, DE Marton Géza Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 2015.

- Sivadó Máté: Új kihívások a droghelyzet kezelésében alkoholológiai kitekintéssel. In Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.): *Tanulmányok „Biztonsági kockázatok – rendészeti válaszok” című tudományos konferenciáról. XV. Pécsi Határőr Tudományos Közlemények*. Pécs, Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoport, 2014. 235–241.
- Tanjin, Ashram – Charlotte Whall – Regan Johnson – Sixbert Himbaza: *Youth resiliency. Hate, racism, and youth radicalization report. Midaynta Community Services 3rd Annual Conference Report*. Toronto, Midaynta Community Services, 2020.
- TTC: *Special constable service and revenue protection annual report 2019*. Toronto, The Toronto Transit Commission (TTC), 2019. Online: http://www.ttc.ca/About_the_TTC/Commission_reports_and_information/Commission_meetings/2020/May_13/Reports/7_2019_TTC_Special_Constable_Service_Annual_Report_to_the_TT.pdf
- United Way: *FOCUS Toronto. 2018 Interim report*. Toronto, United Way Greater Toronto, 2018.
- Vitrai József: *A „Nemzeti drogstratégia a kábítószer-probléma visszaszorítására” megvalósulásának dokumentum és mélyinterjú-elemzésen alapuló értékeléséről*. Tanulmány. Budapest, Nemzeti Drogmegelőzési Intézet, 2009.
- Wang, Lu – Gabby Lee – Ian Williams: The spatial and social patterning of property and violent crime in Toronto neighbourhoods. A spatial-quantitative approach. *International Journal of Geo-Information*, 8. (2019), 51. 1–18. Online: <https://doi.org/10.3390/ijgi8010051>
- Werch, Chudley E. – Deborah M. Owen: Latrogenic effects of alcohol and drug prevention programs. *Journal of Studies on Alcohol*, 63. (2002), 5. 581–590. Online: <https://doi.org/10.15288/jsa.2002.63.581>

Fantoly Zsanett¹

Fejezetek Los Angeles rendészettörténetéből

Bevezetés

Az elmúlt hónapokban az Amerikai Egyesült Államokban egyre gyakoribbá váltak a faji alapú zavargások és – értelemszerűen – az ezekre adott hatósági válaszreakciók. Jelen tanulmány specifikusan Los Angeles rendészettörténetére koncentrálna arra a kérdésre keresi a választ, milyen kriminológiai, rendészeti és jogi eszközökkel lehet az emberi méltóság tiszteletben tartása mellett hatékonyan fellépni a zavargások ellen.

A wattsi zavargások (Watts Riots)

1965. augusztus 11-én a 24 éves, rablás büntette miatt feltételes szabadságra bocsátás hatálya alatt álló *Marquette Frye* ittasan vezette az édesanyja, *Rena Price* tulajdonát képező Buick típusú személygépkocsit Los Angeles Watts nevű, többségében afrikai amerikaiak által lakott területében. Az autóban utasként tartózkodott a sofőr bátyja, *Ronald* is. Az ittas vezetés miatt történő rendőri igazoltatást követően az autóvezető őrizetbe vételére és a személygépkocsi lefoglalására került sor. *Frye* ellenállást tanúsított a rendőri intézkedéssel szemben, *Ronald* pedig elszalad a közelben lakó édesanyjukért, őt hívta segítségül a helyszínre. *Rena Price* – tanúvallomása szerint – azért érkezett a helyszínre, hogy megdorgálja fiát az ittas vezetés miatt, és birtokba vétellel megakadályozza a tulajdonát képező autó lefoglalását. Mire *Ronald* és *Rena Price* visszaértek az igazoltatás helyszínére, már egy kisebb tömeg verődött össze az utcán a helybeli lakosokból, akik szidalmazták az intézkedő rendőröket. *Frye* és a rendőrök közötti heves vitának percek alatt mintegy száz szemtanúja lett. Az intézkedő rendőrök – látva az összegyűlt és feldühödött tömeget – erősítést kértek. A helyszínre érkező rendőrautókat a tömeg követ dobálta meg, és a *Frye*, illetve általában a sötét bőrűek elleni rendőri erőszakra, túlkapásra hivatkozva támadóan léptek fel a kiérkező rendőrökkel

¹ Tanszékvezető egyetemi tanár, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar Büntető-eljárásjogi Tanszék. Kapcsolat: fantoly.zsanett@uni-nke.hu.

szemben.² Egy terhes nő a tömegből leköpte az egyik motoros rendőrt, amire őt a rendőrök kirángatták a tömegből. A feldühödött helyi lakosság ellenállása és erőszakos fellépése erre inkább erősödött, amikor *Frye, Rena* és *Ronald* még aznap letartóztatásba kerültek.³

Az eset után azonban az elégedetlen tömeg egyre nőtt az Avalon Boulevardon, és az elkövetkező hat napban egy közel 120 km²-es harci terület alakult ki Watts kerületében. Augusztus 12-én a rendőri vezetés egyeztetést kísérelt meg az afrikai amerikai felkelők vezetőivel, az egyeztető tárgyalások azonban nem vezettek eredményre. Los Angeles rendőrfőnöke végül arra az elhatározásra jutott, hogy a kaliforniai Nemzeti Gárdától kér segítséget.⁴

Augusztus 13-án 14 ezer nemzeti gárdista mellett a tengerészgyalogságot és – 2300 katonával – a hadsereget is bevetették a zavargások leverése céljából. Aznap éjjel tűzharcban meghalt az első civil áldozat.

Augusztus 14-én összesen mintegy 16 ezer rendőr és katona volt az utcákon, de nem sikerült helyreállítani a közrendet és a közbiztonságot. A színes bőrű tüntetők rendőrkocsikat zúztak, fosztogattak és gyújtogattak. Molotov-koktélok dobáltak és a háztetőkről tüzeltek fegyvereikkel. Az üzletek kirakatait bezúzva árukat tulajdonítottak el, különösen a tehetősebb afrikai amerikai tulajdonosok boltjait fosztogatták. A Los Angeles-i rendőrfőnök kijárási tilalmat rendelt el este 20 óra utánra Los Angeles déli és centrális kerületeiben, Watts egész körzetére és a többségében afrikai amerikaiak által lakott kerületekre. A kijárási tilalom alapján, aki 20 óra után az utcán tartózkodott, azt letartóztatták. Augusztus 15-ére, a kijárási tilalomnak köszönhetően, enyhültek a zavargások, egy nappal később pedig a zavargások utolsó mozzanatait is – közvetlen tűzharcokban – leverte a rendőrség.

A Watts kerületében történt zavargás összesen hat napig tartott, 30–35 ezer aktív résztvevővel és 70 ezer szimpatizánssal. 34 emberéletet követelt, 1032 személy sérült meg. Több mint 1000 ház rongálódott meg és körülbelül 400 millió dolláros kár keletkezett.⁵

Az előzményekhez tartozik, hogy 1915 és 1940 között zajlott az afrikai amerikai lakosság észak- és közép-nyugat Amerikába történő beáramlásának első hulláma. Ebből Los Angeles még kimaradt, inkább New York, Chicago, Philadelphia és Boston volt a célállomás. Az 1940-től kezdődő második bevándorlási hullám

² Max Felker-Kantor: Liberal law-and-order: the politics of police reform in Los Angeles. *Journal of Urban History*, 46. (2020), 5. 1030.

³ Lindsey Lupo: *Flak-Catchers. One hundred years of Riot Commission Politics in America*. Lanham, Lexington Books, 2010. 93.

⁴ Robert M. Fogelson: White on black. A critique of the McCone Commission Report on the Los Angeles riots. *Political Science Quarterly*, 82. (1967), 3. 337.

⁵ James Queally: Watts riots. Traffic stop was the spark that ignited days of destruction in L.A. *Los Angeles Times*, 2015. július 29.

azonban már Los Angelest sem kerülte el, kialakultak azok a kerületek, amelyek lakossága alulfizetett, alacsony iskolázottságú, rossz életkörülmények között tengődő, az egészségügyi ellátást nélkülözni kényszerülő fekete bőrű emberekből került ki. Los Angeles keleti részén Watts, míg déli részén Lompton voltak azok a földszinti lakóházas kerületek, ahol a lakosság többségének – általuk a faji megkülönböztetésre hivatkozva ugyan, de – gyakran gyűlt meg a baja a rendőrséggel. 1963 és 1965 között 65 afrikai amerikai személyt lőttek le ezekben a kerületekben rendőrök,⁶ és ezen időszak alatt mintegy 200 demonstrációt szervezett a fekete bőrű lakosság az életkörülményeinek javításáért.⁷ 1974 és 1979 első fele között a statisztika még rosszabb adatokat mutatott: a kérdéses időszakban Los Angeles rendőrei 584 gyanúsított ellen használtak fegyvert, a terheltek 55%-a afrikai amerikai, 22%-a spanyol volt. A fegyverhasználat során 128 halál következett be, az elhalálozottak 50%-a afrikai amerikai, 16%-a pedig spanyol volt.⁸

A wattsi zavargás után a többségében felső középosztálybeli, „fehérgalléros” szakértőkből álló *McCone Bizottság* vizsgálatot végzett,⁹ és jelentést készített arról, hogy milyen társadalmi és faji feszültségek vezettek a tüntetés kirobbanásához.¹⁰ A jelentés – körülbelül 10 ezer, a zavargásokban érintett személlyel készített interjú alapján – a további zavargások megelőzése érdekében javasolja a rendőrség és a civil lakosság kapcsolatrendszerének javítását, a munkanélküliség csökkentését a kerületben, az oktatás felzárkóztatását a fehér lakosság által lakott kerületek szintjére és az emberi jogi mozgalmak keretében kialakuló tiltakozó felvonulások visszaszorítását.¹¹ A jelentés a wattsi zavargás kapcsán rögzítette, hogy Los Angeles fekete bőrű lakosságának mindössze 2%-a volt érintett az utcára vonulásban, többnyire munkanélküli, alacsony iskolázottságú, bűnözői életvitelt folytató fiatalok.¹² Rendészeti szempontból a jelentés kiemelte, hogy a Nemzeti Gárda bevetésére korábban kellett volna sort keríteni, így a tömegzavargás már jóval hamarabb is megszüntethető lett volna.¹³ A jelentést számos szakmai támadás érte, amelyek a zavargás valódi okaként a fekete bőrű lakosság ellehetetlenült gazdasági helyzetét és faji szegregációját nevezték meg.¹⁴

⁶ Robin D. G. Kelley: Watts. Remember what they built, not what they burned. *Los Angeles Times*, 2015. augusztus 11.

⁷ A témáról részletesen lásd William Brink – Louis Harris: *The negro revolution in America*. New York, Simon and Schuster, 1964.

⁸ Felker-Kantor (2020): i. m. 1038.

⁹ Scoble Harry M.: The McCone Commission and social science. *Phylon*, 29. (1968), 2. 167.

¹⁰ Roger Daniels: Violence in the city – An end or a beginning? A report by the Governor's Commission on the Los Angeles riots (Dec. 2, 1965). *Pacific Historical Review*, 35. (1966), 2. 239–240.

¹¹ Fogelson (1967): i. m. 339.

¹² Scoble (1968): i. m. 172.

¹³ Fogelson (1967): i. m. 357.

¹⁴ Lupo (2010): i. m. 93–94.

Rodney King története

Rodney King 1991. március 3-án 185 km/óra sebességgel vezette a személygépkocsiját Los Angeles egyik déli kerületében. Bár a sebességtúllépésre a többnyire afrikai amerikai lakosok által lakott kerületben került sor, a színesbőrű fiatalember a közúti ellenőrzésre – saját későbbi vallomása szerint – azért nem állt meg, mert tartott attól, hogy az adott kerületben bizonyosan rendőri túlkapás és agresszió áldozata lesz. Előéletét tekintve pedig feltételeken volt szabadlábon, rablás büntetése miatt töltött szabadságvesztésből kapott kedvezményt. Az őt üldözőbe vevő rendőrautó végül egy másik, többségében nem színesbőrűek által lakott kerületben tudta őt megállásra kényszeríteni. A rendőrautóból kiszálló négy rendőr (három fehér és egy spanyol ajkú személy) bántalmazni kezdte a sértettet: gumibotokkal ütlegelték, megrugdosták, majd a földre teperték, maradandó fogyatékossgot okoztak a sértettnek.¹⁵ A bántalmazást az egyik erkélyről *George Holliday* szemtanú videókazettára rögzítette. A 12 perces videófelvétel másnap a helyi televízióban, harmadnap pedig az országos médiában is bejárta Amerikát, a felháborodási hullám végigsöpört az egész országon. A Los Angeles-i afrikai amerikai lakosság elkeseredett dühét csak növelte, hogy pár nappal később 1991. március 16-án egy *Latasha Harlins* nevű 15 éves afrikai amerikai diáklányt lőtt le saját fegyverével egy koreai áruházban pénztárosként dolgozó, 51 éves koreai nő, *Soon Ja Du*. Az emberölés okaként az elkövető azt jelölte meg, hogy a sértett nem volt hajlandó kifizetni egy 2 deciliteres dobozos narancslevet, amely kapcsán szóváltásba keveredtek. Amikor a sértett – rövid dulakodást követően – sem engedte el az üdítősdobozt, és azzal együtt szándékozott távozni az áruházból, a koreai pénztárosnő elővette a pultból a fegyverét és lelőtte a fekete bőrű sértettet.

Ilyen előzmények után került sor a *Rodney Kinget* bántalmazó négy rendőr elleni büntetőper lefolytatására, alig egy évvel *King* bántalmazást követően. A tárgyalást azonban nem az általános illetékesség szerinti bíróság folytatta le, hanem egy másik, többségében fehér bőrűek által lakott kerületben (Silly Valley) működő bíróságot jelöltek ki. Az ítélethirdetést széles körű társadalmi érdeklődés előzte meg országszerte, ám – a várakozással ellentétben – a fehér bőrű esküdtekből álló esküdtszék minden vádpontban felmentette mind a négy vádlottat.¹⁶ A Los Angeles-i afrikai amerikai lakosság elégedetlen volt az ítélettel, és úgy értelmezte azt, hogy a fehér bőrű rendőrök a törvényeken felül állnak, bármilyen

¹⁵ Rodney King később (1994-ben) kártérítési pert indított Los Angeles város ellen, amely polgári perben közel 4 millió dollár kártérítést ítélt meg számára a szövetségi bíróság.

¹⁶ Később, 1993. április 7-én egy megismételt eljárásban az új bíróság a négy vádlottból kettőt bűnösnek talált és 30 nap szabadságvesztésre ítélte őket.

bűncselekményt elkövethetnek a sérelmükre.¹⁷ Ezért 1992. április 29-én kezdetét vette egy hat napig tartó zavargássorozat, amely leginkább Los Angeles déli részét érintette. A környéken a Molotov-koktélok dobálása, több ezer lakóház felgyújtása, szintén ezres nagyságrendben üzletek fosztogatása, és a koreai boltok kirablása általános állapotá vált. A fekete bőrű felkelők kövekkel dobálták az autókat, fosztogattak, a Florance és Normandie utak kereszteződésénél egy kamionból kirángattak egy fehér bőrű sofört és – a média számára rögzített helikopterfelvételek tanúsága szerint – szinte halálra kövezték. A közrend és a közbiztonság teljes mértékben megszűnt, összeomlott a rendfenntartás és a tűzoltóság is. Az időközben elrendelt kijárási tilalom ellenére is nyílt háború folyt az utcákon, és az USA harmadik legnagyobb személyi állományával büszkélkedő Los Angeles-i rendőrség tehetetlennek bizonyult a faji alapú zavargás megfékezésében. Először 2000 nemzeti gárdista és a tengerészgyalogság bevetésére került sor, végül összesen mintegy 13 ezer katona szállta meg a várost. A zavargás során összesen 11 ezer embert tartóztattak le, és 3767 ház égett porig.

Rodney King bántalmazását követő egy hónapon belül Los Angeles polgármestere felállítatott egy bizottságot a történetek belső, hivatásos rendőri állományon belüli kivizsgálására. A bizottság vezetését *Warren Christopher* ügyvédre bízta, aki létrehozott egy hat főből álló testületet. 1991 júliusára a bizottság elkészítette 297 oldalas jelentését, amelyben arra a megállapításra jutott, hogy Los Angelesben a rendőri állomány jelentős része jogellenesen alkalmaz erőszakot a lakossággal szemben, és intézkedései során tudatosan figyelmen kívül hagyja a vonatkozó szakmai irányelveket, utasításokat. A jelentés kiemelte, hogy a rendőrség állományába tartozók közül olyanok is vannak, akik hátrányosan megkülönböztető eljárásokat alkalmaznak az eljárás alá vont személy bőrszínére tekintettel és előítéletekkel élnek a színes bőrű állampolgárokkal szemben. A beszámoló ajánlást fogalmaz meg az állomány kiválasztása és kiképzése, valamint továbbképzése során alkalmazandó módszerekre. A bizottság javasolta a rendőrfőnök leváltását is. A jelentés eredményeképpen 44 hivatásos rendőr ellen indult eljárás, akikről bizonyítást nyert, hogy túlkapásokat valósítottak meg.

Az ítélet kihirdetését követően kitört zavargások leverése után a Los Angeles-i lakosság számára egyértelművé vált, hogy a *Christopher-jelentés* nem hozott eredményt. A következő felállított testület a *William Webster* által vezetett *Webster-bizottság* lett, amely 1992 októberében látott munkához és 1993 májusára készítette el 400 oldalas jelentését. A *Webster-jelentés* – ellentétben a *Christopher-jelentéssel* – alapvetően a hangsúlyt nem a rendőri erőszak szükségtelen alkalmazására helyezte, sokkal inkább a rendőrség belső szervezeti egységeinek strukturális

¹⁷ Deborah Waire Post: Race, riots and the rule of law. *Denver University Law Review*, 20. (1993), 2. 237–263.

megújítását jelölte meg célként. Kiemelte továbbá – ahogyan azt már 1965-ben a wattsi zavargásokat követően született *McCone-jelentés* is tette – a szociális problémák megoldásának szükségességét a zavargások megelőzése érdekében, ezáltal inkább a prevenció fontosságára fókuszált.¹⁸

Több dimenziós rendszert?

A megoldáshoz vezető utak felvázolása *Monika C. Bell* szerint több síkon történhet.¹⁹ Ha csupán szervezeti, igazgatási szinten (1) kerül sor a megoldások kutatására, akkor a rendőrség hivatásos állományához csoportosított pénzügyi eszközök újraosztása, illetve a területi ellátási kötelezettség földrajzi terének csökkentése vezethet eredményesebb rendfenntartási mutatókhoz.

A jogi megoldások síkján (2) a negyedik alkotmánymódosítás értelmezési kérdései kerülnek boncolgatásra. A negyedik alkotmánymódosítás értelmében ugyanis a hatóságok indokolatlanul nem korlátozhatják az állampolgárokat a házijog és a tulajdonjog gyakorlásában, azaz hatósági engedély nélkül (ház)kutatást, motozást, lefoglalást nem foganatosíthatnak. (A hatósági engedély kibocsátásához pedig bűncselekmény – bizonyítékokkal alátámasztott – alapos gyanúja szükséges.) A negyedik alkotmánykiegészítés joggyakorlati értelmezéséből fakad az is, hogy a rendőrség nem gyakorolhatja rendészeti és büntetőeljárási jogosítványait visszaélés-szerűen. Csak néhány állam tisztázza azonban jogilag azokat a feltételeket, amelyek a rendőri erőszak jogszerű alkalmazását alátámasztják. (Kaliforniában például akkor van helye – akár élet elleni – erőszakos fellépésnek, ha élet vagy testi épség elleni közvetlen fenyegető veszélyhelyzet áll fenn, és a rendőr képes a minősített veszélyhelyzet elhárítására, továbbá az adott helyzetben erre a lehetősége is megvan.) A jogalkotás terén hasznos lenne szövetségi jogforrásokban megkövetelni az egyes rendőri szervezeti egységektől olyan adatbázis vezetését, amelyben rögzítik az utólag alaptalannak minősített kényszerintézkedéseket, illetve testi kényszerítő eszközöket. Továbbá a rendőri túlkapások megfékezése érdekében a belső utasítások pontosítása és a megfelelő szervezeti kultúra kiépítése és fenntartása is szükséges, hiszen a rendőri állomány tagjai úgy viselkednek, ahogyan vezetőik és kollégáik elvárják tőlük.²⁰

¹⁸ Stephen Averill Sherman: *The City of Angels, the sins of the LAPD and the dos and don'ts of policing reform. Kinder Institute Research*, 2020. július 30.

¹⁹ Monica C. Bell: *Police reform and the dismantling of legal estrangement. Yale Law Journal*, 126. (2017), 7. 2141.

²⁰ Seth W. Stoughton – Jeffrey J. Noble – Geoffrey P. Alpert: *How to actually fix America's police. The Atlantic*, 2020. június 3.

Szintén a jogi megoldásokhoz tartozik az USA-ban ismert úgynevezett „qualified immunity” jogintézményének megszüntetése. Ezen doktrína alapján ugyanis a rendőrség hivatásos állományába tartozó személyek nem tartoznak civiljogi (kártérítési) felelősséggel a hivatali eljárásuk alatt, illetve azzal összefüggésben elkövetett cselekedeteikért, csupán akkor, ha a felperes (károsult) bizonyítja, hogy az eljáró rendőr olyan alapjogsértést követett el a sérelmére, amelynek felismerése bárkitől elvárható.²¹ A doktrína eltörlésével a rendőri állomány tagjainak közvetlen, személyes felelőssége kerülne előtérbe, ami elősegíti a rendeltetésszerű köteleességteljesítést.

A társadalomközpontú, a közösség érdekeire fókuszáló megoldások (3) terén a rendészeti szervek működésének demokratizálása, tevékenységük megfelelő átláthatóságának biztosítása jelölhető meg célkitűzésként. Idesorolható az egyeztetési folyamatok felerősítése a hatóságok és a civil közösség(ek) tagjai között, amely során manapság egyre inkább előtérbe kerül a „civil rendőrség” létjogosultsága. *Sklansky* szerint ennek köszönhetően ma már lényegesen jobb a kapcsolat a rendőri szervek és a helyi közösségek között. A rendőrség személyi állománya jobban képzett, lényegesen ritkábban kerül sor hatósági túlkapás és rendőri erőszak alkalmazására, mint 25 évvel ezelőtt. Ugyanakkor a szerző szerint a fejlődésnek valós akadályát képezi a rendőri szervek decentralizáltsága. Az USA-ban 18 ezer rendfenntartó intézmény létezik, amelyek közül nem egy rendkívül alacsony személyi állománnyal (például 25 fő alatti létszámmal) működik. A decentralizált szervezeten belül pedig a szemléletváltás átvezetése nehézkes.²² Az intézményi szerepkörök górcső alá vétele azonban kétségtávolan azt támasztja alá, hogy az USA elindult abba az irányba, hogy finomítani, illetve visszaszorítani igyekszik a hatósági beavatkozás létjogosultságát, mindeközben belátja, hogy erősíteni kell a szociális jólét biztosítása érdekében tett intézkedéseket.²³ Ennek jó példája a Los Angelesben hamarosan bevezetésre kerülő speciális rendőri átszervezés, amelynek lényege szerint a hivatásos rendőrök a mentális problémákkal küzdő, illetve családi vagy szomszédos viszályba keveredett áldozatoktól beérkező telefonhívásokat személyesen fogadva járnak el, karöltve egyes szociális intézményekkel.²⁴

²¹ Stoughton–Noble–Alert (2020): i. m.

²² David Alan Sklansky: Twenty-five years after Rodney King: has there been a progress? *Stanford Law School*, 2016. július 20.

²³ Bell (2017): i. m. 2149.

²⁴ Alexandra Meeks – Scottie Andrew: Los Angeles City Council moves forward with plan to replace police officers with community-based responders for nonviolent calls. *CNN*, 2020. június 30.

Irodalomjegyzék

- Bell, Monica C.: Police reform and the dismantling of legal estrangement. *Yale Law Journal*, 126. (2017), 7. 2054–2150. Online: <https://www.yalelawjournal.org/essay/police-reform-and-the-dismantling-of-legal-estrangement>
- Brink, William – Louis Harris: *The negro revolution in America*. New York, Simon and Schuster, 1964.
- Cohen, Jerry – William S. Murphy: *Burn, baby, burn! The Los Angeles race riot, August 1965*. New York, Dutton, 1966.
- Daniels, Roger: Violence in the city – An end or a beginning? A report by the Governor's Commission on the Los Angeles riots (Dec. 2, 1965). *Pacific Historical Review*, 35. (1965), 2. 239–240. Online: <https://doi.org/10.2307/3636691>
- Felker-Kantor, Max: Liberal law-and-order: the politics of police reform in Los Angeles. *Journal of Urban History*, 46. (2020), 5. 1026–1049. Online: <https://doi.org/10.1177/0096144217705462>
- Fogelson, Robert M.: White on black. A critique of the McCone Commission Report on the Los Angeles riots. *Political Science Quarterly*, 82. (1967), 3. 337–367. Online: <https://doi.org/10.2307/2146769>
- Kelley, Robin D. G.: Watts. Remember what they built, not what they burned. *Los Angeles Times*, 2015. augusztus 11.
- Lupo, Lindsey: *Flak-Catchers. One hundred years of Riot Commission Politics in America*. Lanham, Lexington Books, 2010.
- Meeks, Alexandra – Scottie Andrew: Los Angeles City Council moves forward with plan to replace police officers with community-based responders for nonviolent calls. *CNN*, 2020. június 30.
- Post, Deborah Waire: Race, riots and the rule of law. *Denver University Law Review*, 20. (1993), 2. 237–263.
- Queally, James: Watts riots. Traffic stop was the spark that ignited days of destruction in L.A. *Los Angeles Times*, 2015. július 29.
- Scoble, Harry M.: The McCone Commission and social science. *Phylon*, 29. (1968), 2. 167–181. Online: <https://doi.org/10.2307/273947>
- Sherman, Stephen Averill: The City of Angels, the sins of the LAPD and the dos and don'ts of policing reform. *Kinder Institute Research*, 2020. július 30. Online: <https://kinder.rice.edu/urbanedge/2020/07/30/police-reform-houston-task-force-los-angeles>
- Sklansky, David Alan: Twenty-five years after Rodney King. Has there been a progress? *Stanford Law School*, 2016. július 20. Online: <https://law.stanford.edu/2016/07/20/twenty-five-years-after-rodney-king-has-there-been-progress>
- Stoughton, Seth W. – Jeffrey J. Noble – Geoffrey P. Alert: How to actually fix America's police. *The Atlantic*, 2020. június 3.

Farkas Ákos¹

A kihallgatási jegyzőkönyvek és a tisztességes eljárás a nyomozás során

Németh Zsolttal először az 1980-as években a MTV képernyőjén „találkoztam”, ahol világosan és szabatosan, könnyed stílusban nyilatkozott a magyarországi bűnözésről. Ezt a stílusát és felkészültségét azóta is nagyra értékelem. Később, 1990 és 2000 között, kollégaként együtt dolgoztunk az Országos Kriminológiai Intézetben, de sokszor találkoztunk különböző szakmai fórumokon, majd már barátként fonyódi vitorlásán, ahol nyilvánvalóvá vált, hogy nemcsak kiváló szakember, hanem nagyszerű balatoni hajós is. Nem egyszer volt beszélgetésünk tárgya a nyomozás során folytatott kihallgatás, a kihallgatási technikák, a jegyzőkönyvezés, amely Magyarországon a tudományos kutatások elhanyagolt témája, de a rendőrképzésben sem foglal el kiemelt helyet. Egyetértettünk abban, hogy ezen változtatni kellene. Érdeemes lenne kutatási projektet szervezni erről a témáról. Ez azóta is várat magára. Érdeklődésem a téma iránt azóta sem csökkent. Így egyértelmű volt, hogy a készülő ünnepi kötetben egy ilyen témájú tanulmánnyal kívánok tisztelni az ünnepelt előtt.

A probléma

A szakmabeli olvasó a cím alapján talán egy érdekesebb területet választana olvasmányai tárgyául, hiszen a büntető eljárási jegyzőkönyv – első pillantásra – nem tartozik a felvillanyozó témák közé. Megváltozhat azonban az álláspontja, ha végiggondolja, hogy miben rejlik a jegyzőkönyv jelentősége, és a végén ő is arra a következtetésre jut, hogy az több mint egy közokirat.

Tanulmányommal szeretném felhívni a figyelmet arra, hogy a jegyzőkönyv a tudományos szakirodalomnak elhanyagolt témája.² A tudományos vizsgálódás

¹ Egyetemi tanár; Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Bűnügyi Tudományok Intézete Büntető Eljárásjogi és Büntetés-végrehajtási Jogi Intézeti Tanszék. Kapcsolat: prof.akos.farkas@gmail.com.

² A jegyzőkönyvről az utóbbi néhány évben egyetlen tanulmány jelent meg, lásd Liziczay Sándor: A jegyzőkönyv jelentősége a büntető eljárásban. *Jog és Nyelv*, (2019), 1. 12–24. A cím annyiban félrevezető, hogy a szerző kizárólag a bírósági tárgyaláson készült jegyzőkönyvezés kérdéseit, ezen belül is a jegyzőkönyvvezető szerepét tárgyalja részletesen, azonban nem tér ki a nyomozás során készült jegyzőkönyvek problémáira.

hiánya folytán pedig a büntető eljárás számos olyan dimenziója marad rejtve, amelyek a büntetőjogi felelősség megállapítása szempontjából – olyan kérdések eldöntése, mint kizárás, fegyelmi felelősség – nem hagyhatók figyelmen kívül.

A jegyzőkönyv és a jegyzőkönyvezés végigkíséri az egész büntetőeljárást annak megkezdésétől a büntetőjogi felelősségről szóló döntésig. E folyamat során a különböző eljárási szakaszokban számtalan jegyzőkönyv készül, és nem csupán a címben említett kihallgatásokról. A büntető ügyirat tulajdonképpen nem más, mint szakvélemények, iratok, jegyzőkönyvek és határozatok különböző szempontok szerint rendszerezett gyűjteménye.

A büntetőeljárás a bűncselekmény elkövetésének és a terhelt büntetőjogi felelősségének törvényes rendben, tisztességes eljárás (tárgyalás) keretében történő bizonyításáról szól. A bizonyítás során a terhelt és a tanú kihallgatásáról készült jegyzőkönyveknek kiemelt jelentőségük van. Ez még akkor is igaz, ha a bizonyítási eszközök és eljárások köre jóval gazdagabb, és a vallomások bizonyító értékét a más bizonyítási eszközökből és eljárásokból származó bizonyítékokhoz mérve lehet megítélni. Számos esetben azonban a vallomásokból származó bizonyítékok a meghatározók a büntetőjogi felelősségről szóló döntés során.

A jegyzőkönyv a 2017. évi XC. törvény (Be. 358–360. §) szerint három részből áll össze: a személyi részből, a hatóságok és a bíróság tájékoztatási kötelezettségének és az erre adott válaszok dokumentálásából és a tartalmi részből, a tényleges vallomásból. Az azonosítás és a tájékoztatás fontosságát nem vitatva, nem lehet senkinek kétsége afelől, hogy a bizonyítás során a jegyzőkönyv tartalmának van legnagyobb jelentősége.

A jegyzőkönyv tartalmát hárman alakíthatják: a kihallgató, a jegyzőkönyvvezető (ez a két eljárási szereplő a magyar nyomozási gyakorlatban rendszerint azonos) és a kihallgatott személy (terhelt, tanú).

A kihallgatás szereplőinek interakciói során alakul ki a vallomás tartalma. Kérdések hangoznak el a kihallgatást végző részéről, erre valamilyen válasz születik (bár a hallgatáshoz való jog gyakorlása során a kérdés válasz nélkül marad), ezeket pedig jegyzőkönyvbe kell foglalni. Azt, hogy ez miként történik, ki milyen hatást gyakorol a jegyzőkönyv tartalmára, a következőkben vizsgálom meg.

A vallomás születése

Kihallgatási technikák

A kihallgatás a kihallgatást végző és a kihallgatott közötti játszma, amelynek során mindkét személyt eltérő célok vezérlik. A terhelt célja – ha elkövette a bűncselekményt – a következmények elkerülése, illetve minimalizálása,

a felelősségre vonással együtt járó alacsony önbecsülés és a személyes sérülés elkerülése, míg a kihallgatást végző legfőbb célja – ha megalapozottan feltehető, hogy a terhelt követte el a bűncselekményt – a beismerő vallomás megszerzése, mint utaltunk rá, még akkor is, ha a rendelkezésre álló bizonyítékok ezt már nem tennék szükségessé.

A kihallgató számára a bűncselekménnyről és az elkövetőről elérhető megfelelő információk szükségesek, ellenkező esetben a kihallgatást végző komoly hátrányba kerülhet. A felkészületlen vagy hiányosan felkészült kihallgató (vizsgáló, ügyész, bíró) kockára teszi saját, személyes tekintélyén túl az ügy sikerét, időt és anyagiakat pazarol fölöslegesen az ügyre, nem utolsósorban részben vagy egészben átengedi az irányítást a terheltnek.

Erre hívta fel a figyelmet a 2005-ben nagy port kavart ügyészégi kihallgatás-részlet, Kulcsár Attila, a sikkasztással vádolt bróker kihallgatásának videófelvetele. Ennek elemzése azt mutatta, hogy bár

„[A] kihallgatást egyértelműen az ügyészégi kihallgatók vezették [...] ők tették fel a legtöbb kérdést, ők adták a legtöbb utasítást és ők döntöttek a technikai részletekről. [...] A kihallgatók az általuk kijelölt határok között nagy mozgásteret engedtek Kulcsár Attilának, tematikailag és interakcionálisan is. Kulcsár ezzel élt is: a kihallgatás során mind kérdések felvetésével, mind önálló megjegyzésekkel és önálló témakezdeményezésekkel jelentős aktivitást és együttműködést mutatott.”³

Kulcsár Attilát így sem sikerült feltáró jellegű beismerő vallomásra ösztönözni, ami arra utal, hogy a kihallgatók dominanciájuk adta előnyüket nem tudták kihasználni, mert – vagy nem volt elég terhelő bizonyítékuk, tehát az addig végzett nyomozás hiányos volt, vagy nem ismerték alaposan a rendelkezésükre álló anyagot – nem voltak olyan stratégiai információk birtokában, amelyek a gyanúsítottat erre ösztönözték volna. De az sem kizárt, hogy kihallgatástechnikai ismereteik voltak hiányosak. Ennek következményeit máig kihatóan is tapasztalhatjuk, hiszen az ügyet hatályon kívül helyezés folytán megismételt eljárás keretében ismételten tárgyalta a Fővárosi Törvényszék, és csak 2018-ban tett pontot az ügy végére.

A felkészülés nem csupán a tények ismeretét, magabiztos kezelését érinti. A kihallgatónak fel kell készülnie szellemileg és pszichológiailag is. Fel kell ismernie a kihallgatott hazugságait, elterelő manővereit, megtévesztési próbálkozásait. Ha erre nem képes, a kihallgató további megtévesztő manőverekre, hazugságokra bátorítja a kihallgatott személyt. De fel kell ismernie az őszinteség és az együttműködés jeleit, és el kell kerülnie a hamis beismerő vallomás buktatóit.

³ Hámori Ágnes: Dominancia és barátságosság a Kulcsár-kihallgatáson. *Magyar Nyelvőr*, 130. (2006), 2. 161.

A gyanúsított beismerése annál valószínűbb, minél elfogadhatóbb a számára kínált következmény, mint a bűncselekmény okozta belső gyötrődés frusztráció. Ezek befolyásolhatók a kihallgatás során.

A befolyásolás, meggyőzés során az USA-ban – de feltehetően más országokban is – általában az alábbi érvek jönnek számításba:

- a kihallgatott jól felfogott érdekeire hivatkozás;
- a terhelt szembesítése a rendelkezésre álló bűnösség mellett szóló bizonyítékokkal;
- a terhelt bűnössége tagadásának sikerébe vetett hite aláásása;
- a terhelt szembesítése saját verziójának ellentmondásaival;
- magatartásanalízis-interjú eredményeinek felhasználása;
- az együttműködés fontosságára való hivatkozás;
- a terheltnek morális/pszichés egerút felkínálása;
- a terhelt bűnösségére vonatkozó hamis bizonyítékra való hivatkozás;
- dicséret és hízelgés alkalmazása;
- a szakvéleményre való hivatkozás;
- az elkövető lelkiismeretére hivatkozás;
- a cselekmény morális súlyának minimalizálása.⁴

Ezek közül a legsikeresebb érvek, amelyek a beismerést elősegítik, a terhelt lelkiismeretére hivatkozás, a terhelt vallomásában rejlő ellentmondások felfedése, a vádlott dicsérete, hízelgés, valamint a cselekmény morális súlyának csökkentése/pszichés mentségek. A legnehezebb azoknál a gyanúsítottaknál beismerő vallomást elérni, akiknek magas a szorongástűrő- és erős a manipulálóképessége.

Az, hogy melyik érv a meggyőzőbb, függ az elkövető alkatától – ennek két nagy csoportját különböztetjük meg. Az egyik csoport az emocionális, a másik a racionális elkövetőké. Az emocionális elkövetőknél a bűncselekmény feszültséget, stresszt, lelkiismeret-furdalást okoz. A megértés, a szimpátia kinyilvánítása, a lelkiismeretére hivatkozás kedvező benyomást tesz rá, ennek folytán nagyobb a valószínűsége annak, hogy együttműködővé válik.

A racionális elkövetőknél viszont a tények, érvek, a logikus érvelés a meghatározó. Rájuk a bizonyítékok, a vallomásában rejlő ellentmondások felfedése gyakorol nagyobb hatást. A kétféle megközelítés nem zárja ki egymást, így, ha eltérő hangsúlyokkal is, de ugyanannál az elkövetőnél együtt alkalmazhatók.

A kihallgatónak tehát ismernie kell a terhelt jellemének erős és gyenge vonásait, attitűdjeit, értékelnie kell, hogy milyen következményekre számíthat, ha a terhelt tagad, milyen a terhelt szorongásokkal szembeni tűrőképessége. Célja,

⁴ Richard A. Leo: Inside the interrogation room. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 86. (1998), 2. 266–303.

hogy befolyást gyakoroljon a terheltnek a (jog)következmények súlyáról, bekövetkezésének valószínűségéről alkotott képére, növelje a bűncselekmény elkövetése által kiváltott szorongását, megtalálni az ehhez szükséges eszközöket.

A Reid-technika is az előbb említett tényezőket használja fel. A technikának kilenc eleme ismert.

Az *első* a bemutatkozást, megismerkedést (amely nélkülözhetetlen udvariassági gesztus) követően a terheltnek a bűncselekmény elkövetésével való szembesítése, a gyanúsítás, amelynek során határozottan közlik vele a hatóság álláspontját, hogy ő követte el a bűncselekményt. Ez a határozottság, egyértelműség akkor is szükséges, ha a kihallgató kezében nincsenek egyértelmű bizonyítékok, hogy a terhelt követte el a bűncselekményt. Az ezt követő rövid szünetben a kihallgató felmérheti a terhelt reakcióját. A Reid-technika kidolgozói szerint a terhelt passzív, közömbös reakciója a megtévesztés jele. Ezt követően tájékoztatják a terheltet arról, hogy a kihallgató által vélt igazság feltárása számára milyen előnyökkel és lehetőségekkel jár, anélkül, hogy például a büntetés enyhítésére vonatkozó konkrét ígéretekkel tennének neki. Ilyen előny, lehetőség például azoknak a méltányolható motívumoknak, körülményeknek a feltárása, amelyek az elkövetéshez vezettek, a terhelt szándékának a kinyilvánítása, hogy az okozott kárt megtéríti.

A *második fázis* a felelősség tematizálása, pozicionálása, mentségek keresése. Ennek során a kihallgató lehetőséget kínál a terheltnek arra, hogy kifejtse, megindokolja, hogy a terhére rótt bűncselekményért a felelőssége miért csekély vagy hiányzik, vagy valamilyen „arcmegőrző” morális kiutat kínál számára. Ebben a kihallgató is – a beismerő vallomás megszerzése érdekében – aktív partnernek mutatkozik.

Ennek során a terhelt elismerheti ugyan a bűncselekmény elkövetését, ugyanakkor a cselekmény súlyosságát vitatja, vagy a saját szerepét, felelősségét állítja be csekélyebb fokúnak.

A tematizálásnak ez a válfaja elsősorban az emocionális típusba tartozó elkövetőknél sikeres, ugyanis az ő alapvető meghatározó érzelmük a bűntudat és a szégyen. Ha morálisan képes megmagyarázni a tettét, enyhíteni morális felelősségét, ez a beismerő vallomás megtételét is könnyebbé teszi.

A *harmadik lépés* a terhelt tagadásának a kezelése. Ritka az olyan eset, hogy a terhelt azt követően, hogy elé tárták a bizonyítékokat, elismeri a felelősségét és beismerő vallomást tesz. A terhelt alapreakciója a tagadás. A kihallgató állításainak elutasítása. A tagadás kezelése a kihallgató munkájának egyik legkritikusabb része. Ha ennek a kezelése nem történik szakszerűen, minden erőfeszítése hiábavalóvá válik. Ebben a fázisban meg kell akadályoznia a terheltet a szükségtelen tagadásban, és meg kell győznie őt, hogy az igazat vallja, ismerje be bűnösségét.

A *negyedik lépés* a terhelt ellenkezésének az elhárítása. Ha a terhelt azt tapasztalja, hogy az egyszerű tagadás nem célravezető, a leggyakrabban nem a beismerést választja, hanem megkísérli a kihallgatót arról meggyőzni miért nem

lehetett az elkövető. (Azért nem követhette el a fegyveres rablást, mert soha nem volt fegyvere, az elkövetéskor a helyszín közelében sem járt, nem volt szüksége pénzre, mert egy csomó van bankszámláján stb.)

Az ellenkezés megjelenése a terhelt fegyvertárában az offenzív stratégia jele, és általában arra utal, hogy a terheltet felelősség terheli a bűncselekmény elkövetésében.

A kihallgatónak ezt az ellenkezést el kell hárítania, fenn kell tartania a kihallgatás feletti kontrollt. Ha a terhelt azt a tapasztalja, hogy dominanciára törekvése sikertelen, nem vezet sehová, nem kísérletezik tovább, nem vesz aktívan részt a kihallgatásban, visszavonulót fúj, és akár óráig sem hajlandó részt venni a kommunikációban. Erre a helyzetre a kihallgatónak az addig megszerzett pszichológiai előnyét megtartva gyorsan kell reagálnia.

Az *ötödik lépés* célja a terhelt figyelmének megszerzése és megőrzése. Ha a kihallgató felismerte a visszautasítás passzív jeleit, meg kell kísérelnie a terhelt figyelmének felkeltését és meg kell őriznie azt. Ebben a szituációban a terhelt levertnek és legyőzöttnek tűnik. Ezt az állapotot Inbau szerint segít megváltoztatni, ha a kihallgató a kihallgatott és közte addig meglévő fizikai távolságot csökkenti, felveszi vele a szemkontaktust, óvatosan megérinti, keresztnevéen szólítja. A tapasztalatok szerint ilyen trükkök hatására bűnös elkövető a kihallgató javaslataira odafigyel.

A *hatodik lépés* ennek a helyzetnek a szerves folytatása. Ebben a fázisban a terhelt felébredő figyelme és azon jelek alapján, amelyek a beismerés irányába mutatnak, a kihallgató megértést és szimpátiát mutathat a terhelt iránt, ezzel is ösztönözheti a beismerésre. Növelheti a lelkiismeret-furdalását, ha például arra hivatkozik, hogy a sértett a beismerés hiányában milyen hátrányos helyzetbe kerül, illetve végső esetben hivatkozhat a terhelt (maradék) tisztességére, becsületére vagy hitére, ha ez feltétlenül szükséges. Mindezek azt a célt szolgálják, hogy a kihallgató a terhelt lehetséges gyenge pontjait kihasználja és megtörje a még meglévő ellenállását.

A *hetedik fázis* a beismeréssel kapcsolatos alternatív megoldások vázolását foglalja magában. Ez a cselekmény beismerésének megkönnyítéséhez járul hozzá azáltal, hogy a cselekmény elkövetését kiváltó motívumok, illetve a cselekmény elkövetésének célja magyarázatában kínál alternatív magyarázatra lehetőséget, mondhatni pszichés egérutat, mentséget.

A *nyolcadik fázis* az eddigi hét fázisra épülő tényleges, feltáró jellegű beismerő vallomás, míg a *kilencedik fázis* ennek tényleges jegyzőkönyvbe foglalása.

A Reid-féle technika által alkalmazott nyomásgyakorlási módszerekkel szemben többen fogalmaznak meg olyan kritikákat, hogy túl nagy a veszélye annak, hogy hamis vallomást eredményez.⁵ Inbau és szerzőtársai által a Reid-féle

⁵ Gudjonson, Gisli H.: *The psychology of interrogations and confessions. A handbook*. Chichester, Wiley, 2008. 158–172.

technikáról legutóbb megjelent könyvükben is foglalkoznak az igaz és hamis vallomás problémájával,⁶ és megállapítják, hogy a módszer pontos betartása, a kézikönyvek utasításainak pontos követése esetén ezek aránya minimalizálható.

A Reid-féle technika mellett létezik egy másik gyakran alkalmazott módszer, amely a nyomásgyakorlás pszichológiai eszközeinek előbb vázolt tárházából alig alkalmaz valamit. Ez a módszer az úgynevezett „kognitív interjútechnika” és a „tárgyalásmenedzsment”, amelyeket Nagy Britanniában dolgoztak ki, de alkalmazására nem csupán az angol nyomozások kínálnak terepet, hanem egyre szélesebb körben, egyebek mellett az USA-ban, válik népszerűvé.

Ez a módszer is komoly ténybeli és pszichológiai felkészülést igényel. A kapcsolatteremtési, kommunikációs készség, a korrekt kapcsolat fenntartása a kihallgató dominanciája mellett és az ügyre vonatkozó alapos és pontos ismeretek elengedhetetlen feltételei ennek a módszernek.

A brit rendőrség által használt, az előbb említett két kihallgatási technikára épülő módszer öt fázisból áll.

Az *első* a kihallgatás előkészítése, megtervezése. Ahhoz, hogy a terhelt kihallgatása eredményes legyen, ismerni kell az ügyben addig tett intézkedéseket, beszerzett bizonyítékokat, tanúvallomásokat, más terhelt(ek) által tett vallomásokat. Ezek ismeretében lehet körülhatárolni azokat az ismereteket, amelyeket a terheltől meg akarnak tudni, illetve amelyek segítségével el lehet érni, hogy a terhelt beismerő vallomást tegyen. Ehhez a folyamathoz tartozik a kihallgatással érintett témakörök meghatározása, ezek egymáshoz kapcsolódása, az egyes témakörökhöz tartozó alapvető kérdések megfogalmazása előre.

A *második* fázis a kihallgatandó személlyel való találkozás, a vele való megismerkedés (bemutatkozás, rövid, általános beszélgetés, személyes ismerkedés stb.), a kihallgatás okának, céljának megismertetése, a jogairól történő tájékoztatás, személyes adatainak felvétele, a kihallgatás megkezdése.

A *harmadik* fázis a tényleges kihallgatás, amelynek vezetése döntő fontosságú. Erre vonatkozóan két módszert ajánlanak. Az egyik az úgynevezett kognitív interjútechnika, a másik a tárgyalásmenedzsment-technika. A kognitív interjútechnika – mind a terhelt, mind a tanú kihallgatása esetén – a kooperációt helyezi előtérbe. A kihallgató és a kihallgatott mint egyenrangú felek állnak egymással szemben, a terhelt és a tanú együttműködik a kihallgatóval a tényállás feltárásában, és hajlandóságot mutat a beismerő vallomás megtételére.

A tárgyalásmenedzsment-technikát akkor alkalmazzák, ha ez az együttműködés hiányzik, ilyenkor a kihallgató dominanciája, irányítása határozza meg a kihallgatás menetét.

⁶ Fred E. Inbau et al.: *Criminal interrogations and confessions*. Boston–Toronto–London–Singapore, Jones and Bartlett, 2004. 411–447.

A kihallgatási technikáknak része, hogy a kihallgató először lehetőséget ad arra, hogy a kihallgatott személy a bűncselekménnyel kapcsolatos saját verzióját előadja. Ezt követi, hogy a kihallgató a kihallgatott személyt a nyomozás által feltárt bizonyítékokkal szembesíti, és a két verzió közötti eltérések – ha eltér a kettő – tisztázására hívja fel a kihallgatott személyt. Általában ez a kihallgatás fordulópontja. Ekkor a kihallgatott az esetek egy jelentős részében beismer.

A *negyedik* fázisban a kihallgató összefoglalja a kihallgatás eredményét és lehetőséget ad a kihallgatott személynek, hogy a vallomását pontosítsa vagy változtatásokat hajtson rajta végre.

Az *ötödik* fázis az értékelés, amelynek során a kihallgató áttekinti a kihallgatást és az abból származó eredményt, és értékeli, hogy minden szükséges eredményt elért-e a kihallgatás során, vagy további nyomozásra van-e még szükség.

Ezt követően még lehetőség van arra, hogy a kihallgatásról készült magnófelvételt – a kihallgatásokról kötelező hangfelvételt készíteni – a kihallgató eljárója is értékelje, de a szakirodalmi adatok szerint⁷ erre csak a legritkább esetben kerül sor, így a kihallgatási technikákkal kapcsolatos visszacsatolás ritkán történik meg.

A brit rendőrségi kihallgatási technikák alkalmazásával kapcsolatos szemléletben az utóbbi évtizedekben a PACE (Police and Criminal Evidence Act) 1984-ben történt hatálybalépését követően – mint Gudjonson rámutat⁸ – gyökeres, a világ más országaiban nem tapasztalt változás ment végbe. Száműzték a kihallgató szobákból az erőszakot, megtevesztést, trükköket, amelyeket az USA-ban forgalomban lévő kihallgatási kézikönyvek még mindig ajánlanak. A brit bíróságok az ilyen módszerek alkalmazásával született bizonyítékokat elutasítják. A bírósági tárgyalásokon, ha a kényszer, fenyegetés, trükk alkalmazásának a vádja felmerül, a bíróság a kihallgatásról készült hangfelvételt meghallgathatja.

A kihallgatások célja tekintetében is alapvető a változás. A meghatározó szempont az információszerzés és nem a beismerés elérése. A beismerést is a kriminalisztikai munkán belül értelmezik, nem a büntetőeljárás további szakaszainak eredményessége szempontjából értékelik. Az utóbbi időben készült felmérések azt mutatják, hogy ez a szemlélet a brit rendőrség nem minden egységénél általános, de a rendszeres tréningek ennek a célnak az elérését szolgálják.

A magyar kriminalisztikai szakirodalom a kihallgatási technikákat illetően szegényes. Az utóbbi fél évszázadban a kriminalisztikai tankönyvek szűkszavú fejezetein kívül összesen két magyar nyelvű monográfia látott napvilágot.⁹ Azonban ezek a munkák sem a kihallgatási technikákról, hanem a kihallgatás pszicho-

⁷ Thomas M. Williamson: From interrogation to investigative interviewing. Strategic trends in police questioning. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 3. (1993), 2. 89–99.

⁸ Gudjonson (2008): i. m. 35.

⁹ Kertész Imre: *A kihallgatási taktika lélektani alapjai*. Budapest, KJK, 1964; Elek Balázs: *A vallomás befolyásolása a büntetőeljárásban*. Debrecen, TTK, 2008.

lógiai elemeiről a terhelt, valamint a tanúvallomások sajátosságairól szólnak. Míg angol és német nyelven¹⁰ a kihallgatási technikákról szóló szakirodalom igen bőséges, elsajátítására kurzusok tucatjain nyílik mód a szakemberek számára, addig Magyarországon a nyomozói, ügyészi, bírói munkának ezt a területét mindeddig elhanyagolták, túl tág teret hagyva a „ráérzésnek” és az önképzésnek, vagyis annak, hogy akit ilyen feladattal bízhatnak meg, az ösztönösen ráérez, illetve a gyakorlat során – a tapasztaltabb – kollégák segítségével elsajátítja.¹¹

A kihallgatás és a jegyzőkönyv tartalma

A kihallgatás terméke a jegyzőkönyv. Ennek tartalma és jelentősége a két nagy büntetőeljárás rendszerben eltérő.

Az angolszász országokban a tárgyaláson lefolytatott bizonyításon és az ott elhangzott szóbeli vallomáson van a hangsúly, a nyomozás során tett vallomás csak a vádemelés szempontjából fontos. Ha a nyomozás során kötelező hang-, illetve kép- és hangfelvétel készült, a tárgyaláson ennek átiratát kivételesen használják fel bizonyítékként, például akkor, ha a vádlott a nyomozás során előterjesztett védekezését (kóros elmeállapot, védelmi helyzet, tévedés stb.) megváltoztatja.

Ez az átirat tartalmát tekintve vázlatosabb, és akár el is térhet a felvett vallomástól, a szó szerinti átirás ugyanis nem követelmény. Az eredeti kép- és hangfelvétel megtekintésére, meghallgatására ritkán kerül sor.

Mind a vád, mind a védelem az átirat alapján teszi meg indítványait, észrevételeit. A tárgyaláson a nyomozás során keletkezett iratok, vallomások nem használhatók ugyan fel, de – mint Nadja Capus rámutat¹² – a keresztkérdezés során a vád és a védelem ezt az anyagot kölcsönösen elfogadja és felhasználja a kérdések megfogalmazása során.

A kontinentális európai rendszerben a nyomozás során készült kihallgatási jegyzőkönyv végigkíséri az egész büntetőeljárást, és a tárgyalás során is kiemelkedő szerepet tölt be, az ott felhasznált bizonyítékok részét képezi. A bíróság, az egyéb bizonyítási eszközök mellett, ez alapján készül fel a tárgyalásra. Fontosságát jelzi, hogy amennyiben a vádlott, illetve a tanú még ha a tárgyaláson vallomást is tesz, a bíróság ezt a vallomást a nyomozás során tett vallomáshoz

¹⁰ Habschick, Klaus: *Erfolgreich Vernehmen*. 4. Neu bearbeitete Auflage. Heidelberg, Kriminalistik, 2016.

¹¹ Egyedül Ibolya Tibor ügyész honlapján lehetett találni a nyomozás során használható kihallgatási taktikákról tanulmányt. A honlap időközben megszűnt.

¹² Nadja Capus: Written records of statements and fairness. In John D. Jackson – Sarah J. Summers (szerk.): *Obstacles to fairness in criminal proceedings. Individual rights and institutional forms*. Oxford, Hart, 2018. 218.

méri, és kétség esetén a korábban tett vallomást fogadja el hitelesnek. Ettől csak akkor tér el, ha kihallgatás során a nyomozó hatóság nyilvánvaló, bizonyítható hibákat (jogsértést) követett el.

A két szélsőséges gyakorlat közötti különbséget mérsékli az a néhány évtizede tapasztalható jelenség, amely azt mutatja, hogy mindkét jogrendszerben a tárgyalást meghatározó szóbeliség és a közvetlenség elve visszaszorulóban van.

A gyorsított, rövidített, a megegyezésen, alkun alapuló eljárásokban a nyomozás során keletkezett vallomások képezik a büntetőjogi felelősségről történő döntés alapját. Az USA-ban oly népszerű vádalku keretében meghozott döntés előtt – szemben az esküdtszéki tárgyalással – a bírónak el kell olvasnia a kihallgatás során keletkezett beismerő vallomásról készült jegyzőkönyvet. Hasonló a helyzet a magyar büntetőeljárás során. A megegyezésre épülő eljárásban a bíróság a nyomozás során összegyűjtött bizonyítási eszközök alapján dönt. Ugyancsak ezt használja a német vagy osztrák bíró a büntetőparancs kibocsátásánál, illetve a magyar bíróság a büntető végzés meghozatalára irányuló eljárás során. Ilyen esetben tárgyalásra sem kerül sor.

Az eljárás nyomozási szakaszában készült jegyzőkönyvek jelentőségének növekedése felveti, hogy a beszélt és az írott nyelv közötti különbség hatással van-e a tisztességes eljárás/tárgyalás által támasztott követelményekre.

A jegyzőkönyv számos információval szolgál arról, hogy a tisztességes eljárás által megkövetelt szabályokat a nyomozás során betartották-e, így arról, hogy

- milyenek voltak a kihallgatás körülményei;
- a terheltet haladéktalanul, az általa értett nyelven tájékoztatták a gyanúsításról és annak tárgyát képező bűncselekményről;
- a gyanúsítottat tájékoztatták a hallgatáshoz való jogról, illetve arról, hogy nem köteles együttműködni;
- tájékoztatták arról, hogy joga van védőt meghatalmazni, illetve ha kötelező a védelem és nem hatalmaz meg senkit, védőt rendelnek ki az érdekében, amennyiben az eljárás nyelvét nem beszéli, tolmács igénybevételével kommunikálhat a hatóságokkal és a bírósággal.¹³

Ennek ismeretében a terhelt – legalábbis formálisan – kontrollt gyakorolhat a kihallgatás felett.

A tisztességes eljárásnak/tárgyalásnak része a meghallgatáshoz való jog is. Ez a jog vezet el a kihallgatás tartalmához. Ez a jog biztosítja a terhelt és a tanú számára, hogy kérdés(ek)re ugyan, de saját szavaival mondhasa el, hogy a bűn-

¹³ A kihallgatás során elhangzanak egyéb figyelmeztetések (hamis vád, hamis tanúzás, hatóság félrevezetésének tilalma és következményei), de a tanulmány ezekkel a kérdésekkel nem kíván külön foglalkozni.

cselekmény elkövetéséről, annak körülményeiről mit tud vagy mit akar a kihallgató tudomására hozni. Ez a törvény által biztosított alanyi joga, azzal a megszorítással, hogy a terheltnek, illetve a tanúnak büntetőjogi következményekkel kell szembenéznie, ha hamis vádat, hamis tanúzást, hatóság félrevezetését követi el.

A kihallgatott személy történetet mesél.¹⁴ A büntetőeljárásban a történetmesélés eltér a hagyományostól.

Egyrészt interaktív módon jön létre, alakításában társszerzői szerepet játszik a „történet mesélő” mellett a kihallgató, bizonyos esetekben a védő, a bírósági eljárásban a bíróság.

A másik eltérés, hogy a történetmesélés intézményi, hivatalos keretek között történik, és a kihallgatott nem önkéntesen vállalja a hivatalos szereplést. Ez számára kötelezettségként, külső kényszerként jelenik meg.

A harmadik, hogy a történet elmondásának – számos szabály betartása mellett – lényegretörőnek, hatékonynak kell lennie. Nem a történetet előadó választja meg a történet kezdetét és végét.

A negyedik, hogy a történetnek nemcsak azok a címzettjei, akik előtt elhangzik, hanem mindazok, akik a történetet – vallomást – az eljárás során felhasználják.

Az ötödik sajátosság, hogy a történet előadása nem folyamatos. Még akkor sem, ha egybefüggőnek tűnik. Ez annak következménye, hogy a kihallgató a kérdéseket ritkán írja le, így sokszor követhetetlen, hogy az mire irányult. A kihallgatás során gyakori a kihallgató részéről a történet félbeszakítása, közbevető kérdések feltétele, a történetmondás ütemének lassítása, egyes részek megismételtetése, pontosítása, sőt nyelvi megváltoztatása, átértékelése. Ez utóbbi esetben a jegyzőkönyvben leírt szövegben megjelenhetnek olyan nyelvi elemek, amelyek inkább a pallérozott beszéd sajátosságai, és nem a kihallgatott társadalmi közegének jellemzői, szakszavak, amelyek szakismeretének hiányában soha nem hagyják el a kihallgatott száját.

A hatodik sajátosság, hogy – mivel a kihallgató szabadságában áll annak eldöntése, hogy az előadott történetből mi tartozik az ügyre – több elem kimaradhat a jegyzőkönyvből, tehát a kihallgató szelektál. Ezen túlmenően az is előfordul, hogy a kérdésre adott rövid igen vagy nem válaszból el nem hangzott bővített mondat lesz.

A hetedik jellemző, hogy nyomozás során lefolytatott kihallgatás jövőorientált, ami alatt azt értem, hogy a kihallgató általában tekintettel van arra, hogy a „végfelhasználónak”, a bíróságnak a büntetőjogi felelősségről szóló döntése

¹⁴ Vinnai Edina: *Nyelvhasználat a jogi eljárásban*. PhD-értekezés. Miskolc, ME ÁJK Deák Ferenc Doktori Iskola, 2011. 34–35; Vinnai Edina: „Megértette a figyelmeztetést?” A figyelmeztetések és a tájékoztatás közlése a büntetőeljárásban. In Szabó Miklós – Vinnai Edina (szerk.): *A törvény szavai*. Miskolc, Bíbor, 2018. 281–296.

során mire van szüksége, ami irányt szabhat a kihallgatásnak. Ez pedig a kihallgatás tartalmára is akár pozitív, akár negatív kihatással lehet.

Nyolcadik sajátosságként emelném ki, hogy a kihallgatásról készült jegyzőkönyv egydimenziós. Ezalatt azt értem, hogy láthatatlanná, ennek következtében értékelhetetlenné válnak a metakommunikáció által nyújtott források, amelyek a verbális kommunikációt kísérik. Azt tudjuk, hogy az emberi kommunikáció több mint 70%-a metakommunikáció, és csak kisebb hányada tartozik a verbális kommunikáció körébe. Nincs ez másképp a kihallgatás alatt folyó kommunikáció során sem. Ezek nem csupán a papír által hordozott verbális információ sajátosságai miatt sikkadnak el, hanem azért is, mert az ennek értelmezéséhez szükséges ismeretek és gyakorlati vonatkozásaik nem részei a rendőr- és bűnügy nyomozó-képzésnek. Megjegyzem, a kihallgatási jegyzőkönyvekből az sem derül ki egyértelműen, hogy milyen volt a kihallgatás (kihallgató, kihallgatott kapcsolata) légköre, stílusát kooperatív vagy konfrontatív, fenyegető jelleg határozta-e meg.

Ezek a sajátosságok – amelyek a tisztességes eljárás hiányára is utalhatnak – csak akkor érhetők tetten, ha a kihallgatásról hang-, illetve kép- és hangfelvétel készül. (Ez pedig Anglia és Wales kivételével nem kötelező, csupán egy lehetőség Európában.) Ezeknek az eszközöknek az igénybevétele a jegyzőkönyvek elkészítésének hagyományos módszereit megváltoztatják. Az így dokumentált vallomások hitelessége már a látás, hallás és olvasás útján történő megbizonyosodáson is nyugszik.

Ha nem készül ilyen felvétel, csak akkor, ha a kihallgatott személy ezek ellen a jelenségek ellen kifogást emel, és ez jegyzőkönyvbe kerül. Ha ez nem történik meg, a kihallgatott figyelme a jegyzőkönyv átoltasásakor ezek fölött átsiklik, és – mint az esetek többségében – megjegyzések hozzáfűzése nélkül aláírja a jegyzőkönyvet. Ebben az esetben az aláírt változatot tekintik az eljárás későbbi szakaszaiban hitelesnek.

A kihallgatás sajátosságaiból, egydimenziós jellegéből fakadó hiányosságok – ha ezeket nem kísérik nyilvánvaló jogszabálysértések – a bíróság által nehezen vagy egyáltalán nem kontrollálhatók. A kontroll hiánya esetén a büntető igazságszolgáltatási szerveket egymáshoz kötő erős közbizalom és nem a kétség a meghatározó. Tehát a bíróság a kihallgatási jegyzőkönyv tartalmát – fő szabály szerint – hitelesnek, a tisztességes eljárás elemeit felmutató közokiratnak fogadja el. Ami azt is jelenti, hogy amit nem tartalmaz a jegyzőkönyv, az nem is létezik (*quod non est in actis non est in mundo*).

Ha azt a kérdést teszem fel, hogy a tisztességes eljárás hiányára utaló jelek miképpen fedezhetők fel, akkor én a vallomások kép- és hangfelvételen történő kötelező rögzítését tartom a legmegfelelőbb eszköznek. Az angliai és walesi példa azt mutatja, hogy ez a megoldás – amelyet a magyar 2017. évi XC. törvény 358. § (2)–(3) bekezdése lehetséges és nem kötelező eszközként kezel – képes átalakítani az egész büntető igazságszolgáltatás kultúráját.

Irodalomjegyzék

- Capus, Nadja: Written records of statements and fairness. In John D. Jackson – Sarah J. Summers (szerk.): *Obstacles to fairness in criminal proceedings. Individual rights and institutional forms*. Oxford, Hart, 2018. 205–219.
- Elek Balázs: *A vallomás befolyásolása a büntetőeljáráásban*. Debrecen, TTK, 2008.
- Gudjonson, Gisli H.: *The psychology of interrogations and confessions. A handbook*. Chichester, Wiley, 2008.
- Habschick, Klaus: *Erfolgreich Vernehmen*. 4. Neu bearbeitete Auflage. Heidelberg, Kriminalistik, 2016.
- Hámori Ágnes: Dominancia és barátságosság a Kulcsár-kihallgatáson. *Magyar Nyelvőr*, 130. (2006), 2. 129–165. Online: <http://www.c3.hu/~nyelvor/period/1302/130201.pdf>
- Inbau, Fred E. – John E. Reid – Joseph P. Buckley – Brian C. Jayne: *Criminal interrogations and confessions*. Boston–Toronto–London–Singapore, Jones and Bartlett, 2004.
- Kertész Imre: *A kihallgatási taktika lélektani alapjai*. Budapest, KJK, 1964.
- Leo, Richard A.: Inside the interrogation room. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 86. (1998), 2. 266–303. Online: <https://doi.org/10.2307/1144028>
- Liziczay Sándor: A jegyzőkönyv jelentősége a büntető eljárásban. *Jog és Nyelv*, (2019), 1. 12–24.
- Vinnai Edina: *Nyelvhasználat a jogi eljárásban*. PhD-értekezés. Miskolc, ME ÁJK Deák Ferenc Doktori Iskola, 2011.
- Vinnai Edina: „Megértette a figyelmeztetést?” A figyelmeztetések és a tájékoztatás közlése a büntetőeljáráásban. In Szabó Miklós – Vinnai Edina (szerk.): *A törvény szavai*. Miskolc, Bíbor, 2018. 281–296.
- Williamson, Thomas M.: From interrogation to investigative interviewing. Strategic trends in police questioning. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 3. (1993), 2. 89–99. Online: <https://doi.org/10.1002/casp.2450030203>

Fenyvesi Csaba¹

Kriminológiai morzsák a világból

Fehér hajú, barna hajójú kollégámnak örömmel írom köszöntő soraimat 75. tavaszára, remélve, hogy a nyári vitorlázása 2021-ben sem marad el. Sem a Balaton, sem a kriminológia vizein. A cím- és témaválasztásom is ehhez igazodik, bízva abban, hogy soraimmal inspirációkat és finom szeleket küldök Németh Zsolt-nak a jövőbeli tudományos munkájához és a szabadideje kellemes eltöltéséhez.

Világjárásom során igyekeztem összegyűjteni az egyes országokat jellemző bűnügyi-bűnözési (antiszociális) jelenségeket is. Most ebből nyújtok tisztelgés-képpen egy 4 földrészt, 13 országot érintő (válogatott) csokrot a kriminológiát, a társadalmi fonákságokat évtizedek óta az elméletben és a gyakorlatban is kutató Ünnepeletnek.

Fülöp-szigetek

A) A csillogó, villogó, ezerszínű, alkalmanként igen kopott, rozoga, amerikai eredetű jeepneyben a jegyvásárlásnál semmiféle korrupció, csalás nincs. Szemben a nagybetűs étellel, ahol a világstatisztikák és a helyiek és az emiatt is visszafogott külföldi befektetők szerint a mért 170 országból az igen előkelő 132. helyen áll a korrupciós index rangsorában a „Csendes-óceán gyöngye”. Szinte nincs olyan területe az életnek a lakosok szerint, amelyet ne érintene, a szállongó utcai porhoz hasonlóan, a korrupció. Biztonsági őrök, börtönfelügyelők, rendőrök (*Pulis*), ügyészek, bírák, közjegyzők, ügyvédek, politikusok, orvosok, tanárok, önkormányzati tisztviselők (döntéshozók) mind szerepelnek a listán. Pénzért szinte mindent el lehet intézni. Ha az sem hatásos, akkor előkerülnek a kések vagy lőfegyverek, alkalmanként a robbantószerkezetek. A közbiztonságra mért csapások között tartják számon a drogkereskedelmet, a fegyveres rablásokat, a kivégzésszerű, csoportos, illetve sorozat-emberöléseket (köztük tény-

¹ Egyetemi tanár; Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Büntető és Polgári Eljárásügyi Tanszék. Kapcsolat: fenyvesi.csaba@ajk.pte.hu.

feltáró újságírókat, politikusokat, emberjogi harcosokat), az al-Káidához köthető iszlamista terroristasejtek emberrablásait, a fegyveres autonómiaköveteléseket, a maoistáknak feltüntetett bombamerényleteket, robbantásokat, amelyekből sajnálatos módon akad bőven.

B) Egy speciális, kriminológusoknak „csemege” jelenséget is megemlítek a Fülöp-szigetek kapcsán, ilyenről eddig nem kaptam még adatot világhíradásokban. Röviden a jelenség neve: pagpag. Hanguatánzó szó, ugyanis a szemétkupacokból kibányászott állati csontokat a pagpagkészítők odaverik a szemetes kuka oldalához. Így választják szét a számukra proteinforrásként jelentkező hús-maradékokat a körettől. Ezután fűszerekkel feljavítják, majd újra kifőzik és sütik. A „készterméket” – az elfogyasztása mellett – el is adják még tőlük is szegényebb családoknak és lacikonyháknak, darabonként 10 pesós áron. Így aztán a fertőzés sem csoda, leginkább szalmonellát okoz. A „menőbb” szegények teherautóval szedik össze a „zsirosabb falatokat”, ám van, ahol akadályba ütköznek: előfordul, hogy a maradékokat biztonsági őrök vigyázzák, azokat egy kis summával korrumpálni kell a javakért. Valószínű, az így megszerzett ételek is fertőzőesterjesztők, és a betegek nem fog segíteni.

C) Kriminális esemény bővében van a szigeteken. Kiemelkedik közülük a 2013. december 20-i. Akkor ugyanis egy polgármestert végeztek ki három társával (családtagjaival) együtt az egyébként szerény kinézetű, csendes manilai reptéren. A fő célpont a délvidéki Ukol Talumpa polgármestere volt, ám másfél éves fia és felesége is áldozatul esett. A tettesek motoron érkeztek, és a célpont felbukkanásakor vadul lövöldözni kezdtek. Azóta is keresik őket. Nem csoda, hogy minden bevásárlóközpontban, moziban, színházban, kisboltban, szállodában komolyan felfegyverzett őrök detektorokkal együtt vigyázzák a rendet. Még a helyi lakosnak is csomagellenőrzésen kell átjutnia, ha be kíván térni egy bevásárlóközpontba.

D) Pénzkeresésben igen leleményesek a „filiputiai”, ahogy egyesek jelölik az apró szigetlakókat. Például a monszun idején a csatornalefolyókat szándékosan eltorlaszolják, hogy utána „hidacskát” építhessenek, amelynél „hídpénzt”, átkelési összeget, baksist kérjenek az autósoktól.

E) Az utcán zajló kakasviadalkok mellett egy furcsa jelenséget figyelhettem meg. Emberek fekete ruhás csoportja kártyázgatott, miközben egy néhány éves kisgyermek feküdt közöttük – koporsóban. Adatgyűjtéssel megtudtam: temetési-halotti torról van szó, miközben törvényi engedély van arra, hogy az ördög bibliáját ilyen eseménykor használhatják, vagyis kedvükre kártyázhatnak a filippínók. Van ennek még fokozott formája is: alkalmanként, ha nagyon kártyázni támad kedvük, és nincs éppen haláleset a családban, akkor „halottat bérelnék” egy-két napra, hogy mellette legális legyen, az egyébként meg illegális pénzzel való kártyajáték.

F) A mienkhez hasonló, fehér menyasszonyi ruhás esküvőn vagy lakodalmon ilyen kitéltet nem fedeztem fel, igaz kártyázni sem szabad. Mint ahogy válni sem. Ebben az országban legfeljebb töröltethető a házasság, de válásról szó sem lehet. A töröltetési eljárás az egyik legjobb bevételi forrása az ebben eljáró bírának. Egyesek minden pénzt hajlandók megadni, hogy elmeneküljenek a korábban fogadott hűségéből, kötelékből. Nem csoda, hogy az egyéb igazságszolgáltatási ügyek, így a büntetők is évekig tartanak, másra koncentrálnak a hatóság tagjai.

G) A büntetőügyekben általában hathavonta tart egy tárgyalást a mással elfoglalt (néha 3000 üggyel birkózó) bíró. Nem számít az sem, hogy közben végtelen határidejű (nem limitált) letartóztatásban van akár a fiatalok terhelte is, például nem ritkán 5–10 éven(!) keresztül. A börtönkörülmények elborzasztók a helyiek szerint. 10–20 négyzetméteren 80 foglyot zsúfolnak össze. Sokszor a helyi folyók mellett vannak a börtönök. Manilában is a Pasig mentén találjuk meg a fiatalok letartóztatási helyét, sajnálatos módon nem elkülönülten a felnőttektől. Pár évvel ezelőtt az áradás miatt kiöntött a várost keresztvező folyó, ám a fogvatartottakat nem vitték feljebb az örök. A víz behatolt a cellákba is. Először a bokájukig, majd a derekukig ért. Pánik tört ki, mindenki érezte a halál közeledtét. Óriási szerencsájukra a mellüknél megállt az emelkedés. Nem engedték volna ki őket, ha feljebb jut a víz, akkor sem; az áradásnak tudták volna be a hatóságok a halálukat.

Salvador

A) Hiába a „bikinis” statisztikai gazdasági fejlettség (ami a lényegét eltakarja) egy olyan veszélyes helyen, ahol – és kezdem a legsokkolóbb adattal – 28 percenként (nem elírás, 28 percenként!) követnek el emberölést. Könnyen kiszámítható, hogy naponta 50–70 brutális krimi zajlik le a gettónegyedekben, az aprócska, szögesdróttal, elektromos áramos huzalokkal körbevont házak, bekamerázott luxuspaloták, testőrös erődítmények falai mögött, a nyílt utcán vagy valamelyik tömegközlekedési eszközön. (Például vonaton, távolsági buszon vagy bérelt autó gazdája ellen.)

B) A 2014-es széles körű elnöki amnesztia után 2015-ben Salvador világelső lett a legtöbb gyilkosságot felmutató listán. (100 ezer lakosra 104 életkioltás jutott az 500 ezer fegyvert birtokló országban). A legbátrabb, vizitet tervező turistáknak jó hír: a kivégzések nagyobb része bandaháborúkhoz és a szervezett bűnözéshez, például marákhoz kötődik.

C) 2015. január 12-én sajtótájékoztatót tartott a San Salvador-i rendőrség parancsnoka, bizonyos Howard Cotto. A főváros kapitánya örömmel jelen-

tette a nagy izgalommal összesereglett médiamunkásoknak, hogy két év után végre, a január 11-i napon nem gyilkoltak meg senkit. Öröme csak annyiban maradt felhőtlen, hogy 2016-ra 20%-kal csökkent az élet elleni deliktumok száma, 100 ezer lakosra már csak 81 jutott. Hogy ebből (és a mellette még létező védelmi pénzes, rablásos, lopásos, kábítószeres stb. bűnügyekből) hányat derítettek fel a közember szerint cseppet sem korrupciómentes, alacsony létszámú és presztizsű rendőrök és a segítségül hívott FBI-ügynökök, nem tudjuk, de nem hallottunk még világraszóló felderítési eredményekről.

D) Gondolom, ezek után senkit nem lep meg az a tényadat, hogy a sokak által szeretett, becsült, tisztelt, enyhén már megöszült Oscar Romero atyát is szíven lötték egy 22-essel a kedvenc katedrálisában, az Isteni Gondviselésben (San Salvadorban), katolikus miséje közben. 1980. március 22-én, pontosan 18 óra 20 perckor. Az átlőtt, szomorúan vérző szívét a szemben megnyitott emlékmúzeum (Centro Historico Monsenor Romero) udvarán felállított Szűz Mária-szobor alá temették. 1983-ban csodaként vérezni kezdett újfent, aminek következményeként 2015-ben boldoggá avatták.

Üzbegisztán

A) A belső-ázsiai országban figyelni kell a cselekre, mert az erre is járt, 16 nyelven beszélő Vámbéry Ármin, jól megismerve az üzbég népet, azt írta róluk korábban, hogy „barátságosak, csak trükkösek”. Például teszteltük, hogy mennyi két banán ára a piacon az egyes árusoknál. A skála 2000-től 6000 szumig (200–600 forintig) terjedt, ránézésre, pontosabban a vevőre nézve állapította meg az eladó a külföldiek esetében. Aki nincs elég résen, az még a dupláját is kifizetheti, főleg, ha amerikai vagy más, igen gazdag hírben álló nácio tagja.

B) Másik trükk: egy körülbelül 8 éves kislány a markában tartott 10 darab egyeurós érmét, és kérte, váltsam át neki papírpénzre. Mikor átadtam neki a 10 eurót, ő egy eurót megtartott a kezében, és pajkosan, huncutul rám mosolyogva megkérdezte: megtarthatja-e az iskolára, a tanulásra? Nehezen lehet erre nemet mondani. Lehet, hogy így szedte össze a többi kilencet is?

C) Trükközni kell és lehet az átváltásoknál is, szinte mindenki kereskedik a dollárral, alkalmanként az euróval, de az utóbbi nem olyan jó üzlet a külföldieknek. (8 euró vagy 10 dollár, mondja a kereskedő, hát akkor inkább a dollár a javasolt a turistának.) Az állam ezt is próbálja kézben tartani, nem sok sikerrel. A reptéri átkelésnél külön meg kell jelölni a két példányos belépőn, hogy ki mennyi valutát hoz magával. Amikor kifelé megy, a kilépési új papíron pedig be kell írni, hogy mennyi van most nála. Nem lehet több, mint a belépéskor, mert akkor eljárást indítanak ellene „seftelés” miatt.

D) Füstölgős trükknek hívhatjuk, amikor is Szamarkandban hozzám közeledett egy színes ruhás, kellően testes asszony, bal kezében tartva egy fanyeles edényt, amiben valamiféle megfázás elleni herbária, talán kamilla füstölgött. Gyorsan levette rólam a rontást mormolásával, majd kinyújtotta jobb kezét az 1000 szumos (100 forintos) adományért. Mindketten megkönnyebbültünk, ő az örömtől, én meg a gonosz szellemek hiányától. (Meg hogy ennyivel megúsztam.) Megtudtam, hogy a füstölgőt isriqnek hívják, és tényleg elúzi ezzel a rosszat a környezetemből.

E) A trükközés kirívó példája volt, hogy még a Brezsnyev-érában hamis gyapottermelési adatokat nyújtottak be a központnak, irreálisan magas eredményeket jelentettek le az üzbégek a központi rubeltámogatások megszerzése érdekében. Amikor ez kiderült, 2600 dolgozót letartóztattak a hatóságok, 50 ezret elbocsátottak.

Talán nem véletlen, hogy a Transparency International 2012-es jelentésében a világranglistán a legkorruptabb országok között sorolta fel, 174-ből a 170. helyen állt.

Szaúd-Arábia

A) A saria alapján hihetetlen keményen büntetik az alkohollal, droggal, pornográfiával, emberérettel, az iszlám hit megtagadásával kapcsolatos bűncselekményeket. Ezen körben halálbüntetést is kiszabhatnak, nyilvános lefejezés lehet a szankció. Létezik a korbácsolás, és súlyos vagyon elleni bűncselekmények esetében a szintén nyilvános karlevágás is. Az asszonyi hűtlenségért nyilvános halálra kövezés járhat. (A férj esetében nem tudok szankcióról.)

B) Tilos a dohányzás, evés és ivás köztereken, közintézményekben, őrizetbe vétel is követheti a jogsértést. Veszélyes lehet a közlekedés is az utakon, mivel itt a záróvonal sajnos nem olyan szent, mint az alkoholtilalom. A főutakon tevék is előfordulnak, akár éjjel is, a vezetők pedig hajmeresztően vágják le a kanyarokat, hajtanak át pirosban a kereszteződéseken. Gyakran éjjel sem kapcsolják fel a lámpákat, a kanyarban előzés pedig szinte követelmény.

Jobb a helyzet a korrupciós indexben. A 2012-es nemzetközi statisztika szerint a 66. helyen áll 174 országból, holtversenyben Romániával és Kuvaittal.

Dzsibuti

A) A szerény méretű afrikai országban minden második épület fényképezése tilos. No photo! – ez volt az idegenvezető leggyakoribb szava a kocsinkban. És ezt komo-

lyan kell venni, mert ha észreveszi valami egyenruhás, hogy rákattint az óvatlan polgár a parlamentre, elnöki palotára, egy rendőrségi épületre, minisztériumra, katonai bázisra, laktanyára, radarra, műholdas teleszkópra, hídra, reptérre, (eritreai, szomáliai) menekülttáborra, akkor aztán súlyos következményei lehetnek a lázadásnak. Gépelkobzás, pénzbüntetés, beismerésre hajtó, kínvallatásos őrizet és ki tudja még mi nem. Mindenesetre örömteli, hogy nincs halálbüntetés, nem harceszköz a saría, a jogszolgáltatás francia (európai kontinentális) mintát követ. A legsúlyosabban ellenszegülők, bujtogatók, árulók (a homoszexuálisok) maximum életfogytiglani szabadságvesztéssel büntethetők a zsűrimentes bíróságon. Előfordul közöttük bajonettes gyilkos, revolveres rabló, durva lelkű gerilla.

B) Legutóbbiak közül egy önkéntes házaspár 2014. május 24-én az al-Káidaszimpatizáns al-Shabaab soraiból öngyilkossági robbantásos merényletet követett el egy dzsibuti étteremben (La Chaumiere-ben). Két nyugat-európai turista végleg megadta magát, kezük feltartására sem volt idejük. Logikus a kriminalisztikai kérdés rögvest: mi volt az elkövetők motivációja? Mint a francia és arab nyelvű napilapok, tévécsatornák mellett az egyetlen angol nyelvű hetilapból is kiderült, nem tetszett a szomáliai tetteseknek, hogy Dzsibuti rohamsisakos szakaszokat küldött a saját harcászati területükre (Afrikai Unió-vezetésű missziós) békefenntartásra, terroristák megfékezésére, tűzszünetre, stabilizálásra.

C) A 2016. február 6-i, Assal-tó melletti merénylet már egyértelműen a helyi erők ellen irányult, ugyanis az egyik rendőrállomást támadták meg a hadicselés terroristák; hárman is elesetek a véres hadszíntéren. Azóta nem történt újabb hátbatámadás, repeszszilánkcsapás, sortűz.

Szenegál

A) 2006-ban három magyar huszonéves férfi kibérelt egy terepjárót sofőrrel együtt Dakarban. 70 kilométer megtétele után megverték, majd megölték a sofőrt és vitték magukkal a súlyos áron megszerzett négykerekűt. A guineai határ közelében azonban feltűnt – a közvélekedés szerint nem korrupciómentes – rendőröknek, hogy nincs kísérijük. Előállították őket, nyomozást folytattak ellenük, majd 2010-ben esküdszéki tárgyaláson életfogytiglanra ítélte mindhármasukat a szintén nem magas reputációjú bíróság. A halálbüntetést eltörölték a függetlenség kivívása után, így afrikai kényszermunkásként tengethetik hátralévő életüket – rabcsíkos ruhában.

B) Ilyenben sétálgathattak korábban azok a személyek is, akiket a hotelünk pincéreként láthattunk, mégpedig egy piros szalaggal a karjukon. Furcsa is volt, miért van egyes mellényes dolgozókon ez a megkülönböztető jelzés. A hotelmenedzser tájékoztatta csapatunkat, hogy kötelező foglalkoztatni a volt mákos

ruhás elítélteket. Ez a rehabilitálásuk, visszailleszkedésük, mások által is látható módja. Skarlát betű helyett tűzpiros szövetszalag az ingujjon, a felkaron.

Algéria

A) A rendőrségi-csendőrségi (fő) szolgáltatás nyújtása nem veszély- és kockázatmentes, az algériai fogyasztónak is számos kétséggel kell megküzdnie. Ez nem pusztán abból az objektív tényből adódik, hogy a rend fenntartása szükségszerűen valaki(k)nek az érdekét sérti (rendbontókét, szabályszegőkét, a durván közlekedőkét, lopókét, drogcsempészekét), és ők ezt nem nézik jó szemmel és tesznek ellene, hanem abból a tényből, hogy a világ egyetlen biztonságra szakosodott szerve sem tudja a fogyasztót maradéktalanul oltalomban részesíteni. Úgy is fogalmazhatok, hogy a terméke nem igazán jó minőségű mindenki számára. Ráadásul a rendőr szolgáltatása nyújtásakor több, a fogyasztó által nem ismert szempontot is figyelembe vesz vagy vehet. Például az eredményességi statisztikát, az úgynevezett „operatív” érdekeket, a korrupciószerű mellézköngéket, amelyek következtelenne tehetik magatartását, és ezzel növeli a fogyasztó bizonytalanságát, hitevesztettségét. Mindenesetre rengeteg géppisztollyal felszerelt rendőrrjáőröt láttam, és nemcsak a fontos középületeknél, hanem általában az utakon, utcákon. Rendszerek a közúti ellenőrzőpontos megállítások, az állandó kontrollbázisok, és mindenfelé hirdetik az 1548-as vészívó telefonszámot. Talán ezeknek is köszönhető, hogy vizitem során semmilyen nyugtalanító jelenséget nem tapasztaltam. A legkeményebb helyzet egy dominócsatánál fordult elő, ahol a kávéházi almás aromájú *shisha* (vízipipa) élvezetünk közben egy játékos vesztes csatlódottságának kiabálva adott hangot. Csalódott üvöltése elnyomta Cheb Khaled sztárénekes hangját, akit a rai zene királyának tartanak.

B) Utoljára 2007 áprilisában volt robbantás az „arab tavasz” mentes Algírban, akkor a neomór stílusú főposta melletti rendőrségnél helyezett el gyújtószerkezetet az al-Káida észak-afrikai szárnya. Nem jelenthető ki napjainkban teljes nyugalommal, hogy megszűntek a fundamentalista csoportok, a szélsőséges radikálisok, a fanatikus nacionalisták. Szólnak sajtóhíradások napjainkban is fegyveres terrorista csoportok felszámolásáról, kiiktatásáról, megelőző hatósági intézkedésekről, beavatkozásokról.

Banglades

A) 2013. április 24-én a tévében is láttam a riportot, hogy összedőlt a nyolcemeletes Rana Plaza ruhagyár. A három hétig tartó mentésben megállapították,

hogy maga alá temetett 1134 munkást, és maga után hagyott 2500 sérültet. (Három emelettel túlépítették az engedélyezettnél, ráadásként kétes megbízhatóságú anyagokból. A közvetlen okként a ma sem ritka áramszünetkor bekapcsolt tetőtéri áramfejlesztő generátorok együttes működését jelölték meg.) Utóbb 41 felelős személy ellen emeltek vádat.

B) A háromkerekos tuk-tuk járgányok jelentős része fedett tetejű, mivel ezzel védekeznek a telefontolvajok ellen, akik kikapják felülről a beszélgető ember kezéből a mobilkészüléket és ellillannak a tömegben. A furmányosabb járgánytulajdonosok már oldalt is drótrácsokat szerelnek fel, így mobil rabszállítónak vagy madárkalitkának éreztük az egyébként is szűk, apró emberekre tervezett szállító alkalmatosságot. Ám élveztük az első perctől kezdve, mert amit a sofőrök műveltek, az kitörölhetetlen az agyunkból. Különösen egy 150 centis, fürgé tekintetű Hamilton tűnt fel, aki gátlás és félelem nélkül vágott jobbra, balra mindenki elé, még a szemből jövőket is blokkoló fékezésre készítette. A vidámparki dodzsemezés óvodás játéknak tűnt a produkciójához képest. Szerencsére semmilyen koccanást, beledurranást, bumperezést nem kellett átélnünk, megúsztuk az őrült rodeót.

Dominikai Köztársaság

A) Megismerkedtem egy huszonéves magyar hölgygel Dominikán, aki négy nyelven kommunikálva tartósan él és dolgozik a buja növényzetű szigetországban. Annak ellenére kitart a laza karibi világ mellett, hogy az északi Cabareteben lakva egyszer csak arra ébredt egy fülledt levegőjű éjszakán, hogy pisztolycsövet tartanak a szeme elé biztonságosnak vélt házában. A két rabló elvitt mindent, ami mozdítható volt. A sértett csak a laptopját kérte vissza, azt hanyagul, mondhatni flegmán az ágyra vetették, megkönyörülve rajta. Megelégedtek a több ezer euróval és ékszerekkel, telefonokkal. A pickupokkal kiérkezett, nem kapkodó, és nem a korrupciómentességével dicsőséget szerzett, alulfizetett, fekete ruhás rendőrök azzal nyugtatgatták a spanyolul is remekül beszélő, sokkos hölgyet, hogy örülni kell az életben maradásnak. Ennek örülve átköltözött az éjszakai életéről, bárpjairól, diszkóiról, kaszinóiról is híres Punta Canába, a halászfaluból lett szállodaparadicsomba, ahol az élet (fegyveres őrök és a POLITUR nevű rendőri szolgálat által sűrűn őrizve) biztonságos.

B) A szigetországban megszűnt a nem éppen tiszta kezükről híres bírák által kiszabott halálbüntetés. A maximális szabadságvesztés-büntetési tétel húsz év, ám már a parlament előtt van a felemelése negyven évre (az általában a 30%-nyi, többségében fekete bőrű írástudatlan közül kikerülő) a legsúlyosabb büntetett elkövetőkkel szemben. Különösen a Dél-Amerikából és Európából behajózott

kokain és szintetikus drogok helyi terjesztői és az egyébként sokat majmolt, dicsőített USA-ba csempészők retteghetnek a kibírhatatlan körülményű börtönöktől. Meg a homoszexuálisokat megbélyegző, néha bántalmazó macsóisták legkomi-szabbjai, akik képesek a vasárnap színes szárító hajcsavarokkal teletűzdelt fekete dámákat és vidám gyermekeiket is molesztálni. Akik olyanokat mondanak, hogy „donde el diablo no puede ir manda una mujer”, vagyis „ahova az ördög nem tud menni, oda küld egy nőt”. Na, ezek a durvalelkű, hímsoviniszták hosszú éveken, évtizedeken át szürke betontömbök között sínylődve nem láthatják, nem élvezhetik a bámulatosan szép növényvilágot.

Bhután

Bűnmegelőzési táblákat az országot kelet-nyugati irányban átszelő szerpentes műút mellett is számtalant vettem észre. Ilyeneket üzent a vezetés, köztük az élen járó király a népnek:

- Ne igyál, ha vezetsz!
- Ne rohanj, ne aggódj!
- Ne telefonálj vezetés közben!
- Előzésnél figyelj!
- Tartsd a sávod!
- Legyél kiszámítható!
- Legyél türelmes az úton!
- Legyél figyelmes a másik oldallal!
- Ne hajts az engedett sebesség felett!
- Hordj bukósisakot!
- Hagyd abba a dohányzást ma!
- Mondj nemet a drogokra, alkoholra és dohányra!
- Közlekedj és légy boldog!

Grönland (Dánia részeként)

A hatalmas félszigeten a közbiztonság kiváló, legfeljebb néhány berúgott ember veri meg a másikat, így aztán sok a fogatlan inuit, a pletykák szerint. 2012-ben a szerény munkateherrel dolgozó rendőrök az újsághírek szerint 50 kg, 30 millió koronát érő kannabiszt foglaltak le. Becslésük szerint azonban körülbelül a háromszorosát sikerült a szigetre csempészni a bűnelkövetőknek. A kábítószer mellett sokan az italtól bódulnak, amihez hozzásegít az alkoholintoleranciájuk, amelynek gyökere genetikai: a belső-ázsiai származás miatt a szervezetükben

általában kevesebb az aminosav, amely bontaná az alkoholt, így aztán gyorsabban is megárt nekik. Ez is növelheti a szomorúságukat, hajlamukat a depresszióra, csakúgy, mint a túlzott világosság vagy sötétség.

Uganda

A nyugati, főleg amerikai sajtó által intenzíven támadott törvénybe írták bele a homoszexuálisok büntetését. 2014 óta a nők hét évi szabadságvesztéssel sújthatók, míg a férfiak életfogytiglanra ítéltetők azonos nemű kapcsolatért. Csak azért nem halálbüntetésre, mert azt eltörölték néhány éve a büntető szankciók közül. Talán azért is, mert sok-sok politikust, parlamenti képviselőt, törvényalkotót, mellettük közigazgatási tisztviselőt, rendőrt, ügyészt, bírót érintett volna korrupciós bűncselekmény. (És beszélhettek volna a Masindi városában, az általunk is megtekintett börtön falai, a kirívóan citrom- és narancssárga ruhások közé.) Azokból ugyanis van bőven a nemzetközi statisztikák és a helyi lakosok véleménye szerint is.

Vatikán

Mintegy a köszöntő tanulmány zárásaként megsúgom diszkréten: a vatikáni miniállamnak börtöne is van. Többen raboskodtak már a fűzöldre mázolt két cellájában. Főleg olyanok, akik valamiféle tiltakozásuk jeleként nagy bátran és örülten felmásztak a Szent Péter-bazilika kupolájára.

Finszter Géza¹

A büntetőeljárás törvény új jogintézményei, a leplezett eszközök

A következő tanulmánnyal a kiváló tanárt, a kriminológia neves művelőjét, a balatoni vitorlást és a jó barátot köszöntöm születésnapján.

A rendészeti információszerzés jelentős része nem titokban, hanem nyíltan, a társadalom számára ellenőrizhető módon, rendészeti hatósági eljárásban, az érintettek tudtával, nem ritkán az ügyfelek kezdeményezésére és az ő közreműködésükkel történik. Ehhez képest a titokban történő informálódás a rendészet tevékenységeinek egy lényegesebb szűkebb terepe. Ezt a speciális működést nevezzük *titkosrendőri munkának*. (Természetesen ilyen rejtőzködő hatósági cselekményeket – amint az előzőekből kitűnik – nemcsak rendőrségi szervezetek, hanem az erre törvénnyel feljogosított más hatóságok és alkotmányos intézmények is folytatnak.)

A rendészeti információszerzés lehet a szűkebb értelemben felfogott *felderítés*, és lehet része a büntetőeljárásban megvalósuló *bizonyításnak*.

- *A felderítés* során megszerzett ismeret az eljáró szerv társadalmi rendeltetésével összhangban, saját tudásának gyarapítására szolgál. Az eredményes felderítés mással nem pótolható hozzájárulás a bűnüldözéshez, továbbá a kormányzati munkához, a nemzetbiztonság megóvásához és a rendészeti szolgálatok közbiztonságot védelmező feladatainak teljesítéséhez.
- *A bizonyítás* a büntetőeljárás szabályai szerint megszerzett ismeret, a meggyőzés forrása, a valóságról szerzett olyan tudás, amely az ügyészség vagy a bíróságok döntéseihez és a védelem jogának érvényesítéséhez nélkülözhetetlen.

A felderítés – a hatályos hazai jog szerint – folytatható *bűnüldözési, nemzetbiztonsági, rendészeti, terrorelhárítási és belső védelmi* célból.

- *Bűnüldözési cél* az állam büntető igényének érvényesítése a büntető igazságszolgáltatás útján az elkövetővel szemben, az általa megvalósított bűncselekmény miatt.

¹ Nyugállományú rendőr ezredes; professor emeritus, Nemzeti Közszolgálati Egyetem. Kapcsolat: finszter.geza@uni-nke.hu.

- *Nemzetbiztonsági cél* az ország függetlenségének és alkotmányos rendjének védelmét szolgáló állami intézkedésekhez szükséges bizalmas információk biztosítása.
- *Rendészeti cél* a jogsértések megelőzését, megakadályozását, megszakítását eredményező, valamint a közrendet és a közbiztságot védelmező rendészeti hatósági intézkedések megalapozása.
- *Terrorelhárítási cél* a terrorcselekmények megelőzése, megakadályozása, megszakítása, továbbá a terrortámadás felszámolására alkalmas hatósági intézkedések előkészítése.
- *Belső védelmi cél* a törvényben meghatározott, kiemelt jelentőségű hivatalok és hatóságok személyzetének védelme és ellenőrzése.

A Be. kizárólag a büntetőeljárásban teljesített *bűnüldözési célú* felderítés rendjét határozza meg.

- Bűnüldözési célú felderítést folytathatnak nemzetbiztonsági szolgálatok is, de annak formáját nem a Be., hanem a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló törvény határozza meg.
- Különleges szabályozás érvényes a terrorelhárításra, mert arra egyfelől a Be., másfelől a rendőrségi törvény, illetve a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló törvény előírásai érvényesek.
- A kiemelt jelentőségű hivatalok és hatóságok személyzete védelmének és ellenőrzésének eljárási szabályait részben a rendőrségi törvény, részben pedig a Be. tartalmazza.

Demokratikus jogállamban az előbbieken felsorolt legális célokért folytatott *titkosrendőri munka* jogi szabályozására olyan mértékben van szükség, hogy

- az foglalja magában a legitim és legális céltól történő eltérés tilalmát;
- az alapvető személyiségi jogok csak szükséges és arányos mértékben legyek korlátozhatók;
- ne adjon lehetőséget a politikai hatalom erőszakos megszerzésére vagy megtartására;
- ne szolgáltasson eszközöket az alkotmányos demokrácia gyengítéséhez vagy felszámolásához.

A törvény ereje megakadályozhatja az olyan titkosrendőri beavatkozásokat, amelyeknek célja nem a valóság feltárása, hanem annak eltorzítása.

„A publicisztikában és a szakmunkákban is közkeletűvé vált Magyarországon a »konceptiós per« kifejezés. Ezek közé a politikai hatalom által megrendelt büntetőperек tartoznak, amelyeknek szinopszist és benne az áldozatok bukását előre költötték

(komponálták), és a teljes forгатókönyvet ennek alapján, itt-ott valóságos elemeket is alkalmazva utólag megírták, majd nagyrészt valótlan, költött, és akár tortúrával is kikényszerített vallomásokba foglalt elemek alapján lejátszották.”²

A koncepciók perек története nemcsak azt igazolja, hogy ilyen eljárások a múltban előfordultak, hanem azt is, hogy a titkos módszerek különösen alkalmasak koholmányok gyártására. A demokratikus jogállamra vár a feladat, hogy az előzőekben jelzett kockázatok csökkenjenek.

Történeti tapasztalatok, a rendőrállam

A *titkosrendőri* tevékenység egyidős az állammal. A hatalom soha nem nélkülözhetette a számára veszélyeket jelentő magatartások figyelemmel kísérését, és ennek érdekében sokáig nem válogatott a módszerekben sem. Tehette ezt annál is inkább, mert története során hosszú ideig nem korlátozták jogi garanciák, a politikai hatalmat nem a megosztás és az önkorlátozás, hanem a koncentráció és a korlátlanág jellemezte. Nem kellett számolni a polgárok személyiségi jogaival, minthogy polgárok sem léteztek. Az ilyen államnak csak jogai voltak, kötelessége semmi az alattvalóival szemben. Az állam az önkény intézménye volt, függetlenül attól, hogy a monarchia vagy a köztársaság formáját öltötte. Így működött évezredekен keresztül, annak ellenére, hogy szüntelenül ki volt téve más hatalmak féltelenségének. A korlátlan hatalom a „hasztalan harc” terepének bizonyult, ami csak nagyon szűk körben engedett utat a társadalmi haladásnak.

A fejlődés határai nyilvánvalóvá váltak, amikor a 17. század végére Európa feudális birodalmai elindultak az eredeti tőkefelhalmozás, a szabad piacgazdaság útján. A közbiztonság fenntartása és a közönséges bűncselekmények üldözése ekkor lett egyértelműen az állam kötelessége. Ezzel a fordulattal ellentmondásos helyzet alakult ki. A piacgazdaság működtetéséhez mintaként szolgált a kétezzer éves római magánjog, amelynek befogadása erre az időszakra esik. Nem állt azonban rendelkezésre olyan fejlett közjog, amely a formálódó politikai állam és a polgárosodó társadalom működését rendezte volna, beleértve a közrendészet és a büntetőhatalom szabályozását. Párizsban, Berlinben, Szentpéterváron és máshol rendőrhivatalok alakultak, a rendőrködés hivatássá lépett elő, anélkül, hogy tevékenységét jogi előírások korlátozták volna. A rendészeti hatóság a közigazgatás első olyan formájának bizonyult, amelyre jellemző, hogy közügyet szolgál, és ennek érdekében birtokolja a legitim fizikai erőszak

² Király Tibor: *Szemelvények ötven év büntetőjogi és más tárgyú tanulmányaiból*. Budapest, ELTE ÁJK, 2005. 223.

monopóliumát. Azonban részletező garanciák ezt a hivatali működést sokáig nem korlátozták, elegendőnek tartották az általános felhatalmazást (generális klauzula), ami úgy szólt, hogy a rendőrség tegyen meg mindent a jó és helyes közrend fenntartása érdekében. Ebbe bőven belefért mindenféle *titkosrendőri* módszer is.

A büntetőeljárás előkészítése része a rendészeti működésnek, a munkamegosztás rendjén azonban jogilag és szervezetileg is elkülönül egymástól a rendet óvó és az azonnali beavatkozásra felesküdt közbiztonsági rendőrség (*la police bas*), valamint a „jogrend helyreállításában segédkező biztonsági rendőrség” (*la haute police*).³ Amit Concha Győző segédkezésnek nevez, azt az újabb irodalom az igazságszolgáltatás, a büntető per előkészítésének mondja. További elválasztó ismérv, hogy „a bűnüldözés nem a társadalmi rendet biztosítja, hanem a büntetést”. Concha jelzi azt is, hogy „a jog uralma, amelyet végső soron a bíróság tart fenn, adja az egyénnek valamint az államhatalomnak azt az érzést, amelyet biztonságának nevezünk”.⁴ Ebben az esetben arról a biztonságról van szó, amelyben az állam nyugodt lehet afelől, hogy az általa megalkotott törvényeknek érvényt fognak szerezni, az egyén pedig biztos lehet abban, hogy a független bíróság az államhatalom önkényétől is képes lesz megvédelmezni őt.

A német közjogász, Sonnenfels ekként fogalmazott: „A rendőrség köteles pontosan tájékozódni valamennyi rend és közület erejéről, hogy a tájékozottság birtokában, ha ezek közül bármelyik is gyanús nagyságra tenne szert, képes legyen azt a követelményeknek megfelelő korlátok közé visszaszorítani.” Egy másik szerző pedig azt hangsúlyozta, hogy „az állami hatóságok szabad belátásának kell érvényesülnie”.⁵

Egészen precíz Vuchetich Mátyás fejtegetése, aki egy 1819-ben megjelent büntetőjogi tankönyvében már a rendészeti és a bűnüldözési célú felderítés közötti különbségeket is érzékelteti:

„[V]ilágosan meg kell különböztetni a még általánosabb vagy elővigyázatosság okából folytatott vizsgálatot, amikor is a hatóság vagy felsőbbbségi hivatalból vizsgálja, még nyomok hiányában is, vajon a területen nem fordulnak-e elő latrok és nem bujkálnak-e más bűnözők, és ily módon eléri, hogy a tartomány megtisztíttassék a bűnözőktől. Ez a vizsgálat nem bűnügyi természetű, hanem a közbiztonsági vizsgálatnak a tárgya. [...] A hatóságok negyedévente kötelesek vizsgálni, hogy vajon vannak-e gonosztevők.”⁶

³ Concha Győző: *Politika, közigazgatástan*. Budapest, Grill, 1905. 314.

⁴ Concha (1905): i. m. 314.

⁵ Temesi István: A kamerálisztika. In Szamel Katalin (szerk). *Közigazgatás elmélet*. Budapest, NKE KTK Közjogi Intézet, 2012. 42.

⁶ Vuchetich Mátyás: *A magyar büntetőjog rendszere. II. könyv. Gyakorlati büntetőjog*. Budapest, Magyar Hivatalos Közlönykiadó, [1819] 2007. 66.

Az előzőekben felhívott példák a rendőrállam gyakorlatát tükrözik. A rendőrség és az emberi jogok összefüggéseit tárgyaló egyetemi jegyzet a rendőrállam következő ismérveit sorolja fel:

- „– Rendőrállamokban a szervezett erőszak nem áll társadalmi ellenőrzés alatt.
 - A kényszerítő eszközöket önkényesen és/vagy kizárólag az uralkodó elit céljait szolgálva alkalmazzák.
 - A rendőri tevékenység a szabad belátás korlátlan érvényesülésén alapszik (ide értve a bírói ítélet nélküli fogva tartást és a fizikai erőszak széles körben és következmények nélküli alkalmazását vallomás kicsikarása érdekében).
- A második világháború utáni fejlett országokban, azoknak is fejlett polgári demokráciáiban terjedt el a jogállami minőségű jogot és a politikai demokráciát egyesítő alkotmányos jogállam, ahol az államszervezet felépítésének és működtetésének fontos elve a hatalommegosztás. Végeredményben mindezek – joguralom/jogállam, demokratikus politikai rendszer és hatalommegosztás – együtt biztosíthatják a rendőrállam kialakulásának megakadályozását.”⁷

A jogállam titkosrendőrsége

Azt a fejlett közjogot, amelyet a 17. század még nélkülözött, a 19. századra a polgári államok megteremtették a maguk számára. A jog uralma, a hatalmi ágak megosztása, az emberi jogok tisztelete az árutermelő piacgazdaság teljesítménye és egyúttal a dinamikus és innovatív fejlődés feltétele. Az ilyen társadalom nem lehet sikeres személyükben szabad emberek nélkül. A jogállami rendőrség arculatát a szabadság és a biztonság egyensúlya alakítja. A szabadság kiteljesedésének, a magánautonómia megerősödésének egyik legfontosabb feltétele a hatósági önkény megfékezése. A szabadság azonban számtalan fenyegetés forrása is. Az új kockázatok, amelyek a modernitással születtek, a közösségek számára a továbbiakban már nem teszik lehetővé, hogy személyüket és javaikat pusztán önvédelmi eszközökkel oltalmazzák. A közbiztonság olyan szükségletté vált, amelynek biztosítása életre hívta a közszolgálat első professzionális formáját, a rendészetet. A rendészet hivatása „[...] olyan veszélyektől, károsító sértésektől megóvni a társadalmat, amely veszélyek fékevesztett emberi akaratból származhatnak”.⁸

Történetileg a rendészet volt a közigazgatás első formája. A közigazgatási jog a 19. század jogállami terméke. A közigazgatási jog nem azonos a közigazgatással mint tényleges szükségletkielégítő tevékenységgel, amelynek végső célja, hogy közügyek szolgálatával segítse a társadalmat. A közbiztonság védelmezése

⁷ Szigeti Péter – Szilvássy György Péter: *Rendészet és emberi jogok*. Budapest, Rejtjel, 2015. 19.

⁸ Kmety Károly: *A magyar közigazgatási jog kézikönyve*. Budapest, Politzer, 1907. 322.

ezen állami feladatok sorába illeszkedik. A közigazgatás jóval szélesebb fogalom, mint annak jogi meghatározottsága. Az előbbi a közösségi szükségleteket kielégítő tevékenységek foglalatja, az utóbbi a szükségletkielégítés jogi rendjét meghatározó normák összessége. „A közigazgatás sokrétű gyakorlati tevékenység, feladat és annak megvalósítása, valamely célrendszernek a gyakorlatba fordítása, társadalmi vagy közösségi racionalitások kijelölése, érvényesítése, változtatása és mindezekhez törvényes végrehajtási eszközök igénybevétele.”⁹

A klasszikus jogállami fejlődés a 19. század végére megváltoztatta a rendőrség arculatát. *A közbiztonsági és a bűnügyi rendőri feladatok markánsan elkülönültek egymástól.* A magyar rendészeti szakirodalom már a múlt század elején jól érzékelte és értelmezte ezeket a különbségeket:

„Az egyes társadalmi tagok működésének szabadsága és javainak élvezhetése, továbbá az emberi szükségleteknek a meglévő társadalmi kapcsolatban való kielégítése elé torlódó akadályok elhárítása képezi a rend előfeltételét. A rendőrség ezt az előfeltételt teremti meg, nem magát a rendet, állandó őrökkel, tényleges megakadályozással, a jogrend helyreállításában való segédkezéssel, a jogtalan állapot tényleges megszüntetésével. [...] A rendőri működés diszkrecionárius és ügyelő, őrökös természeténél fogva, óráról-órára változó körülményekhez kell igazodnia. Ez inkább a kormány és a közigazgatás működési körébe esik.”¹⁰

„A közigazgatás – vagy annak nem csekély része értelmezhető társadalmi érvényességű biztonságtechnikaként. A közigazgatásnak mindenkor egyik jellegzetessége a társadalom biztonságos üzemeltetése.”¹¹ Márpedig a „biztonságos üzemeltetéshez” *titikosrendőri* tevékenységre is szükség van, ami azonban a jogi szabályozásnak ellenálló tulajdonságokat hordoz magában. Ezek a következők:

- A *titikosság* a rejtőzködő bűnnel szembeni sikeres küzdelem feltétele, ezért a felderítésnek ez a formája a jogi szabályozás publikusságát nehezen viseli.
- A nemzetbiztonságot, a közbiztonságot és a közrendet fenyegető veszélyek előre nem meghatározható formája, váratlanságot magában hordozó *spontaneitása* megnehezíti a jogi szabályozást, amelynek fő eszköze a jövő prognosztizálása.
- A spontán veszélyekre adott hatósági válasz *sürgősségi* jellege és a leghatékonyabb intézkedések kiválasztása *szabad belátást* igényel, ezért az általános felhatalmazáson túli jogi szabályozást igyekszik elkerülni.
- A veszélyek megelőzése és a jogsértések megakadályozása már abban a szakaszban is hatósági aktivitást feltételez, amikor *a fenyegető szándék* még

⁹ Tamás András: *A közigazgatási jog elmélete*. Budapest, Szent István Társulat, 2005. 71.

¹⁰ Concha Győző: *A rendőrség természete és állása a szabad államban*. Budapest, MTA, 1901. 306–313.

¹¹ Tamás (2005): i. m. 52.

- nem jelent meg a jog által is leírható magatartásban. Nem is véletlen, hogy a titkosrendőrséget „gondolatrendőrséggé” is szokták emlegetni.
- *Kockázatokat* hordozhatnak a mindennapi élet jogszerű, illetve a jogi szabályozás eszközeivel el nem érhető területei (a zene politikailag gyanús műfaj, írja Thomas Mann a *Varázshegyben*), amelyeknek *titkosrendőri* megfigyelése éppen a *kockázatok minimalizálása* érdekében szükséges lehet.

A szabályozatlanság magában hordozza a rendőri túlhatalom veszélyeit. A köz-jog 19. századi fejlődése azonban, különösen pedig az ekkor elfogadott büntető anyagi és az eljárási jog kódexei elegendő biztosítékot ígértek ahhoz, hogy a rendőri szabad belátás ne torzuljon önkényre, vagy ne váljon autoriter hatalmak pusztá eszközévé. Az első magyar büntető törvénykönyv 1878. évi indoklásában olvashatjuk:

„A jelen törvényjavaslat elődjéhez csatlakozva, az igazság és a hasznosság egyesített elveiből képezett alapelvben gyökerezik. [...] Hogy a föltétlen igazság és a társadalom fenntartásának érdeke – vagyis az igazságos és a hasznos – a büntető rendszerben szükségszerűleg nevezetes tényezőt képeznek: ez magától értetődik, ez bizonyos tekintetben a józanésznek tana.”¹²

A büntetőeljárás jogállami értékeit Finkey Ferenc méltatta:

„A büntetőeljárás szabályai határozzák meg, mikor lehet az államban valakit letartóztatni, megmotozni, valakinek házáat átkutatni, leveleit, küldeményeit, sajtótermékeit lefoglalni, tehát személyes szabadságától megfosztani, még mielőtt törvényesen elítélték volna. Alkotmányos állam, melyben a személyes és a politikai szabadság s a jogegyenlőség eszméi uralkodnak, természetesen úgy állapítja meg a büntetőeljárás szabályait, hogy az egyéni szabadságjogokat előzetesen minél ritkábban, csak fontos okból, szigorú formák mellett, kellő ellenőrzéssel és felelősség terhe alatt lehessen felfüggeszteniök az állam illetékes hatóságainak, a kényszeruralomnak pedig legelső teendője a büntető eljárást úgy szabályozni, hogy azzal hatalmát megszilárdíthassa, az egyéni-, a sajtó- és a politikai szabadságot kénye szerint megszoríthassa s tönkretesse azokat, a kik útjában állanak.”¹³

A demokratikus társadalom titkosrendőrsége

Az, hogy a *titkosrendőri munkára* is ki kell terjeszteni a jog uralmát, csak az alkotmányos demokráciák második világháborút követő megerősödése során vált

¹² Löw Tóbiás (szerk.): *A magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétségekről* (1878: 5. tcz.) és teljes anyaggyűjteménye. I. Budapest, Pesti Könyvnyomda, 1880. 27–29.

¹³ Finkey Ferenc: *A magyar büntető eljárás tankönyve*. Harmadik kiadás. Budapest, Politzer, 1908. 6.

követelménnyé. Az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt egyezmény (a továbbiakban Egyezmény) 8. cikke a következőket rendeli:

„1. Mindenkinek joga van arra, hogy magán- és családi életét, lakását és levelezését tiszteletben tartsák.

2. E jog gyakorlásába hatóság csak a törvényben meghatározott, olyan esetekben avatkozhat be, amikor az egy demokratikus társadalomban a nemzetbiztonság, a közbiztonság vagy az ország gazdasági jóléte érdekében, zavargás vagy bűncselekmény megelőzése, a közegészség vagy az erkölcsök védelme, avagy mások jogainak és szabadságainak védelme érdekében szükséges.”¹⁴

A *titkosrendőri munkában* a 8. cikk (1) bekezdésében felsorolt valamennyi jogsúlysúlyos korlátozás alá kerülhet. Mindazok az európai államok, amelyek az Egyezményhez csatlakoztak, arra kötelezték magukat, hogy felderítést csak a (2) bekezdésben meghatározott okokból, és csak törvény felhatalmazása alapján indítanak. Ez a felhatalmazás igen széles, de mégsem tekinthető parttalanának, nem generális klauzula, hanem olyan közügyeknek a szolgálata és mások alapjogainak a védelme, ami a jogkorlátozást indokoltta teszi. Az Egyezmény 19. cikke által létesített Emberi Jogok Európai Bírósága ítélkezési gyakorlata gondoskodott arról, hogy a csatlakozó államok az alapjogokat korlátozó titkosrendőri munka rendjét törvényben határozzák meg, továbbá arról is, hogy a jogkorlátozás feleljen meg a szükségesség és az arányosság követelményének.

Láttuk, hogy a jogi szabályozásnak vannak akadályai: a *titkosság*, a veszélyek *spontán* jelentkezése, a rendészeti elhárítás hatékonyságát szolgáló *szabad belátás*, a *gondolatok* fenyegetése, a nem jogsértő, de *kockázatokat* hordozó magatartások kezelése.

Ami a *titkosságot* illeti, a törvénybe foglalás azért lehetséges, mert a jogszabály az alkalmazás absztrakt rendjét határozza meg, és nem az egyedi eseteket. Nem maguk a titkos erők, módszerek és eszközök, hanem csupán azoknak konkrét ügyekben történő felhasználása bizalmas adat. A demokratikus államoknak is szükségük van titkosszolgálati eszközökre, de mindezekkel kapcsolatban többletindokolási és elszámolási kötelezettséggel tartoznak a bírósági fórumok előtt is. Egyebek mellett ilyen megállapításokat olvashatunk a *McCann és tsai. kontra Egyesült Királyság*-, a *Kostovski kontra Hollandia*-, valamint a *Lüdi kontra Svájc-ügyekben*.¹⁵

¹⁴ Az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény és az ahhoz tartozó nyolc kiegészítő jegyzőkönyv kihirdetéséről szóló 1993. évi XXXI. törvény.

¹⁵ Vincent Berger: *Az Emberi Jogok Európai Bíróságának joggyakorlata*. Budapest, HVG-ORAC, 1999. 7, 313, 317.

A veszélyek váratlan, nem prognosztizálható *spontaneitására* adott rendészeti reakciók eredményességét a jogi szabályozás nem csökkenti, hanem inkább növeli. A törvénybe foglalás teszi lehetővé, hogy a titkosrendőrségi műveletek a kriminalisztikai kutatások tárgyai lehessenek, és a nagyobb hatékonyság érdekében ajánlásokat fogalmazzanak meg a gyakorlat számára.¹⁶

A *szabad belátás* sem állja útját a szükséges jogi szabályozásnak. A rendészeti jogban számos olyan jogintézmény van, amely felhatalmazó rendelkezés (például tömegzavargás megfékezése karhatalom bevetésével), és nem tartalmaz a végrehajtásra vonatkozó részletező előírásokat. Ugyanakkor tisztázza a beavatkozás törvényes feltételeit és világossá teszi a beavatkozók felelősségét. „A jog uralma e területen is megköveteli a megfelelő keretszabályok kialakítását, de az intézkedő személy mérlegelési joga a szakmai és etikai szabályok keretein belül megglehetősen széles.”¹⁷

A *gondolatok* a szabad társadalmakban nem elhárítási célpontok. Ellenkezőleg, az alkotmányos demokrácia igényli a sokszínű szellemiséget, és ehhez biztosítja a véleménynyilvánítás szabadságát. A bűnös tervek már leleplezést igényelnek, de ez csak akkor lehetséges, ha magatartásokban manifesztálódnak. A „gondolatrendőrség” a diktatúrák titkosrendőrsége.

A nem jogsértő, de *kockázatokat* hordozó magatartások kivételesen lehetnek *titkosrendőri munka* figyelési szempontjai, de az így szerzett információk kizárólag nemzetbiztonsági vagy rendészeti megelőző intézkedéseket alapozhatnak meg. Céljuk nem a jogkorlátozás, hanem a társadalom anyagi és szellemi értékeinek, valamint a fenyegetett személyek védelme.

Az előbbieken összefoglalt sajátosságok mégis sokáig megakadályozták ennek a területnek a jog uralma alá rendelését, azokban az államokban is, amelyek elkötelezettek voltak olyan alkotmányos alapelvekben, mint a jog uralma, a hatalmi ágak megosztása és az emberi jogok tisztelete. A felelős politikai vezetés és a különleges szolgálatok szakemberei megegyeztek abban, hogy a felderítés csak a jog felhatalmazását igényli, mert a részletes szabályozás a hatékony cselekvéstől fosztana meg. A felderítés az erre feljogosított hatóság cselekményeinek az összessége, amelyek a nyilvánosságban érzékelhető jogviszonyokat nem hoznak létre, pedig a közjogi szabályozásnak éppenséggel az lenne a dolga, hogy a jogviszonyok tartalmát állapítsa meg. „A jogviszonyelmélet a maga elvontságában az eljárás tartalmát egyedül meghatározni nem képes, amint hogy a cselekményösszesség felfogás sem.”¹⁸ A két elmélet

¹⁶ Gary T. Marx: *Undercover police surveillance in America*. Berkeley, University of California Press, 1988.

¹⁷ Hetesy Zsolt: *A titkos felderítés*. PhD-értekezés. Pécs, PTE ÁJK Doktori Iskola, 2011.

¹⁸ Erdei Árpád: *Tanok és tévtanok a büntető eljárásjog tudományában*. Budapest, ELTE Eötvös, 2011. 46.

együttesen alkalmas az büntetőeljárás társadalmi rendeltetésének betöltéséhez. A titkos szakaszt alapvetően a cselekményösszesség jellemzi, míg a nyílt eljárást a jogviszonyok uralják.

Ami a törvényességet illeti, élt a bizalom, miszerint a büntető igazságszolgáltatás gépezetét működtető büntetőeljárás jog garanciái elegendő biztosítékot nyújtanak az alkotmányos értékek védelméhez. Számos jogsértő eljárás és ítélet azonban megkérdőjelezte ezt a bizalmat. Az igazi áttörést az Emberi Jogok Európai Bíróságának joggyakorlata hozta el. A tisztességes eljárást sértő esetek kivizsgálása nyomán kirajzolódtak azok az alapelvek, amelyeket egy demokratikus államban a titkosszolgálati munka során is érvényesíteni kell. Idézzünk a *Klass és társai kontra Németország-ügy* nyomán született strasbourgi ítéletből: „Végül is az állampolgárok titkos megfigyelése alapján véve a rendőrállamokra jellemző, és az Egyezmény szerint csak a demokratikus intézmények védelméhez feltétlenül szükséges mértékben megengedhető.”¹⁹

A strasbourgi ítéletekből következnak a jogállami követelmények: a felhatalmazásnak törvényből kell erednie, a törvénynek olyan fogalmakkal kell élnie, amelyek megfelelnek a jogbiztonság követelményeinek, a normavilágosságnak és az előreláthatóságnak, végül a jogkorlátozás szükséges és arányos mértéke garantálja az önkényes alkalmazás kizárását.

Felmerülhet a kérdés, hogy a 21. század elején nem történtek-e olyan változások, amelyek az előbbieken felsorolt és szilárdnak hitt jogelveket erodálták.

„A háborúban hallgat a jog, ismerjük az ókori megállapítást. A háború és a háború joga valóban a bűnüldözési dimenziótól teljesen eltérő kontextusba helyezi a terrorellenes fellépés kérdését. A harcoló ellenség, a kombattáns és a gyanúsított jogai markánsan eltérnek egymástól. Hozzáteszem, ez a felfogás bizonyos mértékig az amerikai társadalom meggyőződésével is egybeesett. [...] Ennek megfelelően 2001-ben az úgynevezett Hazafi törvénnyel (Patriot Act) és további törvényekkel a nagyobb biztonság érdekében több, az amerikai alkotmány-kiegészítésekben (Amendments) szabályozott alkotmányos jogot korlátoztak, beleértve az ügyvédhez való jogot, a fogvatartáshoz fűződő jogokat (habeas corpus), a gyors és nyílt tárgyaláshoz fűződő jogot, de a magánélethez és a kapcsolattartáshoz való jogot is, amikor egyszerűbb tették a lehallgatásokat és a nemzetközi hírközlési forgalom megfigyelését. Ezzel együtt az Egyesült Államokban sem következett be a szabadságjogok drasztikus korlátozása. Ahol kiigazítás történt (hírszerző közösség átszervezése, menekültek, illegális bevándorlók kezelése, vízümpolitika, ujlenyomatvételek a határon), az leginkább a már korábban létező problémákra adott válasz volt.”²⁰

¹⁹ Tóth Mihály: *A magyar büntetőeljárás az Alkotmánybíróság és az európai emberi jogi ítélkezés tükrében*. Budapest, KJK–KERSZÖV, 2001. 191.

²⁰ Hetesy Zsolt: A terrorizmus elleni fellépés és az alapjogok korlátozása Magyarországon. *Magyar Rendészet*, 12. (2012), ksz. 47–56.

Az alkotmányos demokráciák eltérő módon gondoskodnak arról, hogy bűnüldözésük *titkosrendőrségi* módszerekkel felvértezve vegye fel a harcot a bűnözés legveszélyesebb formáival szemben, és eközben e módszerek ne okozzanak kárt a demokratikus értékekben. Vannak országok, amelyekben az állampolgári jogok titkos korlátozásának feltételeit a büntetőeljárás kódexekbe foglalják: Ausztria, Németország.²¹ Más megoldás szerint a szervezett bűnözés és az illegális kábítószer-forgalom elleni különleges felhatalmazások körébe illeszkednek a szabályok: Egyesült Államok, Egyesült Királyság, Spanyolország.²² Esetenként jogforrásnak kínálkozik a rendőrségi törvény. A volt szocialista országok majd mindegyikében ezt a megoldást választották.²³ Visszatérően zavarokat okozott a felderítő szolgálatok működésében. Idesorolható például Belgium és Hollandia.²⁴ Azt azonban érdemes hangsúlyozni, hogy a társadalomvédelmi funkciók törvényessége felett az alkotmányos demokrácia egész intézményrendszere őrködik, néha hatékonyabban, mint a speciális rendvédelmi törvények. Igazán megnyugtató garanciákat a kettő együtt képes adni.

A hatályos hazai megoldás, ami a bűnüldözési célú titkos felderítést a büntetőeljárás intézményévé tette, nem tekinthető általánosnak, még azokban az államokban sem, ahol a demokráciának messzire nyúló hagyományai vannak. A magyar titkosrendőri szolgálatok 1945 utáni története talán magyarázatot kínál arra, hogy miért kaptak helyet a leplezett eszközök a büntetőeljárás törvényben.

Hazai előzmények

Magyarországon 1949-től a *titkosrendőrség* – mint a politikai elnyomás eszköze – része volt a proletárdiktatúra államgépezetének.²⁵ A politikai rendőrség (Államvédelmi Hatóság) és a közbiztonságért felelős rendőrség 1949 és 1956 között szervezetileg egymástól elkülönülten működött. Az 1956-os forradalmat követően a népfelkelést külső erővel leverő hatalom egyik első intézkedése volt az egységes rendőrségi szervezet létrehozása, amelyben „elrejtve” külön rendszert alkotott – időszakonként más-más elnevezéssel – az „állambiztonsági szolgálat”.

²¹ Kertész Imre: Rendőrség, rendőrállam, jogállam. I. rész. *Belügyi Szemle*, 27. (1989), 10. 3–11.

²² John McEnany – Bócz Endre: Bűnügyi nyomozás és büntetőjogi felelősségre vonás az Amerikai Egyesült Államokban. 2. rész. Bűnügyi nyomozás. *Rendészeti Szemle*, 30. (1992), 12. 37–45.

²³ Siegfried Lammich: A szervezett bűnözés elleni küzdelem Kelet-Európa országaiban a titkos, operatív nyomozások példáján. In Irk Ferenc (szerk.): *Kriminológiai és kriminálisztikai tanulmányok*, 33. Budapest, OKKRI, 1996.

²⁴ Chantal Joubert: A titkosrendészet holland és nemzetközi vonatkozásai. *Belügyi Szemle*, 45. (1997), 5. 9.

²⁵ Korinek László: A rendőrség pártirányítása 1956–1989. *Rendészeti Szemle*, 54. (2006), 10. 55–67.

A közigazgatás és az igazságszolgáltatás egész tevékenységét a pártállamban is jogszabályok határozták meg, de a szocialista jogértelmezés a monolit politikai akarat primátusát hirdette, az ellenzéket ellenségként kezelte, a hatalom kritikája bűncselekménynek számított. Sem a rendőrségről, sem az állambiztonságról nem alkottak törvényt. Ez a rendszer lehetővé tette a büntetőjog közvetlen felhasználását a politikai ellenfelekkel való leszámoláshoz, de azt is, hogy elkerüljék a felelősségre vonást azok a bűnelkövetők, akiket állampárti érdekek védelmeztek. A koncepciók perek „forgatókönyvei” az előkészítő eljárásban íródtak. Az igazságszolgáltatási szervek semmiféle kontrollt nem gyakorolhattak az ilyen nyomozások felett. Joggal állapította egy, a korszakról szóló tanulmány: „[...] a tényállás koholtsága a jogi megítélésen kívül, a jog által ellenőrizhetetlen szférában áll össze”.²⁶ E gondolat fényében mondhatjuk, hogy a leplezett eszközök intézménye a titkos felderítést a jog által ellenőrizhető „szférába” vonta. Azonban az idáig vezető út hosszú volt!

1974-ben törvényerejű rendelet született az állam- és közbiztonságról.²⁷ Ez a jogszabály szóhasználatában sem hagyott kétséget a felől, hogy a bűnüldözés nem a büntetőeljárás elrendelésével kezdődik. A 4. § szerint:

„Az állam belső rendjének védelme érdekében:

- fel kell deríteni a Magyar Népköztársaság állami, társadalmi, gazdasági rendje, a béke és az emberiség elleni, az állampolgárok személye és tulajdona ellen elkövetett, továbbá az egyéb bűncselekményeket; meg kell akadályozni ezek elkövetését;
- le kell leplezni a hazánkkal szemben álló hatalmak, azok szervezeteinek, egyéb külföldi szervezeteknek, a Magyar Népköztársaság társadalmi, vagy gazdasági rendjének megdöntésére, aláásására, vagy gyengítésére irányuló terveit, tevékenységét és meg kell akadályozni kártevő munkájukat.”

A törvényerejű rendelet arról nem szólt, hogy mindezt milyen jogszabályokban meghatározott eszközökkel és módszerekkel kell végrehajtani, minthogy ilyen jogszabályok nem léteztek. Az 5. § ennél részletesebben határozta meg a bűnözés elleni harcot:

„A bűnözés elleni harc során gondoskodni kell a bűncselekmények megelőzéséről, felderítéséről, illetőleg az előkészületben levő vagy megkezdett bűncselekmények véghezvitelének megakadályozásáról, a büntetés hatálya alatt álló személyek ellenőrzéséről. A bűncselekmények felderítése érdekében a jogszabályban meghatározott eszközök és módszerek alkalmazhatók. A bűncselekmény elkövetőivel szemben a jogszabályban meghatározott kényszerintézkedések foganatosíthatók.”

²⁶ Szabó András: A jogászság megváltozott társadalmi szerepe. *Szociológia*, (1975), 4. 504.

²⁷ A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1974. évi 17. számú törvényerejű rendelete. (Az Elnöki Tanács a pártállam idején kollektív államfőként működött, és a törvényerejű rendelet alkotásának jogával élve, nagyon széles körben helyettesítette az Országgyűlést.)

Nyilvánvaló utalás az akkor hatályos büntetőeljárásról szóló 1973. évi I. törvényre, ami azonban sem a felderítésnek a nyomozást megelőző szakaszáról, sem a bűncselekmények megakadályozását szolgáló rendészeti kényszerintézkedésekről nem rendelkezhetett. Igaz, 1974-ben a Minisztertanács (MT, a kormány akkori elnevezésének rövidítése) rendeletben²⁸ határozta meg a rendőrség feladatait, anélkül, hogy a rendőrségi kényszerintézkedések alkalmazásának feltételeit meghatározta volna. Ez a helyzet a jogállami szemlélet erősödésének jegyében megszületett, a jogalkotásról szóló 1987. évi XI. törvénnyel vált tarthatatlanná. A jogalkotási törvény úgy rendelkezett, hogy a személyi szabadságjogokat és azok korlátozását törvényben kell szabályozni (5. §). Ennek ellenére a *titkosrendőrségi munka* legérzékenyebb területei 1990-ig nem kaptak törvényi rendezést.

Ez a körülmény is hozzájárult ahhoz, hogy még az 1990 áprilisában esedékes szabad választások előtt az Országgyűlés törvényt alkotott a különleges titkoszolgálati eszközök és módszerek engedélyezésének átmeneti szabályozásáról. Az 1990. évi X. törvény (továbbiakban átmeneti törvény) elsősorban az időközben kormányrendelettel létrehozott és a rendőrségtől elválasztott négy nemzetbiztonsági szolgálat tevékenységét szabályozta.²⁹

Az átmeneti törvény a rendőrség esetében a Rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény (Rtv.), a nemzetbiztonsági szolgálatok tekintetében pedig a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 1995. évi CXXV. törvény (Nbtv.) hatálybalépéséig volt érvényben. Ezekkel a jogalkotásokkal összhangban a felderítés egyes titkos eszközeivel – mint a fedett nyomozó és az együttműködő gyanúsított – kiegészült a 2003-ig hatályos büntetőeljárás kódex, az 1973. évi I. törvény.

Minden legitim és legális (a társadalom védelmét szolgáló és törvényben szabályozott) rendészeti akciónak része az *információszerzés*. Az információ olyan ismeret, ami következtetés levonására alkalmas.³⁰ Annak valóságtartalmát az adatok ellenőrzése során kell tisztázni. Az ellenőrzött információról eldönthető, hogy abból a valóság megismerhető-e, illetve alkalmas-e a jövőre vonatkozó valószínűségi következtetés levonására. A valóság a múlt és a jelen ténye, a valószínűségi következtetés pedig a jövőre vonatkozó prognózis.

A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (hatályos Be.) úgy rendelkezik, hogy bűnüldözési célú titkos információgyűjtést – szűk kivételtől eltekintve – csak büntetőeljárásban lehet folytatni. A hatályos Be. „Leplezett eszközök” címet viselő Hatodik Része a bűnüldözési célú titkos felderítés *statikus szabályait* foglalja magában. Meghatározza a büntetőeljárásban leplezett módon, titokban igénybe vehető

²⁸ 39/1974. (XI. 1.) MT rendelet.

²⁹ Lásd: 26/1990. (II. 14.) MT rendelet.

³⁰ Belegi József (szerk.): *Büntetőeljárás jog I–II. Kommentár a gyakorlat számára*. Harmadik kiadás. Budapest, HVG-ORAC, 2018. 524.

- *személyek* (a rendészeti hatóságok munkatársai és más együttműködők),
- *módszerek* (a rendészeti hatóságok által ellenőrzött, kezdeményezett, szervezett vagy végrehajtott cselekmények) és
- *technikai eszközök* (műszaki feltételek és megoldások) körét.

A cím két kérdést vet fel:

- A bűnüldözés elméleti, gyakorlati és történeti tapasztalatai miként alapozták meg a *leplezett eszközök* büntetőeljárási jogintézményének létrehozását?
- Melyek a *leplezett eszközök*?

Az erre jogosult hatóságok titokban folytatott felderítése állami monopólium. A bizalmas tájékozódást a köznyelv és a szakmai zsargon sokféle megnevezéssel illeti. Többek között olvashatunk operatív műveletekről, rendszabályokról, bizalmas nyomozásról, fedett nyomozásról, titkos információszerzésről, titkos adatszerzésről, különleges tevékenységről, hírszerzésről, bűnügyi hírszerzésről, elhárításról stb., a továbbiakban együtt *titkosrendőri munka*.³¹ Amikor a jogalkotó elhatározta, hogy ennek a nagyon összetett és a nyilvánosságot nehezen tűrő világnak egy szeletét a büntetőeljárás részévé teszi és az eljárási kódexben szabályozza, olyan megnevezést keresett, ami különbözik a rendészeti közjogban megszokott, a korábbi eljárási törvényben használt terminológiáktól, és világosan utal a jogintézmény lényegére, a titokban folytatott bűnüldözésre. A *leplezett eszközök* kifejezés mindkét követelményt teljesíti.

³¹ Nyeste Péter – Szendrei Ferenc: *A bűnügyi hírszerzés kézikönyve*. Budapest, Dialóg Campus, 2019.

Irodalomjegyzék

- Belegi József (szerk.): *Büntetőeljárás jog I–II. Kommentár a gyakorlat számára*. Harmadik kiadás. Budapest, HVG-ORAC, 2018.
- Berger, Vincent: *Az Emberi Jogok Európai Bíróságának joggyakorlata*. Budapest, HVG-ORAC, 1999.
- Concha Győző: *A rendőrség természete és állása a szabad államban*. Budapest, MTA, 1901.
- Concha Győző: *Politika, közigazgatástan*. Budapest, Grill, 1905.
- Erdei Árpád: *Tanok és tévtanok a büntető eljárás jog tudományában*. Budapest, ELTE Eötvös, 2011.
- Finkey Ferenc: *A magyar büntető eljárás tankönyve*. Harmadik kiadás. Budapest, Politzer, 1908.
- Hetesy Zsolt: *A titkos felderítés*. PhD-értekezés. Pécs, PTE ÁJK Doktori Iskola, 2011.
- Hetesy Zsolt: A terrorizmus elleni fellépés és az alapjogok korlátozása Magyarországon. *Magyar Rendészet*, 12. (2012), ksz. 47–56.
- Joubert, Chantal: A titkosrendészet holland és nemzetközi vonatkozásai. *Belügyi Szemle*, 45. (1997), 5. 5–19.
- Kertész Imre: Rendőrség, rendőrállam, jogállam. I. rész. *Belügyi Szemle*, 27. (1989), 10. 3–11.
- Király Tibor: *Szemelvények ötven év büntetőjogi és más tárgyú tanulmányaiból*. Budapest, ELTE ÁJK, 2005.
- Kmety Károly: *A magyar közigazgatási jog kézikönyve*. Budapest, Politzer, 1907.
- Korinek László: A rendőrség pártirányítása 1956–1989. *Rendészeti Szemle*, 54. (2006), 10. 55–67.
- Lammich, Siegfried: A szervezett bűnözés elleni küzdelem Kelet-Európa országában a titkos, operatív nyomozások példáján. In Irk Ferenc (szerk.): *Kriminológiai és kriminalisztikai tanulmányok*, 33. Budapest, OKKRI, 1996.
- Löw Tóbiás (szerk.): *A magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétségekről (1878: 5. tcz.) és teljes anyaggyűjteménye. I.* Budapest, Pesti Könyvnyomda, 1880.
- Marx, Gary T.: *Undercover. Police surveillance in America*. Berkeley, University of California Press, 1988. Online: <https://doi.org/10.1525/9780520910041>
- McEnany, John – Bócz Endre: Bűnügyi nyomozás és büntetőjogi felelősségre vonás az Amerikai Egyesült Államokban. 2. rész. Bűnügyi nyomozás. *Rendészeti Szemle*, 30. (1992), 12. 37–45.
- Nyeste Péter – Szendrei Ferenc: *A bűnügyi hírszerzés kézikönyve*. Budapest, Dialóg Campus, 2019.
- Szabó András: A jogászság megváltozott társadalmi szerepe. *Szociológia*, (1975), 4. 502–511.
- Szigeti Péter – Szilvássy György Péter: *Rendészet és emberi jogok*. Budapest, Rejtjel, 2015.
- Tamás András: *A közigazgatási jog elmélete*. Budapest, Szent István Társulat, 2005.
- Temesi István: A kamerálisztika. In Szamel Katalin (szerk). *Közigazgatás elmélet*. Budapest, NKE KTK Közjogi Intézet, 2012.
- Tóth Mihály: *A magyar büntetőeljárás az Alkotmánybíróság és az európai emberi jogi ítélkezés tükrében*. Budapest, KJK–KERSZÖV, 2001.
- Vuchetich Mátyás: *A magyar büntetőjog rendszere. II. könyv. Gyakorlati büntetőjog*. Budapest, Magyar Hivatalos Közlönykiadó, [1819] 2007.

Gál István László¹

A minősített adattal visszaélés néhány kriminológiai problémaköre

Németh Zsolt tanár úr a magyar kriminológia egyik legjelesebb hazai képviselője. Elméleti megalapozottságú, gyakorlatorientált előadásait és publikációit mindig nagy érdeklődéssel és élvezettel hallgatom, illetve olvasom. Ahogy az egyik legutóbbi tanulmányának a címe is jelzi, „szigorúan, következetesen, de az emberség, sőt a szeretet hangján”² tanítja és műveli választott szakterületét. Németh Zsolt kiváló oktató, tudós, de emellett példakép is a fiatal rendőr és kriminológus generációk számára.

Az információ jelentősége napjaink társadalmában

2021-ben már minden kétséget kizáróan az információs társadalom korában élünk, és mai világunk nagymértékben függ a különféle információs rendszerek megfelelő működésétől, az egyes államok léte és zavartalan működése pedig attól, hogy milyen mennyiségű, de legfőképpen milyen minőségű információval rendelkeznek. Az államok vezetői, a politikai döntések alakítói csak akkor tudnak hatékony és észszerű döntéseket hozni, ha megfelelően tájékozottak, sokoldalúan informáltak, hiteles és megbízható információkra támaszkodik a helyzetmegítélésük, emellett ismerik a döntéseiket befolyásoló releváns körülményeket, mások törekvéseit, valamint a tervezett lépéseik következményekre vonatkozó előrejelzéseket is.³ Az információ tehát felbecsülhetetlen értékűvé vált napjainkban: az állami irányítási rendszereknek is az egyik kritikus eleme

¹ Tanszékvezető egyetemi tanár, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Büntetőjogi Tanszék; egyetemi tanár, Nemzeti Közszerológiai Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar Katonai Nemzetbiztonsági Tanszék. Kapcsolat: gal.istvan@ajk.pte.hu.

² Németh Zsolt: Szigorúan, következetesen, de az emberség, sőt a szeretet hangján – a bűnelkövető gyermekekkel való bánásmódról. In Gulyásné Kovács Erzsébet – Hatvani Erzsébet – Szarka Attila (szerk.): *Ferenczi György emlékkötet. „Szigorú szeretet”*. Pécs–Budapest, SZIME – Ferenczi György Alapítvány, 2020. 129.

³ Iza Jenő: *Nemzetbiztonsági alapismeretek. A titkosszolgálatok működése*. Budapest, ZMNE, 2009. 24.

lett.⁴ Ezeknek a rendszereknek pedig az egyik legértékesebb részét a minősített adatok jelentik, vagyis az állam titkai. Napjainkban nemcsak az ilyen adatok jelentőségének súlya növekedett meg jelentősen, hanem a vele szemben megnyilvánuló támadások száma is ugrásszerű növekedést és folyamatosan növekvő tendenciát mutat.⁵ Az információs gazdaság ma már a modern politika megkerülhetetlen részévé vált, emellett a határokon átívelő információfolyamatok által elindított dinamikák radikálisan, néha kényelmetlen módon definiálták újra a biztonságot.⁶

Az információ egyre növekvő jelentősége és értéke az a legfontosabb kiváltó ok, amely miatt hírszerző szervezetek működnek minden fejlett államban. A nemzetbiztonsági szolgálatok, így Magyarország esetében az Információs Hivatal és a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat létrehozásának és működésének az egyik fő mozgatórugója pont az, hogy az ellenérdekelt felek, sőt akár a hazánkkal szövetséges államok esetében is gyakran előfordul, hogy egyes információkat nem akarnak megosztani velünk.⁷ Ez teljesen természetes. Vannak ugyanakkor a magyar államnak is védendő titkai, és természetesen mi is titokban szeretnénk tartani azokat a módszereket és a forrásokat,⁸ amelyekkel ilyen információkat szerzünk. Ezeket az elhárítással foglalkozó nemzetbiztonsági szolgálatok védik az első vonalban (Magyarországon az Alkotmányvédelmi Hivatal és a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat), a védelem egyik eszköze pedig a magyar büntetőjog, a visszaélés minősített adattal és a kémkedés különböző fajtáinak a tényállásain keresztül. Az állami szervek, valamint a közfeladatokat ellátó más szervek zavartalan munkavégzéséhez elengedhetetlenül szükséges ugyanis az is, hogy a működésükkel kapcsolatos egyes adatok ne kerüljenek nyilvánosságra vagy illetéktelen személyek tudomására. Ezek az adatok különböző jelentőségűek lehetnek, a büntetőjogi védelem biztosítása során erre figyelemmel kell lenni.⁹

⁴ Tomasz Sobczyński – Karol Listewnik: The principles of classified information security management system organisation within the realisation of European Defence Agency research projects (personnel and facility security aspects). *Zeszyty Naukowe Akademii Marynarki Wojennej*, 202. (2015), 3. 63–64.

⁵ Jobbágy Szabolcs – Sándor Miklós: A minősített adatok védelmének jogi szabályozása. *Hírvillám*, 1. (2010), 1. 190.

⁶ Henry Farrell – Abraham L. Newman: *Magánszféra és hatalom*. Budapest, Pallas Athéné, 2020. 211–212.

⁷ Mark M. Lowenthal: *Hírszerzés. A titoktól a politikai döntésekig*. Budapest, Antall József Tudásközpont, 2017. 31.

⁸ A források védelme alapvető követelmény a hírszerzés és az elhárítás számára is. Nemcsak jogi és szakmai követelmény, hanem etikai is: „A hírszerzés etikájának egyik eleme a források védelme a külső és belső fenyegetésekkel szemben. Praktikusan megfogalmazva ez azt jelenti, hogy a forrást nemcsak az ellenségtől kell megvédeni, hanem még a saját szervezetünkön belül is” (Shlomo Shpiro: Speak no evil. Intelligence ethics in Israel. In Jan Goldman [szerk.]: *Ethics of spying*. Lanham–Toronto–Plymouth, The Scarecrow Press, 2010. 62.)

⁹ Földvári József: *Büntetőjog. Különös rész*. Budapest, Tankönyvkiadó, 1978. 143.

A titok és a titoktartás

Napjainkban a titok társadalmi jelensége folyamatosan növekszik. Helyesen mutat rá V. Király István, hogy a jelenkor a titok különböző formáinak korábban sohasem tapasztalt szerteágazását és kiterjedését hordozza, napjainkban már az emberiség leglényegesebb ténykedéseit kivétel nélkül a leplezés veszi körül. Emiatt a leglényegesebb tudományos és műszaki-technikai eredmények, valamint a legátfogóbb és a nyilvánosságot leginkább elkötelező napi politikai döntések mind titkos körülmények között születnek.¹⁰

A titok tipikusan társadalmi jelenség. Több szerző egybehangzó véleménye szerint a titok alapja az ember azon immanens tulajdonsága, hogy rejteget.¹¹ Akkor jut kifejezésre, ha emberek vagy embercsoportok között konfliktus-szituáció alakul ki. A titok mint jelenség tehát mindig emberek közötti relációban fordul csak elő, az állatok álcázó magatartása nem tekinthető titoknak. A titok bizonyos mértékben szinonimája a „nem tudás” fogalmának, emiatt a megismerése a gyakorlatban mindig valamiféle tudás megszerzését jelenti. Míg a normális kommunikáció folyamatában a befogadó fél passzív marad, a közlő az aktív fél; a titokkal kapcsolatos kommunikációs folyamatban a két szerep megváltozik: a közlő szembeesegül a kommunikációval, a befogadó számára nem kívánatos címzettnek minősül. A rejtegetés folyamata, ahogy Nikolov találóan megfogalmazta, „nem csupán a kommunikáció hiányát jelenti, hanem az ismeretek aktív és sajátos visszatartását – a titok formájában – egy reális vagy potenciális érdekek szemben”.¹²

A kommunikáció tudománya a titoktartást, illetve magát a titkot negatív kommunikációnak tekinti. Röviden összefoglalunk egy megközelítést a kommunikáció tudománya köréből. Nem kell különösebben igazolni azt az állítást, hogy az emberek közötti viszonyok erősen sérülékenyek, és a túlzásba vitt őszinteség sokszor több kárt képes okozni, mint amennyi hasznot hoz. Ezért mindenki megtanulja azokat a technikákat, amelyek segítségével az érzelmeinek a kifejezését kontrollálni tudja, vagyis mindenki megtanulja jól vagy kevésbé jól azokat a technikákat, hogyan viselkedjen őszintétlenül az individuális kommunikációban. Ennek számos módja van, ezek közé tartozik a színlelés, az elleplezés, a szerepjátszás, és végül idesorolható technika a titkolózás is. A kommunikáció tudománya szerint a titkolózást az egyén akkor

¹⁰ V. Király István: *Határ – hallgatás – titok*. Kolozsvár, Komp-Press, 1996. 151.

¹¹ Már a korai primitív társadalmak embere is titkolózott, ezek a titkok részben a létfenntartásban, részben az ellenséggel vívott harcokban játszottak jelentős szerepet. Lásd Földesi Tamás: *A Janus arcú titok. A titok titka*. Budapest, Gondolat, 2005. 9.

¹² Elit Nikolov: *A titok*. Budapest, Kommunikációs Kutatóközpont, 1973. 7–21.

választja, amikor egyébként igen erős érzelmei vannak valamivel kapcsolatban, de ezeket nem akarja kimutatni.¹³

Az ember az állatokkal ellentétben képes a titkolózásra, sőt kizárólag az ember képes rá. Ez a képesség nem veleszületett, hanem lassan alakult ki az emberré válás során. Simmel a titoktartás képességét az emberiség egyik legnagyobb vívmányának tekinti, amit elsősorban azzal indokol, hogy ez a képesség az emberi individualizálódás fontos és elengedhetetlen része. A titoktartási képesség tehát társadalmi-történeti termék.¹⁴

Titok konstruálására és titoktartásra tehát csak az ember képes, hiszen a titoktartás képessége is a társadalmi fejlődés és az emberi individualizáció terméke. A titok általában valamilyen, a múltban megtörtént eseményre utal, de mindig a jelenben aktualizálódik (idődimenziója a múltból a jövő felé tart, és ritka az olyan titok, amelyre sohasem derül fény, vagyis nem szűnik meg titok lenni).¹⁵

A titoktartás azonban pszichológiai értelemben is sokszor nehézséget jelent a titok birtokosa számára, ahogy ezt egy szerző szemléletesen megfogalmazta:

„A titoktartás olyan, mintha adóztatnánk magunkat. Mit is jelent ez? Egy vizsgálatban arra kérték a résztvevőket, hogy rejtsek el érzelmeiket, azaz vágjanak pókerarcot egy meghatározott ideig. Közvetlenül ezután tesztelték a szellemi kapacitásukat. Az eredmények szerint a vizsgálati személyek rosszabbul teljesítettek ezen a teszten, azokhoz a kontrollszemélyekhez képest, akik nyíltak lehettek és teret engedhettek saját megéléseiknek, érzéseiknek, vagyis nem kellett felvenniük a pókerarcot. Ezt a típusú kimerültséget a pszichológia területén ego-kimerülésnek nevezzük.”¹⁶

Azokban a szervezetekben, ahol a titoktartás a mindennapi munkafolyamatok immanens része (így például a bűnüldözésben, a végrehajtó hatalom egy részében vagy különösképpen a titkosszolgálatoknál), a szervezethez bekerülők esetében a titoktartás fokozatosan a mindennapi élet minden szegmensét érinteni fogja: a személyiség egy része megérintődik, majd átalakul, a titok köré szerveződve, annak pszichodinamikai működési elveit követve. Az egyén egyfajta átmeneten megy keresztül, ennek eredményeképpen az élete a korábbi szakaszából átvezetődik az újba, eközben pedig a szemlélete és az életmódja is visszavonhatatlanul átalakul.¹⁷

¹³ Karl Erik Rosengren: *Kommunikáció*. Budapest, Typotex, 2008. 104.

¹⁴ Földesi (2005): i. m. 188.

¹⁵ Balázs Géza: A titok antropológiája és szemiotikája. In Balázs Géza – Minya Károly – Pölcz Ádám (szerk.): *A titok szemiotikája*. Budapest, Magyar Szemiotikai Társaság, 2019. 17.

¹⁶ Porpácz Júlia: A titok pszichológiája – A titkolózás fizikai és lelki következményei. *Pszichoforum*, 2018. december 27.

¹⁷ Oláh László – Györffy Ágnes: Megosztani a megoszthatatlant – avagy megmaradni, épnek maradni a titok szolgálatában. *Nemzetbiztonsági Szemle*, 1. (2013), 1. 110.

A visszaélés minősített adattal tettese

A visszaélés minősített adattal bűncselekmény elkövetője tettesként a magyar büntetőjog szerint bárki lehet, a Btk. azonban differenciál: az általános alany mellett speciális alany elkövető (titokbirtokos) esetén súlyosabb büntetési tételkereten belül rendeli büntetni a titoksértést. A tipikus elkövető kriminológiai értelemben – álláspontom szerint – olyan személy, akinek a bűncselekmény elkövetésére határozott motívuma van. Ez a motívum lehet anyagi természetű (ellenszolgáltatásért történik a titoksértés), politikai (nem ért egyet az aktuális politikai rendszerrel¹⁸ vagy a kormány politikájának irányvonalával, esetleg más ideológiával szimpatizál), erőszakos (terrorista motivációjú elkövető), de lehet motívum valamilyen személyes indok is (például bosszú, becsvágy stb.), végül előfordulhatnak olyan esetek is, amikor a motívum teljesen hiányzik. Ez utóbbi a gondatlan elkövetés tipikus esete.

Előfordulhat azonban olyan eset is, hogy a bűncselekmény elkövetése nem egyes elkövetőhöz, hanem egy magasabb szinthez köthető. Egyes politikai pártok, de néha kormányok is élnek a „kiszivárogtatás” eszközével, ahogy erre a szakirodalom is utal. Ilyenkor a minősített adat részleges nyilvánosságra hozatala történik, valamiféle politikai vagy személyi érdekből. A kiszivárogtató úgy hoz nyilvánosságra minősített adatot, hogy eközben ő maga rendszerint titokban marad, vagyis ilyenkor egyszerre jelentkezik a titok elárulása mellett – más vonatkozásban – a titokban maradás is.¹⁹

Statisztikai adatok

Ha a hazai bűnügyi statisztikai adatokat megvizsgáljuk, akkor a legtagabb kör szerint sem találunk nagy számban minősített adattal visszaéléseket a rendszerváltozás óta eltelt időszakban. A Legfőbb Ügyészség statisztikai adatbázisában szereplő előfordulási gyakoriságok az ENyÜBS-rendszer alapján nagyon érdekes képet festenek az ismertté vált minősített adattal visszaélések (illetve a bűncselekmény előzményei, az államtitoksértés és a szolgálati titoksértés) elmúlt csaknem három évtizedes ingadozásáról.²⁰ Az ENyÜBS'13 és az ENyÜBS'18

¹⁸ Vagy akár éppen ellenkezőleg: az elkövető gondolhatja azt is, hogy a fennálló politikai rendszernek vagy az éppen hatalmon lévő kormánynak kedvez egy adott minősített adat nyilvánosságra hozatalával.

¹⁹ Földesi (2005): i. m. 88.

²⁰ Az ENyÜBS egységes elvek szerint gyűjti a büntetőeljárások, a büntetőeljárások alapjául szolgáló cselekmények, az elkövetők és a sértettek (mint megfigyelési egységek) statisztikai adatait. Az adatok leválogatásának alapegysége: a teljes cselekményi kör, vagyis a tulajdonképpeni „történeti tényállás”, azaz egy múltbeli eseményre vonatkozó és a statisztikai számbavétel szempontjából

által regisztrált adatok alapján a minősített adattal visszaélés – és „jogelődei”, az államtitoksértés, valamint a szolgálati titoksértés – ismertté vált gyakorlati előfordulási számait a 1992 és 2015 között az 1. táblázat ismerteti.

Ha a statisztikai adatokat áttekintjük, látható, hogy a regisztrált titoksértő bűncselekmények, a visszaélés minősített adattal előzményei vonatkozásában, általánosságban elmondható, hogy nagyon kevés ilyen cselekmény válik ismertté Magyarországon. Kivételt képez talán a 2000–2002 közötti időszak három éve. A rendkívül kevés ismertté vált bűncselekmény kétféle következtetésre enged alapot adni a kutatónak: vagy nemzetközi mércével mérve is abszolút kimagasló a magyar titokvédelmi rendszer hatékonysága, vagy nagyon magas a látencia, vagyis az ismertté nem vált elkövetések aránya. Ez utóbbi tűnik valószínűnek. Ha megnézzük az adatsorokat, az is feltűnik, hogy még a kevés ismertté vált bűncselekmény közül is csak egy kis hányadukban történik vádemelés (2000-ben például 71 közül mindössze 3 esetben). Az új Btk. hatályba lépése után a gyakorlatból eltűntek az államtitoksértéssel és szolgálati titoksértéssel kapcsolatos büntetőeljárások. 2014-ben még regisztrál ugyan az ügyészségi statisztika négy államtitoksértést, de ezek közül kettőben a feljelentés elutasítására, kettőben pedig nyomozás megszüntetésére kerül sor, valamint egy szolgálati titoksértést, de ebben is a nyomozás megszüntetésével zárul a büntetőeljárás. 2015 után már csak minősített adattal visszaélést regisztrál a statisztika, évente átlagosan 10-15 bűncselekményt, de a vádemelések aránya 20% alatti.

A statisztikai adatok alapján egy fontos kérdésre kell választ keresnünk: mik lehetnek az általunk feltételezett, viszonylag magas látencia okai? Korinek László a büntetőjogilag releváns magatartások elkövetésétől a felelősségre vonásig tartó folyamat kapcsán több fokú szelektív folyamatot ír le, amely komplex társadalmi reakciók sora, és egy fordított piramis ábrán mutatható be.²¹ Ezt a minősített adattal visszaélésre vonatkoztatva a következő megállapításokat tehetjük:

releváns olyan tények, körülmények és magatartások összessége, amellyel kapcsolatban az eljáró hatóság döntést hoz, és amellyel összefüggésben adatrögzítésre kerül sor. Ez bővebb, mint az úgynevezett regisztrált bűncselekményi kör. A táblázatban feltüntetésre került az is, hogy az egyes cselekmények vonatkozásában az adatállományban milyen büntetőeljárási döntés rögzítésére került sor. A Befejezett Büntetőeljárások Statisztikája alrendszere (ENyÜBS – BBS) az adatrögzítés időpontjára tekintettel úgynevezett követő jellegű statisztikai rendszer, amelyben az adatok akkor kerülnek rögzítésre, ha a büntetőeljárást a nyomozó hatóságok, illetve az ügyészség befejezte, és a bűncselekmény kapcsán statisztikai adatszolgáltatást megalapozó eljárási döntést hozott (például: megszüntetés, felfüggesztés, vádemelés), amelyhez kapcsolódóan a statisztikai adatszolgáltatás megtörtént. A bűnügyi statisztika tehát nem azt mutatja be, hogy hány eljárás indult vagy hány bűncselekmény történt a vizsgált évben, hanem azt, hogy hány cselekmény kapcsán történt jogi döntés, és a döntéshez kapcsolódva (regisztratív jelleggel) hány cselekmény kapcsán történt statisztikai adatszolgáltatás. (A Legfőbb Ügyészség Kabinet, Adatvédelmi és Biztonsági Osztály által az adatkérésre adott, ABOIGA//10-44/2020. számú válasz alapján.)

²¹ Korinek László: *Rejtett bűnözés*. Budapest, KJK, 1988. 112.

1. A fordított piramis tetején találhatók a ténylegesen megtörtént titoksértések, vagyis az évente elkövetett minősített adattal visszaélések Magyarországon.
2. Ez alatt, kisebb számban fordulnak elő a hatóság tudomására jutott titoksértések.
3. Ennél még kevesebb a hivatalosan regisztrált eset.
4. Ezek egy részében történik csak vádemelés.
5. A vádemelések közül a váderedményességi mutató alapján 90-95%-ban (tehát valamivel kisebb számban, mint amennyi vádemelés volt) történnek jogerős elítélések.

1. táblázat. *Visszaélés minősített adattal (1992–2015)*

	1978. évi IV. tv. 148. §		1978. évi IV. tv. 221. §		1978. évi IV. tv. 222. §		1978. évi IV. tv. 223. §		2012. évi C. tv. 265. §									
	Feljelentés elutasítása		Feljelentés elutasítása		Nyomozás megszüntetése		Vádemelés		Egyéb befejezés		Feljelentés elutasítása		Nyomozás megszüntetése		Vádemelés		Egyéb befejezés	
1992	1	1	9	–	4	4	1	7	1	6	–	–	2	1	–	1	–	–
1993	–	–	5	1	1	3	–	14	4	5	5	–	2	–	–	1	1	–
1994	–	–	11	–	8	3	–	10	2	5	1	2	1	–	1	–	–	–
1995	–	–	10	3	6	1	–	15	3	6	6	–	1	–	1	–	–	–
1996	–	–	11	4	5	2	–	10	3	3	4	–	8	–	–	8	–	–
1997	–	–	23	6	11	5	1	7	5	–	2	–	3	1	1	1	–	–
1998	–	–	20	1	12	7	–	9	3	5	1	–	6	–	2	4	–	–
1999	–	–	19	6	11	2	–	11	4	7	–	–	2	–	1	1	–	–
2000	–	–	71	38	30	3	–	15	7	5	2	1	6	1	3	2	–	–
2001	–	–	42	19	18	4	1	12	4	7	1	–	1	1	–	–	–	–
2002	–	–	62	20	32	10	–	19	7	9	3	–	1	–	1	–	–	–
2003	–	–	16	5	7	4	–	11	7	2	1	1	1	–	–	1	–	–
2004	–	–	28	5	12	7	4	11	1	5	5	–	–	–	–	–	–	–
2005	–	–	15	2	9	3	1	8	1	6	–	1	1	–	–	1	–	–
2006	–	–	11	1	6	2	2	9	3	5	1	–	3	–	2	1	–	–
2007	–	–	20	5	10	5	–	8	4	3	1	–	–	–	–	–	–	–
2008	–	–	17	1	14	1	1	13	2	8	3	–	–	–	–	–	–	–
2009	–	–	25	3	19	1	2	4	–	3	1	–	–	–	–	–	–	–
2010	–	–	23	3	17	1	2	11	1	9	1	–	–	–	–	–	–	–
2011	–	–	9	1	7	–	1	4	–	4	–	–	–	–	–	–	–	–
2012	–	–	8	1	6	–	1	2	1	1	–	–	–	–	–	–	–	–
2013	–	–	1	–	1	–	–	1	–	1	–	–	–	–	–	–	3	3
2014	–	–	4	2	2	–	–	1	–	1	–	–	–	–	–	–	4	2
2015	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	24	7
																		6
																		11

Forrás: ENyÜBS, Legfőbb Ügyészség

2. táblázat. *A minősített adattal visszaélés jogi következményei*

	2012. évi C. tv. 265. § (minősített adattal visszaélés)	Feljelentés elutasítása	Eljárás (nyomozás) megszüntetés	Vádemelés	Egyéb befejezés
2016	11	6	5	–	–
2017	13	3	7	2	1
2018	15	7	7	1	–
2019	6	2	3	1	–

Forrás: ENYÜBS, Legfőbb Ügyészség

A bemutatott statisztikai adatok a 3–4. szintet ábrázolják, jól látszik belőlük a vádemelések alacsony aránya. A fordított piramis 2. szintje rendkívül érdekes a témánk szempontjából. A témával foglalkozó több szakértő megerősítette, hogy a hatóság tudomására jutott minősített adattal visszaélések közül feltehetően nem mindet regisztrálják hivatalosan. Előfordulhatnak ugyanis olyan esetek, amikor a bűncselekményt elkövették ugyan, az elkövető büntethető is lenne, de a minősített adat még nem került széles körben nyilvánosságra, és a minősítéssel védhető közérdek erősebb, mint az állam büntetőhatalmi igénye érvényesítéséhez fűződő érdek. Ezért szerepelt a szabályozásban az Alkotmánybíróság 2018-as döntéséig objektív büntethetőségi feltételként a minősítésre jogosult feljelentése.²² A témával foglalkozó szakértők szerint a látencia további oka lehet az is, ha valamilyen büntetőeljárásról kívüli, például nemzetbiztonsági, diplomáciai stb. érdek indokolja az elkövető felelősségre vonásának mellőzését, és az ügy az elkövetőnek az országból történő „csendes kiutasításával” zárul. Olyan eset is előfordulhat a gyakorlatban, hogy hiteles módon megtörténik a tényállást bizonyító cselekmény dokumentálása, de azok büntetőeljárásban történő felhasználása az eljárásjogi időbeli korlátok miatt ellehetetlenül. A fordított piramis legszélesebb, legfelső szintjével kapcsolatban hagyományos kriminológiai kutatást nem lehet végezni, hiszen a téma jellege miatt még az átlagosnál is nagyobb bizonytalansági faktorok lépnének fel, és értékelhetetlen lenne a kapott eredmény.

Szubjektív véleményem szerint minél alacsonyabb a minősítési szint, annál több titoksértés történik hazánkban minden évben, ezek döntő része azonban látens marad, vagyis a hivatalos statisztika soha nem regisztrálja.

²² Elek Balázs: A büntetőjogi felelősségre vonás egyéb akadályai. In: Polt Péter et al. (szerk.): *A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény nagykommentárja*. Budapest, OPTEN, 2016. 181–189.

Irodalomjegyzék

- Balázs Géza: A titok antropológiája és szemiotikája. In Balázs Géza – Minya Károly – Pölcz Ádám (szerk.): *A titok szemiotikája*. Budapest, Magyar Szemiotikai Társaság, 2019. 15–28.
- Elek Balázs: A büntetőjogi felelősségre vonás egyéb akadályai. In Polt Péter – Miskolczi Barna – Török Tímea – Gasz Péter (szerk.): *A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény nagykommentárja*. Budapest, OPTEN, 2016. 181–189.
- Farrell, Henry – Abraham L. Newman: *Magánszféra és hatalom*. Budapest, Pallas Athéné, 2020.
- Földesi Tamás: *A Janus arcú titok. A titok titka*. Budapest, Gondolat, 2005.
- Földvári József: *Büntetőjog. Különös rész*. Budapest, Tankönyvkiadó, 1978.
- Izsa Jenő: *Nemzetbiztonsági alapismeretek. A titkosszolgálatok működése*. Budapest, ZMNE, 2009.
- Jobbágy Szabolcs – Sándor Miklós: A minősített adatok védelmének jogi szabályozása. *Hírvillám*, 1. (2010), 1. 189–199.
- Korinek László: *Rejtett bűnözés*. Budapest, KJK, 1988.
- Lowenthal, Mark M.: *Hírszerzés. A titoktól a politikai döntésekig*. Budapest, Antall József Tudásközpont, 2017.
- Németh Zsolt: Szigorúan, következetesen, de az emberség, sőt a szeretet hangján – a bűnelkövető gyermekekkel való bánásmódról. In Gulyásné Kovács Erzsébet – Hatvani Erzsébet – Szarka Attila (szerk.): *Ferenczi György emlékkötet. „Szigorú szeretet”*. Pécs–Budapest, SZIME – Ferenczi György Alapítvány, 2020. 129–140.
- Nikolov, Elit: *A titok*. Budapest, Kommunikációs Kutatóközpont, 1973.
- Oláh László – Györffy Ágnes: Megosztani a megoszthatatlant – avagy megmaradni, épnek maradni a titok szolgálatában. *Nemzetbiztonsági Szemle*, 1. (2013), 1. 106–120.
- Porpáczi Júlia: A titok pszichológiája – A titkolózás fizikai és lelki következményei. *Pszichoforyou*, 2018. december 27. Online: <https://pszichoforyou.hu/titok-pszichologiaja-titkolozas-fizikai-es-lelki-kovetkezmenyei>
- Rosengren, Karl Erik: *Kommunikáció*. Budapest, Typotex, 2008.
- Shapiro, Shlomo: Speak no evil. Intelligence ethics in Israel. In Jan Goldman (szerk.): *Ethics of spying*. Lanham–Toronto–Plymouth, The Scarecrow Press, 2010.
- Sobczyński, Tomasz – Karol Listewnik: The principles of classified information security management system organisation within the realisation of European Defence Agency research projects (personnel and facility security aspects). *Zeszyty Naukowe Akademii Marynarki Wojennej*, 202. (2015), 3. 63–74. Online: <https://doi.org/10.5604/0860889X.1178572>
- V. Király István: *Határ – hallgatás – titok*. Kolozsvár, Komp-Press, 1996.

Gönczöl Katalin¹

A szolgáltatott igazság

„Bár kétségtől jó dolog a személyi biztonság, ha túlzottan törekszünk rá, fétissé lesz. A biztonságos élet nem szükségképpen boldog élet [...] A biztonság önmagában a félelem által inspirált negatív cél: a sikeres életnek reménytől táplált pozitív célja kell legyen [...]” (Bertrand Russel)

Nagy megbecsüléssel és barátsággal köszöntöm Németh Zsoltot 75. születésnapján. Zsolt a hazai kriminológia nagykövete, hiszen alig van olyan felsőoktatási intézmény az országban, ahol hosszú pályafutása alatt ne népszerűsítette volna a magyar kriminológiai kutatások eredményeit. Ezt teszi a médiában is, ahol gyakori szereplőként magyarázza el egy-egy nagy érdeklődésre számot tartó kriminális jelenség vagy bűncselekmény kriminológiai sajátosságait. Büszke vagyok arra, hogy tudományos pályafutását az ELTE ÁJK Kriminológia Tanszék – akkor még zsenge – műhelyében, gyakorlati szakemberként kezdte meg, és ott szerezte meg tudományos fokozatát. Köszöntöm a Magyar Kriminológiai Társaság alapító tagjaként is. A társaságban mindig számíthattunk alkotó közreműködésére. Zsolt 1991 óta főiskolai tanár, egyetemi oktató. Leghatékonyabban a bünyügyi rendészetben hasznosul kitarató, színvonalas tanári tevékenysége. Egész munkássága, szerénysége, tisztessége követendő példa a következő, a kriminológia iránt elkötelezett nemzedék számára. Németh Zsoltot barátként, kollégaként az alábbi, korábban publicisztikaként megjelent, de a szakmában ismertté nem vált írással köszöntöm születésnapján.

A megtorlás reneszánsza

Néhány évtizeddel ezelőtt még meggyőződésből elleneztem a megtorláson alapuló büntetőpolitikát. A megtorlást a megbomlott világharmónia olyan helyreállítási kísér-

¹ Professor emeritus, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Kriminológia Tanszék. Kapcsolat: gonczo@ajk.elte.hu.

letének tartottam, amelyben a szemet szemért, fogat fogért elv célszerűtlen, érzelmileg túlfűtött reakciója él tovább. Hittem abban a Gandhinak tulajdonított bölcsességben, amely szerint a szemet szemért elv alkalmazása végül is mindenkit elvakít.

Ma már nem csak azt tudom, hogy a bűncselekmény erkölcsileg elítélendő, racionális értékválasztáson alapuló konfliktusfeloldó és szükségletkielégítő magatartás.² Tisztában vagyok azzal is, hogy az erkölcsi értékek megsértése olyan drámai módon mozgat meg érzelmeket, hogy azokat a felelősségre vonásnál nem lehet figyelmen kívül hagyni. A bűnre nem elég bölcsen, javító, segítő szándékkal és ennek megfelelő eszközökkel reagálni. A büntetésnek alkalmasnak kell lennie az érzelmi feszültségek levezetésére is, máskülönben a büntetőpolitika, a büntetés és a bűnmegelőzés racionális céljai nem érhetők el.

Az 1970-es évek végén deklarálták a jóléti büntetőpolitika válságát. A szakmai viták a válság okairól, tehát a büntetőpolitika alapértékeiről folytak. Abban az időben került a kezembe Bibó István 1938-ban írt tanulmánya, amelynek akkor már láttam az értékeit, de még nem értettem meg igazi üzenetét.³ Később a helyreállító igazságszolgáltatással foglalkozva jöttem rá arra, hogy a megtorlás egy olyan szankciórendszer szerves és elidegeníthetetlen része, amely egy érvényesnek tekintett, tehát valamelyest közmegegyezésen alapuló társadalmi szabályrendszeren alapul.⁴ A megtorlás a szankció sajátos, mondhatni nélkülözhetetlen eleme. A büntetéssel kapcsolatos elvárás még az okozott kár teljes helyreállításával sem teljesül.

„A megtorlást – írta Bibó – mindenekelőtt határozott és félreismerhetetlenül emocionális jellege különbözteti meg. A megtorlás a jogi eljárások racionalizált és intézményekbe merevített formájában is felháborodásból fakadó és felháborodástól izzó jogkövetkezmény. Ezért nem vagyunk képesek elfogadni egy olyan büntetési rendszert, amely pusztán célszerű védekezésre van beállítva; közönyösnek, túlságosan megértőnek érezzük a bűncselekménnyel szemben; hiányzik belőle a sértett ember, a sértett közösség felháborodásával való szolidaritás, ami minden intézményes megtorlás jellegzetes vonása.”⁵

Mint minden emberi magatartás, a bűncselekmény elkövetése is racionális és egyben érzelmileg motivált viselkedés. A szenvedély, a megaláztatás, az iszonyat, a düh, a bosszúvágy, a szorongás vagy a gyűlölet egyaránt lehet a bűncselekmény forrása és eredménye, egyszerre jellemezheti az elkövetőt és az áldozatot, valamint mindkettő közvetlen környezetét, az őket körülvevő embereket. A büntetőpolitika

² Szabó András: *Bűnözés – ember – társadalom*. Budapest, KJK, 1980.

³ Bibó István: *Etika és büntetőjog*. In Bibó István: *Válogatott tanulmányok. 1935–1944*. Budapest, Magvető, 1986.

⁴ David Garland: *Punishment and welfare, history of penal strategies*. Vermont, Gower, 1985; Garland, David: *The culture of control. Crime and social order in contemporary society*. Oxford, Oxford University Press, 2001.

⁵ Bibó (1986): i. m. 137.

mellőzhetetlen feladata ezeknek az érzelmeknek a „karbantartása”, a drámai feszültség levezetése, a követendő erkölcsi értékek megerősítése, a sértett és a megsértett közösség kiengesztelése.⁶ Az érzelmi hatásoktól mentes, tisztán célszerűségi szempontokra épülő büntetést aligha követi a megbánás, a bűntudat kialakulása. Az ilyen szankció nem ébresztheti fel az elkövető rossz lelkiismeretét, és nem alakulhat ki a sértettel való szolidaritás sem. A fel nem oldott konfliktusok pedig károsítják a társadalmi közösségek „köötőszövetét”, hatásukra sérül maga a közösség is.

A mindig változó, de el nem tűnő megtorlásra való emberi, közösségi, társadalmi igényt még a szervesen fejlődő demokratikus társadalmak is elhanyagolták. A 20. század végén derült ki, hogy a büntetőpolitika elnyomja a feszültség szülte érzelmeket, ahelyett, hogy karbantartaná. A modern államnak ugyanis a kezdetek óta meg kellett fékeznie a vérbosszút, az önbíráskodást, az anarchiát, a féktelen felháborodást. Az egyre fejlettebb jogállami garanciáik éppen ezek ellensúlyozását célozták. Az állami garancia-rendszer és az azt támogató szakértelem szorításában a 20. századra majdnem teljesen megsemmisült a szimbolikus elégtétel közösségi kultúrája.

Az ősi vagy a napjainkban tovább élő törzsi kultúrákban a megsértett közösséget az elkövető a hagyományoknak megfelelő ajándékkal – jószággal, ékszerrel – kiengesztelheti. Ebben az eljárásban a hangsúly nem az átnyújtott „fájdalomdíj” mértékén vagy értékén, hanem a kiengesztelésen van.⁷ A megbánás aktusát általában a megbocsátás követi. Ez a rítus tehát nemcsak a vélt igazság helyreállításáról vagy a kár megtérítéséről szól, hanem a formába öntött, koreografált szimbolikus bűnhődéstől a kiengeszteléshez, illetve kiengesztelődéshez vezető folyamatról. Olyan rítusról, amelyet a közösség magáénak érez, amelyben önvédelméről, a közösség értékeinek fennmaradásáról úgy gondoskodik, hogy sem a bűnről, sem az áldozatról nem mond le, azokat nem zárja ki soraiból.

Nils Christie norvég kriminológus szerint a szimbolikus elégtétel közösségarát intézménye az európai királyok kegyetlenségének és mohóságának esettáldozatul.⁸ Christie úgy véli, hogy a megtorlás monopolizálása a rend brutális eszközökkel való féken tartásához és a kincstári vagyon nem titkolt gyarapításához vezetett. A közösségektől anélkül rabolták el a bűn és bűnhődés érzelmileg fontos intézményét, hogy viszonzásul védelmet nyújtottak volna számukra. A főbenjáró bűnök áldozatai ugyanúgy nem számíthattak királyi együttérzésre, mint a bűncselekmények okozta káruk kompenzálására. A büntetések erkölcsi és anyagi haszonélvezője a korona volt. A civilizációs folyamatban csökkent a középkori hatalom „arroganciája”. A 21. század fordulójára az elkövetők és az áldozatok már egy érzelmileg semlegesített, tárgyyszerű eljárás részesei lettek. Úgy tűnik azonban, hogy

⁶ Émile Durkheim: *Division of labor in society*. New York, Free Press, [1893] 1964.

⁷ Elspeth Huxley: *Red strangers*. London, Penguin, Chatto & Windus, 1939.

⁸ Nils Christie: Conflicts as property. *British Journal of Criminology*, 17. (1977), 1. 1–15.

az észszerűség vezérelte korrekt bánásmód nélkülözhetetlen, de nem elégséges eleme a büntetőpolitikának. A szimbolikus elégtételnek napjainkban is szerepe van a bűnhődés folyamatában, és visszahat a bűn keletkezésére is – állítja a kriminológus.

A több mint két évtizede zajló büntetőpolitikai reformoknak igen nagy a tétje. Bizalmi válság alakult ki a jóléti társadalom filozófiájával és ezen belül a büntetőpolitikával szemben is. A demokratikus országokban egyre hangsúlyosabbá váltak a kontroll eszközei és erősödtek a kényszerítő elemek. A büntetőpolitika például az Egyesült Államokban már az 1980-as évek elejétől az érzelmileg túlfűtött nagypolitika rangjára emelkedett.⁹ Ezt a folyamatot ott nemcsak a börtönnépesség soha nem látott mértékű emelkedése jelezte, hanem az igen hamar kétes hírűvé vált *zéró tolerancia* alkalmazása is. Amerikában azóta a bűnözés ellen meghirdetett „háború” politikai illúzióival is le kellett számolni. A villámháború nem vezetett tartós eredményre, a permanens háborúra pedig a legkorszerűbbnek tartott civilizáció nem tudott berendezkedni. A kontrollnak mint a társadalom szervező elvének alkalmazásába vetett hit azonban tartósan bizonyult, és ma már ott ez hatja át az intim szférát is. A biztonsági videókamerák árgus szeme elől egyre nehezebb kitérni. A társadalom szinte teljes kapcsolatrendszerére kiterjedő kontroll a természetes kisközösségek önvédelmi képességének hiánya vagy működésük zavarai által okozott társadalmi méretű félelmen, szorongáson alapul. Ennek az új rendnek a térfigyelő kamerás rendszer vált a szimbólumává.

„A kamerás megfigyelés – állapítja meg Földes Ádám – a saját hatókörén belül lassan bontja meg a társadalom ösztönös egyensúlyi folyamatait. Míg a városi közrendnek hagyományosan a rutin, a természetes figyelem, a lakossági beavatkozás az elsődleges fenntartója, a kamerás rendszer a biztonság hamis ígéretével ezt az önszabályozó rendszert erodálja és a rend fenntartását teljes egészében a rendőrség feladatává teszi. A spontán rend helyébe a kikényszerített rend lép.”¹⁰

Vajon reális-e ebben a helyzetben a közösség és az érintett személyek erkölcsi, érzelmi érzékenysége is építő, a szimbolikus elégtételt is kifejező büntetőpolitikai reformok lehetőségéről értekeznünk? Szerintem nincs más választásunk. Az 1980-as években le kellett számolnunk az embertudományok optimizmusától hevülő boldogítás ideológiájával, most pedig meg kell találnunk a technokratizmus és a marketing bővületébe került, a populizmus forrásaiból táplálkozó és azt tápláló szélsőséges irányba fejlődő politika alternatíváját.¹¹

⁹ Gönczöl Katalin: A nagypolitika rangjára emelkedett büntetőpolitika. *Kritika*, 30. (2001), 12. 16–21; Kerezi Klára: Az alternatív szankciók helye és szerepe a büntetőjog szankciórendszerében. *Büntetőjogi Kodifikáció*, 1. (2001), 2. 14–24; Kerezi Klára: *Kontroll vagy támogatás: az alternatív szankciók dilemmája napjaink büntetőpolitikájában*. Akadémiai doktori értekezés. Budapest, MTA, 2004.

¹⁰ Földes Ádám: Árgus szemek. Kamerás térfigyelés Magyarországon. *Fundamentum*, 8. (2004), 2. 38.

¹¹ Nils Christie: *Limits to pain*. Oxford, Oxford University Press, 1982.

A felértékelődött közösség

A reform sikere a kisközösségek értékelésén múlik, azon, hogy a posztmodern társadalomban hogyan diagnosztizáljuk a társadalom e nélkülözhetetlen kötőszövetének állapotát. Nils Christie ezzel kapcsolatos helyzetelemzése pesszimista. Szerinte az olyan társadalmi közösségekben, amelyekben az emberek ismerik egymást, az elvárható viselkedésekről igen széles körű a közmegegyezés. Olyan közösségekben, amelyeknek nincs közösségi múltjuk, még az egyéni deviancia enyhébb formái iránt is alig alakul ki a tolerancia. Ezt a kisközösségi kontrollt a norvég kutató szerint csak nagy szenvedések árán pótolhatja a nagyközösségi, adott esetben az állami kontroll. A nagyközösségben a szolidaritás korlátozottabb, mivel a szerephordozók kicserélhetők, a munkaerőpiacon megvásárolhatók. Ők aztán hatalommal pótolják az ember számára nélkülözhetetlen szolidaritást.¹² Az állami túlhatalmi kontroll Christie szerint a közösségek romjain jöhet létre.

Úgy vélem azonban, hogy a társadalom hagyományos kohéziója egyidejűleg bomlik és épül. A közhiedelemmel ellentétben a posztmodern civilizációs folyamatban a közösség jelentősége az egyén számára nem csökkent, hanem nőtt. Életünket – ahogy Karl Hondrich szociológus írja – továbbra sem az individualizálódás, hanem annak ellentéte, a közösséggé válás szakadatlan folyamata határozza meg. Kétségtelen, hogy a tradicionális közösségekben – például a családban – növekszik az egyén döntési szabadsága, de ez csak átrendezi és nem oldja fel a normatív kötődéseket. Nem csökkenti, hanem az új relációban felerősíti a morális értékeket. Miközben például a gyermekvállalás csökken – ami nem házastársi kapcsolat függvénye –, a megszületett gyermek „értéke” nő, ahogy a hozzá fűződő érzelmi kötődés is. Hondrich tehát úgy véli, hogy a globalizálódó világ sem fenyegeti a kisközösséget. Minél tágabb keretben ismerkedünk meg ugyanis más civilizációkkal, más kultúrákkal, annál fontosabbak lesznek számunkra a „származási” közösségek kulturális értékei, az azokban felhalmozott társadalmi tőke. A származási közösségek normáival az egyre inkább „magunk kreálta” életpályán folyamatosan ütközzünk, ezzel azonban nem gyengítjük, hanem átírva, de a lényegüket megőrizve megerősítjük azokat. Illúzió lenne ezek után azt hinni, hogy magának a nagypolitikának, és ezen belül a büntetőpolitikának, kell a közösségelvűség alapján közösséget létrehozni. A közösségképződés ugyanis kollektív, tehát megosztott érzések komplex folyamata, amelyre a politika, ezen belül a büntetőpolitika építhet, de azokat nem sajátíthatja ki magának.¹³

¹² Christie (1982): i. m.

¹³ Karl Otto Hondrich: Szakadatlan közösségképződés – az individuum tudatán kívül. *Századvég*, 4. (1999), 12. 87–96.

A szakadatlan közösségképződés folyamatában – éppen a jóléti büntetőpolitika válságtüneteként – az 1970-es években erősödött fel a bűncselekmények áldozatainak érdekérvényesítése. A helyreállító igazságszolgáltatás, az áldozatsegítés és az áldozatok állami kárenyhítése az 1980-as években politikai tényezővé vált. Az immár hét évszázada mellőzött sértettet kezdték visszahelyezni az őt megillető jogokba. Erős garanciákat teremtettek számára a jogérvényesítésre, ezen belül különösen arra, hogy a bűncselekménnyel okozott kára megtérüljön. A bűnelkövető felelősségre vonásában egyre hangsúlyosabbá vált a sértett kártalanítása. Ez azonban még inkább reparációként, mint szolidaritási mozzanatként volt értékelhető.

Az 1980-as évek végén és az 1990-es évek elején a gondoskodó állam alternatívájaként a szolgáltató állam jelent meg. A szolgáltatás címzettjeként az állampolgár mellett egyre gyakrabban találkozhattunk a közösséggel is. A közösségi rendőrségnek például már a „fogyasztók” megelégedésére kellett működnie, és a helyi biztonság javítására partnereket is találhatott a szomszédok egymásért mozgalomban.

A szolgáltató állam által újra felfedezett közösség a hatalom és a szakértelem partnereként egyre több szerepet kapott. Új feladatok hárultak a családokra a következő generációk nevelésében, a betegápolásban, a sérült és idős emberek gondozásában. Ezzel párhuzamosan – de a rászorulóknak számára elég váratlanul és gyorsan – bezárták azokat a bentlakásos vagy ápoló, kezelő intézményeket, amelyek klienseit a továbbiakban a hagyományos közösségre bízta. Ez a partneri viszony valójában nem volt más, mint kísérlet a hatalom és a természetes közösségek közötti, a jóléti társadalomban megbillent egyensúly helyreállítására. A közösségek visszakapták ápoló, gondoskodó, kontrolláló, őrködő funkcióikat. Az államilag szervezett szolgáltatások pedig ezek keretei között, velük együttműködve a korábrinál lényegesen olcsóbban szándékoztak biztosítani a szakszerűséget.

A közösségi büntetések is ebben az új partneri szereposztásban jelentek meg és vették fel a közösségben végrehajtott büntetések mai formáit. Az átrendeződési folyamatban jelentős szerepe volt annak a törekvésnek, amely az alternatív szankciók és eljárások körének bővítésével valójában a börtönnépességet kívánta csökkenteni.¹⁴ Meghatározó jelentősége azonban a sértetti jogok érvényesítését célzó, helyreállító igazságszolgáltatás intézményesülésének volt. A közösségi büntetések – amint azt Kerecsi Klára megállapítja – akkor váltak *közösségben* végrehajtott büntetésekké, amikor összekapcsolódtak a helyreállító igazságszolgáltatás céljaival. 1990 körül már nemcsak a reparálást, hanem a közösségi kontroll erősítését, a bűncselekményekben megjelenő konfliktusok feloldását és a sértettnek nyújtandó erkölcsi elégtételt is a helyreállító igazságszolgáltatás céljai közé sorolták. A konfliktusfeloldás

¹⁴ Gönczöl Katalin: Gazdaság – bűnözés – büntetőpolitika. *Valóság*, 31. (1988), 10. 35–48; Gönczöl Katalin: A szolgáltató igazság. *Élet és Irodalom*, 49. (2005), 40; Kerecsi (2004): i. m.

technikájaként a büntetőeljárás integrált részévé vált a mediáció.¹⁵ A közösség tehát több évszázad után ismét részt vehetett a megbüntetés folyamatában.

A közösségben végrehajtott helyreállító igazságszolgáltatásban a partnerség a közösség érintett tagjai számára személyes, személyre szabott viszonyokat jelent. Megszólíttatik a sértett, az elkövető és a külön-külön vagy közösen érdekeltté vált, érdekeltté tett környezetük. A sértettnek most már úgy kell szolgálatni az igazságot, hogy az számára az erkölcsi, érzelmi elégtételt is meghezza. Az erkölcsi elégtétel a civilizációban változó, kultúrához kötődő és ezért közösségi érték. A beteljesüléséről csak akkor beszélhetünk, ha ezt a közösség a szolidaritásával nemcsak a sértett, hanem az összes érintett számára visszaigazolja.¹⁶

A 20. század végének felfogásában az elkövető olyan felelősen cselekvő ember, akit bűnösnek ítélt cselekedetének következményével érzelmi is szembesíteni kell. Csak így nyerhető meg ugyanis arra a párbeszédre, amelynek tárgya az erkölcsi és az anyagi jóvátétel. A szembesülést követő büntudat, jóvátétel viszont csak attól várható el, aki még tartozik valahová, és ott számíthat valamire. Jó esetben arra, hogy az általa is méltányosnak ítélt büntetéssel „megválthatja” bűneit és „elnyeri a bocsánatot”. Ennek eredményeként a közösségben majd számon tartják és visszafogadják, hiszen nem őt bélyegzik meg, rekesztik ki, hanem azt, amit rosszul tett.¹⁷

A helyreállító igazságszolgáltatás abból nyeri erkölcsi erejét, forrását, hogy az aktuális tett stigmatizációja körül értékítéletekkel teli, élénk, tehát érzelmi-
leg motivált közbeszéd alakulhat ki. A közösségbe visszahelyezett, a közösség részvételével folyó büntetés így a 21. században visszatérhet a megtorlás rituális szabályaihoz, általa megvalósulhat a szimbolikus elégtétel.¹⁸

A bűnben megjelenő konfliktus békés feloldásáért folytatott „közbeszéd” az alapproblémát a vele együtt járó érzelmekkel együtt dolgozza fel. A szenvedélyek elszabadulásának a büntető, illetve igazságszolgáltatási hatalom a maga eszközeivel továbbra is útját állja. A helyreállító igazságszolgáltatás keretei között folyó kommunikációban minden közvetlenül érdekelt – a sértett, az elkövető és közvetlen környezet – részt vesz. Ebben ugyan elsősorban a bűncselekményben kifejezésre jutó, konkrét konfliktusról esik szó, de megvitatják bűncselekményt kiváltó körülményeket, valamint a kezelésükre alkalmazott eszközöket is. Így a bűn elnyerheti törvényes és méltányos büntetését, a sértett pedig a kompenzációját. Egyidejűleg minden érintett segítséget, szolgálatot vagy legalább megfontolásra alkalmas tanácsokat kaphat ahhoz is, hogy

¹⁵ Kerezsi (2004): i. m.

¹⁶ Norbert Elias: *The civilizing process*. Oxford, Blackwell, [1939] 2004.

¹⁷ Antony Duff: *Punishment, communication and community*. Oxford, Oxford University Press, 2001.

¹⁸ John Braithwaite: *Crime, shame and reintegration*. Cambridge, Cambridge University Press, 1989; Lawrence Sherman: *Reason for emotion. Reinventing justice with theories. Innovations and research – The American Society of Criminology* 2002. Presidential Address. *Criminology*, 41. (2003), 1. 1–38.

a drámai események után a közösség tagjaként hogyan folytassa életét. A helyreállító igazságszolgáltatás tehát a konstruktív problémamegoldás és a társadalmi integráció eszközévé válhat. Ha jól működik, akkor ellensúlyozhatja a populizmusnak az indulatok által leegyszerűsített, az állami túlhatalmat gerjesztő, kirekesztő hatású reakcióit. A közösséggel számoló helyreállító igazságszolgáltatás a demokratikus fejlődést szolgálja azzal, hogy a közösséget nem kívülről hozza létre, hanem részese lesz a közösség létét biztosító szakadatlan változás folyamatának. Interaktív módon érvényesíti az erkölcsi értékeket, és ezzel hozzájárulhat a származási kultúrákhoz való kötődések erősítéséhez, gyarapíthatja a közösségi tőkét.

A helyreállító büntető igazságszolgáltatás közösségi modellje több mint eljárási megoldás

A helyreállító igazságszolgáltatás közösségi modellje nem alkalmazható valamennyi büntető eljárásban. Alkalmas lehet a hagyományos erkölcsi értékeket sértő vagy veszélyeztető bűnök közösségi feldolgozására, mert ebben a körben egyaránt számítani lehet a többségi felháborodás és a szolidaritás reakciójára. Általa hatékonyabb lehet a tartós személyközi konfliktusok kezelése, hiszen ebben a közegben a szimbolikus elégtétel mellett reményteljesebben érhető el a közösségi létet stabilizáló, racionális problémamegoldás is. A konfliktusok megoldásában nemcsak az érdekelt természetes közösségek vehetnek részt, hanem az érintett közszolgáltatók, a helyi önkormányzatok és azok szakintézményei, valamint a gazdasági, üzleti élet szereplői is. Ezek először csak azzal törődnek, hogy a konkrét bűncselekményekkel okozott kárt a közösség számára reparálják. A metrókocsikról eltávolíttatják a grafitit, helyreállítják a közterületi parkokat. Az ezt követően kialakuló, széles körű párbeszéd viszont a konfliktusok okainak megértésén túl arra is alkalmat nyújt, hogy az érintettek együtt találják ki, majd együtt alkalmazzák azokat a megoldásokat, amelyek tartósan biztosítják a biztonságosabb és egyúttal békésebb együttélést.¹⁹ A közösségben végrehajtott helyreállító igazságszolgáltatás keretében folyó büntetőeljárás így járulhat hozzá a helyi közösségeket mobilizáló bűnmegelőzési stratégia és taktika kialakításához.

Mindezekre tekintettel a közösségnek „visszaadott” helyreállító igazságszolgáltatásban messze többet látok, mint egy egyébként hatékony és olcsó eljárási metódust. A kialakuló kommunikációban a problémák megértésén keresztül el lehet jutni a konfliktusok érzelmi feldolgozásához. A heves érzelmek csillapodnak, a leegyszerűsítő automatikus reakciók veszítenek lendületükből. A mai világban

¹⁹ Vincent Delbos: Community service as a means of restoring civic dialogue after offending. In *Crime policy in Europe*. Strasbourg, Council of Europe, 2006. 87–100.

az élénk migráció és mobilitás eredményeként igen sokszínű és tagolt az a közösség szerkezet, amely az értékek szempontjából orientál. Egy-egy közösségi képződmény a belső konfliktusokban ütközteti – és ezzel erősíti – a létét biztosító normákat, tehát miközben maguk orientálnak, a tágabb közösségben maguk is orientálódnak. A közösségben zajló helyreállító igazságszolgáltatásban elsajátított szemlélet, a békés, de korántsem érdelemmentes konfliktusfeloldás „technikái” ebben a bonyolult, de nem átláthatatlan folyamatban a hétköznapi kultúra részévé válhatnak. A sikeres folytatásban a bűn és büntetés nagypolitikai kommunikációja is átalakulhat. E megújult kulturális forrásból is táplálkozhat a civilizáció.

A közösségben végrehajtott helyreállító igazságszolgáltatást a nagypolitika, az állam intézményesítette. Ezt a marketingelv szerint a költség-haszon elemzésen alapuló piaci filozófia motiválta, amely az olcsó és hatékony megoldásban érdekelt. Ez a modell kétségtelenül költségkímélőbb, mint a sok börtön. Itt a kiszabott büntetés hatékonyabban igazítható a bűncselekménnyel okozott kárhoz. A modell azonban akkor állja ki a hatékonysági próbát, ha tartósan hozzá tud járulni a társadalom működtetéséhez elengedhetetlen közbiztonság megteremtéséhez. Bebizonyosodott, hogy a tartós biztonság az állam által szolgáltató még több rendőrrel, még több börtönnel, kamerákkal ellenőrzött újabb és újabb terekkel nem teremthető meg.²⁰ Nincs más választás, a demokratikus államnak folyamatosan karban kell tartania a társadalom kötőszövetét, az emberi közösségeket. A kontroll a kötőszövetet átmenetileg és fizikailag védi, de az immunrendszert nem táplálja, éppen ellenkezőleg, gyengíti a lényegét jelentő elemeket, a kötelékeket, az összetartozást, a szolidaritást. Ugyanakkor növeli a kiszolgáltatottságot, a félelmet, a szorongást, és felemészt a bizalmat. Bizalom nélkül viszont nincs demokrácia. Ezért kell vállalni az értékkonfliktusokkal teli, sokféle kultúrát hordozó közösséggel, közösségi képződményekkel való partnerség „kockázatát”.

A bizalom az együttműködők közötti élő és folyamatos érintkezésben alakul ki. A bizalom az együttműködők cselekvésekben edzett önbizalmára épül. A bizalmi állapot az együttműködők konfliktusokkal teli, de egymás számára mégis harmonikusnak minősített kapcsolata. Tévedünk tehát, ha abban reménykedünk, hogy az elérhető biztonságot szolgáló büntetőpolitika mérnöki, közgazdasági, matematikai módszerekkel megteremthető. Tudomásul kell vennünk, hogy a biztonságot, a rendet nem lehet szolgáltatni, az igazságot pedig nem lehet osztani.

²⁰ Borbíró Andrea: Társadalmi bűnmegelőzés és emberi jogi követelmények. *Acta Humana*, 15. (2004), 4. 49–77.

Irodalomjegyzék

- Bibó István: Etika és büntetőjog. In Bibó István: *Válogatott tanulmányok. 1935–1944*. Budapest, Magvető, 1986.
- Borbíró Andrea: Társadalmi bűnmegelőzés és emberi jogi követelmények. *Acta Humana*, 15. (2004), 4. 49–77.
- Braithwaite, John: *Crime, shame and reintegration*. Cambridge, Cambridge University Press, 1989. Online: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511804618>
- Christie, Nils: Conflicts as property. *British Journal of Criminology*, 17. (1977), 1. 1–15. Online: <https://doi.org/10.1093/oxfordjournals.bjc.a046783>
- Christie, Nils: *Neo-classicism. Its hidden message*. Kézirat. 1978.
- Christie, Nils: *Limits to pain*. Oxford, Oxford University Press, 1982.
- Delbos, Vincent: Community service as a means of restoring civic dialogue after offending. In *Crime policy in Europe*. Strasbourg, Council of Europe, 2006. 87–100.
- Durkheim, Émile: *Division of labor in society*. New York, Free Press, [1893] 1964.
- Duff, Antony: *Punishment, communication and community*. Oxford, Oxford University Press, 2001.
- Földes Ádám: Árgus szemek. Kamerás térfigyelés Magyarországon. *Fundamentum*, 8. (2004), 2. 19–40.
- Elias, Norbert: *The civilizing process*. Oxford, Blackwell, [1939] 2004.
- Garland, David: *Punishment and welfare, history of penal strategies*. Vermont, Gower, 1985.
- Garland, David: *The culture of control. Crime and social order in contemporary society*. Oxford, Oxford University Press, 2001. Online: <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226190174.001.0001>
- Gönczöl Katalin: Gazdaság – bűnözés – büntetőpolitika. *Valóság*, 31. (1988), 10. 35–48.
- Gönczöl Katalin: A nagypolitika rangjára emelkedett büntetőpolitika. *Kritika*, 30. (2001), 12. 16–21.
- Gönczöl Katalin: A szolgáltatott igazság. *Élet és Irodalom*, 49. (2005), 40.
- Hondrich, Karl Otto: Szakadatlan közösségképződés – az individuum tudatán kívül. *Századvég*, 4. (1999), 12. 87–96.
- Huxley, Elspeth: *Red strangers*. London, Penguin, Chatto & Windus, 1939.
- Kerezi Klára: Az alternatív szankciók helye és szerepe a büntetőjog szankciórendszerében. *Büntetőjogi Kodifikáció*, 1. (2001), 2. 14–24.
- Kerezi Klára: *Kontroll vagy támogatás: az alternatív szankciók dilemmája napjaink büntetőpolitikájában*. Akadémiai doktori értekezés. Budapest, MTA, 2004.
- Russel, Bertrand: *Authority and the individual*. Boston, Beacon, 1960.
- Sherman, Lawrence: Reason for emotion. Reinventing justice with theories. Innovations and research – The American Society of Criminology 2002. Presidential Address. *Criminology*, 41. (2003), 1. 1–38. Online: <https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.2003.tb00980.x>
- Szabó András: *Bűnözés – ember – társadalom*. Budapest, KJK, 1980.

Hautzinger Zoltán¹

A külföldiek és a migráció lehetséges megjelenése a kriminológiában

Bevezető gondolatok

Németh Zsolt több mint három évtizedet átölélő szakirodalmi munkásságában a kriminológia és a rendszettudomány számos területét érintette. Eddigi életművében – természetesen a teljesség igénye nélkül – részletesen foglalkozott a kábítószerrel összefüggő bűnözéssel, a szervezeten elkövetett bűncselekmények rendszeti és társadalmi hátterével, a bűnmegelőzéssel, a gyermekek sérelmére elkövetett szexuális bűnelkövetésekkel, a rendőrség kommunikációs stratégiájával vagy éppen a prostitúciót, illetve a korrupciót érintő aktuális rendszeti kérdésekkel.

E köszöntő tanulmány a fenti gazdag tudományos repertoárból a jubiláns közbiztonsággal, az emberek biztonságérzetével összefüggésben papírra vetett gondolataiból kíván kiindulni. Németh Zsolt szerint közbiztonságon a legáltalánosabb, egyúttal legfelületesebb megközelítésben a bűnözés hiányát vagy legalábbis nagyon alacsony szintjét érti a széles közvélemény.² Ezzel – folytatja Németh – nemcsak az a baj, hogy a bűnözés tényeinek megismerésében komoly nehézségek vannak, így felettébb bizonytalan a kriminalitás valódi veszélyeinek a megítélése, hanem az is, hogy az emberek biztonságát sokkal inkább fenyegetik más kockázatok, mint a betegségek, az éghajlati és más katasztrófák, a munkahely vagy a lakhatás elvesztése és hasonló, amelyek ráadásul globális dimenziókat öltve szinte elháríthatatlanok, szemben az alapvetően lokális jellegű bűnözéssel.

Fenti gondolatok jól illeszthetők a külföldiek által vagy a migrációval összefüggő bűnözés adatokkal igazolható helyzetére, és az emberek biztonságérzetét

¹ Rendőr ezredes; oktatási dékánhelyettes, Nemzeti Közszerológati Egyetem Rendészettudományi Kar; tanszékvezető egyetemi docens, NKE RTK Bevándorlási Tanszék. Kapcsolat: hautzinger.zoltan@uni-nke.hu.

² Németh Zsolt: A közbiztonság kriminológiai aspektusai. In Juhász Zsuzsanna – Nagy Ferenc – Fantoly Zsanett (szerk.): *Ünnepi kötet Dr. Cséka Ervin professzor 90. születésnapjára*. Acta Jur. et Pol. Szeged. Szeged, SZTE ÁJTK, 2012. 365.

meghatározó vélt vagy valós körülményekre (valós állapotra, veszélyekre vagy inkább félelmekre).

Közismert, hogy az emberi vándorlás olyan társadalmi jelenség, amelynek kialakulására vagy éppen fennmaradására számos tényező nehezedik közvetlen vagy közvetett módon. Ezek körébe éppúgy sorolhatók az úgynevezett kivándorlást kikényszerítő tényezők (úgynevezett *push* faktorok: háborús konfliktus, élehetetlen környezet, elégtelen egészségügyi ellátás stb.), mint a más országokban vagy földrajzi területeken érvényesülő, a bevándorlást elősegítő tényezők (úgynevezett *pull* faktorok: magasabb életszínvonal, kedvezőbb szociális és egészségügyi ellátás vagy éppen mindazoknak a *push* faktoroknak a hiánya, amelyek máshol a kivándorlást előidézhetik). E tényezők leginkább a világ egyes térségeiben fennálló társadalmi és gazdasági különbségekből fakadnak. Amíg azonban a gazdasági különbségek a migrációban rejlő, majdhogynem állandó fejlődés lehetőségét dinamizálja, addig a – Huntington szerint az egyes civilizációk között meglévő filozófiai feltevéseken, meghatározó értékeken, kapcsolatokon, szokásokon és az élet egészéről vallott általános nézeteken alapuló³ – társadalmi differenciákban valódi konfliktusok tapasztalhatók vagy potenciális veszélyek rejlenek.

A migráció társadalmi hatásainak meghatározó faktora a bűnözés. Ennek mérése talán nagyobb kihívásokat hordoz magában, mint például a látens bűnözés elleni küzdelem fontossága⁴ vagy akár a bűnözés büntetőjogi eszközökkel történő befolyásolásának lehetősége.⁵ Az emberi vándorlással összefüggő bűnözés kriminológiai vizsgálatában ugyanis – e sorok nem kriminológus szerzője szerint – eleve annak a kérdésnek a megválaszolása is érdekes lehet, hogy mely bűncselekménytípusok számbavétele történhet meg, illetve a bűnelkövetők meghatározása terén a külföldiek mely állampolgársági kategóriái lehetnek relevánsak, eleve csak a külföldiek által megvalósított deliktumokat kell-e figyelembe venni.

Külföldiek és migráció a kriminológiában

Bár a kriminológiának könyvtárnyi irodalma van, még az egyes szakkriminológiai kutatások mögött sem mondható általánosnak vagy gyakorinak a migrációval vagy a külföldiek bűnügyi helyzetével összefüggő vizsgálatok és eredmények publikálása. E körben a hazai szakirodalomban az egyik legátfogóbb forrásnak az Országos Kriminológiai Intézet munkatársainak nemzetközi migrációról

³ Samuel P. Huntington: *A civilizációk összecsapása és a világtrend átalakulása*. Budapest, Európa, 2005. 14.

⁴ Korinek László: *Rejtett bűnözés*. Budapest, KJK, 1988. 11.

⁵ Földvári József: *Kriminálpolitika*. Budapest, KJK, 1987. 59.

és a nemzetközi kockázatokról szóló kötete tekinthető,⁶ amely a migráció általános jellemzőitől kezdve, az európai és a hazai migrációs szervezetirendszer bemutatásán keresztül egyes, migrációs bűncselekmények elemzéséig bezárólag foglalkozik az emberi vándorlás szabályozásával és kriminalitásával. Maga a kötet azonban – azon túl, hogy részletesen foglalkozik az egyes migrációtípusok kockázati tényezőivel – mintha adós maradna abban az alapvető kérdésben, hogy a migráció káros, bűnözésben megnyilvánuló társadalmi hatásainak milyen elemei lehetnek. A kérdés úgy is feltehető, hogy a migráció és a bűnözés viszonyának megállapítása csak az embercsempészség vagy az emberkereskedelem elemzésén keresztül történhet-e meg.

Mindenekelőtt fontos tisztázni, hogy melyek a migráció kriminológiai aspektusai. Barabás Andrea Tünde szerint a migráció kriminológiai következményei megközelíthetők egyrészt a bevándorlási hullám okozta feltételezett bűnözésnövekedés, illetőleg a bevándorlók és a helyi lakosok áldozattá válásának vizsgálata oldaláról, másrészt a lakosság migráció által keltett ellenérzése, félelme felől függetlenül a ténylegesen bekövetkezett bűnesetek számától vagy súlyától.⁷ E két körülmény egymáshoz kapcsolódását illetően különösen érdekes annak kimutatása, hogy a helyi lakosság fenyegetettségérzése annak ellenére erős, hogy a migránsoknak (ideértve általában a külföldieket is) általában nincs jelentős ráhatásuk a bűnözés alakulására, ugyanakkor az áldozattá válásnak kitettsége az ő esetükben arányát tekintve jelentősebb, mint a befogadó állam lakosságát illetően.⁸

Szintén lényeges meghatározni, hogy melyek lehetnek azok a tényezők, amelyek tényszerűen a migráció bűnözésre gyakorolt hatását mutatják meg. Vajon minden külföldi által elkövetett bármely bűncselekmény, avagy minden, a migrációval, így személyek ki- és beutazásával, letelepedésével stb. összefüggő bűnös magatartás ebbe a körbe sorolható? Ha a külföldiek bűnelkövetéseiből indulunk ki, a képet torzíthatja a rövid idejű turizmussal vagy éppen ellenkezőleg, a huzamosabban, életvitelszerűen a befogadó országban tartózkodó személyek által elkövetett csekélyebb súlyú vagy gondatlan magatartások, esetleg a lakosság biztonságérzetére mérsékeltebben ható gazdasági jellegű bűncselekmények száma. A migrációval szoros kapcsolatban álló deliktumok esetében pedig az állampolgársági tényező járulhat hozzá pontatlan képhez, mivel számos migrációs bűncselekmény (akár az embercsempészség vagy emberkereskedelem) elkövetője lehet az elkövetés helye szerinti állampolgár nem beszélve azokról a tiltott maga-

⁶ Dunavölgyi Szilveszter – Póczik Szilveszter (szerk.): *Nemzetközi migráció – Nemzetközi kockázatok*. Budapest, HVG-ORAC, 2013.

⁷ Barabás A. Tünde: A migráció kriminológiai aspektusai. In Hautzinger Zoltán (szerk.): *A migráció bűnügyi hatásai*. Budapest, MRTT Migrációs Tagozata, 2016. 43.

⁸ Barabás (2016): i. m. 45.

tartásokról, amelyeket jellemzően olyan személy követhet el az illegális migráció elősegítése érdekében, aki nem külföldi (például jogellenes tartózkodás elősegítése, családi kapcsolatok létesítésével visszaélés).

Fentieket látva, a migráció és a bűnözés kapcsolatának meghatározása részletesebb megfontolást igényel. Egyfelől számba kell venni azokat a deliktumokat, amelyeket célzottan a migráció gerjesztése vagy fenntartása érdekében követnek el, másfelől meg kell vizsgálni azokat a büntetendő cselekményeket, amelyeket külföldiek követnek el, és amelyek egyértelműen a migráció hátrányos társadalmi jelenségeként lehet megjelölni.

A migrációval közvetlenül összefüggő bűncselekmények köre

Az emberek vándorlásával kapcsolatos bűncselekmények legkézenfekvőbb megvalósulási módozatai azok a deliktumok, amelyeket az államhatár átlépése (be- vagy kiutazás), illetve az országon belüli tartózkodás szabályainak a megszegésével követnek el. Meg kell jegyezni azonban, hogy e szabályszegések nem feltétlenül kell hogy büntetőjogi következményt vonjanak maguk után. Az államhatár tiltott, engedély nélküli vagy meg nem engedett módon történő átlépése, illetve a jogellenes belföldi tartózkodás esetében az adott államnak kell eldöntenie, hogy ragaszkodik-e ahhoz, hogy a jogi szankciót büntetőeljárást követően szabják ki, avagy megelégszik azzal – különösen a büntetőjog ultima ratio elvével összhangban⁹ –, hogy az ilyen cselekmények idegenrendészeti, esetleg közigazgatási vagy szabálysértési eljárás keretében kerüljenek elbírálásra.

Az államhatárral összefüggő bűncselekmények tekintetében az egyik legkézenfekvőbb tényállási kör az úgynevezett csempészési deliktumok lehetnének. Ezeket értelmezve ugyanakkor célszerű belátni, hogy az az egyes termékek vagy tárgyak (például kábítószer, fegyver, radioaktív anyag stb.) engedély nélküli kivitele vagy behozatala elsősorban nem humán migrációs céllal történnek meg. Értelmeszerű kivételt jelentenek az emberek utazási célból elkövetett jogellenes határátlépést tiltó normák. Ilyen lehet a tiltott határátlépés (amely alapesetben a hatályos magyar büntetőtörvényben¹⁰ sem bűncselekmény, legfeljebb minősített időszakban, ha azt határozaton keresztül valósítják meg¹¹), de leginkább a tiltott határátlépést elősegítő cselekményként az embercsempészás.¹² Maga az embercsempészás szankcionálása nemzetközi összevetésben is az illegális migráció elleni

⁹ Amberg Erzsébet – Pallagi Anikó: Mire jó a büntetőjog? Célszerűségi megfontolások kontra ultima ratio. *Belügyi Szemle*, 69. (2021), 1. 46.

¹⁰ A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (Btk.)

¹¹ Vö. határozat tiltott átlépése (Btk. 352/A §)

¹² Btk. 353. §.

küzdelem egyik legfontosabb eleme, mivel ez az a cselekmény, amelynek nemcsak migrációs hatása van, hanem – a jelentős anyagi haszon érdekében meglévő szervezett kriminalitás, illetve a bűnözést kísérő egyéb bűncselekmények révén – kiemelt közbiztonsági, akár nemzetbiztonsági kockázata is. Ez utóbbi jellege miatt pedig az embercsempészség túlmutathat migrációs tartalmán, az ellene kialakítandó állami fellépésnek nem pusztán az illegálisan érkező vagy tartózkodó külföldiekkel szembeni hatósági jogalkalmazásban kell testet öltenie, hanem a bűnszervezetek felszámolására, gyengítésére tett konkrét intézkedésekben is. Ebből a szempontból tehát a kriminológia számára is alapvető jelentőségű kérdésekről van szó.¹³

Az embercsempészséssel rokon bűncselekményként szokták emlegetni az emberkereskedelem tényállását. Fontos viszont megjegyezni, hogy e tényállás fő ismérve már a magyar büntetőjogi meghatározásában¹⁴ is kifejezésre juttatja, hogy jóval mérsékeltabb migrációs jelleget hordoz, mint azt általánosan gondolni lehet. E tényállás esetében ugyanis a migrációs kötődés, a határátlépés a legkevésbé fontos elem, a kiszolgáltatott helyzet fenntartása, annak kihasználása, és az áldozat emberi jogainak sérülése a kulcsmomentumok.¹⁵ Az emberkereskedelem és az embercsempészség összefonódása mindazonáltal különösen a szervezett elkövetésben rejlő azonos vagy hasonló módszerek, nem utolsósorban az országhatárokat átívelő adásvétel tekintetében nem tagadható.¹⁶

A migrációs bűncselekmények további típusát azok a deliktumok alkotják, amelyek kevésbé a migrációs szándék kialakításához, inkább annak fenntartásához köthetők. Ezek a cselekmények a külföldiek országon belüli jogellenes tartózkodás elősegítéséhez, a jogellenes tartózkodás elkerülése érdekében jogszerű tartózkodás csalárd módon történő kezdeményezéséhez, nem utolsósorban külföldi illegális jövedelemszerző tevékenységéhez kapcsolódnak. A magyar büntetőtörvényben ilyen bűncselekményként vált ismertté a jogellenes tartózkodás elősegítése,¹⁷ a családi kapcsolatok létesítésével visszaélés¹⁸ és a harmadik országbeli állampolgár jogellenes foglalkoztatása.¹⁹ E tényállásokkal kapcsolatban szükséges hozzátenni, hogy azok tekintetében a külföldi meghatározása, a korábbi büntetőszabályokhoz képest, Magyarország európai uniós tagállami minősége folytán

¹³ Korinek László: *Kriminológia. II.* Budapest, Magyar Közlöny, 2010. 378.

¹⁴ Vö. emberkereskedelem és kényszerszolgálat (Btk. 192. §).

¹⁵ Windt Szandra: Gondolatok az emberkereskedelemről. *Miskolci Jogi Szemle*, (2019), 2. ksz. 2. köt. 459.

¹⁶ Póczik Szilveszter – Bolyky Orsolya – Sárkány Eszter: Migrációs válság, embercsempészség, büntetékiszabás. *Ügyészek Lapja*, 26. (2019), 6. 42.

¹⁷ Btk. 354. §.

¹⁸ Btk. 355. §.

¹⁹ Btk. 356. §.

jelentősen megváltozott. Amíg idegenjogi szempontból korábban elegendő volt a külföldit úgy meghatározni, hogy „mindenki, aki nem magyar állampolgár”, addig a 2004. évi uniós csatlakozást követően már tekintettel kellett lenni arra, hogy hazánk egy olyan térség tagja lett, ahol a nemzeti honossággal nem rendelkező személyeket alapvetően két nagyobb csoportra lehet osztani: a szabad mozgás jogával rendelkezők körére és az úgynevezett harmadik országbeli állampolgárokat. E differenciálás pedig azt is jelenti, hogy a korábban hagyományosan külföldiekre vonatkozó büntető anyagi jogi intézmények már nem alkalmazhatók ugyanolyan mértékben minden külföldre...

A migrációs indítatás szempontjából a fenti bűncselekmények mellett további, az államhatár átlépéséhez vagy a jogellenes tartózkodás leplezéséhez társuló, viszont nem csak az emberi vándorlás érdekében megvalósítható deliktumok is számba vehetők. Ilyen lehet mindenekelőtt a közokirat-hamisítás,²⁰ amely cselekmény külön is értelmezhető, ha azt külföldi az útiokmány tekintetében követi el, de ebbe a körbe vonhatók azok a bűncselekmények is, amelyeket migránsok vándorlásuk során vagy érdekében (például lopás), nem utolsósorban – kifejezetten ebbéli minőségük okán – migránsok sérelmére követnek el. Ezutóbbi terén nem ritkák az úgynevezett gyűlöletbűncselekmények sem, amelyek nemcsak személyek elleni támadásokban fejeződhetnek ki, hanem akár meghatározott helyeken (menekülteteket befogadó állomásokon, külföldieknek szállást adó épületekben stb.) elkövetett közveszély okozásban is.

Ahogy fentebb látható tehát, a migrációval összefüggő bűncselekmények köre, az ilyen deliktumokban megnyilvánuló bűnözés jóval szélesebb spektrumban vizsgálható, mint csak a külföldiek vagy e kategórián belül egy sajátosan megfogalmazott kör (migránsok) által elkövetett cselekmények összessége. Sőt, a migrációhoz közvetlenül tartozó bűncselekmények sok esetben általános alanyiságot követelnek meg (*delictum commune*), bizonyos részük pedig ugyan speciális alanyisághoz kötődnek, de ezek olyan természetes személyek, akik jellemzően éppen nem a migránsok körébe tartoznak. A migrációhoz kötődő bűnözés terén a bűncselekmény alanyának külföldiségének meghatározása tehát nem feltétlenül elsődleges szempont.

A külföldiek által elkövetett bűncselekmények köre

A migráció és a külföldiség kapcsolata nem csak akkor lehet értékelhető, ha a külföldiek által elkövetett bűncselekmények köréből kiemeljük azokat a fentebb említett deliktumokat, amelyeket jellemzően az irreguláris migráció során vagy érdekében

²⁰ Btk. 342. §.

követnek el. Érdekesebb lehet talán azoknak a cselekményeknek a vizsgálata, amelyek nem a ki-, be- vagy átutazás érdekében, de olyan személyi kör által következnek be, akik önmagukban részesei az emberi vándorlásnak (migránsok).

Mindenekelőtt célszerű elhatárolni a külföldiek általános halmazától a migránsok körét. A magyar büntetőjogban (eleve a magyar jogrendszerben) a migráns vagy a bevándorló mint személyhez kötődő fogalom ismeretlen. A külföldi fogalmának állampolgárságon alapuló meghatározása pedig annyira tág, hogy egyszerre lehet ideértetni a magyar állampolgársággal nem rendelkező, de magyar nemzetiségű személyeket, a szabad mozgás és tartózkodás jogával rendelkező uniós állampolgárokat, valamint azokat a személyeket is, akiket egyetlen ország sem ismer el állampolgárának (hontalanok). Ezzel ellentétben például a német szövetségi jog bevezette azoknak a nem európai uniós államhoz tartozó személyeknek a kategóriáját (*Zuwanderer*), akik egyedül vagy csoportosan azért utaztak be a szövetségi államterületre, hogy ott átmenetileg vagy huzamosabb ideig tartózkodjanak.²¹

A migránsok körének elhatárolása a külföldiek általános kategóriájától tehát elengedhetetlennek tűnik annak érdekében, hogy láthassuk a külföldiek hozzájárulását a migráció negatív társadalmi hatásaihoz. Ez különösen fontos lehet akkor, ha a migrációval érintett külföldiek bűnelkövetései mögött a befogadó társadalomban és a bevándorló társadalomban a bűnről kialakult normák eltérők.²² E kiválasztás viszont nem lehet túlságosan leegyszerűsítő azzal, hogy az aktuálisan migrációkibocsátó országokhoz kötődő állampolgárságokat avagy a menedéket kereső vagy menekültstátuszba vett személyeket sorolják ide. Migrációs származási ország állampolgára vagy menekült is lehet tevékeny, integrált részese a befogadó ország társadalmának (például szír származású körzeti orvos vagy fekete afrikai származású verbita szerzetes). Ez esetben azonban szélsőséges körülmények között számolni kell az úgynevezett integrációs paradoxonról, amely szerint a befogadó társadalomba integrálás kiteljesedésével párhuzamosan a bevándorló nagyobb bűnügyi kockázatot jelenthet.²³ Megoldás lehet ennél fogva, ha a migrációban rejlő negatív hatásokat a külföldi illetőségű bűnelkövetők közül azok cselekményének a számbavételével vizsgálják, akik rövidebb vagy hosszabb ideig, de a társadalomba integrálódás konkrét célja nélkül tartózkodnak a befogadó ország területén.

²¹ Fórizs Sándor: Külföldiek, menekültek a német bűnügyi statisztikában. In *Pécsi határőr tudományos közlemények XX.* Pécs, Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoportha, 2018. 166.

²² Urbán Ferenc: Bevándorlás és bűnelkövetők kapcsolata Magyarországon. A migráció kriminológiai aspektusai. In Hautzinger Zoltán (szerk.): *A migráció bűnügyi hatásai.* Budapest, MRTT Migrációs Tagozata, 2016. 63.

²³ Haller József: Migránsok agresszivitása az adatok tükrében. In Hautzinger Zoltán (szerk.): *A migráció bűnügyi hatásai.* Budapest, MRTT Migrációs Tagozata, 2016. 99.

Szintén érdekes lehet, ha a külföldiek által megvalósított bűncselekmények arányából vagy jogi jellegéből szeretnénk kiindulni a „migrációs bűnözés” megismerésénél. Ennek során a külföldiekkel összefüggésben elkövetett bűncselekmények, illetve a bűnelkövetőként regisztrált külföldi személyekre vonatkozó statisztikai adatok szolgálhatnak forrásként. (Magyarországon például a regisztrált külföldi bűnelkövetők száma a 2000-es évek elejétől nagyságrendileg 4000–7000 főt számlál. Ez megközelítőleg a magyarországi összбűnözés 4–7%-a, amely a hazai összбűнözéshez hasonlóan tendenciózus csökkenést mutat.) Nem mindegy azonban, hogy a statisztikákban szereplő adatokból pontos konklúzió adható-e a migrációra vonatkozóan. Ennek oka, hogy egyfelől bizonyos, migrációval összefüggő bűncselekmények (embercsempészés, államhatár jogellenes átlépésének bűncselekményi alakzatai) látenciája magas, mivel e cselekmények javarészt csak tettenérés esetén realizálhatók, másfelől – jogalkalmazási arányossági szempontból helyesen – bizonyos cselekmények azért nem szerepelnek bűnügyi statisztikákban, mert azokat ugyan a hatóság észlelte, de büntetőeljárás helyett más hatósági (például idegenrendészeti) eljárásban szereztek érvényt a jogellenes állapot megszüntetésének.

A külföldiekre vonatkozó bűnügyi statisztika ugyanakkor nem csak a fenti körülmények miatt lehet félrevezető a migráció hátrányos hatásainak meghatározásánál. Bizonyos deliktumok vagy a fentiekben már említett integrációs paradoxon, vagy más okból kifolyólag indifferens a migráció általános megítélésére. Megint csak hazánkban maradva: nem magyar állampolgárságú elkövetők a 2016. és a 2017. években legnagyobb számban közokirat-hamisítást követtek el (733 és 1123 eset). E deliktum – bár közbizalom ellen irányuló cselekmény – kevésbé járul hozzá a migráció miatti biztonságérzet csökkenéséhez, mint például az egyébként szintén viszonylag nagy gyakorisággal elkövetett garázdaság (356 és 275 esetben) vagy a kábítószerrel összefüggő deliktumok (381 és 335), nem utolsósorban a vagyon elleni cselekményeken belül a lopás (337 és 277 eset), feltéve ha ezek elkövetői nem a szabad mozgás és tartózkodás jogával rendelkező külföldiek (uniós állampolgárok), illetve magyar nemzetiségű, de harmadik ország (Szerbia, Ukrajna) állampolgárai. Szintén beszédes adat lehet – a statisztikai elemzésen alapuló bizonytalanságra – a vagyon elleni bűncselekmények, a költségvetési csalás (353 és 345) és a közúti balesetek tekintetében is. Ezutóbbi kategórián belül a járművezetés ittas állapotban (316 és 287) emelkedik ki, de a közúti baleset okozása (161 és 152) és a közlekedés biztonsága elleni bűncselekmény (37 és 51) miatt eljárás alá volt személyek száma is számottevőnek értékelhető. Mindazonáltal nem olyan jogellenes magatartásokról beszélhetünk, amelyek szintén a migráció káros hatásainak katalizátoraihoz köthetők, pláne, ha tudjuk, hogy az elkövetői kör ez esetben is nem klasszikus migrációt kibocsájtó országok állampolgárai közül kerülnek ki.

A migráció és a kriminalitás vizsgálatának sajátos típusa, a krimmigráció

A migráció és a bűnözés, a migrációból eredő, társadalomra veszélyes hatások vizsgálata nem csak bűncselekményeken vagy bűnelkövetők állampolgársági megoszlásán keresztül történhet meg. Ennek tudományos összegzésére alkalmas lehet a krimmigráció irányzata is. Ezt elsőként Juliet Stumpf határozta meg, aki szerint a bevándorlási jog és a büntetőjog hasonló természetűek, mivel egyaránt lényegükhöz tartoznak a befogadó (integráló) és a kirekesztő (szegregáló) rendszerek.²⁴ E két jogterület egymástól jól elhatárolható jogalanyiságokat határoz meg, megkülönbözteti az ártatlan és bűnös vagy a reguláris és irreguláris ellentétpárokat, emellett olyan szankciós eszközökkel bír, amelyek végső soron a személyi szabadság tartós megvonásával is járhat. Az illegális migrációra adott jogpolitikai válaszok közvetlen összefüggést találtak a közbiztonság fenyegetettségével és a bűnözéssel, társadalmilag kirekesztett állapotot teremtettek egyébként nem bűnözői magatartásokra.

A krimmigráció mint kifejezés napjainkban a nemzetközi bűnügyi tudományos gondolkodás számára jól meghatározott definícióvá vált. Maga a jelenség megmutatja, hogy egyes országokban milyen módon kívánják ellenőrzés alá vonni az emberi vándorlást, hogyan kívánnak hatással lenni egyes emberi jogok szabályozására²⁵

A krimmigráció terminus technikus a magyar szakirodalomban még csak elvétve fordul elő. Tóth Judit szerint a migránsok kriminalizációja csak a szuverenitás illúziójának mellékhatása, hogy a hatalom ellenőrzése alatt tartja a határokat.²⁶ Lévay Miklós – az e tárgyban született nemzetközi tanulmányok²⁷ összegzéseként – e fogalomhoz a bevándorlás kriminalizálását és következményeinek kriminológiai vizsgálatát társítja. Megállapítja továbbá, hogy a kriminológiai szakirodalomban egyre több a migrációval, ezen belül az illegális bevándorlás kérdéskörével kapcsolatos publikáció, amelyek – illetve az alapul szolgáló kutatások – elsősorban a migrációhoz kapcsolható bűnözés, áldozattá válás és a migrációval összefüggésbe hozható bűnözéstől való félelem kérdéskörével foglalkoznak, jellemzően a kriminológiai gondolkodás pozitivista paradigmájának megfelelően.²⁸

²⁴ Juliet Stumpf: The crimmigration crisis. Immigrants, crime, and sovereign power. *American University Law Review*, 56, (2006), 2. 368.

²⁵ Maartje A. H. van der Woude – Vanessa Barker – Joanne P. van der Leun: Crimmigration in Europe. *European Journal of Criminology*, 14. (2017), 1. 4.

²⁶ Tóth Judit: A mozgás szabadsága és az illegális migráció. *Határrendészeti Tanulmányok*, (2011), 1. 10.

²⁷ A crimmigration kérdéséről a *European Journal of Criminology* 2017/1. száma közölt számos tanulmányt.

²⁸ Lévay Miklós: „Crimmigration”, avagy kriminológiai kutatások a bevándorlás kriminalizálásáról. In Finszter Géza – Korinek László – Végh Zsuzsanna (szerk.): *A tudós ügyész. Tanulmányok Bócz Endre 80. születésnapjára*. Budapest, HVG-ORAC, 2017. 153.

A krimimigráció tehát egyszerre tűnik jogalkotói és jogalkalmazási, valamint tudományos irányzatnak. A jogszerűtlen beutazás vagy tartózkodás visszaszorítása érdekében ugyanis végső soron a büntetőjog kínálhat – olykor aránytalan eszközöket alkalmazva – megoldási lehetőségeket az irreguláris migrációhoz közvetlenül kapcsolódó elkövetési magatartások megbüntetésére. E körülmény egyik jellemzője lehet, hogy a büntetőjog és a migrációs szabályok aszimmetrikusan összekeverednek. Ebből olyan következmények származhatnak mint 1. a jogellenes bevándorlás büntetőjogi szankcionálása; 2. a migrációs kényszerintézkedések (kitoloncolás) összekapcsolása bűnelkövetői magatartásokkal; 3. a büntetőjog-alkalmazás elsőbbségbe helyezése a bevándorlási joggal szemben; 4. büntetőjogi intézmények (óvadék, biztonsági őrizet) meghonosítása idegenrendészeti eljárásban.²⁹ Ez pedig elvezethet a büntetőjogi igazságszolgáltatási rendszerek túlterheléséhez,³⁰ a társadalomra kevésbé veszélyes, többnyire rendészeti eszközökkel kezelhető magatartásokkal szembeni hatósági fellépés előtérbe kerüléséhez a hagyományos bűnelkövetésekhez képest.

Összefoglalás

A külföldiekkel összefüggésben (külföldiek által vagy sérelmére) elkövetett bűncselekmények értékelése és vizsgálata önálló tudományos területet jelenthet a nem jogi bűnügyi tudományok esetében is. Jól körülhatárolható adathalmazuknál fogva a migráció és az idegenekkel kapcsolatos bűnözés megfelelően elemezhető a kriminológia hagyományos módszereivel, mivel szakkriminológiai jellemzőkkel bírnak. Statisztikákból kiindulva következtetni lehet arra, hogy a külföldiek milyen arányban szerepelnek az össz-bűnözésben, az általuk elkövetett bűncselekmények milyen jellegűek és súlyúak, ehhez mérten mennyire lehet indokolt a társadalom tagjainak félelme és reakciója a tőlük eltérő állampolgársággal rendelkező személyek vagy a bevándorlás tekintetében. A migráció és a külföldiek által elkövetett bűncselekmények száma és súlya ugyanakkor nem feltétlenül vannak arányban a migrációval és a bevándorlókkal összefüggésben megfogalmazott ellenérzésekkel.

A statisztikai megismerés elsősorban a regisztrált külföldi elkövetők számára, általuk megvalósított bűncselekmények jellegének elemzésére terjedhet ki. Ez alapján – ha nem is teljesen egzakt – képet kaphatunk arról, hogy a külföldi elkövetők mekkora hányadot képviselnek az összes regisztrált bűnelkövető viszony-

²⁹ Stephen H. Legomsky: The new path of immigration law. Assymetric incorporation of criminal justice norms. *Immigration and Nationality Review*, 28. (2007), 2. 469.

³⁰ Éberhardt Gábor: Az objektív túlterhelés rendészeti kihívásai az irreguláris migráció kezelésében. *Belügyi Szemle*, 68. (2020), 6. 19.

latában, milyen állampolgársági kategóriákhoz milyen típusú bűncselekmények párosíthatók, mely államokból érkeznek nagyobb számban bűncselekményeket megvalósító személyek, nem utolsósorban a külföldiek bűnözési hajlandósága és a migráció között milyen következtetések vonhatók le.

A migráció bűnügyi tudományokhoz fűződő viszonyának alakulása leginkább egy új tudományos irányzat, a migráció és a bűnügyi tudományok összekapcsolódásából, a krimmigráció megfogalmazásából tűnik ki. Napjainkra kimutatható, hogy az irreguláris migrációval összefüggő igazgatási, rendészeti szabályok és módszerek egyre szélesebb mértékben bővülnek büntetőjogi szankciókkal, olyan benyomást kelthetnek, hogy a nem kívánt migrációval szembeni hatósági fellépés eszköze elsősorban a büntetőjog lehet. Vélelmezhetően ez is hozzájárul a migrációval szembeni ellenérzések fokozódásához.

Irodalomjegyzék

- Amberg Erzsébet – Pallagi Anikó: Mire jó a büntetőjog? Célszerűségi megfontolások kontra ultima ratio. *Belügyi Szemle*, 69. (2021), 1. 35–74. Online: <https://doi.org/10.38146/BSZ.2021.1.2>
- Barabás A. Tünde: A migráció kriminológiai aspektusai. In Hautzinger Zoltán (szerk.): *A migráció bűnügyi hatásai*. Budapest, MRTT Migrációs Tagozata, 2016. 43–56.
- Dunavölgyi Szilveszter – Póczik Szilveszter (szerk.): *Nemzetközi migráció – Nemzetközi kockázatok*. Budapest, HVG-ORAC, 2013.
- Éberhardt Gábor: Az objektív túlterhelés rendészeti kihívásai az irreguláris migráció kezelésében. *Belügyi Szemle*, 68. (2020), 6. 9–52. Online: <https://doi.org/10.38146/BSZ.2020.6.1>
- Fórizs Sándor: Külföldiek, menekültek a német bűnügyi statisztikában. In *Pécsi határőr tudományos közlemények XX*. Pécs, Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoportja, 2018. 163–172.
- Földvári József: *Kriminálpolitika*. Budapest, KJK, 1987.
- Haller József: Migránsok agresszivitása az adatok tükrében. In Hautzinger Zoltán (szerk.): *A migráció bűnügyi hatásai*. Budapest, MRTT Migrációs Tagozata, 2016. 89–106.
- Huntington, Samuel P.: *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása*. Budapest, Európa, 2005.
- Korinek László: *Rejtett bűnözés*. Budapest, KJK, 1988.
- Korinek László: *Kriminológia. II.* Budapest, Magyar Közlöny, 2010.
- Legomsky, Stephen H.: The new path of immigration law. Asymmetric incorporation of criminal justice norms. *Immigration and Nationality Review*, 28. (2007), 2. 469–528.
- Lévay Miklós: „Crimmigration”, avagy kriminológiai kutatások a bevándorlás kriminalizálásáról. In Finszter Géza – Korinek László – Végh Zsuzsanna (szerk.): *A tudós ügyész. Tanulmányok Bócz Endre 80. születésnapjára*. Budapest, HVG-ORAC, 2017. 153–162.
- Németh Zsolt: A közbiztonság kriminológiai aspektusai. In Juhász Zsuzsanna – Nagy Ferenc – Fantoly Zsanett (szerk.): *Ünnepi kötet Dr. Cséka Ervin professzor 90. születésnapjára*. Acta Jur. et Pol. Szeged. Szeged, SZTE ÁJTK, 2012. 365–375.
- Póczik Szilveszter – Bolyky Orsolya – Sári Eszter: Migrációs válság, embercsempészás, büntetékiszabás. *Ügyészek Lapja*, 26. (2019), 6. 35–58.
- Stumpf, Juliet: The crimmigration crisis. Immigrants, crime, and sovereign power. *American University Law Review*, 56, (2006), 2. 367–419.
- Tóth Judit: A mozgás szabadsága és az illegális migráció. *Határrendészeti Tanulmányok*, (2011), 1. 5–10.
- Urbán Ferenc: Bevándorlás és bűnelkövetők kapcsolata Magyarországon. A migráció kriminológiai aspektusai. In Hautzinger Zoltán (szerk.): *A migráció bűnügyi hatásai*. Budapest, MRTT Migrációs Tagozata, 2016. 57–74.
- van der Woude, Maartje A. H. – Vanessa Barker – Joanne P. van der Leun: Crimmigration in Europe. *European Journal of Criminology*, 14. (2017), 1. 3–6. Online: <https://doi.org/10.1177/1477370816639814>
- Windt Szandra: Gondolatok az emberkereskedelemlről. *Miskolci Jogi Szemle*, (2019), 2. ksz. 2. köt. 459–469.

Herke Csongor¹

A kiberbűnözés és a teljesen önvezető járművek

Az önvezető járművek

Az önvezető járművek (angol kifejezéssel *self-driving car*, *autonomous vehicle*, *driverless car*, *robo-car* stb.) megjelenése jóval korábbra tehető, mint ahogyan azt gondolnánk. Az automatikus vezetési rendszerek megalkotására irányuló első kísérletekről szóló hírek az 1920-as évekre nyúlnak vissza.² Az első félautomata járművet Japánban fejlesztették ki 1977-ben. Ez a jármű még speciálisan jelzett utcákban tudott csak közlekedni, legfeljebb 30 km/h sebességgel.³ Az önvezető autók fejlesztésében a legnagyobb jelentősége a DARPA⁴ megalapításának volt 1984-ben, az Egyesült Államokban. Abban, hogy az önvezető járművek ilyen fejlődésen mentek keresztül, a DARPA-nak óriási a szerepe.

Nevada volt az első USA-tagállam, ahol engedélyezték az önvezető járműveket,⁵ a második Columbia.⁶ Kaliforniában 2012. szeptember 25-e óta már az önvezető járműveknek a közutakon való részvétele is engedélyezett. Ennek eleinte az volt a korlátja, hogy egy vezetésre képes személynek mindvégig a kormányánál kell lennie. 2018 áprilisa óta azonban pedál és kormánykerék nélküli önvezető járművek is közlekedhetnek Kaliforniában azzal, hogy a gyártóknak egy olyan módszert kell kifejleszteniük, amellyel a rendőrök kommunikálhatnak az önvezető járművel és megállíthatják azt.⁷ 2012 óta 41 USA-tagállamban engedélyezték az önvezető járművek forgalomban való részvételét.⁸ Ebből 29 állam

¹ Tanszékevezető egyetemi tanár, Pécsi Tudományegyetem Állam és Jogtudományi Kar Büntető és Polgári Eljárásjogi Tanszék. Kapcsolat: herke.csongor@ajk.pte.hu.

² „Phantom-Auto” will tour city. *The Milwaukee Sentinel*, 1926. december 8. 4.

³ Marc Weber: Where to? A history of autonomous vehicles. *Computer History Museum*, 2014. május 8.

⁴ Defense Advanced Research Project Agency.

⁵ Nevada Assembly Bill No. 511.

⁶ Columbia Autonomous Vehicle Act of 2012.

⁷ Lisa Diez-Holz: Immer wieder Unfälle mit autonomen Autos. *Ingenieur.de*, 2018. március 29.

⁸ NCSL: Autonomous Vehicles. Self-Driving Vehicles Enacted Legislation. *NCSL.org*, 2020. február 18.

jogszabályokat is elfogadott az önvezető járművekről, más tagállamokban kormányzói utasítások rendelkeznek a kérdéssről.

Az önvezető járműveket attól függően, hogy milyen mértékben irányítja a járművet a benne ülő járművezető és mennyiben az automatika, többféle módon osztályozzák. A legelismertebb osztályozási rendszer az ME International (Autómérnöki Szövetség) J3016 szabványa, ismert nevén SAE J3016.⁹ Ez az önvezető járműveket 0-tól (önvezetés nélküli) 5-ig (teljesen önvezető) hat csoportba sorolja.¹⁰ Minél magasabb szintre jutunk, annál kevesebb a járművezető hatása a jármű vezetésére és annál magasabb szintű az automatizáció.¹¹

- 0. szint (nincs vezetési automatizálás): csak a járművezető uralja a gépjárművet, mind előre, mind oldalirányban csak a járművezető tudja befolyásolni a jármű menetirányát;
- 1. szint (vezetőszükséglet): ennél a szintnél már segítséget nyújt a vezető számára az automatika is (például tempomat – *automatic cruise control*, ACC; útvonaltartó segítség: *line keeping assist*, LKA), de az előre és oldalirányú vezetést továbbra is a járművezető végzi;
- 2. szint (a vezetés részleges automatizálása): a járművezetőnek itt is folyamatosan figyelnie kell a rendszert, de az automatika hosszirányú és oldalirányú vezetési jogosultságot kap egy adott alkalmazásban (ilyen például az úgynevezett dugóasszisztens, amely alacsony sebességnél a forgalmi dugóban segíti az autó irányítását és sebességének meghatározását);
- 3. szint (feltételes vezetési automatizálás): ez már egy magasan automatizált vezetési fokozat, a járművezetőnek itt nem kell folyamatosan figyelnie a rendszert, de mindig készen kell állnia arra, hogy átvegye az irányítást a jármű felett, ha a hosszirányú és oldalirányú vezetést vezérlő rendszer erre figyelmezteti (ilyen például a dugósofőr, amely alacsony sebességnél a forgalmi dugóban lényegében átveszi az autó irányítását automatizálja a sebességét);
- 4. szint (magas vezetési automatizálás, más források ezt már teljes automatizációnak nevezik¹²): itt már nincs is szükség vezetőre, a rendszer minden helyzetet automatikusan kezel (például garázsba beparkoló autó), de a vezetőnek jelen kell lennie;
- 5. szint (teljes vezetési automatizálás, más források ezt vezető nélküli rendszernek nevezik¹³): az elindulástól a célig nincs szükség járművezetőre,

⁹ Lásd: <https://www.sae.org/news/2019/01/sae-updates-j3016-automated-driving-graphic>.

¹⁰ *GEAR 2030 Discussion Paper*. Az Európai Bizottság GEAR 2030 elnevezésű 2016-os vitairatának 1. sz. melléklete. 2016.

¹¹ Alberto Cappellini: Profili penalistici delle self-driving cars. *Diritto Penale Contemporaneo*, 9. (2019), 2. 328.

¹² Diez-Holz (2018): i. m.

¹³ Diez-Holz (2018): i. m.

az automatika teljes mértékben átveszi a vezetési feladatot minden úttípus, sebességtartomány és környezeti feltétel esetén (például ilyenek az USA-ban sok helyen már közlekedő robottaxik¹⁴).

Az USA-ban 2020-ban az Országos Autópálya és Közlekedésbiztonsági Igazgatóság (*National Highway and Transportation Safety Administration*, NHTSA) a korábbi, 2016-os útmutatás alapján új szövetségi irányelveket adott ki az automatizált vezetési rendszerekről. Ez az új útmutató a fent részletezett SAE nemzetközi automatizálási rendszer 3–5 szintjeire összpontosít. Az útmutató megkísérli a legjobb gyakorlatok elemzését a törvényhozások számára, beépítve a közös biztonsággal kapcsolatos elemeket, amelyeket az államoknak fontolóra kell venniük a jogszabályalkotáskor. A politika célja, hogy megkönnyítse és ösztönözze az életet mentő technológiák fejlesztését és bevezetését. 2021-ben az NHTSA ígérete szerint útmutatást fog adni az ipar számára a teljesen önálló járművek biztonságos üzemeltetésének elveinek meghatározásáról.

Az önvezető járművek fejlesztése azonban nem csak állami szinten jellemző. Egyre több vállalat teszteli az önvezető járműveket. Olyan ismert gyártók dolgoznak különböző tesztprojekteken, mint a Tesla, a Mercedes, a Volvo és a BMW.

A teljesen önvezető járművek bevezetésének számos előnye van annak ellenére, hogy egyelőre a társadalomban jellemzőbb az újtól való félelem, mint a támogatás. Cappellini szerint a „tolerált kockázat” mértékének a technológiai fejlődés és a társadalmi érzékenység bizonyos keretein belül figyelembe kell vennie egy adott tevékenységből származó kollektív előnyöket és hátrányokat. Észszerűen feltételezhető, hogy az idő múlásával fokozatosan enyhülnek az új technológiával kapcsolatos társadalmi vonakodások és félelmek, mivel az „ismeretlen technológia” egyre kevésbé lesz ismeretlen.¹⁵

Az NHTSA szerint a balesetek 3,2%-a következik be a vezető elálmosodása miatt; 2,4%-a azért, mert a vezető rosszul lesz a volánnál; 40,6% felismerési hibákból ered; 34,1% pedig döntéshozatali hibákból.¹⁶

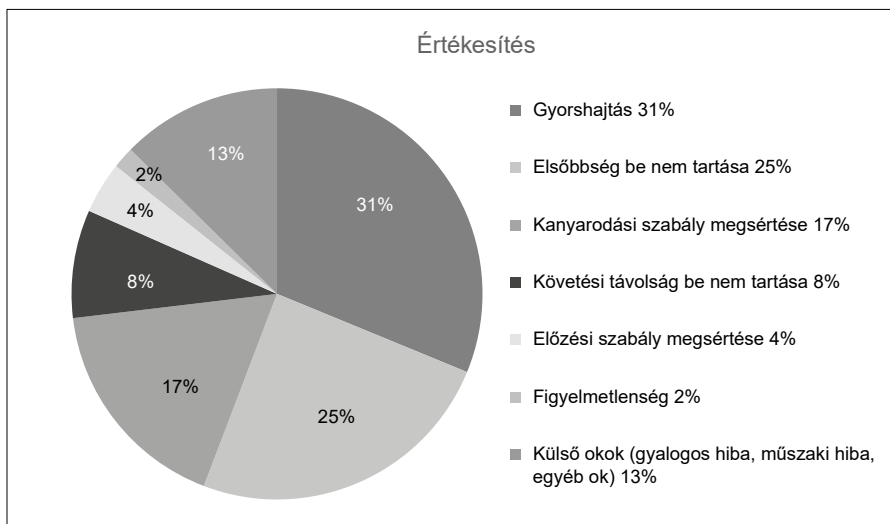
Magyarországon a személyi sérüléssel járó balesetek fő kiváltó okait az 1. ábra szemlélteti.¹⁷

¹⁴ A Waymo One-t a Waymo, az Alphabet önvezető részlege működteti az arizonai Phoenix mellett, hetente 1000-2000 úttal. Három másik vállalat, a Lyft, az Aptiv és a Motional összesen mintegy 100 ezer utat tettek meg Las Vegasban az elmúlt évek során. Lásd Justin Viktor: Kaliforniában indulhat a fizetős robottaxi-szolgáltatás. *Rakéta.hu*, 2020. november 26.

¹⁵ Cappellini (2019): i. m.

¹⁶ Hodula Máté: Az önvezető járművek és a büntetőjogi felelősség. *Jogelméleti Szemle*, (2018), 3. 68–78.

¹⁷ Lencsés Csaba: Nem a gyorsajtás a fő baleseti ok a biztosítóknál. *Vezess.hu*, 2018. október 2.

1. ábra. A balesetek okai

Forrás: saját szerkesztés

Könnyen belátható, hogy ezek a hibák (az USA-ban az összes baleset 80,3%-a; hazánkban 87%-a!) nem következnek be teljesen önvezető járműveknél, mert az automata rendszer nem álmosodik el, nem lesz rosszul a volánánál, reakcióhibái és döntéshozatali hibái is jóval csekélyebbek az emberi vezetőnél. A teljesen önvezető jármű nem hajt gyorsan, nem lépi át a záróvonalat, nem is beszélve a közlekedési balesetek egyik fő okaként említett ittas járművezetéstől.

A Tesla már ma is minden járművét hálózatra kapcsolja, hogy minden jármű önvezető rendszere tanulhasson a többi járműtől, illetve a többi jármű felülíró beavatkozásától. Amint egy önvezető jármű megtanult valamit egy utazás során, az ismeretek (elméletben) a Tesla minden járművéhez rendelkezésre állnak.¹⁸ A balesetek számának csökkenése mellett további előny, hogy az önvezető járművek eloszlának az utakon, így a Svéd Közlekedési Ügynökségnek az autonóm vezetésről szóló tanulmánya szerint jelentősen csökkennének a forgalmi dugók is. Sőt, a megváltozott városképet is lehetővé teszik, mivel az utaknak nem kell olyan szélesnek lenniük, mert az önvezető autók nagyobb pontossággal haladnak.¹⁹

Az előnyök mellett persze nem szabad elmenni az önvezető járművek bevezetésével járó veszélyek mellett sem. A legtokéletesebb szoftver is olyan döntésre

¹⁸ Sabine Gless: „Mein Auto fuhr zu schnell, nicht ich!” – Strafrechtliche Verantwortung für hochautomatisiertes Fahren. In Sabine Gless – Kurt Seelmann (szerk.): *Intelligente Agenten und das Recht*. Baden-Baden, Nomos, 2016. 228, 241.

¹⁹ Sanna Lindgren: *Straffansvar vid autonom bilkörning*. Uppsala, Uppsala Univertitet, Juridiska institutionen Vårterminen, 2016.

kényszerülhet, amelyben két rossz választás közül a kisebbik rosszal járó következményt választhatja. A közúti közlekedés veszélyeit még a számítógép precizitása sem írhatja felül, hiszen azok azonnal nem értelmezhetők, ha egy emberi vagy állati elem megjelenik a közlekedési szituációban.²⁰

A teljesen önvezető járművek esetén már az is nehézséget okozhat, hogy kit vonhatunk felelősségre a jármű által okozott balesetekért, esetleg bűncselekményekért:

- *A gyártó*: önmagában a gyártásért nem felel a gyártó, ha az autó üzembe helyezését engedélyezték, maga a gyártás ugyanis nem bűncselekmény (ha a gyártó rendelkezik a megfelelő engedéllyel),²¹ a gyártó akkor felel, ha bizonyítható, hogy az autó szándékos bűncselekmény elkövetésére volt programozva, vagy részéről a balesetet (baleseti szituációt) előre kellett volna látni és az eredmény a részéről elkerülhető lett volna, illetőleg ha a baleset programozási vagy gyártási hibára vezethető vissza.
- *A programozó*: a programozási hiba felveti a programozó felelősségét is, akár szándékosan, akár gondatlanul úgy programozza be a járművet, hogy az az okozott balesettel közvetlen okozati összefüggésben áll (például nem jól határozza meg az elsőbbségi szabályokat); ugyanakkor a mai önvezető járműveket már úgynevezett „mély tanulással” (*deep learning*) programozzák,²² azaz a járművek egymástól is tanulva folyamatosan frissítik az adott szituációkban alkalmazandó döntéseket, így egyre nehezebben vezethető vissza ezekben az esetekben a rossz döntés a programozóra.
- *A tulajdonos/üzembentartó*: a tulajdonos csak az önvezető autót vásárolja meg, és nem tudja befolyásolni az autonóm vezetési rendszert, az üzembentartó pedig a teljesen önvezető járműben utassá degradálódik, hiszen nem tudja befolyásolni az autó működését (legfeljebb leállítani, de adott helyzetben ez ritkán segít); ez nem érinti azt, hogy még az utasüzemmódos teljesen önvezető jármű esetén is lehet szándékos bűncselekményt elkövetni (például kábítószerek-kereskedelem, terrortámadás,²³ emberkereskedelem²⁴).
- *A felhasználó*: az üzembentartóhoz hasonlóan a teljesen önvezető jármű esetén a felhasználó nem vezető, csak utas; az automatizálás növekedésével (a 3. szinttől kezdve) a „sofőr” tevékenysége pusztán megfigyeléssé alakul,

²⁰ Somkutas Péter – Köhidi Ákos: *Az önvezető autókkal kapcsolatos szerzői jogi és felelősségi kérdések* (2017. június 1.), 28.

²¹ Lindgren (2016): i. m. 42–43.

²² Christian Joachim Gruber – Iris Eisenberger: Wenn Fahrzeuge selbst lernen: Verkehrstechnische und rechtliche Herausforderungen durch Deep Learning? In Iris Eisenberger – Konrad Lachmayer – Georg Eisenberger (szerk.): *Autonomes Fahren und Recht*. Wien, Manz, 2017. 56.

²³ Frank Douma – Sarah A. Palodichuk: Criminal liability issues created by autonomous vehicles. *Santa Clara Law Review*, 52. (2012), 4. 1165–1166.

²⁴ Cappellini (2019): i. m. 343–344.

anélkül, hogy hosszú ideig az aktív beavatkozására lenne szükség (a repülőgépeken és óceánjáró hajókon alkalmazott robotpilótához hasonlóan);²⁵ mivel alapelv, hogy csak olyan személy felelhet, aki befolyásolni tudja az események menetét, ezért a felelősség kérdését mindig az adott eset összes körülményének mérlegelésével lehet eldönteni.²⁶

- *Digitális személy*: maga az autó mint digitális személy (a jogi személyek büntetőjogi felelősségéhez hasonlóan) szintén felmerülhet alanyként a teljesen önvezető járművekkel kapcsolatosan felmerülő balesetek vonatkozásában, de belátható időn belül a teljesen önvezető járművek részéről valószínűleg hiányozni fog a normák mint parancsok „megértése”, mivel kizárólag a korábban telepített programozás alapján működnek, anélkül, hogy a jogi normákat saját, önálló módon értelmeznék, megértenék és ennek megfelelően cselekednének.²⁷

Látható, hogy nem könnyű eldönteni, hogy egy teljesen önvezető jármű által okozott baleset esetén ki válhat terheltté. A felsoroltak (a felhasználó, a gyártó, a programozó, a tulajdonos/üzembentartó, a digitális személy) elvileg mind (külön-külön vagy együttesen is) felelősségre vonhatók, és mindig az egyedi eset összes körülménye alapján kell meghatározni a felelőst.²⁸

Az önvezető járművek mint a bűncselekmény eszközei vagy alanyai?

Mivel teljesen önvezető jármű esetén nem beszélhetünk járművezetőről, komoly veszélyt rejlhet magában az, hogy ezeket a járműveket akár a közlekedési bűncselekmények mellett más bűncselekmény elkövetéséhez is felhasználhatják. A kiberbűnözés ezen sajátos megjelenési formája sajátos felderítési és bizonyítási kérdéseket vet fel.

A teljesen önvezető járművekkel összefüggésben elkövetett kiberbűncselekmények (önvezető autó számítógépes eltérítése hackerek által) rendkívül nehezen felderíthetők lehetnek, országhatárokon túlnyúlhatnak és számos bizonyítási nehézség is felmerülhet ezekkel kapcsolatosan. Ezért azok megelőzése (a számító-

²⁵ Lásd az ENSZ 1972-es nemzetközi szabályait a tengeri balesetek megelőzéséről (COLREGS), 2. szabály.

²⁶ Lindgren (2016): i. m. 44–66.

²⁷ Gerhard Seher: Intelligente Agenten als „Personen” im Strafrecht? In Sabine Gless – Kurt Seelmann (szerk.): *Intelligente Agenten und das Recht*. Baden-Baden, Nomos, 2016. 50.

²⁸ Részletesen lásd: Herke Csongor: „De biztos Úr, én nem is tudok vezetni!” – a terhelte az önvezető járművekkel kapcsolatos büntetőeljárásokban. *Magyar Jog*, 67. (2020), 11. 633–647.

gépes rendszerbe való behatolás magas szintű védelme, *cybersecurity*) rendkívül fontos feladat.²⁹ Erre szolgálhatnak az alábbi biztonsági rendszerek:

- az önvezető jármű automatikus blokkolása gyanús külső beavatkozás észlelése esetén;
- „záró rekeszek” létrehozása a programozás során (mint a hajóban a zárt rekeszek a süllyedés megelőzésére), amelyek kívülről soha nem elérhetők;
- a félig autonóm járművekben a sofőr mindig írhasa felül az autót.

A hackertámadásnak komoly büntetőjogi következményei lehetnek, ami bizonyítási nehézségeket is okozhat.³⁰ A kiberbiztonság veszélyének kérdése és a hackelés kockázata egyébként is fennáll az önvezető járművekkel kapcsolatosan.³¹ A számítógépes rendszerrel való visszaélés mellett más súlyos bűncselekményeket is elkövethetnek, illetve ennek a bűncselekménynek is lehetnek eddig nem szabályozott minősített esetei is.³² Az USA-ban az ilyen magatartást a számítógépes csalásokról és visszaélésekről szóló törvény (Computer Fraud and Abuse Act, CFAA) alapján üldözik.³³

Somkutas és Köhidi szerint feltehető, hogy az önvezető járművek a támadásra alkalmas eszközök listájának elején helyezkednek majd el, hogy azokból (auto)botneteket³⁴ hozzanak létre, vagy a gépjárműveket meglévő botnetekhez csatlakoztassák. Ilyen veszély lehet, ha a zsarolóprogramok az autók beindítását/továbbhaladását bizonyos összegek átutalásához kötik („zsarolóvírusok”), vagy a gépjárművekben rejlő, szenzoros vagy számítási kapacitást aknázhadják ki akár egyénileg, akár tömegesen (vérszfékezhethetnek az autópályán, buszmegállóba hajthatnak bele, összehangoltan tömegszerencsétlenséget okozhatnak rendezvényeken stb.).³⁵

Ez utóbbival összefüggésben (a gépjárművekben rejlő, szenzoros vagy számítási kapacitás kiaknázhadása) a kiberbűnözés egy másik veszélyére hívta fel a figyelmet Feldmann: a teljesen önvezető járművek által összegyűjtött és feldolgozott adatok felhasználása további bűncselekmények elkövetését segítheti elő.³⁶

Douma és Palodichuk szerint ezen bűncselekmények megelőzéséhez az egyik legfontosabb, hogy lehetővé kell tenni a bűnüldöző szervek számára, hogy a tel-

²⁹ Cappellini (2019): i. m. 345.

³⁰ Douma–Palodichuk (2012): i. m. 1165.

³¹ Cappellini (2019): i. m. 331., 344.

³² Cappellini (2019): i. m. 345.

³³ Jeffrey K. Gurney: Driving into the unknown. Examining the crossroads of criminal law and autonomous vehicles. *Wake Forest Journal of Law & Policy*, 5. (2015), 2. 438.

³⁴ Botnet: fertőzött számítógépek, mobiltelefonok stb. egyvelegéből alkotott, azok erőforrásait célzottan egyesítő hálózat.

³⁵ Somkutas–Köhidi (2017): i. m. 19–20.

³⁶ Jan Feldmann: *Strafrecht und autonomes Fahren – Eine wissenschaftliche Untersuchung der strafrechtlichen Problemstellungen im Zusammenhang mit autonomen Fahrzeugen*. Wien, Universität Wien, 2019. 5.

jesen önvezető járművek irányítását vészhelyzetben (például terrortámadás veszélye) magukhoz vonhassák és akár oda irányítsák a járművet, ahova akarják.³⁷ A terrortámadásokkal összefüggésben ugyanis – ahogyan arra Somkutas és Kőhidi rámutat – egészen más szintű veszélyhelyzet teremthető azáltal, ha például a mobiltelefonunk kamerája felett veszik át az uralmat, mint ha ugyanez az autónkat vezérlő (önvezető) rendszerrel történik meg.³⁸

A 2001. szeptember 11-i terrortámadásokra reagálva Németországban 2005-ben a jogalkotó engedélyezte a fegyveres erők számára a repülésbiztonsági törvény³⁹ 14. §-ának (3) bekezdése alapján, hogy lelőjék az utasszállító repülőgépeket, ha azok sokkal több ember életét veszélyeztetik. A 2005. január 11-i légiközlekedés-védelmi törvény 14. §-a az alábbi rendelkezéseket tartalmazza (illetőleg csak tartalmazta):

„14. § (1) A különösen súlyos baleset elkerülése érdekében a fegyveres erők evakuálhatják a légtérben lévő repülőgépeket, fegyverrel való fenyegetéssel vagy figyelmeztető lövések leadásával leszállásra kényszeríthetik.

(2) A számos lehetséges intézkedés közül azt kell kiválasztani, amely valószínűleg a legkevesebb káros hatással van az egyénekre és általában. Az intézkedést csak addig lehet végrehajtani, amíg a célja megköveteli. Ez nem vezethet olyan hátrányhoz, amely észrevehetően aránytalan a kívánt sikerhez képest.

(3) *A közvetlen fegyverhasználat csak akkor megengedett, ha az adott körülmények között feltételezhető, hogy a légi járművet emberi élet elleni használatra szánják, és ez az egyetlen eszköz a veszély elkerülésére.*

(4) A (3) bekezdés szerinti intézkedést csak a szövetségi védelmi miniszter, vagy képviselője esetén a szövetségi kormány képviselője által megbízott tag rendelheti el.”

A német Szövetségi Alkotmánybíróság azonban ezt a rendelkezést 2006-ban megsemmisítette.⁴⁰ Ennek megfelelően Németországban nincs lehetőség arra, hogy a repülőgépeket lelőjék annak érdekében, hogy ezzel megakadályozzanak például egy a 2001. szeptember 11-ei terrortámadáshoz hasonló terrorcselekményt.

Ausztriában is foglalkozott a jogirodalom ezzel a kérdéssel, és a szerzők túlnyomórészt elutasították, hogy más (akár jóval több) ember életének megmentése érdekében le lehessen lőni a repülőgépet,⁴¹ mivel az államnak nem szabad mérlegelnie az emberi életet súlyuk szerint (ugyanolyan értékűek a repülőgépen tartózkodó utasok, mint azok, akiknek az életét veszélyeztetné a terrortámadás).

³⁷ Douma–Palodichuk (2012): i. m. 1166.

³⁸ Somkutas–Kőhidi (2017): i. m. 8.

³⁹ Luftsicherheitsgesetz (LuftSiG), német BGBl. I. 78.

⁴⁰ BVerfGE 115, 118

⁴¹ Christoph Bezemek: Unschuldige Opfer staatlichen Handelns. Grundrechtliche Determinanten staatlicher Gefahrenabwehr. *Journal für Rechtspolitik*, (2007), 15. 121; Harald Eberhard: Recht auf Leben. In Gregor Heißl (szerk.): *Handbuch Menschenrechte. Allgemeine Grundlagen – Grundrechte in Österreich. Entwicklungen – Rechtsschutz*. Wien, Universität Wien, 2009. 87.

Összegzés helyett

A teljesen önvezető járművek által elkövetett „bűncselekmények” üldözése a jelenlegi büntetőjogi rendszerben megoldhatatlan kérdéseket vet fel. Könnyen belátható, hogy a teljesen önvezető jármű által elkövetett terrorcselekmények, kábítószer-bűncselekmények, de akár élet vagy testi épség elleni bűncselekmények esetén a teljesen önvezető jármű csak közvetett tettes lehet (vagy még az sem).

Amint említettem, a tudomány jelenlegi állása szerint a teljesen önvezető járművekkel szemben nem lehet valódi büntetőjogi szankciót alkalmazni, csak a tulajdonossal (üzembentartóval, felhasználóval, gyártóval, programozóval stb.) szemben. Ahogy Gless-Silverman és Weigend rámutatott:⁴² jelenleg nehéz olyan szankciókat alkalmazni a teljesen önvezető járművekkel szemben, amelyek ugyanazt a célt valósítanak meg, mint az emberekkel szemben kiszabott büntetőjogi szankciók. Mivel a teljesen önvezető járműnek nincs saját vagyona, a rá kiszabott vagyoni jellegű szankciót a tulajdonosnak (üzembentartónak, felhasználónak stb.) kellene megfizetnie. A teljesen önvezető jármű fizikai megsemmisítése vagy károsítása szerintük megfelelne a természetes személlyel szembeni halálbüntetésnek vagy testi kényszernek, de ennek nem lenne hasonló hatása a teljesen önvezető járműre, mint az emberre, legalábbis addig, amíg nincs benne „élni akarás” („jó egészségben maradás”). Tehát a teljesen önvezető járművek képtelenek megérteni a büntetés jelentését, és nem tudnak kapcsolatot létesíteni a jelenlegi és korábbi hibájuk között.

Az önvezető járműbe kívülről (például hacker által) bevitt utasítások felderítése fontos feladatot jelent, akár a járműben lévő sajátos „fekete doboz” által. Ez a „fekete doboz”, illetve a jármű szenzorai, érzékelői, kamerái által rögzített adatok nemcsak a felderítésben, hanem később a bizonyítás során is fontos szerepet játszhatnak. A Tesla járművekben lévő Dashboard már ma is rögzíti (képes rögzíteni) minden irányban a közlekedési helyzetet, amit aztán rá is ment a gépjárműben elhelyezett USB-re. Emellett a jármű használati utasítása rámutat, hogy a cég jogosult minden adatot rögzíteni és felhasználni (mivel a Dashboard felvételeihez a hálózaton keresztül hozzáfér), ami előrevetíti a jövőképet, amikor ezeket az adatokat a bűnüldöző hatóságok is megkapják (és ezzel nemcsak már elkövetett bűncselekmények bizonyítékához juthatnak hozzá, hanem akár élőben is rákapcsolódhatnak a teljesen önvezető járművek által „közvetített” képhez).

Az külön kérdés, hogy a „sofőr” (valójában utas), az autó tulajdonosa/üzembentartója vagy a gyártó lesz-e (és mennyiben lesz) felelős a technológiai hibák miatt elkövethető bűncselekményekért, a rosszindulatú harmadik fél hacker cselekményéért.⁴³

⁴² Sabine Gless – Emily Silverman – Thomas Weigend: If robots cause harm, who is to blame? Self-driving cars and criminal liability. *New Criminal Law Review*, 19. (2016), 3. 423–424.

⁴³ Douma–Palodichuk (2012): i. m. 1167, 1169.

Irodalomjegyzék

- GEAR 2030 Discussion Paper. Az Európai Bizottság GEAR 2030 elnevezésű 2016-os vitairatának 1. sz. melléklete. 2016. Online: <http://bit.ly/3fcyBrq>
- Bezemek, Christoph: Unschuldige Opfer staatlichen Handelns. Grundrechtliche Determinanten staatlicher Gefahrenabwehr. *Journal für Rechtspolitik*, (2007), 15. 121–130. Online: <https://doi.org/10.1007/s00730-007-0177-0>
- Cappellini, Alberto: Profili penalistici delle self-driving cars. *Diritto Penale Contemporaneo*, 9. (2019), 2. 324–352.
- Diez-Holz, Lisa: Immer wieder Unfälle mit autonomen Autos. *Ingenieur.de*, 2018. március 29. Online: <https://www.ingenieur.de/technik/fachbereiche/fahrzeugbau/unfaelle-mit-autonomen-autos>
- Douma, Frank – Sarah A. Palodichuk: Criminal liability issues created by autonomous vehicles. *Santa Clara Law Review*, 52. (2012), 4. 1157–1169.
- Eberhard, Harald: Recht auf Leben. In Gregor Heißl (szerk.): *Handbuch Menschenrechte. Allgemeine Grundlagen – Grundrechte in Österreich. Entwicklungen – Rechtsschutz*. Wien, Universität Wien, 2009. 80–96.
- Feldmann, Jan: *Strafrecht und autonomes Fahren – Eine wissenschaftliche Untersuchung der strafrechtlichen Problemstellungen im Zusammenhang mit autonomen Fahrzeugen*. Wien, Universität Wien, 2019.
- Gless, Sabine: „Mein Auto fuhr zu schnell, nicht ich!“ – Strafrechtliche Verantwortung für hochautomatisiertes Fahren. In Sabine Gless – Kurt Seelmann (szerk.): *Intelligente Agenten und das Recht*. Baden-Baden, Nomos, 2016. 225–251. Online: <https://doi.org/10.5771/9783845280066-225>
- Gless, Sabine – Emily Silverman – Thomas Weigend: If robots cause harm, who is to blame? Self-driving cars and criminal liability. *New Criminal Law Review*, 19. (2016), 3. 412–436. Online: <https://doi.org/10.1525/nclr.2016.19.3.412>
- Gruber, Christian Joachim – Iris Eisenberger: Wenn Fahrzeuge selbst lernen: Verkehrstechnische und rechtliche Herausforderungen durch Deep Learning? In Iris Eisenberger – Konrad Lachmayer – Georg Eisenberger (szerk.): *Autonomes Fahren und Recht*. Wien, Manz, 2017. 51–70.
- Gurney, Jeffrey K.: Driving into the unknown. Examining the crossroads of criminal law and autonomous vehicles. *Wake Forest Journal of Law & Policy*, 5. (2015), 2. 393–442.
- Herke Csongor: „De biztos Úr, én nem is tudok vezetni!“ – a terhelt az önvezető járművekkel kapcsolatos büntetőeljárásokban. *Magyar Jog*, 67. (2020), 11. 633–647.
- Hodula Máté: Az önvezető járművek és a büntetőjogi felelősség. *Jogelméleti Szemle*, (2018), 3. 68–78.
- Justin Viktor: Kaliforniában indulhat a fizetős robottaxi-szolgáltatás. *Rakéta.hu*, 2020. november 26. Online: <https://raketa.hu/kaliforniaban-indulhat-a-fizetos-robottaxi-szolgalatas>
- Lencsés Csaba: Nem a gyorsajtás a fő baleseti ok a biztosítóknál. *Vezess.hu*, 2018. október 2. Online: <https://www.vezess.hu/magazin/2018/10/02/kozlekedesi-balesetek-kivalto-okai-biztositok>
- Lindgren, Sanna: *Straffansvar vid autonom bilkörning*. Uppsala, Uppsala Univertitet Juridiska institutionen Vårtermen, 2016. Online: <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:955464/FULLTEXT01.pdf>

- NCSL: Autonomous Vehicles. Self-Driving Vehicles Enacted Legislation. *NCSL.org*, 2020. február 18. Online: <http://www.ncsl.org/research/transportation/autonomous-vehicles-self-driving-vehicles-enacted-legislation.aspx>
- „Phantom-Auto” will tour city. *The Milwaukee Sentinel*, 1926. december 8.
- Seher, Gerhard: Intelligente Agenten als „Personen” im Strafrecht? In Sabine Gless – Kurt Seelmann (szerk.): *Intelligente Agenten und das Recht*. Baden-Baden, Nomos, 2016. 45–60. Online: <https://doi.org/10.5771/9783845280066-45>
- Somkutas Péter – Kőhidi Ákos: *Az önvezető autókkal kapcsolatos szerzői jogi és felelősségi kérdések* (2017. június 1.). Online: <https://nmhh.hu/cikk/192073>
- Weber, Marc: Where to? A history of autonomous vehicles. *Computer History Museum*, 2014. május 8. Online: <https://computerhistory.org/blog/where-to-a-history-of-autonomous-vehicles>

Hollán Miklós¹

A közösség tagja elleni erőszak viszonya más bűncselekményekhez²

Az Ünnepezt tudományos munkásságában kriminológiai szempontból vizsgálta a különböző lakossági csoportok közötti konfliktusok kérdéseit.³ Születésnapján tisztelgésképpen írt tanulmányom témájául ennek az anyagi büntetőjogi vetületét, azon belül is a közösség tagja elleni erőszak és más bűncselekmények viszonyát választottam. Ez ugyanis nemcsak önmagában tarthat számot érdeklődésre, hanem típusesete („állatorvosi lova”) olyan az egység és többség tanába tartozó problémaköröknek, amelyek elsősorban az egyéni és közösségi jogi tárgyakat védő tényállások találkozása-sakor, illetve fokozott büntetőjogi védelem biztosítása esetén merülnek fel.

Kitekintés: Az aljas indokból elkövetés

Az ítélkezési gyakorlat egységes abban, hogy „valamely eltérő nemzeti, népi, faji vagy vallási csoporthoz tartozás miatt más megölése – morális, etikai szempontból tekintve is – olyan mértékben elvetendő, amely megalapozza az aljas indokból elkövetett emberölés büntetvényében való minősítést”. Így a Legfelsőbb Bíróság szerint helyes volt „a cselekménynek aljas indokból elkövettkénti minősítése is”, amikor a „vádloznak a skinheadek iránti szimpátiája már korábban kialakult, és az őt ért negatív élmények hatása miatt ellenérzülettel viseltetett a cigányok iránt. Miután a sértett semmiféle támadó, de még sértegető megnyilvánulást sem tett, az elkövetés motívumára egyértelműen az a következtetés vonható le, hogy a sértett megölésére kizárólag a cigány etnikai csoporthoz való tartozása miatt került sor”.⁴

¹ Egyetemi docens, Nemzeti Közszerzői Egyetem Rendészettudományi Kar Büntetőjogi Tan-
szék; tudományos főmunkatárs, Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet.
Kapcsolat: hollan.miklos@uni-nke.hu.

² Lezárva 2021. január 1-jén.

³ Németh Zsolt: Veszélyes ifjúsági csoportok – skinheadek, sátánisták, csövesek. *Főiskolai Figyelő*, (1995), 3. 19–25.

⁴ Legf. Bír. Bf. III. 3383/1993. – BH 1995. 261.

Ehhez hasonlóan „a hazánkban tartózkodó, más állampolgárságú vagy színes bőrű személyekkel szemben az ellenséges érzület által motivált erőszakos cselekményt megvalósító fiatalkorúak testi sértési cselekményei – minthogy erkölcsileg is mélyen elvetendő indítékból fakadnak – aljas indokból elkövetettként minősülnek”. Az „ügyben szereplő valamennyi vádlott [...] a skinheadek által hangoztatott és a vádlottak által elfogadott elveik alapján már korábban ellenérzülettel viseltettek a hazánkban tartózkodó külföldiek, és különös tekintettel a színes bőrű állampolgárok iránt, cselekményeik elkövetését lényegében ez az ellenséges érzület motiválta. Miután a sértettek [...] semmiféle támadó, sértegető megnyilvánulást nem tettek, csupán a megjelenésük során a színes bőrük hívta fel a vádlottak figyelmét, az elkövetés motívumából egyértelműen az a következtetés vonható le, hogy a durva bántalmazásra a színes bőrű [csoport]hoz tartozásuk miatt került sor.”⁵

Az aljas indok több releváns bűncselekménynél minősítő körülményt képez. Így „aljas indokból elkövetett testi sértés büntette, illetőleg e büntett kísérlete társtettesként vagy bűnsegédként megállapításának [...] van helye, ha az ún. »bőrfejű« (*skinhead*) csoporthoz tartozó személyek egyes cigány származású, színes bőrű vagy arab nemzetiségű sértetteket a nemzeti, népi, faji hovatartozásuk miatt tettelesen bántalmaznak”.⁶

A könnyű testi sértés esetén az aljas indokból elkövetés megállapítása (a súlyosabb büntetési tételen felül) azzal a következménnyel is jár, hogy a cselekmény magánindítvány hiányában is büntetendő.⁷

Ha az adott bűncselekménynél – például segítségnyújtás elmulasztása (Btk. 166. §) esetén – az aljas indokból való elkövetés nem képez minősítő körülményt, akkor súlyosító körülményként értékelendő. Így kell értékelni például azt is, amikor valaki a sérült személynek azért nem nyújt segítséget, mert az szerinte valamely nemzeti, népi, faji vagy vallási csoporthoz tartozik.

A közösség tagja elleni erőszak tényállása

A hatályos Btk. közösség tagja elleni erőszak körében büntetni rendeli, ha valaki „mást valamely nemzeti, etnikai, faji, vallási csoporthoz vagy a lakosság egyes csoportjaihoz tartozása vagy vélt tartozása [...] miatt bántalmaz”.⁸ Az is büntetendő, „aki más valamely nemzeti, etnikai, faji, vallási csoporthoz vagy a lakosság egyes csoportjaihoz tartozása vagy vélt tartozása [...] miatt olyan, kihívóan közösségellenes magatartást tanúsít, amely alkalmas arra, hogy az adott csoport tagjában riadalmat keltsen”.⁹

⁵ Legf. Bír. Bf. III. 1487/1995. – BH 1996. 512.

⁶ Legf. Bír. Bf. IV. 1354/1993. – BH 1994. 299.

⁷ Btk. 164. § (2), (4) és (10) bek.

⁸ Btk. 216. § (2) bek.

⁹ Btk. 216. § (1) bek.

Jogi tárgy

A Btk. javaslat miniszteri indokolása szerint „a bűncselekmény jogi tárgya a nemzeti, etnikai, faji, vallási csoport vagy a lakosság egyes csoportjainak szabadsága és emberi méltósága; az emberi szabadság és méltóság, illetve a meghatározott csoporthoz való tartozás joga és az ezen alapuló különbözőségek tiszteletben tartása”.¹⁰

Az ítélkezési gyakorlat szerint a bűncselekmény „védett jogi tárgya: a diszkrimináció nélküli együttéléshez fűződő társadalmi érdek. Az a [tényállás] rendeltetése, hogy senkit ne érhesse bántalmazás, vagy bántódás amiatt, mert más népcsoporthoz, vagy a lakosság más csoportjához tartozik. A különböző közösségek konfliktusok nélküli egymás mellett élése társadalmi érdek, ezért a büntetőjog eszközeivel is meg kell akadályozni, hogy bárkit egy közösséghez való tartozása vagy annak vélelmezése miatt támadás érjen”.¹¹

A jogirodalomban is megállapították, az úgynevezett „gyűlölet-bűncselekmények [...] hatásai nem csupán az egyéni áldozatot tekintve jelentősek, hanem [...] hatással lehetnek [...] a közösségek közötti kapcsolatokra, [és] a társadalmi stabilitásra” is.¹²

Szomora Zsolt szerint a közösség tagja elleni erőszak jogi tárgya az, hogy „az egyén félelem nélkül élhessen meghatározott [...] lakossági csoporthoz tartozása mellett”, a kihívóan közösségellenes magatartással megvalósuló alapesetnél pedig elsősorban a köznyugalom.¹³

Álláspontunk szerint a bűncselekmény jogi tárgya mindkét tényállás esetén kettős. Az egyik az emberi méltóság (beleértve a magánszféra háborítatlanságát, illetve a félelemtől való mentességet is), a másik pedig a különböző közösségek konfliktusok nélküli együttélése (végső soron a köznyugalom).

¹⁰ Indoklás a Btk. javaslatának 217. §-ához. A javaslatban még ez a § tartalmazta a közösség tagja elleni erőszak tényállását. Hasonlóan például Hornyák Szabolcs: Az emberi méltóság és egyes alapvető jogok elleni bűncselekmények. In Tóth Mihály – Nagy Zoltán (szerk.): *Magyar büntetőjog. Különös rész.* Budapest, Osiris, 2014. 169; Belovics Ervin: Az emberi méltóság és egyes alapvető jogok elleni bűncselekmények. In Busch Béla (szerk.): *Büntetőjog. Különös rész.* Budapest, HVG-ORAC, 2012. 228.

¹¹ Kúria Bhar.118/2014/11., illetve Fővárosi Bíróság 31.Fkf.8472/2011/38. Hasonlóan például Békés Ádám: Az emberi méltóság és egyes alapvető jogok elleni bűncselekmények. In Polt Péter (szerk.): *Új Btk. kommentár, 4. kötet.* Budapest, NKTK, 2013. 96.

¹² Dinók Henriett Éva: A gyűlölet-bűncselekmények szabályozásának általános kérdései – A kiemelt büntetőjogi figyelem mellett és ellen szóló érvek. *Állam- és Jogtudomány*, 55. (2014), 4. 26.

¹³ Szomora Zsolt: Az emberi méltóság és egyes alapvető jogok elleni bűncselekmények. In Karsai Krisztina (szerk.): *Kommentár a Büntető Törvénykönyvhöz.* Budapest, CompLex, 2013. 452.

Passzív alany

A hatályos tényállás mindkét változata a lakosság bármely csoportjához tartozó személy sérelmére elkövethető. A tényállásban a valóságos mellett a vélt tartozás kiemelése azon esetek büntetés alá vonására szolgál, amikor a cselekmény motívuma azon a téves feltételezésen alapul, hogy a sértett egy adott csoporthoz tartozik.

A bűncselekmény megvalósulása független attól, hogy az adott csoport az adott területen kisebbségben vagy többségben van-e.¹⁴ Amúgy is „relatív, a tényleges szituációtól is függő, hogy adott helyen és időben ki tekinthető többségnek, illetve kisebbségnek. Társadalmi érdek a különböző közösségek konfliktusok nélküli egymás mellett élése, ezért kell az ellen fellépni, hogy bárkit egy közösséghez való tartozása vagy annak vélelmezése miatt támadás érjen”.¹⁵

Az elkövetési magatartások (módok)

A tényállás a lakosság egyes csoportjaihoz tartozó vagy tartozónak vélt személyek elleni cselekményeknek nem mindegyikét fedi le, hanem csak a bántalmazást, a kényszerítést és a kihívóan közösségellenes magatartásokat.

A „bántalmazás alatt a más személy testére gyakorolt támadó szándékú fizikai ráhatást kell érteni, amely általában – bár nem szükségszerűen – fájdalomérzetet okoz, avagy tetteles becsületsértést valósít meg. Így bántalmazással valósul meg a bűncselekmény, ha az elkövető ütlegeli, avagy megrúgja a sértettet, de bántalmazásnak minősül pl. a haj, a szakáll meghúzása, a kéz kicsavarása is”.¹⁶

A kényszerítés „csak akkor tényállásszerű [...], ha a törvényben meghatározott módon, tehát erőszakkal vagy fenyegetéssel valósul meg. Az erőszaknak – értelemszerűen – e bűncselekmény esetében személy ellen kell irányulnia, míg a fenyegetés tekintetében a fenyegetés általános fogalom-meghatározása az irányadó”. A fenyegetés „súlyos hátrány kilátásba helyezése, amely alkalmas arra, hogy a megfenyegetettben komoly félelmet keltsen”.¹⁷

A kihívóan közösségellenes magatartás fogalmánál „a garázdaság törvényi tényállásának értelmezéséből kell kiindulni. E szerint a kihívó közösségellenesség [...], az együttélés elemi szabályaival ellentétes, azokkal és a közösséggel nyíl-

¹⁴ Kónya István: Az emberi méltóság és egyes alapvető jogok elleni bűncselekmények. In Kónya István (szerk.): *Magyar büntetőjog. Kommentár a gyakorlat számára. II. kötet*. Budapest, HVG-ORAC, 2013. 831.

¹⁵ Fővárosi Bíróság 31.Fkf.8472/2011/38.

¹⁶ Kúria Bhar.118/2014/11., Kúria Bhar.II.118/2014/11.

¹⁷ Btk. 459. § (1) bek. 7. pont.

tan szembeszegülő [...] magatartás”.¹⁸ A közösség tagja elleni erőszak tényállása azonban – garázdaság bűncselekményével szemben – nem követeli meg, hogy a cselekmény erőszakos legyen.¹⁹

Materiális vagy immateriális bűncselekmény

Bántalmazás esetén a „magatartás kifejtésével megvalósul és befejezetté válik a bűncselekmény (immateriális deliktum)”.²⁰

A kényszerítéssel megvalósuló fordulat viszont materiális bűncselekmény. A „befejezettségéhez a tényállásszerű eredmény bekövetkezése, tehát az szükséges, hogy az erőszak vagy a fenyegetés hatására a passzív alany valamit tegyen, ne tegyen vagy eltűrjön”.²¹

A garázdasághoz hasonló magatartás esetén „az szükséges csupán, hogy a védendő csoport bármely tagjában a kihívóan közösségellenes elkövetési magatartás alkalmas legyen a riadalom kialakulására”. Az már „nem feltétel, [...] hogy a magatartás folytán e személy(ek)ben riadalom alakuljon ki”.²²

Szubjektív elemek

A bűncselekmény szándékos, annak indítéka (motívuma) a passzív alany valamely csoporthoz tartozása.²³ A „motívumra vagy annak hiányára általában az elkövető kijelentéseiből, annak indulati töltéséből, a kijelentést kísérő cselekvéséből vonható következtetés”.²⁴

A közösség tagja elleni erőszak bünteténél „annak nincs jelentősége, hogy ehhez a motívumhoz a részselekmények során milyen további motívumok – harag, bosszú, szégyenérzet stb. – társultak. Így amikor „az események során újonnan feltámadt motívum (az adott ügyben az I. rendű terheltet ért sérülés, a bal kéz kisujjának törése) mellett az eredeti indíték (a sértett bőrszíne miatti előítéletesség) dominanciája nem enyészett el, hanem az mindvégig fennmaradt”, nem volt akadály a közösség tagja elleni erőszak megállapításának.”²⁵

¹⁸ Fővárosi Ítélet 5.Bhar.268/2015/5.

¹⁹ Kónya (2013): i. m. 829; Szomora (2013): i. m. 453.

²⁰ Kúria Bhar.II.118/2014/11.

²¹ Kúria Bhar.118/2014/11.; Belovics (2012): i. m. 229.

²² Kúria Bfv.1722/2016/9., Indokolás [21].

²³ Kúria Bhar.118/2014/11.

²⁴ Kúria Bfv.1722/2016/9., Indokolás [23].

²⁵ Kúria Bfv.1722/2016/9., Indokolás [23]., Kúria Bfv.1722/2016/9., Indokolás [28].

A közösség tagja elleni erőszak és más bűncselekmények

A közösség tagja elleni erőszak és más bűncselekmények viszonya több – önmagában is összetett – esetvariációt foglal magában.

A büntetőjogi felelősség kiterjesztése – a büntetendőség megalapozása és a quasi büntethetőségi feltétel

Közösség tagja elleni erőszakként olyan cselekmények is büntetendők lehetnek, amelyek a tényállásban szereplő motívum hiányában egyáltalán nem minősülnek bűncselekménynek. Ilyen esetekben a közösség elleni erőszak tényállása elsősorban a közösségi jogi tárgyra, nevezetesen a társadalmi csoportok közötti béke fenntartásának szükségességére figyelemmel alapoz meg büntetendőséget.

Így amennyiben a tettes Hitlernek öltözve náci karlendítéssel bevonul egy zsidó művészeti fesztivál helyszínére, akkor az olyan kihívóan közösséggellenes magatartás, amely alkalmas arra, hogy az adott csoport (például zsidó közösség) tagjában riadalmat keltsen, így közösség elleni erőszak körében büntetendő.²⁶ Ezzel szemben ez a cselekmény erőszakos magatartás hiányában garázdaság bűncselekményét nem valósítja meg,²⁷ legfeljebb annak szabálysértését.²⁸

Ehhez hasonlóan, aki a sértettet fenyegetéssel a zsidóság elleni motívumból eredően arra kényszeríti, hogy pontyt egyen, mert úgy véli, hogy az nem kóser étel, a közösség tagja elleni erőszak miatt büntetendő.²⁹ Még akkor is, ha ez a cselekmény – objektíve bekövetkező jelentős érdeksérelem hiányában – kényszerítésnek³⁰ nem tekinthető.

A közösség tagja elleni erőszak tényállásának másik funkciója az, hogy ilyen minősítés esetén a cselekmény üldözése nem függ a magánindítványtól. Így például a tettleges becsületsértés büntethetősége (aljas indokból elkövetés esetén is) magánindítványhoz kötött.³¹ Ezzel szemben a bántalmazással megvalósuló közösség tagja elleni erőszak büntethetősége nem függ magánindítvány előterjesztésétől. Ilyenkor a közösségi jogi tárgy, azaz a társadalmi csoportok közötti béke megzavarásának lehetősége indokolja azt, hogy a büntetőjogi felelősségre vonás szükségessége tekintetében nem a sértett egyéni értékelése (érzékenysége) képezi a döntő faktort.

²⁶ Btk. 216. § (1) bek.

²⁷ Vö. Btk. 339. § (1) bek.

²⁸ 2012. évi II. törvény (Szabs. tv.) 170. §.

²⁹ Btk. 216. § (2) bek.

³⁰ Btk. 195. §.

³¹ Btk. 231. § (2) bek.

Látszólagos halmazatban előtérbe lépés (magasabb büntetési tétel)

A Kúria szerint „a közösség tagja elleni erőszak büntette más bűncselekményekhez, így a garázdasághoz, tetteleges becsületsértéshez, kényszerítéshez képest speciális vagy kiemelt tényállás. Az emeli ki ebből a bűncselekményi körből, hogy a cselekmény indítéka, motívuma a passzív alany valamely csoporthoz tartozása (gyűlölet- vagy előítéletességi motívum)”.³²

Szomora Zsolt szerint ezek a bűncselekmények a közösség tagja elleni erőszakhoz képest látszólagos alaki halmazatban háttérbe szorulnak, de ennek oka változatos, így a tetteleges becsületsértés esetén specialitás, a személyi szabadság megsértésénél a konzumpció, míg a kényszerítés és a garázdaság tekintetében a szubszidiaritás.³³

Álláspontom szerint még tetteleges becsületsértés esetén sem szólhatunk specialitásról. Amint azt Schultheisz máig hatóan megfogalmazza, a speciális tényállás „ismérvekben mindig gazdagabb, de ebből kifolyólag ugyanakkor szűkebb térfogatú”, mint a generális tényállás.³⁴ Márpedig a bántalmazás nem feltétlenül valósít meg tetteleges becsületsértést, hiszen az előbbi körébe tartozik például a sértett csuklójának megragadása is,³⁵ így a közösség tagja elleni erőszak nemcsak szűkebb, hanem tágabb is, mint a tetteleges becsületsértés.³⁶

Bármilyen indokból is eredjen a halmazat látszólagossága, a közösség tagja elleni erőszak ilyen esetekben a büntetés mértékét növeli, azaz lényegében (motívumára tekintettel) más bűncselekmények quasi (nem valóságos) minősített eseteként viselkedik.

Ilyen viszonyban a közösség tagja elleni erőszak tényállása általában olyan bűncselekményekkel áll, amelyek (például garázdaság, tetteleges becsületsértés, illetve kényszerítés) esetén az aljas indokból való elkövetés nem képez minősítő körülményt. Így közösség tagja elleni erőszak súlyosabb minősítése az aljas indokból való elkövetés büntetési tételt növelő hatását is képes (legalábbis a lakosság csoportjának valóságos vagy vélt tagja elleni elkövetés esetén) pótolni.

³² Kúria Bfv.1722/2016/9., Indokolás [23].

³³ Szomora (2013): i. m. 453–454.

³⁴ Schultheisz Emil: A látszólagos halmazat. *Acta Universitatis Szegediensis: Acta Juridica et Politica*, 2. (1956), 1. 4.

³⁵ Legf.Bír. Bfv.III.583/2011.

³⁶ Ambrus István feltehetően az ilyen és az ehhez hasonló esetek miatt javasolta a specialitás fogalmának tágabb értelmezését: Eszerint ilyenkor „a speciális tényállás azonban annak ellenére, hogy többnyire a generális diszpozíció legtöbb elemét tartalmazza, s még ezen felül más speciális ismérveket is magában foglal, teljes egészében mégsem fedi (avagy csak bizonyos konkrét életbeli szituációkban fedi) a generális tényállást”. Ambrus István: *Egység és halmazat. Régi dogmatikai kérdés új megközelítésben*. Szeged, SZTE ÁJTK, 2014. 244. Ezen álláspont kritikájára Hollán Miklós: Kerettényállások és időbeli hatály. *Iustum Aequum Salutare*, 14. (2018), 3. 20–21.

Más esetekben a közösség tagja elleni erőszak tényállása még annál is magasabb büntetési tétel alkalmazását teszi lehetővé, mint a másik (látszólagos alaki halmazatban háttérbe szoruló) bűncselekmény aljas indokból való elkövetésre tekintettel súlyosabban minősülő esete. Ennek illusztrálására tételezzük fel, hogy a tettes a román sértettet egy csoport tagjaként 10 másodpercig leszorítja a földre, és fenyegetően a fülébe súgja, hogy „Takarodj haza, szőrös talpú tapló!”. Ekkor a személyi szabadság megsértése aljas indokból való elkövetés miatt – csoportos elkövetés esetén is – egy évtől öt évig terjedő,³⁷ míg a látszólagos alaki halmazatban előtérbe lépő közösség tagja elleni erőszak (bántalmazás és csoportosan történő elkövetés esetén) két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.³⁸

Valóságos halmazatban álló tényállások

Negyedik esetben a közösség tagja elleni erőszak a fokozott büntetőjogi védelmet más bűncselekménnyel valóságos alaki halmazatban biztosítja. Így amennyiben „a Btk. 216. § (2) bekezdésébe ütköző bűncselekmény a bántalmazáson túlmenően a sértettnek testi sérülést vagy egészségkárosodást is okozott – minthogy a [...] bántalmazás [...] nem foglalja magában a testi sérülés okozását is – a két bűncselekménynek bűnhalmazatban [történő] megállapítása indokolt”.³⁹

A valóságos halmazat megállapítását annak elismerése teszi lehetővé, hogy a közösség tagja elleni erőszaknak közösségi jogi tárgya is van, nevezetesen a közösségek békés egymás mellett élése. Ha ugyanis a közösség tagja elleni erőszak kizárólag egyén (például emberi méltóság) elleni bűncselekmény lenne, akkor nem lenne indoka a halmazati értékelésnek. Így a testi épség elleni bűncselekményekhez képest az egyszerű bántalmazással elkövetett emberi méltóság elleni bűncselekmények (például tetteges becsületsértés) általában látszólagos alaki halmazatban háttérbe szorulnak.⁴⁰ Ezzel szemben a tetteges bántalmazással elkövetett, de közösségi jogi tárgyat sértő bűncselekmények (így a hivatalos eljárásban bántalmazás,⁴¹ illetve hivatalos személy elleni erőszak⁴²) a testi sértéssel valóságos alaki halmazatban állnak.

³⁷ Btk. 194. § (2) bek. b) pont.

³⁸ Btk. 216. § (3) bek. e) pont.

³⁹ Legfelsőbb Bíróság Bfv.III.87/2011/5.; Belovics (2012): i. m. 230; Hornyák (2014): i. m. 173; Kónya (2013): i. m. 832; Szomora (2013): i. m. 454.

⁴⁰ Kecskeméti Megyei Bíróság 2. Bf. 708/1981. – BH 1982. 123.

⁴¹ Legfelsőbb Bíróság Eln. Tan. Kat. törv. 43/1980. – BH 1980. 114., Fejér Megyei Bíróság Bf. 656/1994. – BH 1995. 267.

⁴² BJD 6042.

Ugyanakkor azonban ilyenkor „(a testi sérülés eredményéhez képest) a könnyű testi sértés, illetőleg a súlyos testi sértés nem minősülhet a [Btk.] 164. § (4) bekezdésének a), illetőleg (6) bekezdésének a) pontja szerinti, aljas indokból vagy célból elkövetett bűntettnek, mivel a súlyosabb minősítés az azonos körülménynek a kétszeres büntetőjogi értékelését eredményezné”.⁴³ Ebben az esetben tehát a kétszeres értékelés tilalma a minősítést is befolyásoló tényezőként érvényesül.

Látszólagos halmazatban háttérbe szorulás

Amennyiben a másik bűncselekmény büntetési tétele annyira magas, hogy annak keretében a társadalmi csoportok között béke veszélyeztetése is értékelhető, akkor a közösség tagja elleni erőszak ahhoz képest látszólagos alaki halmazatban háttérbe szorul.

Tételezzük fel, hogy valaki igen haragos amiatt, hogy a katolikus iskola szervezésében annak diákjaiért iskolabusz jön reggelenként, míg a másik iskola diákjaiért nem, és úgy dönt, annak eltérítésével megleckézteti őket. Ebből a célból felkérérdzkedik az iskolabuszra, és öt perc utazás után azt mondja: „Ma nem értek be az iskolába, kis csuhások.” Ezt követően a jármű ellenőrzését személy elleni erőszakkal magához ragadja, de – miközben a járművezetővel huzakodik – egy hirtelen kormánymozdulat következtében a jármű az árokba hajt, felborul, és az egyik gyermek meghal. Ez a cselekmény jármű hatalomba kerítésének minősített esetét valósítja meg,⁴⁴ amelynél a lakossági csoporthoz tartozás miatti elkövetés – a fentiek szerint aljas indokként – súlyosító körülményt képez.

Ha pedig valaki a tanyán egyedül élő sértettre, annak német nemzetisége miatt rágyújtja a házát, akkor cselekménye kizárólag emberölésnek minősül. Ugyanez a minősítés akkor is, ha valaki a sértettet „Meghalsz, buzi!” kiáltást követően lelövi. Ezekben az esetekben a speciális motívum aljas indokból való elkövetés, így a bűncselekmény súlyosabban minősülő esetének megállapítására ad alapot.⁴⁵

Csak más bűncselekmény

Az is lehetséges, hogy a cselekmény a közösség tagja elleni erőszakhoz szükséges elkövetési magatartások hiányában *nem minősül* közösség tagja elleni erőszaknak, hanem csak a másik bűncselekmény tényállását valósítja meg.

⁴³ Legfelsőbb Bíróság Bfv.III.87/2011/5.; Kónya (2013): i. m. 832; Szomora (2013): i. m. 454.

⁴⁴ Btk. 320. § (2) bek.

⁴⁵ Btk. 160. § (2) bek. a) pont.

Így csak zaklatásnak⁴⁶ minősül, amennyiben valaki a sértettnek fenyegető levelet küld „Felgyújtalak téged és a rohadt török családodat” szöveggel; míg becsületsértésnek,⁴⁷ ha valakinek az autóját, annak ellenzéki politikai nézetei miatt – az odagyűlő tíznél több szomszéd előtt – fekáliával keni be. Ezekben az esetekben az aljas indok nem minősítő, hanem csak súlyosító körülmény.

Ha pedig a tettes a sértettet kínai származása miatt megmérgezi, és az két hétig kórházi ápolásra szorul, akkor súlyos testi sértés súlyosabban minősülő esete (aljas indokból való elkövetése) miatt felel.⁴⁸

Részösszegzés

A közösség tagja elleni erőszak önálló tényállása tehát az előítélet vagy gyűlölet által vezérelt cselekmények elleni büntetőjogi fellépés egyik szegmense, amely meghatározott támadások ellen fokozott büntetőjogi védelmet nyújt a lakosság egyes csoportjaihoz tartozóknak, illetve ezek társadalmi együttélésének. Ennek akkor van gyakorlati jelentősége, amikor az ilyen cselekmények társadalomra veszélyességének teljes körű értékelésére más tényállások (vagy azok aljas indokból elkövetésre tekintettel kialakított minősített esetei) – tényállási elemeikre, magánindítványhoz kötöttségükre vagy büntetési tételükre figyelemmel – nem alkalmasak.

Összegzés és tanulság

A valamely társadalmi csoporthoz való – valóságos vagy vélt – tartozás miatt elkövetett cselekmények minősítésére a hazai büntetőjog egyidejűleg igen sokféle módszert alkalmaz. Lehetséges ugyanis, hogy

- a cselekmény *csak* közösség tagja elleni erőszaknak *minősül*, annak önálló tényállása büntetendőséget alapoz meg, a cselekmény más bűncselekményt nem valósít meg;
- a cselekmény közösség tagja elleni erőszakot *is megvalósít*, amire tekintettel nem szükséges magánindítvány előterjesztése, így az önálló tényállás (legalábbis magánindítvány hiányában) büntetendőséget alapoz meg;
- a cselekmény közösség tagja elleni erőszakot *is megvalósít*, amely a másik bűncselekményhez képest látszólagos halmazatban előtérbe lép, magasabb

⁴⁶ Btk. 222. § (2) bek. a) pont.

⁴⁷ Btk. 227. § (1) bek. b) pont.

⁴⁸ Btk. 164. § (6) bek. a) pont.

- büntetési tételével pótolja az aljas indokból való elkövetés a másik bűncselekménynél hiányzó minősítő körülményét;
- a cselekmény közösség tagja elleni erőszakot *is megvalósít*, amely a másik bűncselekményhez képest látszólagos halmazatban előtérbe lép, büntetési tétele pedig még a másik bűncselekmény aljas indokból elkövetett minősített esetéhez képest is magasabb;
 - a cselekmény közösség tagja elleni erőszakot *is megvalósít*, amely valóságos halmazatban áll a másik bűncselekménnyel, amelynél azonban az aljas indokból való elkövetés (a kétszeres értékelés tilalmára tekintettel) nem állapítható meg, így a másik bűncselekmény csak magánindítvány előterjesztése esetén büntethető;
 - a cselekmény közösség tagja elleni erőszakot *is megvalósít*, ez valóságos halmazatban áll azon másik bűncselekménnyel, amelynél viszont az aljas indokból való elkövetés (a kétszeres értékelés tilalmára tekintettel) nem állapítható meg;
 - a cselekmény közösség tagja elleni erőszakot *is megvalósít*, de ez látszólagos halmazatban háttérbe szorul azon másik súlyosabb bűncselekményhez képest, amelynél az aljas indokból való elkövetés súlyosító körülmény;
 - a cselekmény közösség tagja elleni erőszakot *is megvalósít*, amely látszólagos halmazatban háttérbe szorul a másik súlyosabb bűncselekményhez képest, amelynél az aljas indokból való elkövetés minősítő körülmény;
 - a cselekmény *nem minősül* közösség tagja elleni erőszaknak, hanem csak a másik bűncselekmény tényállását valósítja meg, amelynél az aljas indok súlyosító körülmény;
 - a cselekmény *nem minősül* közösség tagja elleni erőszaknak, hanem csak a másik bűncselekmény tényállását valósítja meg, amelynél az aljas indok minősítő körülmény.

A fenti kombinációs lehetőségeket a megfelelő bűncselekményi tényállásokkal, minősítő körülményekkel és jogesetekkel a következő táblázat szemlélteti: Az áthúzással jelölt tényállások (és minősítő körülmények) megvalósulnak, de látszólagos halmazatban nem állapíthatók meg.

Amennyiben hatályos jogunk „rendszerétől” elrugaszkodva (madártávlatból) tekintünk végig az 1. táblázatban látható öt nagyobb és tíz (!) kisebb kombinációs lehetőségen, akkor akaratlanul is gondolkodóba esünk. Még akkor is, ha elméleti büntetőjogásként megértően viszonyulunk a bonyolult jogi konstrukciókhoz (sőt azokat titkon kedveljük is). Felmerül ugyanis, hogy a különböző társadalmi csoportokhoz tartozás miatt elkövetett cselekmények anyagi büntetőjogi vetületét a fentieknél jóval egyszerűbben, átláthatóbban és elegánsabban is lehetett volna szabályozni.

1. táblázat. *A valamely társadalmi csoporthoz való tartozás miatt elkövetett cselekmények minősítésének kombinációs lehetőségei*

Kombinációs lehetőségek		Jogeset A tettes...	A másik bűncselekmény		Közösség tagja elleni erőszak
			megvalósulása	aljas indokból elkövetés minősítése	
I. Felelősség megalapozása	1. Büntetendőség megalapozása	Hitlernek öltözve, náci karlendítéssel bevonul egy zsidó művészeti fesztivál rendezvényére.	Nem garázdaság [vö. Btk. 339. § (1) bek.] (erőszak hiányában)	–	Btk. 216. § (1) bek.
	2. Büntet- hetőség megalapozása	a homoszexuális személyt az utcán megpofozza, és azt üvölti közben, hogy: „Bárcsak elvittek volna a náciák téged is, te buzi állat!”	Tettleges becsületsértés Btk. 227. § (2) bek.	–	Btk. 216. § (2) bek.
II. Előítételezés (magasabb büntetési tétele)	3. Aljas indok minősítő körülményének „pótlása”	a sértettet afrikai származása miatt saját vizeletének megivására kényszeríti.	Kényszerítés (Btk. 195. §)	–	Btk. 216. § (2) bek.
	4. Az aljas indokhoz képest is szigorítás	a román sértettet egy csoport tagjaként 10 másodpercig leszorítja a földre, és fenyegetően a fülébe súgja, hogy: „Takarodj haza, a hazádba, szörös talpú tapló!”	Személyi szabadság megsértése Btk. 194. § (1) bek.	Btk. 194. § (2) bek. b) pont	Btk. 216. § (3) bek. e) pont
III. Valóságos halmaztat	5. Az aljas indok kizárása, magánindítványhoz kötött másik bűncselekmény	a mozgásérült sértettnek ököllel az arcába ver, és azt üvölti közben, hogy: „Pusztulj, te nyomorék!”	Könnyű testi sértés Btk. 164. § (2) bek.	Btk. 164. § (4) bek. a) pont	Btk. 216. § (2) bek.
	6. Az aljas indok kizárása	a sértettet úgy megveri, hogy annak a csontját töri, és azt üvölti közben, hogy: „Büdös nigger!”	Súlyos testi sértés Btk. 164. § (3) bek.	Btk. 164. § (5) bek. b) pont	Btk. 216. § (2) bek.
IV. Háttérbe szorítás	7. Aljas indok súlyosító körülmény	tömegközlekedési jármű ellenőrzését (az azon utazók vállalási csoporthoz tartozása miatt) erőszakkal magához ragadja, miközben balesetet okoz, aminek következtében valaki meghal.	Légi jármű hatalomba kerítése Btk. 320. § (2)	–	Btk. 216. § (2) bek.
	8. Aljas indok minősítő körülmény	a sértettet „Meghalsz, buzi!” kiáltást követően lelövi.	Emberölés Btk. 160. § (1) bek.	Btk. 160. § (2) bek. b) pont	Btk. 216. § (2) bek.
V. Csak más bűncselekmény	9. Aljas indok súlyosító körülmény	valakinek az autóját, annak ellenzéki politikai nézetei miatt, fekáliával keni be.	Becsületsértés Btk. 227. § (1) bek. b) pont	–	(bántalmazás hiánya)
	10. Aljas indok minősítő körülmény	a sértettet ateista nézetei miatt megmérgezi, és az két hétig kórházi ápolásra szorul.	Súlyos testi sértés Btk. 164. § (3) bek.	Btk. 164. § (6) bek. a) pont	(bántalmazás hiánya)

Forrás: a szerző szerkesztése

Irodalomjegyzék

- Ambrus István: *Egység és halmazat. Régi dogmatikai kérdés új megközelítésben*. Szeged, SZTE ÁJTK, 2014.
- Belovics Ervin: Az emberi méltóság és egyes alapvető jogok elleni bűncselekmények. In Busch Béla (szerk.): *Büntetőjog. Különös rész*. Budapest, HVG-ORAC, 2012. 224–266.
- Békés Ádám: Az emberi méltóság és egyes alapvető jogok elleni bűncselekmények. In Polt Péter (szerk.): *Új Btk. kommentár, 4. kötet*. Budapest, NKTK, 2013. 91–139.
- Dinók Henriett Éva: A gyűlölet-bűncselekmények szabályozásának általános kérdései – A kiemelt büntetőjogi figyelem mellett és ellen szóló érvek. *Állam- és Jogtudomány*, 55. (2014), 4. 26–50.
- Hollán Miklós: Kerettényállások és időbeli hatály. *Iustum Aequum Salutare*, 14. (2018), 3. 9–51.
- Hornyak Szabolcs: Az emberi méltóság és egyes alapvető jogok elleni bűncselekmények. In Tóth Mihály – Nagy Zoltán (szerk.): *Magyar büntetőjog. Különös rész*. Budapest, Osiris, 2014. 169–200.
- Kónya István: Az emberi méltóság és egyes alapvető jogok elleni bűncselekmények. In Kónya István (szerk.): *Magyar büntetőjog. Kommentár a gyakorlat számára. II. kötet*. Budapest, HVG-ORAC, 2013. 822–899.
- Németh Zsolt: Veszélyes ifjúsági csoportok – skinheadek, sátánisták, csövesek. *Főiskolai Figyelő*, (1995), 3. 19–25.
- Schultheisz Emil: A látszólagos halmazat. *Acta Universitatis Szegediensis: Acta Juridica et Politica*, 2. (1956), 1. 1–23.
- Szomora Zsolt: Az emberi méltóság és egyes alapvető jogok elleni bűncselekmények. In Karsai Krisztina (szerk.): *Kommentár a Büntető Törvénykönyvhöz*. Budapest, CompLex, 2013. 451–481.

Horgos Livia¹

Gondolatok a Janus-arcú magánindítványról és hiányáról

„Scientia nihil aliud est
quam veritatis imago.”
(Vergilius)

Jelen tanulmányommal köszöntöm Németh Zsolt egyetemi docent 75. születésnapja alkalmából, tisztelegve ezzel emberi értékei, az empirikus bűnügyi tudomány, a kriminológia területén kifejtett oktatói, tudományos pályafutása és eredményei előtt.

A magánindítvány hiányának helye a büntetőjog és a büntető-eljárásjog rendszerében

A magánindítvány hiánya a hatályos 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről (Btk.) rendelkezései között, a VI. fejezet (A büntetőjogi felelősségre vonás egyéb akadályai) 30–31. §-aiban jelölt olyan büntetőjogi felelősségre vonási akadály, amely megvalósulása esetén az állam büntetőigényt nem érvényesíthet, függetlenül attól, hogy erre nézve esetleg fennállna az állami akarat. A Btk. indokolása egyértelműen rögzíti, hogy a magánindítvány hiánya a büntetőjogi felelősségre vonás akadályának harmadik csoportjába tartozó akadály, amely „Janus-arcú jogintézmény”, egyidejűleg mint ok; továbbá egyrészt anyagi, másrészt eljárásjogi jogintézmény.

A magánindítvány hiánya valóban nemcsak anyagi jogi feltétel az elkövető felelősségre vonásánál, hanem a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (Be.) LIX. fejezetének 387. §-a alapján eljárásjogi természetű körülmény is. A magánindítvány magához a büntetőeljárás megindításához, valamint lefolytatásához elengedhetetlenül szükséges feltétel egyes bűncselekmények vonatkozásában. E jogintézmény hiánya a büntetőigény érvényesülését a jogosult az akarat-

¹ Adjunktus, Nemzeti Közszerológati Egyetem, Rendészettudományi Kar Büntető-eljárásjogi Tanszék. Kapcsolat: horgos.livia@uni-nke.hu.

nyilatkozat megtételének elmulasztásával vagy megtagadásával, illetve az előterjesztési határidő elmulasztásával végérvényesen megakadályozhatja.

A magánindítvány előtörténete és korábbi szabályozása

A magánindítvány jogintézményének előtörténete igen rövid. Ennek oka, hogy a sértett iránti kímélet a jogfejlődés azon korszakában jelentkezik már csak igényként, amikor a „büntetőjog közjogi jellege már az összes vagy a legtöbb cselekményre határozottan felismertetik és uralkodó elvvé izmosodik. Az őskori vagy a középkori jogrendszerekben tehát hiába keressük ezt”.²

A magánindítvány gyökerei, illetve egyfajta értelemben vett fejlődése az antikvitás korától figyelhető meg. A római jogba átkerülő antik görög intézmények a keresztény kultúrkörbe is „áthagyományozódtak”. A Tizenkét táblás törvény (*Lex duodecim tabularum*), amely a Római Köztársaság³ i. e. 451–450-ben összeállított, írásba foglalt törvényeit tartalmazza, és a római jog egyik legjelentősebb forrásaként említhető, már megfogalmazott – mai nézőpontból – magánindítványnak tekinthető regulákat. Így például a prétor alkotta joggyakorlat kidolgozta a kegyeleti jog (*ius sepulchri*) jogosultja részére az úgynevezett privát büntetőkeresetet – mai terminológiával szólva: a magánindítványt – a sírgyalázókkal szemben.

A római jogban kifejlődött magánvétségek (*delicta privata*) nem keverhetők össze a sértett indítványára üldözendő bűncselekményekkel. Ennek oka, hogy a magánvétségek nem a büntető-, hanem a magánjogba tartoztak, és azokról a tettes csak kártérítésért és büntetésért (kielégítés) indíthatott keresetet.⁴

Csak a késői császári korban tettek kivételt két cselekménynél, a gyermekcsempészetnél és házasságtörésnél, kimondva, hogy ezeknél a sértett fél iránti kímélet teszi indokolttá, hogy az eljárás ne hivatalból, hanem a sértett panaszára induljon meg. A germán és az egész középkori büntetőjog nem ismeri a sértett fél kívánságára üldözendő cselekményeket, mivel ismeretlen volt a hivatalból való eljárás elve. A Constitutio Criminalis Carolina (C. C. C. 1532) az, amely a büntetőjog közjogi jellegét, a bűncselekmények hivatalból üldözését kifejezésre juttatta, ez alól kivételesen négy cselekménynél – házasságtörésnél, nőrablásnál, erőszakos nemi közöszlészénél és családi lopásnál – a büntetőkereset megindítását a sértett panaszától tette függővé. A német jog későbbi fejlődése során egyre szaporodtak az ide tartozó cselekmények. A 19. század törvénykönyvei közül

² Finkey Ferenc: *A magyar büntetőjog tankönyve*. Budapest, Politzer, 1902. 450.

³ Lásd: <https://w.wiki/3Pzi>.

⁴ Finkey (1902): i. m. 450.

a francia és belga engedtek a sértettnek befolyást kivételesen, és csak az angol, skót és amerikai jogok tértek el az uralkodó állásponttól.⁵

A régi magyar jog csak a házasságtörést tekintette a sértett (a férj) indítványára üldözendőnek. Az 1792. évi büntetőtörvény-javaslat ugyanezt kiegészítette az erőszakos nemi közösüléssel. Az 1843. évi törvényjavaslat az általános részben nem is szól róla, de a különös részben 24. részint súlyos, részint csekély jogsértést a „sértett panaszára” üldözendőnek nyilvánított (például a párbajt, a vallás szabad gyakorlásának háborítását).⁶

A 19. század elején a magánvétségek, majd a magánvád fogalma és köre zavarták a sértett fél panaszára üldözendő cselekmények tanát. Balogh Jenő szerint el kell választani a sértett indítványára büntetendő cselekményeket a magánvádás cselekményektől, mert a két jogintézmény jogalap, jelleg, jogi természet és az egész eljárás tekintetében különböző. A sértett indítványára büntetendő ügyeknél súlyos bűncselekményekről van szó, amelyet a sértett kímélete indokol. E körben csak a sértett indítványára indul meg az eljárás, és a vádat a közvádló képviseli az eljárás során, míg a magánvádnál csekély jelentőségű cselekmények sorolhatók e körbe, és a sértett képviseli a vádat.⁷

Angyal Pál szerint a büntetőjogszabályok a büntetőeljárás megindítását, lefolytatását – a hivatalból üldözés elvének megtörésével – három címen teszik függővé a sértett akaratnyilvánításától, illetőleg az arra jogosult indítványától: 1. a sértett fél kímélete címén, mert az állam feladata, hogy újabb sérelmet ne okozzon (például erőszakos közösülés); 2. a *minima non a praetor* elvnel, azaz csak akkor legyen eljárás, ha a sértett indítványt terjeszt elő, mert a bűncselekmény csekély súlyú (például becsületsértés); 3. büntetésérdemlőség kétségességének esetén olyan cselekményeknél, ahol csak a sértett állapíthatja meg jogsértő és büntetőjogszabály alá eső voltát (például magánlaksértés).⁸

Ezzel az állásponttal a korszak hazai legjelentősebb jogtudósai is egyetértettek, így például Edvi Illés Károly is.⁹

A Csemegi-kódex már tartalmazott a magánindítványról szóló rendelkezéseket, azonban a magánindítvány kifejezést nem alkalmazta, és a fogalmát sem határozta meg. A magánindítvány hiányát a bűnvádi eljárás megindítását kizáró okként jelölte meg. A Csemegi-kódex IX. fejezet 110. §-a szerint: „Büntett vagy vétség miatt, mely csak a sértett fél indítványára üldözhető, a jogosítottak indítványa nélkül a bűnvádi eljárás meg nem indítható.” A Csemegi-kódex ren-

⁵ Angyal Pál: *A magyar büntetőjog tankönyve*. Budapest, Athenaeum, 1920. 508.

⁶ Finkey (1902): i. m. 450.

⁷ Balogh Jenő: *A sértett fél jogköre a büntetőjogban*. Budapest, Pallas, 1887. 159.

⁸ Angyal (1920): i. m. 511–512.

⁹ Edvi Illés Károly: *A büntetőtörvénykönyv magyarázata I*. Budapest, Révai Testvérek, 1894. 396–397.

delkezik a magánindítvány előterjesztésére jogosultak köréről és előterjesztésére három hónapos határidőt határoz meg. Továbbá rögzíti e jogintézmény oszthatatlanságát, és lehetővé teszi a visszavonását, azzal a megszorítással, ha a törvény kivételt nem tesz. A Csemegi-kódex rögzíti még a sértett fél indítványára üldözhető büntetteket és vétségeket. A hazai jogalkotásban a magánindítvány megnevezést az 1896. évi XXXIII. törvénycikk a bünvádi perrendtartásról (Bp.) alkalmazta legelőször. 3. § szerint: „Csak magánindítványra üldözhető bűncselekmény miatt az indítvány megtétele (90. §) előtt nyomozás nem teljesíthető, vád nem emelhető és bírói eljárásnak nincs helye.” Ez csak olyan bűncselekmények esetében volt megengedett, amelyek miatt a büntetőtörvény értelmében csak magánindítványra volt helye az eljárásnak. Az nem volt tartalmi követelmény, hogy a magánindítvány előterjesztője kérje az eljárás lefolytatását, valamint az elkövető büntetőfelelősségre vonását.

Az 1950. évi II. törvény (Btá.) a büntethetőségről szóló fejezete tartalmazza a magánindítványra vonatkozó szabályokat, de nem tartalmaz a büntetőeljárás megindításra vonatkozó tilalmat. A magánindítvány fogalmát azonban a büntető perrendtartásról szóló 1951. évi III. törvény (II. Bp.) 88. § (3) bekezdése rögzíti már, amely szerint: „A magánindítványra jogosultnak minden olyan nyilatkozatát, amely szerint az elkövető büntető felelősségre vonását kívánja, magánindítványnak kell tekinteni.” Változás, hogy a magánindítvány előterjesztésére már csak egy hónapot határoz meg, továbbá kimondja, hogy az nem vonható vissza. A magánindítványra üldözhető bűncselekmények köre csak kis mértékben változott a Csemegi-kódex óta.¹⁰

A Büntető Törvénykönyvről szóló 1961. évi V. törvény a II. fejezet 4. cím alatt, a büntethetőség akadályai között büntethetőséget kizáró okként nevesíti a magánindítvány hiányát. A 27. § szerint „a büntető törvényben meghatározott esetekben a büntett csak magánindítványra büntethető”. A Btk. különös része határozza meg azokat a bűncselekményeket, ahol szükséges a magánindítvány az elkövető büntethetőségéhez. A jogalkotó ebben a büntetőkódexben sem rögzítette a magánindítvány fogalmát. Az 1962. évi 8. tvr. (I. Be.) megtartotta a II. Bp.-ben meghatározott büntetőeljárás rendelkezéseket.¹¹

Az 1978. évi IV. törvény a Büntető Törvénykönyvről nem változtatta meg a korábbi magánindítványra vonatkozó rendelkezéseket; a büntetőjogi felelősségre vonás akadályainál, a III. fejezetben, az 1. cím alatt lévő büntethetőséget kizáró okoknál jelöli a magánindítvány hiányát. A 31. § (1) bekezdése szerint: „A törvényben meghatározott esetekben a bűncselekmény csak magánindít-

¹⁰ Kovács Tamás: A magánindítvány megjelenése és története a magyar büntetőjogban. In Barabás A. Tünde – Vókó György (szerk.): *A bonis bona discere. Ünnepi kötet Belovics Ervin 60. születésnapja alkalmából*. Budapest, OKRI – Pázmány Press, 2017. 96–104.

¹¹ Kovács (2017): i. m. 105.

ványra büntethető.” A jogalkotó az addigi jogalkotási gyakorlatának megfelelően e rendelkezéseket az akkor hatályos 1973. évi I. törvény (II. Be.) szabályai között helyezte el, azaz a büntetőeljárás jogra bízta ennek szabályozását.¹²

A magánindítvány fogalma

Finkey Ferenc nézete szerint:

„A magánindítvány ezek szerint első sorban ugyan perjogi előfeltétel, t.i. bizonyos cselekményeknél a bűnvádi eljárás megindításának nélkülözhetetlen feltétele, de lényeges anyagi jogi jelentősége is van, mert az indítvány elő nem terjesztésének vagy visszavonásának jogi következménye az illető bűncselekmény büntethetőségének megszűnése, kizárása.”¹³

Továbbá kifejtette, hogy a Bp. szabályai alapján is a bűnvádi – büntető – eljárás előfeltételei közé, azon belül eljárási feltétel hiányai közé sorolja a magánindítványt, mivel álláspontja szerint csak ideiglenes akadálya az eljárásnak, amely fennforgásától valamely bűnügyben a büntetőeljárás megindítása és folytatása függ.¹⁴ Angyal Pál megfogalmazásában:

„A magánindítvány lényegileg a büntetőjogszabályok által magánindítványra üldözendő bűncselekmények közé sorolt deliktum nyomán keletkezett állami büntetőigény érvényesülése akadályának elhárítása, azaz az ily bűncselekmény tárgyában egyébként helyt fogható büntető eljárás megindításának és lefolytatásának lehetővé tétele, tehát eljárásjogi előfeltétel.”¹⁵

Tremmel Flórián szerint a magánindítvány áttételesen az officialitás csorbulásával járó egyik anyagi jogi intézmény.¹⁶ Nézete alapján a magánindítvány intézménye az elméletben és a gyakorlatban Janus-arcúnak mutatkozik. A Btk. a magánindítvány hiányát egyértelműen büntethetőségi feltételként szabályozza, tehát nincs állami büntetőigény.¹⁷

Király Tibor a nyomozás megindításának akadályait egyben a büntetőeljárás megindítása akadályainak is tekinti, és jogi eredete alapján vegyes, kettős ter-

¹² Kovács (2017): i. m. 106.

¹³ Finkey (1902): i. m. 450.

¹⁴ Finkey Ferenc: *A magyar büntető eljárás tankönyve*. Budapest, Politzer, 1903. 130.

¹⁵ Angyal (1920): i. m. 502.

¹⁶ Fenyvesi Csaba – Herke Csongor – Tremmel Flórián: *Új magyar büntetőeljárás*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2008. 72.

¹⁷ Tremmel Flórián: A magánindítvány joghatálya és a joghatályos magánindítvány. *Magyar Jog*, 25. (1978), 4. 339.

mészetű akadályok közé sorolja a magánindítvány hiányát.¹⁸ A magánindítvány hiánya a magyar büntetőjog rendszerében kettős jogi természetű: míg a Btk. szerint kizárja a büntethetőséget, a Be. szerint eljárási akadály.¹⁹

Kiss Anna úgy véli, hogy a magánindítvány sértetti, illetve a magánindítványt előterjesztő célzott nyilatkozata a büntetőeljárás megindítására és az elkövető felelősségre vonására. Kettős természetű, anyagi és eljárásjogi intézmény is. Eljárásjogilag a hiánya eljárási akadály és az officialitás alapelvét törli meg, lehetetlenné téve a büntetőeljárás megindítását.²⁰

A magánindítvány hiánya és szabályozása a Btk.-ban és a Be.-ben

A hivatalból való eljárás (officialitás) alapelvéből egyértelműen következik, hogy a bűncselekmények üldözése, felderítése, valamint az elkövetők felelősségre vonása a büntetőügyekben eljáró hatóságok joga és kötelessége. A büntetőjogban is léteznek olyan bűncselekmények, amelyek nem hivatalból, hanem csak az arra feljogosított személy vagy szerv kifejezett indítványára üldözendők. Ekkor a jogosultaknak feljelentési, eljárásmegindítási és -folytatási monopóliumuk van, mivel tőlük függ az elkövető megbüntetése.

A magánindítvány jogintézményének alapvető jogpolitikai indokai közül mindenképpen ki kell emelni az alábbiakat:

- a magánindítványra üldözendő legtöbb bűncselekmény esetén a kívülálló személy nem tudja eldönteni, hogy megvalósult-e bűncselekmény, mivel e tekintetben a döntő a sértett értékítélete;
- a társadalomra kisebb fokban veszélyes bűncselekmények esetén akkor célszerű az igazságszolgáltatást mozgásba hozni, ha a sértett ezt kívánja (például becsületsértés);
- indokolhatja a magánindítványtól függő eljárást az elkövető és a sértett közötti hozzátartozói viszony is (például lopás);
- jelentősebb társadalomra veszélyességű bűncselekményeknél a sértett kímélete indokolja a magánindítványra üldözést (például szexuális erőszak, de kivéve, ha azzal összefüggően nem magánindítványra büntetendő bűncselekményt is elkövetnek).²¹

A magánindítvány fontos tartalmi összetevői: az akaratnyilatkozat, a jogosultság és a határidő.

¹⁸ Király Tibor: *Büntetőeljárás jog*. Budapest, Osiris, 2008. 347.

¹⁹ Király (2008): i. m. 349.

²⁰ Kiss Anna: A magánindítvány sajátosságai. *Ügyvédkörkép*, (2016), 11. 25.

²¹ Blaskó Béla: *Magyar büntetőjog. Általános rész*. Budapest–Debrecen, Rejtjel, 2020. 291.

A Be. 378. § (2) bekezdése szerint: „Magánindítványnak kell tekinteni a magánindítvány előterjesztésére jogosult feljelentését és bármely olyan nyilatkozatát, amely szerint az elkövető büntetőjogi felelősségre vonását kívánja.”

A magánindítványtól meg kell különböztetni a magánvádat. A magánindítványra vonatkozó szabályokat részben a Btk. és részben a Be. szabályozza, míg a magánvád tisztán eljárásjogi intézmény. A Be. alapvetően követi a III. Be. rendelkezéseit, ugyanakkor újrastrukturálta, logikusabb felépítésűvé tette, pontosította a magánvádas eljárás rendelkezéseit tartalmazó fejezetet.²²

Minden hivatalból üldözendő bűncselekmény egyben közvadás is, ilyen esetben a vádemelés és a vádképviselés a közvádló, az ügyész feladata. A magánvád esetén a vád képviselését nem az ügyész, hanem a sértett vagy a magánindítvány előterjesztésére jogosult más személy – a magánvádló – látja el.

A magánindítványra üldözendő bűncselekményeknek két kategóriáját – amelynek alapja, hogy ki képviseli a vádat – különböztetjük meg: Az első kategóriába tartoznak azok a bűncselekmények, amelyek egyidejűleg magánindítványra és magánvádra üldözendők. E cselekmények viszonylag kis társadalomra veszélyessége következtében a magánindítványra jogosult akarata a büntetőeljárás megindítását és lefolytatását is befolyásolja, mivel a magánvádló rendelkezik a vádemelés lehetőségével. A magánindítványos és egyben magánvádas bűncselekmények a Be. 53. § (1) bekezdése *a)* és *b)* pontja szerint a könnyű testi sértés, a magántitok megsértése, a levéltitok megsértése, a rágalmazás, a becsületsértés és a kegyeletsértés, továbbá nívumként ide tartozik a becsület csorbítására alkalmas hamis hang- vagy képfelvétel készítése bűncselekménye is. Ezeknél a bűncselekményeknél a vádat mint magánvádló maga a sértett képviseli, kivéve ha átveszi tőle az ügyész. Figyelemmel a bűncselekmény becsület csorbítására alkalmas természetére, e bűncselekmény kapcsán is elmondható, hogy a sérelem megtorlandóságának leghivatottabb bírálója maga a sértett, a sértetten kívül az adott cselekmény mást nem érint, így illeszkedik a Be. magánvádas bűncselekményeinek sorába. A második kategóriában vannak azok a magánindítványra üldözendő bűncselekmények, amelyeknél a vádat az ügyész képviseli. Ilyenkor az indítvány előterjesztése után a büntetőeljárás már a magánindítványt előterjesztő akaratától függetlenül folyik. Például a becsületsértés és a rágalmazás közvadra üldözendő, ha bíró, ügyész vagy rendvédelmi szerv tagjának sérelmére, annak hivatalos eljárása alatt, illetve emiatt követik el.²³ A Be. ezzel a megoldással azt célozta, hogy az igazságszolgáltatás során eljáró személyek (bíró, ügyész és rendvédelmi szerv tagja)

²² 2017. évi XC. törvény indokolása a büntetőeljárásról.

²³ Be. 53. § (3) bek.

sérelmére elkövetett becsületsértés és rágalmazás minősüljön csak közvádas bűncselekménynek, és ne minden hivatalos személy esetében.²⁴

A Be. 378. § (1) bekezdése szerint „Magánindítványra üldözendő bűncselekmény esetén csak a jogosult indítványára indítható meg vagy folytatható a büntetőeljárás”. Fő szabályként a Btk. 31. § (2) bekezdése alapján a magánindítvány előterjesztésére a sértett jogosult.

A Be. 378. § (3) bekezdése szerint: „A magánindítványt attól a naptól számított egy hónapon belül kell előterjeszteni, amelyen a magánindítványra jogosult a bűncselekményről tudomást szerzett”. Bár a magánindítvány hiánya a büntetőeljárás mellett nem a cselekmény büntetendőségének, hanem az elkövető büntethetőségének akadályát képezi, a magánindítványt attól a naptól számított egy hónapon belül lehet előterjeszteni, amelyen a magánindítványra jogosult a bűncselekményről tudomást szerzett, hiszen a magánindítványra üldözendő bűncselekmények túlnyomó részében a magánindítvány szükségessége nem az elkövető és a sértett viszonyától, és így az elkövető kilétének ismeretétől függ. Ha a nyomozás megindítását követően derül ki, akár a helyes minősítés megállapítása, akár az elkövető személyének felderítése útján, hogy a bűncselekmény magánindítványra büntethető, akkor az ügyészség, illetve a nyomozó hatóság köteles az arra jogosultat a magánindítvány tárgyában nyilatkozattételre felhívni. Ebben az esetben a Be. 378. § (4) bekezdés alapján a magánindítvány előterjesztésének határidejét a felhívás tudomásszerzésétől kell számítani.

A Be. 378. § (6) bekezdése szerint: „A magánindítvány előterjesztésére nyitva álló határidő elmulasztása miatt igazolásnak akkor van helye, ha a bűncselekmény közvadra üldözendő.” Ez a szabály először a III. Be. 173. § (3) és (4) bekezdésében lett rögzítve.

A magánvádas eljárás ismeri a viszonzád jogintézményét, ekkor az „1 hónapos” határidő alól a Be. kivételt tesz. A Be. a viszonzádat a 763. §-ában szabályozza. Ennek keretében a Be. megadja nóvumként a viszonzád fogalmát: „(1) Kölsönösen elkövetett könnyű testi sértés, rágalmazás vagy becsületsértés esetén a vádlott a magánvádló ellen vádat emelhet (a továbbiakban: viszonzád).” Továbbá rögzíti, hogy viszonzád emelése esetén az ügyészség a viszonzád képviselőt akkor veheti át, ha a vád képviselőt nem vette át, vagy a vád képviselőtől elállt.

A magánindítvány oszthatatlansága a Btk. 31. § (5) és (6) bekezdései szerint azt jelenti, hogy a magánindítványos bűncselekmény valamennyi elkövetőjével szemben, és nemcsak azzal az elkövetővel szemben folytatandó le a büntetőeljárás, akit a jogosult a magánindítványában megnevezett. A magánindítvány nem vonható vissza, mivel a visszavonással lehetőség lenne arra, hogy az elkövető és a sértett között alkudozás kezdődjön, a sértett esetleg jogtalan előnyt

²⁴ 2017. évi XC. törvény indokolása a büntetőeljárásról.

követeljen a magánindítvány visszavonása fejében. A magánindítvány visszavonhatatlanságának elve azonban a magánvádas bűncselekmények körében mégis csorbul. A magánvádló ugyanis a vádat – indokolás nélkül – bármikor ejtheti.²⁵ A magánvádas ügyek körében a magánindítvány visszavonhatatlanságának szabályát lerontja az úgynevezett vélelmezett vádelejtés. Ha a magánvádló a tárgyaláson nem jelenik meg, és magát alapos okkal, előzetesen, haladéktalanul nem mentette ki, illetve elérhetetlenné vált, úgy kell tekinteni, hogy a vádat ejtette. A magánvádlót erre az idézésben figyelmeztetni kell.²⁶

Összegzés

A magánindítvány megfogalmazása némely változásai ellenére azt „a jogalkotók és a jogirodalom művelői elismerték, hogy bizonyos jogpolitikai vagy erkölcsi, kisebb mértékben praktikus szempontok indokolják, hogy egyes bűncselekmények esetében az officialitás sérelmére a sértett igénye, akarata legyen annak eldöntője, hogy induljon-e büntetőeljárás”.²⁷ Teljesen egyetértek azzal az állásponttal, hogy a magánindítvány jogintézményének létjogosultsága napjainkban is megalapozott.

A törvényi követelményként előírt magánindítványnak a hiánya azonban kihatással lehet a nyomozás során a meghatározott személlyel szembeni megalapozott gyanú törvényes közlésére, a személyi szabadságot érintő bírói engedélyes kényszerintézkedés törvényes elrendelésére és közvetve a vádra és a bíróság döntésére is.²⁸ Nézetem szerint, mint anyagi jogi és egyúttal eljárásjogi (quasi „vegyes”) jogintézmény, a Janus-arcú magánindítványnak a hiánya a Be. preambulumban rögzített tisztességes eljárás jogára, a funkciómegosztás elvére, valamint az Alkotmánybíróság több határozatában a jogállamiság alapvető ismérveként rögzített jogbiztonság maradéktalan érvényesülésére, így a büntetőhatalom jogállami tartalmának kiteljesedésére is hatással lehet.²⁹

²⁵ Be. 776. § (1) bek.

²⁶ Be. 773. § (5) bek.

²⁷ Kovács (2017): i. m. 110.

²⁸ Gergi-Horgos Livia: Büntetőeljárás törvénysértő megindítása és ennek hatása a vádra egy büntetőügy tükrében. *Magyar Rendészet*, 12. (2012), 2. 67–75.

²⁹ Horgos Livia: *A ius puniendiről a honi büntetőjogban*. Budapest, NKE, 2019. 62.

Irodalomjegyzék

- Angyal Pál: *A magyar büntetőjog tankönyve*. Budapest, Athenaeum, 1920.
- Balogh Jenő: *A sértett fél jogköre a büntetőjogban*. Budapest, Pallas, 1887.
- Blaskó Béla: *Magyar büntetőjog. Általános rész*. Budapest–Debrecen, Rejtjel, 2020.
- Edvi Illés Károly: *A büntetőtörvénykönyv magyarázata I*. Budapest, Révai Testvérek, 1894.
- Fenyvesi Csaba – Herke Csongor – Tremmel Flórián: *Új magyar büntetőeljárás*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2008.
- Finkey Ferenc: *A magyar büntetőjog tankönyve*. Budapest, Politzer, 1902.
- Finkey Ferenc: *A magyar büntető eljárás tankönyve*. Budapest, Politzer, 1903.
- Gergi-Horgos Livia: Büntetőeljárás törvénysértő megindítása és ennek hatása a vádra egy büntetőügy tükrében. *Magyar Rendészet*, 12. (2012), 2. 67–75.
- Horgos Livia: *A ius puniendiről a honi büntetőjogban*. Budapest, NKE, 2019.
- Király Tibor: *Büntetőeljárás jog*. Budapest, Osiris, 2008.
- Kiss Anna: A magánindítvány sajátosságai. *Ügyvédkörkép*, (2016), 11. Online: <https://jogaszvilag.hu/rovatok/szakma/a-maganinditvany-sajatossagai>
- Kovács Tamás: A magánindítvány megjelenése és története a magyar büntetőjogban. In Barabás A. Tünde – Vókó György (szerk.): *A bonis bona discere. Ünnepi kötet Belovics Ervin 60. születésnapja alkalmából*. Budapest, OKRI – Pázmány Press, 2017. 95–110.
- Tremmel Flórián: A magánindítvány joghatálya és a joghatályos magánindítvány. *Magyar Jog*, 25. (1978), 4. 338–346.

Irk Ferenc¹

Az európai értékek védelméről

Bevezető

Az elmúlt években, évtizedekben visszatérően vita tárgyát képezi, hogy melyek azok a fontos értékek, amelyeket az európai kontinensen élőknek tisztelniük, és szükség esetén védelmezniük kell. Ehhez kapcsolódva pedig kérdésként merülhet fel, hogy vajon mi köze ehhez a kriminológia tudománya művelőinek? Hiszen rendelkezésre állnak mind nemzeti, mind nemzetközi szinten azok a jogi előírások, amelyek – többnyire büntető vagy szabálysértési szabályokba kodifikálva – kifejezésre juttatják a törvényhozók többségi akaratát arról: melyek azok a társadalomra veszélyes cselekmények, amelyekkel szemben fel kell lépni. Ez keretet biztosít mind a törvényhozó állami szervek, mind a törvények betartására kötelezett állampolgárok számára ahhoz, hogy tisztán láthassák: milyen magatartások tanúsításától kell tartózkodniuk annak érdekében, hogy ne váljanak bűnelkövetőkké, és (viktimológiai megközelítésből nézve) ne legyenek bűncselekmények sértettjei.

Amennyiben ez ilyen egyszerűen eldönthető, vajon mi szükség van arra, hogy egy kriminológus a jogi formába öntött magatartási kódexekben megfogalmazott kötelező, illetve tilalmazott tettek értékvonzataival is foglalkozzon? Ugyanígy kérdésként merülhet fel, hogy ugyan miért fontos az európai értékekkel foglalkoznia?

Egyik válasz lehet erre, hogy azért, mert valamennyi állam, így Magyarország is egy viszonylag jól körbehatárolható kulturális és gazdasági közösség tagja. A tagállamokat ma már számos kapocs fűzi egybe, s várhatóan ez a jövőben még inkább így lesz. Külső szemlélők éppúgy, mint az itt élők azt figyelhetik meg, hogy az Európai Unió részint közös hagyományokon, részint a jelen, sőt a jövő szempontjából egyre fontosabbá váló újdonságokon alapuló értékek és érdekek közössége. Az európai értékek tehát viszonyítási alapként (is) funkcionálnak, amelyek segítségével nemcsak egymással össze lehet hasonlítani a különböző országok,

¹ Professor emeritus, Nemzeti Közszerológati Egyetem Rendészettudományi Kar Közbiztonsági Tanszék. Kapcsolat: irfehun@gmail.com.

ország régiók értéktiszteletét és -választását, hanem az előbbieknél az Európai Unió politikai-gazdasági közösségén kívüli világhoz való állapotát és viszonyát is.

A másik válasz talán közelebb van a kriminológusi gondolkodáshoz. E tudományterület – egyéb feladatai mellett – azzal foglalkozik, hogy bemutassa azokat a legbecselesebb értékeket, amelyek megsértése vagy veszélyeztetése különösen káros a társadalmakra – így az európai országokra is. Mindeközben azonban azt se felejtjük el, hogy nem csak rólunk van szó! Ezen értékeknek nagy része globális annak ellenére, hogy – például gazdasági-kulturális okok miatt – az értékek hierarchikus rendjében esetleg más-más fontossági helyet foglalnak el.

Az európai értékekről bővebben

Az *európai értékek* elemzésével nem ma kezdtek el foglalkozni. Magyarországon az úgynevezett rendszerváltást követően kiterjedt szakmai elemzés és vita folyt erről. Ennek egyik, két évtizeddel ezelőtt közreadott gyűjteményéből idézem Karikó Sándor véleményét, aki a kötet bevezetőjében azt írja, hogy:

„[F]ennáll az európai értékek megfakulásának, esetleg eltűnésének veszélye. Több társadalomtudós is kifejezte abbéli aggodalmát, hogy az európaiság mint sajátos eszmés értékvilág, valamint kultúra, fokozatosan rezervátummá soványodik, egyre inkább kénytelen átadni történelmi helyét és jelentőségét az uniformizáció, a globalizáció, az amerikanizmus gyökerében másfajta értékrendjének. Magam nem kívánom dramatizálni a helyzetet, ám az bizonyos, az európaiság »pozíciói« gyengültek az utóbbi néhány évtizedben. Mindenesetre indokoltnak tűnik eldönteni, hagyjuk-e végleg elveszni történelmi értékeinket, vagy pedig az eddigieknél komolyabb, összehangoltabb s hatékonyabb stratégiát dolgozzunk ki értékeink megőrzése, netán megerősítése érdekében”.²

Az *européer*³ gondolkodás körébe tartozók úgy vélik, hogy alapkötelességük nemcsak cselekedeteikben, hanem gondolkodásukban is következetesen érvényre juttatni az *európai közös értékeket*. Melyek ezek az értékek, amelyekről már a fentebb idézett szerző is szólt?

A kérdés megválaszolásához *egyrészt jogi szabályozásokra támaszkodhatunk*. Ezek legtöbörében az Európai Unió működésének alapelveit tartalmazó, és e közösség által elfogadott szabályokban lelhetők fel. A II. világháborút követően viszonylag gyorsan megszületett az első ilyen dokumentum. 1950. november 4-én

² Karikó Sándor (szerk.): *Európaiság. Politikai és morális kultúra*. Budapest, Áron, 2001.

³ Az *européer* nem más, mint európai, a földrés szellemével és kultúrájával rendelkező személy. Lásd: <https://topszotar.hu/idegen-szavak/europ%C3%A9er>.

Rómában fogadták el az emberi jogok és alapvető szabadságjogok védelméről szóló okiratot, amely az *Emberi Jogok Európai Egyezménye* elnevezéssel vált közzismertté.⁴ Az okmány I. fejezete a jogok és szabadságok címet viseli. Ezen belül a 4. cikk 1. pontja például úgy fogalmaz, hogy: „Senkit sem lehet rabszolgaságban vagy szolgaságban tartani.”

Másrészt azonban el kell fogadnunk azt a véleményt is, amelyik szerint *a jogi előírások a morálisan kötelező elveknek csak egy részét tartalmazhatják*, tehát az elvek ennél szélesebb körben keresendők. A jogok és kötelességek körét vizslató gondolkodó embert, véleménye megformálásakor, nem elsősorban a jogi, hanem a *morális elvárások*, számos esetben ezek súlyosabb változata: a *morális kötelmek* halmaza foglalkoztatja, az ezek közötti rangsorolás köti le.

Harmadrészt elfogadásra javasolom, hogy az EU-n belüli értékek, az azok mögött felsejlő morális elvek fogadtassanak el azokban az esetekben is, amikor azt tapasztaljuk, hogy *e régió kívül* mind az EU legfontosabb értékeit, mind az azok támaszául szolgáló európai kultúrközösséget jellemző morális elveket ott és olyanok sértik meg, ahol és akik által ezek az elvek és értékek – jogon innen és túl – megsérthetők, és megsértésük a napi élettevékenység részét képezi akár tettesi, akár sértetti oldalon. Egy *européer ezek felett nem hunyhat szemet*, nem tehet úgy, mintha ehhez semmilyen szinten semmi köze nem volna.

Negyedrészt azt is láthatjuk, hogy az európai értékekre, ezek érvényesítésére, vagy épp fordítva: megsértésére (többnyire – szándékuk ellenére, az elveket mintegy „meghekkelve” – részben épp ezen értékek általuk történő megsértését akaratlanul is demonstrálandó) általában politikusok szoktak széltében-hosszában hivatkozni. Ezekkel a hamis állításokkal e sorok írója nem kíván foglalkozni, még kevésbé megnyilatkozásaiak szándékát, kiforrottságát minősíteni. Helyettük inkább Rudolf Chmelre hivatkozom, aki könyvet írt az európaiság, ezen belül különösen a közép-európaiság lényegéről.⁵ Ő úgy véli, hogy:

„A nemzet fogalma a 19. század terméke. Az egységes Európa olyan vállalkozás, amellyel éleslátó demokrata politikusok álltak elő a második világháború után, akik megértették, hogy a 20. század két totalitárius rendszere ténylegesen Európa vesztét okozhatja. Elképzeléseikben az európai integráció talán csak vágy volt, utópia, amely azonban egyre inkább reálissá vált. De talán az is igaz, amit nem sokkal halála előtt az egységes Európa gondolatának egyik atyja, *Jean Monnet* mondott: »Ha előlről kezdeném, a kultúrát venném előre.« De a szöveget és az acélt vették előre, és a kultúrára máig nem került sor. Nem véletlen, hogy éppen ebből a szférából érkeznek az Európai Unió technokrata működése elleni panaszok, miszerint nincs lelke, amely visszatükrözné a megkérdőjelezhetetlen egyetemes és individuális identitását.”⁶

⁴ Lásd: www.echr.coe.int/Documents/Convention_HUN.pdf.

⁵ Rudolf Chmel: *Egy érzelmes (közép-)európai*. Pozsony, Kalligram, 2008.

⁶ Grendel Lajos: *Egy érzelmes (közép-)európai*. Rudolf Chmel új könyvéről. *Tájékoztató*, (2008), 1. 23–25.

E gondolkör lezárásaként emlékezzünk meg Bibó Istvánról, az olykor elhallgattatott, máskor agyonidézett, és ismét más időszakban (megint) agyonhallgattott européer polihisztorról. Kukorelli István Bibó István méltatásáról készített munkájában Bibónak az 1938–1940 között kelt politikai tízparancsolat-próbálkozásáról⁷ úgy vélekedik, mint egyfajta deklarációról, amelyet egy prédikátori tehetséggel megáldott, kitűnő kodifikátor készített.

„A tízparancsolat nem kifejezetten jogi mű, bár annak is felfogható, nincs szankciója. A jóhiszemű, a közösség erejében és az emberek többségének tisztességében bízó européer credója, imádsága, személyes bibliája ez, amely valamennyiünket belülről vezérel. Azt összegzi, hogy a szabadságszerető ember számára mely alapelvek érvényesülését tartja elengedhetetlennek. Ezeket tarthatjuk mindmáig az alapvető európai értékeknek. [...] A bibói »Bill of Rights«-ból könnyen kiolvashatók, nevesíthetők az alapvető jogok. Mindenekelőtt az anyajogok; az emberi méltóság, az emberi szabadság, a diszkrimináció tilalma, az egyesülési és gyülekezési jog, a véleménynyilvánítás szabadsága, a lelkiismereti és vallásszabadság. Az alkotmányos demokrácia legfontosabb összetevői.”⁸

Kácsor Zsolt Bibó István összegyűjtött műveinek 2017-ben megjelent I. kötete⁹ bemutatása alkalmából írott munkájában hívja fel a figyelmet mindazokra az európai (européer) eszméiséghez tartozó elvekre, amelyek ebben a kötetben össze vannak gyűjtve.¹⁰

Az európai nagy társadalmi változások éveiben a „lengyel pápa” fontosnak tartotta, hogy megszólaljon. II. János Pál pápa 2003-ban *Az egyház Európában* címmel adta közre gondolatait, amelyek egy része az európaiaknak más kontinenseken élőként viselendő felelősségéről vallott nézeteit összegzi. *A szolidaritás és a béke előmozdítása a világban* elnevezésű pápai enciklikarészben Európa értékeihez a nyitottságot sorolja, hangsúlyozva, hogy:

„Európa valójában nem zárt és elszigetelt felségterület; arra rendeltetett, hogy a tengeren túl találkozzon más népekkel kultúrákkal, civilizációkkal. [...] Ezért nyitott és befogadó földrésznek kell lennie, folytatva a jelen globalizációban nemcsak a gazdasági, hanem a társadalmi és kulturális együttműködés különböző formáit is. [...] [Európának] tudnia kell, hogy a többi ország, a többi földrész bátor kezdeményezéseket vár tőle abban, hogyan lehet segíteni a szegényebb népeket fejlődésükben, társadalmuk megszervezésében, s egy igazságosabb és testvériesebb világ fölépítésében. [...] Ezen túlmenően Európának tevékenyen részt kell vennie a »szolidáris«

⁷ Huszár Tibor: *Bibó István. (Magyar Krónika)*. Debrecen, Kolonel, 1989. 257–258.

⁸ Kukorelli István: Bibó István láthatatlan alkotmánya. *Politikatudományi Szemle*, 28. (2019), 1. 7–13.

⁹ Dénes Iván Zoltán (szerk.): *Bibó István összegyűjtött írásai I. Az európai politikai fejlődés értelme*. Budapest, Kalligram, 2017.

¹⁰ Kácsor Zsolt: Egy européer hazafi öröksége. *Egyház és Társadalom*, 2017.

globalizáció megvalósításában. Ennek föltétele a szolidaritás és a hozzá kapcsolódó értékek – méltányosság, igazságosság és szabadság –, abban a meggyőződésben, hogy a piacot az államnak és a társadalom erőinek megfelelően ellenőriznie kell, az egész társadalom alapvető igényeinek kielégítése érdekében”.¹¹

Az Európai Unió értékfelfogása – elmélet és gyakorlat

Kérdés, hogy – akár csak az Európai Unió belől – mi valósul meg ezekből az értékekből? Igazodási pontnak tekinthetjük Finszter Géza álláspontját, aki úgy véli, hogy „az értékek igazságos elosztásának és a veszélyvállalásnak a felelőssége egyetemes erkölcsi értékrend kialakítását sürgeti”.¹² Finszter Heller Ágnes idézi, aki szerint „az emberi történelemben először az emberi lényeknek planetáris felelősséget kell vállalni”.¹³ Heller Ágnes élete alkonyán a vele készített interjúban¹⁴ pedig azt hangsúlyozta, hogy *hiányzik az európai alkotmány*, s emiatt akik az európai közös érdekek ellen cselekszenek, azokat nem lehet felelősségre vonni, mert nem azt mondják róluk, hogy alkotmányellenesen cselekszenek, hanem azt, hogy „az európai értékeket nem tartják be, ami egy elég elmosódott formula”. Merthogy úgy tűnik: napjainkban már a globális, és ezen belül az európai közös értékek és közös érdekek egymástól elválaszthatatlanok.

Tekintsük át, melyek volnának azok a közös európai értékek, amelyeket Heller Ágnes hiányol. Ezeket a tagállamok által mindmáig el nem fogadott *Szerződés az Európai Alkotmányról* címmel rendelkezésre álló dokumentum (közkeletű nevén: az Európai Alkotmány tervezete)¹⁵ egyértelműen rögzíti.

Az I-2. cikk *Az Unió értékei* címet viseli. Eszerint:

„Az Unió az emberi méltóság tiszteletben tartása, a szabadság, a demokrácia, az egyenlőség, a jogállamiság, valamint az emberi jogok – ideértve a kisebbségekhez tartozó személyek jogait – tiszteletben tartásának értékein alapul. Ezek az értékek közösek a tagállamokban, a pluralizmus, a megkülönböztetés tilalma, a tolerancia, az igazságosság, a szolidaritás, valamint a nők és a férfiak közötti egyenlőség társadalmában.”

¹¹ II. János Pál: A remény evangéliuma egy új Európának. I. Európa spirituális hivatása. In II. János Pál: *Az egyház Európában. II. János Pál pápa apostoli buzdítása az egyházban élő Jézus Krisztusról mint a remény forrásáról Európa számára*. Budapest, Szent István Társulat, 2003. 111–112. pontok.

¹² Finszter Géza: *A vállalható és a nem vállalható társadalmi kockázatok*. In Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.): *Pécsi határőr tudományos közlemények XV.* Pécs, Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoportja, 2014. 11.

¹³ Heller Ágnes: *A történelem elmélete*. Budapest, Múlt és Jövő, 2001. 45. Idézi Finszter (2014): i. m. 11.

¹⁴ Teczár Szilárd: Heller Ágnes: „Orbánnek ilyen a természete, ösztönösen erre törekszik”. Interjú. *Magyar Narancs*, 31. (2019), 19.

¹⁵ Lásd: https://europa.eu/european-union/sites/europaeu/files/docs/body/treaty_establishing_a_constitution_for_europe_hu.pdf.

Az I-3. cikk címe: *Az Unió célkitűzései*. A (4) bekezdés szerint:

„A világ többi részéhez fűződő kapcsolataiban az Unió védelmezi és érvényre juttatja értékeit [kiemelés: I. F.] és érdekeit. Hozzájárul a békéhez, a biztonsághoz, a Föld fenntartható fejlődéséhez, a népek közötti szolidaritáshoz és kölcsönös tisztelethez, a szabad és tisztességes kereskedelemhez, a szegénység felszámolásához és az emberi jogok, különösen pedig a gyermekek jogainak védelméhez, továbbá a nemzetközi jog szigorú betartásához és fejlesztéséhez, így különösen az Egyesült Nemzetek Alapokmányában foglalt alapelvek tiszteletben tartásához.”

Az Európai Unió Alapjogi Chartája preambulumban foglaltak szerint:

„Európa népei, az egymás közötti egyre szorosabb egység létrehozása során úgy döntöttek, hogy osztoznak a közös értékeken alapuló békés jövőben.” – majd a szöveg így folytatódik – „Szellemi és erkölcsi öröksége tudatában az Unió az emberi méltóság, a szabadság, az egyenlőség és a szolidaritás oszthatatlan és egyetemes értékein alapul, a demokrácia és a jogállamiság elveire támaszkodik. Tevékenységei középpontjába az egyént állítja, létrehozva az uniós polgárság intézményét és megteremtve a szabadság, a biztonság és a jog érvényesülésének térségét. Az Unió hozzájárul e közös értékek megőrzéséhez és továbbfejlesztéséhez, miközben tiszteletben tartja az európai népek kultúrájának és hagyományainak sokféleségét, a tagállamok nemzeti identitását és központi, regionális és helyi közhatalmi szervezetét; a kiegyensúlyozott és fenntartható fejlődés előmozdítására törekszik és biztosítja a személyek, az áruk, a szolgáltatások és a tőke szabad mozgását, valamint a letelepedés szabadságát. Ennek érdekében a társadalmi változások, a társadalmi haladás, valamint a tudományos és technológiai fejlődés fényében szükséges az alapvető jogok megerősítése e jogoknak egy chartában való kinyilvánítása útján.”

A most csak példálózó jelleggel kiemelt szövegrészeket eléggé pontosan meghatározzák, hogy egyrészt mely elveket kellene követniük az Európai Unió tagállamainak, másrészt hogy melyek azok az elvek, amelyeket az Unió tagállamai egyenként és összességükben nem tisztelnek, mert bár hosszú távon az értékeik és érdekeik egybe is eshetnének, de rövid távon a két csoport elkülönül egymástól. Ennek folytán a rövid távú érdekeik „überelik” a rövid és hosszú távon érvényes közös értékeiket. Lehet, hogy ezt felismerve nem sikerült az Unió tagállamainak a szerződést az elmúlt több mint másfél évtized alatt sem hatályba léptetni?

Béres Tamás másképp közelít az okokhoz. Megjelent könyve¹⁶ kapcsán készült interjújában¹⁷ úgy vélekedik, hogy terjedelmes tudományos művek szólnak annak magyarázatáról: bár sokan belátják, másképp kellene élni, cselekedni, ezek a felismerések nem fordulnak át tettekbe. Ebben szerinte részben kommunikációs

¹⁶ Béres Tamás: *A hálás élet művészete*. Budapest, L'Harmattan, 2017.

¹⁷ Galambos Ádám: A hálás élet művészete. Beszélgetés Béres Tamással. *Nyíregyházi Egyházmegye*, 2018. április 20.

problémák, részben a kényelemszeretet, részben a rövid távú nyereség, részben a mesterségesen fenntartott felelősség játszik szerepet. A *megoldáshoz vezető utat* keresve Béres úgy véli:

„Odáig kéne eljutni, hogy a jelenlegi, bejáratott gazdasági modelljeinket az eredményesség és hatékonyság helyett a valós szükségleteket szolgáló globális szerep újabb, igényesebb definíciói felől gondoljuk újra (pl. az efficiency helyett a sufficiency szempontjaira tekintve). Ehhez azonban ki kéne szakadni az önzésből, abból a szemléletről, ami a mai napig veszélyezteti a világot. Sajnos ma hiába tudjuk, hogy vannak jobb, kevésbé környezetterhelő technológiák és gazdasági modellek, azért még a saját haszonreményében elmegyünk a falig.”

Összegzés

Talán el kellene ismernünk, hogy az érdekek hangoztatásán túl a jelenleginél nagyobb hangsúlyt kellene hogy kapjon a *globális szolidaritás értéke*, s ehhez egy további érték interiorizálására is szükség volna: ez pedig a *tisztesség*.¹⁸

Ami nyilvánvaló: nem lehet jogi köntösbe foglalt kinyilatkoztatásokba és az általuk elfogadott állásfoglalások utólag önkényes értelmezésébe menekülő politikusok „bölcс útmutatásait” követve a semmittevés gyakorlásával megvárni azt, hogy az előttünk tornyosuló problémák majd csak megoldódnak valahogy. Ahogy ezt a „látványelemek” mellőzésével ma is sokan teszik, ki-ki a saját tudásával köteles hozzájárulni ahhoz, hogy utódaink ne egy valóban élehetetlen, hanem egy tisztességesebb világot vegyenek át tőlünk. Ehhez pedig nem csak sikerpropagandára, hanem az akut nehézségek korrekt számbavételére és elemzésére, kezelésükhöz pedig adekvát feladatmegoldások kidolgozására és megvalósítására van szükség. A *szolidaritás eszméjének lényege épp annak határtalansága*. Morálisan szolidárisnak nemcsak az „EU-n belül” lévő polgárokkal kell lennünk (bár velük se mindig vagyunk azok), hanem az azon kívül levőkkel is, s ez a szolidaritás egyaránt érvényes úgy a sokat emlegetett háború elől menekülőkre, mint a jelenlegi kapitalista globális kereskedelemben nélkülözhetetlen, ám többnyire észrevétlenül maradó gazdaságilag kizsákmányoltakra.¹⁹

¹⁸ Lásd erről például Axel Hacke: *A tisztességről nehéz időkben és arról, hogyan bánunk egymással*. Budapest, Park, 2019.

¹⁹ A témakör bővebb kifejtését lásd Irk Ferenc: *Megbüntethetetlen bűnök II. Az ember és környezete kizsákmányolásának metamorfózisa*. Miskolc, Bíbor, 2021.

Irodalomjegyzék

- Béres Tamás: *A hálás élet művészete*. Budapest, L'Harmattan, 2017.
- Chmel, Rudolf: *Egy érzelmes (közép-)európai*. Pozsony, Kalligram, 2008.
- Dénes Iván Zoltán (szerk.): *Bibó István összegyűjtött írásai 1. Az európai politikai fejlődés értelme*. Budapest, Kalligram, 2017.
- Finszter Géza: A vállalható és a nem vállalható társadalmi kockázatok. In Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.): *Pécsi határőr tudományos közlemények XV*. Pécs, Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoportja, 2014. 5–24.
- Galambos Ádám: A hálás élet művészete. Beszélgetés Béres Tamással. *Nyíregyházi Egyházmegye*, 2018. április 20. Online: www.evangelikus.hu/halas-elet-muveszete
- Grendel Lajos: Egy érzelmes (közép-)európai. Rudolf Chmel új könyvéről. *Tájékoztató*, (2008), 1. 23–25.
- Hacke, Axel: *A tisztességről nehéz időkben és arról, hogyan bánunk egymással*. Budapest, Park, 2019.
- Heller Ágnes: *A történelem elmélete*. Budapest, Múlt és Jövő, 2001.
- Huszár Tibor: *Bibó István*. (Magyar Krónika). Debrecen, Kolonél, 1989.
- Irk Ferenc: *Megbüntethetetlen bűnök II. Az ember és környezete kizsákmányolásának metamorfózisa*. Miskolc, Bíbor, 2021.
- János Pál, II.: A remény evangéliuma egy új Európának. I. Európa spirituális hivatása. In II. János Pál: *Az egyház Európában. II. János Pál pápa apostoli buzdítása az egyházban élő Jézus Krisztusról mint a remény forrásáról Európa számára*. Budapest, Szent István Társulat, 2003. 90–102. Online: <https://regi.katolikus.hu/konyvtar.php?h=34>
- Karikó Sándor (szerk.): *Európaiság. Politikai és morális kultúra*. Budapest, Áron, 2001. Online: <https://mek.oszk.hu/02000/02004/02004.htm>
- Kácsor Zsolt: Egy európeér hazafi öröksége. *Egyház és Társadalom*, 2017. Online: www.egy-hazestarsadalom.hu/2017/12/07/kacsor-zsolt-egy-europeer-hazafi-oroksege
- Kukorelli István: Bibó István láthatatlan alkotmánya. *Politikatudományi Szemle*, 28. (2019), 1. 7–13. Online: <https://doi.org/10.30718/POLTUD.HU.2019.1.7>
- Teczár Szilárd: Heller Ágnes: „Orbánnak ilyen a természete, ösztönösen erre törekszik”. Interjú. *Magyar Narancs*, 31. (2019), 19. Online: <https://magyarnarancs.hu/belpol/ez-valami-uj-119535>

Karsai Krisztina¹

THC vagy CBD? Izgalmas jogi kérdések a *French Bulldog*-ügy margójára

Bevezetés

Németh Zsolt 2019-ben ezt írja:

„A modern felfogás szerint a rendőrség akkor tölti be társadalmi szerepét, ha problémaorientált. A drogprobléma azonban csak kevésbé abban ragadható meg, hogy kábítószert használnak, annak szociális, oktatási-nevelési és egészségügyi gyökereihez kellene eljutni. A bűnüldözés csak a probléma felületét karcolgatja és miután hatalmas és bővülő kiterjedésű a jelenség, csupán ügykezelésre jut az erejéből; nem érdekli a látencia, a társadalmi valóság, sőt, a bűnmegelőzésben sem érdekelt – annál inkább bűnügyek, gyanúsítottak produkálásában. Itt különösen szembeszökő a szervezeti kultúra szorítása, az intézményi önérdek.”²

A jubiláns rövid helyzetértékelése aggasztó képként tárja elénk az egyes ügyek kezeléséből kialakult szervezeti és társadalmi lenyomatot.

Jelen tanulmányomban azt vizsgálom, hogy a CBD-származékok hazai piacának 9/11-e, azaz a 2020. szeptember 10-i rendőrségi razzia a budapesti French Bulldog üzlethelységében mennyiben felel meg a Németh Zsolt által leírt általános képnek.³ A következőkben tehát a CBD-termékek (kenderszármazékok) jogi és büntetőjogi megítéléséről teszek közzé egy rövid összefoglalást, mindezeket az uniós jogi szabályozás kontextusában is szükségképpen elhelyezve. Öszintén remélem, hogy írásom témája jubiláns érdeklődésére is számot tarthat, és örömmel olvassa majd soraimat a kötet hasábjain.

¹ Intézetvezető egyetemi tanár, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Bűnügyi Tudományok Intézete. Kapcsolat: karsai.krisztina@juris.u-szeged.hu.

² Németh Zsolt: Kábítószerügy: rendőrségi csapda. *Miskolci Jogi Szemle*, 14. (2019), 2. különszám, 2. kötet. 280.

³ Lásd: www.police.hu/hu/hirek-es-informaciok/legfrissebb-hireink/bunugyek/mindosze-20-percig-volt-nyitva-a-kabitoszert.

A razzia

A rendőrség tájékoztatása szerint:

„A Budapesti Rendőr-főkapitányság rendőrei a Készenléti Rendőrség, a Katasztrófavédelem, a NÉBIH, illetve az Országos Gyógyszerészeti és Élelmezés-egészségügyi Intézet munkatársaival együttműködve 2020. szeptember 10-én 18 órakor megjelentek Budapesten a VII. kerület Kertész utcában található egyik üzletnél, mert az üzlet úgy hirdette meg tevékenységét, hogy Magyarországon elsőként lehet cannabis virágot, marihuánát vásárolni. A BRFK nyomozói a társszervekkel közösen az éppen megnyitó üzletben kutatást tartottak és közel négy kilogramm szúrós szagú, zöld színű kábítószer-nyersanyag növényi törmelékét találtak és foglaltak le. A helyszínen alkalmazott kábítószer-teszt szerint a lefoglalt anyag THC tartalmú kábítószer volt. A rendőrök a kutatás során lefoglalták az üzlet 20 perc alatt keletkezett közel 400 ezer forintos bevételét is. A katasztrófavédelem munkatársai az üzletet az egyéb szabálytalanságok miatt ideiglenesen bezárták. A BRFK rendőrei az üzletből 15 vásárlót mintavétel céljából előállítottak, akik közül 12 embernek lett pozitív az eredménye különböző kábítószer-tesztjeinek elvégzésében. A rendőrök a lefoglalt kábítószer-nyersanyagot a Nemzeti Szakértői és Kutató Központ laboratóriumába szállították, amelyről az előzetes vegyszertan- és kémiai vélemény megállapította, hogy kábítószernek minősül. A BRFK VII. kerületi Rendőrkapitányság az üzlet két tulajdonosa ellen kábítószer-kereskedelemből adódó bűntett megalapozott gyanúja miatt indított eljárást, elszámoltatásuk folyamatban van”.⁴

A hivatalos tájékoztatással szemben a French Bulldog honlapján és egyéb közösségi média-platformjain látható, hogy CBD-termékeket és nem marihuánát reklámozott a vállalkozás, ami különösen fontos részlet, hiszen a CBD-termékek – önmagukban – nem tekinthetők kábítószernek. A weboldal szerint:

„[A] brand égisze alatt saját márkás kendermagok, édességek, ruházati és dohányzási kiegészítőket készítettünk el nektek a legnagyobb precizitással, prémium minőségben, hogy minden igényt kielégíthessünk. Termékeink az Európai Unióban hatályos szabályozásoknak megfelelően max. 0,2% THC tartalommal rendelkeznek, így azok megvásárlása, birtoklása és fogyasztása teljes mértékben legális Magyarországon és az EU teljes területén. Minden aktuálisan kapható virágzatunk THC és CBD tartalma a készlet függvényében változik, így egy adott virágfajta hatóanyaga különbözhet egymástól”.⁵

Izgalmas kérdés lehet, hogy vajon honnan került kábítószer a helyszínre, a vállalkozás jogszerűen forgalmazható termékein kívüli termékekről van-e szó? Ugyancsak

⁴ Lásd: www.police.hu/hu/hirek-es-informaciok/legfrissebb-hireink/bunugyek/mindosze-20-percig-volt-nyitva-a-kabitoszert.

⁵ Lásd: <https://thefrenchbulldog.hu>.

feszítő a kérdés, hogy a 12 pozitív eredménnyel rendelkező előállított személy kábítószer-fogyasztására nézve milyen összefüggés áll fenn az üzletben való tartózkodással: melyek voltak azok a különböző kábítószeresek, amelyekre pozitív eredményt mutatott a teszt, ezen anyagokat ott a helyszínen szerezték-e be stb. Ezek a kérdések bizonyosan megnyugtatóan választ kapnak az eljárás során, de ezt megelőzően fontos tisztázni, hogy milyen anyagok és termékek kerülhettek forgalomba egyáltalán, és hogy ezeknek a jogi megítélése miként alakul – a büntetőjogi szabályozás fényében is. A következőkben tehát először a jogi helyzetet vizsgálom meg – s bár kézenfekvő lenne a hazai joghelyzettel kezdeni –, az uniós jogra vonatkozó elemzéssel kezdem, tekintettel arra a tényre, hogy annak eredménye értelemszerűen hatással van vagy lehet a hazai alkalmazandó jogra is. Mivel nem áll rendelkezésre egészen pontos tényállás a helyszínen talált termékekről, a vizsgálatomban az észszerűen elképzelhető lehetőségeket vizsgálom meg.

THC és CBD

A THC (delta-9-tetrahidrokannabinol) és a CBD (kannabidiol) – a *cannabis sativa* növényben található két fő kannabinoid. „A kannabinoidok olyan vegyületek, amelyek a kannabinoid-receptorokon keresztül fejtik ki hatásukat. Ezek a specifikus kötőhelyek elsősorban a központi idegrendszerben találhatók, de néhány egyéb szövetben, sőt az immunrendszer elemeiben is kimutatták a jelenlétüket.”⁶ A CBD-hatóanyaggal kapcsolatosan elmondható, hogy ez a kender-növényben található kannabinoid nem pszichoaktív (szemben a THC-vel), de farmakológiai hatású.⁷ Mindkettő kannabinoid – kifejlett növény esetén – főként a virágzatban fordul elő. A kendernövény magjában nem találhatók kannabinoidok. A THC-tartalmú növény és származékai jelentős korlátozás, illetve tilalom alá esnek, akkor, ha a hatóanyag-tartalom – a kifejlett növényben vagy készítményekben meghalad egy bizonyos átlagos koncentrációt. Ennek érdekében az alacsony és a magas THC-tartalmú kendernövények közötti különbségtétel indokolt – a nemzetközi büntetőjogi, az uniós jogi és a hazai jogi szabályozásban⁸ az egyik legfontosabb paradigma ezek megkülönböztetése. A további fontos rendszeralkotó ismerveket a következő pontban mutatom be.

⁶ Az Országos Gyógyszerészeti és Élelmezés-egészségügyi Intézet állásfoglalása a kannabidiollal való tevékenységre vonatkozóan. 2018. 08. 21. Lásd: https://ogyei.gov.hu/ogyei_allasfoglalasok.

⁷ Vö. Szendrei Kálmán – Hunyadi Attila: Kannabisz, a növényi kaméleon. *Gyógyszerészet*, (2012), 2. 85–86.

⁸ Általában lásd Ignác György: A kábítószer és az új pszichoaktív anyag fogalmának aktuális jogértelmezési problémái. *Jogelméleti Szemle*, (2018), 2. 84–97.

Európai jogi kontextus

Kábítószerekkel szembeni küzdelem

Az európai jogi integrációban a kábítószerekkel kapcsolatos büntetőjogi fellépés markáns jellemzői a következők:

- a) a kábítószerekkel kapcsolatos keresleti magatartások (különösen a fogyasztás és használati célú birtokban tartás stb.) nem képezik jogi integráció tárgyát, a tagállamok saját kulturális és morális hagyományaik, felfogásuk alapján kezelik az ilyen jellegű cselekményeket;⁹
- b) ehhez képest az uniós integráció az egészségpolitika esetleges befolyásolási övezetét a drogfogyasztás káros egészségügyi hatásainak monitorozása és azok enyhítése érdekében tett intézkedések (és azok finanszírozása) körében éreztheti hatását; valamint
- c) a kábítószer-kínálati cselekmények széles körű és szigorú kriminalizálása¹⁰ valósult meg.

Ezekkel a kérdésekkel e helyütt nem foglalkozom részletesen, önmagában a kábítószer-kereskedelemre vonatkozó magyar büntetőjogi szabályozás összhangban van ezen (és más nemzetközi jogi) követelményekkel. Ami azonban alaposabb vizsgálatot igényel, az az a körülmény, ami egyébként ebben az indításként felvetett esetben is relevanciát kap: hogy mi minősül kábítószernek, és ha valami nem az, akkor egészen pontosan milyen szabályozórendszeren átjutva kerülhet kereskedelmi forgalomba?

Az Európai Unió Bíróságának mérőfldlköitélete 2020-ból

A jelenlegi uniós joghelyzet bemutatását az Európai Unió Bírósága (EUB) 2020. november 19-én hozott ítéletével¹¹ érdemes kezdeni, amely a BS, CA ellen folytatott francia büntetőeljárásban előterjesztett előzetes döntéshozatali eljárásban született. Az ügyben szereplő személyek CBD minőségének vizsgálatára szolgáló eszközök és kenderolaj forgalmazása céljából 2014-ben létrehozott társaság egykori igazgatói, amely a konkrét időszakban CBD-tartalmú folyadékot felhasználó

⁹ Vö. Sivadó Máté: Kábítószer-bűnözés. In Barabás A. Tünde (szerk.): *Alkalmazott kriminológia*. Budapest, Dialóg Campus, 2020. 475–492.

¹⁰ A tiltott kábítószer-kereskedelem területén a bűncselekmények tényállási elemeire és a büntetésekre vonatkozó minimumszabályok megállapításáról szóló, 2004. október 25-i 2004/757/IB tanácsi kerethatározat (HL 2004. L 335., 8.); Schengeni Végrehajtási Egyezmény 71. cikke.

¹¹ A C-663/18 sz. ügyben 2020. november 19-én hozott ítélet.

elektronikus cigarettát forgalmazott (2014-es elkövetés). A CBD hatóanyagot a „cannabis sativából”, vagyis a „kenderből” vonták ki, olyan fajtából, amely természetesen magas CBD-tartalommal és alacsony THC-tartalommal rendelkezik. Az e-cigarettában használt CBD-t a Cseh Köztársaságban állították elő, *cannabis sativa* növény egészének felhasználásával, amelyet szintén helyben termesztettek. A CBD-t is ez a társaság importálta Franciaországba és szerelte ki az elektronikus cigaretták patronjaiba. Miután a piacon tájékoztató kampánnyal megjelent a cég, a francia gyógyszerbiztonsági hivatal bevonásával vizsgálat indult a céggel, majd büntetőeljárás a két igazgatóval szemben. Megállapították ugyan, hogy a vizsgált termékekben található THC mértéke minden esetben a jogilag megengedett határérték alatt maradt, a 2018. január 8-i ítéletében a marseille-i büntetőbíróság megállapította, hogy a két fenti személy „a mérgező anyagokra vonatkozó szabályozás” megsértésében bűnös, akiket 18, illetve 15 hónap felfüggesztett szabadságvesztésre, valamint fejenként 10 ezer euró pénzbüntetésre ítélték. Az érintett személyek fellebbezésükben előadták, hogy a *cannabis sativa* növény egészéből származó CBD forgalmazásának tilalma ellentétes az uniós joggal, így az uniós jogot sértő módon szankcionálták az ő cselekményüket.

A fellebbezést elbíráló bíróság megállapította, hogy „kender (*cannabis sativa*), nyersen vagy megmunkálva, de nem fonva; kenderkóc és kenderhulladék (beleértve a foszlatott rongyhulladékot is)” a HR-nómenklatúra 57. árucsoportjában szerepel, amely árucsoportban a Szerződések I. mellékletére történik utalás, következésképpen azt az EUMSZ 38. cikk értelmében vett mezőgazdasági terméknek kell tekinteni, amely rendelkezés az áruk szabad mozgásán alapuló belső piacot hoz létre (36. pont). Miután megvizsgálta az esetleges kimentési okokat,¹² továbbra is az a kérdés maradt nyitva az eljáró nemzeti bíróság számára, hogy a francia korlátozás (azaz a büntetőjogi üldözés), megfelel-e az uniós jognak, és a vonatkozó uniós jog értelmezését érintően tette fel előzetes kérdéseit az EUB-nak.

Az EUB vizsgálata többlépcsős volt. Először meg kellett vizsgálnia, hogy tekinthető-e kábítószernek az így előállított CBD. Az anyagot nem tartalmazza az 1971-es pszichotróp anyagokról szóló ENSZ-egyezmény, az 1961-es egységes kábítószer-egyezmény viszont kiterjedhetne rá, az alábbi értelmezés alapján: a CBD, mivel azt egy, a Cannabis nemzetséghez tartozó növényből vonják ki, és e növény egészét használják fel, a virágzó vagy termő ágvégződéseket is beleértve, az egyezmény I. jegyzéke értelmében vett kannabiszkivonatnak,¹³ következé-

¹² Karsai Krisztina: *Az európai büntetőjogi integráció alapkérdései*. Budapest, CompLex, 2004. 134.

¹³ A „kannabisz” és a „kannabisznövény” fogalmát az egységes egyezmény 1. cikke (1) bekezdésének b) és c) pontja a következőképpen határozza meg: „a kannabisznövény bármilyen elnevezéssel jelölt virágzó vagy termő ágvégződéseit jelenti (kivéve a magokat és az ágvégződés nélküli leveleket), amelyekből a gyantát még nem vonták ki”, illetve „a »kannabisznövény« az összes

képpen az említett egyezmény 1. cikke (1) bekezdésének j) pontja értelmében vett „kábitószernek” minősül.¹⁴ Az egyezmény azonban a kannabisz fogalmához érdemi komponenst is kapcsol, méghozzá az emberi egészségre gyakorolt ártalmas hatására vonatkozó tudományos ismeretek állása szerint.¹⁵ Ennek közvetlen következménye az, hogy a konkrét esetben a felhasznált kannabisznövény virágzatának elhanyagolható mértékű THC-tartalmára figyelemmel nem tekinti kábitószernek a virágzó ágvégződéseket. Így tehát a nemzetközi egyezmény szerint a kannabisz és származékainak kábitószerként beazonosítását a megfelelő értelmezést követve a hatóanyag-tartalom befolyásolja. Amennyiben tehát a kivonás tárgyát képező növények hatóanyag-tartalma alacsony volt, az egész növény felhasználásával elkészülő CBD nem lesz kábitószer.

Ezt követően azt kellett eldöntenie, hogy hogy ez a CBD (előállítási mechanizmusát tekintve) mezőgazdasági termék-e. Az EUB megállapította, hogy mivel a kérdéses CBD-anyagot a kannabisznövény egészéből vonták ki, az nem minősíthető mezőgazdasági terméknek, az Európai Unió (EU, Unió) 1307/2013. és 1308/2013. sz. rendeletei ezekre nem vonatkoznak, tehát a mezőgazdasági termékek közös piacát létrehozó szabályokat nem lehet alkalmazni ezekre.

A következő vizsgálati lépésben az EUB megállapította, hogy egyébként ezt az anyagot jogszerűen állították elő a cseh partnereknél. Látható persze, hogy ez alapján akár az első pont szerinti vizsgálattól el is lehetett volna tekinteni, hiszen feltételezhető, hogy egy másik EU-s tagállamban sem állítanak elő „jogszerűen” kábitószer, de az EUB biztosra akart menni. A megállapításnak fontos következménye az, hogy ekként a CBD-termék az áruk szabad mozgásának uniós alapszabadsága alá esik, így annak korlátozása – amennyiben egy másik tagállamban már jogszerűen előállították és piacra került – az EUMSZ szerinti mennyiségi korlátozás vagy azzal azonos hatású intézkedés körében kaphat csak igazolást. Itt az úgynevezett közrendi kimentési okok¹⁶ jelennek meg, azaz azt kell megvizsgálni, hogy a – büntetőjogi tilalommal is ellátott – kereskedelmi korlátozást kimenti-e az EUMSZ 36. cikke szerinti valamely közérdeken alapuló indok (vagy követelmény), itt különösen a közegészség védelme. A közegészség védelme e korlátozó intézkedések körében nem abszolút jellegű, arányosnak kell lennie a korlátozásnak (a választott tagállami eszköznek) a céllal, azaz a közegészség

Cannabis nemzetséghez tartozó növényt jelenti”.

¹⁴ Vö. általában Balláné Füsster Erzsébet: A Cannabis útja az Istenek ajándékától a kábitószer tiltólistáig. In Finszter Géza – Korinek László – Végh Zsuzsanna (szerk.): *A tudós ügyész. Tanulmányok Bócz Endre 80. születésnapjára*. Budapest, HVG-ORAC, 2017. 17–27.

¹⁵ 2020 decemberében pedig az ENSZ Kábitószer-Bizottsága (CND) megszavazta, hogy az orvosi és terápiás célú kannabisz az egységes kábitószer-egyezmény (1961) IV. listájáról kerüljön le. Lásd: <https://news.un.org/en/story/2020/12/1079132>.

¹⁶ Karsai (2004): i. m. 134.

védelmével. Mivel az eljárás során megállapítást nyert, hogy az eredeti kannabisz-növény THC-tartalma nem éri el a 0,2%-ot, az EUB még azt is megállapítja, hogy a közegészség tekintetében hivatkozott valós kockázatot nem lehet pusztán hipotetikus megfontolásokra alapítani.

Mindezek alapján mondja ki azt, hogy az EUMSZ 34. és EUMSZ 36. cikket úgy kell értelmezni, hogy azokkal ellentétes az a nemzeti szabályozás, amely megtiltja egy más tagállamban jogszerűen előállított kannabidiol (CBD) forgalmazását, ha azt a *cannabis sativa* növény egészéből, és nem kizárólag a rostjaiból és magjaiból vonják ki, kivéve, ha e szabályozás alkalmas a közegészség védelmére irányuló célkitűzés megvalósításának biztosítására, és nem lépi túl az e célkitűzés eléréséhez szükséges mértéket.

Az EU piacain, értsd a tagállamokban, a forgalmazással kapcsolatosan – ezt követően – a következő lényeges kérdés merül fel: miként kerülhet jogszerűen forgalomba a termék valamely tagállamban? A CBD kivonására, illetve egyáltalán a kendernövény fogyasztási célú felhasználására nézve nincs egységesített uniós szabályozás, a tagállamok maguk határozzák meg – a fenti korlátok között –, hogy miként kontrollálják a CBD piacát.

Ez azzal a következménnyel jár, hogy míg a termesztés (a rendelet miatt) mindenütt legális,¹⁷ a kivonás nem – de láthattuk, hogy például Csehországban igen. Várható ugyanakkor, hogy az EUB döntése jelentős átrendeződést fog eredményezni ezen a területen is, elképzelhető továbbá a CBD-re vonatkozó nemzeti szabályok harmonizálása. Ez különösen fontos és járható út is lenne a CBD-hatóanyagot tartalmazó termékek legfontosabb csoportjánál, még hozzá az élelmiszerek (táplálékkiegészítők) előállításának vonatkozásában, amelyeket érintően van szektorális uniós szabályozás. (Ebben a munkában a gyógyászati célú felhasználást sem érintem.)

Új élelmiszer?

A kendernövény vagy részeinek fogyasztása az emberi (európai) társadalmakban hosszabb időre visszanyúlik, van igazolható előzménye, ami azért lényeges, mert az EU élelmiszeripari szabályozásának egyik fontos rendszeralkotó eleme az, hogy valami új élelmiszernek minősül-e, vagy sem. Új élelmiszereknek nevezzük ugyanis azokat az élelmiszereket, amelyek 1997. május 15. előtt az Unión belül nem kerültek jelentős mértékben emberi fogyasztásra (a tagállamok uniós csatlakozásának időpontjaitól függetlenül), emiatt a relatív újdonságból fakadóan biztonsági kockázatot rejthet a fogyasztásuk. Az új élelmiszerekről szóló

¹⁷ Van, ahol 0,3% a határérték, így Ausztriában és Luxemburgban.

2015/2283/EU rendelet¹⁸ felsorolja azon élelmiszer-kategóriákat, amelyek kockázatosak lehetnek az élelmiszer természetéből, szerkezetéből, felhasználási módjából vagy az alkalmazott előállítási technológiából adódóan. Emiatt az új élelmiszerek forgalomba hozatalát szigorú élelmiszer-biztonsági értékelés előzi meg, és csak ennek megfelelő eredménye esetén lehet kiadni az engedélyt a forgalmazásra. A jelen vizsgált kérdéskört illetően a kendernövény közvetlen részei nem minősülnek új élelmiszernek, azonban a CBD-hatóanyag kivonásával előállított további termékek esetében nem ez a helyzet, a kannabidiol 2019. január 17-től kezdődően új élelmiszernek¹⁹ minősül. Ez azt jelenti, hogy alkalmazni kell rá a fenti uniós rendelet szabályait, attól a nemzeti jogszabályok csak akkor térhetnek el, ha erre a rendelet felhatalmazást ad. Az új élelmiszerek forgalomba hozatala, engedélyezési rendje pontosan szabályozott a rendeletben, uniós központi hatóság (EFSA – *European Food Safety Authority*) adja ki az engedélyt. Ez azt jelenti, hogy csakis akkor lehet ilyen CBD-tartalmú terméket forgalomba hozni 2019. január 17-e után, ha és amennyiben megvan az engedély. Ennek hiányában a nemzeti szabályoktól függően lehet szankcionálni²⁰ a forgalomba hozatalt. Az Európai Bizottság 2020 folyamán – ennek ellenére – befagyasztotta az engedélyek kiadását figyelemmel arra a bizonytalanságra, hogy esetleg a CBD is kábítószernek minősülhet. Ezt a helyzetet az uniós jogban a korábban említett EUB-ítélet oldotta fel, és az Európai Bizottság be is jelentette, hogy az engedélykérelmeket szoros határidőn belül el fogja bíráltni.²¹ Az uniós rendelet egyébként 2018. január 1-jétől hatályos, a CBD, ahogy említettem, 2019. január 17-én került a listára. Ez azt jelenti, hogy 2018. január 1-je előtt a valamely tagállamban jogszerűen forgalmazott CBD-hatóanyag-tartalmú termék (ha nem kábítószer), a fentiek szerint élvezi a közös piac jogi védelmét is az elismert korlátozásokkal. Valójában a 2018. január 1. és 2019. január 17. közötti időszakban is hasonló a helyzet, hiszen amíg nem került a listára, addig bizonyosan nem volt új élelmiszernek tekintendő a CBD.

¹⁸ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2015/2283 rendelete (2015. november 25.) az új élelmiszerekről, az 1169/2011/EU európai parlamenti és tanácsi rendelet módosításáról, valamint a 258/97/EK európai parlamenti és tanácsi rendelet és az 1852/2001/EK bizottsági rendelet hatályon kívül helyezéséről (EGT-vonatkozású szöveg) 1.

¹⁹ Lásd: https://ec.europa.eu/food/safety/novel_food/catalogue/search/public/index.cfm?ascii=Cannabinoids.

²⁰ A rendelet 29. cikke szerint a tagállamok megállapítják az e rendelet rendelkezéseinek megszegése esetén alkalmazandó szankciókra vonatkozó szabályokat, és minden szükséges intézkedést megtesznek azok érvényesítése érdekében. Az előírt szankcióknak hatékonyaknak, arányosaknak és visszatartó erejűeknek kell lenniük. A tagállamok 2018. január 1-ig értesítik a Bizottságot ezekről a rendelkezésekről, valamint haladéktalanul értesítik bármely későbbi, ezeket érintő módosításról.

²¹ Lásd: <https://audiovisual.ec.europa.eu/en/video/I-199769?&lg=INT>.

A CBD e-cigarettában való felhasználása nem esik az új élelmiszerekre vonatkozó szabályozás alá, és nem minősül – jelenleg – dohányterméknek sem (mivel nincs nikotintartalma, és nem szükséges égés a „fogyasztáshoz”), ekként az általános fogyasztási cikkekkel kapcsolatos uniós keretszabályok és az esetleges tagállami szabályozás vonatkozik rá még most is, tehát az áruk szabad mozgása és a mennyiségi korlátozások (vagy azzal egyenértékű intézkedések) tilalma. További termékekben (például kozmetikumok) való felhasználásának jogi helyzetét ehhez hasonlóan lehet a szektorális szabályozások fényében feltárni.

Szeretném ismételten aláhúzni, hogy mindezek a megállapítások akkor helytállóak, ha az eredeti kendernövény, amelyből a CBD-t kivonták, alacsony THC-tartalmú egyed, s így nem tekinthető kábítószernek.

Hazai joghelyzet

Szektorális szabályozás

A kábítószer előállítására alkalmas növények termesztésének, forgalmazásának és felhasználásának rendjéről szóló 162/2003. (X. 16.) Korm. rendelet 1. § i) pontjának értelmében az alacsony THC-tartalmú kender olyan, a *Cannabis sativa* L. fajhoz tartozó rost- és magkenderfajta, amelynek tetrahidrocannabinol (THC) tartalma ténylegesen, vagy a kenderfajta állami elismerési eljárása vagy a Közösségi Fajtajegyzékbe való felvételre irányuló eljárás során végzett vizsgálatok eredménye alapján a növény légszáraz állapotú, gyökérszettől és száraktól mentes homogenizált részében nem éri el a 0,2%-ot. Ez a szabályozás összhangban van a mezőgazdasági termékpiacon közös szervezéséről és az ezekhez kapcsolódó agrártámogatási rendszerről szóló 1307/2013/EU és 1308/2013/EU rendeletekkel (a jelen joghelyzetben ezek a hatályos rendeletek), amelyek engedik (és támogatják) az alacsony THC-tartalmú kender termesztését.²²

A CBD-t tartalmazó készítmények vagy a gyógyszerhatóanyagokra vagy az élelmiszerekre vonatkozó szabályozás hatálya alá esnek (a kozmetikumokról ehelyütt nem ejtek szót). A CBD-t a kendernövényből kell értelem szerűen kivonni,²³ de a fentiek miatt nem közömbös, hogy az alapkendernövénynek a THC-tartalom szempontjából milyen tulajdonságai vannak – hiszen ez fogja meghatározni, hogy egyáltalán fel lehet-e használni CBD kivonására. Ha ugyanis

²² 162/2003. (X. 16.) Korm. rendelet a kábítószer előállítására alkalmas növények termesztésének, forgalmazásának és felhasználásának rendjéről, 3. §.

²³ A 66/2012. (IV. 2) Korm. rendelet 1. § 35. pontja kimondja, hogy kábítószer-előállításnak minősül a kannabisz, kannabiszgyanta elválasztása az azt szolgáltató kannabisznövénytől. A kannabidiol (CBD) kiválasztása tehát nem tekinthető kábítószer-előállításnak.

kábítószernek minősül (a THC-tartalom miatt), akkor hiába a CBD-re irányuló felhasználási szándék, ezt jogszerűen megtenni nem lehet.

A Korm. rendelet 11. §-a szerint az alacsony THC-tartalmú kender magját forgalomba lehet hozni, az egész növényre vonatkozó további tevékenységek engedélyhez kötöttek, és felhasználás célja szerinti ágazati jogszabályok vonatkoznak rá. A French Bulldog üzletében nyilvánvalóan fogyasztási célú forgalomba hozatalról lehet szó, így – a rendelkezésre álló információk alapján – a virágzat esetében a kendernövény származékainak forgalomba hozatalát kell vizsgálni. A hazai jogszabályok az alacsony THC-tartalmú kendernövény termesztését engedik (erről az OGYÉI [Országos Gyógyszerészeti és Élelmezés-egészségügyi Intézet] nyilvántartást vezet), azonban a kendernövény további felhasználásának szabályai attól függnének, hogy milyen célból vagy milyen célra történik a felhasználás. A fenti kormányrendelet a növény exportját, importját és transzferét szabályozza, a gyógyászati célú, az élelmiszer vagy táplálékkiegészítőként való felhasználást, az ipari (ruhaipar), illetve a kozmetikai jellegű felhasználást különböző szektorális jogszabályok tartalmazzák. Jelen esetben a fogyasztási célú (élelmiszerként vagy táplálékkiegészítőként való) felhasználás merülhet fel, hiszen – a rendelkezésre álló információk alapján – ilyen termékek forgalomba hozatala realizálódott a kérdéses üzletben.

Az alacsony THC-tartalmú kendernövény virágzata nem minősülhet tehát az újabb értelmezési gyakorlat szerint kábítószernek, ezért az engedély nélküli tevékenység nem lehet releváns sem a kábítószer-birtoklás, sem a kábítószer-kereskedelem körében. Ez a cselekmény tehát nem szubszumálható a Btk. egyik tényállása alá sem. Amennyiben a kendervirágzatok másik EU-s országból származtak, amelyben jogszerű volt az előállításuk, az esetleges előbbi szankcionálást a versenykorlátozó mennyiségi tilalmak körében kell megvizsgálni, és megállapítani, hogy az uniós követelmények (kimentési okok feltételei) fennállnak-e. Ha nem, akkor közvetlenül az EUMSZ szerződés alkalmazása – ha a rendőrségi sajtónyilatkozat szerinti kábítószer-kereskedelem gyanújából indulunk ki – az eljárás megszüntetéséhez, vádemelés után a felmentéshez kell hogy vezessen. Ezekre a termékekre legfeljebb – a fogyasztási célt tekintve – az élelmiszerekre (táplálékkiegészítőkre) vonatkozó szabályok lehetnek irányadók.

A „tisztá” CBD-készítmények esetében (tehát amellyel nem a kendernövény valamely részét dúsították), illetve a kendermagolaj CBD-vel való dúsítása esetén az időbeli hatályra tekintettel az új élelmiszerkénti forgalmazásnak az engedélyezése a jogkérdés, amit tisztázni kell. Vélelmezhető, hogy az uniós hatóság engedélye nem volt meg, mivel – ahogy említettem – az engedélyezési eljárások be voltak folytatva 2020 novemberéig.

Szemben a hivatkozott OGYÉI állásfoglalással, egészen addig, amíg a CBD nem került fel az új élelmiszerlistára, a CBD-tartalmú készítmények új élelmiszernek nem minősülhetnek. A joghelyzet feltárásához szükséges vizsgálni, hogy

volt-e valamilyen hazai szabályozás az új élelmiszerek uniós szabályozása előtt az ilyen készítményekre, figyelemmel arra, hogy a szabályozásban való tévedés esetlegesen hatással lehet az egyéni felelősségre is (lásd alább).

Az étrend-kiegészítőkről szóló EU irányelvnek megfelelően a 37/2004. (IV. 26.) ESZCSM rendelet hatályba lépésével, annak 10. §-a értelmében megszűnt az előzetes, kötelező engedélyezés. Helyette úgynevezett bejelentési (notifikációs) kötelezettség van, ami nem jelent mást, mint a termék címkéjének és egy adatlapnak a benyújtását az OGYÉI-hez, legkésőbb a termék forgalomba hozatalának napján. Az OGYÉI javaslatot tesz az étrend-kiegészítőekben alkalmazásra nem javasolt növények listájára, amennyiben azok hatóanyagainak vagy alkotórészeinek étrend-kiegészítőben történő alkalmazásuk, étrend-kiegészítőként való fogyasztásuk kockázatos lehet, tekintettel arra, hogy az étrend-kiegészítő is élelmiszer.

„A listában megtalálhatók a kender fajok (*Cannabis* sp., minden faj), melyek hajtásának, levelének, virágának felhasználása THC tartalmuk miatt étrend kiegészítőekben nem megengedett. Mindezek alapján étrend kiegészítőekben kizárólag a kendermag és annak feldolgozásával nyert termékek (pl. olaj, csíra örlemény stb.) használható fel, amennyiben a gyártó/forgalmazó a termék THC mentességét igazolja. Mivel a mag a betakarítás, feldolgozás során, a gyártósoron szennyeződhet THC-vel, csak olyan kendermag olaj alkalmazható étrend-kiegészítőekben, amelynek THC tartalma legfeljebb 10 mg/kg, és olyan egyéb kendermag készítmény, amelyben a THC maximális mennyisége nem több, mint 0,2 mg/kg. A kender alapú élelmiszer THC tartalmának megbízhatóságára vonatkozóan az élelmiszer vállalkozónak kell felelősséget vállalnia. Ezt lehet méréssel igazolni, vagy nyilatkozatot kell tenni.”

Amennyiben a nyilatkozat nem valós, különösen akkor, ha magas THC-tartalmat mutatnak ki, a büntetőjogi felelősség körében e tény felismerését külön vizsgálni kell. Azaz azt, hogy az elkövető tudta, hogy az általa forgalmazott étrend-kiegészítőt olyan kendernövényből készítették, amely kábítószernek minősül. A ténybeli tévedésnek bűnösséget kizáró jelentősége van, de ennek bizonyítása már a büntetőügyekben eljáró hatóságok feladata. A hatóanyag-tartalom objektív jelenléte nem alapozhatja meg a büntetőjogi felelősséget. Az alacsony THC-tartalmú virágzatok élelmiszerkénti használata szemben állhat az OGYÉI fenti javaslatával, de ettől még ezek nem válnak kábítószerre. A forgalmazás esetleges szankcionálása megtörténhet a következő bekezdés szerint.

2019. január 17-ét követően a CBD-tartalmú termékek uniós engedély nélküli forgalomba hozatala élelmiszerlánc-felügyeleti bírság kiszabását eredményezheti az élelmiszerláncról és hatósági felügyeletéről szóló 2008. évi XLVI. törvény 63. § (1) bekezdés *aj)* pontja értelmében.²⁴ A jogsértés objektív tényén alapuló

²⁴ A magyar kormány az Európai Bizottságnak küldött jelentésében ezt jelölte meg szankcióként. Ref.Ares (2018) 316704-18/01/2018.

bírság kiszabása²⁵ értelemszerűen független az egyes individuumok esetleges büntetőjogi felelősségétől²⁶ azt a forgalmazó vállalkozóval vagy vállalkozással szemben kell majd kiszabni. Az engedélyeztetési kötelezettség fel nem ismerése (mint szubjektív tényező) a közigazgatási jogi keretrendszerben nem releváns. A rendelet megsértése esetére a tagállamnak hatékony, arányos és elrettentő erejű szankciókat kell bevezetni, így a fenti közigazgatási bírság mellett szabálysértési felelősség is felmerülhet (immár individuálisan és bűnösségi alapon): a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről szóló 2012. évi II. törvény 238. §-a szerinti szabálysértés az élelmiszer engedély nélküli előállítás, forgalomba hozatala, amely szabálysértési pénzbírsággal és/vagy közérdekű munkával büntethető. Büntetőjogi felelősséget nem eredményezhet az engedély nélküli új élelmiszer forgalmazása.

Konkrét büntetőjogi kérdések

A jelenleg hatályos jogszabályi rendelkezések együttes alkalmazásával arra az eredményre juthatunk, hogy az esetben szereplő termékek, anyagok forgalmazása nem esik a kábítószer-kereskedelem tényállása alá. Elképzelhető természetesen, hogy az elkövetők eredeti szándéka épp az lett volna, hogy a jogszerűség kirakata mögött folytassanak magas THC-tartalmú kendernövényt vagy származékait (marihuána) érintően kriminális jellegű magatartásokat, ehhez azonban a fentiekől eltérő anyagokat kellett hogy lefoglaljon a hatóság. Ha ez megtörtént, akkor persze még az a lehetőség is fennáll, hogy az elkövetők nem voltak tudatában a kábítószer-tartalomnak. Ilyenkor a tévedés általános szabályai az irányadók. Kétségtelen tény, hogy a kábítószer-bűncselekmények körében a büntetőeljárásban eljáró hatóságok a szándékosságot – finoman szólva – nem bizonyítják túl, sőt a bizonyítási kétség terhét is legtöbbször átteszik az elkövetőkre (elkövetési mennyiség becsléssel történő megállapítása).²⁷ Ennek ellenére nem lehet mást hangsúlyozni, mint azt, hogy ha és amennyiben nem ismerte az elkövető a tényt, hogy mondjuk a CBD-olajjal átitatott kendervirágzat, amit megvételre kínált, magas THC-tartalmú, kábítószer-kereskedelem miatt nem lehet felelősségre vonni.

²⁵ 194/2008. (VII. 31.) Korm. rendelet az élelmiszerlánc felügyeletével összefüggő bírságok kiszámításának módjáról és mértékéről.

²⁶ Vö. Karsai Krisztina: *Fogyasztóvédelem és büntetőjog*. Budapest, HVG-ORAC, 2011. 19.

²⁷ Vö. 16/2018. (V. 31.) ORFK utasítás a kábítószerrel összefüggő bűncselekmények nyomozása során a Rendőrség szerveire háruló feladatokról.

Zárszó

A French Bulldog-ügyről érthetően nincs elérhető és hiteles forrásból származó további információ a folyamatban levő büntetőeljárásra tekintettel, a cég Facebook-oldala azóta inaktív, és a rendőrségi kommunikáció sem ejt szót sem az eljárás megszüntetéséről, sem esetleges vádemelési javaslatról. Ugyanakkor furcsállom, hogy – amennyiben feltételezzük a vállalkozás még mindig elérhető szeptemberi nyilatkozatainak valóságtartalmát – semmilyen további nyilatkozat, cáfolat vagy magyarázat nem jelent meg az érintett vállalkozóktól.

Tényszűkében ugyanakkor véleményt formálni az esetről nem szerencsés. Így aztán a jubiláns helyzetértékelésének helytállóságát sem lehet a konkrét esetre még megállapítani, de az világos, hogy a büntetőjogi relevancia jónéhány bizonyításra váró lényeges körülmény esetén lehet egyáltalán csak adott. Ha azonban ezek a körülmények nem adóttak, akkor Németh Zsolt megállapításai pontosan illeszkednek erre a konkrét esetre is: valójában a hatósági beavatkozás az, aminek következtében a végső soron legális CBD-termékekkel foglalkozó vállalkozás úgy jelent meg a nyilvánosság előtt, mintha valamilyen szürke vagy illegális üzletet nyitott volna, mi több, ebben az esetben a fogyasztók előállítása aránytalan beavatkozás lenne ahhoz képest, hogy a hatóság nem tudta megállapítani a helyszínen, hogy jogszerű volt-e az adott termékek forgalomba hozatala. Amennyiben ugyanis a vállalkozás az uniós jogszerű forgalomba hozatalra hivatkozik, ennek vizsgálata nem a termékek lefoglalásával történik, hanem a megfelelő dokumentumok és adatbázisok áttekintésével. A hatóság tagjainak esetleges tájékoztatatlansága a jogszerű termékek felismerésével kapcsolatosan nem vonhatja maga után a jogsértő beavatkozást és a „gyanúsítottak produkálását” – amitől Németh Zsolt nyomán is óvakodni kellene...

Bízom benne, hogy nemsokára tisztábban látunk az ügyben, s bár ez nem szokványos laudáció, de itt és most az lenne – mindannyiunk – számára a legnagyobb öröm, ha jubilánsnak mégsem lenne igaza. Azt viszont őszintén remélem, hogy a jubiláns velem együtt kíváncsian várja a további híreket erről az ügyről is.

Irodalomjegyzék

- Balláné Füsster Erzsébet: A Cannabis útja az Istenek ajándékától a kábítószer tiltólistáig. In Finszter Géza – Korinek László – Végh Zsuzsanna (szerk.): *A tudós ügyész. Tanulmányok Bócz Endre 80. születésnapjára*. Budapest, HVG-ORAC, 2017. 17–27.
- Ignác György: A kábítószer és az új pszichoaktív anyag fogalmának aktuális jogértelmezési problémái. *Jogelméleti Szemle*, (2018), 2. 84–97.
- Karsai Krisztina: *Az európai büntetőjogi integráció alapkérdései*. Budapest, CompLex, 2004.
- Karsai Krisztina: *Fogyasztóvédelem és büntetőjog*. Budapest, HVG-ORAC, 2011.
- Németh Zsolt: Kábítószerügy: rendőrségi csapda. *Miskolci Jogi Szemle*, 14. (2019), 2. különszám, 2. kötet. 276–285.
- Sivadó Máté: Kábítószer-bűnözés. In Barabás A. Tünde (szerk.): *Alkalmazott kriminológia*. Budapest, Dialóg Campus, 2020. 475–492.
- Szendrei Kálmán – Hunyadi Attila: Kannabisz, a növényi kaméleon. *Gyógyszerészet*, (2012), 2. 84–89.

Kiss Tibor¹

Miért népszerű a darknetes kábitószer-kereskedelem?

Bevezetés

Az infokommunikációs technológia és a globális hálózat fejlődésének köszönhetően az illegális kriptopiacok virágkorukat élik. A legnagyobb változás az internetes kábítószer-kínálat területén észlelhető, amely a darkwebes tranzakciók összességének 62%-át teszi ki, és évről évre emelkedik. A feketekereskedelem terjedését és népszerűsödését igazolja a Global Drug Survey 2020-as eredménye is, miszerint az elmúlt hat év időintervallumában az Amerikai Egyesült Államokban és Európában a darknetes kábítószer vásárlók száma megháromszorozódott.² Európán belül 2017 és 2018 között az Egyesült Királyságban 2825 kg kábítószer adtak el 28,2 millió euro értékben, Németországban ez idő alatt 3153 kg kábítószer értékesítettek 18,8 millió euróért, míg Hollandiában 1174 kg kábítószer kelt el 10,3 millió euró értékben a darknetes drogpiacon keresztül.³ Az európai országok marketjei közül a legtöbbet a német piacokon, viszont a jobb minőségű és drágább szereket az Egyesült Királyságban értékesítették. A romló helyzetet tovább bonyolítja, hogy az online működés által nyújtott alacsony lebukási kockázat egyre inkább vásárlásra ösztönözi azokat a felhasználókat is, akik hagyományos körülmények között nem vásárolnak kábítószeret.⁴ Nem csoda, hogy az európai tagállamok szakemberei többféle irányból próbálják vizsgálni a kölcsönös együttműködésre épülő kriminális jelenséget, majd feltárni az óriási adózatlan jövedelmet felhalmozó kiberdeviancia dinamikus emelkedésének okait. Mindezt legtöbb esetben abból a célból teszik, hogy az erről való ismeretekre építve a leghatásosabb keresletcsökkentő programokat dolgozzák ki a gyakorlati

¹ Rendőr őrnagy; adjunktus, Nemzeti Közszerológiai Egyetem Rendészettudományi Kar Kriminológiai Tanszék. Kapcsolat: kiss.tibor@uni-nke.hu.

² UNODC: *World drug report*. Vienna, UN Office on Drugs and Crime, 2020. 77.

³ EMCDDA: *European drug report 2020. Trends and developments*. Luxembourg, Office of the European Union, 2020. 67–80.

⁴ UNODC (2020): i. m. 78.

szakemberek számára. Jelen tanulmányban az internetes kábítószer-kereskedelem emelkedésének hátterében álló tényezőkről lesz szó, pontosabban arról, hogy miért előnyösebb a kínálati és a keresleti oldal szereplőinek a konszolidáltabb online értékesítési platformokat választani a kábítószer értékesítésére és beszerzésére az offline terjesztés helyett.

Az illegális szerek internetes kereskedelmének sajátosságai

Az illegális szerek internetes kereskedelmét tanulmányozó kriminológusok tudományos diskurzusaiban gyakran felmerül a kérdés, hogy mi a különbség a kábítószer internetes és a hagyományos úton történő adásvételi folyamata között, és miért válik egyre elfogadottabbá az online kínálat és megrendelés az eladó és a vásárló között. Kétségtelen, hogy a teljes kereskedelemben az internet elsősorban közvetítői funkciót tölt be, ami már önmagában is komfortosabb és kíméletesebb működési környezetet kínál a kereskedői és a vásárlói oldalon állóknak egyaránt. Ezért az elmúlt években az online drogmarketek közvetítői szerepe által indukált változások szemléltetésére számos olyan összehasonlító elemzés került napvilágra, amelyekben a kutatók a darknetes üzletet a hagyományos terjesztéshez képest jóval kockázatmentesebb tevékenységként mutatták be. A sokszor magától értetődő tudományos magyarázatok nem csupán az online kínálás és megrendelés negatívumait említik, hanem a hagyományos kereskedelemmel szemben felhozható pozitív érveket is felsorakoztatják – függetlenül attól, hogy a kábítószer-adásvétel bűncselekmény.

A vizsgálatok eredményei szerint az internet közvetítői szerepének első és legkézenfekvőbb meghatározottsága az *anonim* működés. A névtelenség a marketek kommunikációs csatornáin egységesen jellemző működési mód, aminek kettős célja van. Az egyik a hatóságoktól való védelem, a másik a résztvevők közötti azonosíthatatlanság, ami az offline kereskedelemhez képes jóval nagyobb biztonságérzetet ad minden résztvevőnek. Megjegyzendő, hogy a postai vagy más futárszolgálatok igénybevételével a darknet marketek értékesítőinek anonimitása még inkább biztosított.⁵

A darkweb közvetítői szerepének másik sajátossága az *erőszakmentességben* rejlik. Tény, hogy a hagyományos kábítószer-kereskedelem többféle származékos bűncselekménnyel jár együtt. Ezek közé tartozik az erőszak, nevezetesen

⁵ James Martin et al.: Selling drugs on darkweb cryptomarkets. Differentiated pathways, risks and rewards. *The British Journal of Criminology*, 60. (2020), 3. 566; Tim Singletary: Dark web and the rise of underground networks. In Misty Blowers (szerk.): *Evolution of cyber technologies and operations to 2035*. Cham, Springer, 2015. 114–123.

a helyi bandaháborúk, a bűnszervezetek területiális leszámolásai, a rendőrségi akciókban zajló tűzpárbajok, a terjesztőkkel szembeni támadások és még sok más erőszakos konfliktus. Nyilvánvaló, hogy az internetes teret érintő kábítószer-kereskedelem folyamatában is maradnak erőszakos események (például a kábítószerek csempészése, raktározása vagy szállítása során adódó konfliktusokban), de a folyamat egy része legalább online környezetben marad. Az erőszak nélküli működésnek az elmúlt 10 évben szemléletformáló ereje volt azokra nézve is, akik korábban az utcai terjesztésből éltek. Egyáltalán nem csoda, hogy az utcai drogterjesztők ma már egyre nagyobb számban választják az internetes hálózatok kíméletes platformjait.⁶

További sajátosságként említhető, hogy a magasabb kockázatokat magában hordozó fizikai működés hiánya átformálta a kínálói oldalon álló kereskedői *önértelmezést* is. Míg a hagyományos kábítószer-terjesztők a realitás talaján maradván tisztában vannak azzal, hogy cselekvésük súlyos deviancia, addig a drogmarketek kereskedőinek egy része – főként, akiknek nincs utcai tapasztalata – azt gondolja magáról, hogy a drogok kínálásával és a megrendelőhöz való postázásával hasznos szolgáltatást nyújt. Mindannak ellenére, hogy cselekménye büntetendőséggel tisztában van, önértelmezése szerint semmiféleképp sem deviáns résztvevő. A kutatási interjúkban megkérdezett eladók mindegyike azt vallotta, hogy a drogok káros hatásáért a vásárló a felelős, alapvetően neki kell tudnia, hogy mit rendel és mit fogyaszt el. Úgy tűnik, hogy az önhasznosságot hangsúlyozó és a felelősséget hárító intenzív *neutralizálás* a gengszterlet kézzelfogható valóságának hiánya miatt erősödött fel leginkább. Kétségkívül igaz, hogy a virtuális színtér kereskedőinek tevékenysége sokkal inkább hasonlít egy legális webmarket működtetéséhez, mint a veszélyes utcai drogterjesztéshez. A pozitív önértelmezést nagymértékben formálja a hírnévrendszer (*reputation system*), amelyben a kereskedő folyamatos értékelést kap a vásárlóktól. Minél több a pozitív visszajelzés, annál inkább érezheti az eladó a cselekvése hasznosságát. Ez viszont arra is utal, hogy az internetes kábítószer-kereskedő környezetében egyre kevésbé maradnak olyan aktorok, amelyek valóság (negatív) hatását tükrözik vissza.⁷

Az internetes kereskedelem közvetítői szerepének másik kiemelhető előnye *a felek közötti közvetlen vagy félig közvetlen kapcsolat megteremtése, valamint a költségek csökkentése és a kábítószerek minőségének megőrzése*. Ha a kábítószereket a fogyasztónak hagyományos módon a drogterjesztő palettájából kell választania, akkor olyan szerek közül vásárol, amelyek számos hagyományos szín-

⁶ James Martin: *Drugs on the dark net. How cryptomarkets are transforming the global trade in illicit drugs*. London, Palgrave Macmillan. 2014. 40.

⁷ Martin et al. (2020): i. m. 568.

téren működő közbenső állomásokon („*nods*”-ok), jutottak el a terjesztőig. Ezeken az állomásokon minden továbbítói tevékenység költsége a szerek fogyasztói árat emeli (csempészet, raktározás), ráadásul a viszonteladókhoz érkező kábítószer mennyiségét további haszonszerzés okán hígítással vagy dúsítással tovább növelik – és ezzel a minőségét csökkentik.⁸ Az internetes kereskedelmi platformok működése ezeknek az állomásoknak a jelentős részét átíveli, így tisztább és minőségibb kábítószerhez juthatnak hozzá a fogyasztók, és sokkal olcsóbban. A közvetítói funkció előnye a nehezen elérhető kábítószer árában és minőségében látszik inkább (heroin, kokain), de a többi szerek tekintetében is érezhető.⁹

A hagyományos kábítószer-terjesztők csak azokkal üzletelnek, akiket már *megismertek* (vagy ismerősök által ajánlottak), illetve csak azon a területen, ahol nem sértenek konkurens drogterjesztői érdekeket, nem túl nagy a hatóságok jelenlétével járó kockázat, és a leggyorsabban el tudják adni a szereket. A területileg behatárolt és ismeretség alapján történő kapcsolatteremtés az ügyfélkör megbízhatóságon és elővigyázatosságon alapuló korlátozását is jelenti, ami nem ok nélkül történik így. Ezzel szemben a darknet marketekben kizárt a materiális találkozás. A vevő és az eladó között a kitalált nicknéven kívül még az arcról vagy más személyes tárgyról való felismerés lehetősége sem merülhet fel. Az azonosíthatósághoz hosszú időnek kell eltelnie, és ezt a darkweb adminisztrátorai egyre kevésbé várják meg. Ehelyett nagyon jó érzékkel a középutas materializmus logikájára¹⁰ alapozva időnként bezárják a jól menő piacot és nyitnak helyette újat, kisebbet, biztonságosabbat, fejlettebb virtuális infrastruktúrával. Mindezen túl a darkneten *kiszélesedhet a kínálati portfólió is*, valamint nem kell figyelembe venni a területi korlátozásokat sem, főként, ha legális kézbesítőszolgálatok kézbesítik a kábítószereket vagy illegális gyógyszereket a fogyasztónak. Ebben a folyamatban kevésbé érvényesülnek a kábítószer terjesztésének területiális határai és elvárásai, valamint egyre több vásárlói lehetőség nyílik a termékek és a kerekedők közötti választásra.¹¹

A darkweb marketek figyelemre méltó egyediségei közé tartozik az *ügyfél-központúság*. 20 évvel ezelőtt még senki sem hitte volna el, hogy a 21. század

⁸ Alison Ritter – David Bright – Wendy Gong: *Evaluating drug law enforcement interventions directed towards methamphetamine in Australia*. Canberra, NDLERF, 2012. 35–38.

⁹ Martin (2014): i. m. 54.

¹⁰ Ebben az értelemben a középosztályú materializmus (*Middle-class' materialism: modest lifestyles and limited financial goals*) egy olyan gazdasági szempontú megfontoltságon alapuló bűnelkövetői életvezetés, ami nem a nagyobb kockázattal járó, rövid időn belüli meggazdagodást preferálja, hanem a kisebb haszonnal járó, de alacsonyabb kockázatú működést. Martin et al. (2020): i. m. 569.

¹¹ Judith Aldridge – David Décary-Héту: Hidden wholesale. The drug diffusing capacity of online drug cryptomarkets. *International Journal of Drug Policy*, 35. (2016), 7–15; Martin et al. (2020): i. m. 566.

második évtizedében kifinomult reklámbannerekkel, udvarias hozzáállással, mindenre kiterjedő tájékoztatással és igényes árukészlettel rendelkező kereskedők állnak majd a kábítószer-fogyasztók rendelkezésére az interneten. Ma már egyre inkább látszik, hogy a morózus és minden hájjal megkent terjesztőnek is szemléletváltáson kell átesnie ahhoz, hogy felvegye a versenyt a komoly ügyféltámogatottság-mérésen (NPS – *Net Promoter Score*) alapuló internetes kábítószer-kereskedelem szereplőivel. Senkit sem vonz az erőszak és a lebukás veszélye, ezért ahol lehet, minden egyes résztvevő szofisztikált utakat keres céljai elérésére. Ennek köszönhetően a hagyományos terjesztők egyre kevésbé tudnak konkurálni a darknetes kínálással és tranzakciókkal.¹²

Az online szerkereskedelem további sajátossága az adminisztrátor, a kereskedő és a vásárló közötti *felelősség- és tapasztalatomegosztás*, ami a közös érdekekben gyökerező partnerségen alapul. A decentralizált marketek működése nem képzelhető el a résztvevők (biztonság)tudatos működése nélkül. A felelősség elsősorban az anonimitás, a diszkréció és a lojalitás tengelyén fogalmazódik meg, és az íratlan vagy írott (például a *Silk Road Charter*)¹³ szabályoknak való megfelelésként értelmezhető.¹⁴ Idetartozik a név és azonosító információk nélküli kommunikáció; a minőségi szerek elküldése és a fizetése; a reális vásárlói értékelés; az adminisztrátorok *exit scam*tól mentes viselkedése, vagyis olyan *kétoldali moralitás*, amely a darknetes underground kötésszövetét testesíti meg. A felelősség megosztása a hatóságok által történő kockázatmegosztásban is megnyilvánul. Ebben az üzleti kapcsolatban a vásárlók nagyobb szerepet vállalnak az offline kockázatok átvállalásával, ami azt jelenti, hogy a kábítószereket ők veszik át a postai vagy más kézbesítőszolgálatok alkalmazottjaitól – ellentétben a hagyományos terjesztéstől.¹⁵ A tapasztalatomegosztás a felelősségmegosztásnak pusztán egy része, de mégis jó lehetőség a tájékozódásra. A hagyományos szintéren zajló kereskedelmi folyamatban a fogyasztónak kevésbé adódik lehetősége arra, hogy több oldalról és részletes tájékoztatást kapjon a fogyasztás módjáról és a szerek összetételéről, mielőtt döntést hoz a vásárlásról. Ezzel szemben a darknetes közösség fórumai a marketek kiegészítéseként arra hivatottak, hogy a résztvevők a szerekről, a szavahihető kereskedőkről vagy a megbízható postázási és átvételi

¹² Gerrit Kamphausen – Bernd Wersé: Digital figurations in the online trade of illicit drugs. A qualitative content analysis of darknet forums. *International Journal of Drug Policy*, 73. (2019), 284.

¹³ A Silk Road Charter egy olyan alapszabály volt a 2011-ben alapított kábítószermarketben, amelyben a market adminisztrátora, Dread Pirate Robert lefektette a kereskedelem küldetését, ideológiáját és a résztvevőktől várt magatartási szabályokat.

¹⁴ Martin et al. (2020): i. m. 559–578.

¹⁵ Judith Aldridge – Rebecca Askew: Delivery dilemmas. How drug cryptomarket users identify and seek to reduce their risk of detection by law enforcement. *International Journal of Drug Policy*, 41. (2017), 101–109.

módokról információt osszanak meg vagy szerezzenek. A darkweben működő tapasztalatcsere lényegében egy tanulás forrása. A tanulás nem csupán az elfogadott és hasznos életvezetés, hanem a bűnözői karrier tekintetében is nagy jelentőségű megismerési folyamat. A darkwebes közösségek fórumain azonban nem érvényesül a sutherlandi¹⁶ bűnözéstanulás teljes egésze, ugyanis ebben a folyamatban nincs bensőséges kapcsolat a résztvevők között, ennek ellenére mégis megvalósul az ismeretátszármaztatás, ami a megosztott bizalomnak tudható be.¹⁷ Az illegális szerek internetes kereskedelmében a tanulásnak van egy másik dimenziója is, amikor a marketek adminisztrátorai egy hatósági felszámolást követően tanulnak saját vagy más hibájából, és egy ellenállóbb infrastruktúrát hoznak létre. Az elmúlt években több mint 100 market bezárását követően az új marketek adminisztrátorai olyan technikai és működési változtatásokat vezettek be, amelyek stabilabbá tették a hatósági leleplezésektől, a hackertámadásoktól és az adminisztrátor csalásaitól a jelenlegi piacokat. Ilyen volt a megbízhatóság és a hírnévrendszer finomítása, a túlterhelés lehetőségének korlátozása, a fizetési rendszer fejlesztése, a market működési idejének korlátozása és a fordított üzleti logika bevezetése. Az internetes kábítószer-kereskedelem technikai környezetének változása szakadatlan alkalmazkodást követel a résztvevőktől, így a folyamatos tanulás alapvető elvárás.

A hagyományos kriminológiai elméletek mellett az online kereskedelem működésének magyarázatára már létezik egy pragmatikusabb megközelítés is. Eszerint a kínálati és a keresleti oldal két pólusát a *megosztott bizalom* tengelye köti össze, amit az infokommunikációs technológia és a globális hálózat erősített meg a résztvevők között az elmúlt évtizedekben.¹⁸ A *Silk Road* 2013-as bezárása óta tisztán látható, hogy a horizontális bizalom stabilizálódása a virtuális feketepiacok működésére jelentős hatást gyakorolt, sőt olyan önszabályozó közösségek szerveződését segítette elő, amelyek képesek külső kontroll nélkül fenntartani az illegális drogmarketeket – még a felszámolásukra hivatott hatósági nyomás ellenére is. Ez nem csupán a kínálati oldalon állók haszonszerzési igényeit, valamint a keresleti oldal szereplőinek különböző kényszerek által előidézett szükségleteit elégíti ki, hanem az anonimitás, a kontrollhiány és a megváltozott moralitás által nyújtott *szabadságvágyat* is – mindkét oldalon.¹⁹

¹⁶ Edwin H. Sutherland (1939) kilenc szempontot vázolt fel, azokat a szempontokat, amelyek a szociális tanulás folyamatában kiemelhetők, és egyben hűen tükrözik a bűnözővé válás természetét. Edwin H. Sutherland – Donald R. Cressey: *Criminology*. Philadelphia, Lippincott & Co., 1978. 80–82. Idézte Kiss Tibor: A kriminológia tudománytörténete. In Barabás A. Tünde (szerk.): *Alkalmazott kriminológia*. Budapest, Dialóg Campus, 2020. 86.

¹⁷ Kamphausen–Werse (2019): i. m. 282.

¹⁸ Rachel Botsman: *Kiben bízunk?* Budapest, Cser, 2019.

¹⁹ Martin (2014): i. m. 14–16.

Az online kábítószer-kereskedelem (keresletcsökkentésének) jövője

A jelenlegi kutatások szerint néhány évig még nem kell tartani attól, hogy az internetes kínálás teljesen kiszorítja az offline terjesztést, de az biztos, hogy fellendíti a fogyasztás intenzitását, és ami még ennél is fontosabb, megosztja a fogyasztói közönséget. Ennek lehet az egyik jól látható jele a digitális eszköz-ellátottsághoz és kompetenciákhoz kötött részvételi feltétel. A webmarketekben történő rendelés vagy ahhoz kapcsolódó más tevékenység minimális felhasználói ismereteket és angolnyelv-tudást igényel, ami egyes kábítószer-fogyasztó vagy -terjesztő esetében elég magas elvárás lehet.²⁰ Vagyis ebből már meg lehet jósolni azt is, hogy kik lesznek azok, akik az internetes platformokon kínált áruk megrendelői vagy kínálói táborába tartoznak, és ezzel szemben kik maradnak tisztán a hagyományos terep által nyújtott körülmények között. Az előbbi kategória sokkal szélesebb és heterogénebb összetételű vásárlói közösséget alkot majd az utóbbihoz képest, akiknek a száma a digitális eszközökhöz és a hálózathoz való szélesedő hozzáférés lehetőségével egyre zsugorodik. Az internetes drogvásárlók bővülő táborát vagy a még materiálisan nem érintett, de potenciális vásárlóként számításba vehetők csoportját elsősorban a különböző szinteken és színtereken is megvalósulni képes bűnmegelőzési módszerekkel lehet kíméletesen elérni, és a vásárlásról való döntésüket visszafordítani. Ebbe beletartozik a vásárló elbizonytalanítása a bizalom befolyásolásával, a kereskedői hitelesség csökkentése a hírnévrendszer demoralizálásával és a kábítószer-vásárlás kockázatának növelése a lebukási rizikó emelésével a kézbesítés szakaszában. Vagyis a kábítószer-vásárlás és -fogyasztás elleni küzdelem már vegyes szintűen zajlik, ami akkor lehet nagyon kíméletes és eredményes, ha a vásárlói bizalom befolyásolására irányul.

²⁰ Aldridge – Décary-Hétu (2016): i. m. 7–15; Angus Bancroft: *The Darknet and smarter crime*. Edinburgh, Palgrave, 2020. 104; Kamphausen–Werse (2019): i. m. 286; Martin et al. (2020): i. m. 566.

Irodalomjegyzék

- Aldridge, Judith – Rebecca Askew: Delivery dilemmas. How drug cryptomarket users identify and seek to reduce their risk of detection by law enforcement. *International Journal of Drug Policy*, 41. (2017), 101–109. Online: <https://doi.org/10.1016/j.drugpo.2016.10.010>
- Aldridge, Judith – David Décary-Héту: Hidden wholesale. The drug diffusing capacity of online drug cryptomarkets. *International Journal of Drug Policy*, 35. (2016), 7–15. Online: <https://doi.org/10.1016/j.drugpo.2016.04.020>
- Bancroft, Angus: *The darknet and smarter crime*. Edinburgh, Palgrave, 2020. Online: <https://doi.org/10.1007/978-3-030-26512-0>
- Botsman, Rachel: *Kiben bízzunk?* Budapest, Cser, 2019.
- Demant, Jakob – Silje Aanderdal Bakken – Atte Oksanen – Helgi Gunnlaugsson: Drug dealing on Facebook, Snapchat and Instagram. A qualitative analysis of novel drug markets in the Nordic countries. *Drug and Alcohol Review*, 38. (2019), 4. 377–385. Online: <https://doi.org/10.1111/dar.12932>
- EMCDDA: *European drug report 2020. Trends and developments*. Luxembourg, Office of the European Union, 2020.
- Europol: *Internet Organised Crime Threat Assessment (IOCTA) report*. The Hague, European Union Agency for Law Enforcement Cooperation, 2020.
- Kamphausen, Gerrit – Bernd Werse: Digital figurations in the online trade of illicit drugs. A qualitative content analysis of darknet forums. *International Journal of Drug Policy*, 73. (2019), 281–287. Online: <https://doi.org/10.1016/j.drugpo.2019.04.011>
- Kiss Tibor: A kriminológia tudománytörténete. In Barabás A. Tünde (szerk.): *Alkalmazott kriminológia*. Budapest, Dialóg Campus, 2020. 65–100.
- Lee, Matthew K. O. – Efraim Turban: A trust model for consumer internet shopping. *International Journal of Electronic Commerce*, 6. (2001), 1. 75–91. Online: <https://doi.org/10.1080/10864415.2001.11044227>
- Martin, James: *Drugs on the dark net. How cryptomarkets are transforming the global trade in illicit drugs*. London, Palgrave Macmillan, 2014. Online: <https://doi.org/10.1057/9781137399052>
- Martin, James – Rasmus Munksgaard – Ross Coomber – Jakob Demant – Monica J. Barratt: Selling drugs on darkweb cryptomarkets. Differentiated pathways, risks and rewards. *The British Journal of Criminology*, 60. (2020), 3. 559–578. Online: <https://doi.org/10.1093/bjc/azz075>
- Oksanen, Atte – Miller Bryan Lee – Iina Savolainen – Anu Sirola – Jakob Demant – Markus Kaakinen – Izabela Zych: Illicit drug purchases via social media among american young people. In Gabriele Meiselwitz (szerk.): *Social computing and social media. Design, ethics, user behavior, and social network analysis*. 12th International Conference, Copenhagen, Denmark, July 19–24, 2020. Part I. Cham, Springer, 2020. 278–288. Online: https://doi.org/10.1007/978-3-030-49570-1_19
- Ritter, Alison – David Bright – Wendy Gong: *Evaluating drug law enforcement interventions directed towards methamphetamine in Australia*. Canberra, NDLERF, 2012.
- Singletary, Tim: Dark web and the rise of underground networks. In Misty Blowers (szerk.): *Evolution of cyber technologies and operations to 2035*. Cham, Springer, 2015. 107–126. Online: https://doi.org/10.1007/978-3-319-23585-1_8
- Sutherland, Edwin H. – Donald R. Cressey: *Criminology*. Philadelphia, Lippincott & Co., 1978.
- UNODC: *World drug report*. Vienna, UN Office on Drugs and Crime, 2020. 67–80.

Korinek László¹

Az út nullától egyig

Németh Zsolt egyidejűleg kriminológus és rendőr. A kriminológus akkor tisztességes, ha a bűnözéshez vezető társadalmi okokra felhívja a figyelmet. A rendőr pedig akkor sikeres, ha engedelmesen követi a politika és az előjárói elvárásait. A jubiláns ezért aztán két lábon járó antagonizmus. Megpróbálta a fenti két ellentmondást összebékíteni. Az eredmény az, hogy ugyan nem lett tábornok (pedig megérdemelte volna), viszont mindig színvonalas és őszinte írárok fűződnek a nevéhez. Köszönjük!

Sikeres vállalkozóknak tulajdonítják a mondást: Csak az első milliómról ne kérdezzenek, a többit meg tudom magyarázni. A köztudatban is elterjedt – és történelmi tényeken is nyugszik – az a felfogás, amely szerint az eredeti tőkefelhalmozás nem ment és nem megy végbe legalább az erkölcsi normák megsértése, sőt gyakran a büntetőjogi szabályokba ütköző magatartások tanúsítása nélkül. Ez akár természetesnek is tekinthető, hiszen egy új gazdasági-társadalmi rend kialakulása feltételezi a korábbi emberi kapcsolatokat, így a mögöttük álló normák átalakítását, amely közvetlenül azok megsértéseként érzékelhető. Ami pedig társadalmi méretekben végbement, annak a későbbiekben az egyedi és a különös szintjén történő megértése és kezelése is szükséges, hiszen a kapitalista rendszer dinamikája nap mint nap kitermeli egyes vállalkozások fellendülését, mások bukását. Vagyis bármilyen paradoxon, a nullától egyig terjedő távolság hosszabb, mint az egytől kettőig.

Kriminológiai megközelítésben az a kérdés merül fel, hogyan viszonyuljunk a kétes eredetű, de a legitim gazdasági folyamatok részévé vált vagyonokhoz, illetőleg azok megszerzőihez? A fentiek alapján akár bele is nyugodhatnánk a hivatkozott mentegetőzésbe, hiszen a mondottak szerint az induló tőke megszerzése számos esetben kifogásolható módon történik, de ettől a gazdaság és a társadalom normális működése nem sérül, a felejtés jótékony hatással járhat.

Ez a felfogás mégsem tartható, hiszen nem feledkezhetünk meg arról, hogy a normák az igazságosság érvényesülését szolgálják. A nagy átalakulások

¹ Professor emeritus, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Kriminológiai és Büntetés-végrehajtási Jogi Tanszék; a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja.

– így a magyarországi rendszerváltozás – idején valóban anómia léphet fel, de az új hatalomnak kezdettől fogva meg kell hirdetnie azokat az értékeket, amelyek jegyében saját létjogosultságát igazolni tudja.² A nagy emberi jogi deklarációk és alkotmányok hosszú sora jelzi ennek a törekvésnek a megnyilvánulásait. Mindebből logikusan következik a valóságban lassan változó társadalmi tudat és az elvileg határozott, azonnali alkalmazást igénylő új jogrend közötti feszültség. A közhatalomnak egyetlen lehetősége van: következetesen alkalmazni – és ezzel, meg egyéb módon is mindenkinben tudatosítani – azokat a normákat, amelyek biztosítják az emberek kellő szintű együttműködését a társadalom fennmaradásához és fejlődéséhez. Ellenkező esetben legalábbis gyengül az egyéneket és közösségeiket összetartó erő, így a kormányozhatóság lehetősége is. Az értékeket kifejező normák által – ha szociológiai értelemben nem is mindig eredményesen – közvetített igazságosság tehát nem elvont eszme, hanem társadalmi létszükséglet.

A valóság nem ennyire egyszerű, még a jogalkotás és a végrehajtó hatalom működése során sem. Az elvhű közhatalmi magatartás sem mehet el odáig, hogy teljesen elszakad a realitásoktól. A súlyos törvényszegés büntetést érdemel. Az elévüléstől kezdve a kegyelemig mégis számos olyan intézmény, illetőleg megoldás van, amelyre csak azt lehet mondani: a jog enged a szigorából. Így az első millió megszerzése is megúszható, ha valami miatt a felelősségre vonásra az általános szabályok szerint nincs lehetőség. Ez is része az igazságosságnak.

Az első millió felhasználásának megakadályozása

A sikeres vállalkozások megkezdéséhez szükséges induló tőke számos esetben – bár távolról sem mindig – kétes, nem kizárhatóan bűnös eredetű. Például a privatizáció minden tekintetben – az értékekhez következetesen igazodó – tiszta megvalósítása nem lehetséges. Akárhogyan is van, Magyarországon 2020-ban már legfeljebb erkölcsi alapon lehet megkérdőjelezni a 20. század nyolcvanas éveiben megkezdődött vagyonátrendeződési folyamat következményeit. Mivel pedig a magánosítás intézményes választ adott a szocializmus időszaka alatt történt, emberi jogokat sértő – mindenekelőtt állami – tulajdonszerzésekre, ma már ezek sem tehetők jogilag kérdésessé, noha kriminológiai szempontból az igazságosság érvényesülésének a hiánya nem a jogkövető magatartást serkentő tudatot erősíti.

² Mirosław Karwat: Political values as ideas of social needs. *International Political Science Review*, 3. (1982), 2. 200.

A pénzmosás

Feltehetően a vagyoni és gazdasági viszonyok átrendeződéséből adódó anomáliák leküzdésének a lehetetlensége is szerepet játszott abban, hogy a negatív értelemben vett első milliúnak a legális szférába átemelését megakadályozni kívánó szabályozás, a pénzmosás kriminalizálása Magyarországon csak 1994-ben történt meg, holott nemzetközi szinten már a múlt század nyolcvanas éveiben megfogalmazódott hazánkkal szemben is az ilyen kodifikációra vonatkozó igény.³

Az egyébként gyakran óriási összegeket érintő manőverek nem csupán az elkövetők megbüntetésének elkerülését célozzák, hanem azt is, hogy a pénz a későbbiekben ne legyen visszakövetelhető. Megfigyelések szerint a cselekmény elkövetése tipikusan több fázisból áll, ez is nehezíti a felderítést.⁴

Hangsúlyozni kell, hogy a bűncselekmény tényállásának a megalkotása a maga közvetlenségében nem a kriminális úton szerzett vagyonnak a jogszerűen működő gazdaságba való átvitelének a megakadályozását célozta. Ezt azért érdemes kiemelni, mert egyébként a norma szövege megfelelő értelmezés hiányában akár ilyen interpretációra is alapul szolgálhat. Példaképpen említendő, hogy a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (Btk.) 2020. augusztus 21-én hatályos rendelkezései egyebek mellett a következőket tartalmazzák: pénzmosást követ el, aki büntetendő cselekményének elkövetéséből származó dolgot ezen eredetének leplezése, titkolása céljából gazdasági tevékenység gyakorlása során felhasználja, illetőleg a dologgal összefüggésben bármilyen pénzügyi tevékenységet végez, vagy pénzügyi szolgáltatást vesz igénybe.⁵ Ha tehát a tolvaj a vállalkozásába fekteti a lopott pénzt annak sikeresebb működése érdekében, akkor a leplezési, titkolási cél hiányában nem követi el a pénzmosást. Ugyanakkor tudni kell, hogy az elkövető tudatállapotának a vizsgálata, az ahhoz kapcsolódó tényállási elemek megállapítása a jogalkalmazás egyik legnehezebb feladata. A közvetlenül azonosítható magatartások – a gazdálkodás során történő felhasználás és/vagy pénzügyi tevékenység – viszont jól megragadhatók. Mivel pedig ma már lehetőség van akár leplezett eszközök alkalmazása útján is adatokat gyűjteni ténylegesen fennálló gyanú hiányában is,⁶ nagy a kísértés arra, hogy a célzat feltárására, későbbi bizonyítására titokban megfigyelik a lehetséges terhelteket. Rendeltetészerű működés esetében ez óriási problémát nem jelent, de

³ Schubauer László: A pénzmosás elleni küzdelem magyarországi büntetőjogi eszközrendszerének kialakulása, változásai és továbbfejlesztésének lehetőségei. In: Hollán Miklós – Barabás A. Tünde (szerk.): *A negyedik magyar büntetőkódex régi és újabb vitakérdései*. Budapest, MTA TK – OKRI, 2017. 344.

⁴ Szendrei Ferenc: *A pénzmosás*. PhD-értekezés. Pécs, PTE ÁJK Doktori Iskola, 2010. 24–27.

⁵ 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről, 399. § (3) bek.

⁶ 2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról – (Be.) – 340. § (1) bek.

nem valósítható meg úgy, hogy a normál gazdasági folyamatok megismerésétől távol maradjanak. Így tehát megvalósult az, amit a rendszerváltást követően hiányoltak a rendőri szakemberek: a közhatalmi védelem leplezett (régí kifejezéssel: operatív) eszközök és módszerek alkalmazásával is jelen lehet az immár magánosított vagyron működésének ellenőrzésében.

A pénzmosás tehát a mondottak szerint célzatos cselekmény. Ennek némileg ellentmond, hogy van olyan – egyébként privilegizált, de ennek elvi jelentősége nincs – tényállás is, amelynél már a gondatlanság is lehet a bűnösség alapja. Aki ugyanis a más által elkövetett büntetendő cselekményből származó dolgot használ fel a gazdálkodásában, illetőleg arra vonatkozóan bármilyen pénzügyi tevékenységet végez, vagy szolgáltatást vesz igénybe, akkor is pénzmosást követ el, ha gondatlanságból nem tud a dolog kriminális eredetéről.⁷

Ki lehet jelenteni tehát, hogy a pénzmosás tényállásának törvénybe iktatása eredetileg nem a bűnös úton szerzett pénznek a legális gazdaságba történő átáramlását volt hivatva megakadályozni, ez az elvi megközelítés azóta is érvényes. A BH 2006.5.143. számon közzétett iránymutató eseti döntésben a Szegedi Ítéltábla elvi éllel kimondta:

„[M]egjegyzí az ítéltábla azt, hogy azon ügyészégi jogértelmezés, amely az eredet-leplezési célzat nélkül is megállapíthatónak tartja a pénzmosás bűntettét, akár oda is vezethetne, hogy ha pl. egy vagyron elleni bűncselekmény során valaki készpénzt tulajdonít el és ezt a későbbiekben külföldi fizetőszközre váltja, amit egy külföldi utazás során kíván elkölteni, akkor ezzel a magatartásával megvalósítaná a pénzmosás bűntettét, ami az eredeti jogalkotói szándékkal mindenképpen ellentétes lenne.”

Ebből a határozatból persze az is kiolvasható, hogy voltak (és vannak) olyan törekvések, amelyek szakítanának a bűncselekmény leplezést szolgáló céljának a kriminalizálás és pőnalizálás alapjaként való megkövetelésétől.

Azt lehet mondani, hogy a megszerzés eltitkolása és a pénznek a gazdaságba való befektetése általában elválaszthatatlan. Mégis vannak esetek, amelyek az elvi különbséget igazolják. Megjegyzendő mindenekelőtt, hogy a kriminális úton szerzett vagyron nem feltétlenül a legális ökonómiába áramlik, az gyakran szolgálja egyéb bűnös tevékenységek (például kábítószer-kereskedelem) finanszírozását. Néha az eredet elfedése akár egyszeri, veszteséges üzlet formájában történik (például nyertes sorsjegy vásárlása felárral). Maga a tiltott úton elért gyarapodás egyes esetekben teljesen törvényes módon kerül át a normál pénzügyi folyamatok, gazdaság vérkeringésébe. Az elkobzás, vagyronelkobzás alkalmazása például ugyanezt szolgálhatja. De felvetődnek egyéb kérdések is, például a büntetőügyekben védelmet ellátó ügyvédek honoráriumát illetően.

⁷ Btk. 400. § (1) bek.

A már hivatkozott gondatlan alakzat meglehetősen jól illeszthető azon megbízási szerződésekhez, amelyek jelentős munkadíjat jelölnek meg az esetlegesen nagy vagyonekat felhalmozó terheltek védelmére.⁸

Megállapítható tehát, hogy a pénzmosás büntetőjogi szabályozása nem közvetlenül az első millió megszerzését, illetőleg megtartását hivatott megakadályozni, ténylegesen mégis számos esetben szolgálhatja ezt a kriminálpolitikai célt.

Vagyonosodási vizsgálatok, adóhatósági eszközök

Az első millió megszerzésének és felhasználásának közhatalmi ellenőrzését szolgáló másik eszköz az adóhatósági eljárás, ezen belül a vagyonosodási vizsgálatnak nevezett eszköz. A 2003. évi XCII. törvény 109. § (1) bekezdése alapján, ha az adóhatóság megállapítása szerint az adózó vagyongyarapodásával és az életvitelére fordított kiadásokkal nem volt arányban az adómentes, a bevallott és a bevallási kötelezettség alá nem eső, de megszerzett jövedelmének együttes összege, az adóhatóság az adó alapját becsléssel állapíthatta meg. Ez esetben – figyelemmel az ismert és adóztatott jövedelmekre is – az adóhatóságnak azt kellett megbecsülnie, hogy a vagyongyarapodás és az életvitel fedezetéül a magánszemélynek milyen összegű jövedelemre volt szüksége.

A vagyongyarapodás körében természetesen a vállalkozások tulajdonlása is feltárható volt, de a vizsgálatok hagyományosan az egyéni életvitelre fókuszáltak. Kriminológiai szempontból fontos megjegyezni, hogy a más eljárásokban irányadó bizonyítási szabályok helyett itt az adózónak kellett mindent hitelesen igazolnia. Ennek nyilvánvalóan volt a jogkövető magatartást megalapozó tudatra gyakorolt negatív hatása is, hiszen a hatóság elvárásainak való megfelelés érdekében előfordult például magánkölcsönökről készült dokumentumok utólagos kiállítása, de egyéb bizonyítási trükkök is felmerültek.

Az adózás rendjéről szóló, jelenleg hatályos 2017. évi CL. törvény a fentiek szerinti vagyonosodási vizsgálat intézményét már nem ismeri. Ettől eltekintve azonban az egyes adónemek – például a személyi jövedelemadó – ellenőrzése során, ugyanezen célok szolgálatában lehet alkalmazni a lényegükben változatlan módszereket.

Itt kell említést tenni azokról a manőverekről, amelyek révén formálisan törvényes úton próbálják egyesek az adófizetést elkerülni. Természetesen ilyen úton is milliók szerezhetők meg, ha nem is az első. Kriminológiailag ebben az esetben is az a kérdés, hogy magát a jelenséget hogyan ítéljük meg, annak milyen hatása van a jogkövetést megalapozó tudatra. Magyarországon az „offshore-lovagok”

⁸ Varga Judit: Pénzmosás a mindennapjainkban. *Büntetőjogi Szemle*, 4. (2015), 3. 118.

kifejezés elterjesztése azt sugallta, hogy több vállalkozó azért vitte külföldre a cégét, hogy ezáltal jelentős összegeket takarítson meg az egyébként őt terhelő adó lefaragásával. Ezt nemzetietlen magatartásnak nyilvánították, ugyanakkor hangsúlyozni kell, hogy a jogszerűség általában nem volt megkérdőjelezhető. Az Európai Bíróság a WML kontra NAV ügyben adott előzetes véleményében (C419/14) kifejtette, hogy a valós jogi tények (például a szolgáltatásnak vagy egy részének a helye) hiányában, kizárólag adóelkerülés céljából hozott gazdasági intézkedések sérthetik az uniós jogot. Ha azonban az adózónak valóságos – tehát tényleges összefüggéseken alapuló – választási lehetősége van, akkor az alacsonyabb közteherviselési kötelezettség melletti döntés jogellenesnek nem tekinthető.

A vagyonvisszaszerzési eljárás

Teljesen természetes, hogy a vagyoni következményekkel járó bűncselekmények felderítésének ki kell terjednie az okozott kár, illetőleg vagyoni hátrány miatt bekövetkezett gazdagodásra, tipikusan az elkövetőnél. Gyakran már magának az értéknek a megállapítását is segíti, ha azonosítani tudják a jogosulatlanul megszerzett javak további sorsának az alakulását. Az sem szorul bővebb magyarázatra, hogy a bűncselekmény elkövetésével elérni kívánt haszon elvonása – ha az következetesen megtörténik – elrettentő hatással van a racionálisan gondolkodó bűnözőkre. Az is nyilvánvaló, hogy a kriminális jövedelemnek a közhatalom általi elvétele közvetlen kapcsolatban áll a pénzmosással, tulajdonképpen ez utóbbi tekintetében megelőző hatást fejt ki, hiszen a kellő időben elkobzott vagyont már nem lehet mosni.⁹

A büntetőeljárás tehát lényegénél fogva kiterjed a jogellenes úton szerzett vagyon felkutatására. A szervezett bűnözés térhódításával azonban fokozott jelentőségre tett szert a haszon, és ezzel együtt az organizáció működési alapjai elleni támadás. A fő szabályként még mindig fennálló egyéni felelősség, illetőleg a maga közvetlenségében személytelen (az egyes szerepek betöltői helyettesíthetők, kellő pénzügyi háttér birtokában viszonylag egyszerűen) szervezet közötti ellentétből adódik, hogy az egyes elkövetők felderítése és megbüntetése nem feltétlenül jár együtt a kriminális együttműködés e formájának a megszűnésével. Azt lehet mondani tehát, hogy a bűnszervezetek hasznának és vagyonának az elvonása kiemelkedő szerepre tesz szert az ellenük folytatott küzdelemben. Nem elsődleges, de nem is elhanyagolható szempont, hogy a vagyonvisszaszerzési tevékenység a bűnüldözés, valamint a büntető igazság-

⁹ Marion Gradowski – Ulrich Kersten – Jörg Ziegler: *Geldwäsche, Gewinnabschöpfung*. Karlsruhe, BKA Forschungsreihe, 1997. 39.

szolgáltatás egyéb területeihez képest nem veszteséges.¹⁰ Az Európai Parlament Jogi és Emberi Jogi Bizottságának 2018. március 26-i jelentése (Doc. 14516) felhívja a figyelmet arra, hogy a bűnözőktől elvont pénz a sértettek kártalanításához szükséges alapok feltöltéséhez is segítség lehet.

Ilyen megfontolások alapján jöttek létre a kriminalitás vagyoni összefüggéseire és az illegálisan megszerzett értékek visszaszerzésére specializálódott egységek a működési alapjukat képező jogi szabályozással együtt.¹¹ 2012-től Magyarországon is kialakult a vagyonvisszaszerzésnek a büntetőeljárás rendjébe illeszkedő, de azon belül viszonylagos önállósággal működő intézménye. A Rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény 1. §-ának (1) bekezdése is az Alaptörvényben nem nevesített, de alapvető teendőként jelöli meg ezt a feladatot. Ahogyan arra Mátyás Szabolcs is rámutatott, az elvi és jogi alapok már a Csemegi-kódex óta rendelkezésre álltak, azonban a rendőri tevékenység megfelelő átalakítása valóban megkésettnek nevezhető.¹²

A visszaszerzés lényege a Be. 353. §-a szerint az elkobozható, illetőleg a vagyoneklobzás alá eső dolog, vagyon felderítése és biztosítása érdekében fogantatosítandó intézkedések összessége. Jogi szempontból érthető, hogy ez a tevékenység a vagyoni viszonyokba való közhatalmi beavatkozás megalapozását szolgálja. Kriminológiai oldalról azonban felvethető, hogy a sértettek és vagyoni érdekelték jogos igényeinek a kielégítését nem tűzte ki célul a jogalkotó.

Tény, hogy a rossz értelemben vett első millió megszerzésének vagy megtartásának komoly akadálya lehet az eredményesen működő vagyonvisszaszerzési apparátus.

Az első millió hivatalos legalizálása

Meg kell említeni, hogy az ellenőrizetlen módon megszerzett vagyon felderítése és szükség esetén visszavétele mellett olyan megoldások is léteznek, amelyek kifejezetten szentesítik a visszaéléseket, védelmet biztosítanak az induló tőke felhalmozóinak és más haszonszerző manőverek megvalósítóinak. Ezt az állami módszert adóamnesztiának nevezik, bár meg kell jegyezni, hogy nem pusztán a közterhek befizetésének elmulasztása miatti következmények alól

¹⁰ Roger Bowles – Michael Faure – Nuno Garoupa: Forfeiture of illegal gain. An economic perspective. *Oxford Journal of Legal Studies*, 25. (2005), 2. 281.

¹¹ Council of Europe: *Impact study on civil forfeiture*. Belgrade, Council of Europe Office in Belgrade, 2013.

¹² Mátyás Szabolcs: A vagyon-visszaszerzési eljárás a hazai és a közösségi jogrendben. In Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.): *Pécsi határőr tudományos közlemények XVII.* Pécs, Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoportja, 2016. 217.

mentesít – bizonyos feltételek teljesítése esetén –, hanem ténylegesen az adóalap megszerzésének a körülményeit is szentesíti.

Teljesen egyértelmű, hogy a lényegét illetően intézményes keretek között megvalósított – tehát természetesen a jogellenesség hiánya miatt sem büntethető – pénzmosást tett lehetővé az úgynevezett Stabilitás Megtakarítási Számla, amelyet a Magyarország gazdasági stabilitásáról szóló 2011. évi CXCV. törvény (azóta már hatályon kívül helyezett) 39/A §-a intézményesített. Deák Dániel szerint az adóamnesztia és a pénzmosás közötti ilyen kapcsolat általános.¹³ A számlán elhelyezett legkevesebb 5 millió forintnyi összeg származását és a korábban befizetett adó mértékét vagy megtörténtét nem vizsgálta az adóhatóság. Az eredeti szabályozás szerint a három éven belül kivett összegek után dupla kamatot kellett fizetni – de az eredetvizsgálat ekkor is elmaradt –, öt év eltelte után pedig teljes adómentesség illette meg a befizetőt. A későbbiekben enyhítettek a korai pénz-kivétel következményein is.

Az adóamnesztia elvileg és általában nem mentesít a korábban elkövetett bűncselekmény esetleges következményei alól, az lényegében csak a köztelherviséssel összefüggő deliktumok esetében biztosítja a joghátrányok elkerülését. Valójában azonban kizárja azt a lehetőséget, hogy a vagyon megszerzésének a körülményei a felhasználásból kiindulva derítsék fel. Meglehetősen furcsa, sőt álságosnak is nevezhető az a megoldás, ami szerint a befizető természetes személynek nyilatkoznia kell arról, hogy az összeg nem bűncselekményből származik. A nyilatkozatnak azonban nincs értelme, hiszen azt bárki minden következmény nélkül megteheti, mivel saját magát nem köteles vádolni.¹⁴ Egyet lehet érteni azzal, hogy az adóamnesztia-törvények több alaptörvényi követelményt is sértenek (jogegyenlőség, jogbiztonság stb.), miközben valódi garancia arra sincs, hogy az utólag korrigáló jogsértők adatai megismerhetetlenek maradnak.¹⁵

Összegzés

Az „első millió” kifejezés természetesen nem szó szerint értendő, hiszen ez az összeg a vállalkozások világában kiemelkedően magasnak nem tekinthető.

Kriminológiai megközelítésben azt lehet mondani, hogy az első millió kétes módon történő megszerzésének megakadályozásához világos és társadalmilag elfogadott értékek alapján kiépített, következetesen érvényesített normarendszerre

¹³ Deák Dániel: Adóamnesztia és részrehajló állam. *Közjogi Szemle*, 6. (2013), 3. 5.

¹⁴ 1. számú melléklet az 59/2016. (XII. 29.) NGM rendelethez, Kúria Bfv.II.158/2010/9, hivatkozva Brother Layman: Adóamnesztiák – feloldozás a bűnök alól? *Büntetőjogi Szemle*, 6. (2017), 2. 18.

¹⁵ Layman (2017): i. m. 24–27.

van szükség. Nagy társadalmi-gazdasági átalakulások idején ez nem biztosítható. Abban a közegben természetes, hogy haszonelvű megfontolások kerülhetnek előtérbe. Ilyennek tekinthető a nemzeti vállalkozói réteg kialakításának privatizációs célja. Más a helyzet a szilárd keretek között, tartós értékeket követő társadalmi és politikai háttérrel működő gazdaságban. Az igazságosság értékeken nyugvó követelményének kell előtérbe kerülnie, mivel az emberek jogkövető magatartását biztosító tudat egyébként elvárható módon formálódni nem tud. Az utilitarista megközelítés akadályozza ezt a folyamatot.

Kivételes helyzetekben az általános szabályoktól való eltérés elkerülhetetlen. A kivételesség azonban nem terjeszthető ki a konszolidált időszakokra, hiszen azzal elveszíti a minőségét: rendszeressé, megszokottá válik. Kriminológiai szempontból stabil és elfogadott értékeken nyugvó szabályozásra és jogalkalmazásra van szükség annak érdekében, hogy az embereknek a jog iránti tiszteletét megszerezzük és fenntartsuk. A haszonelvű megfontoláson alapuló kivételek törvényesítése ténylegesen az önkényt teszi lehetővé, ami enyhén szólva is csökkenti a jogtisztelő magatartásra való hajlamot.

Irodalomjegyzék

- Bowles, Roger – Michael Faure – Nuno Garoupa: Forfeiture of illegal gain: An economic perspective. *Oxford Journal of Legal Studies*, 25. (2005), 2. 275–295. Online: <https://doi.org/10.1093/ojls/gqi014>
- Council of Europe: *Impact study on civil forfeiture*. Belgrade, Council of Europe Office in Belgrade, 2013.
- Deák Dániel: Adóamnesztia és részrehajló állam. *Közjogi Szemle*, 6. (2013), 3. 1–5.
- Gradowski, Marion – Ulrich Kersten – Jörg Ziegler: *Geldwäsche, Gewinnabschöpfung*. Karlsruhe, BKA Forschungsreihe, 1997.
- Karwat, Mirosław: Political values as ideas of social needs. *International Political Science Review*, 3. (1982), 2. 198–204. Online: <https://doi.org/10.1177/019251218200300206>
- Layman, Brother: Adóamnesztiák – feloldozás a bűnök alól? *Büntetőjogi Szemle*, 6. (2017), 2. 3–34.
- Mátyás Szabolcs: A vagyon-visszaszerzési eljárás a hazai és a közösségi jogrendben. In Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.): *Pécsi határőr tudományos közlemények XVII.* Pécs, Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoportja, 2016. 215–220.
- Schubauer László: A pénzmosás elleni küzdelem magyarországi büntetőjogi eszközrendszerének kialakulása, változásai és továbbfejlesztésének lehetőségei. In Hollán Miklós – Barabás A. Tünde (szerk.): *A negyedik magyar büntetőkódex régi és újabb vitakérdései*. Budapest, MTA TK – OKRI, 2017. 343–362.
- Szendrei Ferenc: *A pénzmosás*. PhD-értekezés. Pécs, PTE ÁJK Doktori Iskola, 2010.
- Varga Judit: Pénzmosás a mindennapjainkban. *Büntetőjogi Szemle*, 4. (2015), 3. 116–124.

Kovács Gábor¹

A vezetői hatékonyság további növelésének lehetőségei

Bevezetés

Minden államban kiemelkedő jelentősége van a rendőrség tevékenységének. Az európai államok jelenkori történelmében nagy szerepet kap a rendőrség szervezete, hiszen néhány államban a közrend és a közbiztonság fenntartása jelentős nehézségekbe ütközik. A Covid-19-vírus világméretű pandémiás helyzetet okozott, ahol különböző szigorító intézkedések betartása vált szükségessé. Ebben a feladatrendszerben minden országban kiemelkedő szerepet vállalt az általános közrendet és a közbiztonságot fenntartó rendvédelmi szerv, amely hazánkban az általános feladatokat ellátó rendészeti szerv, a rendőrség.

A rendészeti felsőoktatás is átalakult, 2012-ben a létrejövő Nemzeti Közszerzési Egyetem Rendészettudományi Kara vette át a Rendőrtiszti Főiskola által végzett rendészeti felkészítési feladatokat. A Nemzeti Közszerzési Egyetem keretében az új Rendészettudományi Kar jelentős fejlődésen ment keresztül, amelynek teljes folyamatában jelentős mértékben vette ki részét Németh Zsolt rendőr ezredes úr is, aki már a jogelőd Rendőrtiszti Főiskolán betöltött vezetői beosztásaiban is jelentős munkát végezve, megteremtette a változások alapjait.

A Rendészettudományi Kar rendkívüli eredményeket ért el a rendőrtisztek korszerű felkészítése területén. A kar törzsállománya kiképez, oktat és nevel, a hallgatók viszonylatában ezek a legfőbb jellemzők, de emellett eleget tesz az egyetemi elvárásoknak, kutat, tananyagot készít és végrehajtja a hallgatók hivatásra történő felkészítését is. Ha áttekintjük a kari képzésfejlesztési dokumentumokat, akkor megállapíthatjuk azt, hogy a képzések mennyiségben és minőségben is jelentősen átalakultak, nagyobb hangsúlyt kapott a vezetői felkészítés,

¹ Rendőr dandártábornok; tanszékvezető egyetemi tanár, Nemzeti Közszerzési Egyetem Rendészettudományi Kar Rendészeti Vezetéstudományi Tanszék. Kapcsolat: kovacs.gabor@uni-nke.hu.

az alapképzések mellett létrejöttek a Rendészettudományi Kar mesterképzései, amelyek közül kiemelkedik a rendészeti vezető mesterképzés – mint általános mesterszintű rendészeti vezetői felkészítés.

Az elért eredmények mellett – természetesen – vannak még hiányosságok, vannak úgynevezett „szűk keresztmetszetek”. Mindig, mindent lehet jobban csinálni! – hangzik az intellem, ennek megfelelően a rendészeti vezetéselméleti felkészítés is tovább javítható. Hamarosan eljön az az idő, amikor a Rendészettudományi Karon végzett rendvédelmi tisztek fogják adni a rendészeti szervek felső- és középvezetői állományát, annak gerincét fogják képezni, ezért döntő fontosságú az, hogy a rendvédelmi szervek vezetőinek a felkészítése rendkívül magas színvonalon, egységes elvek és eljárások, módszerek követésével történjen. Ez az egységes alapokon nyugvó, de speciális felkészítés biztosítja azt, hogy a rendvédelmi szervezetek hatékonyan, tervszerűen tudjanak működni, amennyiben szükséges együttműködni a közös feladatok és célok teljesítésében.

A sokak által ismert Pareto-elv² szerint a tevékenységünk 20%-a biztosítja az eredményességünk 80%-át. Amennyiben ezt az elvet elfogadjuk és figyelembe vesszük, akkor önmagunkat, munkatársainkat és hallgatóinkat arra kell megtanítanunk, hogy a saját munkájuknak és szervezeti tevékenységrendszerüknek ezt a 20%-át kísérik kiemelt figyelemmel, ennek eredményeként – nagy valószínűséggel – az egyéni és szervezeti eredményességük is növekedni fog.

Hogyan növelhető a vezetés színvonala, hogyan használhatjuk eredményesen a modern vezetési módszerek szakmai fogásait?

Ebből a komplex folyamatból négy lényeges elemet emelünk ki ebben a tanulmányban:

1. a rendőri vezetővel szemben támasztott követelményeknek való megfelelés;
2. a munkatársak bevonása a feladatok végrehajtásába, a motivációjuk;
3. az intézkedések és utasítások kiadása;
4. az ellenőrzés.

Maga a vezetői tevékenység, a vezetés egy nagyobb rendszerbe illeszkedik, amelynek változásával, fejlődésével foglalkozik publikációjában Fórizs Sándor.³ Ezt a négy fő pontot kiemelten kell kezelnünk annak érdekében, hogy a vezetés színvonalát tovább tudjuk növelni, ezért tekintsük át részleteiben is!

² Lásd: www.hrportal.hu/jelentese/pareto-elv.html.

³ Fórizs Sándor: A vezetési rendszerek fejlődése a rendészeti szervek vonatkozásában, a rendészeti szervek felsőszintű irányítása. In Horváth József – Kovács Gábor (szerk.): *A rendészeti szervek vezetés- és szervezéselmélete*. Budapest, NKE RTK, 2014. 11–30.

A rendőri vezetővel szemben támasztott követelményeknek való megfelelés

Amennyiben hatékony vezetésről kívánunk beszélni, ahhoz elsősorban kiválóan felkészített vezető szükséges, akinek van valamennyi érzéke a vezetéshez, megvannak az adottságai, képességei és módszerei ahhoz, hogy idővel kiváló vezető váljon belőle. Leszögezhetjük azt, hogy a vezetővé válás egy hosszú folyamat, amelynek egyes lépésein minden vezetőnek keresztül kell mennie, ez a vezetői gyakorlatban megszerzett tudás és tapasztalat biztosítja az elméletben megtanult vezetési ismereteinek és gyakorlati módszereinek a folyamatos fejlesztését. Ideális esetben minden vezető a szervezetében a vezetési hierarchia valamelyik alsó szintjén kezdi meg vezetői karrierjét, amennyiben ott sikeres, akkor lép tovább a következő, magasabb vezetési szintre. Minden vezető egyéni vezetői célja az, hogy az éppen aktuális vezetői beosztásában sikeresen tevékenykedjen. Ehhez a sikerhez több tényező járul hozzá.

Az egyik ilyen a vezetői tekintély kivívása és megtartása. A sikerekre pályázó vezetőnek ismernie kell mindazon ismereteket, birtokában kell lennie annak a tudásnak, amely a munkájában elengedhetetlen. Ezenkívül szüksége van azokra az ismeretekre is, amelyek szélesebb látókört biztosítanak számára az egyes, a munkavégzése során előforduló különböző események értékeléséhez.

Az általános felkészültség, a tájékozottság és a műveltség elengedhetetlen vezetői tulajdonságok és egyben vezetői elvárások is. Ezek közül a szakmai felkészültség a szembetűnő, hiszen munkánkban ezt használjuk a leggyakrabban. A szakmai felkészültség az a speciális műveltség, amellyel a rendőri vezetőknek rendelkezniük kell, ismerniük kell a rendőri munka valamennyi szakterületét amellet, hogy annak egy ágában specializálják magukat.

Az elméleti felkészítés mellett a jövő rendőri vezetőiben *a hivatástudatot, a munka iránti elkötelezettséget* is kialakítjuk, majd elmélyítjük. Ez a többlet, a problémák és nehézségek megoldásának a képességét jelenti, ez az a tulajdonság, amely új távlatokat nyit a munkaterületen, amely kiemeli a rendészeti vezetőket az általános vezetők közül.

Nagyon fontos vezetői tulajdonság még *az új iránti fogékonyság*. Vezetőként kiemelt feladatunk van abban, hogy mindig keresnünk kell az újat, az új módszereket, eljárásokat, mindig a fejlesztendő területeket, a növekedést kell támogatnunk és felkarolnunk. Amennyiben modern vezetők szeretnénk lenni, és azt szeretnénk, hogy a munkánkban fejlődjünk, akkor folyamatosan előre kell tekintenünk annak érdekében, hogy idejében észlelni tudjuk az új dolgok megnyilvánulását.

A legfontosabb vezetői feladatok egyike, hogy megtaláljuk azokat a megoldásokat, amelyek a jövőben alkalmazhatók, persze ehhez rendkívül széles látókörre és arra a képességünkre van szükségünk, hogy az új dolgokat kibontakozásában is el tudjuk

képzelni. Vezetői felelősség és kötelesség az, hogy ahol az emberi munka megtakarítható, ott a modernizálás és a digitalizáció útjára kell terelni a tevékenységet.

Számos vezetői tulajdonság mellett, összefoglalásképpen megállapíthatjuk a fő követelményeket, amely abban nyilvánul meg, hogy a rendőri vezető rendelkezzen általános és szakmaspecifikus műveltséggel, hivatásából adódóan legyen elkötelezett, és legyen érzéke és igénye az új dolgok iránt, legyen befogadó, és segítse elő a fejlődést.

A munkatársak bevonása a feladatok végrehajtásába és motivációjuk

A vezetői tevékenységen igen sok múlik, hiszen a szervezet egészének a munkáját nem kizárólag a vezető végzi el, a siker a hozzá beosztott valamennyi munkatárs együttes tevékenységén alapul. Megközelítésükből kiindulva tehát, ha egy vezető megfelel azoknak a követelményeknek, amelyeket vele szemben meghatároztunk, az még nem jelenti azt, hogy az általa vezetett szervezet munkája is eredményes lesz.

A vezetési folyamat egyik alapvető kérdése a szervezési funkcióban merül ki. A szervezés keretében történik meg a feladatok megoldásához szükséges munkatársak kiválasztása, a munkateher elosztása,⁴ ezzel együtt részben a munkatársak nevelése, majd ezt követi a munkájuk, tevékenységük irányítása, majd ellenőrzése és értékelése.

Ahhoz, hogy a vezető utasításai megvalósuljanak, elsősorban az szükséges, hogy olyan munkatársakkal dolgozzunk együtt, akik a feladatokat pontosan és maradéktalanul végrehajtják. Beosztott vezetői erény az, hogy a saját hatáskörükben jelentkező, a feladatok végrehajtása során felbukkanó nehézségeket le tudják küzdeni, mernek döntéseket hozni.

Ide kívánczik egy ismeretlen ókori görög bölcs intelme: „Az okos vezető a nálánál okosabbakkal veszi magát körül és azok tanácsaival vezet.” Ez a megállapítás azt jelenti, hogy a munkatársak megválogatása és a velük való foglalkozás rendkívüli jelentőségű a vezető munkájában. A vezető kötelessége az, hogy a munkatársai közül kiválassza azokat a személyeket, akik támogatni tudják őt a vezetői munkában. A szervezet szempontjából mindenképpen hasznos, ha azt jól felkészült vezetők vezetik. Megkockáztatható az is, hogy ebben az esetben is érvényesülhet a már említett Pareto-elv. Kiemelt vezetői feladat ennek a 20%-nak a megtalálása és kiemelt motiválása annak érdekében, hogy a szervezet eredményesen működjön.

⁴ Ritecz György – Balla József – Kui László: *Kutatási összefoglaló a „Határőrizeti rendszer felülvizsgálata” címmel a Belső Biztonsági Alap terhére benyújtott és támogatást nyert pályázat keretében Csenger Határrendészeti Kirendeltségen végrehajtott kutatás eredményeiről.* Kutatási összefoglaló, 2017a.

Korábban már szó volt a vezetők neveléséről, vezetői felkészítéséről. Magának a szervezetnek, minden szintű vezetőnek alapvető érdeke az, hogy a beosztott vezetők is kifogástalanul dolgozzanak, minél nagyobb hasznára szolgáljanak a munkatársaknak és a szervezetnek. A beosztott vezetők folyamatos felkészítése és nevelése nagyon fontos feladat. A megfelelő munkatársak kiválasztása után kiemelt vezetői feladatként jelentkezik a nevelő munka, amely során a munkatársakból, beosztott vezetők közül a gondos vezetői felkészítés eredményeként előbb-utóbb kiváló vezető válhat. Ezeket a munkatársakat a közös feladatok végrehajtásában és a közös munkában lehet „felfedezni”, megismerni és a feladatok teljesítése során lehet őket tanítani, nevelni.

Fontos nevelési tényező lehet a vezetői önkritika megismerése, az önbírálatra való hajlam, amely a rendőri munkának egyik alapelemét képezheti. Nyíltan és becsületesen fel kell tárnunk saját munkánk fogyatékoságait és hibáit, mert ha ezt nem tesszük, akkor elzárjuk magunk elől az előrehaladás útját. Mint mindenben, ebben a kérdésben is a vezető legfőbb eszköze a példamutatás. A vezetőknek nem kell félniük attól, hogy a hibák beismerése csorbát ejtethet tekintélyükön, hiszen a tévedések bevallása, vagy a kijavításukra irányuló készség nemhogy csökkenti a vezető értékét, hanem inkább növeli azt. A bírálatra, önbírálatra nevelés másik fő eszköze, hogy ne hunyjunk szemet beosztottjaink apró hibái felett sem, hanem tegyük szóvá azokat. Az a vezető, aki a beosztottjai hibáit figyelmen kívül hagyja, és nem mutat rá a hibák gyökerére, rossz gyakorlatot folytat, hiszen vezetői feladat a hibák segítő szándékú feltárása és segítségadás azoknak a kiküszöbölésében. Mindezek alapján, a jó vezető a munkatársaival, beosztott vezetőivel való foglalkozást elsőrendű feladatnak tartja.

Az intézkedések és utasítások kiadása

Vezetéstudományi szempontból a vezetés általános értelemben azt jelenti, hogy a vezető folyamatosan figyelemmel kíséri a munka minden részletét annak érdekében, hogy idejében észrevegye és támogassa mindazt, ami új és élen járó, valamint annak érdekében is tevékenykedik, hogy idejében felfedje, és azonnal kiküszöbölje a hibákat. Mindezek mellett gondos és világos útmutatással lássa el mindazokat, akiket valamely feladat végrehajtásával megbíz, valamint biztosítja a kitűzött feladat végrehajtásának mindenoldalú feltételeit.

A munka megtervezése és megszervezése

Az utasítások kiadásának általában három fő formája van: az egyik forma az, amikor adatokat szolgáltatunk a munkatervek előkészítéséhez; a második módja a különböző

vezetői fórumokon kiadott utasítások, feladatok rendszere, amely rendszerint a tudomásunkra jutott hiányosságok javítására és új feladatok megoldására szolgál; az utasítások harmadik formája a konkrét események kapcsán kiadott utasítások köre.

A felsoroltak közül a legfontosabb a tervek előkészítésére irányuló utasítás, hiszen ez képezi a szervek munkájának alapját. A tervek megfelelő összeállítása és előkészítése döntő lehet egy-egy szerv tevékenységében.

A tervek elkészítésének sajátosságai

Az elkészített terveknek az a sajátos követelménye, hogy azok a valóság gondos feltárásán alapuljanak, legyenek egységesek és egymásra épülők, hiszen a hierarchikus felépítés miatt, az alsóbb szintű szervek terveinek a felsőbb vezetési szinten helyet foglaló szervezeti egységek munkaterve alapján kell elkészülnie. Az elkészített tervben kiemelt figyelmet kell szentelnünk a tevékenység fő elemeinek (döntő mozzanatainak) a megragadására, amellyel az egész szervezetünk munkáját képesek leszünk előre vinni. A tervben fontos megjelölnünk a tevékenység végrehajtásának módját és annak végrehajtási feltételeit. Végül, de nem utolsósorban meg kell jegyeznünk a terv azon speciális sajátosságát, hogy az nem lehet megváltoztathatatlan. Ez azt jelenti, hogy az elkészített terven lehet javítani, hiszen az a lezárásakor meglévő állapotot tükrözi, ezzel szemben az új körülmények, az új információk, megkövetelik a terv folyamatos karbantartását, tökéletesítését. Természetesen a terv megváltoztatására csakis az a szerv jogosult, aki a tervet elkészítette, illetve jóváhagyta.

Ahhoz, hogy alaposan megismerjük az előttünk álló feladatokat, alaposan ismernünk kell szervezetünk eddigi eredményeit és fennálló hiányosságait. Fel kell használnunk a vezetői munkánk eddigi tapasztalatait, fel kell ismernünk az időszakonként előre várható ismétlődő feladatok rendszerét, valamint az alárendelt szervek tevékenységének sajátosságait.

Mindezek ismeretében készíthetjük elő terveinket. Fontos megállapítás az, hogy a tervekben lehetőleg minden olyan feladat végrehajtását szerepeltetni kell, amelyek meghatározók egy-egy adott munkaterületen. Hibás az a vezetői gyakorlat, hogy minden apró részletet szerepeltetünk a tervben. A vezetőnek állandóan fejlesztenie kell azt a képességét, hogy meg tudja különböztetni a fontos és kevésbé fontos feladatokat.

A terv elkészítésénél igen fontos követelmény, hogy a terv reális legyen. Ez azt jelenti, hogy alaposan fel kell mérni erőforrásainkat, figyelembe kell venni a lehetőségeket.

A munkatervvel szemben támasztott fontos követelmény az, hogy ellenőrizhető legyen, vagyis mentes legyen az általános meghatározásoktól, az konkrét határidőket, feladatokat és felelősöket tartalmazzon. Határidők megszabásánál helyes

leszögezni azt, hogy sem túl rövid határidőket, sem pedig túlságosan hosszúakat ne szerepeltessünk. A rövid határidő veszélyeztetheti a munka minőségi elvégzését, a túl hosszú határidő pedig indokolatlanul elnyújtja a munkafolyamatot.

A munkaterv munkapéldányát meg kell ismertetni azokkal, akik a tervet végrehajtják. Meg kell hallgatni javaslataikat, és ha szükséges, akkor azok alapján módosításokat kell végrehajtani. A terv megvalósításának mozgósító erejét csak úgy biztosíthatjuk, hogy annak készítésében részt vesznek azok is, akiknek azt majd végre kell hajtani, ezzel is biztosítható, hogy az alárendelt szerv vezetői a tervet magukénak tekintsék. A jóváhagyott tervet meg kell valósítani! Ennek fontos vezetési eszköze a rendszeresen végrehajtott munkaértekezletek rendszere. A munkaértekezlet legyen rövid, azon csak a szükséges személyek vegyenek részt.

A munkaértekezletek levezetése

A munkaértekezletek szabályos időközönként követik egymást. Az értekezleten általában a szerv vezetője értékeli a legutóbbi vezetői fórum óta eltelt időszak eredményeit, az esetleges hiányosságokat. Útmutatást nyújt az eredmények megtartására, és a jelentkező problémák vezetői megoldására, a munkaterv alapján feladatot szab a következő időszakra. Helyes módszer az, hogy a munkaértekezleten egy-egy munkatárs, beosztott vezető, időszakonként beszámol az általa és szervezete által elvégzett munkáról, az elért eredményekről. Ezeket a beszámolókat vezetőként minden esetben értékeljük úgy, hogy az elért eredményeket hangsúlyozzuk, de ha szükséges, akkor legyünk kellően kritikusok is, de ne legyünk bántók.

Az értekezletek időtartama nem határozható meg pontosan, hiszen az függ annak témájától, a résztvevők számától és egyéb számos körülménytől. Megállapíthatjuk azt, hogy nem szerencsés a túlságosan hosszúra nyújtott értekezlet. Helyes vezetői módszer az, hogy az értekezlet, ha lehet, mindig pozitívummal záródjon, még akkor is, ha azon az előforduló hiányosság is szóba került.

Az írásbeli utasítások

Vezetői munkában számbelileg az utasítások kiadásának ez a fajtája fordul elő legtöbbször. Utasításokat adunk ki az alárendelt szervezetek felé, és azt gondolhatjuk, hogy ezzel az utasítással a legtöbb hiányosságot meg tudjuk oldani. Az írásbeli utasítások modern formája az e-mail-üzenet. Kezdő vezetőként azt hihetjük, hogy ha egy e-mailt elküldünk, akkor azzal minden elrendezettnek tekinthető. Ha ezt gondoljuk, akkor téves úton járunk. Követendő vezetői módszer az, ha az írásbeli utasítást szóbeli közléssel is kiegészítjük, utánajárunk annak, hogy

az írásban meghatározottakat a munkatársak hogyan hajtották végre. A legjobb utasítás is csupán papíron leírt szöveg marad abban az esetben, ha nem kísérik figyelemmel annak végrehajtását. Ezt pedig az ellenőrzéssel érhetjük el.

Az ellenőrzés

Az ellenőrzést vezetőként nem hanyagolhatjuk el. Az ellenőrzés végrehajtása túlmutat azon, hogy csak a kiadott utasítás végrehajtását ellenőrizze. Amikor a vezető ellenőriz, akkor nemcsak az ellenőrzött szervezetet, hanem saját magát is, a vezetési rendszerét is ellenőrzi. A vezetőnek érdemes megfontolnia, hogy hogyan gondolkodhat másként a szerepéről, és az ellenőrzés funkciójával hogyan oldhatja meg azokat a jövőbeli kihívásokat, amelyekkel szervezeti szinten találkozik. Hogyan lehet majd agilis és gyors, amikor a helyzetet kezelni szükséges, és intézkedést kell tenni, döntést kell meghozni.⁵ Az ellenőrzés során megláthatjuk azt, hogy a kiadott intézkedések helyesek-e, megállják-e azok a helyüket a gyakorlati tevékenység során.⁶

Az ellenőrzés nemcsak javítja az ellenőrzöttek tevékenységét, segíti őket a hiányosságok kiküszöbölésében, hanem a végrehajtásának tapasztalataival gazdagítja, ezen keresztül javítja is a vezető munkáját. Ebből kifolyólag a vezető a szervezeti megfelelés érdekében nemcsak a követelményeket hangolja össze a racionális tervekkel és a szervezet végső céljaival, hanem a különböző tevékenységek integrálásán keresztül a megfelelőséget is biztosítja.⁷

Összegzés

A rendőri vezetők feladatrendszere rendkívül összetett, minden vezetőnek egyéni felelőssége az, hogy szakmailag továbbfejlessze magát úgy, hogy méltó legyen a soron következő magasabb vezetői beosztásra. Az egyéni vezetői siker összefonódik a szervezeti sikerrel, ezért az egész rendőrség szempontjából elengedhetetlen a vezetés színvonalának további emelése, fejlesztése, amelyhez vélhetően hozzájárulnak az itt leírtak.

⁵ Kovács István: *Klasszikus vezetési funkciók a parancsuralmi rendszerben: (állományvédelmi) ellenőrzés és korrupciómegelőzés a helyi és területi rendvédelmi szervek körében*. Budapest, NKE, 2018.

⁶ Ritecz György – Balla József – Kui László: *Kutatási összefoglaló a „Határőrizeti rendszer felülvizsgálata” címmel a Belső Biztonsági Alap terhére benyújtott és támogatást nyert pályázat keretében Gyula Határrendészeti Kirendeltségen végrehajtott kutatás eredményeiről*. Kutatási összefoglaló, 2017b.

⁷ Kovács István: *Elektronikus ellenőrzés: dokumentáltság, mint alapelv a Weber féle bürokratikus rendszerben*. In Kovács István (szerk.): *A digitális világ hatása a rendészeti szervek vezetés-irányítási folyamataira*. Budapest, Magyar Rendészettudományi Társaság, 2020. 27–42.

Irodalomjegyzék

- Fórizs Sándor: A vezetési rendszerek fejlődése a rendészeti szervek vonatkozásában, a rendészeti szervek felsőszintű irányítása. In Horváth József – Kovács Gábor (szerk.): *A rendészeti szervek vezetés- és szervezésmélete*. Budapest, NKE RTK, 2014. 11–30.
- Kovács István: *Klasszikus vezetési funkciók a parancsuralmi rendszerben: (állományvédelmi) ellenőrzés és korrupciómegelőzés a helyi és területi rendvédelmi szervek körében*. Budapest, NKE, 2018.
- Kovács István: Elektronikus ellenőrzés: dokumentáltság, mint alapelv a Weber féle bürokratikus rendszerben. In Kovács István (szerk.): *A digitális világ hatása a rendészeti szervek vezetés-irányítási folyamataira*. Budapest, Magyar Rendészettudományi Társaság, 2020. 27–42.
- Ritecz György – Balla József – Kui László: *Kutatási összefoglaló a „Határőrizeti rendszer felülvizsgálata” címmel a Belső Biztonsági Alap terhére benyújtott és támogatást nyert pályázat keretében Csenger Határrendészeti Kirendeltségen végrehajtott kutatás eredményeiről*. Kutatási összefoglaló, 2017a.
- Ritecz György – Balla József – Kui László: *Kutatási összefoglaló a „Határőrizeti rendszer felülvizsgálata” címmel a Belső Biztonsági Alap terhére benyújtott és támogatást nyert pályázat keretében Gyula Határrendészeti Kirendeltségen végrehajtott kutatás eredményeiről*. Kutatási összefoglaló, 2017b.

Kovács Gábor¹

Az egységes Európai Forenzikus Tudományos Térség (EFSA–2020) megvalósítása – illúzió vagy realitás?

Bevezetés

A határon átnyúló bűncselekmények számának jelentős emelkedésével,² a növekvő terrorveszély árnyékában³ egyre nagyobb az uniós intézmények igénye a másik tagországban beszerzett bizonyítási eszközök, adatok cseréje,⁴ illetve azok kölcsönös felhasználhatósága iránt. A szervezett bűnözés kontinenseken is átnyúló kiterjedése a nemzetállamokat új együttműködési formák bevezetésére és elmélyítésére készíti. Ez a felismerés egyáltalán nem új keletű, hiszen a hazai kriminalisztika kiváló művelője, Kertész Imre közel 20 évvel ezelőtt írt soraiban vázolta ezt a jövőképet:

„Az Európai Unióban egyre gyakrabban fognak előfordulni olyan büntető- és polgári eljárások, amelyek több országra kiterjedő ügyekben folynak, az érdekeltek között különböző állampolgárságú személyek is találhatók – ez egyre inkább szükségessé teszi a szakértői vizsgálatok szabványosítását. A véleményeknek »csereszabatosaknak« kell lenniük, elsősorban az alkalmazott vizsgálati és ellenőrzési módszerek megbízhatósága alapján.”⁵

Kertész Imre már ekkor rögzítette, hogy a büntető eljárásjogi bizonyítás uniós harmonizációja először a szakértői bizonyítás területén jelent majd kihívást, illetve ezen a területen válik egyre sürgetőbbé az egységes módszertan kimunkálása

¹ Tanszékvezető egyetemi tanár, Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar Bűnügyi Tudományok Tanszék. Kapcsolat: gkovacs@sze.hu.

² Gábor Kovács – Péter Nyitrai: The fight against financing terrorism. New challenges and developments in Hungarian Law. *Acta Juridica Hungarica*, 55. (2014), 3. 236.

³ Hautzinger Zoltán: A terrorizmus elleni küzdelem idegenjogi eszközei. In Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.): *Modernkori veszélyek rendészeti aspektusai. Pécsi Határőr Tudományos Közlemények* 16. Pécs, Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoportja, 2015. 203.

⁴ Gábor Kovács – Klára Nagy: The Treaty of Prüm in the past and in the present. The regulation of biometric data exchanges in the EU. In Éva Keller (szerk.): *AAP 2015 programme and abstract book: 24th International Meeting on Forensic Medicine Alpe–Adria–Pannonia, Budapest, 2015. 07. 01 – 07. 03.* Budapest, Expert Quality, 2015a. 56.

⁵ Kertész Imre: Igazságügyi szakértők az európai jogközelítés útján. *Magyar Jog*, 49. (2002), 1. 21.

és a közös garanciális szabályok megalkotása, holott még az Európai Unió sem szembesült a jelenlegi problémákkal, és hazánk is messze állt a csatlakozástól. Tehát, amennyiben megoldást keresünk a problémára, azt az eljárásjogon belül elsősorban szakértői bizonyítás körében találhatjuk meg.

A fenti alapvetés szerint alkotta meg az Európai Unió Tanácsa (Tanács) 2011-ben az „Európai Forenzikus Tudomány 2020” elképzelést (*European Forensic Science Area* – EFSA–2020),⁶ amellyel egy speciális és egységes európai forenzikus tudományos térséget kíván létrehozni. A koncepció szerint 2020-ig el kellett volna érni, hogy az EU tagállamaiban a forenzikus adatok gyűjtésével, feldolgozásával, felhasználásával kapcsolatos eljárások egyenértékű minimumszabványok alapján történjenek. Jelen írás azt vizsgálja, hogy mindebből mi valósult meg, és mi valósítható meg a jövőben.

Európai uniós egységesítési törekvések a büntető anyagi és eljárásjogban

Általánosságban elmondható, hogy a bűnügyi együttműködés az állam szuverenitása következtében csak korlátozott lehet; a kooperáció, a koordináció és az egységesítés szintje természetesen alatta marad a belső jogban tapasztalhatónak. Az Európai Unió ezeket a kereteket tágítja, és tereli részben vagy akár teljesen új útra a bűnözés elleni közös fellépést.⁷ Bizonyosra vehető, hogy Európában a nemzeti keretek közé szorított büntető igazságszolgáltatás ideje lassan lejár, és új korszak kezdődik – a büntetőjogi rendszerek egymásmellettsége és átjárhatósága megváltozott.⁸ A büntetőjog európaizálódásának tényét mutatja, hogy az uniós országok – és az oda csatlakozni szándékozók – büntető jogalkotása, kriminálpolitikája, bűnüldözési gyakorlata nem kizárólagosan a nemzeti szempontok alapján, hanem az európai standardokra figyelemmel fejlődik.⁹ Az új kihívások, mint az idegenforgalommal és a migrációval¹⁰ összefüggő kriminalitás, csak erősítik az egységesítés amúgy is régóta napirenden lévő koncepcióját, és sürgetik a megoldások keresését, kimunkálását.¹¹

⁶ Lásd: www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/jha/126875.pdf.

⁷ Polt Péter: *Az Eurojust és az európai ügyész. Tendenciák, kérdések, alternatívák és lehetőségek.* Habilitációs tézisek. Budapest, PPKE JÁK, 2016. 3.

⁸ Karsai Krisztina: *Az európai büntetőjog alapkérdései.* Budapest, KJK–KERSZÖV, 2004. 239.

⁹ Hans-Jörg Albrecht: A büntetőjog európaizálása és a belső biztonság Európában. *Belügyi Szemle*, 48. (2000), 3. 17.

¹⁰ Vö. Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.): *Tanulmányok a „Biztonsági kockázatok – rendészeti válaszok” című tudományos konferenciáról. Pécsi Határőr Tudományos Közlemények XV.* Pécs, Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoport, 2014.

¹¹ Vö. Kőhalmi László: Európai biztonság vagy az egységes európai büntetőjog víziója. In Hautzinger Zoltán (szerk.): *Tanulmányok a „Magyar Határellenőrzés – Európai Biztonság” című tudományos konferenciáról. Pécsi Határőr Tudományos Közlemények III.* Pécs, Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoportja, 2004. 83–95.

Az anyagi büntetőjog európaizálása¹² mellett talán még hangsúlyosabb a büntető eljárásjog – azon belül kifejezetten a bizonyítás területének – lehetőség szerint minél nagyobb mértékű harmonizálása, például a bizonyítási eszközök szabad konvertálhatósága.¹³ Az egyre átjárhatóbb büntetőeljárési rendszerek ellenére még ma is nagyon gyakori jelenség, hogy egy uniós tagállamban lefolytatott büntetőeljárásban azért nem használható fel egy másik tagállam nyomozó hatósága által beszerzett bizonyítási eszköz, mert annak beszerzésére vonatkozó szabályok nem ismertek, vagy ha ismertek, akkor éppen nem azonosak annak az államnak az eljárásjogi szabályaival, amelyben fel kívánnák használni azokat. Előfordul az is, hogy nem ellenőrizhetők az adott bizonyítási eszközök megszerzésének, összegyűjtésének körülményei, így nem dönthető el, hogy azok egyáltalán megfeleltek-e az azt felhasználni hivatott tagállam által elfogadott, kötelezően alkalmazandó standardoknak.

A bizonyítási eljárás egy formalizált eljárás, amelynek szereplői minden lépésükkel a jog, az állam és a társadalom érdekeit szem előtt tartva funkcionálnak. Tehát, mindezekből következően a bizonyítási eszközök megszerzésére és bizonyítékok értékelésére vonatkozó szabályanyag kiemelt jelentőségű, lényegében az igazságszolgáltatási funkció alkotmányos sine qua nonja. A modern kriminalisztikai eszközök bizonyítékként való felhasználásának pedig egyre növekvő jelentősége van a büntetőeljárásban.¹⁴

Kezdeti lépésként az Európai Közösség Tanácsa 2000. május 29-én rendeletet fogadott el a bírósági és bírósági eljáráson kívüli iratok átadásáról, az adatok cseréjéről,¹⁵ és célul tűzték ki az Európai Igazságügyi Hálózat létrehozását is.¹⁶ Ezzel bizonyos adatcsere megindulhatott, és a részes országok igazságszolgáltatása ezáltal közvetlenül megismerhette a másik ország bizonyítási eszközeit, illetve a bizonyítási eljárások szabályait. Valójában éppen ez hívta fel a figyelmet a szakértői módszertan és a szakértői bizonyítás különbségeire, ezáltal az eljárási garanciák eltérő súlypontjaira. A Kertész Imre által megfogalmazott „csereszabotosság” elérése, azaz a szakvélemények, illetve

¹² Gábor Kovács: New instruments in the general part of the New Criminal Code. In Péter Smuk (szerk.): *The transformation of the Hungarian legal system 2010–2013*. Budapest, CompLex – Wolters Kluwer, 2013b. 389.

¹³ Ursula Nelles: Europäisierung des Strafverfahrens – Strafprozessrecht für Europa? *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft (ZStW)*, 109. (1997), 4. 730.

¹⁴ Kovács Gábor: Igazságügyi szakértők ártértékelődő szerepe a büntetőeljárásban. In Bihari Mihály – Patyi András (szerk.): *Ünnepi kötet Szalay Gyula tiszteletére, 65. születésnapjára*. Győr, Universitas-Győr, 2010. 310.

¹⁵ A Tanács 1348/2000/EK rendelete (2000. május 29.) a tagállamokban a polgári és kereskedelmi ügyekben a bírósági és bíróságon kívüli iratok kézbesítéséről.

¹⁶ 98/428/JHA: Joint Action of 29 June 1998 adopted by the Council on the basis of Article K.3 of the Treaty on European Union, on the creation of a European Judicial Network.

a szakértői bizonyítás eredményeinek kölcsönös elismerése azonban további lépéseket követel.

Az államok közötti akadálytalan információcsere, a bizonyítékok kölcsönös elismerése és a másik tagállam által lebonyolított szakértői vizsgálatok, bizonyítási eljárások iránti kölcsönös bizalom erősítése érdekében az Unió korábban is több lépést tett. A Tamperei Program deklarálta, hogy az Európai Unióban a büntetőügyekben folytatott igazságügyi együttműködés alapja a *kölcsönös elismerés*. A kölcsönös elismerés elvének első konkrét megvalósulása az európai elfogatóparancs volt, amelynek célja a tagállamok közötti kiadatás eltörlése és annak az igazságügyi hatóságok közötti átadás rendszerével való felváltása.¹⁷

A terrorizmus növekvő veszélye és a határon átnyúló bűnözés növekedése indokolta DNS-profilok, az ujjnyomatadatok, és a gépjármű-nyilvántartási adatok kölcsönös átadásáról szóló, 2008. június 23-i 2008/615/IB, illetve 2008/616/IB prűmi határozatok megalkotását.¹⁸ Témánk szempontjából kiemelt jelentőségű, hogy a Prűmi Határozat rögzíti elsőként, hogy csak akkor lehet eredményes az adatcserén alapuló együttműködés, ha az adatok egységesek, azonos szempontok szerint rendszerezettek. Ez pedig csak szabványokkal, szabványosított eljárásokkal érhető el.

A forenzikus adatok tagállamok közötti feldolgozására, felhasználására és átadására vonatkozó előírások egyenértékűségének kialakításában az Európai Szabványügyi Bizottság (*Comité Européen de Normalisation* – CEN), valamint az Igazságügyi Szakértői Intézetek Európai Hálózata (*European Network of Forensic Science Institutes* – ENFSI)¹⁹ kapott kiemelkedő szerepet. Előbbi a CEN/TC 419 Projekt Értekezlet keretében²⁰ a forenzikus eljárások egységesítésével, azaz egységes szabályok kidolgozásával, a bűncselekmény helyszínén folytatott helyszíniszemle-tevékenységgel, továbbá a bűnjelkezeléssel, azok dokumentációjával foglalkozik. Utóbbi pedig a minőségi minimumkövetelmények kidolgozását, a nemzetközi együttműködés elősegítését és a forenzikus közösség jelentős rendszerszintű igényeinek azonosítását célozta meg.

¹⁷ Az Európai Unió Tanácsa által elfogadott, az európai elfogatóparancsról és a tagállamok közötti átadási eljárásról szóló 2002/584/IB. kerethatározat (Kerethatározat) (6) és (10) preambulumbekezdései.

¹⁸ Gábor Kovács – Klára Nagy: Data exchange between criminal records in the EU. In Secretariat of the EAFS 2015 Conference (ed.): *7th European Academy of Forensic Science Conference. Abstract Book*, European Academy of Forensic Science, 2015b. 756.

¹⁹ Lásd: <http://enfsi.eu/documents/reports-and-plans>.

²⁰ Lásd: https://standards.cen.eu/dyn/www/?p=204:7:0:::FSP_ORG_ID:956162&cs=12B-1BE75D1F5D53FABCE6B0479DD6A8BB.

Az „Európai Forenzikus Tudomány 2020” koncepció

A fenti előzményeket követően a Tanács 2011-ben megalkotta az „Európai Forenzikus Tudomány 2020” elképzelésről, és azon belül egy Európai Forenzikus Tudományos Térség létrehozásáról és a forenzikus tudomány európai infrastruktúrájának fejlesztéséről szóló következtetéseit.²¹ Az EU Tanácsa ezzel egyértelműen kinyilvánította, hogy 2020-ig egy speciális európai forenzikus tudományos térséget kíván létrehozni. A koncepció szerint a forenzikus adatok gyűjtésével, feldolgozásával, felhasználásával kapcsolatos eljárások egyenértékű minimumszabványok alapján zajlanak majd, amelyek elősegítik és eredményesebbé teszi a köztük és a büntető igazságszolgáltatási rendszer többi szereplője közötti együttműködést.²²

E dokumentum hangsúlyozza, hogy a forenzikus tudomány jelentős mértékben hozzájárulhat a bűnüldözés hatékonyabbá és eredményesebbé tételéhez, a bűnmegelőzéshez és a bűnözés elleni küzdelemhez. Elősegítheti a tagállamok bűnüldöző hatóságai közötti szorosabb együttműködést úgy, hogy egyúttal tiszteletben tartja az emberi jogokat, az alapvető szabadságokat és a jogállamiság alapelveit. Emlékeztet a dokumentum arra is, hogy a forenzikus eljárások útján nyert adatok cseréje (például biometrikus adatok) kiemelt szerepet játszik a bűnüldözésben és a bűncselekmények megelőzésében. Hangsúlyozza, hogy a tagállamoknak támogatniuk kell a bűnüldözés szempontjából releváns információk szabad áramlását, illetve ki kell bővíteniük és meg kell erősíteniük azt. A dokumentum és így a koncepció legfontosabb célkitűzése, hogy a forenzikus adatok gyűjtésére, feldolgozására, felhasználására és átadására vonatkozó tagállami előírások, a szakértői vizsgálati eredmények, forenzikus adatok elismerése terén erősítsék a bizalmat. Ennek módja az, hogy az előírásokat átláthatóvá teszik, és így megállapítható, hogy melyek azok a közös minimumfeltételek, amelyek mellett a forenzikus adatok elfogadhatók. Természetesen a nyomozó hatóságoknak és az igazságszolgáltatásnak megfelelő biztosítékot kell kimunkálni, hogy az általuk használt adatok megfelelnek a minőségi előírásoknak és az egyenértékűségi kritériumoknak.

Az EFSA–2020 koncepció további prioritásokat is megjelöl: a) a forenzikus tudományos együttműködés támogatása a tagállamok között; b) a tagállamokban végzett forenzikus tudományos tevékenység minőségének fenntartása és javítása; c) célja, hogy segítséget nyújtson a tagállamok számára olyan megoldások kidol-

²¹ Lásd: www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/jha/126875.pdf.

²² Kovács Gábor: Gondolatok az Európai Forenzikus Tudomány 2020 elképzeléséről. In Patyi András – Lapsánszky András (szerk.): *Rendszerváltás, demokrácia és államreform az elmúlt 25 évben. Ünnepi kötet Verebélyi Imre 70. születésnapja tiszteletére*. Budapest, Wolters Kluwer, 2014. 340.

gozásához, amelyek ösztönzik a saját büntető igazságszolgáltatási rendszereik és az igazságügyi szakértők közötti szorosabb együttműködést.

A koncepció a tagállamok és a szabványügyi bizottság számára tételesen felsorolja azokat a feladatokat is, amelyeket az ENFSI-vel és az Európpal együttműködve kell megvalósítani:

- a forenzikus tudománnyal foglalkozó intézetek és laboratóriumok akkreditációja;
- az igazságügyi szakértők képzettségére vonatkozó minimumkövetelmények betartása;
- közös kézikönyvek, útmutatók kidolgozása a „helyes gyakorlatról”, és azok beépítése a forenzikus laboratóriumok mindennapi munkájába;
- szaktudás felmérése és a nemzetközi együttműködést fejlesztő kompetenciák erősítése;
- minőségi minimumkövetelmények alkalmazása a bűncselekmények helyszínén végzett tevékenység, valamint a bizonyítékoknak a bűncselekmény helyszínétől a tárgyalóteremig tartó kezelése kapcsán;²³
- a bűnüldözés keretében végzett forenzikus tevékenységek egyenértékűségének elismerése, hogy a technikai és minőségbeli különbségek okán semmisenek nyilvánított bizonyítékok miatt ugyanazt a feladatot ne kelljen többször is elvégezni, illetve hogy jelentősen csökkenjen a határokon átnyúló komponenssel rendelkező bűncselekmények feldolgozási ideje;
- az optimális közös módszerek megkeresése a forenzikus adatbázisok létrehozásával, frissítésével és használatával kapcsolatban;
- a forenzikus tudomány legújabb eredményeinek felhasználása a terrorizmus, a szervezett bűnözés elleni küzdelemben;
- forenzikus ismeretterjesztés, különösen a bűnüldözési és igazságszolgáltatási személyzet megfelelő oktatása és képzése;
- kutatási és fejlesztési projektek a forenzikus infrastruktúra továbbfejlesztésének elősegítésére.

Nem vitatható, hogy a felsorolt célok és feladatok rendkívül fontosak, előremutatók. Így azt várnánk, hogy az EU tagállamaiban 2011 után nyomban megindult a koncepció megvalósításával kapcsolatos stratégiai tervezés, elemzés. Sajnos úgy tűnik, ez nem így történt, vagy, ha a munka kezdeti lépéseinek tervezése megkezdődött, annak hivatkozható, írásos nyomát jelen sorok szerzője nem találta. Néhány tudományos közleményen kívül a 2011–2019 között eltelt

²³ Kovács Gábor: A helyszíni szemle normatív szabályozásának igénye és lehetőségei a büntető-eljárásban. In Szoboszlai-Kiss Katalin – Deli Gergely (szerk.): *Tanulmányok a 70 éves Bihari Mihály tiszteletére*. Győr, Universitas-Győr, 2013a, 292.

nyolc évben nem található irodalmilag hivatkozható dokumentum arra nézve, hogy a 2011-ben életre hívott EFSA–2020 koncepció egyébként jól átgondolt – és bőséges – feladatsorát elkezdték volna feldolgozni.²⁴ A folyamatokat a migrációra és a terrorfenyegetettségre megoldást kereső, belső biztonságról szóló 2015. július 16-i tanácsi következtetések az egyes elemek megvalósítását valamelyest gyorsították. Ennek köszönhetően megindult az ENFSI keretében a munkacsoportok szervezése. Azaz a tervezés a Tanács 2011-es következtetése után négy év késéssel kezdődött csak meg, ennek megfelelően a várt eredményt 2020-ra nem hozta meg.

Az Európai Unió Tanácsának cselekvési terve az európai igazságügyi szakértői együttműködési térség létrehozására irányuló lépésekről

A megújított belső biztonsági stratégiájáról szóló 2015. június 16-i tanácsi következtetések és az európai biztonsági stratégia²⁵ megállapítása szerint az igazságügyi szakértők munkája döntő fontosságú a büntetőeljárás lefolytatása szempontjából. A dokumentum a szakértői bizonyítási eszközök dinamikus felértékelődésére hívta fel a figyelmet, és kiemelte, hogy a szakértői vizsgálati eredményeknek attól függetlenül hitelt érdemlőnek kell lenni, hogy a vizsgálat mely országban történt.

Az EU tagállamainak 2016. január 26-án Amszterdamban tartott informális miniszteri ülésén²⁶ kiterjesztették az igazságügyi szakértői vizsgálati eredmények és a szakértői nyilvántartásokban szereplő adatok cseréjét. (Kiemelten a lőfegyverek és lőszeres, a robbanóanyagok, valamint a kábítószeres vonatkozásában.) Majd, 2016. június 13-án, a Tanács jóváhagyta az európai igazságügyi szakértői együttműködési térség létrehozására irányuló cselekvési tervét.²⁷ A dokumentum hat pontban foglalja össze az egységes európai forenzikus térség létrehozására vonatkozó bizottsági és a tagállami feladatokat:²⁸

1. „Bevált gyakorlatokat” tartalmazó kézikönyvek elkészítése az egyes igazságügyi szakértői szakterületekre vonatkozóan.

²⁴ Nogel Mónika: A hazai szakértői minőségbiztosítás rendszerének vázlata és annak jelentősége a büntetőeljárásban. *Magyar Jog*, 65. (2018), 3. 162–168.

²⁵ Lásd: <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-9798-2015-INIT/hu/pdf>.

²⁶ Lásd: <http://www.consilium.europa.eu/en/meetings/jha/2016/01/25-26>.

²⁷ Mónika Nogel: Activity of forensic experts and quality assurance – Hungarian overview. In Secretariat of the EAFS 2015 Conference (szerk.): *7th European Academy of Forensic Science Conference*. Abstract Book, European Academy of Forensic Science, 2015a. 642.

²⁸ A szerző kiemeli, hogy a szóhasználatban a dokumentumok hivatalos fordításának szövegét követi. A hivatalosan közzétett fordítás sok esetben nem feleltethető meg a hazai szaknyelvi fordulatokkal.

2. A nyilvántartásokban szereplő szakértői vizsgálati adatok cseréjének ösztönzése, például a fegyverek és lőszer, a robbanóanyagok, valamint a kábítószerterületeken.
3. Jártassági vizsgák és kollaboratív gyakorlatok szervezése az igazságügyi szakértői szakterületeken.
4. Az igazságügyi szakértői szakma ismertségének növelése, és képzések e területen a bűnüldözési és igazságügyi szakértői közösségek körében.
5. Az igazságügyi szakértői szervezetek, illetve az igazságügyi szakértők szakmai ismeretei önkéntes alapon történő akkreditációjának előmozdítása.
6. A szakértői vizsgálati adatok prümi határozat alapján történő cseréjének ösztönzése, és minőségük javítása.

Az EFSA–2020 térség kialakítása felé mutató hazai lépések

A közös európai rendszer létét természetesen a nemzeti szinten megvalósított lépések határozhatnák meg. Hazánkban e téren az utóbbi években előremutató eredményekkel büszkélkedhetünk.²⁹ A 282/2007. (X. 26.) Korm. rendelet kizárólag állami szerveket hatalmaz fel szakvélemény adására bizonyos, különösen érzékeny szakterületeken (például DNS, toxikológia, daktiloszkópia, lőfegyverrel elkövetett bűncselekmény esetén az ismeretlen lőfegyverek, töltényhüvelyek és lövedékek azonosítási vizsgálata, kábítószer szubsztancia alapú vizsgálata stb.) – így az állami kontroll erősödése figyelhető meg.³⁰ A 2009/905/IB kerethatározatnak megfelelően a Nemzeti Szakértői és Kutató Központ (NSZKK) a bűnügyi célú DNS-vizsgálatok³¹ és daktiloszkópia területén akkreditált laboratóriummal rendelkezik.³² A 12/2016. (V. 4.) BM rendelet a DNS-profil meghatározásának módszertani követelményei között előírja, hogy az Intézet laboratóriumi

²⁹ Vö. Mónika Nogel: Akkreditácia poskytovateľov forenzných služieb vykonávajúcich laboratórne cinnosti v oblasti molekulárnej genetiky v štátoch Vyšehradskej skupiny, a jej význam vo vytvorení Európskeho priestoru pre forenznú vedu. In *Ústav soudního lékařství Praha (szerk.): 4th Czech-Slovak Congress of Forensic Medicine*. Abstract Book, 2015b. 49; Nogel Mónika: A szakértői minőségbiztosítási rendszer kialakításának előkérdései és alapfogalmai. *Jog – Allam – Politika*, 9. (2017), 1. 115–133.

³⁰ Zsolt Pádár – Mónika Nogel – Gábor Kovács: Accreditation of forensic laboratories as a part of the „European Forensic Science 2020” concept in V4 countries. In *26th Congress of the International Society for Forensic Genetics*. Abstract Book, Krakow, International Society for Forensic Genetics, 2015. 342.

³¹ Gábor Kovács – Mónika Nogel: Accreditation of forensic DNA testing laboratories in countries of the Visegrad Group. In Secretariat of the EAFS 2015 Conference (szerk.): *7th European Academy of Forensic Science Conference*. Abstract Book, European Academy of Forensic Science, 2015. 643.

³² Nogel (2015b): i. m. 49.

tevékenységet akkor végezhet, ha e tevékenységét nemzeti akkreditáló testület az MSZ ISO/IEC 17025:2005 szabványnak megfelelően akkreditálta. Ez a 2009/905/IB tanácsi kerethatározat 4. cikkének való megfelelést szolgálja.

Összegzés

Összefoglalva megállapítható, hogy a szakértői vizsgálati eredmények és vélemények, azaz a bizonyítékok kölcsönös elismerésének kulcsa az, hogy a tagállamokban egységes szakmai garanciális követelményeket, standardokat alkalmazzanak. Az Európai Unió Tanácsa azért alkotta meg az EFSA–2020 koncepciót, hogy a tagállamok olyan európai (vagy akár nemzetközi) standardokat dolgozzanak ki, fogadjanak el, amelyek az egyes államok gyakorlatába beépülve biztosíthatják a szakértői vizsgálatok egyenértékűségét. Azonban – bármennyire is előre-mutató a koncepció – a jelek szerint ennek kialakítására csak a távolabbi jövőben nyílik lehetőség.³³ A késedelemért maguk a tagállamok felelősek.³⁴ Valójában pedig nem a véghatáridő fontos, hanem a célok valós elérése. A harmonizáció először a szakértői vizsgálatok technikai kivitelezésére, instrumentumaira, vagy a szemle során biztosított tárgyi bizonyítási eszközök vizsgálatára vonatkozó szakmai szabályok szintjén valósítható meg.³⁵ Fentieket figyelembe kell venni a hazai jogalkotás során is, ebben az esetben már egy lépést megteszünk a célok elérése érdekében.

³³ Ekrem Malkoc – Wim Neutenboom: The current status of forensic science laboratory accreditation in Europe. *Forensic Science International*, 167. (2007), 2–3. 126.

³⁴ Mónika Nogel et al.: A work in progress – accreditation of forensic DNA laboratories as a part of the „European Forensic Science Area 2020 (EFSA 2020)” concept. *Forensic Science International Genetics Supplement Series*, 7. (2019), 1. 836–837; Nogel Mónika: *A szakértői bizonyítás aktuális kérdései*. Budapest, HVG-ORAC, 2020. 80.

³⁵ Vö. Claude Roux – Frank Crispino – Olivier Ribaux: From forensics to forensic science. *Current Issues in Criminal Justice*, 24. (2012), 1. 7–24.

Irodalomjegyzék

- Albrecht, Hans-Jörg: A büntetőjog európaizálása és a belső biztonság Európában. *Belügyi Szemle*, 48. (2000), 3. 17–41.
- Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.): *Tanulmányok a „Biztonsági kockázatok – rendészeti válaszok” című tudományos konferenciáról. Pécsi Határőr Tudományos Közlemények XV.* Pécs, Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoport, 2014.
- Hautzinger Zoltán: A terrorizmus elleni küzdelem idegenjogi eszközei. In Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.): *Modernkori veszélyek rendészeti aspektusai. Pécsi Határőr Tudományos Közlemények 16.* Pécs, Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoportja, 2015. 203–212.
- Karsai Krisztina: *Az európai büntetőjog alapkérdései.* Budapest, KJK–KERSZÖV, 2004.
- Kertész Imre: Igazságügyi szakértők az európai jogközelítés útján. *Magyar Jog*, 49. (2002), 1. 12–21.
- Kovács Gábor: Igazságügyi szakértők értékelődő szerepe a büntetőeljárásban. In Bihari Mihály – Patyi András (szerk.): *Ünnepi kötet Szalay Gyula tiszteletére, 65. születésnapjára.* Győr, Universitas-Győr, 2010. 310–319.
- Kovács Gábor: A helyszíni szemle normatív szabályozásának igénye és lehetőségei a büntetőeljárásban. In Szoboszlai-Kiss Katalin – Deli Gergely (szerk.): *Tanulmányok a 70 éves Bihari Mihály tiszteletére.* Győr, Universitas-Győr, 2013a, 292–299.
- Kovács, Gábor: New instruments in the general part of the New Criminal Code. In Péter Smuk (szerk.): *The transformation of the Hungarian legal system 2010–2013.* Budapest, CompLex – Wolters Kluwer, 2013b. 389–419.
- Kovács Gábor: Gondolatok az Európai Forenzikus Tudomány 2020 elképzeléséről. In Patyi András – Lapsánszky András (szerk.): *Rendszerváltás, demokrácia és államreform az elmúlt 25 évben. Ünnepi kötet Verebélyi Imre 70. születésnapja tiszteletére.* Budapest, Wolters Kluwer, 2014. 335–345.
- Kovács, Gábor – Klára Nagy: The Treaty of Prüm in the past and in the present. The regulation of biometric data exchanges in the EU. In Éva Keller (ed.): *AAP 2015 programme and abstract book: 24th International Meeting on Forensic Medicine Alpe–Adria–Pannonia, Budapest, 2015. 07. 01 – 07. 03.* Budapest, Expert Quality, 2015a. 37–38.
- Kovács, Gábor – Klára Nagy: Data exchange between criminal records in the EU. In Secretariat of the EAFS 2015 Conference (szerk.): *7th European Academy of Forensic Science Conference.* Abstract Book, European Academy of Forensic Science, 2015b. 756.
- Kovács, Gábor – Mónika Nogel: Accreditation of forensic DNA testing laboratories in countries of the Visegrad Group. In Secretariat of the EAFS 2015 Conference (szerk.): *7th European Academy of Forensic Science Conference.* Abstract Book, European Academy of Forensic Science, 2015. 643.
- Kovács, Gábor – Péter Nyitrai: The fight against financing terrorism. New challenges and developments in Hungarian Law. *Acta Juridica Hungarica*, 55. (2014), 3. 236–260. Online: <https://doi.org/10.1556/AJur.55.2014.3.2>
- Kóhalmi László: Európai biztonság vagy az egységes európai büntetőjog víziója. In Hautzinger Zoltán (szerk.): *Tanulmányok a „Magyar Határellenőrzés – Európai Biztonság” című tudományos konferenciáról. Pécsi Határőr Tudományos Közlemények III.* Pécs, Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoportja, 2004. 83–95.
- Malkoc, Ekrem – Wim Neutenboom: The current status of forensic science laboratory accreditation in Europe. *Forensic Science International*, 167. (2007), 2–3. 121–126. Online: <https://doi.org/10.1016/j.forsciint.2006.06.064>
- Nelles, Ursula: Europäisierung des Strafverfahrens – Strafprozessrecht für Europa? *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft (ZStW)*, 109. (1997), 4. 727–755. Online: <https://doi.org/10.1515/zstw.1997.109.4.727>

- Nogel, Mónika: Activity of forensic experts and quality assurance – Hungarian overview. In Secretariat of the EAFS 2015 Conference (szerk.): *7th European Academy of Forensic Science Conference*. Abstract Book, European Academy of Forensic Science, 2015a. 642.
- Nogel, Mónika: Akreditácia poskytovateľov forenzných služieb vykonávajúcich laboratórne činnosti v oblasti molekulárnej genetiky v štátoch Vyšehradskej skupiny, a jej význam vo vytvorení Európskeho priestoru pre forenznú vedu. In Ústav soudního lékařství Praha (szerk.): *4th Czech-Slovak Congress of Forensic Medicine*. Abstract Book, 2015b. 49.
- Nogel Mónika: A szakértői minőségbiztosítási rendszer kialakításának előkérdései és alapfogalmi. *Jog – Állam – Politika*, 9. (2017), 1. 115–133.
- Nogel Mónika: A hazai szakértői minőségbiztosítás rendszerének vázlata és annak jelentősége a büntetőeljáráásban. *Magyar Jog*, 65. (2018), 3. 162–168.
- Nogel Mónika: *A szakértői bizonyítás aktuális kérdései*. Budapest, HVG-ORAC, 2020.
- Nogel, Mónika – András Czebe – Gábor Kovács – Zsolt Pádár: A work in progress – accreditation of forensic DNA laboratories as a part of the „European Forensic Science Area 2020 (EFSA 2020)” concept. *Forensic Science International Genetics Supplement Series*, 7. (2019), 1. 836–837. Online: <https://doi.org/10.1016/j.fsigss.2019.10.195>
- Pádár, Zsolt – Mónika Nogel – Gábor Kovács: Accreditation of forensic laboratories as a part of the „European Forensic Science 2020” concept in V4 countries. In *26th Congress of the International Society for Forensic Genetics*. Abstract Book, Krakow, International Society for Forensic Genetics, 2015. 342. Online: <https://doi.org/10.1016/j.fsigss.2015.09.163>
- Polt Péter: *Az Eurojust és az európai ügyész. Tendenciák, kérdések, alternatívák és lehetőségek*. Habilitációs tézisek. Budapest, PPKE JÁK, 2016.
- Roux, Claude – Frank Crispino – Olivier Ribaux: From forensics to forensic science. *Current Issues in Criminal Justice*, 24. (2012), 1. 7–24. Online: <https://doi.org/10.1080/10345329.2012.12035941>

Kőhalmi László¹

A biztonság bővületében

Bevezető gondolatok

Az euro-atlanti civilizációban a 17. század óta uralkodik a Nyugat tudományos felsőbbrendűségét, az eszközszerű racionalitás fontosságát hangsúlyozó megközelítés.² Még mindig tartja magát a felvilágosodásból származó, a tudományok és a technika fejlődésébe vetett teljes bizalmon alapuló megingathatatlan hit a haladásban, az emberiség diadalmas előremenetelében egy végső, paradicsomi állapot felé.

Ezt a megközelítést a politikai paletta egymástól távol helyezkedő ideológusai is vallják: mind a liberális típusú, a piacgazdaságra épülő demokráciák; mind a marxizmus-leninizmus táptalaján kifejlődött kommunista teóriák is valláspótlékként tekintenek a tudomány mindenhatóságára.

A nyugati társadalmak legújabb fejlődését elemezve egyre többen merik kijelenteni, hogy válság van. Néhány évtizeddel ezelőtt még komoly bátorságot igényelt volna a polgári társadalmak értelmiségétől, hiszen aki bírálni merészelte a nyugati típusú demokráciák működését, az akár egzisztenciális biztonságát is veszélybe sodorhatta, mert könnyen ráaggatták a „kommunistaszimpatizáns” jelzőt. A kritikai hangok felelősödését persze az is lehetővé tette, hogy a volt szocialista vagy szociáldemokrata rezsimek szinte mind a pluralista demokrácia és a piacgazdaság útját követik.³

A kritika, a nyugati kultúrkör válságának felismerése ugyanakkor nem jelenti a modern fejlődés totális tagadását, annak teljes elvetését. A helyes analízist követheti a szükséges reform, az irányvonalak rendbetétele.

A változásoknak azonban drasztikus, átfogó jelleggel kell rendelkezniük, és mindez egy valóban új világ(rend) kialakítását igényli, egy olyan globális és lokális szempontokat egyaránt figyelembe vevő érték- és szempontrendszert, amely korunk emberének az alapoktól kiinduló átformálását követeli meg.

¹ Tanszékvezető egyetemi tanár, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Kriminológiai és Büntetés-végrehajtási Jogi Tanszék. Kapcsolat: kohalmi.laszlo@ajk.pte.hu.

² Segesváry Viktor: *Civilizációk dialógusa*. Hága, Mikes International, 2004. 4.

³ Segesváry Viktor: *Tanulmányok, cikkek, beszédek és előadások. Vol. I. 1994–2000*. Hága, Mikes International, 2006. 3.

A tudomány képviselői több esetben tettek arra kísérletet, hogy meghatározzák azokat a szempontokat, értékeket, amelyeket az emberiségnek elsődlegesen követnie kellene. Idesorolható a Római Klub számára László Ervin vezetése alatt elkészült *Célok az emberiség számára* (*Goals for Mankind*) címmel 1977-ben publikált jelentése is,⁴ amelyben már – az elsők között – megfogalmazódott a biztonság iránti igény.

A biztonság mítosza

A biztonság jelentéstartalmának mélyebb megismeréséhez kiindulási alapként a jogtudományban gyakran használt úgynevezett negatív jellegű megközelítés adhat némi támpontot, ugyanis a biztonság a biztonság hiányával korrelatív viszonyban van. Ádám Antal a biztonság hiánya alatt valamiféle fenyegetést, veszélyt, ártalmat, károsodást, hátrányt, félelemmel és/vagy gyötrellemmel járó szenvedést ért.⁵ A biztonság az előbb leírtak reciproka, vagyis egy sajátos oltalmi, védettségi helyzetet jelent.⁶

A biztonság fogalmában Hans-Jörg Albrecht szerint benne foglaltatik, hogy az nem jelenti a jogtárgyak sérelmének teljes kizárhatóságát.⁷

A biztonság fogalmi ellentéte nem a bizonytalanság, mivel ez utóbbi nem jár együtt automatikusan hátránnyal.⁸ A biztonság ellentétpárja a biztonság hiánya. Mindez az emberre vonatkoztatva – Gazdag Ferenc és Remek Éva szerint – annyit jelent, hogy biztonságban van az, aki nincs veszélyben. Félelmei és aggodalmai pedig annak nincsenek, aki nem érzel, azaz nem „percipiál” fenyegetettséget.⁹

A biztonság és annak hiánya rendkívül változatos értelmezésben jelent és jelenik meg a különböző civilizációkban, és függ az adott veszély/hátrány volumenétől, térbeli kiterjedtségétől, műszaki kapacitásállományától stb.¹⁰

A biztonság állami megközelítésében és kezelésében – Ádám Antal értelmezésében – jelentős cezúra a nemzetállamok létrejötte, és a valós vagy fiktív „társadalmi szerződésekben” kimondott vagy kimondatlan állami biztonsági garanciavállalás. Az államok alapvetően három „biztonsági termék” produkálására

⁴ László Ervin: Globális problémák – a Római Klub szemlélete és hatása. *Valóság*, 28. (1985), 5. 19.

⁵ Ádám Antal: A biztonság az értékek között. *JURA*, 11. (2005a), 1. 33.

⁶ Vida Csaba: A biztonság és a biztonságpolitika katonai elemei. *Nemzetbiztonsági Szemle*, 1. (2013), 1. 89.

⁷ Hans-Jörg Albrecht: Biztonság és bűnmegelőzés. Objektív biztonság – szubjektív biztonság. In Virág György (szerk.): *Kriminológiai Tanulmányok* 47. Budapest, OKRI, 2010. 17.

⁸ Ádám (2005a): i. m. 33.

⁹ Gazdag Ferenc – Remek Éva: *A biztonsági tanulmányok alapjai*. Studia Universitatis Communia. Budapest, Dialóg Campus, 2018. 17.

¹⁰ Ádám Antal: A jogi alapértékek harmóniája és versengése. *Polgári Szemle*, 2. (2006), 7–8. 29–31.

szereződnek: az állambiztonságra, a nemzetbiztonságra és a közbiztonságra.¹¹ Ez utóbbi – a Jubiláns értelmezésében – a bűnözés hiányát, vagy legalábbis nagyon alacsony szintjét jelenti a széles közvéleményben, illetve a politikai diskurzusban.¹²

A biztonsági triász „leszállítása” a megrendelőknek, az állampolgároknak azonban nem kizárólagosan a szép szó, a baráti meggyőzés eszközével ment és megy végbe, hanem durvább vagy lágyabb módon, de erőszakos és/vagy militáns mechanizmusok alkalmazásával is.¹³

A hidegháborús oppozíció, a merev bipoláris szembenállás – részben – történeti kategóriává válását követően, a tudományos, társadalmi és politikai aktorok fellépésének köszönhetően a biztonságfogalom egyre összetettebbé, cizelláltabbá vált.¹⁴

A számtalan biztonságfogalom-megközelítések közül külön említést érdemel az ENSZ keretében 1994-ben a *Redefining Security: The Human Dimension* című jelentés.¹⁵ Száraz Enikő szerint ez a dokumentum alapozta meg az úgynevezett humán biztonság tartalmi összetevőinek korántsem lezárult széles körű kutatását, a leszűrt következtetések, változások megfogalmazását és valamilyen mérvű alkalmazását.¹⁶

A humán biztonság fogalmát holisztikus szemlélettel az embert és az emberi közösségeket fenyegető valamennyi veszélyt, ártalmat figyelembe véve és interdependensen kell kezelni, s mindez nem zárja ki sem az állambiztonság, sem a nemzetközi biztonság vagy a kollektív biztonság követelményét és védelmét.¹⁷

A holisztikus szemléletű humán biztonság mellőzhetetlen *differentia specifica* (például az éhínség, a szegénység elleni küzdelem) csokorba szedhetők, de mindez nem kezelhető lezárt, statikus kategóriaként, hanem egy dinamikusán változó ismerv- és követelményhalmaz.¹⁸

A *human security* elvileg tehát korszakunk valamennyi veszélyétől és ártalmától való mentességet jelenti, tudva, ismerve, hogy az emberközpontú biztonság kívánalma a gyakorlati élet síkján megvalósíthatatlan.

¹¹ Németh Zsolt: A rendőrségi bűnmegelőzés közösségi rendészet. In Borbíró Andrea et al. (szerk.): *A büntető hatalom korlátainak megtartása: A büntetés mint végső eszköz. Tanulmányok Gönczöl Katalin tiszteletére*. Budapest, ELTE Eötvös, 2014. 385.

¹² Németh Zsolt: A közbiztonság kriminológiai aspektusai. *Acta Universitatis Szegediensis: Acta Juridica et Politica*, 74. (2012), 365.

¹³ Ádám Antal: A biztonság mint jogi érték. In Balogh Ágnes – Hornyák Szabolcs (szerk.): *Tanulmánykötet Erdősy Emil professzor 80. születésnapja tiszteletére*. Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pécs Publicata 136. Pécs, PTE ÁJK, 2005b. 13.

¹⁴ Kondorosi Ferenc: A biztonság változásai és a Blackwater szindróma kérdése. *Katonai Jogi és Hadijogi Szemle*, 3. (2015), 2. 127.

¹⁵ Ian Holliday – Brendan Howe: Human security: A global responsibility to protect and provide. *The Korean Journal of Defense Analysis*, 23. (2011), 1. 73–75.

¹⁶ Száraz Enikő: A biztonság új dimenziói. *Külggyi Szemle*, 2. (2003), 2. 204.

¹⁷ Szászi Ivett: A humánbiztonság koncepciója és mérésének lehetőségei. *Nemzetbiztonsági Szemle*, 7. (2019), 2. 112–113.

¹⁸ Ádám (2006): i. m. 32–35.

A humán biztonsághoz elválaszthatatlanul kapcsolódik a védelem, az úgynevezett *human security defence*, és a megelőzést, elhárítást, helyreállítást is magában foglaló oltalom, a *safét*y elérése.¹⁹

A biztonság mint érték kiemel(ked)ése

A pluralista axiológia szerint érték az, amit az értékelő alany annak tart. Az érték tehát az emberi értékelés terméke, az értékelt tárgynak az értékelő által tulajdonított (imputált) minősége.²⁰ Az értékelő alanyoktól függ elsődlegesen az is, hogy mely értékek, milyen ötvözetben és sorrendben alkotnak számukra értékrendszert.

Bármely érték súlyát, hierarchikus helyzetét az ellentétéként létező veszély, hátrány, kár stb. értéktelen ártalmasságának szintje határozza meg, vagy legalábbis erőteljesen befolyásolja.²¹ Az értékek közül meghatározó szerep jut a jogi értékeknek, hisz azok jogi normák által is védettek. Kiemelkedő jelentőségűek a jogi értékek közül az úgynevezett jogi alapértékek, amelyek meghatározzák az egyéb jogi értékek kereteit és főbb tartalmi összetevőit, és ezáltal hatást gyakorolnak a nem jogi – például művészeti, kulturális stb. – értékekre. A jogi alapértékek rendszere folyamatos változásban, fejlődésben van, azok – a társadalmi-gazdasági, a tudományos-műszaki peremfeltételek módosulása miatt – dinamikájukban értelmezhetők.²² A jogi alapértékek egymás közötti viszonya optimális esetben, tehát minőségi jogalkotás esetén konzisztens.

Az elméletben harmonikusnak ígérkező viszonyt azonban a tapasztalati valóság nem feltétlenül igazolja vissza, sőt előfordulhat értékütközés, értékkonkurálás. Alkotmányos jogállamban az értékek – így a biztonság mint jogi alapérték – kollíziója esetében bírósági, legvégső esetben alkotmánybírósági verdikt dönt a jogi alapértékek hierarchiájáról.

A biztonság mint érték garantálásakor azonban a Josef Isensee által képviselt állami védelmi, oltalmi kötelezettség²³ olyan hatalmi vadhajtásokat eredményezhetnek, amelyek az állam, az állami bürokrácia részéről a közigazgatásban az őrláng-funkció helyett diszfunkcionalitást, hatalmi visszaéléseket katalizálhatnak.

¹⁹ Ádám Antal: Az alkotmányos jogállam újszerű feladata és működése. In Csefkó Ferenc (szerk.): *Ünnepi kötet Ivancsics Imre egyetemi docens, decan emeritus 70. születésnapjára*. Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pecs Publicata 140. Pécs, PTE ÁJK, 2008. 53.

²⁰ Losonczy István: Jogfilozófiai előadások vázlata. In Varga Csaba (szerk.): *Experta historica philosophiae iuris*. Budapest, Szent István Társulat, 2002. 19–20.

²¹ Ádám Antal: Értékek és értékelméletek. *Társadalmi Szemle*, 52. (1997), 5. 7.

²² Ádám (2006): i. m. 32–35.

²³ Josef Isensee: *Das Grundrecht auf Sicherheit. Zu den Schutzpflichten des freiheitlichen Verfassungsstaates*. Berlin – New York, de Gruyter, 1983. 21–31.

Mindez komoly veszélyeket rejt magában, hiszen a társadalom védelmének jelszava alatt akár irracionális kriminalizálási tendenciákat indít(hat) meg.²⁴ Ez viszont a szocialista diktatúrák gondolatbűncselekményi kategóriájának újra-éledését jelent(heti), vagyis a jogállam csendben erodálódik.

Winfried Hassemer helyesen észlelte annak veszélyét, hogy a tényleges hétköznapi életben éppen a közhatalom jelent(het)i a legnagyobb veszélyt az emberi szabadságra. A biztonság mint „termék” előállításán ténylegesen vagy látszólagosan fáradozó állam szíve szerint aláíratna állampolgáraival egy saját szabadságukat korlátozó biankó csekket.²⁵ Az ilyen állam azonban csalfa, hiszen leértékeli az emberek szabadságát, és azt az üzenetet sugározza a polgároknak, hogy az alapjogok közül a biztonság „*primus inter pares*”.²⁶

A hazai szakirodalomban Szikinger István feltárta a *securitization* árnyoldalait.²⁷ A „biztonságiasítás” azért veszélyes, mert a biztonságot ígérő diktátor-jelöltek könnyen meghatározó politikai szereplővé válhatnak, és *stand by* üzemmódba helyezhetik a demokratikus intézményrendszer garanciális szerveit (például bíróságok, alkotmánybíróság), amint ez korunk politikai ingamozgásainál észlelhető.

Egyes politikai szereplők lényegében egy folyamatos virtuális háborús helyzetet generál(hat)nak saját politikai és jogi rémtetteik legitimálásához. Ennek a politikai hangulatkeltésnek a jogi leképeződése az antiterrorista jog,²⁸ amelynek tévútját mutatja a guantanamoi támaszponton történt szomorú eseménysor. Valószínűleg Jean Charles de Menezes brazil villanyszerelő, akit Londonban tévedésből, közről, hét lövéssel gyakorlatilag kivégeztek, ennek a biztonságos világrendnek az „üzemeltetési költsége”. Rosszkor volt, rossz helyen.

Az a biztonság, amely a büntetőeljárás garanciális szabályainak leépítésével,²⁹ az emberi jogok megsemmisítésével érhető el, semmit nem ér, mert az ilyen állapot a társadalom teremtő erejét pusztítja el.³⁰

²⁴ Uwe Volkmann: Sicherheit und Risiko als Probleme des Rechtsstaats. *Juristen Zeitung*, 59. (2004), 14. 700–703.

²⁵ Winfried Hassemer: Staat, Sicherheit und Information. In Johann Bizer – Bernd Lutterbeck – Joachim Rieß (szerk.): *Umbruch von Regelungssystemen in der Informationsgesellschaft – Freundschaft für Alfred Büllersbach*. Stuttgart, J.F. Steinkopf Druck, 2001. 232–233.

²⁶ Szikinger István: Téveszmék a biztonságról. In Virág György (szerk.): *OKRI Szemle 2. kötet*. Budapest, OKRI, 2012. 25.

²⁷ Szikinger (2012): i. m. 28–29.

²⁸ Szikinger István: Terrorizmus és jogkorlátozás. *Fundamentum*, 9. (2005), 3. 73–74.

²⁹ Finszter Géza – Korinek László: Maradhat-e alkotmányos jogállam Magyarországon? *Jogtudományi Közlöny*, 70. (2015), 12. 575.

³⁰ Finszter Géza: Közbiztonság és jogállam. *Jog – Állam – Politika*, 1. (2009), 3. 168.

Az új biztonsági jolly joker: az egészségügyi biztonság

A koronavírus-járvány olyan helyzet elé állította az államokat és illetékes szerveket,³¹ amelyek menedzselésétől – legalábbis az euroatlanti civilizációs kormányok – elszoktak. A pandémia kezelése (például kolera, spanyolnátha) furcsa mód az egészségügyi-higiéniai körülmények javulása miatt rendszeridegenné vált a nyugati kultúrkörben, olyannyira, hogy maga a közegészségügyi ágazat szakmai presztízse is mérséklődött.

A közegészségügyi büntetőjog komoly jogtörténeti szabályozási előzménnyel rendelkezik.³² A közegészséget sértő deliktumok jellemzője, hogy a tettes bizonyos magatartásával létrehozott helyzet útján határozatlan számú ember életét, testi épségét és egészségét veszélynek teszi ki. További közös ismérv a veszély közeli volta, s a jogsérelmek bekövetkezésének nagyfokú valószínűsége.³³

A premodern kor ismerte a járványügyi büntetőjogban rejlő védelmi potenciálokat, napjainkban a nehézséget az egészségügyi biztonság és a szabadság közötti megfelelő egyensúlyi helyzet megteremtése jelenti. A biztonságnak mint alapjognak egy speciális szegmense, az egészségügyi biztonság ugyanis a Covid-19-járvány ideje alatt kiemelkedett és – nem ritkán *contra legem* vagy speciális felhatalmazások útján – szinte minden érdeket maga alá gyűrt.

A szabadság mint alapjog viszont arra hivatott, hogy megóvja az egyén szabadságát a közhatalom igazságtalan és aránytalan beavatkozásaitól. Egy jogállam anyajogszabálya, alkotmánya megköveteli a törvényhozótól, a közigazgatástól és az igazságszolgáltatástól, hogy egy pillanatra se tévessze szem elől az állam által megvédendő szabadságjogokat, és megteremtse, valamint megőrizze a megfelelő egyensúlyt a biztonság és a szabadság között.³⁴

Az alapjogok védelmének kötelezettsége során az államnak két szempontot célszerű figyelembe vennie: egyrészt az „alulmérés tilalma” szerint garantálnia kell egy bizonyos minimális mértékű védelmét a szabadságnak; másrészt a „túlmérési tilalom” is fennáll, azaz a szabadság korlátok nélkülsége egy kaotikus emberi „közösség” kialakulásához vezethetne.

Lényegében ezt a dilemmahelyzetet oldja fel a szakirodalomban, valamint az alkotmány- és emberi jogi bírósági gyakorlatban jól ismert arányossági klauzula.

³¹ Gál István László: A spanyolnátha, a koronavírus és a büntetőjog. *Büntetőjogi Szemle*, 9. (2020), 1. 57–58.

³² Angyal Pál: *A magyar büntetőjog kézikönyve 3. A testi sértés és a közegészség elleni bűntettek és vétségek*. Budapest, Athenaeum, 1928. 89–91.

³³ Finkey Ferenc: *A magyar büntetőjog tankönyve*. Negyedik, átdolgozott kiadás. Budapest, Grill, 1914. 777–779.

³⁴ Hans-Jürgen Papier: Umgang mit der Corona-Pandemie: verfassungsrechtliche Perspektiven. *Aus Politik und Zeitgeschichte*, 70. (2020), 35–37. 4.

Az államnak – akár külső szakértők bevonásával – folyamatosan vizsgálnia kellene, hogy mely veszélyelhárítási és elővigyázatossági intézkedések állnak arányban az aktuális vészhelyzettel. A jogi mérlegelés e kérdései sürgősen interdiszciplináris válaszokat várnak, és nem szabad azokat átengedni kizárólag virológusoknak, orvosoknak, epidemiológusoknak és természettudósoknak.³⁵

Az egészségügyi biztonság és a vírus elleni küzdelem címszavával olyan tudományos premisszákat és jogelveket negligáltak, amelyeket annak előtte sohasem. A korábban akár több évig tartó gyógyszerkísérletek hihetetlen módon lerövidültek, vagy kötelező szakmai protokollokat ignoráltak a vakcina gyors előállításának érdekében. Mindez szakmai dilemmát okozhat a kezelést elvégző orvosnak, hiszen az evidenciákat nélkülöző protokollok esetében megbillenni látszik a megengedett orvosi kockázatvállalás amúgy is ingatag szakmai ösvénye.

A vírus elleni védekezésre, az egészségügyi biztonságra hivatkozással, a több évszázados küzdelemmel kiépített jogállami architektúrát pillanatok alatt lebontották. Aki a mainstreamtől eltérő tudományos álláspontot képvisel, aki hiányolja a vizsgálati eredmények nyilvánosságát, az pillanatok alatt közellenséggé válhat, rosszabb esetben a tudományos véleménynyilvánítás kriminalizálására is sor kerülhet.

Még nincs a pandémiás scénáriókról elegendő tudás a birtokunkban, még távol állunk a tudományos evidenciák megfogalmazásától.

Megválaszolandó kérdést jelent az, hogy bizonyos szakterület – esetünkben a járványügy – egyáltalán szabályozható-e részletekre is kiterjedően törvényi szinten, mivel parlamenti hatáskör az alapvető jogokba történő beavatkozás. A törvényhozók nem engedhetik át a végrehajtó hatalomnak túl általánosan és homályosan megfogalmazott felhatalmazásokkal a jogkorlátozó beavatkozások impériumát, mert az jogállamrontó gyakorlat kialakulásához vezethet.

Itt az ideje, hogy a demokratikus államok abszolválják a pandémialeckét, és a törvényhozók mind országos, mind nemzetközi szinten jobban felkészüljenek a járványok, a veszélyhelyzetek gyors, hatékony, szakszerű és jogállami kezelésére.

³⁵ Papier (2020): i. m. 4.

Irodalomjegyzék

- Albrecht, Hans-Jörg: Biztonság és bűnmegelőzés. Objektív biztonság – szubjektív biztonság. In Virág György (szerk.): *Kriminológiai tanulmányok* 47. Budapest, OKRI, 2010. 17–35.
- Angyal Pál: *A magyar büntetőjog kézikönyve 3. A testi sértés és a közegészség elleni bűntettek és vétségek*. Budapest, Atheneum, 1928.
- Ádám Antal: Értékek és értékelméletek. *Társadalmi Szemle*, 52. (1997), 5. 3–19.
- Ádám Antal: A biztonság az értékek között. *JURA*, 11. (2005a), 1. 33–41.
- Ádám Antal: A biztonság mint jogi érték. In Balogh Ágnes – Hornyák Szabolcs (szerk.): *Tanulmánykötet Erdősy Emil professzor 80. születésnapja tiszteletére*. Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pécs Publicata 136. Pécs, PTE ÁJK, 2005b. 13–30.
- Ádám Antal: A jogi alapértékek harmóniája és versengése. *Polgári Szemle*, 2. (2006), 7–8. 26–41.
- Ádám Antal: Az alkotmányos jogállam újszerű feladata és működése. In Csefkó Ferenc (szerk.): *Ünnepi kötet Ivancsics Imre egyetemi docens, decan emeritus 70. születésnapjára*. Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pecs Publicata 140. Pécs, PTE ÁJK, 2008. 45–58.
- Finkey Ferenc: *A magyar büntetőjog tankönyve*. Negyedik átdolgozott kiadás. Budapest, Grill, 1914.
- Finszter Géza: Közbiztonság és jogállam. *Jog – Állam – Politika*, 1. (2009), 3. 167–191.
- Finszter Géza – Korinek László: Maradhat-e alkotmányos jogállam Magyarországon? *Jogtudományi Közlöny*, 70. (2015), 12. 570–579.
- Gazdag Ferenc – Remek Éva: *A biztonsági tanulmányok alapjai*. Studia Universitatis Communia. Budapest, Dialóg Campus, 2018.
- Gál István László: A spanyolnátha, a koronavírus és a büntetőjog. *Büntetőjogi Szemle*, 9. (2020), 1. 57–64.
- Hassemer, Winfried: Staat, Sicherheit und Information. In Johann Bizer – Bernd Lutterbeck – Joachim Rieß (szerk.): *Umbruch von Regelungssystemen in der Informationsgesellschaft – Freundesgabe für Alfred Büllesbach*. Stuttgart, J.F. Steinkopf Druck, 2001. 225–246.
- Holliday, Ian – Brendan Howe: Human security: A global responsibility to protect and provide. *The Korean Journal of Defense Analysis*, 23. (2011), 1. 73–91.
- Isensee, Josef: *Das Grundrecht auf Sicherheit. Zu den Schutzpflichten des freiheitlichen Verfassungsstaates*. Berlin – New York, de Gruyter, 1983. Online: <https://doi.org/10.1515/9783110893243>
- Kondorosi Ferenc: A biztonság változásai és a Blackwater szindróma kérdése. *Katonai Jogi és Hadijogi Szemle*, 3. (2015), 2. 127–137.
- László Ervin: Globális problémák – a Római Klub szemlélete és hatása. *Valóság*, 28. (1985), 5. 14–25.
- Losonczy István: Jogfilozófiai előadások vázlata. In Varga Csaba (szerk.): *Experta historica philosophiae iuris*. Budapest, Szent István Társulat, 2002.
- Németh Zsolt: A közbiztonság kriminológiai aspektusai. *Acta Universitatis Szegediensis: Acta Iuridica et Politica*, Tom. 74. (2012), 365–375.
- Németh Zsolt: A rendőrségi bűnmegelőzés közösségi rendszet. In Borbíró Andrea – Inzelt Éva – Kerezi Klára – Lévy Miklós – Podoletz Léna (szerk.): *A büntető hatalom korlátainak megtartása: A büntetés mint végső eszköz. Tanulmányok Gönczöl Katalin tiszteletére*. Budapest, ELTE Eötvös, 2014. 379–389.
- Papier, Hans-Jürgen: Umgang mit der Corona-Pandemie: verfassungsrechtliche Perspektiven. *Aus Politik und Zeitgeschichte*, 70. (2020), 35–37. 4–8.
- Segesváry Viktor: *Civilizációk dialógusa*. Hága, Mikes International, 2004.
- Segesváry Viktor: *Tanulmányok, cikkek, beszédek és előadások. Vol. I. 1994–2000*. Hága, Mikes International, 2006.
- Száraz Enikő: A biztonság új dimenziói. *Külügyi Szemle*, 2. (2003), 2. 199–223.

- Szászi Ivett: A humánbiztonság koncepciója és mérésének lehetőségei. *Nemzetbiztonsági Szemle*, 7. (2019), 2. 109–127. Online: <https://doi.org/10.32561/nsz.2019.2.9>
- Szikinger István: Terrorizmus és jogkorlátozás. *Fundamentum*, 9. (2005), 3. 73–80.
- Szikinger István: Téveszmék a biztonságról. In Virág György (szerk.): *OKRI Szemle 2. kötet*. Budapest, OKRI, 2012. 17–36.
- Vida Csaba: A biztonság és a biztonságpolitika katonai elemei. *Nemzetbiztonsági Szemle*, 1. (2013), 1. 87–105.
- Volkman, Uwe: Sicherheit und Risiko als Probleme des Rechtsstaats. *Juristen Zeitung*, 59. (2004), 14. 696–703.

Lévay Miklós¹

Az ENSZ bűnözéssel szembeni tevékenységéről és az Európai Bűnmegelőzési Intézet (HEUNI) munkájáról

Tanulmányomban az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) bűnözéssel szembeni tevékenységével foglalkozom. Ennek során kitérek az intézményi keretekre, az ezen a területen 1948-ban megindult munka legfontosabb változásaira, továbbá röviden bemutatom a bűnmegelőzéssel és büntető igazságszolgáltatási kérdésekkel foglalkozó, az ENSZ-hez kapcsolódó kutatóintézetek közül a Helsinkiben működő Európai Bűnmegelőzési Intézetet (*The European Institute for Crime Prevention and Control, affiliated with the United Nations*, HEUNI).

Az ENSZ bűnözés kérdéskörével kapcsolatos tevékenysége

Az ENSZ a bűnözés kérdéskörének több vetületével, jelenségével foglalkozik. Így mindenekelőtt a bűnmegelőzéssel,² a büntető igazságszolgáltatással, áldozatvédelemmel és a bűnözés különösen veszélyes formáival (például transznacionális szervezett bűnözés) szembeni fellépéssel.

A bűnözés kérdéskörével kapcsolatos tevékenységi kör alapja az ENSZ Alapokmányának 1. cikk 3. pontjában szereplő cél:

„[Az Egyesült Nemzetek célja, hogy...] 3. gazdasági, szociális, kulturális vagy emberbaráti jellegű nemzetközi feladatok megoldása útján, valamint az emberi jogok

¹ Egyetemi tanár, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Kriminológia Tanszék; elnök, HEUNI Nemzetközi Tanácsadó Testület. Kapcsolat: levaym@ajk.elte.hu.

² Az ENSZ bűnmegelőzési tevékenységéről lásd Boda József: Az ENSZ szerepe a bűnmegelőzésben. In Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.): *A bűnüldözés és a bűnmegelőzés rendészettudományi tényezői. Pécsi Határőr Tudományos Közlemények XXI.* Pécs, Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoportja, 2019. 69–75; továbbá Borbíró Andrea: *Bűnmegelőzés, társadalmi bűnmegelőzési stratégia és az erre vonatkozó nemzetközi követelmények.* Budapest, Helyi Fejlesztések Közép-Európai Regionális Hálózata, 2004; Molnár István Jenő: A magyar bűnmegelőzési stratégiák alakulása. In Barabás A. Tünde (szerk.): *Kriminológia MA.* Budapest, Dialóg Campus, 2020. 27–39.

és az alapvető szabadságok mindenki részére, fajra, nemre, nyelvre vagy vallásra való tekintet nélkül történő tiszteletben tartásának előmozdítása és támogatása révén nemzetközi együttműködést létesítsen [...]”³

Az idézett célból levezetett és az ENSZ Gazdasági és Szociális Tanácsa (a továbbiakban: Tanács), valamint a Közgyűlés határozatain alapuló bűnözéssel szembeni ENSZ-tevékenység intézményes szempontból értelmezett első szakasza 1948-tól 1991-ig tartott.⁴

Ezt követi az 1991 óta tartó periódus. Ebben az évben fogadta el az ENSZ Közgyűlése az ENSZ Bűnmegelőzési és Büntető Igazságszolgáltatási Programját (*United Nations Crime Prevention and Criminal Justice Programme – UN Crime Programme*).⁵ Intézményi szempontból a „Programok” az „ENSZ-család” részei. Amint azt Lattmann Tamás írja, az „»ENSZ-család« elnevezés a világszervezet és a hozzá csatlakozó programok, szervezetek, szakosított intézmények összességére utal”.⁶ Az ENSZ fő szervei közül a Tanács feladata az „ENSZ-család, azaz az ENSZ szervezetéhez tartozó más szervezetek, intézmények tevékenységének koordinálása, egyfajta közvetítő szerep ellátása a politikai döntéshozatal különböző szintjei között”.⁷ A Tanács évközi munkáját végző testületek közül a bűnözés kérdéskörével az 1992-ben létrehozott Bűnmegelőzési és Büntető Igazságszolgáltatási Bizottság (*Commission on Crime Prevention and Criminal Justice – CCPCJ*) foglalkozik. A bűnözéssel szembeni fellépés tárgyköre a Közgyűlés és annak harmadik főbizottsága, a Szociális, Humanitárius és Kulturális Bizottság kompetenciájába is tartozik.

Az ENSZ bűnözés ellen irányuló tevékenysége 1948-ban vette kezdetét. Az eltelt időben jelentős mértékben változott a világszervezet bűnözéssel kapcsolatos munkájának tartalma, intézményi háttere.

A következő pontban – alapvetően Matti Joutsen *Four Transitions in the United Nations Crime Programme*⁸ című tanulmánya (2017), valamint Slawomir Marek Redo *Blue Criminology*⁹ című monográfiája (2012) alapján – áttekintem, a terjedelmi korlátokhoz igazodóan, ennek a munkának a kiemelésre különösen fontos tényeit és változásait.

³ Az Egyesült Nemzetek Alapokmánya; az Alapokmányt a hazai jogrendbe iktató törvény: 1956. évi I. törvény.

⁴ Slawomir Marek Redo: *Blue criminology*. Helsinki, HEUNI, 2012. 111.

⁵ Redo (2012): i. m. 110.

⁶ Lattmann Tamás: Az Egyesült Nemzetek Szervezete. In Kende Tamás – Nagy Boldizsár – Sonnevend Pál (szerk.): *Nemzetközi jog*. Második, átdolgozott kiadás. Budapest, Wolters Kluwer, 2018. 603.

⁷ Lattmann (2018): i. m. 616.

⁸ „Négy átmenet az ENSZ bűnözéssel foglalkozó programjában”.

⁹ „Kék kriminológia”.

Az ENSZ bűnözéssel szembeni tevékenysége és ennek változásai 1948-tól

Az ENSZ megalakulását követően elméleti és gyakorlati szakemberek szorgalmazták, hogy a nemzetközi szervezetnek folytatni kellene a bűnözés okaival és a bűnelkövetőkkel, különösen a fiatalkorú elkövetőkkel kapcsolatos munkát, amely egykor a Nemzetek Szövetségében (Népszövetségben) és az *International Penal and Penitentiary Commission*ben (Nemzetközi Büntető- és Börtönügyi Bizottság) folyt.¹⁰

A szakemberek törekvése eredményes volt, és két határozat révén az ENSZ jelezte, mandátumába tartozik, hogy a bűnözés kérdéskörével foglalkozzon. A két határozat közül az egyiket 1948-ban a Tanács,¹¹ a másikat 1950-ben a Közgyűlés¹² fogadta el. Ehhez hozzá kell tenni, hogy a közgyűlési határozatot a Szovjetunió és még négy akkori „szocialista” ország nem szavazta meg. Álláspontjuk szerint ugyanis a bűnözés kérdésköre a tagországok belügye.¹³

A világszervezet bűnözéssel összefüggő munkája és ennek intézményesülése az ENSZ Titkárságán belül indult meg.¹⁴

Az ENSZ bűnözéssel szembeni tevékenységében tartalmi szempontból Joutsen szerint három átmenetet lehet megkülönböztetni, és vannak jelei, hogy folyamatban van a negyedik. Ezek: 1. a regionálisan korlátozott pönológiai vitáktól a globális programra való átmenet; 2. a szakértő vezérelte programtól az állam vezérelte programig; 3. a „*soft law*” (nemzetközi követelmények és további, nem kötelező jellegű normák) programtól a „*hard law*” (egyezmények) elemeken alapuló programig; 4. a nemzetközi közösséget szolgáló program.¹⁵

Az *első átmenet* az 1950-es évektől az 1970-es évek végéig tartott. Ennek lényegét Joutsen a „regionálisan korlátozott pönológiai vitáktól a globális programig történő átmenetként” határozza meg.¹⁶ Az első időszak legfontosabb fejleményei az alábbiak voltak.

Az ENSZ bűnözéssel szembeni első programja, amelyet a Tanács hagyott jóvá, a következő három átfogó tárgykört ölelte fel: fiatalkori bűnözés, kezelés a büntetés-végrehajtásban és kriminálstatisztika.

¹⁰ Matti Joutsen: *Four Transitions in the United Nations Crime Programme*. Helsinki, HEUNI, 2017. 2; Redo (2012): i. m. 108–109.

¹¹ ECOSOC resolution 155 C (VIII) of 13 August 1948.

¹² GA resolution 414 (V) of 1 December 1950.

¹³ Redo (2012): i. m. 110.

¹⁴ Redo (2012): i. m. 108.

¹⁵ Joutsen (2017): i. m. 3.

¹⁶ Joutsen (2017): i. m. 3.

A tárgykörök magyarázata, hogy az ENSZ első tagállamai főleg nyugat-európai és észak-amerikai országok voltak, és tükrözték az ezekben az országokban jellemző korabeli kriminológiai, pönológiai érdeklődést. A mából visszatekintve feltűnően hiányzott viszont a programból a bűnmegelőzés, a büntető igazságszolgáltatási rendszer működése, a szervezett bűnözés és a transznacionális bűnözés kérdésköre. Ezek a témák azonban fokozatosan a program részévé váltak. Így például a bűnözés megelőzése az egyik fő témája volt az ENSZ 1960-ban megrendezett Második Bűnmegelőzési Kongresszusának.¹⁷

Az 1950-es, 1960-as években jelentős számú fejlődő ország csatlakozott az ENSZ-hez. Ennek nyomán bővült a bűnözéssel kapcsolatos program tartalma, változott a bűnözés értelmezési kerete. Így például egyre gyakrabban került napirendre a vonatkozó ENSZ-fórumokon a korrupció, a műalkotások illegális kereskedelme és a terrorizmus. A fejlődő országok képviselői pedig rámutattak a poszt-kolonializmus, a fejlődésbeli elmaradottság és a bűnözés összefüggéseire. A fejlődő országok „G-77+China” nevű csoportja befolyásos blokká vált, tagjai következetesen napirenden tartották az észak–dél megosztottságából fakadó ügyeket.¹⁸

A tárgyalt időszakban a *Committee on Crime Prevention and Control* (Bűnmegelőzési Bizottság, CCPC) 1971. évi létrehozásáig szakértői testületek¹⁹ alakították az ENSZ bűnözéssel szembeni programját. A szakértők jellemzően nyugat-európai és észak-amerikai kriminológusok és a büntető igazságszolgáltatás gyakorlati szakemberei voltak.²⁰

Az említett, Tanács által létrehozott CCPC állandó testület volt, kezdetben 15, 1979-től 27 taggal.²¹ A 27 bizottsági helyet már úgy osztották el, hogy biztosított legyen a régiók egyensúlya. A bűnözés kérdéskörében döntéshozó testület összetétele tükrözte az ENSZ bűnözéssel szembeni tevékenységének globális jellegét.²²

Az 1980-as évektől az 1990-es évekig tartó *második átmeneti időszakot* Joutsen a „szakértők vezérelte programtól az állam vezérelte programra való átmenet” periódusának nevezi.²³

¹⁷ Joutsen (2017): i. m. 3.

¹⁸ Joutsen (2017): i. m. 3.

¹⁹ Ezek a következők voltak: International Group of Experts on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders (alapítás éve: 1948); Ad Hoc Advisory Committee of Experts on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders (alapítás éve: 1950); Advisory Committee of Experts on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders (alapítás éve: 1965). *What is the Commission on Crime Prevention and Criminal Justice and how it was established?* Online: <http://ask.un.org>. A bizottságokról lásd Redo (2012): i. m. 111.

²⁰ Joutsen (2017): i. m. 3.

²¹ A CCPC-nek tagja volt Matti Joutsen.

²² Joutsen (2017): i. m. 3.

²³ Joutsen (2017): i. m. 3.

A periódus alapvetően átalakította az ENSZ bűnözéssel szembeni tevékenységének tartalmát és intézményi alapját. A fejlődő országok képviselői egyre inkább azt hangsúlyozták, hogy nem további nemzetközi standardok, normák (összefoglaló néven *soft law*) kidolgozására, hanem a meglévők végrehajtására kellene koncentrálni. Ehhez pedig technikai segítségre van szüksége ezeknek az országoknak. A segítségnyújtásba az ENSZ Titkársága erőteljesebben bekapcsolódott, és ehhez igénybe vette az ENSZ-hez kapcsolódó, elsősorban bűnmegelőzéssel és büntető igazságszolgáltatási kérdésekkel foglalkozó kutató-intézetek növekvő hálózatát.²⁴

Az ENSZ nagyszámú nemzetközi követelmény- és normatervezetet elfogadó 1990. évi Nyolcadik Bűnmegelőzési Kongresszusa nyomán felerősödött a kritika a „soft law” jellegű határozatokkal szemben, és erőteljes hangsúlyt kapott az ENSZ bűnözéssel szembeni tevékenységében a cselekvésre koncentrálás. E melletti érv volt a transznacionális és szervezett bűnözés, valamint a terrorizmus, az emberkereskedelem és a pénzmosás növekedése.

Az előzőekkel összefüggésben változott a bűnözés jellegének, tartalmának megítélése. Amint arra Joutsen rámutat, amíg az 1970-es évek végéig az ENSZ bűnözés kérdésével kapcsolatos fórumain (CCPC, bűnmegelőzési kongresszusok) az elméleti és gyakorlati szakemberek alapvetően mint társadalmi kérdésre tekintettek a bűnözésre, addig az 1990-es évek elején a kriminálpolitika alakítói közül nagyon sokan nemzetbiztonsági kérdésnek minősítették a bűnözés jelenségét.²⁵

Ebben az időszakban jön létre az ENSZ bűnözéssel szembeni tevékenységének ma is meglévő, a tanulmány 1. pontjában jelzett intézményi kerete. Így 1991-ben a Közgyűlés egyhangú szavazással elfogadta²⁶ a ENSZ Bűnmegelőzési és Büntető Igazságszolgáltatási Programját,²⁷ majd a Tanács határozatával²⁸ 1992-ben létrejött a kormányok által vezérelt, bécsi székhelyű Bűnmegelőzési és Büntető Igazságszolgáltatási Bizottság (*Commission on Crime Prevention and Criminal Justice*, CCPCJ; a továbbiakban: Bizottság), amely felváltotta a szakértők által vezérelt CCPC-t.

A Bizottság, amely a Tanács kilenc funkcionális bizottságának egyike, a bűnmegelőzés és a büntető igazságszolgáltatás területén az ENSZ legfontosabb szakpolitikai döntéshozó testülete. A Bizottság 1992-ben megállapított

²⁴ Institutes of the UN Crime Prevention and Criminal Justice Programme Network (PNI). Lásd Joutsen (2017): i. m. 3.

²⁵ Joutsen (2017): i. m. 4.

²⁶ General Assembly resolution 46/152 of December 18 1991.

²⁷ Redo (2012): i. m. 110.

²⁸ ECOSOC resolution 1992/1.

mandátuma²⁹ 2006-ban bővült,³⁰ azóta irányító testülete az ENSZ Kábító-szer- és Bűnügyi Hivatalának (*The United Nations Office on Drugs and Crime*, UNODC) és az ENSZ Bűnmegelőzési és Büntető Igazságszolgáltatási Program-jának.³¹ A Bizottság mandátumába és prioritásai közé tartoznak a következők: a) nemzetközi akciók a szervezett bűnözés, a gazdasági bűnözés és a pénzmosás egy országon belüli és transznacionális formáival szemben; b) a büntetőjog szerepének előmozdítása a környezet védelmében; c) bűnmegelőzés városi környezetben, beleértve a fiatalkori bűnözést és az erőszakot; d) a büntető igazságszolgáltatási rendszerek hatékonyságának és tisztességének javítása; e) a tagállamok számára fórum biztosítása a szakértői, gyakorlati és információ- és eszmecserére a nemzeti és nemzetközi stratégiák fejlesztése és a bűnözéssel szembeni harc prioritásainak megállapítása érdekében.

A testület feladata továbbá az ENSZ bűnmegelőzési kongresszusainak előkészítése.³² A Bizottság a Tanács által 3 évre választott 40 tagállamból áll, és évente egy rendes ülése van.

A Bizottság összetétele, feladatai, prioritásai tükrözik az ENSZ bűnözéssel szembeni tevékenységének változását, változási irányát. Amint azt Joutsen kiemeli, a korábbi, szakértők vezérelte tevékenységet felváltotta a kormányok vezérelte, a világszervezet bűnözéssel kapcsolatos munkáját felölölő ENSZ Bűnmegelőzési és Büntető Igazságszolgáltatási Program (a továbbiakban: ENSZ-program). Az ENSZ-program a korábbiakhoz képes nagyobb hangsúlyt helyezett a kriminalizálás témájára, a rendőrség hatáskörére, működésére, a büntető igazságszolgáltatás működésére. Kevesebb figyelem jutott viszont a prevenció kérdéskörére, a fiatalkori bűnözésre, a helyreállító igazságszolgáltatásra és az áldozatokkal kapcsolatos tárgykörökre.³³

A második átmenet tartalmát tükrözi továbbá, hogy az ENSZ 1980-ban megtartott Hatodik Bűnmegelőzési Kongresszusával kezdődően a határozattervezetekre vonatkozó szavazati jogot a tagállamokra korlátozták. A korábbi kongresszusokon ugyanis úgynevezett konzultatív célú szavazati joggal rendelkeztek a szakértő résztvevők és a nem kormányzati szervek képviselői.³⁴

²⁹ ECOSOC resolution 1992/22.

³⁰ A hatáskörbővítésről rendelkező közgyűlési határozat: General Assembly resolution 61/252.

³¹ A Bizottságról (CCPCJ) és a UNODC-ről lásd Bárd Petra: A kriminálpolitika nemzetközi keretei. In Borbíró Andrea et al. (szerk.): *Kriminológia*. Budapest, Wolters Kluwer, 2019. 774; Boda (2019): i. m. 73–74; továbbá UNODC United Nations Office on Drugs and Crime – United Nations Commission on Crime Prevention and Criminal Justice. www.unodc.org.

³² Lásd www.unodc.org.

³³ Joutsen (2017): i. m. 4.

³⁴ Redo (2012): i. m. 112.

Az 1990-es évektől a 2000-es évek első évtizedéig tartó *harmadik időszakot* nevezi Joutsen a „soft law” (nemzetközi követelmények és nem kötelező jellegű normák) programtól a „hard law” (egyezmények) elemeken alapuló programig terjedő átmenetnek.³⁵ Az elnevezés magyarázata, hogy ebben az időszakban egyre nagyobb arányban jelenik meg a hagyományos témák mellett a transznacionális bűnözés és a szervezett bűnözés. A Bizottság munkája és az adott periódusban rendezett bűnmegelőzési kongresszusok (2005, 2010) egyre növekvő mértékben kapcsolódnak az utóbbi két bűnözési kategóriához. A Bizottság ülésein, a kongresszusokon pedig nem egyszerűen követelmény- és más dokumentumtervezeteket, hanem ENSZ-egyezmény-tervezeteket tárgyaltak meg, így a Transznacionális Szervezett Bűnözés elleni Egyezményt és Korruptió elleni Egyezményt.³⁶ Ez pedig magával hozta azt, hogy az ENSZ-program bizottsági megbeszéléseinek megváltozott a jellege, résztvevői köre. Az egyezmények előkészítéséhez ugyanis már nem szakértőkre, hanem diplomatakra van szükség, akik a szövegtervezetokről nem megegyezés, hanem szavazás alapján döntenek.³⁷

Redo hasonlóan értékeli a Bizottság korabeli üléseit. Véleménye szerint azokon inkább sekélyes, mint érdemi vita folyt. Az elképzelések elmélet és a gyakorlat közötti áramlása gyengébb volt, mint valaha. Álláspontja szerint ebben változást a 2009-ben tartott 18. ülés hozott. Ezen tárgyalta meg a Bizottság az ENSZ *Basic principles on restorative justice* című dokumentumának bevezetőjét. Redo ekkor azt remélte, hogy az ülés „talán elősegíti az ENSZ bűnözéssel szembeni tevékenysége szívének és lelkének visszatérését”.³⁸

Az átmenetek nyomán az ENSZ bűnözéssel szembeni tevékenysége globálisan reprezentatívabbá vált, a Bizottság munkájában fokozódott a kormányok befolyása, és növekedett a jelentősége a „hard law” eszközöknek, az ENSZ-egyezményeknek.³⁹ Ezeknek a jellemzőknek három hatására hívja fel a figyelmet Joutsen, amelyek a következők: a) számos kérdés politizálódása a megbeszéléseken; b) költségvetésen kívüli pénzügyi források fokozottabb felhasználása és egyre súlyosabb pénzügyi problémák; c) kevesebb megbeszélés a bűnmegelőzésről és a büntető igazságszolgáltatásról.⁴⁰

A politizálódást részletezve Joutsen utal arra, hogy az ENSZ-programon belül kialakult egy hagyományos munkamegosztás az egyetemi, akadémiai szféra emberei, a gyakorlati szakemberek és a diplomataik között. Ez azt jelenti, hogy az egyetemi, akadémiai emberek elemezhetik a bűnözés alakulását és a bűnözésre

³⁵ Joutsen (2017): i. m. 4.

³⁶ Joutsen (2017): i. m. 4.

³⁷ Joutsen (2017): i. m. 5.

³⁸ Redo (2012): i. m. 116.

³⁹ Joutsen (2017): i. m. 5.

⁴⁰ Joutsen (2017): i. m. 5.

adott válaszokat, a gyakorlati szakemberek bizonyítékokat szolgáltathatnak arról, hogy mi működik, és mi nem, míg a diplomaták mindezt nemzetközi szinten kifejezésre juttatják politikai nyilatkozatként. A bécsi megbeszélések szereplőinek változása, azaz hogy a szakértőket felváltották a diplomaták, akaratlanul is azzal a következménnyel járt, hogy a korábbi érdemi szakpolitikai megbeszélések gyakran a határozattervezetek megfogalmazása fölötti tárgyalásokká váltak.⁴¹ Ez jelentős mértékben abból a tényből is fakadt, hogy az ENSZ-program keretében tárgyalt „soft law” jellegű, a tagállamokra nem kötelező követelményeknél, határozatoknál könnyebben lehetett konszenzust elérni, mint a kötelező érvényű, éppen ezért politikailag érzékeny egyezmények esetében.⁴²

A pénzügyi megszorítások kapcsán Joutsen megemlíti, hogy az ENSZ bűnözéssel szembeni tevékenységét nagyjából az 1990-es évekig az ENSZ rendes költségvetéséből finanszírozták. A 2010-es évek második felében azonban az ENSZ-program költségvetésének már 90%-a költségvetésen kívüli pénzügyi forrásból származik. Két fő tényező vezetett erre. Az egyik: az ENSZ korrupció elleni egyezménye végrehajtásának felülvizsgálata az ENSZ-program keretében, a másik az egész világra kiterjedő pénzügyi válság. Az ENSZ Titkárság erőfeszítéseinek köszönhetően azonban sikerült külön pénzügyi forrásokat biztosítani. Ezek túlsúlya a Program pénzügyi forrásain belül azonban negatív következményekkel jár. Így többek között jelentős időt kell fordítani a külső források azonosítására, bizonytalan a különböző projektek fenntarthatósága.⁴³

Az átment jellemzőinek harmadik hatásával összefüggésben Joutsen ismételt hangsúlyozza, hogy a két említett ENSZ-konvencióra irányuló globális figyelem, az egyezmények megkövetelte nemzeti bűnüldözési és igazságügyi együttműködés háttérbe szorított olyan témákat, mint a megelőzés, a közösségi alapú és helyreállító intézkedések, valamint a bűncselekmény áldozatává vált személyek helyzetének megerősítése.⁴⁴

Tanulmányában Matti Joutsen előrevetít egy *negyedik átmenetet*. Prognózisának alapja az ENSZ fenntartható fejlődési programja, az Agenda 2030 keretrendszer és különösen annak 16. célja.⁴⁵

⁴¹ Joutsen (2017): i. m. 5.

⁴² Joutsen (2017): i. m. 5.

⁴³ Joutsen (2017): i. m. 5.

⁴⁴ Joutsen (2017): i. m. 6.

⁴⁵ „Az ENSZ 193 tagállama 2015 szeptemberében fogadta el az új integrált fenntartható fejlődési keretrendszert, az Agenda 2030-at (hivatalos nevén: Transforming our world: The 2030 Agenda for Sustainable Development), amely a szegénység megszüntetéséhez, az egyenlőtlenségek leküzdéséhez, Földünk környezeti rendszerének megóvásához vázol fel elképzeléseket. [...] Az Agenda összesen 17 célt, ezeken belül pedig összesen 169 részcélt és több mint 230 indikátort [...] kíván [...] monitorozni.” (Fenntartható Fejlődési Célok. 2020. április 30. Elérhető: www.ksh.hu/sdg). A célokra vonatkozóan Sulyok Katalin hangsúlyozza, hogy azok „holisztikusan célozzák a fenn-

A 16. cél a következő: „Békés és befogadó társadalmak támogatása a fenntartható fejlődés érdekében, az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés biztosítása mindenki számára és a hatékony, elszámoltatható és mindenki számára nyitott intézmények kiépítése minden szinten.”⁴⁶

Joutsen hangsúlyozza, hogy a 16. cél része a bűnmegelőzés és a büntető igazságszolgáltatás. Álláspontja szerint az Agenda 2030 hozzájárulhat a negyedik átmenethez, egy valódi globális ENSZ Bűnmegelőzési és Büntető Igazságszolgáltatási Programhoz, „amely egyre nagyobb figyelmet fordít arra, hogy a bűnmegelőzés és a büntető igazságszolgáltatás világszerte miként járulhat hozzá a fenntartható fejlődéshez, úgy a fejlődő, mint a fejlett országokban”.⁴⁷ Joutsen szerint több jele is van annak, hogy a negyedik átmenet már folyamatban van. Így például az ENSZ-program ülésein ismét jelen vannak szakértők, akik együtt dolgoznak diplomáttal olyan gyakorlati kérdésekben, mint az ügyészségi és bírósági együttműködés vagy a kiberbűnözésre adandó válasz. A negyedik átmenet egy további jele az ENSZ Kábítószer- és Bűnügyi Hivatala (UNODC) pénzügyi kapacitásának bővülése, ami lehetővé teszi a technikai segítségnyújtást a tagállamoknak. Ugyancsak a negyedik átmenet jele Joutsen szerint az *Institutes of the Crime Prevention and Criminal Justice Programme Network* (PNI)⁴⁸ bővülő munkája, amely technikai segítséget nyújt a tagállamoknak a bűnmegelőzésben és a büntető igazságszolgáltatás területén folytatott kutatásban, képzésben és szakpolitika-fejlesztésben.⁴⁹

Joutsen prognózisa, hogy a negyedik átmenet az előző három erősségeire építhet. Így a korai időszak elméleti vitái feléleszthetők, ezáltal a kutatási eredmények, a legjobb gyakorlatok ismét adott ENSZ-fórumok (például a Bizottság, a bűnmegelőzési kongresszusok) elé kerülhetnek.

A negyedik átmenet tartalma szempontjából különösen fontos esemény lesz az ENSZ 14. Bűnmegelőzési Kongresszusa, 2021. március 7–12. között, Kiotóban.⁵⁰ A kongresszus átfogó témája, címe: *Advancing crime prevention, criminal justice and the rule of law: towards the achievement of the 2030 Agenda*.⁵¹ A négy

tartható fejlődés megvalósítását, ezért minden egyes cél egyszerre tűz feladatokat a fenntartható fejlődés társadalmi, környezeti és gazdasági aspektusainak megvalósítására”. Sulyok Katalin: A környezetvédelem. In Kende Tamás – Nagy Boldizsár – Sonnevend Pál (szerk.): *Nemzetközi jog*. Második, átdolgozott kiadás. Budapest, Wolters Kluwer, 2018. 438.

⁴⁶ Fenntartható fejlődési célok, 2020. április 30. Elérhető: www.ksh.hu/sdg.

⁴⁷ Joutsen (2017): i. m. 6.

⁴⁸ „A Bűnmegelőzési és Büntető Igazságszolgáltatási Hálózat Intézetei.”

⁴⁹ Joutsen (2017): i. m. 6.

⁵⁰ A kongresszus eredeti időpontja 2020. április 20–27. volt. A rendezvényt azonban a Covid-19-járvány miatt 2021 márciusára halasztották.

⁵¹ „A bűnmegelőzés, a büntető igazságszolgáltatás és a joguralom előmozdítása: az Agenda 2030 megvalósítása felé.”

workshop témája a következő lesz: 1. Bizonyítékalapú bűnmegelőzés: statisztikák, jelzőszámok és értékelés a sikeres gyakorlatok támogatására. 2. Ismételt bűnelkövetés csökkentése: kockázati tényezők azonosítása és megoldások kidolgozása. 3. Az oktatás és az ifjúság szerepvállalása mint kulcstényezők a társadalmak bűnözéssel szembeni ellenállóbbá tételében. 4. A bűnözés jelenlegi tendenciái, a legújabb fejlemények, valamint a kialakulóban lévő megoldások, különösen az új technológiák mint a bűnözéssel szembeni fellépés eszközei.⁵²

A kongresszus átfogó témája és a workshoptárgykörök arra utalnak, hogy az ENSZ-program a bűnözés értelmezésében már nem nemzetbiztonsági kérdésnek tekinti a kriminalitást, hanem – összhangban az Agenda 2030 16. céljával – komplex társadalmi jelenségnek, amellyel szembeni fellépés szakpolitikai döntéseken alapul.

Az Európai Bűnmegelőzési Intézet munkájáról

Az ENSZ bűnözéssel szembeni tevékenységében jelentős szerepe van a már említett *Institutes of the Crime Prevention and Criminal Justice Programme Network*nek (PNI). A hálózathoz jelenleg 18 regionális, illetve interregionális intézet tartozik.⁵³

Az európai regionális intézet a Helsinkiben működő *European Institute for Crime Prevention and Control Affiliated with the United Nations* (HEUNI) – az ENSZ-szel kapcsolatban álló Európai Bűnmegelőzési Intézet (a továbbiakban: Intézet).

Az Intézet 1981-ben jött létre az ENSZ és Finnország kormánya közötti megállapodás alapján. Feladata elősegíteni a bűnmegelőzéssel és a bűnözéskontrollal kapcsolatos információk cseréjét az európai országok között. Az Intézet a Finn Igazságügyi Minisztérium égisze alatt működik, független kutató- és szakpolitikai intézményként.

2010 óta az Európai Bűnmegelőzési Intézet a felelős a PNI-t alkotó intézetek közötti gyakorlati koordinációért.

Az Intézet első igazgatója a kiváló kriminológus, a viktimológia nemzetközileg elismert kutatója, egykori finn igazságügyi miniszter, Inkeri Anttila volt, aki 1990-ig töltötte be ezt a tisztséget. Az ENSZ bűnözéssel szembeni tevékenységének egyik meghatározó személyisége, Matti Joutsen volt a második igazgató,

⁵² A Bűnmegelőzési Kongresszussal kapcsolatos információk forrása: www.moj.go.jp.

⁵³ Az intézetek felsorolását lásd www.unodc.org/unodc/en/commissions/CCPCJ/PNI/institutes.html.

1990–2000 között. Kauko Aromaa, a kitűnő finn kriminológus 2000-től 2011-ig igazgatta az intézetet. 2011-től 2018-ig ismét Matti Joutsen lett az igazgató. 2018 januárjától Natalia Ollus, az Intézetben hosszabb ideje kutatóként dolgozó, elsősorban a genderalapú erőszak, az emberkereskedelem, a migráció és a kényszer-munka összefüggéseinek elismert kutatója az igazgató.

Az Intézetnek az igazgatóval együtt hét munkatársa van.⁵⁴ Az Intézet tevékenységét nemzetközi Tanácsadó Testület segíti. A Tanácsadó Testület feladata elsődlegesen az egyes európai régiók sajátosságainak megjelenítése, továbbá az Intézet munkájának támogatása, projektjeik, kutatási eredményeik megvitatása révén. A 10 tagú testületből az elnököt és négy tagot az ENSZ főtitkára, további négy tagot Finnország kormánya nevezi ki, a UNODC egy képviselője pedig hivatalból tagja a nemzetközi Tanácsadó Testületnek.

Az Intézet az utóbbi években elsődlegesen kutatásokkal foglalkozik, részben önállóan, részben együttműködve más intézetekkel vagy egyéni kutatókkal. A jelenlegi főbb kutatási témák: szervezett bűnözés, korrupció, genderalapú erőszak, emberkereskedelem és migráció, különösen a migráns női áldozatok.

Az Intézet kutatási projektjei közül kiemelésre különösen érdemes a „SARAH”, a „RE-JUST” és a „KORSI”.

A 2021-ben induló *SARAH* (*Safe, Aware, Resilient, Able and Heard*) projekt a genderalapú erőszak áldozatává vált migráns nők védelméhez és támogatásához kíván hozzájárulni. A projektben négy ország, Finnország, Görögország, Németország és Olaszország egy-egy intézménye vesz részt, az Intézet koordinálásával. A projekt célja, hogy felhívja a figyelmet a genderalapú erőszakra és a migráns áldozatok jogaira, valamint tudatosítsa azt a kihívást a négy EU-tagállam döntéshozói körében, amellyel a migráns lakosság szembesül az áldozatsegítő szolgáltatásokhoz való hozzáférés terén, továbbá eszközöket fejlesszen ki, hogy javítsa az áldozatsegítő szolgáltatásokhoz való hozzáférést a genderalapú erőszak migráns női áldozatai részére.⁵⁵

A *RE-JUST* projekt középpontjában az áldozatokra érzékenyebb büntető igazságszolgáltatási megközelítés kialakítása áll. Az Intézet 2020 óta vesz részt ebben az EU által finanszírozott projektben, amelyben román, bolgár, német és spanyol intézmények a partnerei. A projekt célja stratégiák és akciótervek kidolgozása, amelyek javíthatják az áldozatok igazságszolgáltatáshoz való hozzájutását.⁵⁶

A *KORSI*⁵⁷ projekt a korrupció nyomon követéséhez, vizsgálatához szükséges indikátorok azonosítására és kialakítására irányuló kutatása volt 2019–2020-ban

⁵⁴ Az Intézet munkatársait lásd <https://heuni.fi/contact>.

⁵⁵ A SARAH projektről lásd <https://heuni.fi/-/sarah>.

⁵⁶ A RE-JUST projektről lásd <https://heuni.fi/-/re-just>.

⁵⁷ A projekt finn nevének mozaikszava. A projektről lásd <https://heuni.fi/-/korsi>.

az Intézetnek, amelyet a *Police University College*-dzzsal⁵⁸ együttműködve végzett. A projekt olyan kvantitatív és kvalitatív indikátoroknak a kidolgozására törekedett, amelyek Finnország számára alkalmasak a korrupció rendszeres figyelemmel kísérésére.⁵⁹

Befejező megjegyzés

Magyarországon a szakmai nyilvánosság különböző fórumain a korábbi években jóval nagyobb figyelem övezte az ENSZ bűnözéssel szembeni tevékenységét, mint manapság.⁶⁰

Az utóbbi években itthon elsősorban az ENSZ vonatkozó egyezményei reprezentálják a világszervezet bűnözéssel szembeni tevékenységét. Bízom abban, hogy tanulmányom megfelelően tükrözi, hogy ettől jóval gazdagabb az ENSZ bűnözéssel, bűnmegelőzéssel, büntető igazságszolgáltatással kapcsolatos programja.

Az ENSZ most következő, említett 14. Bűnmegelőzési Kongresszusa, átfogó programjával, várható határozataival remélhetőleg ismét ráirányítja a hazai szakemberek figyelmét a világszervezet bűnözéssel kapcsolatos sokrétű munkájára.

⁵⁸ Lásd www.opiskelijantampere.fi/en/police-university-college.

⁵⁹ A projekt első kutatási jelentésének angol nyelvű összefoglalója elérhető az Intézet honlapján: https://heuni.fi/documents/47074104/0/KORSI_raportti_1_IMMEASURABLE_CORRUPTION.pdf/a64263c6-4cbe-57c6-c7f8-38432f64bc23/KORSI_raportti_1_IMMEASURABLE_CORRUPTION.pdf?t=1607416217634.

⁶⁰ 1986-ban például az Igazságügyi Minisztérium terjedelmes, színvonalas kötetet jelentetett meg az ENSZ Hetedik Bűnmegelőzési Kongresszusáról. Lásd Szük László (szerk.): *Az Egyesült Nemzetek hetedik Bűnmegelőzési Kongresszusa: Congress on the Prevention of Crime and Treatment of Offenders*. Budapest, IM, 1986.

Irodalomjegyzék

- Bárd Petra: A kriminálpolitika nemzetközi keretei. In Borbíró Andrea – Gönczöl Katalin – Kerecsi Klára – Lévy Miklós (szerk.): *Kriminológia*. Budapest, Wolters Kluwer, 2019. 769–793.
- Boda József: Az ENSZ szerepe a bűnmegelőzésben. In Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.): *A bűnüldözés és a bűnmegelőzés rendszertudományi tényezői. Pécsi Határőr Tudományos Közlemények XXI*. Pécs, Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoportja, 2019. 69–75.
- Borbíró Andrea: *Bűnmegelőzés, társadalmi bűnmegelőzési stratégia és az erre vonatkozó nemzetközi követelmények*. Budapest, Helyi Fejlesztések Közép-Európai Regionális Hálózata, 2004. Online: <http://bunmegelozes.easyhosting.hu/hatteranyagok/borbiro.pdf>
- Joutsen, Matti: *Four transitions in the United Nations Crime Programme*. Helsinki, HEUNI, 2017. Online: www.unodc.org
- Lattmann Tamás: Az Egyesült Nemzetek Szervezete. In Kende Tamás – Nagy Boldizsár – Sonnevend Pál (szerk.): *Nemzetközi jog*. Második, átdolgozott kiadás. Budapest, Wolters Kluwer, 2018. 599–618.
- Molnár István Jenő: A magyar bűnmegelőzési stratégiák alakulása. In Barabás A. Tünde (szerk.): *Kriminológia MA*. Budapest, Dialóg Campus, 2020. 27–39.
- Redo, Slawomir Marek: *Blue criminology*. Helsinki, HEUNI, 2012.
- Sulyok Katalin: A környezetvédelem. In Kende Tamás – Nagy Boldizsár – Sonnevend Pál (szerk.): *Nemzetközi jog*. Második, átdolgozott kiadás. Budapest, Wolters Kluwer, 2018. 435–474.
- Szük László (szerk.): *Az Egyesült Nemzetek hetedik Bűnmegelőzési Kongresszusa: Congress on the Prevention of Crime and Treatment of Offenders*. Budapest, IM, 1986.

Madai Sándor¹

Elmélkedés egy bűncselekmény jogi tárgyáról: a kiskorúval való kapcsolattartás akadályozása

Az Ünneptelt jogalkalmazóként és tudományos kutatóként egyaránt sokat tett az ifjúság védelméért. Jelen tanulmánnyal tisztelgek e munkássága előtt (is), és kívánok boldog születésnapot, erőt, egészséget!

A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény 210. §-a tartalmazza a kiskorúval való kapcsolattartás akadályozása nevű bűncselekményt. A tényállás mögött meghúzódó, ismerni vélt – a büntetendőség kereteit meghatározó – jogpolitikai koncepció helyes és támogatandó. Az a magatartás, amely akadályozza a gyermek és a kapcsolattartásra jogosult szülő közötti harmonikus kapcsolat kialakítását, fenntartását, a gyermek egész további életére kihatóan komoly lelki válságot okozhat, káros hatással lehet a kiskorú lelki egészségére, erkölcsi fejlődésére, szociális készségeinek kialakulására.²

Ez azonban nem egyértelmű, és csupán első pillantásra tűnik kézenfekvőnek, mint primer jogi tárgy.³ Kétségtelenül helyes megközelítés, hogy elsősorban

¹ Habilitált egyetemi docens, tanszékvezető, Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Büntetőjogi és Kriminológiai Tanszék; Nemzeti Köszolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar Büntetőjogi Tanszék. Kapcsolat: madai.sandor@law.unideb.hu.

² A Btk. részletes indokolása.

³ Annak megítélése, hogy szükséges-e jelen esetben a büntetőjogi fenyegetés, nem tűnik vitatottnak. Azonban a büntetőjog lényegét illetően minden korban szem előtt kell tartanunk Tóth Mihály gondolatait: „Nem könnyen megválaszolható kérdés: mi várható el valójában a harmadik évezred modern jogállami büntető kódexeitől? Képesek-e a hihetetlenül felgyorsult világban ma is korszerű, időtálló értékeket hordozni, közvetíteni és megőrizni? Megoldható, megoldandó-e, hogy egyszerre demonstráljanak és fenyegetsenek, hogy létükkel és alkalmazásukkal is hasznosnak? Ha kell, általános értéktételeként, ha szükséges, súlyos konkrét ítéletek formájában is. S a kérdések sora folytatható. Hol húzhatjuk meg a helyes határt, mi tartozik a büntetőjogra, s mikor elég a büntetőjogi fenyegetettség helyett más, esetleg enyhébb, de akár hatékonyabb eszközök igénybevétele? A negatív értékelést érdemlő élethelyzetek sokszínűsége, változatossága felmentést adhat-e a szabályozási szintek, szabályozási módok szándékos vagy gondatlan elvételére?” Tóth Mihály: A precedensek csapdái. In Madai Sándor – Pallagi Anikó – Polt Péter (szerk.): *Sic itur ad astra. Ünnepi kötet a 70 éves Blaskó Béla tiszteletére*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2020. 515.

a gyermek fejlődését helyezzük a középpontba. Ez a szemlélet tükröződik például Blaskó Béla,⁴ Görgényi Ilona,⁵ Márki Zoltán,⁶ Lajtár István⁷ és Csapucha Bernadett⁸ munkáiban. Azonban e megközelítés – valljuk meg – kissé leszűkítőnek tűnik. Nem azért kell védenünk a kapcsolattartást, mert az kizárólag a gyermek érdekét szolgálja. Ezért kell elsősorban védenünk. Azonban – jellemzően – fontos a kapcsolattartásra jogosult másik személynek is. Sokan ismernek olyan sorsokat, amelyek a gyermekkel való egyre növekvő érzelmi távolságból kiindulva vezetnek tragikus élethelyzetekhez, kóros szenvedélyek kialakulásához, fokozódásához vagy éppen ismételt megkezdéséhez. Ebből kiindulva pedig ugyanolyan – vagy legalábbis majdnem ugyanolyan – fontos a jogosult személy kapcsolattartáshoz fűződő jogának érvényesülése. Kétségtelenül igaz az természetesen, hogy egy gyermek, tinédzser – de a tényállásból következően mindenképpen kiskorú – valószínűleg nehezebben képes feldolgozni az – egyébként vágyott – kapcsolattartás elmaradásából eredő hiányt. Azonban nem mondhatunk le a kapcsolat „másik végén” lévő személyről sem, s nem tehetünk úgy, mintha az ő személyére ilyen magatartások nem gyakorol(hat)nának hatást. Annál inkább helyénvalónak tűnik ez az álláspont, mert a jelen tényállást tartalmazó törvénybeli fejezet (XX. fejezet) „A gyermekek érdekét sértő és a család elleni bűncselekmények” címet viseli, tehát maga a jogalkotó a család elleni irányultságra is figyelemmel lehetett (volna) az indokolásban, s erre is célszerű utalni. Hangsúlyozzuk: a tényállás viszonyában nem lehet elvitatni a kiskorú érdekeinek elsőbbségét, de helytelennek tűnik kizárólag arra helyezni a hangsúlyt. A kérdés már csak annyi, hogy a család és a kapcsolattartásra jogosultak köre – a kiskorún mint külön nevesített személyen kívül – mennyire esik egybe?

Tény, hogy a család pontos jogi meghatározása a jogalkotás mellőzött területei közé tartozik – talán nem véletlenül.⁹ E helyütt nem kívánunk kitérni a különböző tudományterületek által megalkotott – jogászok számára kevés biztos támpontot nyújtó –, olykor egymástól eltérő elemeket tartalmazó definiálási kísérletekre, mivel nem erre irányul jelen vizsgálódás, azonban a címben

⁴ Blaskó Béla: Btk. XX. Fejezet – A gyermekek érdekét sértő és a család elleni bűncselekmények. In Blaskó Béla (szerk.): *Büntetőjog. Különös rész I.* Budapest–Debrecen, Rejtjel, 2018. 201.

⁵ Görgényi Ilona: XX. Fejezet – A gyermekek érdekét sértő és a család elleni bűncselekmények. In Horváth Tibor – Lévy Miklós (szerk.): *Magyar büntetőjog. Különös rész.* Budapest, Wolters Kluwer, 2013. 212.

⁶ Márki Zoltán: A gyermekek érdekét sértő és a család elleni bűncselekmények. In Kónya István (szerk.): *Magyar büntetőjog. Kommentár a gyakorlat számára.* Budapest, HVG-ORAC, 2016. 787.

⁷ Lajtár István: A gyermekek érdekét sértő és a család elleni bűncselekmények. In Polt Péter (szerk.): *Új Btk. kommentár.* Budapest, NKTK, 2013. 62.

⁸ Csapucha Bernadett: Büntetőjogi beavatkozás a kiskorúval való kapcsolattartás akadályozása esetén. *Iustum Aequum Salutare*, 16. (2020), 2. 135.

⁹ Csink Lóránt: Házasság és család. *Internetes Jogtudományi Enciklopédia*, 2018.

megjelölt tényállás jogpolitikai hátterének az eddigiekhez képest reményeink szerint kissé talán árnyaltabb bemutatásához utalnunk kell néhány kapcsolódási lehetőségre, már amennyiben az erre vonatkozó különböző jogi normák ezt lehetővé teszik.¹⁰ Eligazodási törekvésünk kiindulási pontjaként szolgál az Alaptörvény L) cikkének (1) bekezdése, amelynek értelmében Magyarország védi a házasság intézményét mint férfi és nő között, önkéntes elhatározás alapján létrejött életközösséget, valamint a családot mint a nemzet fennmaradásának lételemét. A hivatkozott rendelkezés elsőként a házasságot említi – mint férfi és nő életközösségét –, majd külön a családot – mint nemzetfennmaradási lételemet. Vajon a sorrend jogalkotói értéksorrendet is tükröz, vagy ekként nem értékelendő-értékelhető? A normaszöveg nyelvtani értelmezéséből kitűnik, hogy a házasság és a család nem azonos, hiszen külön említi az Alaptörvény, azonban valamelyest talán összetartozó fogalmaknak tekinti ezeket a jogalkotó, mivel egy bekezdésen belül szerepelnek, mint legfelsőbb szintű jogi deklaráció.¹¹ Ezt meg is erősíti az említett bekezdés következő mondatában, amely rögzíti, hogy a családi kapcsolat alapja a házasság, illetve a szülő-gyermek viszony. Sajnos ez sem nyújt közvetlen segítséget az értelmezéshez – hiszen a nevezett viszonyokat a *családi kapcsolat alapjaként* fogja fel, viszont ugyanezen cikk (3) bekezdése alapján a családok védelmét sarkalatos törvény szabályozza. E sarkalatos törvény a családok védelméről szóló 2011. évi CCXI. törvény. E jogszabály 2012. július 1-jén hatályba lépett 7. § (1) bekezdése szerint a család a természetes személyek érzelmi és gazdasági közösségét megvalósító olyan kapcsolatrendszer, amelynek alapja egy férfi és egy nő házassága vagy egyenes ági rokoni kapcsolat, vagy a családba fogadó gyámság. Megszületett egy definíció tehát, amely – bár más jogág kapcsán, de – fogalmi keretet biztosíthat a Btk. vizsgált XX. fejezetének címében szereplő „család” – mint védendő jogi tárgy – értelmezéséhez.

Jogi tisztánlátásunk elérkezni vélt pillanata feletti örömlünket azonban beárnyékolja az Alkotmánybíróság határozata, ugyanis a családok védelméről szóló 2011. évi CCXI. törvény 7. § és 8. §-ai alaptörvény-ellenességének megállapításáról és megsemmisítéséről szóló 43/2012. (XII. 20.) AB határozat megsemmisítette az említett definíciót tartalmazó 7. §-t.¹² A Polgári Törvénykönyvről szóló

¹⁰ Az újabb tendenciákhoz lásd Miklós Tihanyi et al.: Correlation between female identity in civil society and criminal repression in Hungary and Russia. *Russian Law Journal*, 8. (2020), 4. 94–101.

¹¹ Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint a jogalkotó a házasságot és a családot nem kapcsolja össze: „az Alaptörvény L) cikke a házassággal egy mondatban, de külön fordulatban, önállóan »védi« a családot, mint »a nemzet fennmaradásának alapját«, és a két fogalmat nem kapcsolja össze”. Lásd részletesen a 43/2012. (XII. 20.) AB határozat 4.1. pontját.

¹² Az AB a határozat indokolásában – egyebek mellett – kimondta, hogy „ezzel összefüggésben az Alkotmánybíróság arra is rámutat, hogy egyéb jogterületeken, más hatályos jogszabályokban, más és más kontextusban (önálló, az adott jogszabályra nézve irányadó meghatározás nélkül) számos helyen fellelhető a család-kifejezés, vagyoni viszonyok rendezésével, támogatások elosztásával,

2013. évi V. törvény – mint magánjogunk alapköve – használja, de szintén nem definiálja a család fogalmát. Miként nem rendezi azt a kérdést sem – talán nincs is rá szükség –, hogy a családi kapcsolat és a kapcsolattartás milyen viszonyban áll egymással?

A kapcsolattartás – jogosultsággént értelmezve – feltételezi a családot (még ha annak jogi fogalmát nem is ismerjük)? Érdekes – bár a kiskorúval való kapcsolattartás akadályozása nevű bűncselekmény szempontjából büntetőjogi relevanciával nem bíró körülmény –, hogy a Ptk. a kapcsolattartás kérdéskörét „A szülői felügyeleti jog gyakorlása” című, Negyedik könyv Negyedik rész XVIII. Fejezetében rendezi – függetlenül attól, hogy kik közötti kapcsolattartásról van szó. A Ptk. 4:178. § (1) bekezdése elsőként rögzíti, hogy a gyermeknek joga, hogy külön élő szülőjével személyes és közvetlen kapcsolatot tartson fenn. A Btk. tényállásában szereplő „kiskorú” tehát mindenekelőtt a „gyermek”. Szintén az (1) bekezdés mondja ki, hogy a gyermeket nevelő szülő vagy más személy köteles a zavartalan kapcsolattartást biztosítani. A Btk. vizsgált deliktuma tehát felfogható akként (is), mint a jelen, gyermeket nevelő személy számára előírt jogszabályi – törvényi szintű – kötelezettség nem teljesítésének szankcionálására irányuló fenyegetés. Igaz ez abban az esetben is, ha a büntetőjogi felelősség megállapításához az említett polgári jogi kötelezettség megszegésétől még hosszú út vezet, amely – a Btk. normaszövegéből kiindulva – más jogi aktusokkal van kikövezve. A Ptk. hivatkozott § (2) bekezdése ugyanakkor – a gyermekétől külön élő szülő tekintetében – úgy fogalmaz, hogy „jogosult és köteles” gyermekével kapcsolatot tartani (ha a bíróság vagy a gyámhatóság eltérően nem rendelkezik). E kötelezettség elmulasztásához ugyanakkor a vizsgálódás fókuszában álló deliktum büntetőjogi jogkövetkezményeket nem fűz, sőt – önmagában e kötelezettségre alapozva – másik sem.

De nem zárhatjuk még le a család és a kapcsolattartás közötti (meglévő?) összefüggésre irányuló elemzésünket, hiszen a jogalkotó tovább is részletezi a kapcsolattartásra jogosultak személyi körét, és ezen részletezésnek a korábban már említett családfogalom szempontjából is jelentősége van. A 4:179. § (3) bekezdése alapján a kapcsolattartásra – ha a gyermek hosszabb időn keresztül a háztartásában nevelkedett – kérelmére feljogosítható a volt mostohaszülő, nevelőszülő, gyám és az is, akinek a gyermekekre vonatkozó apasági vélelmét

kedvezmények juttatásával, közös lakáshasználat kérdéseivel, különböző hivatali összeférhetetlenségi szabályokkal, büntetőjogi könnyítésekkel vagy szigorításokkal stb. kapcsolatban. Ez az állapot pedig – főleg, ha a jogalkalmazó megkísérli e szerteágazó jogszabályok család-kifejezéseit a Cstv. által adott család-fogalommal összhangban interpretálni – párhuzamos vagy éppen egymással ütköző értelmezésekhez, és ebből kifolyólag bizonytalan, kiszámíthatatlan jogalkalmazási gyakorlatához vezet.” [43/2012. (XII. 20.) AB határozat 4.5. pontja.]

a bíróság megdöntötte.¹³ Ez a – jogi értelemben akár „kvázi szülői” körnek tekinthető csoportra vonatkozó – szabály egyértelmű manifesztációja annak, hogy a Ptk. szintjén is eltér a vér szerinti családtagok és a jogi értelemben vett családtagok köre, hiszen a 4:178. §-ban rögzítették a „külön élő szülő”-re vonatkozni. Ők azok, akiket vér szerint vagy a jog alapján szülőnek tekint a polgári jog. Ez azért fontos, mert ekként nem – s a kapcsolattartás szempontjából sem – szükséges az életközösségben történő korábbi együttélés, de még akár az érzelmi kötődés sem. Bár talán nem ez a tipikus, de nem kizárható eset a Ptk. 4:103. §-a alapján történő, az apaság bírósági határozaton alapuló megállapítása. Ilyen esetben az apa jogi szempontból bizonyosan „szülő”-nek fog minősülni, függetlenül akár attól is, hogy soha nem állt fent élet- és érzelmi közösség az anyával, illetőleg a gyermekkel. Ebben az esetben az apát (és a gyermeket is) megilleti a kapcsolattartás joga, az apát pedig terheli annak kötelezettsége is. Egy ilyen konstrukcióban ugyanakkor nehéz köznyelvi értelemben felfogott családról beszélni, ám az anya mégis lehet tettese a vizsgált tényállásnak. S hogy tovább kövessük a polgári jog vonatkozó szabályait: a Ptk. 4:179. § (1) bekezdése szerint a kapcsolattartásra a nagyszülő, a testvér és – ha a szülő és a nagyszülő nem él, vagy a kapcsolattartásban tartósan akadályozva van, vagy a kapcsolattartási jogát önhibájából nem gyakorolja – a gyermek szülőjének testvére és szülőjének házastársa is jogosult. A nagyszülő és a testvér kétségtelenül illeszkedik a köznyelvi családfogalomba, de vajon „a gyermek szülőjének testvére és szülőjének házastársa” is ide tartozó lenne? Még akkor is felmerülhet ez bennünk kérdésként, ha a törvény „végső esetben” teszi számukra lehetővé a kapcsolattartást.¹⁴

Az előbbiekből talán látható, hogy milyen bonyolult a kapcsolat a család, valamint a rokonság fogalmiságát illetően. Tekintettel arra, hogy a Btk. XX. fejezete sem határozza meg a család fogalmát, kénytelenek voltunk a magánjog területéhez – mint a kérdés tekintetében anyajogágnak tekintendő területhez – fordulni. Nem igazán kaptunk azonban segítséget. Nem igazán tudjuk a család – mint objektív kategória – fogalmába tartozóként elhelyezni a kapcsolattartás lehetőségét, pontosabban nem kizárólagos formában; igaz mindez akkor, ha

¹³ E bekezdéssel a jogalkotó tehát kibővíti a tényállásban szereplő kapcsolattartásra jogosultak (mint sértettek) potenciális körét. Arra ugyanakkor feltétlenül utalni kell, hogy ők feljogosíthatók csupán a kapcsolattartásra, tehát nem *ipso iure* tartoznak a kapcsolattartásra jogosultak körébe. Nyilván ilyenkor azt kell vizsgálni, hogy fennáll-e az az érzelmi tartalom (szükséglet), amely indokolhatja a kapcsolattartás jogának biztosítását.

¹⁴ Miként már utaltunk rá, külön érdekes kérdéseket vet fel, hogy a Ptk. miért „A szülői felügyeleti jog gyakorlása” című fejezetben helyezi el az azon személyekkel kapcsolatos szabályokat, akiket a törvény nem ért „szülő” alatt? Persze nem csupán a polgári jog vonatkozásában tehetnének fel ilyen szerkesztésszerű kérdéseket...

a családot együtt élő közösségként fogjuk fel. Ha érzelmi közösségként – amely nem feltételezi szükségképpen az együttélést –, akkor talán könnyebb lehet a helyzet. Bár a Btk. hivatkozott tényállása objektivizál, s nem tekinti a tényállás-szerűséghez tartozónak az együttélést. Ez a kapcsolattartásra vonatkozó polgári jogi szabályokból is következik, hiszen az együtt élő személyek közötti kapcsolattartás – talán – adottnak tekinthető. A Ptk. egyébként kevésbé konzekvensen, hol használja a „különélő” jelzőt, hol mellőzi, nem könnyítve meg a kérdés iránt érdeklődő közönség gondolkodását. Kérdés tehát, hogy akkor milyen személyi kört érthetünk a család – mint a fejezetcímbe szereplő kifejezés – büntetőjogi fogalma alatt? Megjegyzendő, hogy a büntetőjog inkább a hozzátartozó kifejezést használja (amit egyébként a polgári jog is ismer), s törekszik elkerülni a bizonytalan tartalmú kifejezést. Persze – a szabályozás sajátosságai okán – a polgári jog nem feltétlenül élhet ennek a lehetőségével.

A fenti fejtegetés talán rámutatott arra, hogy a Btk. XX. fejezetének címében szereplő „gyermeknek érdekeit sértő” jelző irányadó a vizsgált tényállás tekintetében, de nem kizárólagosan. A címben szereplő „család elleni” fordulathoz viszont – a családot jogi értelemben véve – nehezen kapcsolható.¹⁵ Ennek csupán egyik oka, hogy a különböző normaszövegek nem definiálják, hogy pontosan mit értünk „család” alatt. Egy további ok lehet, hogy – figyelembe véve a különböző normákban körülírt főbb jellemzőit – a jogalkotó által ideáltípusként megálmodott család esetében fel sem merülhet a kapcsolattartás kérdése, hiszen az egy szeretetben együtt élő érzelmi és gazdasági közösség. Sajnos a valóság nincs mindig tekintettel a jogalkotó elvárásaira...

Tovább vizsgálva a tényállást azonban elgondolkozhatunk egy objektív – bár törvénybeli elhelyezését tekintve nem feltétlenül kézenfekvő, illetőleg adekvát – jogi tárgyon is. Ennek érdekében fel kell idéznünk a tényállás egy elemét: kizárólag abban az esetben kerülhet megállapításra a bűncselekmény, ha az elkövető – egyebek mellett – a kapcsolattartás kikényszerítése érdekében alkalmazott bírság kiszabását követően is folytatja magatartását. Ebből kiindulva a tényállás csupán azt követően „aktiválható”, ha legalább egy esetben sor került a tényállásban nevesített bírság kiszabására. Az említett bírság a bírósági polgári nemperes eljárásokban alkalmazandó szabályokról, valamint egyes bírósági nemperes eljárásokról szóló 2017. évi CXVIII. törvény 22/D. § (2) bekezdés b) pontja szerinti bírság. Ennek kiszabására kizárólag bíróság jogosult.¹⁶ Ebből kiindulva arra a következtetésre juthatunk, hogy a bírósági döntésben (a bírságot kiszabó végzésben) foglalt kötelezettség érvényesítését – illetőleg azt is – szolgálja

¹⁵ Arra csupán az említés szintjén célszerű utalni, hogy a Btk.-fejezet címében a „gyermek” és a „család” szerepel; többes számban, illetve egyes számban.

¹⁶ A határozat formája – a bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. törvény 174. § c) pontja alapján – végzés.

a nevezett tényállás. Ez abból a szempontból érdekes megoldás, hogy nem minden nem teljesítést követő végrehajtási bírság következménye manifesztálódik a büntetőjog terrénumában. Vélhetően a kapcsolattartási jog kikényszerítésének fokozatossága tükröződik jelen rendelkezésben, hiszen nem minden bűncselekmény megállapíthatóságának törvényi előfeltétele a bírság kiszabása.¹⁷ Lehet tehát olyan – kevésbé exponált – aspektusa is a vizsgált deliktum jogi tárgyának, amely figyelemmel van e bírságot kiszabó végzésben megnyilvánuló, a mögött meghúzódó autoritásra, s büntetőjogi jogkövetkezésménnyel fenyegeti azt, aki nem tartja tiszteletben (nem teljesíti) a bírság kiszabásának alapjául szolgáló anyagi jogi kötelezettségét, s ezenkívül a bíróság közhatalmi döntését is negligálja (hiszen a bírságolás nem éri el célját, a tényállásban: „a kapcsolattartás kikényszerítése érdekében alkalmazott bírság kiszabását követően is önhibájából akadályozza”).

Összefoglalva tehát akként fogalmazhatjuk meg a kiskorúval való kapcsolattartás akadályozása nevű bűncselekmény jogi tárgyát, hogy a bírósági döntés érvényesülésén keresztül, a jogosultak kapcsolattartásához való jogának biztosításához fűződő társadalmi érdek.

¹⁷ Gondoljunk például a tartási kötelezettség elmulasztására [Btk. 212. § (1) bekezdés].

Irodalomjegyzék

- Blaskó Béla: Btk. XX. fejezet – A gyermekek érdekét sértő és a család elleni bűncselekmények. In Blaskó Béla (szerk.): *Büntetőjog. Különös rész I.* Budapest–Debrecen, Rejtjel, 2018. 191–220.
- Csapucha Bernadett: Büntetőjogi beavatkozás a kiskorúval való kapcsolattartás akadályozása esetén. *Iustum Aequum Salutare*, 16. (2020), 2. 129–146.
- Csink Lóránt: Házasság és család. *Internetes Jogtudományi Enciklopédia*, 2018. Online: <https://ijoten.hu/szocikk/hazassag-es-csalad>
- Görgényi Ilona: XX. fejezet – A gyermekek érdekét sértő és a család elleni bűncselekmények. In Horváth Tibor – Lévay Miklós (szerk.): *Magyar büntetőjog. Különös rész.* Budapest, Wolters Kluwer, 2013. 203–223.
- Lajtár István: A gyermekek érdekét sértő és a család elleni bűncselekmények. In Polt Péter (szerk.): *Új Btk. kommentár.* Budapest, NKTK, 2013. 61–62.
- Márki Zoltán: A gyermekek érdekét sértő és a család elleni bűncselekmények. In Kónya István (szerk.): *Magyar büntetőjog. Kommentár a gyakorlat számára.* Budapest, HVG-ORAC, 2016. 787–797.
- Tihanyi, Miklós – Szabolcs Mátyás – Vince Vári – Kristina Krasnova – Maria Volkova: Correlation between female identity in civil society and criminal repression in Hungary and Russia. *Russian Law Journal*, 8. (2020), 4. 92–108. Online: <https://doi.org/10.17589/2309-8678-2020-8-4-92-108>
- Tóth Mihály: A precedensek csapdái. In Madai Sándor – Pallagi Anikó – Polt Péter (szerk.): *Sic itur ad astra. Ünnepi kötet a 70 éves Blaskó Béla tiszteletére.* Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2020. 515–522.

Major Róbert¹

Közlekedéskriminológiai gondolatok (egy ítélet margójára)

Közlekedéstudomány, kriminológia

A közlekedéstudomány, a modern felfogás szerint, a műszaki tudományterületen belüli tudományág, míg a kriminológia tudománya mint társadalomtudomány kétségkívül az állam- és jogtudományok területéhez kötődik. A közlekedéstudomány számos más tudományággal együttműködve foglalkozik a közlekedés jelenségeivel, azok elemzésével. Feladata a nyert összefüggések segítségével a kielégítendő követelmények specifikálása, majd ennek birtokában, tudományos vizsgálatok végrehajtásával a felmerült követelményeket kielégítő eljárások, eszközök, berendezések kimunkálása.² A közlekedéstudomány ugyanakkor alkalmazott tudomány is, hiszen az alaptudományok által feltárt eredményeket a gyakorlatban jelentkező problémák megoldása érdekében hasznosítja.³ A kriminológia tudománya a bűnözéssel és az egyes bűncselekményekkel mint társadalmi jelenségekkel foglalkozik. A kriminológia öt tárgypontot vesz célba: a bűncselekményt, az elkövetőt, az áldozatot, a cselekmény szituációját és az intézményrendszert, amelyet a társadalom a bűnözés ellenében működtet.⁴ A kriminológia e sorok szerzőjének meggyőződése szerint a bűnügyi tudományok rendszerének kiemelkedő eleme. Vitán felül áll, hogy rendkívüli erőfeszítésekkel és tudományos eredmények felhasználásával büszkén fel lehet deríteni bűncselekmények elkövetőit, jogi megoldásokkal precízen minősíteni lehet cselekedeteiket, illetve szankciókat lehet az elkövetőkkel szemben alkalmazni, természetesen ezt is tudományos megalapozottsággal és felelősségteljesen. Mégis megfogalmazható

¹ Rendőr ezredes; tanszékvezető egyetemi docens, Nemzeti Közszerzői Egyetem Rendészettudományi Kar Közbiztonsági Tanszék. Kapcsolat: major.robert@uni-nke.hu.

² Kovács Ferenc: *Közlekedéstan*. Győr, Széchenyi István Főiskola Közlekedési és Gépészmérnöki Intézet, 2002. 6.1.

³ Major Róbert: *Közlekedésrendészet*. Budapest, NKE Szolgáltató, 2016. 17.

⁴ Németh Zsolt: A kriminológia fogalma, feladata. In Barabás A. Tünde (szerk.): *Alkalmazott kriminológia*. Budapest, Dialóg Campus, 2020a. 24.

a kérdés: lehetséges-e annál nagyobb eredménye egy bűnügyi tudománynak, mint hogy a bűncselekményt el sem követik? Nyilván nem, így joggal nevezhetjük a kriminológiát a bűnügyi tudományok királynőjének.

A szakkriminológia felöleli a különböző bűncselekménycsoportokra, az egyes bűncselekményekre és az elkövetőikre vonatkozó kriminogén jellemzőket, ismereteket ad az egyes bűncselekmény-kategóriák alakulásáról, megadja az elemzésükhöz, értékelésükhöz szükséges információkat, az egyes bűncselekményi formációk, illetve elkövetői kategóriák konkrét okságát és a hatékony megelőzés lehetőségeit és feladatait.⁵

Közlekedési bűnözés, baleset, szabályszegés

A közlekedéskriminológia a közlekedési bűncselekményekkel, a közlekedési devianciákkal foglalkozik, és alapvetően a közlekedési bűncselekmények megelőzésének lehetőségeit kutatja. A közlekedési bűncselekmények jelentős része balesetokozást jelent, és így közlekedési szabályszegéssel lehet megvalósítani. Ebből következően a közlekedési bűncselekmények megelőzése tulajdonképpen balesetmegelőzést jelent, ami végső soron nem más, mint arra törekvés, hogy a közlekedési résztvevők betartsák a rájuk vonatkozó közlekedési szabályokat.⁶

A balesetek jogi oldalról vizsgált oka általában egyértelműen beazonosítható a szabályszegés megnevezésével. Ha azonban nem csupán a jogtudomány szemüvegén keresztül vizsgáljuk a baleseteket, hanem annál lényegesen szélesebb körben, akkor azt is vizsgálhatjuk, hogy a konkrét szabályszegésen túl milyen körülmények vezettek a balesethez, azaz tulajdonképpen mi okozta a szabályszegő magatartást.

A baleseti okkutatásnak már korai időszakában kialakult az a felfogás, hogy a közlekedési rendszer ember-jármű-környezet hármas felépítése szerint csoportosítsák a baleseteket előidéző okokat. Így alakult ki a mai napig elfogadott felosztás:

- a közlekedő ember hibája mint baleseti ok,
- a közlekedésben részt vevő jármű hibája mint baleseti ok és
- a közlekedés környezetében lévő hiba mint baleseti ok.⁷

⁵ Németh Zsolt: A kriminológia helye és szerepe a tudományok rendszerében. In Barabás A. Tünde (szerk.): *Alkalmazott kriminológia*. Budapest, Dialóg Campus, 2020b. 50.

⁶ Természetesen vannak olyan közlekedési bűncselekmények, amelyek nem jelentenek balesetokozást (például járművezetés ittas állapotban), ugyanakkor ezen bűncselekmények alapja szintén közlekedési szabályszegés, amely szabályszegés kétségtelenül baleseti kockázatot fokozó körülmény.

⁷ Major Róbert: *A közúti közlekedési balesetek megelőzése, különös tekintettel a rendőrség lehetőségeire és korlátaira*. PhD-értekezés. Pécs, PTE ÁJK Doktori Iskola, 2009. 78.

Hatékony balesetmegelőzési munka elképzelhetetlen megfelelő szintű és színvonalú adatelemzés nélkül: „a balesetmegelőzés alapja az egzakt balesetanalízis.”⁸

A megelőzés alapfeladatát szem előtt tartva az emberi hibák hátterét is fel kell tární. Nyilvánvalóan hibás, szabályszegő magatartást jelent, ha a járművezető a fényjelző készülék tilos jelzése ellenére nem áll meg a kereszteződésben. Helytelen volna ugyanakkor eleve azt feltételezni, hogy a járművezető hibás magatartásával nem lehet mit kezdeni: bár ismerte, mégis megszegte a szabályt, és vétett a hozzá tartozó kötelező magatartásforma ellen is. Az emberi hibáknak is van magyarázata, még ha ennek felismerése olykor nem is egyszerű feladat. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy a normaszegés okának megismerése a jogi értelemben vett felelősség kérdését feltétlenül megváltoztatná (azonban a büntetés mértékét esetleg jelentősen befolyásolhatja), csak azt, hogy a hibás magatartás okának felderítése a baleset-megelőzés alappillérét jelenti. A szabályszegés okának feltárása nélkül az eredményes megelőzés szinte biztosan kizárt. A balesetek megelőzése érdekében tett beavatkozásnak – az okok függvényében – érintenie kell akár a közlekedő embert, akár a közlekedésben részt vevő járművet, akár a közlekedés környezetét, esetleg a felsoroltak közül egynél többet vagy valamennyit. E beavatkozások lehetnek jogi természetűek, illetve műszaki természetűek is.

A balesetmegelőzés jogi eszközei

Az eszközök hatékonysága attól függ, hogy a tudatos járművezetői szabályszegések vagy a gondatlan járművezetői hibás magatartások elkerülése érdekében alkalmazzuk. Rendkívül fontos kitétel, hogy eredmény csak akkor várható, ha a beavatkozás célirányos, mégpedig a feltárt okokkal adekvát. A tudatos szabályszegő magatartások megelőzésének alapvető eszköze a járművezetők tudati befolyásolása, amelynek több szintje lehetséges:⁹

- oktatás, amely segít a veszélyes helyzetek felismerésében, a veszélyes helyzetek megfelelő kezelésében;
- nevelés, amely alapvető eszköze az agresszivitás elkerülésének, illetve a szabálykövető magatartás értéként való elfogadásának;
- elrettentés, amely egyfelől tudatosítja a járművezetőkben, hogy bárhol és bármikor rendőri ellenőrzés alá vonhatók, másfelől egyértelművé teszi, hogy az elkövetett szabályszegés nem maradhat büntetlenül.

⁸ Irk Ferenc – Klobusitzky György: *Bevezetés a közlekedési ismeretekbe*. Budapest, RTF, 2006. 8.

⁹ Nyilvánvalóan hasonló a helyzet a nem tudatos szabályszegések esetén is, amikor ezek a szintek a hanyagság leküzdésére, az elvárt figyelmi szint tanúsítására irányulnak.

A szankció célja kétségtelenül a prevenció kell hogy legyen, és azt nem szabad öncélúan alkalmazni. Minden egyes elkövetőnél meg kell találni a számára megfelelő visszatartó erővel bíró szankciót.¹⁰ Meggyőződésem, hogy a legszélesebb társadalmi körben a figyelmeztetésnek, illetve a figyelmeztetéshez kapcsolódó attitűdformáló beavatkozásoknak van leginkább hatása, hiszen a „nem büntetésnek” is megvan a maga értelme.¹¹

Sajnos azonban vannak olyan társadalmi, így közlekedésben részt vevő csoportok, amelyek tagjainak gátlástalan magatartását fel kell ismerni, és ilyen esetekben nem volna szabad visszariadni a jelenleg alkalmazható legszigorúbb szankcióknál szigorúbbnak tűnő, de a személyiséget mélyebben érintő intézkedésektől, például a jármű elkobzásától sem.¹² A szankció individualizálása ellen hat ugyanakkor az objektív felelősség elvére épülő rendszer is,¹³ amely bár hatékonynak bizonyult a balesetek visszaszorításában, az újdonság ereje hatásának elmúltával, a 2008-as bevezetést követő negyedik évtől, a baleseti számok már nem javultak tovább.¹⁴ A nem motorizált közlekedők szabálykövetési hajlandóságára pedig az objektív felelősség rendszere nincs is hatással, a körükben megállapítható baleseti számok, illetve arányok nem is javultak a kívánt ütemben.¹⁵

A büntetésekkel kapcsolatban megfigyelhető a közvélemény, néha a szakmai közvélemény részéről is az az igény, hogy a hatékonyság érdekében jogszabályi módosításokkal a büntetéseket szigorítani kell. Meggyőződésem, hogy a szigorítás önmagában haszontalan, az igazi visszatartó erőt a büntetések elmaradhatatlansága hordozza magában.

A büntetések elkerülhetetlenségének alapvető feltételei:

- egységes és hatékony jogalkalmazás;
- egyértelműen értelmezhető és a modern közlekedéshez, a modern társadalomhoz alkalmazkodó jogszabályi környezet.

¹⁰ A büntetés általában elkerülő aktivitást eredményez, és a személyiség valamely részfunkcióját érinti, ami miatt célszerű lenne olyan eljárás alkalmazása, amely a személyiség egészét érintve, olyan belső változásokat eredményez, amely pozitív irányba képes a személyiség egészét elmozdítani. Aranyos Judit – Major Róbert: Kezelő jellegű intézkedés megalkotása a közlekedési bűncselekmények körében. *Belügyi Szemle*, 53. (2005), 4. 21.

¹¹ Vókó György: A büntetési teóriák racionalitásai. *Büntetőjogi Szemle*, (2012), 1. 38.

¹² Szlovéniában például a harmadik ittas vezetés esetében élnek ezzel az intézkedéssel.

¹³ Ismerünk olyan személyeket, akik a családi költségvetésbe eleve betervezik az abban a hónapban várható sebességtúllépés miatt kiszabott közigazgatási bírság összegét – így a hivatkozott büntetés prevenció hatásáról nemigen beszélhetünk.

¹⁴ A személyi sérüléssel járó közúti közlekedési balesetek száma: 2007-ben: 20 635; 2008-ban: 19 174; 2009-ben: 17 864; 2010-ben: 16 308; 2011-ben: 15 827; 2012-ben: 15 147; 2013-ban: 15 691. Forrás: KSH.

¹⁵ Felföldi Péter: Mikromobilitás és balesetek a budapesti közutakon. In Péter Erzsébet (szerk.): *IV. Turizmus és Biztonság Nemzetközi Tudományos Konferencia*. Nagykanizsa, Pannon Egyetem Nagykanizsai Kampusz, 2020. 127.

Mindkét feltétel megléte vagy hiánya nyomon követhető a forgalom-ellenőrzést végző vagy szabálysértési, illetve közigazgatási hatóságként eljáró rendőrségen, és persze a bíróságokon is.

Habár a jogalkotás klasszikus értelemben megelőzi a jogalkalmazási folyamatot, e tisztelgő írásban – terjedelemi korlátokra is tekintettel – csupán a jogi eszközök kategóriájába sorolható jogalkalmazásról lesz szó, ott is a jogalkalmazói felelősségre kívánom felhívni a figyelmet, egy konkrét KRESZ-szabály értelmezésével kapcsolatban.

A jogalkalmazás felelőssége abban áll, hogy még a látszatát is kerülni kellene annak a helyzetnek, hogy a közlekedési devianciát megvalósító, és ezzel mások életét, testi épségét közvetlenül veszélyeztető vagy sértő személyek tekintetében a jogalkalmazónak, jogértelmezési problémák miatt, a szankció elmaradásáról kell döntenie.

Követési távolság és a vakvezetés tilalma

A gyakorlatban több olyan balesettel találkozunk, amelyek esetében a KRESZ-szabályszegés alapján történő felelősségmegállapítás nem esik egybe a társadalom, illetve a „józan ész” elvárásával. Konkrétan: a társadalom által elvárt marasztalás helyett felmentő ítélet születik.

Példaként azt az esetet hozzuk, amikor egy álló járműnek hátulról nekiütköző jármű vezetője, bizonyos esetekben, felmentésre számíthat. Ezen esetek azok, amelyekben a járművezető megfelelő követési távolságot tartva közlekedik ugyan, de a követett jármű valamely akadályt – általában forgalmi ok miatt álló járművet – későn, féktávolságon belül észlelve fékezés (és a szükségszerű ütközés) helyett hirtelen irányváltoztatással kerül ki, majd a mögötte haladó jármű az akadálynak ütközik. A problémát az okozza, hogy a mögöttes jármű vezetője megfelelő követési távolságot tartott ugyan, mert ha az elől haladó jármű fékezve megáll, ő is képes lett volna járművét megállítani,¹⁶ ám az elől haladó jármű vezetőjének magatartása miatt a mögöttes jármű rendelkezésére álló távolság hirtelen eltűnt, így az ütközés elkerülhetetlenné vált. A bírói gyakorlat a követési távolság megtartása mellett a szabályos közlekedés körében várható akadályhoz igazított sebesség alkalmazását várja el. A bíróság ítéleti tényállásának lényege szerint a terhelt az autópálya belső sávjában kb. 100-120 km/h sebességgel vezette személygépkocsiját. Ugyanebben az időben közvetlenül a terhelt előtt „haladó,

¹⁶ KRESZ 27. § (1) bekezdés: Járművel másik járművet csak olyan távolságban szabad követni, amely elegendő ahhoz, hogy az elől haladó jármű mögött – ennek hirtelen fékezése esetében is – meg lehessen állni.

zárt felépítményű, így takaró hatást kifejtő jármű a külső forgalmi sávba átváltott”, aminek következtében a terhelt az általa 100-120 km/h sebességgel a belső forgalmi sávban vezetett személygépkocsival a belső sávban baleset miatt tartózkodó sértettet elütötte. Az eljárás során megállapítást nyert, hogy a terhelt a követési távolságra vonatkozó szabályt nem szegte meg, az előtte haladó zárt felépítményű gépkocsi hirtelen fékezése esetén meg tudott volna mögötte állni. A bíróság jogi érvelése szerint:

„A követési távolság az egymás mögött haladó járművek kapcsolatára vonatkozik, a haladó jármű és az előtte álló jármű viszonyára nem. A relatív sebességtúllépés csak abban az esetben állapítható meg, ha a jármű vezetője olyan akadály előtt nem tud ennek következtében megállni, amelyre az adott körülmények között számítani kell. [...] baleset releváns oka az, hogy a terhelt a baleset bekövetkezését megelőzően az előtte haladó, zárt felépítményű jármű mögött olyan sebességgel haladt, hogy annak a forgalmi szituáció alakulásából fakadó, váratlan kihaladását követően a forgalmi sávjában előtte álló és számára ekkor láthatóvá vált gépkocsi mögött már megállni nem tudott, és azt mellette a sávból kihaladva balról kívánta elkerülni, itt ütötte el a korábban ugyancsak nem észlelt sértettet. [...] A terhelt sebességválasztása az adott körülmények között a KRESZ 26. § (4) bekezdése¹⁷ alapján akkor volna felróható, ha az előtte haladó gépjármű sávváltását követően előtte felbukkanó álló gépjárművekre, illetve ezek mellett tartózkodó gyalogosra számítani kellett. A Kúria ezt a kérdést döntötte el nemlegesén. [...] E kiterjesztő értelmezés életszerűtlen, és a forgalom ütemét túrheterenlül lassító közlekedési magatartáshoz vezetne. A forgalomban – akár közlekedési okból is – rendkívüli helyzet, váratlan akadályt képező körülmények kialakulása mindig várható, ezért a járművek sebességét általánosan jóval a megengedett sebességhatárok alatt kellene tartani.”¹⁸

A felmentés alapja tehát az volt, hogy az autópálya belső forgalmi sávjában álló járműre és mellette tartózkodó gyalogosra nem kell számítani.¹⁹

Ezzel az érveléssel sajnos szinte pártoljuk a haladási sebességüket és ezzel párhuzamosan általában a követési távolságukat nem a biztonságos mértékhez igazító járművezetőket, ami meggyőződésem szerint csupán a helytelen jogszabály-értelmezésre vezethető vissza, ugyanakkor nagymértékben aláássa a közlekedésbiztonság érdekében kifejtett egyéb törekvéseinket. Az a jogi érvelés pedig, hogy egy közlekedési szabály betartása életszerűtlen, meglehetősen furcsának nevezhető.

¹⁷ KRESZ 26. § (4) bekezdés: A jármű sebességét az (1)–(3) bekezdésben említett sebességhatárokon belül úgy kell megválasztani, hogy a vezető járművét meg tudja állítani az általa belátott távolságon belül és minden olyan akadály előtt, amelyre az adott körülmények között számítani kell.

¹⁸ BH 2014. 230.

¹⁹ Csak megjegyezzük, hogy minden olyan ítélet, amely a rendőrség által a baleset helyszínén megállapított szabályszegéstől, okozó személytől, okozó járművétől eltérő tényállást állapít meg, megváltoztatja a közlekedési baleseti statisztikai adatokat, ami azonban már nem kerül visszacsatolásra a KSH rendszerébe, így a KSH adatainak elemzésekor e jelenségre is figyelemmel kell lenni. Mészáros Gábor: A közlekedési baleset-megelőzés rendszerének információs folyamatai. *Magyar Rendészet*, 17. (2017), 2. 133.

Az idézett indokolás szerint nyugodtan haladhat úgy egy járművezető, hogy az előtte lévő nagy méretű járműtől nem látja be féktávolságát, azaz vakon vezet. Pontosan úgy, mintha ködben a látótávolságnál nagyobb féktávolsághoz tartozó sebességgel haladna. Az érvelésnek az a része, hogy a követési távolság csak két mozgó jármű között értelmezhető, illetve hogy a sebességválasztás és a követési távolság kérdésköre szorosan összefügg, teljes mértékben helytálló. A KRESZ 26 § (4) bekezdésében foglaltak helyes alkalmazásához ugyanakkor elengedhetetlen a „belátott távolság” fogalmának a Bécsi Közúti Közlekedési Egyezmény szerinti értelmezése: a vezető olyan sebességgel haladhat, hogy „járművét képes legyen megállítani előre irányuló látásának határain belül”.²⁰ A járművezető előre irányuló látásának határát a belátható útszakasz legtávolabbi pontjával azonosíthatjuk. Így a beláthatóság tulajdonképpen nem is lehet korlátozott, mert az minden pillanatban egy adott objektív körülmény. A jármű előtt belátható útszakasz általában több száz méter, amelyet az út vízszintes vagy függőleges vonalvezetése határoz meg. Különleges eset a hivatkozott nagy méretű jármű követése, amely nagy méretű jármű hirtelen kihaladása hirtelen felbukkanó akadályt tehet láthatóvá. Figyelemmel arra, hogy a nagy méretű jármű mögött haladó jármű – bár megfelelő követési távolsággal közlekedik – előre irányuló látásának határain belül nem képes járművét megállítani, azaz a féktávolságát nem látja be, ezzel jogszabályszegő módon közlekedik. Mindezekre tekintettel a 26. § (4) bekezdés első fordulata alapján meg kell követelni a féktávolság mindenkor belátását, így átláthatatlan jármű követése esetén, vagyis abban az esetben, ha a járművezető nem látja át az előtte haladó jármű előtti területet, a követési távolság helyett féktávolság megtartását. Az idézett jogesetben az, hogy az autópálya belső sávjában álló járműre kellett-e számítani, vagy sem, teljesen irreleváns körülmény, így marasztaló ítéletnek lenne helye.²¹ A 26. § (4) bekezdésének első fordulata – beláthatósági akadályt jelentő jármű követése esetén – egy speciális követési távolságot előíró szabályban testesül meg: a követési távolságnak a szokásosnál nagyobbnak, legalább a féktávolságnak megfelelő térköznek kell lennie. A közúti közlekedés dinamikus jellegére figyelemmel természetesen ezt a távolságot rendkívül rövid ideig, csupán addig kell megtartani, amíg a járművezető a követett jármű előtti térrészt nem látja be, amíg a jármű mellett nem lát el, vagy azon nem lát át.

²⁰ A Bécsi Egyezmény (1980. évi 3. tvr. az 1968. évi november hó 8. napján Bécsben aláírásra megnyitott Közúti Közlekedési Egyezmény kihirdetéséről) 13. cikk 1. pontjának második mondata.

²¹ Külön vizsgálandó körülmény az is, hogy a kialakult helyzet csupán szabályszegő magatartás eredménye lehet-e, vagy pedig pontosan ugyanaz a szituáció előfordulhat-e szabálykövetés esetén is. Valójában tehát nem a konkrét akadály elvárhatóságát, hanem az „általában elvárhatóság” kérdéskörét kell vizsgálni.

Összegzés

A baleset-megelőzési törekvések egyik kulcsfontosságú eleme az egységes és hatékony jogalkalmazás. Aki közlekedési jogsértést követ el, számíthasson retorzióra. Amennyiben a jogalkalmazó jogszabály-értelmezési problémák miatt a joggal elvárt marasztaló ítélet helyett felmentést lát helyesnek, azt az üzenetet közvetíti a társadalom felé, hogy „magatartásodnak nem lesz következménye”. Mintha a mai világban megfelelkezni a jogszabály-értelmezés klasszikus szintjeiről, leragadva a nyelvtani értelmezésnél, ami nagyon gyakran formális jogértelmezéshez és ezáltal téves következtetésekre vezet.²² A probléma a KRESZ-jogszabály számos rendelkezése értelmezésénél felmerül. Példaként a 26. § (4) bekezdését emeltük ki, amely szabály két tagmondatból áll, és az „és” kötőszó alapján egy mellérendelő mondat szerkezetéről van szó, azaz mindkét tagmondatnak egyszerre kell érvényesülnie. Ez azonban tartalmi ellentmondást jelent, hiszen az első tagmondat azt követeli meg, hogy a járművezető minden – akár extrém – akadály előtt is képes legyen járművét megállítani, míg a második tagmondat csak olyan akadályok esetén követeli meg ugyanezt, amely akadályok várhatóak. A nyelvtani értelmezési szintről továbblépve megállapíthatjuk, hogy a két tagmondatban írt kötelezettség teljesítése úgy valósulhat meg, ha a két kötelezettséget más-más forgalmi helyzetre vonatkoztatjuk. Nevezetesen nappal, jó látási viszonyok között az első tagmondat érvényesül, azaz a járművezetőnek minden akadály előtt képesnek kell lennie járműve megállítására (csupán a váratlanság miatti reakcióidő-növekményt írhatjuk javára). Éjszaka, korlátozott látási viszonyok között pedig, a belátható útszakaszon található olyan akadályok előtt kell tudnia megállni, amelyekre az adott körülmények között számítani kell. Az ítélkezési gyakorlat kidolgozta és egyértelműen, konzekvensen alkalmazza a várható akadály fogalmi meghatározását. Az az akadály várható, arra az akadályra kell a járművezetőnek számítani, amely a reál vonatkozó jogszabályi kötelezettségeknek megfelel.²³ Praktikus az azt jelenti, hogy az „akadály” ott van, ahol a jogszabályi előírások szerint lehet, úgy van kivilágítva, ahogy kell, olyan fényvisszaverő eszközök vannak rajta, amelyeket a jogszabály megkövetel. Ezért nem kell számítani például autópályán gyalogosra, úton fekvő emberre, kivilágítatlan kerékpárra stb.

Annak kimondása, hogy nappal, jó látási viszonyok között is csupán a várható akadályok esetében szükséges a jármű megállításának képessége, nem csupán jogalkalmazói tévedés, hanem konkrétan ellentétes a nemzetközi egyezményen alapuló KRESZ-jogszabály szövegével.

²² Major Róbert: A formális jogértelmezés veszélyei a közlekedés körében. *Belügyi Szemle*, 66. (2018), 12. 82–88.

²³ Babinyecz Ferenc: *Gondolatok az elvárhatóságról. A közlekedési jogalkalmazás egyes kérdései*. [H. n.], Közlekedési Bírák Egyesülete, 1998. 175.

Irodalomjegyzék

- Aranyos Judit – Major Róbert: Kezelő jellegű intézkedés megalkotása a közlekedési bűncselekmények körében. *Belügyi Szemle*, 53. (2005), 4. 32–52.
- Babinyecz Ferenc: *Gondolatok az elvárhatóságról. A közlekedési jogalkalmazás egyes kérdései*. [H. n.], Közlekedési Bírák Egyesülete, 1998.
- Felföldi Péter: Mikromobilitás és balesetek a budapesti közutakon. In Péter Erzsébet (szerk.): *IV. Turizmus és Biztonság Nemzetközi Tudományos Konferencia*. Nagykanizsa, Pannon Egyetem Nagykanizsai Kampusz, 2020.
- Irk Ferenc – Klobusitzky György: *Bevezetés a közlekedési ismeretekbe*. Budapest, RTF, 2006.
- Kovács Ferenc: *Közlekedéstan*. Győr, Széchenyi István Főiskola Közlekedési és Gépészmérnöki Intézet, 2002.
- Major Róbert: *A közúti közlekedési balesetek megelőzése, különös tekintettel a rendőrség lehetőségeire és korlátaira*. PhD-értekezés. Pécs, PTE ÁJK Doktori Iskola, 2009.
- Major Róbert: *Közlekedésrendészet*. Budapest, NKE Szolgáltató, 2016.
- Major Róbert: A formális jogértelmezés veszélyei a közlekedés körében. *Belügyi Szemle*, 66. (2018), 12. 82–88. Online: <http://doi.org/10.38146/BSZ.2018.12.6>
- Mészáros Gábor: A közlekedési baleset-megelőzés rendszerének információs folyamatai. *Magyar Rendészet*, 17. (2017), 2. 129–139.
- Németh Zsolt: A kriminológia fogalma, feladata. In Barabás A. Tünde (szerk.): *Alkalmazott kriminológia*. Budapest, Dialóg Campus, 2020a. 23–37.
- Németh Zsolt: A kriminológia helye és szerepe a tudományok rendszerében. In Barabás A. Tünde (szerk.): *Alkalmazott kriminológia*. Budapest, Dialóg Campus, 2020b. 39–54.
- Vókó György: A büntetési teóriák racionalitásai. *Büntetőjogi Szemle*, (2012), 1. 36–50. Online: https://ujbtk.hu/wp-content/uploads/PDF_EPUB/vgy_a_buntetesi_teoriak.pdf

Mészáros Bence¹

**A közeli ismétléses sértetté válás
(*near repeat victimization*)
és szerepe a prediktív rendészetben**

Bevezetés

Németh Zsolt nyugalmazott rendőr ezredes, egyetemi docens a Nemzeti Közszerológati Egyetem Rendészettudományi Karának, valamint jogelődjének, a Rendőrtiszti Főiskolának meghatározó oktatója, kutatója, egykori tudományos vezetője, országosan is ismert és elismert kriminológus idén ünnepli 75. születésnapját. Jelen tanulmány témája – amellyel nagy örömmel köszöntöm fel őt, és kívánok neki jó egészséget, valamint további sikeres szakmai munkát – tehát nem is lehet más, mint kriminológiai, híven az ünnepelet életművéhez. A választott témakör azért is illik a jubiláns – a Rendőrtiszti Főiskola Közbiztonsági Tanszékének egykori vezetője – munkásságához, mert a rendészeti vonatkozásai is jelentősek.

A közeli ismétléses sértetté válás (angolul *near repeat victimization*, NRV) jelenségét az elmúlt két évtizedben fedezték fel a kutatók, és tették szélesebb körű vizsgálatok tárgyává. A tanulmányban röviden összefoglalom az NRV lényegét, ismertetem az NRV kimutatására irányuló kutatásokat, valamint bemutatok egy, a szóban forgó kriminológiai törvényszerűsége alapoló prediktív szoftvert, a Precobsot.

**A közeli ismétléses sértetté válás
jelenségének lényege**

Az ismétléses sértetté válás (angolul *repeat victimization*, RV) jelensége már régebb óta ismert a kriminológia tudományában. Az RV lényege, hogy aki (vagy ami)

¹ Rendőr ezredes; nemzetközi dékánhelyettes, Nemzeti Közszerológati Egyetem Rendészettudományi Kar; tanszékvezető egyetemi docens, NKE RTK Nyomozáselméleti Tanszék. Kapcsolat: meszaros.bence@uni-nke.hu.

egyszer áldozatává vált egy bűncselekménynek, az nagyobb eséllyel esik a jövőben áldozatául ugyanolyan vagy hasonló bűncselekménynek. E jelenséget több ízben is sikerült kriminológiai kutatások révén igazolni, illetve hatékonyan felhasználni a bűnmegelőzésben.

Az NRV azonban más jellegű törvényszerűséget jelent, itt nem a sértettek azonosságáról van szó, hanem arról, hogy egy adott helyen és időben elkövetett bűncselekmény térbeli közelségében egyértelműen megnő ugyanannak a bűncselekménynek a jövőbeli elkövetési valószínűsége más sértettek sérelmére is egy jól behatárolható, rövid időszakon belül. A térbeli és időbeli közelség (angolul *spatio-temporal proximity*) lehet tehát az egyik kulcs annak megbecsülésében, hogy hol és mikor fogják legközelebb az adott fajta bűncselekményt elkövetni, és éppen ezért lehet felhasználni az NRV-t a bűnmegelőzésben és a prediktív rendszetben.

Az NRV az egyes bűncselekménytípusok esetében

Az NRV törvényszerűségét a betöréses lopások (németül *Wohnungseinbruch*, angolul *burglary*) kapcsán sikerült a fertőző betegségek terjedésének mérésére használt járványtani módszerek alkalmazásával igazolni a 2000-es évek elején (elsőként Ausztráliában²), és azóta is elsősorban e bűncselekményre vonatkoztatva, illetve irányulóan folynak a különböző kutatások, és történik a prediktív szoftverek kísérleti alkalmazása. Megjegyzendő, hogy a betöréses lopás kriminológiai kategória, hazánkban büntetőjogi szempontból az ilyen jellegű cselekmények minősítése dolog elleni erőszakkal elkövetett lopás.³ Az adatok azt mutatják, hogy más bűncselekmények esetén is lehet számolni az NRV jelenségével, elsősorban a közterületi rablás, a gépjárműfeltörések, gépjárműlopások, a szexuális bűncselekmények, valamint a lőfegyver használatával elkövetett bűncselekmények területén.

² Michael Townsley – Ross Homel – Janet Chaseling: Infectious burglaries. A test of the near repeat hypothesis. *The British Journal of Criminology*, 43. (2003), 3. 615–633. Ez a tanulmány fejti ki az epidemiológiában használt Knox-módszer lényegét és alkalmasságát a közeli ismétlések kimutatására a kriminológiai kutatásokban.

³ A magyar büntetőjogban ennek minősül az is, ha a dolog eltulajdonításának megakadályozására szolgáló eszközt állagsérelem okozása nélkül eltávolítják, vagy a dolog eltulajdonításának megakadályozására alkalmatlanná teszik. 2021. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről (Btk.) 370. § (2) bekezdés bc) pont.

Az NRV vizsgálatára irányuló egyes kutatások

Az alábbiakban két betöréses lopással kapcsolatos és egy szexuális bűncselekményekkel kapcsolatos kutatást mutatok be, ahol a korábban említett járványtani számítások (az úgynevezett Knox-módszer⁴) segítségével mutatták ki az NRV jelenségét.

Az angliai Merseyside megyében betöréses lopásokra vonatkozóan végzett vizsgálat eredményei

Brit kutatók az Anglia északnyugati részén található Merseyside megye (amelynek Liverpool a székhelye) egy meghatározott részében 1997 áprilisa és 1998 márciusa között elkövetett 3562 betöréses lopás adatait elemezték oly módon, hogy egyesével minden bűncselekményt összehasonlítottak minden más bűncselekménnyel. A 6 342 141 darab összehasonlítási művelet mindegyikében kiszámolták a térbeli és időbeli távolságot a két incidens között, valamint az elkövetési módot (a behatolás helye és a behatolás módja) is összevetették a párba állított bűncselekményeknél. A vizsgálat során azokat a bűncselekményeket tekintették közeli ismétlésnek, amelyek 400 méteren és 1 hónapon belül történtek. Egyértelműen kimutatható volt az, hogy az e kategóriába eső bűncselekménypárok esetében az elkövetési mód egybeesésének valószínűsége jóval meghaladta a véletlen egybeesés valószínűségét. Amikor a térbeli és időbeli közelség kritériumait lecsökkentették 1 napra és 200 méterre, az esetek 23%-ában megegyezett mind a behatolás helye, mind pedig a behatolás módja a vizsgált bűncselekményeknél, ami a véletlen egybeeséshez viszonyítva majdnem ötször nagyobb valószínűséget tükröz. A bűncselekménnyé válás valószínűségének kockázata tehát „fertőző” (ahogy azt a korábban már idézett ausztráliai tanulmány címében is jelzik): ha egy házba betörték, a környező házakba történő betörés esélye is szignifikánsan nő a közeljövőben. Ez a törvényszerűség viszont felhasználható az időben és térben közeli jövőbeli bűncselekmények elkövetési helyének és idejének megbecsülésére, ennek nyomán pedig a bűnüldözés erőforrásainak megfelelő átcsoportosítására is a hatékony bűnmegelőzés érdekében. A vizsgálatot ismertető tanulmány szerzői a jelenség okaiként az alábbi lehetséges magyarázatokat vázolták fel:

1. ugyanaz a személy követi el a közeli ismétlésnek minősülő bűncselekményeket;
2. ugyanaz a bűnözői csoport követi el a bűncselekményeket az adott területen;

⁴ E. G. Knox – M. S. Bartlett: The detection of space-time interactions. *Journal of the Royal Statistical Society, Series C (Applied Statistics)*, 13. (1964), 1. 25–30.

3. egy nagyobb körű elkövetői hálózat rájött arra, hogy jó lehetőségeket kínál egy adott terület, és megosztják egymással az információkat az elkövetési lehetőségekről és sikeres elkövetési módokról;
4. az adott terület sérülékenysége valami miatt megnőtt (például egy térfigyelő kamerát vagy biztonsági kaput eltávolítottak), amit rövid időn belül több, egymáshoz nem köthető elkövető is kihasznál;
5. a bűnelkövetők kiszorultak a közeli területekről az azokban végrehajtott bűnmegelőzési intézkedések következtében, és emiatt egyszerre jelennek meg az adott területen.

A szerzők a legvalószínűbbnek az 1. vagy 2. magyarázatot tartják, mivel más kutatások azt támasztják alá, hogy az ugyanabban az utcában elkövetett bűncselekményeknek ugyanazok az elkövetői.⁵

A Hágában 1996–2004 között elkövetett betörések elemzése

A Hágában és agglomerációjában végzett vizsgálat az „azonos elkövető” teóriát támasztotta alá. A holland fővárosban és környékén 1996–2004 között elkövetett, 3624 felderített betöréses lopásnak összesen 2516 elkövetője volt. A betörések 71%-át egyedül követték el, 20%-át két elkövető, 5%-át három elkövető, 2%-át három elkövető valósította meg, a maradék 2 százaléknyi betörés egy kilencfős elkövetői csoporthoz volt köthető. Az elkövetők nagy része (70%) csak egy felderített betörésben vett részt, egyébként az egy elkövetőre jutó több betörés átlagos száma 2 volt. Az előző pontban említett vizsgálatához hasonlóan itt is minden betörést összehasonlítottak minden más betöréssel, ami összesen 6 564 876 összehasonlítási műveletet (betöréspárt) jelentett. Az összehasonlításban a méterben számított távolság és a napokban mért idő mellett az is szerepet kapott, hogy hány betöréspárnak volt azonos az elkövetője.

A több szempontú vizsgálat eredményeként azt állapították meg, hogy nagyon magas volt a „közös elkövető” arány azokban a betöréspárokból, amelyeket egy hónapon és 200 méter távolságon belül követtek el, az időbeli és térbeli távolság növekedése a betöréspárt alkotó két bűncselekmény között viszont egyértelműen csökkentette a „közös elkövető” arányt. Még akkor is, amikor az 1 kilométeren és a 3 hónapon belüli betöréseket tekintették közeli ismétlésnek, a közös elkövető esélye 105-ször nagyobb volt, mint az időben és térben távoli betöréspárok esetében.⁶

⁵ Kate J. Bowers – Shane D. Johnson: Who commits near repeats? A test of the boost explanation. *Western Criminology Review*, 5. (2004), 3. 12–24.

⁶ Wim Bernasco: Them again? Same-offender involvement in repeat and near repeat burglaries. *European Journal of Criminology*, 5. (2008), 4. 411–431.

*A Tokióban 2011–2016 között elkövetett
szexuális jellegű jogsértések vizsgálata*

A kutatás a Tokiói Városi Rendőrség adatbázisában szereplő 2011–2016 közötti, nőnemű sértettek sérelmére elkövetett szexuális bűncselekményeket (a magyar Btk. szerinti szexuális erőszak törvényi tényállását kimerítő cselekményeket), valamint a 2014–2016 közötti, közterületen elkövetett, a japán jog szerint bűncselekménynek nem minősülő, szexuális célzatú zaklatásokat vette alapul.⁷ Azokat a bűncselekményeket és egyéb jogsértéseket vizsgálták csak, amelyeknél az elkövető és a sértett nem ismerte egymást. A sértetteket két csoportba – a 13. életévüket betöltött személyek (a továbbiakban: nők), illetve a 13. életévüket be nem töltött személyek (a továbbiakban: lányok) – osztották. A zaklatásokon belül is két különböző csoportot különböztettek meg: a testi kontaktussal járó, illetve az azzal nem járó cselekményeket. A vizsgálat így összesen hat kategóriát ölelt fel:

1. szexuális erőszak nők sérelmére (2681 eset);
2. szexuális erőszak lányok sérelmére (431 eset);
3. testi kontaktussal járó zaklatás (molesztálás) nők sérelmére (4222 eset);
4. testi kontaktussal járó zaklatás (molesztálás) lányok sérelmére (286 eset);
5. testi kontaktussal nem járó zaklatás nők sérelmére (7397 eset);
6. testi kontaktussal nem járó zaklatás lányok sérelmére (1917 eset).

A közeli ismétlés határát a 100 méteren és 7 napon belül elkövetett cselekményeknél húzták meg. (Ennél a döntésnél a szexuális jellegű cselekmények eltérő periodicitása, valamint a sűrűn lakott Tokió sajátosságai játszottak szerepet: a legközelebbi szomszéd átlagos távolsága a japán fővárosban 46,65 méter). A 4. kategóriát (testi kontaktussal járó zaklatás lányok sérelmére) kivéve mindegyik kategóriában szignifikáns NRV volt megfigyelhető.⁸ A kutatás eredményei azt mutatták továbbá, hogy az NRV-hatás jóval erősebben volt jelen a lányok sérelmére elkövetett szexuális erőszak és testi kontaktussal nem járó zaklatások (2. és 6. kategória), mint a nők sérelmére elkövetett szexuális erőszak és testi kontaktussal nem járó zaklatások (1. és 5. kategória) esetén. A 2. kategória háromszoros értéket mutatott az 1. kategóriához képest, míg a 6. kategória több mint

⁷ Ezen belül is nyolcfajta jogsértést: 1. molesztálás; 2. szóbeli elcsábítási kísérlet; 3. követés; 4. szemérem sértő magamutogatás; 5. videós megfigyelés; 6. szexuális gesztusok alkalmazása; 7. kapcsolatfelvétel egy gyanús személy részéről, 8. leskelődés. A felsorolt nyolc jogsértés (amelyek közül csak a molesztálás jár testi kontaktussal) esetében az adatok forrása nem a bűnügyi statisztika, hanem a tevékenységirányítási központba érkezett rendőri intézkedést kérő hívások adatbázisa volt.

⁸ E jogsértés esetében az is okozhatta az NRV kimutatásának sikertelenségét, hogy nagyon alacsony volt az esetszám, összesen 286.

kétszeres értéket az 5. kategóriához képest. A 13. életévüket be nem töltött sértettek tehát kiszolgáltatottabbak az NRV jelenségének, ez valószínűleg a magasabb fokú sérülékenységük miatt van így.⁹

A prediktív szoftverek prototípusa Európában: a Precobs

A prediktív rendészeti szoftverek olyan térinformatikai alkalmazások, amelyek a jövőbeli bűncselekmények helyének és idejének valószínűségét becsülik meg a múlt bűncselekményi adatai alapján. A különböző szoftverek különböző algoritmusokat alkalmaznak a valószínűségek kiszámítására, de szinte kivétel nélkül vagy az NRV jelenségén alapulnak, vagy legalább részben figyelembe veszik azt a kalkulációkhoz. Az alábbiakban azt a szoftvert fogom bemutatni, amelyet eddig a leggyakrabban alkalmaztak Európában, és amely több hasonló, a különböző bűnüldöző szervek által használt saját fejlesztésű szoftver (például PreMAP, KLB-operatív, KrimPro) prototípusaként szolgált.¹⁰

A Precobs szoftvert az Institut für musterbasierte Prognosetechnik (Minta-alapú Prognosztikai Intézet, a továbbiakban: IfmPt) nevű, oberhauseni székhelyű német szervezet fejlesztette ki 2011-ben. Neve a *Pre Crime Observation System* angol kifejezés rövidítéséből származik, amely szó szerinti fordításban „bűncselekmény előtti megfigyelőrendszert” jelent. A szoftver az egész világon elérhető a piacon, de jelenleg elsősorban Németországban és Svájcban használják.

A szoftver algoritmusai az NRV jelenségén alapul. A Precobsban két alapbeállítás érhető el az NRV térbeli és időbeli dimenzióira vonatkozóan, az egyik a közrendvédelmi egységek számára (járőrözéshez), a másik pedig a bűnügyi nyomozásokat végzők számára. Az előbbi beállítás 500 méteres körzettel és 168 órával, míg az utóbbi 400 méteres körzettel és 72 órával kalkulál. Az előrejelzés előállításához kombinálják a földrajzi információs rendszerekre alapuló technológiákat, a bűncselekmények elkövetési helyére, idejére, az elkövetés módjára (*modus operandi*), valamint az eltulajdonított értékekre vonatkozó rendőrségi adatokat, és az előrejelzést egy térképen jelenítik meg. A térképen pirossal jelölik azokat a területeket, ahol nagyon valószínű, 70% az ismételt elkövetés (német szakkifejezéssel: *Folgedelikt*) esélye.

A program automatikusan generált riasztást küld, amelyet a gyakorlati alkalmazás során egy erre kijelölt rendőrtiszt (operátor) ellenőriz, és eldönti, hogy

⁹ Mamoru Amemiya – Tomoki Nakaya – Takahito Shimada: Near-repeat victimization of sex crimes and threat incidents against women and girls in Tokyo, Japan. *Crime Science*, 9. (2020), 1. 1–6.

¹⁰ Mészáros Bence: Prediktív szoftverek és rendészeti kutatások német nyelvterületen. In Ruzsonyi Péter (szerk.): *Közbiztonság*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2020. 2040–2053.

továbbküldi vagy visszatartja a riasztási jelentést. Eerre azért van szükség, hogy kiszűrjék a fals pozitív riasztásokat. A fals pozitív riasztást olyan bűncselekmény váltja ki, amelynek az NRV-eln alapján nincs megfelelő ismétlési valószínűsége, mivel feltehetőleg nem egy professzionálisan dolgozó sorozatelkövető valószínűsította meg. Annak érdekében, hogy riasztást kiváltó bűncselekményként, úgynevezett triggerbűncselekményként csak az NRV-elnnek megfelelő bűncselekmények jöhessenek szóba, a Precobsban van egy előzetes szűrőrendszer. A szűrés során elsősorban ez elkövetés módjához („Hogyan történt a behatolás az objektumba?”) és az eltulajdonított tárgyakhoz („Mit vitt magával az elkövető?”) kapcsolódó indikátorok segítségével értékelik a cselekményt az úgynevezett „trigger” sajátosságok (az NRV-elnnek megfelelő sajátosságok) és az úgynevezett „antittrigger” sajátosságok (az NRV-elnnek nem megfelelő sajátosságok) meghatározásával. Így például egy betört ablak antittrigger sajátosságnak számít, mivel a behatolás módja nem profi bűnelkövetőre utal, aki az ablak betörésével járó kockázatot nem vállalná, mert túl hangos, és ezért nagy feltűnést kelt. Az olyan eltulajdonított tárgyak, amelyek nagy méretűek és ebből következően feltűnőek, vagy éppen túl kis értéket képviselnek (esetleg mindkét jellemzővel rendelkeznek), szintén laikus, nem ismétlődő elkövetésre utalnak. A Precobs előzetes szűrőrendszerében akkor számít egy bűncselekmény triggerbűncselekménynek, ha nem rendelkezik egyetlen antittrigger sajátossággal sem, csak trigger sajátossággal, illetve semleges sajátossággal.¹¹

A Precobs gyakorlati alkalmazásának tapasztalatai Baden-Württembergben

Az IfmPt és a Baden-württembergi Tartományi Rendőrség 2015. október 30-án egy kísérleti projektet indított a Precobs eredményességének mérésére a betöréses lopásokkal szembeni fellépés területén *Pilot Project Predictive Policing (P4)* (magyarul Prediktív Rendészet Pilotprojekt, a továbbiakban: P4) címmel. A P4 Stuttgart és Karlsruhe városokat foglalta magában. A projektet a Max-Planck-Institut zur Erforschung von Kriminalität, Sicherheit und Recht (Max Planck Intézet a Bűnözés, a Biztonság és a Jog Kutatására, a továbbiakban: MPI¹²) kutatói is figyelemmel kísérték, és tudományosan értékelték. Az első szakasz lezárása után, amelyben a szoftver összesen 183 riasztást adott, az MPI közzétette

¹¹ Simon Egbert – Susanne Krasmann: *Predictive Policing. Eine ethnographische Studie neuer Technologien zur Vorhersage von Straftaten und ihre Folgen für die polizeiliche Praxis. Projektabschlussbericht*. Hamburg, Universität Hamburg, 2019. 15–17.

¹² Az MPI akkori neve Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Strafrecht volt.

a projektet elemző tanulmányát,¹³ ezt követően a tartományi Belügyminisztérium úgy döntött, hogy egy további időszakban, 2017. augusztus 1. után is folytatni kell a projektet, szintén a stuttgarti és a karlsruhei regionális rendőri szervek illetékességi területén. A P4 első szakasza alapján – bár voltak kimutatható pozitív tendenciák – nem lehetett egyértelműen megítélni, hogy a Precobs alkalmazása képes-e hozzájárulni a betöréses lopások csökkentéséhez, és ha igen, milyen mértékben,¹⁴ ezért is döntöttek a projekt folytatása mellett. Mindenesetre a részt vevő rendőrtisztek hasznosnak ítélték a szoftver alkalmazását, és használatának a mindennapi munkavégzésbe integrálása különösebb nehézségek nélkül sikerült, a riasztást követő rendőri fellépések időben megtörténtek.¹⁵

Összegzés

A közeli ismétléses sértetté válás kutatása nagyon ígéretes eredményekkel kecsegtet a jövőben. Az eddig elvégzett és jelenleg is folyamatban lévő kutatások adatai arra engednek következtetni, hogy az NRV egyre több bűncselekménytípus esetén lehet alapja a bűnmegelőző és a prediktív rendészeti tevékenységnek. Érdemes lenne ezért hazánkban is elvégezni ezeket a vizsgálatokat (elsősorban a betöréses lopásokkal kapcsolatban), és pozitív eredmény esetén megfontolandó lehet a gyakorlatban is bevetni egy NRV-elven működő prediktív szoftvert Magyarországon.

¹³ Dominik Gerstner: *Predictive Policing als Instrument zur Prävention von Wohnungseinbruchdiebstahl. Evaluationsergebnisse zum Baden-Württembergischen Pilotprojekt P4*. Freiburg am Breisgau, Max-Planck-Institut, 2017.

¹⁴ Ehhez egyrészt túl rövid volt a tesztidőszak, túl kicsi a projekttel érintett terület, és a vizsgált bűncselekmény számának természetes ingadozása miatt sem lehetett a projektidőszak adatait a korábbi időszak adataival összehasonlítva egyértelmű következtetéseket levonni. A meglévő pozitív eredmények viszont ahhoz elegendőek voltak, hogy az illetékes rendőri vezetők érdekesnek tartják a projektet a folytatásra és a prediktív rendészeti módszert a további gyakorlati alkalmazásra.

¹⁵ Dominik Gerstner: Predictive policing in the context of residential burglary. An empirical illustration on the basis of a pilot project in Baden-Württemberg, Germany. *European Journal for Security Research*, 3. (2018), 2. 126, 134–135.

Irodalomjegyzék

- Amemiya, Mamoru – Tomoki Nakaya – Takahito Shimada: Near-repeat victimization of sex crimes and threat incidents against women and girls in Tokyo, Japan. *Crime Science*, 9. (2020), 1. 1–6. Online: <https://doi.org/10.1186/s40163-020-00114-9>
- Bernasco, Wim: Them again? Same-offender involvement in repeat and near repeat burglaries. *European Journal of Criminology*, 5. (2008), 4. 411–431. Online: <https://doi.org/10.1177/1477370808095124>
- Bowers, Kate J. – Shane D. Johnson: Who commits near repeats? A test of the boost explanation. *Western Criminology Review*, 5. (2004), 3. 12–24.
- Egbert, Simon – Susanne Krasmann: *Predictive Policing. Eine ethnographische Studie neuer Technologien zur Vorhersage von Straftaten und ihre Folgen für die polizeiliche Praxis. Projektabschlussbericht*. Hamburg, Universität Hamburg, 2019.
- Gerstner, Dominik: *Predictive Policing als Instrument zur Prävention von Wohnungseinbruchdiebstahl. Evaluationsergebnisse zum Baden-Württembergischen Pilotprojekt P4*. Freiburg am Breisgau, Max-Planck-Institut, 2017.
- Gerstner, Dominik: Predictive policing in the context of residential burglary. An empirical illustration on the basis of a pilot project in Baden-Württemberg, Germany. *European Journal for Security Research*, 3. (2018), 2. 115–138. Online: <https://doi.org/10.1007/s41125-018-0033-0>
- Knox, E. G. – M. S. Bartlett: The detection of space-time interactions. *Journal of the Royal Statistical Society, Series C (Applied Statistics)*, 13. (1964), 1. 25–30.
- Mészáros Bence: Prediktív szoftverek és rendészeti kutatások német nyelvterületen. In Ruzsonyi Péter (szerk.): *Közbiztonság*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2020. 2040–2053.
- Townsley, Michael – Ross Homel – Janet Chaseling: Infectious burglaries. A test of the near repeat hypothesis. *The British Journal of Criminology*, 43. (2003), 3. 615–633. Online: <https://doi.org/10.1093/bjc/43.3.615>

Nagy László Tibor¹

A fiatalok által elkövetett rablásokról

Németh Zsolt 75 éves! Jeles, emelkedett, ünnepi alkalom, mégis, szinte hihetetlen! A mindnyájunk által kedvelt, szeretnivaló, mosolygós, jóképű, örökifjú, energikus Németh Zsolt, aki nemrég még szaltót ugrott Bohó nevű vitorlásáról a Balatonba, valóban 75 éves? Lám, rá valóban igaz, hogy az évek múlását jelző számjegy pusztán csak egy adatot jelent. Ő az elmúlt évtizedek során, miközben rendőrtiszt-generációkat okított a szakmára és a humánusra, csak tapasztaltabb lett, de semmit sem veszített tetterejéből, dinamizmusából, emberszeretetéből. Mindenhol ott van – amikor éppen nincsenek vírusjárvány miatti korlátozások –, mindent elolvas, mindenről tud, és mindig fordulhatunk hozzá tanácsért, a társaságában részesei lehetünk egy jó kis szakmai vagy baráti beszélgetésnek. Széles látóköre, tudása és műveltsége révén számos témakörben ad kíváló, közérthető, frappáns nyilatkozatokat a médiában is. Nem véletlen, hogy minden bizonnyal ő az egyik legismertebb és legközkedveltebb kriminológus hazánkban, nem véletlen és jogos, hogy kriminologus@ az e-mail-címe!

Tisztelt Ezredes Úr, Kedves Zsolt Barátom, tiszta szívből kívánok nagyon jó erőt, egészséget, boldogságot, sok örömteli, vidám találkozást, és még nagyon hosszú ideig jó szelet a Bohó fedélzetén!

E kötetben egy olyan tanulmánnyal köszöntelek, amelynek témája kapcsolódik szakmai életutadhoz, különösen annak első szakaszához, amikor a Budapesti Rendőr-főkapitányság Fiatalok és Gyermekvédelmi Osztályán dolgoztál nyomozóként, vizsgálóként és bünygyi alosztályvezetőként, majd pedig az ORFK Bűnüldözési Osztályán ifjúságvédelmi vonalvezetőként.

A rablásról dióhéjban

A rablás – lényegét tekintve mint erőszakos dologelvétel – az egyik legősibb, legklasszikusabb bűncselekménynek tekinthető, bár az ókori jogalkotásban

¹ Tudományos főmunkatárs, főtanácsos, osztályvezető, Országos Kriminológiai Intézet Bűnözés-kutatási és Elemzési Tudományos Osztály. Kapcsolat: nagy@okri.hu.

(Hammurabi, Manu törvénykönyve, a római jog) általában csak a lopás egyik eseteként jelent meg. Bár a germán népjogok kezdettől fogva külön kezelték a lopástól, az erőszak eredetileg nem volt feltétlen fogalmi eleme a rablásnak, amelyen tágabb értelemben mindennemű jogellenes bitorlást (például ingatlan elfoglalását is), szűkebb értelemben pedig ingó dolognak jogellenesen más birtokából való nyílt elvételét értették. Az 1532-ben kiadott *Constitutio Criminalis Carolina* nem mint vagyon elleni, hanem mint a közbiztonságot sértő deliktumot szabályozta a rablást, a gyújtogatás és a lázadás büntetetei közé helyezve.

A későbbi jogfejlődésben két irány alakult ki: az egyik szinte csak az útonállást vontta ide, míg a másik felfogás a személy elleni erőszakban ismerte fel a rablás lényegét. A 19. és a 20. század törvénykönyvei szinte kivétel nélkül a vagyon elleni bűncselekmények körébe illesztették e deliktumot.²

Hatályos büntető törvénykönyvünkben, a 2012. évi C. törvényben a vagyon elleni bűncselekmények a korábbiól eltérő, újszerű megoldásként – tekintettel az elkövetés jellegére, illetve a védett jogi tárgyra – három külön fejezetben kerültek szabályozásra: a vagyon elleni erőszakos, a vagyon elleni, valamint a szellemi tulajdonjog elleni bűncselekmények cím alatt. A rablás a legsúlyosabb vagyon elleni erőszakos bűncselekmény, ezért e tényállás szerepel a fejezet elején.

A vagyon elleni erőszakos bűncselekmények kiemelkedő tárgyi súlyát, társadalomra veszélyességét szankciójuk is kifejezi: az alapeseti tényállások büntetési tétele a kifosztásnál, a zsarolásnál és az önbíráskodásnál egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztés, míg a rablásnál két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztés. A rablásnak nincs szabálysértési alakzata, a legcsekélyebb elkövetési érték esetén is büntetendő, valamint azon kevés bűncselekmény közé tartozik, amelynek előkészületét is büntetni rendeli a törvény, vétség miatt két évig terjedő szabadságvesztéssel.

A rablás háromféle elkövetési magatartással valósítható meg: erőszakkal, illetve az élet vagy a testi épség elleni közvetlen fenyegetéssel [Btk. 365. § (1) bekezdés a) pont]; öntudatlan vagy védekezésre képtelen állapotba helyezéssel [b) pont]; illetve a tetten ért tolvaj által erőszak vagy a testi épség elleni közvetlen fenyegetés alkalmazásával a lopott dolog megtartása végett [(2) bekezdés]. Ez utóbbi elkövetési mód az úgynevezett „megtartásos rablás”.

A bűncselekmény jogi tárgya kettős, sérti a tulajdonviszonyokat és a cselekvési, személyi szabadságot is. E kettősségre, a lopás és a kényszerítés között fennálló cél-eszköz viszonyra figyelemmel az (1) bekezdésben meghatározott eset összetett bűncselekményt, míg a (2) bekezdés összefoglalt bűncselekményt képez. A törvényi egység azonban csak addig állapítható meg, amíg a kényszerítés nem

² Angyal Pál: *A magyar büntetőjog kézikönyve. 11. A rablás és a zsarolás*. Budapest, Athenaeum, 1934. 5–6.

eredményez emberölést, mivel ilyenkor rablás helyett nyereségvágyból elkövetett emberölésként kell a cselekményt értékelni.³

A rablások számát tekintve az utóbbi években jelentős csökkenést figyelhetünk meg. Míg 2000-ben még 3436 bűncselekmény vált ismertté, addig 2019-ben már csak 637.⁴ Évtizedeken keresztül egyértelműen a rablás volt a leggyakoribb vagyon elleni erőszakos bűncselekmény, 2015-től azonban megváltozott a helyzet, és manapság már majdnem kétszer annyi kifosztás történik, mint rablás. Ez egyrészt a rablások számának jelentős visszaszorulásának tudható be, másrészt a kifosztásokat érintő jogszabályi változásnak, mivel a 2009. évi LXXX. törvény kifosztásként pönalizálta a védekezésre képtelen személytől való dologelvételt is. A területi megoszlást tekintve a rablások elkövetése elsősorban a fővárosra jellemző: 2019-ben a cselekmények 34%-a Budapesten valósult meg.

A fiatalkori bűnözésről

Szinte minden társadalomban megfigyelhető a fiatal- és a felnőttkor közötti különbségtétel, szimbolikus és jogi értelemben egyaránt. Mindig szem előtt kell tartani, hogy a felnőtté válás folyamata előrehaladásával igen gyakran elmaradnak az ifjúkori botlások, ezért is különös figyelmet kell fordítani a stigmatizáció elkerülésére. A fiatalkorúak bűnözésének megelőzése terén kiemelkedő jelentősége van a tudományosan megalapozott tervezésnek, a közhatalom és a társadalom intézményei közötti jó együttműködésnek.⁵

A felnőtté válás folyamata sajátos, változó életszakasz, amely számtalan kihívást tartogat. Kétségtelen, hogy ekkor még a stabilnak hitt élethelyzetek sem tekinthetők állandónak, a változások pedig különösen érzékenyen érintik azokat a fiatalokat, akiknek a családi háttérük ingadozó, érzelmi kötődéseik gyengék, esetleg személyiségbeli, mentális deficitekkel is meg kell küzdeniük. E fiatalok még inkább ki vannak téve mindazoknak a rizikófaktoroknak, amelyek a deviáns magatartások lehetőségét növelik, és megindíthatják azt a negatív spirált, amelyet a rossz baráti társaság/alkohol/drog/bűnözés „kvartettje” fémjelez.⁶

³ Belovics Ervin – Molnár Gábor Miklós – Sinku Pál: *Büntetőjog II. Különös rész.* Budapest, HVG-ORAC, 2019. 668.

⁴ A tanulmányban közölt adatok forrása az Egységes Nyomozóhatósági és Ügyészeti Bűnügyi Statisztika (ENyÜBS).

⁵ Korinek László: *Kriminológia.* Budapest, Magyar Közlöny, 2010. II. 16; Barabás A. Tünde: Mediáció: új szerepek és feladatok az eljárásban. *Ügyészek Lapja*, 12. (2005), 3. 15–22.

⁶ Bolyky Orsolya – Sárkány Eszter: Fiatalkorú elkövetők a hazai kriminológiai kutatások tükrében. In Hack Péter et al. (szerk.): *Gályapadból laboratóriumot. Tanulmányok Finszter Géza professzor tiszteletére.* Budapest, ELTE Eötvös, 2015. 393.

Németh Zsolt is megállapítja, hogy bár elismerjük az emberi szubjektum viszonylagos önállóságát (ez alapozza meg a tettekért a felelősséget), de nem tagadható, hogy a társadalomra veszélyes magatartások bizonyos értelemben szükségszerűen következnek be, „egy olyan folyamat következményeként, amely többnyire a gyermekkori szocializáció zavarai, hiányosságaival kezdődik”.⁷

A gyermek elsődleges szocializációs közege a család, de bizonyos esetekben az ilyen környezet nem biztosítható, és helyettesítő intézményekre van szükség. Azonban egyes helyzetekben ezek az intézmények is bűnalkalmakat teremthetnek, bűnelkövetések helyszínéként jelentkezhetnek, már csak azért is, mivel a kiskorú sértetteknel az erőszakos és garázda jellegű bűncselekmények körében jelentős az azonos korosztály elkövetői általi fenyegetettség, amely jelenség a rablásoknál is egyértelműen megfigyelhető.

„A rablás tetteseinek több mint 80%-a 30 éven aluli személy. A rablás tehát tipikusan a fiatalabb korosztályokba tartozók büntette” – olvashattuk 1969-ben,⁸ majd 1986-ban, hogy „[a] fiatalkorú bűnelkövetők a rablás tettesei között nagy gyakorisággal szerepelnek”,⁹ 1991-ben pedig, hogy „[a] korosztályos megoszlást tekintve megállapítható, hogy a rablás tettesei között a fiatalabb korosztályok jelenléte a meghatározó”.¹⁰ E megállapítások mind a mai napig érvényesek, ugyanis míg 2019-ben hazánkban az összes regisztrált bűncselekmény elkövetőinek 7,1%-a volt gyermek- vagy fiatalkorú, addig a rablást elkövetők közül 20,8%, amint az alábbi táblázatban látható.

1. táblázat. *A regisztrált rablások elkövetőinek megoszlása
korcsoportok szerint (2019)*

<i>Korcsoport</i>	<i>Szám</i>	<i>Arány (%)</i>
Gyermekkorú (0–13)	22	2,7
Fiatalkorú (14–17)	150	18,1
Fiatal felnőtt (18–24)	271	32,8
Felnőtt (25–59)	378	45,7
Időskorú (60–)	6	0,7
<i>Összesen</i>	<i>827</i>	<i>100,00</i>

Forrás: ENyÜBS

⁷ Németh Zsolt: Veszélyes ifjúkori csoportosulások: bőrfejük, sátánisták, szekták. *Főiskolai Figyelő Plusz*, (1995), 3. 343.

⁸ *Rablás miatt indult bűnügyek kriminológiai és kriminalisztikai tapasztalatai. Az Országos Kriminalisztikai Intézet 15. számú Tájékoztatója*. Budapest, OKRI, 1969. 19.

⁹ Rózsa János – Münnich Iván: Erőszakos bűnözés az elmúlt negyedszázadban. In Gödöny József (szerk.): *Kriminológiai és kriminalisztikai tanulmányok* 23. Budapest, KJK, 1986. 269.

¹⁰ Csaly András: A rablási helyzet Magyarországon. In Gödöny József (szerk.): *Kriminológiai és kriminalisztikai tanulmányok* 28. Budapest, BM, 1991. 247.

Egy empirikus kutatás tapasztalataiból

Az Országos Kriminológiai Intézetben kutatást folytatunk a rablás bűncselekményének büntetőjogi és kriminológiai kérdéseiről. Az alábbiakban e vizsgálat első szakaszának a fiatalkorú bűnelkövetőkkel kapcsolatos eredményeibe igyekszem némi betekintést nyújtani. A kutatás e részében a 2019-ben rablás elkövetése miatt jogerőre emelkedett ügyek közül 70 bűncselekmény feldolgozására került sor, amelyeket 74 elkövető 73 áldozat sérelmére valósított meg. Az elemzés bűnügyi iratok alapján történt, a cselekményekre, az elkövetőkre és a sértettekre külön-külön strukturált kérdőívek és kódutasítások alkalmazásával, Excel-táblázatokba történő rögzítéssel és SPSS program alkalmazásával.

A 74 elkövető közül 15 (20,3%) volt fiatalkorú, 59 (79,7%) pedig felnőttkorú, amely arány gyakorlatilag megegyezik az ENyÜBS szerint 2019-ben regisztrált rablást elkövetők életkori megoszlásával, amint azt a korábbiakban láthattuk (172 [20,8%] 18 év alatti; 655 [79,2%] felnőttkorú).

Mindegyik elkövető magyar állampolgár és fiú volt. Kettőn visszaesőnek nem minősülő bűnismétlőként követték el az újabb bűncselekményt, a többiek bűntetlen előéletűek voltak.

Az elkövetői alakzatot tekintve heten-heten tettesként, illetve társtettesként hajtották végre a cselekményt, míg egyikük bűnsegédként.

Bűnsegédként felfegyverkezve elkövetett rablás kísérlete miatt 3 év 10 hónap javítóintézeti nevelésre ítélte a bíróság azt a 14 éves fiataalt, aki felnőttkorú, különös visszaeső társával két, pincében lakó hajléktalan sérelmére követte el a bűncselekményt. A felnőttkorú tettes erőszakos fellépéssel, késsel fenyegetve, valótlan indokkal követelte vissza mobiltelefonját, illetve pénzt kért, miközben az egyik sértettet pofon is ütötte, pénztárcáját elvette, azonban egyik áldozatnál sem volt semmilyen érték sem. A fiatalkorú elkövető olyan módon nyújtott segítséget a cselekmény végrehajtásához, hogy zseblámpával világított, és ő adta oda a fenyegetéshez használt kést.¹¹

A fiatalkorúak háromnegyede városban, egynegyedük községben lakott. Lakóhelyük tipikusan megegyezett a bűncselekmény megvalósításának helyszínével, mivel mindössze három esetben különbözött attól. A leggyakrabban séta, csavargás, beszélgetés vagy kerékpározás miatt közterületen tartózkodtak, de négy alkalommal előre kitervelten, kifejezetten bűncselekmény elkövetése céljából voltak a helyszínen.

Négy elkövető nem alkalmazott fizikai erőszakot, csak az élet vagy testi épség elleni közvetlen fenyegetést, míg két delikvensnél csak a társa gyakorolt

¹¹ Tatabányai Törvényszék 2.Fkf.54/2019. sz. ügy.

erőszakot. Ritkán, csak az esetek egyötödében került sor eszköz használatára, ez azonban mindig kést, bicskát jelentett. Négy fiatalkorú alkoholos befolyásoltság állapotában követte el a cselekményt.

A 19 megvalósított rablási cselekmény közül 16 a Btk. 365. § (1) bekezdés a) pontja szerint minősült, azaz erőszak, illetve az élet vagy testi épség elleni közvetlen fenyegetés alkalmazásával történt, 3 cselekmény pedig a (2) bekezdés szerinti úgynevezett megtartásos rablás volt, amikor a tetten ért tolvaj alkalmazott erőszakot vagy kvalifikált fenyegetést. Minősített eset megállapítására öt cselekménynél került sor: négy alkalommal felfegyverkezve, egy ízben pedig csoportosan valósult meg a deliktum.

Az elkövetési tárgy legtöbbször készpénz, néhány esetben mobiltelefon, de sajátos módon többször élelmiszer volt. Az elkövetési érték jellemzően alacsony, mindössze egy esetben haladta meg az ötvenezer forintot. A fiatalkorúak által elkövetett rablásoknál tipikus elkövetési mód a fiatalabb, gyengébb fizikumú iskolatársaktól, kollégiumi társaktól, kortársaktól való erőszakos, úgynevezett „lejmolás” jellegű végrehajtás.

Az 5 rendbeli, folytatólagosan elkövetett rablásért elítélt fiatalkorú egy fonyódi kollégiumban lakott, ahol öt sértettől négy hónapon keresztül, veréssel fenyegetve élelmiszerek átadását követelte (legtöbbször, összesen 43 alkalommal otthonról hozott főtt ételt, de gyakran chipset, péricet, ropit és teát is). Az elkövető szülei elváltak, melyet követően édesanyja nem tartotta gyermekével a kapcsolatot, mely negatívan hatott rá. Magatartásával több esetben gondok adódtak, hangoskodása és vezetői szerepre törekvése miatt az osztályközösségbe nehezen illeszkedett be. A kollégiumban a társas kapcsolatai felszínesek voltak, a gyengébbek előtti erőfitogtatás, a dicsekvés és a bántalmazásra való hajlam jellemezte, viselkedése sokszor kiszámíthatatlan volt, tettei pillanatnyi érzelmi állapotától függőek voltak. A kollégiumban a felindultságát több esetben testi épségét nem kímélve a környezetén vagy annak tárgyain vezette le, nehezen viselte a szabályokat, fegyelmi eljárás is indult ellene.¹²

A fiatalkorú rablók 73%-át 24 órán belül sikerült elfogni, eljárás alá vonni. Túlnyomó többségük, 67%-uk teljes beismerő vallomást tett, 13%-uk részben ismerte be a cselekmény elkövetését, míg csupán 20%-uk tagadta azt következetesen. A védekezés során leginkább a megbánásra, illetve a feltáró jellegű beismerő vallomásra hivatkoztak, de egyéb, mentőnek szánt körülmények is elhangzottak. Így például a következők: ellentmondások a tanúvallomások, nem rablás, hanem önbíráskodás történt, a sértett önként adta át a dolgot, nem volt komoly a fenyegetés, az áldozat becsmérelte az elkövetőt, a cselekmény elkövetésének

¹² Kaposvári Törvényszék 2.Fkf.256/2019. sz. ügy.

időpontjában nem volt a helyszínen, nem gondolta, hogy bűncselekményt valósít meg a tetteivel, a tettestársa beszélte rá, illetve volt, aki saját ittasságával próbált mentegetőzni.

A bíróságok által alkalmazott szankciók egyértelműen sokkal enyhébbek fiatalkorúak esetében, mint a felnőttkorúaknál, és többségében intézkedést jelentenek. Szabadságvesztés büntetés kiszabására csak négy alkalommal került sor, de minden esetben végrehajtásában felfüggesztve. Leggyakrabban javítóintézeti nevelés vagy próbára bocsátás alkalmazására került sor (kilenc, illetve két terheltnél). A súlyosabb ítélet a következő ügyben született:

A fiatalkorú elkövető (I. r. vádlott) és két felnőttkorú társa elhatározta, hogy valamilyen módon pénzt szerezzenek, ezért a III. r. vádlott felvetése alapján elmentek a 60 éves, egyedül élő sértett házához. Bekopogtak, majd testi erővel benyomták a kaput, a sértettől elvették a kapukulcsot és akarata ellenére bementek a házba. Ott több ízben bántalmazással fenyegetve pénzt követeltek, a sértettet az ágyra lökték. I. r. és III. r. vádlott lefogta a kezét, míg II. r. vádlott átkutatta a zsebeit, elvette a mobiltelefonját, kivette abból az akkumulátort és összetörte a kijelzőjét, hogy ne tudjon segítséget hívni. Mivel nem találtak pénzt, ezért az elkövetők egy, a helyszínen fellelt bőröndöt, két hátizsákot és egy reklámszatyrot teleraktak ruhaneműkkel, használati tárgyakkal és szerszámokkal, majd távoztak. A bíróság a vádlottakat a következő büntetésekkel, illetve intézkedésekkel sújtotta: I. r. vádlottat 2 év szabadságvesztés 3 évi próbaidőre felfüggesztve, a próbaidő tartama alatt párfogó felügyelet elrendelésével; II. r. vádlottat 3 év 10 hónap szabadságvesztés, 4 év közügyektől eltiltás; III. r. vádlottat 5 év 10 hó szabadságvesztés, 6 év közügyektől eltiltás.¹³

Jellemzően első fokon jogerőre emelkedtek az ítéletek, mindössze három vádlottnál történt másodfokú eljárás. Ennek során az egyik terhelt büntetése enyhébb lett, míg két esetben csak a vagyonegkobzás mellékbüntetést érintette a felülbírálat: egy ízben csökkent annak összege, míg egy másik elkövetővel szemben a másodfokú bíróság az elsőfokú ítélettől eltérően elrendelte azt.

A sértetteket vizsgálva megállapítható, hogy csak ritkábban fordul elő közöttük felnőttkorú. A húsz sértett közül kilenc 18 év alatti fiatalkorú, öt 12-13 éves gyermekkorú, és mindössze hat felnőttkorú volt. A fiatalkorú rablók áldozatai tipikusan a gyengébb testalkatú kortársak, illetve az útonállásszerű cselekményeknél a közterületeken egyedül közlekedő személyek közül kerültek ki.

Az áldozatoknál is – az elkövetőkhöz hasonlóan – a bűncselekmény elkövetésének helye és lakó-/tartózkodási helyük azonos település volt, ez csupán két esetben különbözött. Ugyanakkor szignifikáns eltérés mutatkozik elkövető

¹³ Kiskunhalasi Járásbíróság 6.Fk.113/2019. sz. ügy.

és sértett kapcsolatát illetően a fiatalkorúak és a felnőttkorúak által végrehajtott rablások között. Míg a felnőttkorúak esetében az idegenek sérelmére elkövetett cselekmények a jellemzőek (59%), addig a fiatalkorúak többségében ismerőseket rabolnak ki, és csak kisebb mértékben (35%) idegeneket. Mindamellet a fiatalkorúak áldozatai kisebb arányban (25%) szenvednek sérülést, mint a felnőttkorúaké (57%).

Ugyancsak eltérést jelent az is, hogy a fiatalkorú elkövetők áldozatai kevésbé védekeznek, mint a felnőttkorú tettesek esetében. A büntetőeljárások során gyakran el is mondják a fiatal sértettek, hogy szégyellték magukat, ezért sokszor még kiabálni vagy szólni sem mertek védelmük érdekében. Ebből is adódik, hogy több ízben hosszabb időn át tartó, folytatódó elkövetéssorozatok alakulnak ki, amelyeket meg lehetne előzni, ha a cselekményekről idejében tudomást szereznének a nevelők, pedagógusok vagy a szülők. Mindez azonban – amint Németh Zsolt is megfogalmazza – prevenciós szempontból felveti a felnőtt felelősséget is, hiszen valóban „a fiatalkorúak többsége nem nehéz ellenfele a bűnüldözőnek, nem túlságosan konspirálnak, életük többnyire a felnőttek szeme előtt zajlik”.¹⁴

¹⁴ Németh Zsolt: A fiatalkori bűnözés elemzésének problémái. In *Kriminológiai Közlemények* 58. Budapest, Magyar Kriminológiai Társaság, 2000. 33.

Irodalomjegyzék

- Angyal Pál: *A magyar büntetőjog kézikönyve. 11. A rablás és a zsarolás*. Budapest, Athenaeum, 1934.
- Barabás A. Tünde: Mediáció: új szerepek és feladatok az eljárásban. *Ügyészek Lapja*, 12. (2005), 3. 15–22.
- Belovics Ervin – Molnár Gábor Miklós – Sinku Pál: *Büntetőjog II. Különös rész*. Budapest, HVG-ORAC, 2019.
- Bolyky Orsolya – Sárík Eszter: Fiatalkorú elkövetők a hazai kriminológiai kutatások tükrében. In Hack Péter – Király Eszter – Korinek László – Patyi András (szerk.): *Gályapadból laboratóriummot. Tanulmányok Finszter Géza professzor tiszteletére*. Budapest, ELTE Eötvös, 2015. 377–394.
- Csalay András: A rablási helyzet Magyarországon. In Gödöny József (szerk.): *Kriminológiai és Kriminalisztikai Tanulmányok* 28. Budapest, BM, 1991. 217–247.
- Korinek László: *Kriminológia*. II. kötet. Budapest, Magyar Közlöny, 2010.
- Németh Zsolt: Veszélyes ifjúkori csoportosulások: bőrfejük, sátánisták, szekták. *Főiskolai Figyelő Plusz*, (1995), 3. 343–352.
- Németh Zsolt: A fiatalkori bűnözés elemzésének problémái. In *Kriminológiai Közlemények* 58. Budapest, Magyar Kriminológiai Társaság, 2000. 30–35.
- Rablás miatt indult bűnügyek kriminológiai és kriminalisztikai tapasztalatai. Az Országos Kriminalisztikai Intézet 15. számú Tájékoztatója*. Budapest, OKRI, 1969.
- Rózsa János – Münnich Iván: Erőszakos bűnözés az elmúlt negyedszázadban. In Gödöny József (szerk.): *Kriminológiai és kriminalisztikai tanulmányok* 23. Budapest, KJK, 1986. 229–286.

Pallagi Anikó¹

Kriminálpolitikai alapvetés²

Kedves Zsolt! Legkedvesebb Kriminológus Kollégám!

Közel harminc év oktatómunkája köt össze bennünket, és ez az idő – bármennyire is hosszúnak tűnik, így, papíron leírva – számomra mégis kevés. Sokat tanultam Tőled a közös tanszéken, a közös intézetben való munka során. Nem csupán tudományos gondolkodást, hanem emberséget, partnerséget és nyitottságot. Köszönöm Neked, hogy nemcsak kollégámnak, de barátomnak is tudhatlak, és azt kívánom, hogy a közös út az egyetemen és a bűnügyi tudományok területén soha ne érjen véget.

Bevezetésként

Németh Zsolt születésnapjára szánt tanulmányom hazánk kriminálpolitikájának néhány aspektusát tekinti át, amelyre azért esett a választásom, mert e területen mutatkoznak meg leginkább a büntetőjog és a kriminológia tudományának érintkezési pontjai. Heinz Zipf megállapítása, hogy a büntetőjog kriminológia nélkül életidegen, a kriminológiának büntetőjog nélkül nincs szilárd tárgya és vonatkoztatási pontja, a büntetőjog kriminálpolitika nélkül megmerevedik, a kriminálpolitikának a büntetőjogi lehetőségek ismerete nélkül hiányzik az alap, amelyen felépíthető, a kriminálpolitika kriminológia nélkül légüres térben mozog, a kriminológia kriminálpolitikai perspektívák nélkül a pusztá ténygyűjtés veszélyébe kerül.³ A kriminálpolitika hidat képez a büntetőjog és a kriminológia között,⁴ ez tehát az a téma, ami a büntetőjogászt és a kriminológust is egyaránt gondolkodásra, együttműködésre, közös útkeresésre készíti.

¹ Adjunktus, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar Büntetőjogi Tanszék. Kapcsolat: pallagi.aniko@uni-nke.hu.

² A kutatást a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosítószámú, „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” című kiemelt projekt támogatta.

³ Heinz Zipf: *Kriminalpolitik. Ein Lehrbuch*. Heidelberg, Müller, 1980. 15. Idézi Földvári József: *Kriminálpolitika*. Budapest, KJK, 1987. 29.

⁴ Nagy Ferenc: Bevezető tanok (A büntetőjog és a büntetőjog-tudomány). In *Büntetőjog I. Általános rész*. Budapest, HVG-ORAC, 2012. 31.

A kriminálpolitikáról röviden

Hazánkban a kriminálpolitika fogalmának megjelenése a tudományos gondolkodásban a 19. és 20. század fordulójára tehető.⁵ Feladatának, részterületeinek meghatározására sokféle válasz született, valódi tartalma azonban csak a 20. század végére kristályosodott ki. Ebben a körben külön említést érdemel Földvári József 1987-es monográfiája, amelyben Földvári a kriminálpolitika kettősségére világított rá, és részben tudományos tevékenységként, részben gyakorlati tevékenységként fogalmazta meg. Álláspontja szerint a kriminálpolitika tudománya azoknak az ismereteknek a rendszere, amelyek alapján szervezheti az államhatalom a bűnözés elleni küzdelmet, meghatározva e küzdelem eszközeit, ezen eszközök alkalmazásának feltételeit és módjait, összhangban az általános politikai célkitűzésekkel.⁶ Mindamellet, hogy a kriminálpolitikát tudományos tevékenységnek is tartotta, mégsem tekintette önálló tudománynak. Nézete szerint a kriminálpolitika az állam általános politikájának a része, amely akkor lehet eredményes, ha tudományosan megalapozott, és összhangban van az államnak a közösség és az egyes állampolgárok érdekeit egyaránt előmozdítani törekvő általános politikájával.⁷

Jelen korunk magyar szakirodalma bővelkedik a kriminálpolitika fogalmának, természetének meghatározásában. Ezek közül általánosan elfogadható Korinek László definíciója, amely szerint a kriminálpolitika olyan tudatos tevékenység, amelynek célja a bűnözés mennyiségének csökkentése, illetve a kevésbé veszélyes deliktumok felé való elmozdítása.⁸ Feladatát illetően Ligeti Katalin felfogása a legpontosabb: „a kriminálpolitika feladata, hogy kidolgozza a bűnmegelőzés eszközrendszerét, kijelölje a büntetendő magatartásokat és a szankciófajtákat, meghatározza a büntetőeljárás és a büntetés-végrehajtás kialakításának elveit, valamint kiépítse a bűncselekménnyel okozott hátrányok kiküszöbölésére, enyhítésére alkalmas intézményeket”.⁹ Ennek megfelelően a kriminálpolitika több részterülete különböztethető meg: a büntető igazságszolgáltatási politika (amely büntetőpolitikára, büntetőeljárási politikára,

⁵ Így többek között kiemelhető Vámbéry Rusztem: *Büntetőpolitikai követelések*. Budapest, Politzer, 1900. 1–4; Finkey Ferenc: *A magyar büntetőjog tankönyve*. Budapest, Politzer, 1902. 6; Angyal Pál: *A magyar büntetőjog tankönyve*. Budapest, Athenaeum, 1909. 10.

⁶ Földvári (1987): i. m. 16–18.

⁷ Földvári (1987): i. m. 15.

⁸ Korinek László: A büntetőpolitika irányelvei Magyarországon. In Jakab András – Takács Péter (szerk.): *A magyar jogrendszer átalakulása 1985/1990–2005*. Budapest, Gondolat – ELTE ÁJK, 2007. I. 473.

⁹ Ligeti Katalin: Kriminálpolitika. In Borbíró Andrea – Kerecsi Klára (szerk.): *A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve*. Budapest, IRM, 2009. I. 69.

illetve büntetés-végrehajtási politikára tagolható), a bűnmegelőzési politika és az áldozati politika.¹⁰

A kriminálpolitika természetével kapcsolatos megállapítások szerint egyszerre jelent gyakorlatot és ismeretrendszert, amely mind a politikai, mind pedig a tudományos jelleget magán viseli.¹¹ Így a jelenkori szerzők a kriminálpolitika *genus proximum*-át nézetként (véleményként) definiálják, de utalnak arra, hogy a kriminálpolitikai döntéseket az állami szereplők (közvetlenül pedig a kormányok) hozzák.¹² Németh Zsolt álláspontja szerint a kriminálpolitika önálló tudománnyá válása még várat magára, azt a társadalompolitika részének tartja, a bűnözés elleni küzdelem stratégiai gyűjteményeként fogja fel, amely „a társadalompolitikán belül, a jogpolitika részeként a hatályos büntetőjog reformjával és a bűncselekmények kontrolljának eszközeivel foglalkozik”.¹³

A büntetőpolitika eszközei

Jogpolitikai szempontból a jogalkotás alapvető rendeltetése az, hogy a szabályozás szükségletei alapján biztosítsa a jogi normákat, amelynek során építenie kell az egyéb társadalmi szabályokra és viselkedési mintákra is. A jogi szabályozás vonatkozásában a legfontosabb probléma a „*ius* és *non-ius*” kérdése, amelyben a jogpolitika feladata annak eldöntése, hogy kijelölje a társadalmi együttélés szabályozási szükségletei közül a jog által érvényesíthetőket.¹⁴ Ez a büntetőjogalkotásban egyrésről a kriminalizáció-dekriminalizáció kérdéséhez vezet el bennünket, amely a kriminálpolitikán belül elhelyezkedő büntetőpolitika egyik alapkérdése. Pikler Gyula büntetőjog-bölcselite szerint „annak a kérdésnek megoldása, hogy mily cselekvények mondassanak ki büntetteknek, első sorban nem büntetőjogi feladat, hanem beleömlik abba a nagy feladatba, hogy mi a jogos és jogtalan. [...] Az a kérdés, hogy mi legyen büntett, azon általánosabb kérdéssel függ tehát össze, hogy mi legyen jog.”¹⁵

Már a 19. század végétől, a 20. század elejétől kezdve találunk a hazai jogirodalomban olyan eszmefuttatásokat, amelyek az állami büntetőhatalom,

¹⁰ Barabás A. Tünde: Áldozattá válás Magyarországon: a statisztika és az empirikus vizsgálatok valóságképe. In Borbíró Andrea et al. (szerk.): *A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve*. Budapest, IRM, 2009. 39–53.

¹¹ Földvári (1987): i. m. 17; Ligeti (2009): i. m. 60.

¹² Ligeti Katalin – Wiener A. Imre: Jogszabálytan. In Wiener A. Imre (szerk.): *Büntetőjog. Általános rész*. Budapest, KJK–KERSZÖV, 2003. 16.

¹³ Németh Zsolt: A kriminológia fogalma, feladata. In Barabás A. Tünde (szerk.): *Alkalmazott kriminológia*. Budapest, Dialóg Campus, 2020. 33.

¹⁴ Samu Mihály: *Jogpolitika. A jog humanizálása*. Budapest, Akadémiai, 2008. 74.

¹⁵ Pikler Gyula: *A büntetőjog bölcselite*. Budapest, Grill, 1910. 31.

így az emberi cselekmények bűncselekménnyé nyilvánításának szükséges mértékben tartására intenek. Így Vámbéry Rusztem 1913-ban megjelent tankönyvében felhívja a figyelmet a büntetendő cselekmények „felesleges szaporításának” elkerülésére, hiszen ha az állam a csekélyebb jelentőségű társadalomellenes emberi magatartások megfékezésére használja, e fegyver megszokottá válik, és nem alkalmazható sikerrel a kriminalitás leküzdésére.¹⁶ Ezzel kapcsolatban Amberg Erzsébet monográfiájában átfogó összegzést olvashatunk a büntetőjogi eszközrendszer korlátozásának már ebben a korszakban is mutatkozó igényéről.¹⁷

A büntetőjogi oltalmat igénylő cselekmények körének kijelölése során igen nehéz univerzális szabályokat felállítani. A hazai büntetőjogi irodalomban már a 20. század elejétől jelen van a bűncselekmény általános meghatározásában a társadalomra veszélyesség kritériuma,¹⁸ amely az 1950. évi II. törvény óta a bűncselekmény törvényi definíciójának is a része. Viski László az 1978. évi IV. törvény kodifikációs munkálatai idején megjelent tanulmányában a társadalomra veszélyesség törvényben kodifikált fogalmának funkciói között egyrészt az egyes emberi magatartások bűncselekménnyé nyilvánításának okát jelölte meg, amely megmutatja, hogy a törvényhozó mi miatt nyilvánít és nyilváníthat egyes magatartásokat bűncselekménnyé. Így meglátása szerint e kritérium irányt szab a törvényhozónak, hogy milyen feltételek mellett foglalhat valamilyen tevékenységet vagy mulasztást büntető jogszabály diszpozíciójába, ugyanakkor segítséget nyújt a jogalkalmazóknak a jogszabály-értelmezés problémáinak eldöntésében, hogy hogyan kell a formálisan Btk.-ba ütköző cselekmények határesetekben a törvényt helyesen értelmezni.¹⁹

Kétségtelen, hogy a kriminálpolitika, és ezen belül a büntetőpolitika leginkább a kriminalizációval küzd a bűnözés ellen. Nigel Walker monográfiájában tizenhárom feladatot jelöl meg, amelyet a büntetőjog teljesíteni próbál. Eszerint a büntetőjog feladata: az ember védelme az erőszakkal, a kegyetlenkedéssel, a nemi szabadságot sértő cselekményekkel szemben; az emberek védelme a gondatlan károkozás bizonyos formáival szemben; a könnyen befolyásolható személyek védelme a személyükkel és vagyonukkal való visszaélésekkel szemben; a természetellenesnek minősülő cselekmények megelőzése; a megbotránkoztató cselekmények megelőzése; a rendzavarástól való visszatartás; a tulajdon védelme; valamilyen kellemetlenség megelőzése; az állami bevételek biztosítása; az állam védelme; a kötelező gondoskodás kikényszerítése; a társadalmi intézmények

¹⁶ Vámbéry Rusztem: *Büntetőjog*. Budapest, Grill, 1913. 58–59.

¹⁷ Amberg Erzsébet: *Büntetőjog mint ultima ratio*. Budapest, NKE, 2020. 29–32.

¹⁸ Így többek között Angyal (1909): i. m. 55; Finkey Ferenc: *A magyar büntetőjog tankönyve*. Budapest, Grill, 1914. 201.

¹⁹ Viski László: Tézisek a bűncselekményfogalom felépítéséhez. *Állam- és Jogtudomány*, 17. (1974), 3. 382–383.

védelme; az eljárási szabályok érvényesülésének biztosítása.²⁰ E feladatok meghatározása azonban nem tudja egyértelműen a büntetőjogi büntetendőség kérdését megoldani, főleg abban a kérdésben nem nyújt egyértelmű eligazítást, hogy hol van az a határ, amikor a büntetőjogi beavatkozás már nem tűr halasztást. Földvári József már fentebb hivatkozott kriminálpolitikát tárgyaló alpművében kihangsúlyozta, hogy az egyes emberi magatartások bűncselekménnyé nyilvánítása során elsősorban a szükségesség kérdésében kell állást foglalnia a jogalkotónak. Így „bűncselekménnyé tehát csak az olyan cselekmények minősíthetők, amelyekkel szemben szükséges a büntetőjogi eszközök alkalmazása, mivel egyéb felelősségi formák nem képesek biztosítani a társadalmi együttélés rendjét”.²¹

Hazánkban a rendszerváltás időszakában a jogállam megteremtése, illetve ezzel összhangban a jogállami büntetőjog feltételrendszerének kidolgozása került a tudományos gondolkodás fókuszába. Ennek alappontjaként említhetők azok az alkotmánybíróági határozatok, amelyekben a büntetőjog legalitásának összetevőjeként megjelent a szabályozás *ultima ratio* jellege. Így az Alkotmánybíróság 11/1992. (III. 5.) AB határozatában kimondta, hogy a jogbiztonság elve mellett, amely szerint az emberi magatartás bűncselekménnyé nyilvánításának és büntetéssel fenyegetésének alkotmányos indokon kell alapulnia, szükségesnek, arányosnak és végső soron igénybe vettnek kell lennie.²² A szükségességi és arányossági teszt a 30/1992. (V. 26.) AB határozatban került részletesen kifejtésre:

„Az állam akkor nyúlhat az alapjog korlátozásának eszközéhez, ha másik alapvető jog és szabadság védelme vagy érvényesülése, illetve egyéb alkotmányos érték védelme más módon nem érhető el. Az alapjog korlátozásának alkotmányosságához tehát önmagában nem elegendő, hogy az másik alapjog vagy szabadság védelme vagy egyéb alkotmányos cél érdekében történik, hanem szükséges, hogy megfeleljen az arányosság követelményeinek: az elérni kívánt cél fontossága és az ennek érdekében okozott alapjogsérelem súlya megfelelő arányban legyen egymással. A törvényhozó a korlátozás során köteles az adott cél elérésére alkalmas legenyhébb eszközt alkalmazni.”²³

Annak ellenére azonban, hogy a büntetőjogi szabályozás *ultima ratio* jellege a rendszerváltozástól kezdődően a magyar büntetőjog fókuszpontjává vált, illetve a magyar büntetőpolitika egyik általánosan elfogadott alapelveként definiálták, mégis figyelemre méltó, hogy ezzel párhuzamosan a 90-es években a büntetőjogban soha nem látott jogszabályalkotási, illetve jogszabály-módosítási hullám

²⁰ Nigel Walker: *Gondolatok az ésszerű büntetésről*. Budapest, KJK, 1976. 58–59.

²¹ Földvári (1987): i. m. 80.

²² Ezzel kapcsolatban azóta több határozat is született, amelyek közül kiemelendő a 871/B/1994. AB határozat, a 1233/B/1995. AB határozat, az 58/1997. (XI. 5.) AB határozat és a 18/2000. (VI. 6.) AB határozat is.

²³ 30/1992. (V. 26.) AB határozat III. 2. pont.

is elkezdődött. Ennek okai között említhető egyrésről a bűnözés robbanásszerű növekedése, másrészt az egy időben jelen lévő, de ellentétes irányú kriminálpolitikai áramlatok,²⁴ továbbá a hazánk uniós csatlakozásának feltételül szabott jogharmonizáció. A büntető jogalkotás sok esetben a társadalmi problémákra egyszerű kriminalizációval reagált, annak vizsgálata nélkül, hogy egyáltalán szükséges és hatékony-e a büntetőjogi beavatkozás. Irk Ferenc 1995-ben megjelent tanulmányában rámutatott arra, hogy a büntetőjogra is kiterjedő „jogalkotási düh” nem vezet(het) eredményre: „A számtalan, csak kodifikált, ám eszköz híján ki nem kényszerített paragrafus fel kell hívja figyelmünket arra, hogy e szabályok nem csekély része tulajdonképpen az állam pótcselekvése; annak bizonyítási szándéka, hogy a maga részéről mindent megtesz polgárai védelmére.”²⁵ Nagy Ferenc több dolgozatában is igen kritikusan nyilatkozott a rendszerváltást követő büntető jogalkotásról: „meg kell állapítanunk, hogy a rendszerváltás óta bekövetkezett és még mindig nyugvópontra nem jutott kriminalizációs hullám következtében a büntetőjog ultima ratio jellege, illetve szubszidiaritása sajnálatosan »papíron maradt« követelményének, tartalom nélküli üres szólámnak bizonyul.”²⁶

A büntetőpolitika másik nagy kérdése, hogy a büntető törvényben milyen eszközökkel és hogyan szankcionálják a büntetendő cselekményeket. A szankciók mértéke tekintetében a büntetőpolitika a szigorítás és az enyhítés kérdésében tud válaszokat megfogalmazni. A szankciók meghatározása során fontos szerepet kap, hogy a jogalkotó mit tekint a büntetés céljának, illetve annak a törvényi meghatározása, hogy a jogalkalmazás a büntetés kiszabása során milyen szempontokra alapozza a büntetés mértékét.

Hazánkban, a rendszerváltozást követő ugrásszerű bűncselekményszámnövekedés miatt a társadalom egyértelmű elvárása volt olyan hatékony kriminál- és büntetőpolitikai intézkedések meghozatala az állam részéről, amelyekkel ezt a tendenciát meg lehet állítani. Az OKRI által 1993-ban kidolgozott kriminálpolitikai koncepció²⁷ és az 1998-as kriminálpolitikai és rendvédelmi koncepció²⁸ megfogalmazott célja volt, hogy hozzájáruljon a magyar kriminálpolitikai elképzelések újrafogalmazásához, kidolgozva a bűnözésre adott válasz néhány lehetséges alterna-

²⁴ Erről részletesen lásd Korinek (2007): i. m. 482.

²⁵ Irk Ferenc: Súlypontok a kriminálpolitikában. In *Kriminológiai Közlemények* 52. Budapest, Magyar Kriminológiai Társaság, 1995. 131.

²⁶ Nagy Ferenc: A magyar anyagi büntetőjog (át)alakulása a rendszerváltozás óta. In Jakab András – Takács Péter (szerk.): *A magyar jogrendszer átalakulása, 1985/1990–2005*. Budapest, Gondolat – ELTE ÁJK, 2007. I. 433. Lásd még Nagy Ferenc: Új fejlődési irányok, avagy a tradicionális jogállami büntetőjog erőzítője. *Magyar Jog*, 44. (1997), 6. 333–337.

²⁷ Az Országos Kriminológiai és Kriminalisztikai Intézet kriminálpolitikai koncepciója. *Ügyéségi Értesítő*, 1993/3. 11–12.

²⁸ Finszter Géza et al.: Magyar kriminálpolitikai és rendvédelmi koncepció. In *Kriminológiai Közlemények* 57. Budapest, Magyar Kriminológiai Társaság, 1999.

tíváját, és mintegy vitaanyagként felhívva az elméleti és gyakorlati szakembereket az ezredforduló új magyar kriminálpolitikájának kialakítására vonatkozó elképzeléseik kinyilvánítására. Az 1998-as kriminálpolitikai és rendvédelmi koncepcióban megfogalmazták a büntetőjog általános szempontjait, amelyek közül a szankciórendszerrel és a büntetés kiszabásával kapcsolatban az alábbiak emelhetők ki:

- „– A büntetés feleljen meg a tett súlyának; [...]
- A büntetőjog biztosítsa, hogy a büntetés kiszabás során a jogalkotónak a büntetési tételkeret alsó és felső határához fűződő akarata egyaránt érvényesüljön;
- A büntetőjog biztosítson lehetőséget a differenciálásra, és a szabadságvesztés alternatíváinak fejlesztésére;
- A büntetési rendszer biztosítsa az elkövetők megbűnhődését anélkül, hogy magánbosszúnak vagy embertelen szenvedésnek lennének kitéve, illetőleg hogy ezáltal a bűncselekmény gyakorisága nőne; [...]
- A büntetőjog megfelelően fejezze ki a társadalomnak a bűncselekménnyel szembeni ellenérzését, és a legsúlyosabb cselekmények tekintetében biztosítsa az elkövető társadalomtól való visszafordíthatatlan izolálásának lehetőségét;
- A büntetőjog adjon biztos támpontot a jogalkalmazásnak.”²⁹

A szigorítás alapvető eszköze a különös részi tényállások büntetési tételeinek emelése. Ennek leggyakoribb indoka a védett jogtárgy büntetőjogi oltalmának növelése, de oka lehet a cselekmény gyakoribbá válása, így szintén a büntetőjogi védelem, a büntető jogszabály elrettentő hatásának fokozása. A szigorítás másik lehetősége a jogalkotó számára, hogy az általános részi szabályok változtatásával befolyásolja a jogalkalmazó büntetés kiszabási tevékenységét, szűkítve a bírói mérlegelés lehetőségét. Ez utóbbi eszközök dominánsan a korábbi Btk.-t módosító 1998. évi LXXXVII. törvényben jelentek meg, így a büntetés kiszabása során e törvény vezette be a büntetési tétel „középmértékére” vonatkozó szabályt, amely kezdetben nagy ellenállást váltott ki mind a tudományos szakemberek körében, mind pedig a jogalkalmazásban. Az Alkotmánybírósághoz több indítvány érkezett a bevezetésre került új büntetés kiszabási rendelkezés alkotmányellenességének megállapítása érdekében, azonban ezeket az Alkotmánybíróság 13/2002. (III. 20.) AB határozatában elutasította. Indokolásában leszögezte, hogy a középmértékes ítélkezés bevezetése után is „alapintézmény” maradt a bírói mérlegelés. Továbbá: „A támadott törvényi rendelkezés ebben a folyamatban legfeljebb igazodási pontot jelent és semmiképp nem válik »vezérelvvé«. [...] a konkrét ügyben szóba jöhető, a törvényben meghatározott büntetés kiszabási szabályok és az ítélkezési gyakorlat által kialakított további elvek összemérése pedig csakis a bíróság feladata lehet.”³⁰

²⁹ Finszter et al. (1999): i. m. 23.

³⁰ 13/2002. (III. 20.) AB határozat III. 1.3. pont

A büntetőpolitikai irányvonalak jelenkorunkban

A kriminalizációt illetően az ezredfordulót követően hazánkban a büntetőjogi szabályozás további expanziója figyelhető meg, annak ellenére, hogy a büntetőjogi szabályozás ultima ratio jellege a magyar büntetőjog alapelvi rendszerébe beépült.

Ebben nagy szerepet játszik a büntetőpolitikában egyre nagyobb teret nyerő populistá irányvonal, amelynek veszélyeire Gönczöl Katalin már 2002-ben felhívta a figyelmet, és megfogalmazta, hogy „a politikusok – szinte párhovatarozástól függetlenül – azt hiszik, hogy a szigorú büntetésekkel és a rend társadalmának ígéretével növelhetik népszerűségüket”.³¹ A büntetőpolitikában megjelenő populistá tendenciáknak köszönhetően az elmúlt húsz év büntetőjogi szabályozása – beleértve mind az 1978. évi IV. törvény utolsó tíz évében, mind pedig az új Btk.-nak a 2013-ban történt hatálybalépése óta bekövetkezett módosításokat is – sok esetben az egyes, nagyobb közfelháborodást vagy médiaérdeklődést kiváltó esetek (további) kriminalizációjával kívánt megoldásokra jutni, figyelmen kívül hagyva a jogtudomány és a kriminológia részéről érkező intelmeket.³²

Pedig a jogirodalmi álláspontok egyértelműen hangsúlyozzák, hogy az egyedi esetek nyomán az azonnali jogalkotási eszközök igénybevétele vagy a csekély veszélyességű magatartások bűncselekménnyé nyilvánítása elértékteleníti a büntetőjogi szabályozást, és ellentétes az ultima ratio alapelvi követelményével.³³ Tóth Mihály több tanulmányban is felhívta már a figyelmet a honi büntetőpolitikában megjelenő „precedens-jogalkotásnak” nevezett jelenségre,³⁴ amely során „a politikusok (sokszor az érzelmileg determinált és alulinformált közvélemény leegyszerűsített igényeit saját érdekükben felkarolva) valamely általában persze kétségtelenül súlyos, tragikus következménnyel járó egyedi eset felmerülésekor nyomban a Btk.-t kívánják módosítani, kiegészíteni”.³⁵ Így, ha

³¹ Gönczöl Katalin: A nagypolitika rangjára emelkedett büntetőpolitika. *Jogtudományi Közlöny*, 57. (2002), 5. 197–204. 198. A büntető populizmus jellemzőiről lásd még Gönczöl Katalin: A büntető populizmus és a társadalmi kirekesztettség, *Acta Facultatis Politico-iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae*, (2013), 50. 155–165; Fleck Zoltán: Civilizációs válság és büntető populizmus. In Borbíró Andrea et al. (szerk.): *A büntetőhatalom korlátainak megtartása. A büntetés mint végső eszköz. Tanulmányok Gönczöl Katalin tiszteletére*. Budapest, ELTE Eötvös, 2014. 149–162.

³² Ezekről lásd például Barabás A. Tünde – Gyurkó Szilvia – Virág György: Média és igazságszolgáltatás. In Irk Ferenc (szerk.): *Kriminológiai Tanulmányok* 43. Budapest, OKRI, 2006. 11–38.

³³ Belovics Ervin: A büntetőjog jogállami követelményei. *Magyar Tudomány*, 181. (2020), 5. 623.

³⁴ Többek között Tóth Mihály: Csemegi szellem és hatályos törvényünk életútjának tanulságai. In Fenyvesi Csaba (szerk.): *A Magyar Büntetőjogi Társaság jubileumi tanulmánykötete*. Debrecen, Magyar Büntetőjogi Társaság, 2011. 104–105; Tóth Mihály: A precedensek csapdái. In Madai Sándor – Pallagi Anikó – Polt Péter (szerk.): *Sic itur ad astra. Ünnepi kötet a 70 éves Blaskó Béla tiszteletére*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2020. 515–522.

³⁵ Tóth (2020): i. m. 518.

a hatályos Btk. módosításait áttekintjük, kérdésként merülhet fel, hogy vajon milyen célok vezették a jogalkotót többek között az egyesülési és gyülekezési szabadság megsértése új tényállásainak létrehozásában, vagy a becsület csorbítására alkalmas hamis hang- vagy képfelvétel készítése, illetve nyilvánosságra hozatala bűncselekmények megalkotásában,³⁶ hasonlóképpen a Tóth Mihály által is frappánsan kiemelt, a jogellenesen átalakított személyszállítást végző jármű vezetése³⁷ speciális, szubszidiárius deliktum esetében.

A büntetőpolitikára jelenkorunkban azonban a legerőteljesebb hatást gyakorló tényező az államhatárokat átívelő szervezett bűnözés különböző területei és a terrorizmus elleni nemzetközi és uniós kötelezettségvállalások teljesítése, ebben pedig egyre inkább erőteljes hatása fedezhető fel a Günther Jakobs nevéhez kötődő ellenség-büntetőjognak nevezett kriminálpolitikai irányvonalnak. „Az ellenség-büntetőjogi fejlődéssel kapcsolatos, annak fontos jellemzője a szimbolikus büntetőjog megjelenése és térhódítása. Az emberi életre irányuló kockázatok – miként jelenleg például az erőszakos iszlámista csoportok fenyegetése és akciói – elhárítása mellett az egyre inkább terjedő (ellenség)-büntetőjogi normák, az új kriminalizálási folyamatok részben vagy akár kizárólag szimbolikus célokat szolgálnak, amelynek hatására a büntető törvények a bűnmegelőzés egyik eszközévé váltak” – írta Nagy Ferenc 2013-ban a büntetőpolitika új tendenciáiról.³⁸

Az ellenség-büntetőjog tipikus jellemzői az ezredfordulót követően a hazai büntetőjogi szabályozásban is megjelentek, így többek között a büntetőjogi törvényhozásnak a „küzdelem” törvényhozására történő átalakítása, a büntetendőség túlzott előrehozatala, már a bűnelkövetés veszélyére is kiterjedő szabadságkorlátozási lehetőség megfogalmazása, az eljárási garanciák leépítése és a szankcióknak a tettes veszélyességi fokához igazítása.³⁹ Egymást követően alkották/alkotják meg a terrorcselekmény egyes új alakzatait, amiben egyértelműen nem az ultima ratio alapelvére épülő büntetőpolitikai irányvonal, hanem a bűnmegelőzés irányába történő hangsúlyeltolódás figyelhető meg.

³⁶ Btk. 217. § Az egyesülési és a gyülekezési szabadság megsértése 217/A., 217/B. és 217/C. §-ai, továbbá a Becsület csorbítására alkalmas hamis hang- vagy képfelvétel készítése Btk. 226/A. § és a Becsület csorbítására alkalmas hamis hang- vagy képfelvétel nyilvánosságra hozatala Btk. 226/B. §. Erről részletesen Szomora Zsolt: Jogtárgyi abszurditások a Btk. méltóság- és alapjogvédelmi fejezetében, avagy hogyan (nem) lesz az individuális jogi tárgyból kollektív jogi tárgy. In Madai Sándor – Pallagi Anikó – Polt Péter (szerk.): *Sic itur ad astra. Ünnepi kötet a 70 éves Blaskó Béla tiszteletére*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2020. 507–514.

³⁷ Btk. 239/A. § Jogellenesen átalakított személyszállítást végző jármű vezetése. Erről részletesen Tóth (2020): i. m. 520.

³⁸ Nagy Ferenc: *Régi és új tendenciák a büntetőjogban és a büntetőjog-tudományban*. Budapest, Akadémiai, 2013. 128.

³⁹ Nagy (2013): i. m. 160–165.

Ezen tendenciák elemzése során igen elgondolkodtató a kriminológus, Németh Zsolt véleménye, aki szerint a bűnözés elleni küzdelem napjainkban intenzív büntetőjog-alkotásra készíti a törvényhozó hatalmat.

„Nagy számban születnek új büntetőjogi tilalmak, és a következmények, a büntetések is súlyosbodnak. A történelmi és nemzetközi tapasztalat mindezt nem igazolja: olyan társadalomra veszélyes cselekmények és olyan megvalósulási módok látnak napvilágot, amelyekre a büntetőjog a maga nehézkességével képtelen hatékonyan reagálni. Az államnak alkalmazkodnia kell a valósághoz, egy szűkebb körben a hagyományos értékek védelmében (emberi élet, testi épség, a polgár közvetlen javai) következetesebben fel kell lépnie, más vonatkozásokban – ahol bár a magatartás veszélyes a társadalomra – a büntetőhatalommal sikertelenül üldözött területekről érdemes visszavonulnia (például prostitúció, kábítószer-fogyasztás), még akkor is, ha a társadalom egy viszonylag széles köre ellenzi ezt.”⁴⁰

⁴⁰ Németh (2020): i. m. 36.

Irodalomjegyzék

- Az Országos Kriminológiai és Kriminalisztikai Intézet kriminálpolitikai koncepciója. *Ügyészségi Értesítő*, 1993/3. 1–12.
- Amberg Erzsébet: *Büntetőjog mint ultima ratio*. Budapest, NKE, 2020.
- Angyal Pál: *A magyar büntetőjog tankönyve*. Budapest, Athenaeum, 1909.
- Barabás A. Tünde: Áldozattá válás Magyarországon: a statisztika és az empirikus vizsgálatok valóságképe. In Borbíró Andrea – Kiss Anna – Velez Edit – Garami Lajos (szerk.): *A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve*. Budapest, IRM, 2009. 39–53.
- Barabás A. Tünde – Gyurkó Szilvia – Virág György: Média és igazságszolgáltatás. In Irk Ferenc (szerk.): *Kriminológiai tanulmányok 43*. Budapest, OKRI, 2006. 11–38.
- Belovics Ervin: A büntetőjog jogállami követelményei. *Magyar Tudomány*, 181. (2020), 5. 614–628. Online: <https://doi.org/10.1556/2065.181.2020.5.5>
- Finkey Ferenc: *A magyar büntetőjog tankönyve*. Budapest, Politzer, 1902.
- Finkey Ferenc: *A magyar büntetőjog tankönyve*. Budapest, Grill, 1914.
- Finszter Géza – Hajas Gábor – Irk Ferenc – Kerecsi Klára – Kiss Anna – Márki Zoltán: Magyar kriminálpolitikai és rendvédelmi koncepció. In *Kriminológiai Közlemények 57*. Budapest, Magyar Kriminológiai Társaság, 1999. 13–126.
- Fleck Zoltán: Civilizációs válság és büntető populizmus. In Borbíró Andrea – Inzelt Éva – Kerecsi Klára – Lévay Miklós – Podoletz Léna (szerk.): *A büntetőhatalom korlátainak megtartása. A büntetés mint végső eszköz. Tanulmányok Gönczöl Katalin tiszteletére*. Budapest, ELTE Eötvös, 2014. 149–162.
- Földvári József: *Kriminálpolitika*. Budapest, KJK, 1987.
- Gönczöl Katalin: A nagypolitika rangjára emelkedett büntetőpolitika. *Jogtudományi Közöny*, 57. (2002), 5. 197–204.
- Gönczöl Katalin: A büntető populizmus és a társadalmi kirekesztettség. *Acta Facultatis Politico-iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae*, (2013), 50. 155–165.
- Irk Ferenc: Súlypontok a kriminálpolitikában. In *Kriminológiai Közlemények 52*. Budapest, Magyar Kriminológiai Társaság, 1995. 127–136.
- Korinek László: A büntetőpolitika irányelvei Magyarországon. In Jakab András – Takács Péter (szerk.): *A magyar jogrendszer átalakulása, 1985/1990–2005*. I. kötet. Budapest, Gondolat – ELTE ÁJK, 2007. 473–496.
- Ligeti Katalin: Kriminálpolitika. In Borbíró Andrea – Kerecsi Klára (szerk.): *A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve*. I. kötet. Budapest, IRM, 2009. 59–85.
- Ligeti Katalin – Wiener A. Imre: Jogszabálytan. In Wiener A. Imre (szerk.): *Büntetőjog. Általános rész*. Budapest, KJK–KERSZÖV, 2003. 13–49.
- Nagy Ferenc: Új fejlődési irányok, avagy a tradicionális jogállami büntetőjog eróziója. *Magyar Jog*, 44. (1997), 6. 333–337.
- Nagy Ferenc: A magyar anyagi büntetőjog (át)alakulása a rendszerváltozás óta. In Jakab András – Takács Péter (szerk.): *A magyar jogrendszer átalakulása, 1985/1990–2005*. I. kötet. Budapest, Gondolat – ELTE ÁJK, 2007. 431–463.
- Nagy Ferenc: Bevezető tanok (A büntetőjog és a büntetőjog-tudomány). In *Büntetőjog I. Általános rész*. Budapest, HVG-ORAC, 2012. 17–33.
- Nagy Ferenc: *Régi és új tendenciák a büntetőjogban és a büntetőjog-tudományban*. Budapest, Akadémiai, 2013.
- Németh Zsolt: A kriminológia fogalma, feladata. In Barabás A. Tünde (szerk.): *Alkalmazott kriminológia*. Budapest, Dialóg Campus, 2020. 23–37.

- Pikler Gyula: *A büntetőjog bölcselete*. Budapest, Grill, 1910.
- Samu Mihály: *Jogpolitika. A jog humanizálása*. Budapest, Akadémiai, 2008.
- Szomora Zsolt: Jogtárgyi abszurdítások a Btk. méltóság- és alapjogvédelmi fejezetében, avagy hogyan (nem) lesz az individuális jogi tárgyból kollektív jogi tárgy. In Madai Sándor – Pallagi Anikó – Polt Péter (szerk.): *Sic itur ad astra. Ünnepi kötet a 70 éves Blaskó Béla tiszteletére*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2020. 507–514.
- Tóth Mihály: Csemegi szelleme és hatályos törvényünk életútjának tanulságai. In Fenyvesi Csaba (szerk.): *A Magyar Büntetőjogi Társaság jubileumi tanulmánykötete*. Debrecen, Magyar Büntetőjogi Társaság, 2011. 97–108.
- Tóth Mihály: A precedensek csapdái. In Madai Sándor – Pallagi Anikó – Polt Péter (szerk.): *Sic itur ad astra. Ünnepi kötet a 70 éves Blaskó Béla tiszteletére*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2020. 515–522.
- Vámbéry Ruzssem: *Büntetőpolitikai követelések*. Budapest, Politzer, 1900.
- Vámbéry Ruzssem: *Büntetőjog*. Budapest, Grill, 1913.
- Viski László: Tézisek a bűncselekményszemély fogalmának felépítéséhez. *Állam- és Jogtudomány*, 17. (1974), 3. 382–409.
- Walker, Nigel: *Gondolatok az ésszerű büntetésről*. Budapest, KJK, 1976.
- Zipf, Heinz: *Kriminalpolitik. Ein Lehrbuch*. Heidelberg, Müller, 1980.

Pallo József¹

Deus ex machina, avagy az intézkedések mint a szabadságvesztés alternatívái

Az alábbi tanulmánnyal egykori kedves mesteremet, Németh Zsolt tanár urat köszöntöm 75. születésnapja alkalmából, akit éppen 30 éve volt szerencsém megismerni. Jól emlékszem, hogy milyen lelkesen látogattuk előadásait és hallgattuk a remek gyakorlati példákkal, kiváló hasonlatokkal izgalmassá tett gondolatait. Az egykori tanár-diák viszony ma már barátsággá nemesült, ezért is tölt el őszinte örömmel, hogy ma is együtt dolgozhatunk, és még mindig tanulhatok tőle. Isten éltesen, Tanár Úr, jó erőben és egészséggben, kívánok még hosszú és aktív éveket! Szükségünk van rád!

A büntetőjog és a kriminálpolitika fejlődésében lényeges vívmány annak felismerése, hogy a bűnözés elleni küzdelemben a büntetés nem az egyedüli és nem mindig a legbiztosabb, legcélszerűbb szankciótípus.² Ez a felfogás egyébként a legutóbbi büntetőjogi kodifikációnak is az egyik fontos eleme volt, amely szabályozási filozófia egyidejűleg a börtönrendszer tehermentesítését is jól szolgálta. A büntető igazságszolgáltatás már régóta ismeri és alkalmazza a preventív jellegű, alapvetően nevelő és biztonsági célokat szolgáló, intézkedés jellegű szankciókat.³ Hazánk sem tartozik a kivételek közé, hiszen már az 1950-es évek közepétől megfigyelhető az a fajta törekvés, amely unortodox módon a szabadságvesztés alternatíváinak bevezetését szorgalmazta.

A honi jogtudományban az 1970-es évek közepére már a radikális *non-intervenció* (be nem avatkozás) és a *diverzió* (elterelés) – legalábbis elméleti – térnyerése volt a jellemző, amellyel a formalizált büntetőeljárás valós vagy vélt igazságtalan és kiegyensúlyozatlan hatásait igyekeztek tompítani. Azt a célt kívánták elérni, hogy kisebb súlyú bűncselekmények a büntető igazságszolgáltatáson kívül váljanak elbírálhatóvá a bűnösség kimondása nélkül. *Király Tibor* a diverziót

¹ Büntetés-végrehajtási ezredes, főtanácsos; tudományos dékánhelyettes, Nemzeti Köszolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar; egyetemi docens, NKE RTK Büntetés-végrehajtási Tanszék. Kapcsolat: pallo.jozsef@uni-nke.hu.

² Nagy Ferenc: *Intézkedések a büntetőjog szankciórendszerében*. Budapest, KJK, 1986. 9.

³ A jogirodalomban ezeket igen gyakran a biztonsági intézkedés névvel illetik.

az opportunitás eszközei közé sorolja,⁴ aminek alapja büntetőjogi rendelkezés is lehet. A diverzió dogmatikai tartományában értelmezi azokat az eszközöket is, amelyek segítségével büntetőjogi felelősséget fegyelmi vagy társadalmi felelősséggel váltanak fel, vagy azokat az eseteket is, amikor az eljárási törvény megengedi a teljes mentességet (például elenyésző súlyú cselekmény). Mindezt feltételhez is lehet kötni, erre a vádemelés elhalasztása lehet példa, amikor az alkohol- vagy kábítószerfüggő gyanúsított vállalja a gyógykezelést. Később teret nyertek azok a törekvések, amelyek *dekriminalizáció* és *depönalizáció* néven váltak ismertté. Mindegyik irányzat képviselői a büntetőjogi gyakorlat akkori helyzetén igyekeztek változtatni, ennek érdekében a radikális nonintervenció hívei azt szorgalmazták, hogy a fölösleges és elavult büntetőjogi előírásokat mielőbb száműzzék a pönológia területéről.⁵ A dekriminalizáció során mindazokat az eseteket kivonják a büntetőjog alkalmazásának köréből, amelyeket az állam büntetőigénye súlytalannak, szükségtelennek ítél. Ilyen például, amikor megemelik a szabálysértési és vétségi értékhatárt a vagyon elleni bűncselekményeknél. Ezekben az esetekben az állami túlterheltséget egy bizonyos oldalról radikálisan csökkenteni lehet, illetve szabálysértési vagy fegyelmi útra történő tereléssel ezt a súlyt meg lehet osztani több hatóság között. Ebből tehát az következik, hogy a dekriminalizáció a büntetőtörvények által korábban büntetendőnek, szankcionálandónak minősített cselekmények nem büntetőjog által kezelendő átminősítésére irányul.⁶

Az opportunitás, mint a legalitás követelményének ellentéte, azon az elképzelésen nyugszik, hogy a büntetőjogi felelősségre vonás törvényben meghatározott esetekben mellőzhető, elkerülhető, és ez gyakran hasznosabb, mint az eljárás következetes lefolytatása. A legalitás és opportunitás elhatárolására találó Bárd Károly kijelentése: „A két rendszer között csupán a jogkörmegosztásban van különbség. Az opportunitás elve az ügyészt, a legalitás elve pedig a bíróságot ruhazza fel arra, hogy a büntetés hasznosságát, célszerűségét mérlegelje, és döntésében figyelembe vegye.”⁷ Finszter Géza az opportunitás legszélesebb és szűkebb értelemben vett kategóriáit különbözteti meg. A legszélesebb értelemben vett opportunitás magában foglalja azt az ismeretelméleti adottságot, amely szerint

⁴ Király Tibor: *Büntetőeljárás jog*. Budapest, Osiris, 2000. 119.

⁵ Különösen az úgynevezett *victimless crimes* (áldozat nélküli bűncselekmények) estén érvényesül ez a mozgatórugó.

⁶ Feltételes legalizálásról beszélünk akkor, amikor valamely korábban büntetendő magatartást a jog csak meghatározott feltételek mellett ítél büntetendőnek. Egészségügyi útra terelés az, ha egy meghatározott magatartás szankcionálását nem a büntetőjogi normák szerint próbáljuk rendezni, hanem egészségügyi megoldást ajánlunk. A közigazgatási útra terelés tipikus esete, amikor egy korábban büntetendőnek ítélt cselekmény szabálysértésnek minősül. A fegyelmi útra terelést illetően a magyar büntetőeljárás-jogban korábban komoly teret nyert a fegyelmi hatáskörbe való visszautalás lehetősége.

⁷ Bárd Károly: Legalitás és bűnüldözés. *Jogtudományi Közlöny*, 14. (1986), 9. 402.

a büntetőigény érvényesítésének legfőbb akadálya a múlt feltárásának és bizonyíthatóságának korlátozottsága. Szűkebb értelemben az opportunitás azoknak az anyagi és eljárásjogi intézményeknek, valamint büntetőpolitikai elveknek a foglalata, amelyek lehetővé teszik a büntető igazságszolgáltatási útról történő elterelést, a büntetőjogi büntetések felváltását más, alternatív intézkedésekkel, a bíróságon kívüli megegyezést és végül az eljárások egyszerűsítését.⁸

Bócz Endre a büntető igazságszolgáltatási rendszereket két csoportra osztja. Ennek megfelelően a legalitás elvén nyugvó rendszerekben a vádhatóság köteles szorgalmazni azt, hogy az összes elkövetett bűncselekmény elkövetőjét felelősségre vonják. Az opportunitásra épülő rendszerekben viszont a hatóságoknak széles körű diszkrecionális jogköre van, és gyakorlati megfontolások alapján döntheti el, hogy mely bűncselekmények miatt folytassa le a büntetőeljárást.⁹ A legalitás a magyar büntetőeljárásban kevésbé érvényesült tiszta formában, törvényeink különféle érdekeket szem előtt tartva mindig ismertek kivételeket a főszabály alól. A depönalizáció lényegét tekintve egy meghatározott magatartás miatt alkalmazandó szankciók számának csökkentésére és súlyának enyhítésére irányul. A cselekmény tehát továbbra is jogsértőnek minősül, de a jogalkotó nem büntetőjogi szankciók kiszabását vagy enyhébb szankciók megállapítását tartja szükségesnek. Ebből következően: míg a dekriminalizáció magától értetődően egyben depönalizáció is, ez fordítva csak részben igaz. Megkülönböztetjük a *de iure* (bírói vagy jogtudományi) és az *abszolút* depönalizációt. A *de iure* esetben arról van szó, hogy a jogalkalmazó a jogszabály értelmezése alapján egyes cselekményeket úgy ítél meg, hogy azok nem tartoznak a törvényi tényállás hatálya alá, vagy lényegesen enyhébben büntetendőnek ítéli meg, mint korábban. Gyakorlatilag ez azt jelenti, hogy azokat az eljárásokat öleli fel, amelyekkel a jogi lehetőségek érintetlenül hagyása mellett a szociális kontroll szervei csökkentik vagy megszüntetik valamely magatartás büntetőjogi következményeit. Jó példa erre a pénzbüntetés, vagy fiatalkorúaknál a próbára bocsátás alkalmazásának elterjedése a jelentősebb súlyú bűncselekmények esetében is. A *de iure* depönalizáció kivételes példája, amikor az ügyész diszkrecionális jogánál fogva az opportunitás elve alapján nem emel vádat, illetve mellőzi a vádemelést. Abszolút depönalizációról beszélünk akkor, ha egy cselekményre a törvény teljes egészében kizárja a büntetés alkalmazását. Itt felmerül a *nullum crimen sine poena* elv értelmezésének kérdése is. Elképzelhető ugyanis, hogy a cselekmény absztrakt jogsértésként, konkrét alanyától eltekintve változatlanul bűncselekmény, meghatározott személyi körre azonban nem; például elmebeteg elkövető, jogos önvédelemben súlyos

⁸ Finszter Géza: *A rendészet elmélete*. Budapest, KJK–KERSZÖV, 2003. 163.

⁹ Bócz Endre: Legalitás, opportunitás és az ügyész diszkrecionális jogköre. *Rendészeti Szemle*, (1994), 1. 12.

testi sértést megvalósító személy. Álláspontom szerint ez az elképzelés nem veszi kellően figyelembe a bűnösségi elemek közül az úgynevezett felróhatóság kérdését, illetve a társadalomra veszélyesség elemét. Ebből következően úgy állapítja meg bűncselekmény létezését, hogy valójában annak fogalmi eleme hiányzik.

A *diverzió* fő elve, hogy nem klasszikus büntetőjogi büntetéssel, hanem különböző nevelő intézkedésekkel kell a bűncselekmény elkövetőjét befolyásolni. Fogalmának tágabb értelmezése szerint a büntetőjogi kontroll minden területén alkalmazható. Ezen felfogás szerint a diverzióhoz tartozik az is, ha a törvényhozó egy meghatározott büntetőjogi tényállást megszüntet, azaz dekriminalizál, de az is, ha a büntetőbíró a jogerős ítéletben zárt intézeti fogva tartás helyett ambuláns szankciót alkalmaz. Ebből következően minden olyan eljárás, amely a hagyományos büntetéskiszabástól való eltérést szolgálja, e fogalomkörbe tartozónak tekinthető. A szűkebb meghatározás értelmében a diverzió a hagyományos büntető igazságszolgáltatás megszakítása, egyrészt a bűnelkövető rendőri, nyomozói kézre kerítése és a büntetőjogi normasértés tényének hivatalos megállapítása, másrészt a bírósági büntetőtárgyalás formális megnyitása között.¹⁰ A diverzió a depönalizáció egyik fajtája, amelynek létrejöttét 1965-től a Lyndon B. Johnson elnök által *President's Commission on Law Enforcement and the Administration of Justice* néven létrehozott bizottsághoz kötik. Az elnök célja az volt, hogy hatékonyabbá tegye a növekvő bűnözés miatt túlterhelt amerikai igazságügyi rendszert, valamint nemzeti szintre akarta emelni a bűnözés elleni harcot. Az első próbálkozásokra főleg kisebb súlyú bűncselekményeknél és leginkább a drogfogyasztással összefüggő deliktumok esetében került sor, ugyanakkor a súlyos, erőszakos bűncselekményt elkövetőket kizárták ebből a lehetőségből. Fő elv volt, hogy a részvétel önkéntes legyen, a programokat különböző szociálpedagógiai és pszichoszociális szolgálatok hajtották végre. Annak eldöntése, hogy az elkövető részt vehet-e az ilyen programon, az illetékes rendőri szerv vezetőjének hatáskörébe tartozott, amely döntésre azonban előremutató módon a bírói szakban is sor kerülhetett.

A diverzió fő célja, hogy az elkövetők büntetőjogi felelősségre vonásának processzuális alternatíváját nyújtsa, értelme pedig az, hogy ezeket az elkövetőket megóvják a klasszikus eljárás okozta, rendszerint stigmatizációs hatásoktól, és pedagógiai, pszichológiai, orvosi módszerekkel próbálják tudatosítani bennük a társadalom rosszállását az elkövetett cselekmény miatt, s így az remélhetőleg nagyobb visszatartó erővel érvényesül a későbbiekben, mint a hagyományos büntetés. Mindez nagyon lényeges eredményeket hozhat: az elkövető belátja bűnösségét és megbánja tettét, így elkerülhetőbb a visszaesés, emellett

¹⁰ Rá kell mutatni arra is, hogy vannak olyan elméleti jogtudósok is, akik ezt aggályosnak tartják. Ezek közé sorolható például a nemrégiben elhunyt kiváló tudós, Nagy Ferenc professzor.

a megoldás a hagyományos igazságszolgáltatási mechanizmus válláról jelentős terheket vesz le.

Az eltereléssel kapcsolatban felmerült, hogy milyen viszonyítási ponttól kezdődhet. Nyilvánvaló, hogy a bűncselekmény elkövetése az alapfeltétel, azonban nem szabad elfeledni, hogy az elterelés csak a stigmatizációs korlátokat kívánja kiküszöbölni, de a jogsértés tényét ettől függetlenül megállapítja. A másik fontos tényező, hogy legalább a bűncselekmény miatti feljelentésnek meg kell érkeznie a hatósághoz. Mindezen minimális alapfeltételek garantálják az államilag ellenőrzött eljárás megindításának lehetőségét. Van olyan feltevés is, amelyik szerint a konfliktusmegoldási stratégiák visszavételét a hivatalos jogalkalmazók kezéből ugyancsak meg lehet oldani. Ennek az elméletnek harcos képviselője a norvég kriminológus, Nils Christie, aki elméletében kifejti, hogy az igazságszolgáltatás tagjai és az ügyvédek a mai társadalomban „*ellopják*” az emberek konfliktusait, ezért azokat vissza kell adni az embereknek.¹¹ Akié a konfliktus, annak kell megoldania, tehát a résztvevőknek szerepet kell vállalniuk saját problémáik megoldásában. Christie szerint a konfliktus nem feltétlenül negatív dolog, mert a legtöbb esetben fejlesztő hatása lehet, és új tapasztalatokat eredményezhet mindkét félnek, illetve megoldási módszert kínál az őket körülvevő környezetnek is. Elképzelése szerint még a rendőri feljelentés előtt közvetlenül egy a büntetőjogon kívüli konfliktusmegelőző ügynökséghez lehetne fordulni, ezzel a megoldással a lehető legnagyobb mértékben tehermentesíthető lenne az igazságszolgáltatás. Az elterelés esetében sem feledkezhetünk meg azonban a törvényesség szigorú szem előtt tartásáról. A teoretikus elv nemcsak a sértettek megfenyegetésének, kényszerhelyzetbe hozatalának, illetve a bűncselekmények pénzzel való elleplezésének útját nyitná meg nálunk, hanem az igazságszolgáltatás elveszítené a társadalmi kontrollban játszott monopolhelyzetét is.

Az első fellendülés után, amely a diverziós programok elterjedését jellemezte, a 70-es évek végén elkészült elemzések nem igazolták olyan meggyőzően a feltevéseket, mint ahogyan azt várták. Az USA-ban például volt olyan koncepció, miszerint a fiatalkorúak esetében az előzetes letartóztatás elrendelésének egyik oka, illetve a visszaesés kiváltója a munkanélküli státus. Ezért szakmai képzési és munkaközvetítési programokat indítottak, azonban a vizsgálatok egyértelműen kimutatták, hogy a programban részt vevők között nem csökkent az előzetes letartóztatásba helyezések, illetve az elítélések száma. Hasonló eredményeket mutattak fel az 1970-es években Németországban végzett felmérések is. Megállapítható tehát, hogy a kezelésnek ez a fajtája sem jelent nagyobb biztonsági rizikót a lakosság számára, mint a „direkt bebörtönzés”. A szabadlábon tartózkodó személy esetében ugyanis esélye van a társadalomnak arra, hogy a bűnelkövető

¹¹ Nils Christie: *Büntetésipar*. Budapest, Osiris, 2004. 121.

reszocializációjában aktívan közreműködjék, és hozzájáruljon a bűnözést kiváltó okok felszámolásához. A diverzió fő elve tehát, hogy nem klasszikus büntetőjogi büntetéssel, hanem különböző nevelő intézkedésekkel kell a bűncselekmény elkövetőjét befolyásolni. Hatásrendszerét pedig arra irányítja, hogy a bűncselekmény által okozott társadalmi károkat (konfliktusokat) ne formális módon számolja fel. Ennek érdekében a bűnösséget kimondó ítélet helyett a felelősség kérdését transzponálja egy nem büntetőjogi programba, illetve jogi dimenzióba. Nem célja a diverzióknak az elkövető megbüntetése, de nem mond le a reszocializációról és ezen keresztül a konfliktus megoldásáról sem. Alapvetően kettős célt szolgál, mert egyrészt a büntető igazságszolgáltatás – nem utolsósorban a büntetés-végrehajtás – költségeit csökkenti, másrészt érvényre jut az a kriminológiai kíváncsiság is, hogy a büntetőjogi stigmatizáció elkerülhetővé váljon. Dogmatikai beágyazottságát tekintve tehát megállapítható, hogy a diverzió a radikális nonintervenció és a klasszikus büntetőeljárás között helyezkedik el.¹²

Az elsősorban Marc Ancel nevével fémjelzett *defensé social nouvelle* mozgalom megtermékenyítő hatásának köszönhetően a nemzetközi elméleti vitákban a 60-as évek második felében megjelent az úgynevezett „*treatment*”-ideológia.¹³ Ennek a kriminológiai törekvésnek a kriminalitás orvosi modellje adott lendületet, melynek célja az egyedi büntetett megváltoztatása volt személyre szabott pszichoterápiás, klinikai, szociális és egyéb kriminálpedagógiai eszközökkel. Az 1970-es évek közepére ez a kísérlet azonban válságba jutott, vagy talán inkább elerőtlenedett.¹⁴ Az a fajta szakmai optimizmus, amely felemelte, szöges ellentétben állt a bűnözés volumenét kifejező kriminálstatisztikai mutatókkal. Az effajta reszocializációs törekvéseket és a liberális reformokat a bűnözési ráta meredek emelkedése több fejlett nyugati országban drasztikusan és tartósan diszkreditálta, és kriminálpolitikai vákuumot hagyott maga után.¹⁵ Ennek a nyilvánvaló helyzetnek a következményeként több kutató igyekezett feltárni a kiváltó okokat. Az egyik legismertebb felmérést a Lipton–Martinson–Wilks szerzőcsoport készítette 1975-ben, és egyértelműen bizonyították, hogy a reszocializációs törekvések nem voltak érdemleges és kedvező hatással a visszaesés alakulására.¹⁶ A kezelési ideológiától való elfordulás és a csalódottság érthető volt ugyan, azonban nem

¹² Nagy (1986): i. m. 85.

¹³ A lényege röviden az, hogy a bűnelkövetők reszocializációjának sikerét az egyénre szabott kriminálpedagógiai hatásrendszer alkalmazásában látja.

¹⁴ Rá kell mutatni arra a jelenségre is, hogy a treatment kapcsán *divat* kudarcról beszélni. Álláspontom szerint világszerte inkább a mögöttes álló büntetőpolitika (ami mindig a *nagypolitika* része) hátrált meg.

¹⁵ Nagy (1986): i. m. 87.

¹⁶ Daniel Lipton – Robert Martinson – James Wilks: *The effectiveness of correctional treatment. A survey of treatment evaluation studies*. New York, Praeger, 1975. 232.

feledkezhetünk meg arról sem, hogy a kezelésről való lemondás ellentmondana minden humanista értéknek. Ki kell jelentenünk azt is, hogy a bűnelkövető beleegyezése nélkül a kezelés terápiás szempontból sem járhat sikerrel, sőt törvényességi szempontból is aggályosnak mondható.

Megítélésem szerint a büntetés-végrehajtási rendszerek a világban mindenhol csak korlátozottan alkalmasak a valódi reszocializáció (reintegráció) értelmében hatékony kezelést adni,¹⁷ törésbe kerül a relatíve határozatlan szabadságvesztés büntetés kérdése is, amely végső soron a kezelési eszmén alapul. Nyilvánvaló az is, hogy a szabadságvesztés csak súlyos bűncselekményeknél jöhet szóba, amennyiben a tett súlya vagy a visszaesés gyakorisága indokoltta és jogilag is védhetővé teszi ezt a jogkövetkezményt. A büntetőjogi reakciólehetőségek minőségi és mennyiségi bővítése tehát kriminálpolitikailag is kívánatos tendencia, amellyel szemben sem generális, sem speciálpreventív szempontból nem emelhető kifogás. Zárógondolatként szeretném rögzíteni, hogy a rendelkezésemre álló szűkre szabott terjedelmi korlátok nem tették lehetővé, hogy egy sokkal nagyobb ívű és mélységű tanulmányban a teljes tudományos spektrumon fejtssem ki gondolataimat ebben a tárgykörben. Csupán arra szorítkozhattam, hogy a magam szubjektív értékítéletével az általam legfontosabbnak tartott kérdéseket és az arra – ma már történeti távlatokban – adott válaszokat mutassam be. Remélem, sikerült!

¹⁷ További kérdés, hogy létezik-e olyan büntetés-végrehajtási rendszer, amely képes hatékony választ adni erre a kihívásra.

Irodalomjegyzék

- Bárd Károly: Legalitás és bűnüldözés. *Jogtudományi Közlöny*, 14. (1986), 9. 402–409.
- Bócz Endre: Legalitás, opportunitás és az ügyész diszkrecionális jogköre. *Rendészeti Szemle*, (1994), 1. 12–18.
- Christie, Nils: *Büntetésipar*. Budapest, Osiris, 2004.
- Finszter Géza: *A rendészet elmélete*. Budapest, KJK–KERSZÖV, 2003.
- Király Tibor: *Büntetőeljárás jog*. Budapest, Osiris, 2000.
- Lipton, Daniel – Robert Martinson – James Wilks: *The effectiveness of correctional treatment. A survey of treatment evaluation studies*. New York, Praeger, 1975.
- Nagy Ferenc: *Intézkedések a büntetőjog szankciórendszerében*. Budapest, KJK, 1986.

Pap András László¹

Minden (roma) élet számít: populizmus a koronavírus árnyékában²

A 2021-es esztendőt Németh Zsolt jubileuma mellett sajnálatos módon a koronavírus is meghatározza. Tekintettel arra, hogy az ünnepelt szakmai és tudományos munkássága e területre is termékenyítően hatott, az írás a rendészet és a roma-politikák, valamint a romaellenes diskurzus és a vírus összefüggéseit vizsgálja.

Magyarország közterein 2020–2021-ben rendre találkozunk „Minden élet számít” feliratú, a kormány (vagy a nagyobb kormánypárt) által kihelyezett plakátokkal.³ Nem feltételezve vagy állítva bármilyen sandaságot, az áthallás meglepő és valamelyest ironikus is, ugyanis a nemzetközi szakirodalom és a politikai sajtó az amerikai *Black Lives Matter* mozgalom („a fekete életek számításnak”, röviden BLM) előretörését és a kapcsolódó, *Blue Lives Matter*, *All Lives Matter* címkével ellátott mobilizációs hívószavak mögött álló kezdeményezéseket, amelyek Európában kiegészülnek a *Roma Lives Matter* szlogennel, egyértelmű összefüggésbe hozzák azzal, hogy a vírus és a járványügyi intézkedések felerősítik a meglévő, faji-etnikai alapon konceptualizált társadalmi egyenlőtlenségeket – például a büntető igazságszolgáltatási rendszerben, ezen belül kiemelten a rendészet terén.⁴

Amíg Amerikában a járványügyi intézkedésekkel összefüggésben nem volt kimutatható a rendészeti túlműködés a faji-etnikai kisebbségek vonatkozásában, Európában a járvány első hullámában a politikai diskurzus és a rendészeti túlkapások tekintetében is jól dokumentált a romaellenesség. Ennek összefüggésében tárgyalom röviden a hazai „multikulturális közösségek rendészeti

¹ Egyetemi tanár, Nemzeti Közszerológiai Egyetem Rendészettudományi Kar Rendészetelméleti és -történeti Tanszék; ELTE Gazdálkodástudományi Intézet; tudományos tanácsadó, ELKH Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézete. Kapcsolat: pap.andras.laszlo@uni-nke.hu.

² A kutatás az NKFIH FK 134962. sz. projekt keretében folyt.

³ Lásd például: <https://kormany.hu/hirek/minden-elet-szamit-uj-kormanyzati-tajkoztato-kampany-indul>.

⁴ Christopher McCrudden: Democracy, protests, and Covid-19. The challenge of (and for) human rights. *UK Constitutional Law Association*, 2020. június 19.

kezelésére” kiadott országos rendőrfőkapitányi rendelkezéseket, amelyek jogforrási alapjául szolgálhatnak kifejezetten romákat célzó rendészeti eljárásoknak – azzal együtt, hogy Magyarországon eddig a járvánnyal összefüggésben nem került nyilvánosságra ilyen jellegű célzott intézkedéssorozatra vonatkozó információ. És bár reméljük, hogy ez így is marad, az ártalmatlanul populistának minősíthető jogforrások aggodalomra adhatnak okot, mert – színházi analógiával élve –, ha a színpadon felbukkan egy pisztoly, számítani kell arra, hogy egy ponton majd elsül.

Fogalmak

Elsőként kezdjük a fent említett fogalmak bemutatásával. Közösben jegyzett írásunkban⁵ Kovács Szitkay Eszter részletesen ismerteti a Black Lives Matter nemzetközi társadalmi mozgalmat, amelynek célja a rasszizmus és a feketék elleni – kimondottan rendőri – erőszak felszámolása.⁶ A mozgalom elnevezése kifejezi a résztvevők tiltakozását azzal a rendőri brutalitással szemben, amely az Egyesült Államokban a fehéreknél arányaiban lényegesen több fekete ember halálát okozta.⁷ A BLM jelentősége megkerülhetetlen, egyesek szerint az amerikai nemzettudat részévé vált,⁸ és 2020-ra az Egyesült Államok talán legnagyobb mozgalmává nőtte ki magát.⁹ Praktikus követelésként a BLM-mozgalom részeként fogalmazódott meg a *Defund Police* szlogen is. Az elképzelések szerint a rendőrség és a börtönök büdzsáját csökkenteni kell, az ezáltal felszabadult pénzügyi keretet pedig azokhoz a közösségi szolgáltatásokhoz kell átcsoportosítani, amelyek a lakhatással, a foglalkoztatással, az egészségüggyel, az oktatással és más létfontosságú

⁵ Kovács Szitkay Eszter – Lőrincz Viktor – Pap András László: A pandémia és a strukturális (jog)egyenlőtlenség összefüggéseinek jogi és társadalmi értelmezési keretei. In Gárdos-Orosz Fruzsina – Lőrincz Viktor (szerk.): *Jogi diagnózisok. A COVID-19-világjárvány hatásai a jogrendszerre*. Budapest, L'Harmattan, 2020a. Lásd még Kovács Szitkay Eszter – Lőrincz Viktor – Pap András László: Pandémia és strukturális (jog)egyenlőtlenség. Jogi és társadalmi értelmezési keretek. *MTA Law Working Papers*, (2020b), 35.; Kovács Szitkay Eszter: A Black Lives Matter-mozgalom és a közösségi rendészet. *Magyar Rendészet*, 21. (2021), 2. (Megjelenés alatt.)

⁶ Chase Garrett: The early history of the Black Lives Matter movement, and the implications thereof. *Nevada Law Journal*, 18. (2018), 3. 1091–1112; Encyclopaedia Britannica: *Black Lives Matter* (2020).

⁷ Encyclopaedia Britannica (2020): i. m.

⁸ Tabitha Bonilla – Alvin B. Tillery: Which identity frames boost support for and mobilization in the #BlackLivesMatter movement? An experimental test. *American Political Science Review*, 114. (2020), 4. 947–962.

⁹ Quoc Trung Bui Buchanan – Jugal K. Patel: Black Lives Matter may be the largest movement in US history. *The New York Times*, 2020. július 3.

ügyekkel foglalkoznak¹⁰ – és a koronavírus-járvány alatt éppen a fenti területekre fordítható büdzsé csökkent.

A BLM ellentétéként jelent meg az *All Lives Matter* jelmondat,¹¹ amely a színvakság hívószavával, általános humanista ideálokra hivatkozva (mint hogy az ember egy fajba tartozik) elutasítja az etnicitás relevanciáját¹² – bár a kritikusai szerint a „színvak rasszizmus” jegyében.¹³ Egy másik ellen-BLM-jelszó és -mozgalom a *Blue Lives Matter*, amely a figyelmet a rendőrök sérelmére elkövetett bűncselekményekre összpontosítja, egyenesen gyűlölet-bűncselekmény áldozataiként mutatva be őket.¹⁴

Aktivisták körében emellett Európában megfogalmazódott a Roma Lives Matter szlogen is, amely egyfelől szolidaritást fejez ki az amerikai fekete közösséggel, másfelől rávilágít az európai romák helyzetére.¹⁵

Pandémia és rasszista (?) rendészet

Ellentétben az Egyesült Államokkal, Európában (nyugaton is, de leginkább Kelet-Közép-Európában)¹⁶ megjelentek a kifejezetten romákat célzó aránytalan rendészeti, esetenként katonai intézkedések, amelyek kiegészültek egy olyan politikai narratívával, amely szerint a romák egészségügyi és a vírussal összefüggő biztonsági fenyegetést jelentenek.¹⁷ A European Roma Rights Center elemzése kimutatta, hogy a romák Európa-szerte kiemelt és célzott rendészeti fellépéssel

¹⁰ Sam Levin: The movement to defund police has won historic victories across the US. What's next? *The Guardian*, 2020. augusztus 15.

¹¹ Paxton K. Baker: Why saying „All lives matter” misses the big picture. *CNN Opinion*, 2020. június 23.

¹² John Tawa – Ruqian Ma – Shinji Katsumoto: „All Lives Matter”. The cost of colorblind racial attitudes in diverse social networks. *Race and Social Problems*, 8. (2016), 2. 196–208.

¹³ Nikita Carney: All lives matter, but so does race. Black Lives Matter and the evolving role of social media. *Humanity & Society*, 40. (2016), 2. 180–199.

¹⁴ Christopher E. Smith: Blue Lives Matter versus Black Lives Matter. Beneficial social policies as the path away from punitive rhetoric and harm. *Vermont Law Review*, 44. (2020), 3. 463–491; Frank Rudy Cooper: Cop fragility and Blue Lives Matter. *University of Illinois Law Review*, (2020), 2. 624.

¹⁵ Brigitta Balogh – Colin Clark: Why Roma, Gypsies and Travellers need to support the Black Lives Matter Movement. *Travellers Times*, 2020. június 12.; Swain Uber: Roma Lives Matter: Bulgarian Roma killed for „Possession of Pesticides”. *ERRC*, 2017. április 21.

¹⁶ Lásd például Jonathan Lee: Police are using the COVID-19 pandemic as an excuse to abuse Roma. *Aljazeera*, 2020. május 14.

¹⁷ Margareta Matache – Jacqueline Bhabha: Anti-Roma racism is spiraling during COVID-19 pandemic. *Health Human Rights*, 22. (2020), 1. 379–382, Naomi K. Seiler et al.: The risks of criminalizing COVID-19 exposure. Lessons from HIV. *Human Rights Brief*, 24. (2020), 1.

találkoztak a járványügyi hatósági intézkedések égisze alatt.¹⁸ A rendőri brutalitás kilakoltatással, esetenként militarizált karanténokkal¹⁹ és a járvány terjedésére is vonatkozó bünbakképző rasszista retorikával (és közben a megfelelő egészségügyi szolgáltatásokhoz és a gazdasági mentőcsomaghoz való érdemi hozzáférés elmaradásával) párosult.²⁰ A jelentős roma népességnek otthont adó, 70 ezer lakosú bulgáriai Jambol városát két hétre teljesen lezárták, és a roma városrészeire háromezer liter fertőtlenítőszert szórtak helikopterről. Az ország roma fővárosának nevezett moldovai Soroca lezárásában és ellenőrzésében a rendőrség mellett a hadsereg és a légierő is részt vett. Szlovákiában öt roma települést zártak le, és volt olyan polgármester, aki a miniszterelnöknek írt levélben az intézkedések valamennyi roma többségű településre történő kiterjesztését kérte. Boris Kollár házelnök a humanitárius krízis megoldására azt javasolta, hogy a 700 ezer szlovákiai romát telepítsék át az Egyesült Királyságba.²¹ A rendőri fellépés mögött gyakran állt például olyan vélemény, hogy a romák számára a családi ünnepek, így a húsvét fontosabb, mint a közegészségügyi szabályok,²² és általában nem várható el tőlük a szabályok betartása.²³

Multikulturális közösségek rendszete és a jó szándékú populizmus

Egy korábbi írásomban²⁴ a nemzetiségi törvény prizmáján keresztül vizsgáltam a multikulturális környezetben végrehajtott rendőri intézkedésekről szóló 27/2011. (XII. 30.) és a roma kisebbségi önkormányzatok közötti együttműködésről, kapcsolattartásról szóló 22/2011. (X. 21.) ORFK utasításokat, valamint az előbbihez kapcsolódó (2012. január 19-én kelt) 29000/126311/2012 ált. számú módszertani útmutatót, és amellet érveltem, hogy létezik a jog-

¹⁸ Bernard Rorke – Jonathan Lee: *Roma rights in the time of Covid*. Brussels, ERRC, 2020; Maria Cheng – Teodora Barzakova: Some European officials use virus as a cover to target Roma. *AP News*, 2020. október 15.; European Commission: *Overview of the impact of Coronavirus measures on the marginalised Roma communities in the EU* (2020. április 23.).

¹⁹ Cristine Sudbrock – Isabela Mihalache: Roma part of #BlackLivesMatter. *The Brussels Times*, 2020. július 9.

²⁰ Lásd még erről Kovács Szitkay Eszter említett elemzéseit. Kovács Szitkay – Lőrincz – Pap (2020a): i. m.; Kovács Szitkay (2021): i. m.

²¹ Rorke–Lee (2020): i. m. 2020.

²² Péter Berta: Ethnicizing a pandemic. COVID-19, culture blaming, and Romanian Roma. *Society for Romanian Studies Newsletter*, 42. (2020), 1. 1–7.

²³ Matache–Bhabha (2020): i. m.

²⁴ Pap András László: Jószándékú jogalkotói populizmus a rendészeti jogban. *Magyar Rendészet*, 20. (2020), 3. 179–195.

forrásoknak olyan értelmezése, amely megfeleltethető a populisták jogalkotás fogalmi elemeinek.

Az alapvetően a roma-rendőr kapcsolattartásra kijelölt kisebbségi összekötőket (és munkacsoportokat) megszólító jogforrások célcsoportja (már a zavarosságig) összetett: az „eltérő, multikulturális közösség” magában foglalja az idegenrendészeti vagy menekültügyi eljárás alatt álló harmadik országbeli állampolgárokat, az „illegális migráció okán az adott területen megjelenő, addig ismeretlen népcsoportokhoz tartozó személyeket”; továbbá a „többségitől eltérő kulturális jegyekkel, magatartási-viselkedési mintákkal, értékrenddel jellemezhető, etnikai, vallási vagy egyéb csoportok, közösségek” tagjait (ez utóbbiak nyelvtani értelmezés szerint leginkább a „bevándorolt”, az ország területén jogszerűen, tartósan vagy huzamos ideig tartózkodó személyek, illetve őshonos nemzeti kisebbségek), és a roma nemzetiséget/kisebbséget.

A tárgyi hatály vonatkozásában a jogforrásokban két szakpolitikai célkitűzés és filozófia különíthető el – és a kettő sajnos reflektálatlanul keveredik. Célozhatják elvileg azt, amikor az elkövetőknek a hazaitól eltérő kulturális háttere a viktimizáció forrása.²⁵ A nevesített tényállások és általában a jogforrások szövegezése alapján ugyanakkor leginkább az tekinthető tényleges célnak, hogy feltérképezhető legyen a potenciális elkövetői kör, amikor a közösséghez tartozás a bűnelkövetés szempontjából releváns, tehát amikor a jogsértésnek kulturális okai vannak. Ugyanakkor sem a közbeszéd, a jogvédő civil szervezetek, közösségi reprezentánsok, sem a szakpolitika, sem a rendészettudomány nem szolgáltat forrásokat arra vonatkozóan, hogy ez milyen konkrét bűncselekmény esetében lehet releváns kihívás a magyar rendészet számára.

Az „idegenrendészeti vagy menekültügyi eljárás alatt álló harmadik országbeli állampolgárok, illetve az illegális migráció okán az adott területen megjelenő, addig ismeretlen népcsoportokhoz tartozó személyek” vonatkozásában az eljárások és az őrizet során indokolt az eljárás alá vontak sajátos kulturális hátterével tisztában lenni az érintett rendészeti szakembereknek, hiszen itt valamilyen idegenrendészeti intézkedés összefüggésében merül fel a jogforrások alkalmazása. Az eljárás alá vont személyek viselkedésének megértéséhez, modellezéséhez minden bizonnyal hasznos lehet (az esetek túlnyomó többségében vélelmezhetően valóban a hazaitól eltérő kulturális normákat is követő, többnyire távoli országból érkező) külföldiek kulturális hátterének ismerete. Nincs ugyanakkor

²⁵ Ez utóbbi kétféleképpen jelenhet meg. Egyrészt a kisebbségi csoporton belüli viktimizáció esetében, amikor a csoport kulturális normái nincsenek összhangban a magyar társadalom és a büntető törvénykönyv szabályaival. Gondolhatunk például a becsmérlés-bűncselekményekre vagy a nőinemiszerzés-csonkítás eseteire. A másik eset az, amikor a többségi társadalom tagjai állnak az elkövetői oldalon, és a sajátos kulturális hátterű áldozatok éppen e minőségéből fakadóan lesznek például gyűlölet-bűncselekmények áldozatai.

arra vonatkozó szakmai anyag, hogy a hazai bevándorolt, vagy akár a nemzetiségi törvény által elismert 12 nem roma nemzetiség tagja által, vagy más nemzeti-etnikai kisebbségi csoporton belül elkövetett, kulturális okokra visszavezethető konfliktusok releváns rendészeti feladatot jelentenek. A(z illegális) bevándorlókhoz köthető (életszerűen, bár nem nevesítetten: iszlám) terrorizmus megjelenik a jogforrásokban, de praktikusán a multikulturalizmus értelmezési tartományában nem releváns rendészeti kihívás Magyarországon. Úgy tűnik, a konceptualizáció alapján a jogforrások leginkább tehát a „romák mint eltérő kultúrájú közösség” és a rendészet kapcsolatára, azon belül is a roma közösség tagjainak kulturális sajátosságaiból fakadó potenciális normasértéseinek (azaz a „cigánybűnözés”) kezelésére irányulnak.

Nem állítom, hogy ténylegesen ez lett volna a főkapitányi utasítások dogmatikai alapja (mert a rendészeti és jogtudományi elemzések premisszája az, hogy létezik ilyen): a megítélésem szerint alapvetően jó szándékú fenti jogalkotás sokkal inkább annak a következménye, hogy a magyarországi roma közösség közjogi megjelenítése a nemzetiségi törvényben és a roma integrációs dokumentumokban inkoherens és inkonzisztens módon történt, amikor a kulturális identitás letéteményeseként meghatározott kisebbségi-nemzetiségi önkormányzatokat a jogalkotó becsatornázza a társadalmi integráció közpolitikai intézményrendszerébe, ahol azok természetes és adekvát intézményi partnerei lesznek a rendészeti szerveknek a jogkövetésre nevelési, bűnmegelőzési, bűnüldözési és büntetés-végrehajtási együttműködés során is.

Az összetett társadalmi folyamatokat leegyszerűsítő formában értelmező, a „szegénység kultúráját” kanonizáló szemlélet ugyan nem használja a szélső-jobboldal politikai kommunikációja által lefoglalt „cigánybűnözés” fogalmát, de különböző jogforrások és kormányzati dokumentumok a roma közösséget lényegében ennek megfeleltethető, kriminológiai (és nem kriminalisztikai) értelemben esszencialista, az „új rasszizmus”, illetve a kulturalizmus fogalmához köthető megközelítésben azonosítják.²⁶

Az is lehet, hogy a társadalmi progresszió eszméjétől vezérelve a jogalkotó és a kormányzat végső soron csak átültetett néhány olyan dokumentumot és retorikát, amely a hazaitól jelentősen különböző, de legalábbis a hazai roma közösségre vonatkoztatva inadekvát, alapvetően a bevándorlásra épült, nyugat-európai multikulturalizmus környezetében született. Ilyen például az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága által szövegezett Európai Rendőretikai Kódex²⁷ vagy

²⁶ Erről bővebben és konkrétan lásd Pap (2020): i. m.

²⁷ Recommendation Rec(2001)10 of the Committee of Ministers to Member States on the European Code of Police Ethics. Council of Europe, Committee of Ministers. 19 2001, 8. pont.

az EBESZ nemzeti kisebbségi főbiztosa által kiadott Ljubljanoi útmutató a sokszínű társadalmak integrálásához.²⁸

Korábbi írásom konklúziója az volt, hogy itt nem a klasszikus büntető populizmusban kulcsszerepet játszó, az „igazi népet” reprezentáló választói többség vélt vagy valós elvárásainak való megfelelés a cél, hanem a nemzetközi diplomácia a tetszelgés, a „*virtue signalling*” releváns véleményközössége. Másrészt nem is a társadalmi kontroll kiterjesztése a közpolitikai eszköz, csupán egy olcsó (tényleges, politikai és közpolitikai költségekkel nemigen járó), közpolitikailag leginkább üres kirakatszabályozásról van szó – legalábbis amennyiben a jogforrásokban megfogalmazott multikulturalizmus fogalmi keretében próbáljuk értelmezni. Azt próbáltam ugyanakkor igazolni, hogy a jó szándékúnak feltételezett jogalkotás is problematikus (még akkor is, ha egyébként összhangban áll a nemzetiségi törvény filozófiájával, és ha a jogforrások keretében nevesített intézkedések, például iskolátogatások, bűnmegelőzési vagy egyéb közösségi programok hasznosak, helyesek és fenntartások nélkül támogathatóak): az inadekvát, irreleváns jogalkotás ugyanis a jogrendszer koherenciáját sérti, a jogi norma elértéktelenedését eredményezheti, így végső soron sérti a jogállamiság alkotmányos előírását.

Zárógondolatok: Pandóra szelencéje

A koronavírussal összefüggésben megjelenő romaellenes retorika és célzott rendőri fellépés önmagában is aggasztó, de további veszélyeket hordozhat, ha epidemiológiai érveléssel, a kulturális okokból fakadó járványügyi szabálysértések formájában a „cigánybűnözés” elleni fellépés új kriminológiai és kriminalisztikai alapjait teremti meg. A rendészeti populizmus ugyanis olyan, mint Pandóra szelencéje: ha jó szándékú konstrukciókkal nyitják is fel, a következmények könnyen irányíthatatlanná válnak.

²⁸ EBESZ: Biztonság és rendészet, 46. cikk. In *Ljubljanoi útmutató a sokszínű társadalmak integrálásához és magyarázó megjegyzések*. Hága, EBESZ nemzeti kisebbségi főbiztosa, 2012. Lásd még EBESZ: *Cselekvési Terv a romák és szintók helyzetének javításáról az EBESZ-térségben 2003*. Bécs, EBESZ, 2003.

Irodalomjegyzék

- Baker, Paxton K.: Why saying „All lives matter” misses the big picture. *CNN Opinion*, 2020. június 23. Online: <https://edition.cnn.com/2020/06/23/opinions/all-lives-matter-misses-the-big-picture-baker/index.html>
- Balogh, Brigitta – Colin Clark: Why Roma, Gypsies and Travellers need to support the Black Lives Matter movement. *Travellers Times*, 2020. június 12. Online: www.travellerstimes.org.uk/features/why-roma-gypsies-and-travellers-need-support-black-lives-matter-movement
- Berta, Péter: Ethnicizing a pandemic. COVID-19, culture blaming, and Romanian Roma. *Society for Romanian Studies Newsletter*, 42. (2020), 1. 1–7.
- Bonilla, Tabitha – Alvin B. Tillery: Which identity frames boost support for and mobilization in the #BlackLivesMatter movement? An experimental test. *American Political Science Review*, 114. (2020), 4. 947–962. Online: <https://doi.org/10.1017/S0003055420000544>
- Buchanan, Quoc Trung Bui – Jugal K. Patel: Black Lives Matter may be the largest movement in US history. *The New York Times*, 2020. július 3. Online: www.nytimes.com/interactive/2020/07/03/us/george-floyd-protests-crowd-size.html
- Carney, Nikita: All lives matter, but so does race. Black Lives Matter and the evolving role of social media. *Humanity & Society*, 40. (2016), 2. 180–199. Online: <https://doi.org/10.1177/0160597616643868>
- Cheng, Maria – Teodora Barzakova: Some European officials use virus as a cover to target Roma. *AP News*, 2020. október 15. Online: <https://apnews.com/article/virus-outbreak-pandemics-police-discrimination-eastern-europe-2cbcd5ee070578b73b1bc35ebdb426e>
- Cooper, Frank Rudy: Cop fragility and Blue Lives Matter. *University of Illinois Law Review*, (2020), 2. 621–662.
- EBESZ: *Cselekvési Terv a romák és szintók helyzetének javításáról az EBESZ-társágban 2003*. Bécs, EBESZ, 2003. Online: www.osce.org/hu/node/289966?download=true
- EBESZ: Biztonság és rendészet, 46. cikk. In *Ljubljana útmutató a sokszínű társadalmak integrálásához és magyarázó megjegyzések*. Hága, EBESZ nemzeti kisebbségi főbiztosa, 2012. Online: www.osce.org/hu/hcnm/110502?download=true
- Encyclopaedia Britannica: *Black Lives Matter* (2020). Online: www.britannica.com/topic/Black-Lives-Matter
- ERRC Report: *Roma rights in the time of Covid*. Brussels, ERRC, 2020. Online: www.errc.org/uploads/upload_en/file/5265_file1_roma-rights-in-the-time-of-covid..pdf
- European Commission: *Overview of the impact of Coronavirus measures on the marginalised Roma communities in the EU* (2020. április 23.). Online: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/overview_of_covid19_and_roma_-_impact_-_measures_-_priorities_for_funding_-_23_04_2020.docx.pdf
- Garrett, Chase: The early history of the Black Lives Matter movement, and the implications thereof. *Nevada Law Journal*, 18. (2018), 3. 1091–1112. Online: <https://scholars.law.unlv.edu/nlj/vol18/iss3/11>
- Kovács Szitkay Eszter: A Black Lives Matter-mozgalom és a közösségi rendészet. *Magyar Rendészet*, 21. (2021), 2. (Megjelenés alatt.)
- Kovács Szitkay Eszter – Lőrincz Viktor – Pap András László: A pandémia és a strukturális (jog)egyenlőtlenség összefüggéseinek jogi és társadalmi értelmezési keretei. In Gárdos-Orosz Fruzsina – Lőrincz Viktor (szerk.): *Jogi diagnózisok. A COVID–19-világjárvány hatásai a jogrendszerre*. Budapest, L'Harmattan, 2020a.

- Kovács Szitkay Eszter – Lőrincz Viktor – Pap András László: Pandémia és strukturális (jog)egyenlőtlenség; jogi és társadalmi értelmezési keretek. *MTA Law Working Papers*, (2020b), 35. Online: <http://real.mtak.hu/119001/1/Kovacs-Lorincz-Pap.pdf>
- Lee, Jonathan: Police are using the COVID-19 pandemic as an excuse to abuse Roma. *Aljazeera*, 2020. május 14. Online: www.aljazeera.com/opinions/2020/5/14/police-are-using-the-covid-19-pandemic-as-an-excuse-to-abuse-roma/
- Levin, Sam: The movement to defund police has won historic victories across the US. What's next? *The Guardian*, 2020. augusztus 15. Online: www.theguardian.com/us-news/2020/aug/15/defund-police-movement-us-victories-what-next
- Matache, Margareta – Jacqueline Bhabha: Anti-Roma racism is spiraling during COVID-19 pandemic. *Health Human Rights*, 22. (2020), 1. 379–382.
- McCrudden, Christopher: Democracy, protests, and Covid-19. The challenge of (and for) human rights. *UK Constitutional Law Association*, 2020. június 19. Online: <https://ukconstitutionallaw.org/2020/06/19/christopher-mccrudden-democracy-protests-and-covid-19-the-challenge-of-and-for-human-rights>
- Pap András László: Jószándékú jogalkotói populizmus a rendészeti jogban. *Magyar Rendészet*, 20. (2020), 3. 179–195. Online: <https://doi.org/10.32577/mr.2020.3.11>
- Rorke, Bernard – Jonathan Lee: *Roma rights in the time of Covid*. Brussels, ERRC, 2020. Online: www.errc.org/uploads/upload_en/file/5265_file1_roma-rights-in-the-time-of-covid..pdf
- Seiler, Naomi K. – Anya Vanecek – Claire Heyison – Katherine Horton: The risks of criminalizing COVID-19 exposure. Lessons from HIV. *Human Rights Brief*, 24. (2020), 1. Online: <https://digitalcommons.wcl.american.edu/hrbrief/vol24/iss1/3>
- Smith, Christopher E.: Blue Lives Matter versus Black Lives Matter. Beneficial social policies as the path away from punitive rhetoric and harm. *Vermont Law Review*, 44. (2020), 3. 463–491.
- Sudbrock, Cristine – Isabela Mihalache: Roma part of #BlackLivesMatter. *The Brussels Times*, 2020. július 9. Online: www.brusselstimes.com/opinion/120784/roma-part-of-blacklivesmatter
- Tawa, John – Ruqian Ma – Shinji Katsumoto: „All Lives Matter”. The cost of colorblind racial attitudes in diverse social networks. *Race and Social Problems*, 8. (2016), 2. 196–208. Online: <https://doi.org/10.1007/s12552-016-9171-z>
- Uber, Swain: Roma Lives Matter: Bulgarian Roma killed for „Possession of Pesticides”. *ERRC*, 2017. április 21. Online: www.errc.org/news/roma-lives-matter-bulgarian-rom-killed-for-possession-of-pesticides

Pápai-Tarr Ágnes – Sipos Ferenc¹

A közérdekű munka büntetéskiszabási tapasztalatai egy aktakutatás fényében²

Bevezetés

A büntetőjog feladata, hogy a jogrendszer egészének szankciós záróköve legyen.³ E feladatának egyrészt a jogsértések tiltásával és szankcionálásával tesz eleget, emiatt azt mondjuk, *represszív* jellegű. Bizonyos magatartások büntetni rendeltségének magában véve is van jogsértéseket megelőző, így *preventív* – sőt, erkölcsbefolyásoló – jellege, de a legjelentősebb ilyen hatás a ténylegesen kiszabott szankció alkalmazásához fűződik. A büntetőjog represszív és preventív funkciója nem jelent ellentétet, hanem koherens egységet alkot: a büntetőjog a büntetés (szankció) törvényi fenyegetése, annak bírói elrendelése, majd végül végrehajtása révén szolgálja azt a célt, hogy a jogsértéseket a jövőben megakadályozza (prevenció represszió által). A büntetőjog alkalmazásának represszív funkciója szükséges ahhoz, hogy a társadalom védelme büntetés (szankció) révén, igazságos módon, megfelelő garanciák mellett legyen elérhető. A társadalom védelmére tekintettel persze a büntetőjog közvetve mindig megelőző feladatot lát el.⁴

A büntetőjog érvényesülésének tehát lényegüket tekintve különböző, de szorosan egymásra épülő stádiumai vannak. Az első stádium, a törvényben büntetéssel fenyegetés, elsősorban generálpreventív célt követ. A második stádiumban az elkövetett bűncselekmény tettel, társadalomra veszélyességgel és bűnösséggel arányos viszonzásában kell keresnünk a célt. A harmadik stádium a büntetés

¹ Pápai-Tarr Ágnes: egyetemi adjunktus, Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Büntetőjogi és Kriminológiai Tanszék. Kapcsolat: papai-tarr.agnes@law.unideb.hu. Sipos Ferenc: egyetemi adjunktus; Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Büntetőjogi és Kriminológiai Tanszék. Kapcsolat: sipos.ferenc@law.unideb.hu.

² A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

³ 30/1992. (V. 26.) AB határozat.

⁴ Nagy Ferenc – Tokaji Géza: *A magyar büntetőjog általános része*. Budapest, Korona, 1998. 17.

végrehajtása során a speciálprevenziót és az elkövető társadalomba való (re)integrálását kívánja elérni.⁵

A büntetéskiszabás aktusának pillanatában összpontosulnak a tágabb értelemben vett büntetőjog valamennyi területének valóban létező és remélt hatásai. Ez az a pillanat, amikor a múltban elkövetett bűncselekmény miatt a jelenben, ám a jövőre tekintettel határoznak meg olyan szankciót, amely igazodva az elkövető társadalomra veszélyességéhez és személyiségéhez, arányos választ jelent az elkövetett cselekményre is, azonban legfőbb célja az, hogy az elítélt jövőbeli magatartását befolyásolja. A jól megválasztott büntetés tehát a generál-, de főként a speciálprevenció szempontjából elsőrendű fontosságú. Hatása és eredményessége értékelhető egyrészt a visszaesési mutatók, másrészt pedig a költségek szempontjából is. Ezekből a szempontokból a szabadságvesztés – amellyel a jogalkotó szinte valamennyi büntetendővé nyilvánított magatartás megvalósítóját fenyegeti – a legrosszabb eredményeket produkálja. A legköltségesebb szankció és a visszaesési mutatói sem a legjobbak. Az alternatív büntetések bevezetésének gondolatához pontosan ez a felismerés vezetett az 1960-as években. A szabadságvesztés büntetést ebben az időben erős kritikák érték, különösen annak társadalomból kirekesztő, megbélyegző volta, valamint a bebörtönzéssel egyébként szükségképpen együtt járó nem kívánt mellékhatások, a börtönártalmak miatt. A szabadságvesztés kedvező rehabilitációs hatásai szintén kérdésessé váltak mind a társadalom szempontjából, mind pedig az elítélt vonatkozásában. Ez aztán azt eredményezte, hogy a büntetőpolitika egyre nagyobb erőfeszítéseket tett, hogy megfelelő alternatívákat találjon a szabadságvesztés helyettesítésére. A figyelem először a vagyoni tartalmú büntetések és a feltételes elítélés különböző formái felé fordult, valamint megszülettek az első javaslatok a társadalom felé ingyenesen végzendő munka mint esetlegesen bevezetendő büntetés tárgyában is. Az ingyenes munkát mint büntetést elsősorban a rövid tartamú szabadságvesztések helyettesítésére szánták.⁶ Azóta elmondható, hogy a közérdekű munka a büntetőjogban fényes karriert futott be. Tanulmányunkban a közérdekű munka mint alternatív büntetés büntetéskiszabási nehézségeire próbálunk rámutatni, részben elméleti, de elsősorban gyakorlati megközelítésben.

⁵ Nagy Ferenc: A szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának célja. In Horváth Tibor (szerk.): *Büntetés-végrehajtási jog*. Budapest, Rejtjel, 2001. 68–69.

⁶ Miranda Boone: Community justice in a safety culture. Probation service and community justice in the Netherlands. In Jane Winstone – Francis Pakes (szerk.): *Community justice, issues for probation and criminal justice*. Devon, Willan, 2005. 284.

A közérdekű munka mint büntetés sajátosságai és büntetéskiszabási anomáliái

A közérdekű munkáról az elmúlt években számos tanulmány látott napvilágot külföldön és hazánkban egyaránt. A szankciónem nemcsak az elméleti jogászok körében lett népszerűbb, hanem a gyakorlati alkalmazása is – kisebb hullámzásokkal ugyan, de – erőteljesen növekvő tendenciát mutat Magyarországon. Ennek több oka is van. A közérdekű munka egyre növekvő súlya a büntetőjogban nagyobb részt és általánosságban a közösségi szankciók bevezetésének és fejlődésének köszönhető, amelyek elsődlegesen a börtönnépesség csökkentését és a szabadságelvönás alternatívájának megteremtésével a büntető igazságszolgáltatás költségeinek mérséklését voltak hivatottak szolgálni. A másik ok, hogy a rendelkezésre álló szankciók sorában a közérdekű munka az a büntetés, amely alkalmazásában a legkevésbé korlátozott, és volumene tekintetében a leginkább terhelhető. A szabadságvesztés és az elzárás korlátját a férőhelyek véges száma jelenti, a pénzbüntetés alkalmazási lehetőségei nagyban függnak az aktuális gazdasági tendenciáktól. A Btk. által felsorolt további büntetések pedig – bár a Btk. 33. § (4) bekezdése kimondja, hogy ha a bűncselekmény büntetési tételének alsó határa nem éri el az egy év szabadságvesztést, szabadságvesztés helyett elzárás, közérdekű munka, pénzbüntetés, foglalkozástól eltiltás, járművezetéstől eltiltás, kitiltás, sportrendezvények látogatásától való eltiltás vagy kiutasítás, illetve e büntetések közül több is kiszabható – mint quasi talio szankciók csak konkrétan meghatározott bűncselekmények elkövetése és további feltételek megléte estén alkalmazhatók.

A közérdekű munka a köz érdekében végzett, a társadalom felé jóvátételi szándékkal teljesített ingyenes munkavégzés.⁷ Vókó György szerint „a közérdekű munka olyan önálló büntetési nem, amely nem érinti a munkához, a munka és a foglalkozás szabad megválasztásához fűződő alkotmányos jogot, annak lényeges tartalmát nem korlátozza”.⁸ Az elítélt számára a közérdekű munka végrehajtása során előny, hogy ennek alkalmazásával az elítélt elkerülheti a szabadságvesztést és annak káros következményeit, továbbra is a megszokott környezetében maradhat, otthonától, családjától sem elszakítva, végezheti munkáját is, ha van.

A közérdekű munka szimbolikus jóvátételt jelent, azaz az elítélt jóvátétele nem közvetlenül a bűncselekmény sértettjét célozza, hanem a társadalom egy részét, egy nagyobb közösséget. A hatályos büntetőjogi szankciórendszerben ez a szabadságvesztésnél enyhébb, de a pénzbüntetésnél szigorúbb büntetési nem.

⁷ Görgényi Ilona: A közérdekű munka. In Görgényi Ilona et al. (szerk.): *Magyar büntetőjog. Általános rész.* Budapest, CompLex, 2012. 390.

⁸ Vókó György: *A magyar büntetés-végrehajtási jog.* Pécs, Dialóg Campus, 2014. 319.

A fentiek tükrében érdekes hát megvizsgálunk, hogy a bíróságok általában milyen bűncselekmények miatt alkalmazzák a közérdekű munkát. A legtöbb esetben lopás miatt szabnak ki a magyar bíróságok közérdekű munkát, az ilyen büntetések kevés híján 34%-át emiatt a bűncselekmény miatt szabták ki 2014-ben. A második leggyakoribb bűncselekmény, amely miatt közérdekű munkát szabtak ki, a garázdaság (16,84%), a harmadik pedig a járművezetés ittas állapotban és a járművezetés bódult állapotban tényállások megvalósítása (9,33%). Majd következik a testi sértés (6,22%) a tartás elmulasztása (4,29%) és a csalás (4,09%).⁹

Néhány éve az Igazságügyi Hivatal *A közérdekű munka büntetés-végrehajtási gyakorlatának elemzése* című tanulmányában megvizsgált háromszáz, 2005 második félévében befejezett ügyet. A vizsgálat az elmúlt időszak legfontosabb és legpontosabb eredményeit nyújtja a közérdekű munka gyakorlati alkalmazásának tekintetében, mivel a 2011-es kutatás eredményeit még nem dolgozták föl, ezért sajnos még nem láttak napvilágot, a tervezett 2016-os kutatás pedig még nem kezdődött el, és a hivatal bizonytalan helyzetét tekintve kérdéses az is, hogy valaha elkezdődik-e.

A kutatásban született megállapítások számos problémára rávilágítanak. A vizsgált esetek 14%-ában például a terheltet a kiszabott közérdekűmunka-büntetést megelőzően már ítélték ugyanerre. A bíróságok ezekben az ügyekben tehát úgy szabtak ki másodszorra is közérdekűmunka-büntetést, hogy előzőleg kiszabottaknak csak kevesebb mint a fele, egészen pontosan 45,5%-a fejeződött be eredményesen. Az ügyek ötöde szabadságvesztésre történő átváltoztatással végződött, és közel hatoda végrehajthatatlan volt, ennek ellenére a bíróság ismételten közérdekű munkát szabott ki. Ugyanakkor a kutatás azt is megállapítja, hogy az előzőleg kiszabott büntetés sikeressége vagy sikertelensége meglehetősen nagy pontossággal képes megjósolni a sorban következő büntetés sikerességét vagy sikertelenségét. Ha az előző büntetést sikeresen fejezte be az elítélt, akkor 80% az esélye annak, hogy a következő is eredményesen fejeződik be. Fordítva még relevánsabb az összefüggés: ha a korábbi büntetés szabadságvesztésre történő átváltoztatással zárult, 89%-ban az újabb büntetés vonatkozásában is ez történik.¹⁰

A kutatás alapján továbbá megállapítható az is, hogy a sikeres letöltések aránya a büntetlen előéletűek között a legnagyobb (84,3%), és az egyszerű bűnismétlőtől a többszörös visszaesők felé haladva a sikeresség folyamatosan csökken. A többszörös visszaesők esetében az esély a sikerre már mindössze 21%, az átvál-

⁹ Sipos Ferenc: *Munkával kapcsolatos szankciók a magyar büntetőjogban*. Budapest, HVG-ORAC, 2019. 225.

¹⁰ Gombik Gergely: A közérdekű munka büntetés. In Borbíró Andrea et al. (szerk.): *A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve II*. Budapest, IRM, 2009. 257.

toztatásra pedig 39%, tehát elmondható, hogy a többszörös visszaesők esetében a közérdekű munka eredményes kitöltésének az esélye elenyésző.¹¹

A kutatásban szereplő ügyek befejeződése szempontjából releváns adat, hogy a fentiek és más problémák miatt mindössze 57% azoknak az ügyeknek az aránya, ahol a közérdekű munkát sikeresen hajtották végre. A fölvázolt képhez még hozzátartozik, hogy a kutatás eredményeit 2005-ben még csak 4949 közérdekű munkára ítélt vonatkozásában kell értelmeznünk, ugyanez a szám 2013-ban 13 568 fő, ami az összes kiszabott büntetés 23,59%-a.¹² Tehát a közérdekűmunka-büntetés számában és arányában is radikális növekedést hoztak az elmúlt évek.

Ha feltesszük a kérdést, hogy melyik tehát az az elkövetői kör, ahol a közérdekűmunka-büntetés kiszabása a legnagyobb sikerrel kecsegtet, a válasz az, hogy átlag fölötti sikerességi mutatóval rendelkeznek a garázdajellegű bűncselekményt elkövetett személyek (76,3%), valamint a szakmát, érettségit szerzett elítéltek (78,6%) és azok, akiknek bejelentett munkájuk van (83,7%). Az említett kutatás eredményei szerint a mostani gyakorlattal szöges ellentétben a közérdekűmunka-büntetés alkalmazása elsősorban a büntetlen előéletű, nem a vagyon elleni, hanem elsősorban például a garázdajellegű bűncselekményt elkövetett, szakképzettséggel, továbbá bejelentett munkaviszonnyal rendelkező bűnelkövetők esetében célszerű és főként költséghatékony.

Egy aktakutatás büntetéskiszabási mutatói

Az elmúlt hónapokban a Debreceni Törvényszék illetékességi területén található járásbíróságokon kis és közepes tárgyi súlyú, 5 évi szabadságvesztésnél nem súlyosabban büntetendő, tömegesen előforduló bűncselekmények büntetéskiszabási gyakorlatának átfogó vizsgálatára került sor. A két kiemelt bűncselekményi csoport, amelyeket vizsgáltunk, a vagyon elleni bűncselekmények közül a lopás, míg közlekedési bűncselekmények közül az ittas vezetés volt. Hazánkban mindkét bűncselekménytípus a saját kategóriáján belül a leggyakrabban előforduló bűncselekmény.¹³ Az aktakutatás célja elsősorban az volt,

¹¹ Gombik (2009): i. m. 259.

¹² *Bűnözés és Igazságszolgáltatás 2005–2013*. Budapest, Legfőbb Ügyészség, 2014. Online: <http://ugyeszseg.hu/repository/mkudok1751.pdf>.

¹³ 2018-ban az összesen 96 388 vagyon elleni bűncselekményből 62 349 volt a lopások aránya, vagyis az összes vagyon elleni bűncselekmény közel 65%-át a lopások teszik ki. 2018-ban a regisztrált 20 922 közlekedési bűncselekményből 16 673 volt járművezetés ittas vagy bódult állapotban, ami az összes ügy 79,69%-a. *Tájékoztató a 2018. évi bűnözésről*. Budapest, Legfőbb Ügyészség, 2019. 13, 24. Online: http://ugyeszseg.hu/pdf/statisztika/Tajekoztato_a_2018_evi_bunozesrol.pdf.

hogyan feltárja, ezen bűncselekményi kategóriákon belül hogyan alakul a büntetékiszabási gyakorlat, az megfelel-e azoknak a kritériumoknak, amelyek az elmúlt években az ezzel foglalkozó tudományos munkákban megjelentek, másrészt, hogy megvizsgálja, hogy az elkövető személyével/személyiségével kapcsolatos büntetékiszabási tényezőket a büntetőeljárás során megfelelően feltárták-e. Amennyiben az utóbbi kérdésre a válasz igenlő, további vizsgálatot igényel az, hogy sikerül-e ezeket a tényezőket az individualizált büntetékiszabás során értékelni. Meggyőződésünk ugyanis, hogy a büntetékiszabási folyamat még egyszerű megítélésű ügyek esetén sem lehet automatikus a bíróról, hiszen ez olyan ítélkezési gyakorlathoz vezetne, amely az abszolút határozott szankciórendszer jegyeit mutatná, ha nem is a jogalkotó, hanem a jogalkalmazó részéről. A büntetékiszabási elvek maximális figyelembevételével történő szankciókiszabás és a finom mérlegelés nem csupán a nagyobb tárgyi súlyú bűncselekmények esetén kötelező a jogalkalmazó számára. Mivel a tömegesen előforduló bűncselekmények jelentik az összébűnözés nagyobb részét, legalább ugyanolyan fontos, sőt gyakoriságuk miatt, több emberre gyakorolt hatásukat tekintve, még fontosabb ezekben az ügyekben a kiszabott szankciók hatékonysága. A kutatás meglehetősen összetett kérdéskört érintett, ám ebben a tanulmányban csupán egyetlen büntetési nem, a közérdekű munka büntetékiszabási gyakorlatának tapasztalatait foglaltuk össze.

1. táblázat. *Lopás miatt kiszabott szankciók*

<i>Lopás miatt kiszabott szankciók</i>	<i>Eset (db)</i>
szabadságvesztés	55
elzárás	25
közérdekű munka	72
pénzbüntetés	32
felfüggesztett szabadságvesztés és pénzbüntetés	1
közérdekű munka és pénzbüntetés	2
elzárás és közérdekű munka	2
próbára bocsátás	36
megrovás	1
<i>Összesen</i>	<i>226</i>

Forrás: a szerzők saját szerkesztése

A kutatás során összesen 226 terhelt lopás és 209 elkövető ittas vezetés miatt kiszabott büntetőszankcióját tekintettük át. A lopások elkövetői vagy valamelyik vétségge felminősítő körülménnyel követték el a szabálysértési értékre elkövetett lopást, vagy az értékhatára tekintettel lopás vétségét, illetve lopás büntetést valósították meg. A lopások esetén némi torzítást hozott a büntetés-

kiszabás összehasonlíthatóságát illetően, hogy több esetben halmazati büntetés kiszabására került sor. Azonban nem tartottuk indokoltnak az akták kizárását abban az esetben sem, ha lopások alaki halmazatáról volt szó, hiszen a több sértett sérelmére történő elkövetés sok esetben halmazatot eredményezett. Igen gyakran került sor folytatólagosan elkövetett lopás miatti felelősségre vonásokra is, amely ügyek esetén egy büntetés kiszabására kerül sor. Így számos esetben a halmazatban lévő bűncselekmények tárgyi súlya nem érte el a folytatólagosan elkövetett bűncselekmények tárgyi súlyát sem, ezért az összehasonlíthatóságot a tárgyi súly alapján lehetségesnek tartottuk.

Az 1. táblázat a *lopás miatt kiszabott szankciókat* tartalmazza. Látható, hogy a 226 vádlott közül 76 esetben került sor közérdekű munka kiszabására, ami az esetek 33,6%-át jelenti. 72 esetben mint önálló szankciót alkalmazta a bíróság, míg két esetben elzárással és szintén két esetben pénzbüntetéssel együtt szabták ki. A tömegesen előforduló lopások esetén tehát, igen szép számmal, az esetek kb. egyharmadában ezt a szankciót nem szabták ki.

A kutatás során összesen 209 *járművezetés ittas állapotban* bűncselekményének aktáját vizsgáltuk meg. Ezek mindegyike közúton, gépi meghajtású járművel elkövetett ittas vezetés volt, többnyire a bűncselekmény immateriális alakzatát valósították meg az elkövetők, míg természetesen néhány esetben az ittas vezető balesetet is okozott, és a bűncselekmény minősített esetét állapították meg vele szemben. A 209 ittas vezetést elkövető vádlottból – annak ellenére, hogy sokkal heterogénebb elkövetői körrel találkozunk, mint lopások esetén – mindössze 14 alkalommal került sor a közérdekű munka kiszabására, ami összességében a vizsgált esetek mindössze 6%-át jelenti. Ezekkel az adatokkal a közérdekű munka mint alternatív szankció ebben az ügycsoportban lényegesen alulreprezentált nemcsak a lehetőségekhez képest, hanem az összes kiszabott közérdekűmunka-büntetés országos átlagához képest is.¹⁴ Ittas járművezetés miatt 13 esetben önállóan alkalmazott a bíróság közérdekű munkát, míg egy esetben pénzbüntetéssel együtt.

A tömegesen előforduló két bűncselekményi csoportban összesen tehát 90 közérdekűmunka-büntetést szabtak ki, ami lehetőséget teremtett ezen szankció nem büntetéskiszabási tapasztalatainak részletesebb vizsgálatára.

¹⁴ Az összes kiszabott büntetés 17–18%-a közérdekű munka. Lásd *A büntetőbíróság előtti ügyész tevékenység főbb adatai I. A 2019. évi tevékenység*. Budapest, Legfőbb Ügyészség, 2020, 59–60. Online: http://ugyeszseg.hu/pdf/statisztika/LFIIGA_243_11_2020_mel-le%CC%81klet1.pdf.

2. táblázat. *Ittas vezetés miatt kiszabott szankciók*

<i>Ittas vezetés miatt kiszabott szankciók</i>	<i>Eset (db)</i>
szabadságvesztés	20
elzárás	4
közérdekű munka	13
pénzbüntetés	168
járművezetéstől eltiltás önállóan	2
szabadságvesztés és pénzbüntetés	1
közérdekű munka és pénzbüntetés	1
<i>Összesen</i>	<i>209</i>

Forrás: a szerzők saját szerkesztése

A lopások miatt kiszabott közérdekű munka jellemzői

A megvizsgált ügyekben a kiszabott *közérdekű munka járásbíróságok közti eloszlása* a 3. táblázatban látható módon alakult.

3. táblázat. *Lopások miatt kiszabott közérdekű munka járásbíróságok közötti megoszlása*

<i>Lopások miatt kiszabott közérdekű munka járásbíróságok közötti megoszlása</i>	<i>Eset (db)</i>
Debrecen	41
Püspökladány	3
Berettyóújfalu	21
Hajdúböszörmény	7
Hajdúszoboszló	4
<i>Összesen</i>	<i>76</i>

Forrás: a szerzők saját szerkesztése

A járásbíróságok 61 férfi és 15 női elkövetővel szemben szabtak ki közérdekű munkát, valamennyi elkövető magyar állampolgár volt. 47 esetben a közérdekű munka kiszabására büntetővégzésben került sor, vagyis úgy, hogy a bíróság személyesen egyáltalán nem találkozott a terhelttel. A többi 29 esetben a terhelt személyes jelenlétén alapuló valamilyen eljárási formában került sor a közérdekű munka kiszabására (20 esetben bíróság elé állítás keretében, 5 esetben előkészítő ülésen és 4 esetben tárgyaláson). A Btk. 47. § (3) bekezdése kimondja, hogy a bíróság ítéletében rendelkezik a közérdekű munka jellegéről. A (4) bekezdés szerint pedig az elkövető csak olyan munka végzésére kötelezhető, amelyet – figyelemmel egészségi állapotára és képzettségére – előreláthatóan képes elvégezni, nehogy az ítélet bűjtött szabadságvesztés legyen.

Ez a rendelkezés az ítélő bíróságtól alapos és előzetes ismereteket vár el az elkövető személyiségéről, aktuális egészségi állapotáról és képzettségéről, hogy a bíróság a büntetést valóban a büntetési célok szolgálatába tudja állítani. Feltételezzük, hogy az esetek döntő részében a bíróság az ítélethozatal időpontjában a tárgyalásokon szerzett tapasztalatai alapján már valóban rendelkezik a szükséges előzetes ismeretekkel. De a Be. 740. § (1) bekezdése azt mondja, hogy a bíróság az ügyészség indítványára vagy hivatalból háromévi szabadságvesztésnél nem súlyosabban büntetendő bűncselekmény esetén tárgyalás mellőzésével, az ügyiratok alapján büntetővégzést hoz. A (2) bekezdés a) pontja szerint pedig a bíróság ilyen esetekben más büntetések mellett például közérdekű munkát is kiszabhat. A Be. 741. § (5) bekezdése szerint, ha a büntetővégzés meghozatalát az ügyészség indítványozta, a büntetővégzést bírósági titkár is meghozhatja. Fölmerül a kérdés, hogy a büntetővégzés meghozatala esetén a bíró, illetve a valószínűleg kevesebb tapasztalattal rendelkező bírósági titkár mire támaszkodva hozza meg ezt a büntetési célok megvalósulása szempontjából nagyon fontos döntést.¹⁵ A 4. táblázat a *közérdekű munkára ítélt iskolai végzettség szerinti megoszlását* mutatja.

4. táblázat. *A közérdekű munkára ítélt iskolai végzettség szerinti megoszlása*

<i>Közérdekű munkára ítélt iskolai végzettsége</i>	<i>Elkövető</i>	<i>Százalék</i>
nem végezte el a 8 általánost	8	10,5%
8 általános iskola	43	56,6%
szakmunkás	6	7,9%
szakközépiskola, érettségi	6	7,9%
felsőfokú	0	0,0%
nincs adat	13	17,1%
<i>Összesen</i>	<i>76</i>	<i>100,0%</i>

Forrás: a szerzők saját szerkesztése

Az elítélt személyisége, iskolai végzettsége döntő mértékben határozza meg a közérdekű munka végrehajtásának eredményességét. Minél képzetesebb az elkövető, annál valószínűbb, hogy a letöltés sikeres lesz. Elmondható, hogy a szakképzettséggel, továbbá bejelentett munkaviszonnyal rendelkező bűnelkövetők esetében a célszerűbb kiszabni ezt a szankciót. A fenti táblázatból ezzel szemben az látszik, hogy az elkövetők jelentős része, összesen 67%-a a 8 általános iskolai osztályt vagy azt sem végezte el, s nagy valószínűséggel ez még magasabb arány lenne, ha az iskolai végzettség tekintetében minden

¹⁵ Koncsek Kornél: A közérdekű munka büntetés végrehajtásának aktuális kérdései. *Ügyészek Lapja*, 18. (2011), 5. 95.

vádlott nyilatkozott volna.¹⁶ Szakképzettsége tehát a közérdekű munkára ítélték összesen 15%-ának volt.

A közérdekű munkára ítélték családi állapotára vonatkozó adatait tartalmazza az 5. táblázat. A közérdekű munkára ítélték 47%-a családban, de legalábbis kapcsolatban él, míg 42% egyedülálló volt.

5. táblázat. *A közérdekű munkára ítélték családi állapota*

<i>Közérdekű munkára ítélték családi állapota</i>	<i>Elkövető</i>	<i>Százalék</i>
házas	9	11,8%
élettársi kapcsolat	27	35,5%
egyedülálló	32	42,1%
elvált	1	1,3%
özvegy	0	0,0%
nincs adat	7	9,2%
<i>Összesen</i>	<i>76</i>	<i>100,0%</i>

Forrás: a szerzők saját szerkesztése

A közérdekű munkára ítélték munkahelyi adatait a következő, 6. táblázat szemlélteti. Ebből jól látható, hogy a közérdekű munkára ítélték 40,7%-a munkanélküli, 25%-a pedig alkalmi munkás, vagyis a közérdekű munka sikeres elvégzéséhez szükséges munkamorállal az elítéltek több mint 65%-a feltehetően nem rendelkezik.¹⁷ Csúpan az esetek 25%-ában rendelkeztek az elkövetők munkahellyel.

6. táblázat. *A közérdekű munkára ítélték munkahelyi adatai*

<i>Közérdekű munkára ítélték munkahelyi adatai</i>	<i>Elkövető</i>	<i>Százalék</i>
alkalmazott	19	25,0%
munkanélküli	31	40,8%
tanuló	0	0,0%
vállalkozó	0	0,0%
nyugdíjas	0	0,0%
alkalmi munkás	19	25,0%
nincs adat	7	9,2%
<i>Összesen</i>	<i>76</i>	<i>100,0%</i>

Forrás: a szerzők saját szerkesztése

¹⁶ Ez a számadat teljesen megfelel az összes lopást elkövető adatainak is, hiszen az összes elkövető szintén 65%-a az, aki csak az általános iskola 8 osztályát – vagy azt sem – végezte el.

¹⁷ Ez az adat is tükrözi a lopást elkövetők munkahelyi adatait: az összes elkövető 61,9%-a vagy munkanélküli vagy alkalmi munkás, s csúpan az összes elkövető 24%-a rendelkezett munkahellyel.

Az *elkövetők előélet szerinti megoszlását* mutatja a 7. táblázat. A közérdekű munkára ítélték mindössze 18%-a büntetlen előéletű, az összes többi büntetett. S nagy részük, 48,68%-uk ráadásul többszörösen is büntetett előéletű elkövető volt. Fentebb már írtuk, hogy a közérdekű munka sikeres letöltésének aránya a büntetlen előéletűek között a legnagyobb, és azt is, hogy egyszerű bűnismétlőtől a többszörös visszaesők felé haladva a sikeresség folyamatosan csökken. A többszörös visszaesők esetében az esély a sikerre már mindösszesen 21%, az átváltotatásra pedig 39%, tehát elmondható, hogy a többszörös visszaesők esetében a közérdekű munka eredményes kitöltésének az esélye elenyésző.¹⁸

Tehát ha a fenti adatokat figyelembe vesszük, egyértelmű, hogy a közérdekű munkát elsősorban olyan személyekkel szemben kellene, illetve szabadna alkalmazni, akik a fenti bűnismétlői kategóriákban nem szerepelnek, vagy legalábbis törekedni kellene arra, hogy az átlagoshoz képest a közérdekű munkára ítélték között kisebb legyen a büntetett előéletűek, illetve a bűnismétlők aránya. A 7. táblázat azonban sajnos nem ezt a törekvést tükrözi.

7. táblázat. *Közérdekű munkára ítélték előélet szerinti megoszlása*

<i>Közérdekű munkára ítélték előéleti adatai</i>	<i>Elkövető</i>	<i>Százalék</i>
büntetlen	14	18,4%
ismételt bűnelkövető	23	30,3%
visszaeső	0	0,0%
különös visszaeső	1	1,3%
többszörös visszaeső	1	1,3%
többszörös ismételt bűnelkövető	37	48,7%
<i>Összesen</i>	<i>76</i>	<i>100,0%</i>

Forrás: a szerzők saját szerkesztése

A kiszabott *közérdekű munka mértékét* szemlélteti a 8. táblázat:

8. táblázat. *A kiszabott közérdekű munka mértéke*

<i>Közérdekű munka mértéke</i>	<i>Elkövető</i>	<i>Százalék</i>
48–100 óra	5	6,6%
101–150 óra	10	13,2%
151–200 óra	12	15,8%
201–250 óra	14	18,4%
251–312 óra	35	46,1%
<i>Összesen</i>	<i>76</i>	<i>100,0%</i>

Forrás: a szerzők saját szerkesztése

¹⁸ Gombik (2009): i. m. 259.

Ami a *közérdekű munka mértékét* illeti, lopások esetén igen gyakori a büntetési nem generális maximuma körüli mérték meghatározása, hiszen az elkövetők 46%-a esetén 250 és 312 óra között került sor a közérdekű munka kiszabására. S nem ritka ténylegesen a generális maximum, a 312 óra kiszabása sem.¹⁹ A generális maximumhoz közeli közérdekű munka kiszabását indokolja az elkövető vagy a bűncselekmény társadalomra nézvést nagyobb veszélyessége, gyakran kerül sor ugyanis a maximum körüli mérték kiszabására különös vagy többszörös visszaesőkkel szemben, illetve többszörös bűnismétlőkkel szemben.²⁰ Igyekeznek a bíróságok a fokozatosság elvét is figyelembe venni, hiszen ha valakit már korábban pénzbüntetésre vagy kisebb mértékű közérdekű munkára ítélték, és az illető újabb bűncselekményt követett el, akkor indokoltnak tűnik a büntetési tétel generális maximuma felé történő elmozdulás. Ami a büntetési nem generális minimuma körüli mértéket illeti, azt csak a vádlottak 6%-ával szemben szabják ki. A ténylegesen kiszabott legalacsonyabb mérték 90 óra volt.²¹

A 9. táblázat a büntetővégzéssel és tárgyaláson kiszabott közérdekű munka mértékét hasonlítja össze. Természetesen a büntetővégzéssel kiszabott közérdekű munka nagyobb számarányt képvisel, de a %-os arányok egy hozzávetőleges összehasonlítást mégis lehetővé tesznek.

9. táblázat. *A büntetővégzéssel és tárgyaláson kiszabott közérdekű munka mértéke*

<i>Közérdekű munka mértéke</i>	<i>Büntetővégzéssel kiszabott</i>		<i>Tárgyaláson kiszabott</i>	
	<i>Elkövető</i>	<i>Százalék</i>	<i>Elkövető</i>	<i>Százalék</i>
48–100 óra	2	4,3%	3	10,3%
101–150 óra	7	14,9%	3	10,3%
151–200 óra	7	14,9%	5	17,2%
201–250 óra	11	23,4%	3	10,3%
251–312 óra	20	42,6%	15	51,7%
<i>Összesen</i>	<i>47</i>	<i>100,0%</i>	<i>29</i>	<i>100,0%</i>

Forrás: a szerzők saját szerkesztése

¹⁹ Debrecen 34B.984/2018., Debrecen 43B.1052/2019., Debrecen 68B.379/2019., Debrecen 87B.1073/2019., Debrecen B.382/2019., Berettyóújfalu 3.B.98/2019., Berettyóújfalu B.148/2018., Berettyóújfalu Bpk.135/2018., Berettyóújfalu Bpk.150/201.9, Berettyóújfalu Bpk.246/2019., Debrecen Bpk.393/2019.

²⁰ Debrecen 43B.1052/2019., Berettyóújfalu 3.B.98/2019., Berettyóújfalu Bpk.246/2019.

²¹ Debrecen B.657/2019. Élelmiszerboltban otthagytott pénztárca jogtalan eltulajdonítása miatt, súlyos testi sértés miatt korábban büntetett elkövetővel szemben szabta ki, bíróság elé állítás keretein belül bíróság. Debrecen 60B.823/2019. A férfi elkövető a vízmérőt visszaszerelte és az visszafelé számolt, az elkövető korábban új pszichoaktív anyaggal visszaélés miatt volt büntetve, Hajdúszoboszló Bpk.138/2018. A férfi elkövető az eladó figyelmetlenségét kihasználva a kasszába nyúlt és 73 500 Ft-ot ellopott, büntetlen előéletű volt.

A táblázatból azt figyelhetjük meg, hogy a közérdekű munka tartama tekintetében nincs szignifikáns különbség aközött, hogy büntetővégzéssel vagy tárgyaláson kerül-e sor a közérdekű munka kiszabására. A legkisebb, de ugyanakkor a legnagyobb mértékű közérdekű munka kiszabására is tárgyaláson kerül sor. Közel hasonló százalékos arányban tudjuk megállapítani, hogy a vádlottak több mint 60%-ánál 200 óra fölötti közérdekű munkát szabnak ki mind büntetővégzésben, mind tárgyaláson.

A 47 büntetővégzéssel kiszabott közérdekű munkából 8 esetben, az ügyek 17%-ában került sor tárgyalásra. Ebből 3 esetben az elkövető szempontjából eredményes volt a tárgyalás, hiszen két esetben a közérdekű munkát egészségügyi alkalmatlanság miatt pénzbüntetésre változtatta a bíróság.²² Egy esetben pedig a kiszabott 180 óra közérdekű munkát 120 órára mérsékelte a bíróság, a tárgyalás időpontjára ugyanis változtak a terhelt személyi körülményei annyiban, hogy a terhelt már bejelentett munkahellyel rendelkezett.²³ Három esetben azért került sor a tárgyalásra, mivel a büntetővégzést nem lehetett kézbesíteni,²⁴ s egy esetben szintén technikai jellegű probléma miatt, a bűnjeleknek a sértett részére történő kiadása miatt kérte az ügyész a tárgyalás tartását.²⁵ Egy esetben az ügyész kérésére tartott tárgyaláson a közérdekű munka tartamának szigorítására került sor, s 120 óra közérdekű munkáról 180 órára változtatta a kiszabott büntetést a bíróság.²⁶

Általános tapasztalatok: ami az elkövető személyi körülményeinek jobb megismerését és a közérdekű munka kiszabásához elengedhetetlen személyi adatok ismeretét illeti, meglehetősen elkésérítő képet kapunk.

Egy esetben sem került sor pártfogó felügyelői vélemény beszerzésére vagy környezettanulmány elkészítésére, s egy esetben sem találkoztunk munkahelyi jellemzéssel. Az elkövetők egészségi állapotára vonatkozó adatok sok esetben meglehetősen hiányosnak tekinthetők,²⁷ ami elsősorban a büntetővégzések esetén vet fel problémát, hiszen a tárgyaláson a személyes jelenlét a terhelt egészségi állapotáról is sokat elárul, és jellemzően erre tekintettel a bíró ki is hallgatja az elkövetőt. Büntetővégzés esetén azonban az akta alapján kell döntenie a közérdekű munkáról és annak tartamáról, s ez nehezített, amennyiben a terhelt egészségi állapotára vonatkozóan semmilyen információ nem áll rendelkezésre. Amennyiben az egészségi állapotra vonatkozó adat rendelkezésre áll, az elsősorban igazságügyi orvosszakértői vélemény, amely az elkövető kóros elmeállapotáról, pszichés állapotáról tartalmaz

²² Debrecen Bpk.1013/2019., Debrecen, Bpk.603/2019.

²³ Debrecen Bpk.660/2019.

²⁴ Hajdúböszörmény Bpk.229/2019., Debrecen Bpk.348/2019., Debrecen Bpk.335/2019.

²⁵ Debrecen Bpk.696/2018.

²⁶ Debrecen Bpk.540/2018.

²⁷ Nincs egyáltalán erre vonatkozó adat, például Debrecen Bpk.660/2019, Debrecen Bpk.335/2019., Berettyóújfalu Bpk.52/2019., Berettyóújfalu Bpk.94/2019., Berettyóújfalu Bpk.94/2019., Berettyóújfalu Bpk.150/2019., Hajdúszoboszló Bpk.85/2018., Debrecen Bpk.393/2019.

a bíróság számára hasznos információkat. Sok esetben pszichiátriai kezelés alatt állt vagy álló,²⁸ enyhe fokban értelmi fogyatékos,²⁹ akár gondnokság alatt álló és intézeti elhelyezést igénylő elkövető esetén is kiszabtak közérdekű munkát.³⁰ A közérdekű munkára ítélték közül 43 esetben nem volt adat az elkövető egészségi állapotáról. 24 esetben szerepelt, hogy a terhelt jó egészségi állapotban van, súlyosabb betegsége nincs, kezelésére nem szorul, 9 esetben szerepelt valamilyen egészségügyi probléma az aktában, amelyek ellenére a közérdekű munkát kiszabták.

Az elvégzett kutatás is alátámasztja azt az igen erős kritikát, amelyet a közérdekű munka kiszabásával kapcsolatban mind elméleti, mind gyakorlati szakemberek megfogalmaztak, miszerint sok esetben eleve olyan elkövetői körrel szemben szabják ki a közérdekű munkát, amelynek tagja előreláthatólag nem lesz képes azt sikeresen teljesíteni.

Ittas vezetés miatt kiszabott közérdekű munka tapasztalatai

Nem mondhatni, hogy a közérdekű munka az ittas vezetések tipikus szankcióneme lenne a Debreceni Törvényszék területén, annak ellenére sem, hogy az elkövetői kör meglehetősen heterogén, akár az iskolai végzettség, akár a munkahelyi adatok tekintetében. Jóval színesebb a kép az ittas vezetők iskolai végzettsége és munkahelyi adatai alapján, mint amit a lopások elkövetőinél tapasztaltunk. Sok esetben az ittas vezetés elkövetője rendelkezik munkahellyel³¹ és feltételezhetően a közérdekű munka sikeres teljesítéséhez megfelelő munkamorállal. Az általános iskolát végzettek aránya ebben az elkövetői körben 23,4%, szakmunkásképzőt végzett az elkövetők 37,3%-a. Szakközépiskolai vagy gimnáziumi érettségije volt az összes elkövető 21%-ának. Viszonylag magas a felsőfokú, főiskolai vagy egyetemi végzettséggel rendelkezők aránya 21 fővel, ami az ügyek több mint 10%-át jelenti. Az ittas vezetések elkövetői között tehát a magasabban kvalifikáltak is szép számmal képviseltetik magukat. S nem mondhatjuk, hogy ez a bűncselekmény kifejezetten csak az alacsonyabb iskolai végzettségű elkövetői körben fordulna elő.

Elgondolkodtató, hogy az ittas járművezetés miatt közérdekű munka kiszabására a megvizsgált ügyek mindössze 6%-ában került sor. A 14 kiszabott közérdekű munkából 5 esetben a Püspökladányi Járásbíróság alkalmazta ezt a büntetési nemet, ami meglehetősen arányosnak tekinthető, különösen akkor, ha hozzátesszük, hogy Püspökladányban összesen 13 ügyet vizsgáltunk. Ehhez képest a Debreceni Járásbíróságon megvizsgált összesen 98 ügyből mindössze 3 esetben szabott ki bíró-

²⁸ Püspökladány Bpk.83/2019., Debrecen 68 B.433/2019., Debrecen B.382/2019.

²⁹ Berettyóújfalú Bpk.246/2019., Debrecen Bpk.719/2019.

³⁰ Berettyóújfalú B.53/2019.

³¹ Az elkövetők 54%-a alkalmazott, 9,5% vállalkozó.

ság közérdekű munkát. Két esetben a Berettyóújfalui Járásbíróság, míg 3 esetben a Hajdúszoboszlói és 1 esetben a Hajdúböszörményi Járásbíróság gyakorlatában is találkozunk ittas vezetés miatt kiszabott közérdekűmunka-büntetéssel.

11 esetben büntetővégzésben került sor a közérdekű munka kiszabására, tehát kifejezetten úgy, hogy a bíró egyáltalán nem találkozott a terhelttel, s három ügyben jelent meg a terhelt személyesen a bíróság előtt.

A kutatás során a megvizsgált 14 ügyben sajnos a közérdekű munka kiszabásával kapcsolatos hibák egyértelműen tetten érhetők. A büntetővégzéssel lezárt ügyekben – amikor a bíróságnak ráadásul arra sincs lehetősége, hogy a terhelttel személyesen találkozzon, és feltegye az ilyenkor szükséges kérdéseket – egyetlen ügyben sem találunk egészségi állapotra vagy életvezetésre utaló bármilyen információt, s egyetlen esetben sem került sor pártfogó felügyelői vélemény beszerzésére. Az elkövető egészségi állapotáról három esetben van adat, amikor az előkészítő ülésen a terhelt beszámolt arról, hogy gerincsérve van,³² míg a másik esetben az elkövető kóros elmeállapotának vizsgálatára vonatkozóan igazságügyi elmeorvos-szakértői vélemény állt rendelkezésre.³³ Szintén tárgyaláson derült ki egy elkövetőről, hogy alkoholproblémái miatt kórházi kezelésben is részesült.³⁴

A közérdekű munkára ítélték közül mindössze 4 büntetlen, míg 10 büntetett előéletű volt. Képzettségüket tekintve érettségivel egyetlen elítélt sem rendelkezett, egy terhelt az általános iskola első osztályát végezte el, 6 az általános iskola 8 osztályát, míg 7 terhelt szakmunkás volt. Ami a munkahelyet illeti, 5 terhelt nyilatkozott úgy, hogy alkalmazottként dolgozik, 1 alkalmi munkás, 4-nek nem volt munkahelye, 1 tanuló volt, 3 esetben pedig nem volt erre vonatkozóan adat az aktában. Sajnálatos módon ebben a 14 ügyben is tetten érhető, hogy a közérdekű munka kiszabása fel sem merült olyan esetekben, ahol az elkövető legalább érettségizett,³⁵ esetleg felsőfokú végzettséggel,³⁶ munkahellyel és feltehetően egészséges munkamorállal rendelkezett.

Zárógondolatok

A témával foglalkozó szakemberek szerint a közérdekű munka elsődleges problémája éppen a büntetéskiszabásban rejlik.³⁷ A legnagyobb gondot az jelenti, hogy már a büntetési nem alkalmazására sem a megfelelő elkövetői körrel szemben kerül sor. A köz-

³² Hajdúszoboszló 6.B.16/2019.

³³ Berettyóújfalu Bpk.171/2019.

³⁴ Debrecen B.378/2019.

³⁵ A megvizsgált ügyekben szereplő elkövetők 21%-a rendelkezett érettségivel.

³⁶ A megvizsgált ügyekben az elkövetők több mint 10%-a felsőfokú végzettséggel rendelkezett.

³⁷ Sipos Ferenc: Új szabályok régi gondok a közérdekű munka szabályozásában. *Miskolci Jogi Szemle*, 11. (2016), 1. 76–78.

érdekű munka kiszabásához az alanyi tényezők közül elsősorban az elkövető egészségi állapotára, életvezetésére, valamint képzettségére, munkavégzésére vonatkozó adatok alapos ismerete szükséges. Ezeknek a birtokában ugyanis megelőzhető a feleslegesen kiszabott és aztán szabadságvesztésre változtatott szankciók elszaporodása.

A büntetés-végrehajtási bírói tapasztalat egyértelműen mutatja, hogy a jogerősen kiszabott közérdekűmunka-büntetésre ítélt személyek 15–20%-a a munkahely kijelölését megelőző munkaalkalmassági vizsgálaton alkalmatlannak minősül bármiféle munkavégzésre.³⁸ Ez többnyire a terhelt egészségi állapotával vagy életvezetésével magyarázható. Az elítéltek további mintegy 30–40%-a önhibájából nem tölti le a közérdekű munkát. Ez a probléma pedig abból fakad, hogy a bíróság eleve olyan személyekkel szemben szabja ki a közérdekű munkát, akiknél hiányzik ennek a szankciónemnek a sikeres teljesítéséhez szükséges munkamorál. Nehéz elképzelni a közérdekű munka sikeres teljesítését egy olyan elkövető esetében, aki rendezett jogi keretek közötti munkaviszonyban soha nem állt, megélhetését bizonytalan alkalmi munkákból biztosítja, alkoholistá, esetleg kábítószerfüggő vagy éppen volt már közérdekű munkára ítélve, s azt sem teljesítette sikeresen.

A fent bemutatottak alapján egyértelműen megállapítható, hogy a büntetlen előéletű, szakmát vagy érettségit szerzett, bejelentett munkaviszonnyal rendelkező elkövetőkkel szemben érdemes a leginkább a közérdekű munka kiszabása.³⁹

A közérdekű munkával foglalkozó elméleti tanulmányok egyik nyilvánvaló célja, hogy felhívja a gyakorlat figyelmét a létező problémákra, és ha tud, megoldási javaslatokat is megfogalmazzon számára. A gond ezzel az, hogy nagyon sok esetben tűnik úgy, mintha a jelzés visszhangtalan maradna. Nem ritkán szembesül az elméleti jogász azzal, hogy a friss szakirodalmat böngészve olyan problémákkal találkozunk, amelyek leírását – netán más államban már működő megoldását is – mintha már olvasta volna egy – néhány évvel vagy évtizeddel korábban megjelent – szaklapban. Pedig jó volna néha, ha a kriminológusok által összegyűjtött és értékelt adatokat, a büntetőjog-tudomány által kidolgozott megoldási javaslatokat átültetnénk a gyakorlatba, legalább próbaként. A jogalkotás és a jogalkalmazás tendenciái így még tudatosabbakká válhatnának.

A közérdekű munka esetében is látszik, hogy gyakorlatban éppen fordítottan működik, mint a külföldi jó gyakorlatok és működő példák szerint kellene.⁴⁰ Például nem azokkal az elkövetőkkel szemben szabják ki a közérdekű munkát, akikkel szemben az a legeredményesebb lehetne. Mint láttuk, a lopások elkövetői nem a legalkalmasabb elkövetői kört reprezentálják, hiszen sokan közülük aluliskolázottak, szakképzettséggel

³⁸ Pápai-Tarr Ágnes: Összinte gondolatok a közérdekű munka büntetés-kiszabási anomáliáiról. *Közjavak*, 2020. június 24.; Czédli-Deák Andrea: A közérdekű munka büntetés kiszabásának és végrehajtásának gyakorlati kérdései. *Jogelméleti Szemle*, (2016), 2. 40–41.

³⁹ Sipos (2019): i. m. 225.

⁴⁰ Sipos (2019): i. m. 251–318.

nem rendelkeznek és munkahelyük sincs. Az ittas vezetések elkövetői között viszont számos olyan esetet láttunk, amikor a tapasztalatok szerint kiszabható lett volna a közérdekű munka, és az eredményes végrehajtás is valószínűsíthető, de azt is bemutattuk, hogy az ittas vezetések elbírálása során sem az arra alkalmas elkövetőkkel szemben került sor a szankció kiszabására. Ennek indoka elsősorban az lehet – bírók nyilatkozataiból is ez tűnik ki –, hogy az ittas vezetések jellemző büntetése – hagyományosan – Magyarországon a pénzbüntetés, ami a szankciók lajstromában enyhébb, mint a közérdekű munka. Ez azonban éppen a gyakorlatban vált vitatottá, és a Kúria 2018-as döntése⁴¹ már leszögezi, hogy pénzbüntetés helyett a közérdekű munka kiszabásával a súlyosítási tilalom nem sérül. Sőt, azt is kimondja, hogy a pénzbüntetés és a közérdekű munka e rendelkezésben (is) mindennemű differenciálás nélkül áll egy sorban. Sőt, hogy még nyomatékosabb legyen, ezeket a gondolatokat szinte szó szerint megismétli a 14/2018-as számú büntető elvi határozatában is. Bár ez a büntetőjogi dogmatika szerint elvileg ugyan vitatható, de ha a gyakorlatban ez már elfogadott, akkor elvileg annak sem lenne akadálya, hogy az ittas vezetések miatt is gyakrabban alkalmazzanak a bíróságok közérdekű munkát. A gond talán azzal lehet, hogy a büntetéskiszabáskor a bíróságok még mindig óvatosak a rossz emlékek javító-nevelő munkát közvetlenül váltó modern közérdekű munkával kapcsolatban. Mint Tóth Mihály írja:

„A skandináv államokban, vagy akár egyes nyugat-európai országokban a munka valóban becsület és tisztesség dolga (mindig az volt), a köz érdekében végzett önkéntes munkát hagyományosan elismerés és tisztelet övezte és övezi. Akivel – kisebb súlyú szabályszegések szankciójaként – ilyen munkát végeztetnek, azt nem közössíti ki a társadalom, megérti, elfogadja, el is várja a hasonló »jóvátételeket«.”⁴²

Tóth Mihály a fenti gondolatokat jól illusztráló példát is bemutat, ami utánózatlan stílusa miatt hadd álljon itt – befejezésül – szó szerint:

„Egyszer egy ügyészi küldöttség Finnországban járva, az előzetes programnak megfelelően felkereste az egyik államtitkárt. A politikus titkára sajnálattal közölte, hogy az államtitkár úr most nem tudja fogadni a delegációt, mert közmunkára ítélték és éppen azt tölti... A társaságot kísérő finn kormánypárti vezető látva honfitársaink némi csodálkozását, büszkén hozzátette: »Igen, nálunk ez természetes. Még a legfelsőbb szinten is vállaljuk a következményeket, ha egy pezsgős fogadás után spiccesen mégis kerékpárra ülünk.« Egy ugyancsak jelenlévő ellenzéki vezető nyomban derűsen hozzátette: »Igen, tényleg valamennyien ilyenek vagyunk...« Ami azonban talán még ennél is meglepőbb, vagy legalábbis szokatlan lehet a számunkra, e rövid szóváltás után egymást hátba veregetve, láthatóan őszintén nevettek.”⁴³

⁴¹ BH 2018.8.219.

⁴² Tóth Mihály: *Örök kérdések és bizonytalan válaszok az ezredforduló évtizedeinek büntetőjogi világából: Válogatott írások*. Budapest, HVG-ORAC, 2020. 537.

⁴³ Tóth (2020): i. m. 538.

Irodalomjegyzék

- Boone, Miranda: Community justice in a safety culture. Probation service and community justice in the Netherlands. In Jane Winstone – Francis Pakes (szerk.): *Community justice, issues for probation and criminal justice*. Devon, Willan, 2005.
- Czédli-Deák Andrea: A közérdekű munka büntetés kiszabásának és végrehajtásának gyakorlati kérdései. *Jogelméleti Szemle*, (2016), 2. 36–48.
- Gombik Gergely: A közérdekű munka büntetés. In Borbíró Andrea – Kiss Anna – Velez Edit – Garami Lajos (szerk.): *A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve II.* Budapest, IRM, 2009.
- Görgényi Ilona: A közérdekű munka. In Görgényi Ilona – Gula József – Horváth Tibor – Jacsó Judit – Lévy Miklós – Sántha Ferenc – Váradi Erika (szerk.): *Magyar büntetőjog. Általános rész.* Budapest, CompLex, 2012.
- Koncsek Kornél: A közérdekű munka büntetés végrehajtásának aktuális kérdései. *Ügyészek Lapja*, 18. (2011), 5. 92–97.
- Nagy Ferenc: A szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának célja. In Horváth Tibor (szerk.): *Büntetés-végrehajtási jog.* Budapest, Rejtjel, 2001.
- Nagy Ferenc – Tokaji Géza: *A magyar büntetőjog általános része.* Budapest, Korona, 1998.
- Pápai-Tarr Ágnes: Összinte gondolatok a közérdekű munka büntetés-kiszabási anomáliáiról. *Közjavak*, 2020. június 24. Online: <https://kozjavak.hu/oszinte-gondolatok-kozerdeku-munka-bunteteskiszabasi-anomaliairol>
- Sipos Ferenc: Új szabályok régi gondok a közérdekű munka szabályozásában. *Miskolci Jogi Szemle*, 11. (2016), 1. 71–83.
- Sipos Ferenc: *Munkával kapcsolatos szankciók a magyar büntetőjogban.* Budapest, HVG-ORAC, 2019.
- Tóth Mihály: *Örök kérdések és bizonytalan válaszok az ezredforduló évtizedeinek büntetőjogi világából. Válogatott írások.* Budapest, HVG-ORAC, 2020.
- Vókó György: *A magyar büntetés-végrehajtási jog.* Pécs, Dialóg Campus, 2014.

Polt Péter¹

A 21. század kihívásainak hatása a büntetőeljárásra – Kriptovaluták, azaz az új vagyoni értékek büntetőjogi kérdései²

A digitalizáció hatása az Európai Igazságügyi Térségre

Az első két ipari forradalmat követően sokan a harmadikról mint digitális forradalomról beszéltek, sőt napjainkban a digitális fejlődés legutóbbi fázisát negyedik ipari forradalomként is emlegetik. Élő tapasztalat, hogy a jogalkotás és a jogalkalmazás eddig lassabban találta meg a válaszait e változásokra, ugyanakkor a bűnelkövetők sokkal gyorsabban fedezik fel és hasznosítják a technológiában rejlő lehetőségeket. A jog csak rohan a technológiai fejlődés után, és úgy látszik, egyre inkább olyan kényszerben vagyunk, amikor a bűnüldözés – ha eredményeket akar elérni – nem várhatja meg a gazdasági jogalkotás lépéseit, és a saját útját kell járnia, alternatív utakat kell keresnie.

Ma már a bűnözés olyan új, szerteágazó formáival kell felvenni a küzdelmet, mint például a számítástechnikai rendszereket érintő bűncselekmények, a kiberbűnözés, az online zaklatások, a kriptovalutákkal elkövetett bűncselekmények vagy újabban a mesterséges intelligenciához kapcsolódó elkövetési magatartások.

Nyilvánvalóan a jogalkotó sem hagyhatta figyelmen kívül a jelenséget, így az elmúlt évtizedekben folyamatosan bővült a modern bűnözési formák elleni jogi fellépés eszköztára.

¹ Legfőbb ügyész; tanszékvezető egyetemi tanár, Nemzeti Közszerzői Egyetem Rendészettudományi Kar Büntetőjogi Tanszék. Kapcsolat: polt.peter@uni-nke.hu.

² A tanulmány a legfőbb ügyész 2019. május 16-án, Tallinban, a Nadal Network konferencián tartott, *Digital tools in criminal proceedings – Challenges of criminal law especially with regard to cryptocurrencies* című előadásának tematikáján alapul.

Kriptovaluták, azaz az új vagyoni értékek büntetőjogi kérdései

Felderítés és bizonyítás

Annak érdekében, hogy a digitális eszközök egyébként nagyon szerteágazó problémakörét és az új IT-megoldásokkal folyamatosan felmerülő eljárási jogi problémaköröket jobban meg lehessen világítani, a vizsgálati kört a kriptovaluták egyáltalán nem egységesen megítélt területére kívánom leszűkíteni. Azt szeretném szemléltetni, hogy a bűnüldözés a digitális ökoszisztémában akkor lehet sikeres, ha 1. a digitális eszközök mellett 2. az alkalmazásuk módszerei és 3. az alkalmazásuk szabályrendszere is adott. Csak e három komponens együttes érvényesülése biztosíthatja az eredményes fellépést.

Olyan közegben kell a felderítésnek mozognia, ahol az országhatárokon belül bevált eljárási technikák nem alkalmazhatók automatikusan. Az online világ gyorsaságával szemben a bűnüldözés és igazságszolgáltatás ezért eleve lassabb, ezzel szemben az elektronikus bizonyítékok gyorsan elenyészhetnek. Mindez felerősíti a valós idejű információgyűjtés igényét is. Az elektronikus bizonyítékokhoz való közvetlen hozzáférés gyorsítása érdekében indított uniós kezdeményezések is csak ott lehetnek eredményesek, ahol az elektronikus bizonyítékok legalább egy elérhető szolgáltató birtokában vannak. Ugyanakkor továbbra is fennmaradnak olyan területek – például a kriptovaluták esetében –, ahol még a digitális eszközeinkkel sem garantált a felderítés eredményessége.

A kriptovaluták legfontosabb jellemzői

A *bitcoin* megjelenése óta nagyjából 12 év telt el, ami a digitális fejlődést illetően meglehetősen hosszú idő. Gondoljunk csak az innovációk megjelenésének gyorsuló ütemére. Mégis, azt mondhatjuk, hogy mindmáig nem sikerült egységesen és egyértelműen kezelni az új vagyonelemeket és a velük kapcsolatos feladatokat a tagállami jogrendszerekben. A nemzeti jogrendszerek viszonya a kriptovalutákhoz vegyes, a képzeletbeli skála a szabályozástól a megtűrésen át a tiltásig húzódik.³ Érdekesség, hogy az uniós jogalkalmazás⁴ és jogalkotás is

³ Law Library of Congress: *Regulation of cryptocurrency around the world* (2018. június).

⁴ Az Európai Központi Bank jelentései rendre utalnak a felmerülő veszélyeire. Az Európai Unió Bírósága korábban egy adózással kapcsolatos döntésében fejtette ki álláspontját a kriptovalutákról. Lásd: a C-264/14. számú ügyet; a Bíróság a 2015. október 22. napján hozott ítéletében a közös hozzáadottértékadó-rendszerről szóló, 2006. november 28-i 2006/112/EK tanácsi irányelv rendelkezéseinek értelmezése során utalt a kriptovalutákra. Az ítélet szerint a bitcoin virtuális deviza,

csak valamilyen kapcsolódó jogi kérdést illetően foglalkozik a kriptovalutákkal, azonban ez a szemlélet úgy tűnik, hogy hamarosan változni fog.⁵

A kriptovaluták újdonsága, hogy általuk először vált lehetővé a digitális értékmegjelenítés és -közvetítés. A technikai alapot egy decentralizált peer-to-peer hálózat és az úgynevezett blokklánc (*blockchain*) jelenti. Ez egy megosztott könyvelést (*distributed ledger*) biztosító rendszer, amelynek jellemzője, hogy a résztvevők saját maguk kezelhetik az egymás között végrehajtott tranzakciókat rögzítő könyvelést. Nincs szükség semmilyen központi hatóságra ahhoz, hogy ez az elszámolás megbízható legyen.⁶ Az alkalmazáshoz elegendő egy applikáció feltelepítése bármely internetkapcsolattal rendelkező eszközre (okostelefonra, személyi számítógépre). A rendszer képes teljes anonimitást biztosítani a felhasználónak.

A kriptovaluta közgazdasági értelemben attól decentralizált, hogy nincs kibocsátója, és a rendszer felett semmilyen szervezet nem rendelkezik prudenciális felügyelettel. A rendszer mögött nincs aranyalap vagy egy állam gazdasága. Értékét a technológia mellett a felhasználók bizalma alapozza meg.

A jogi problémát az okozza, hogy a kriptovaluták egyes jogrendszerekben, így a magyarban sem illeszthetők be az elfogadott vagyonelemek körébe, a klasszikus dolog-jog-követelés jogi kategóriáiba.⁷

Nem ingó dolgok. A magyar jogban a dologra vonatkozó szabályokat megfelelően alkalmazni kell a pénzre és az értékpapírokra, valamint a dolog módjára hasznosítható természeti erőkre.⁸ A kriptovaluta nem természeti erő (például áram), nem pénz, sem elektronikus pénz. Ennek egyik fő oka, hogy nincs kibocsátója. A pénzkibocsátás jogát Magyarországon az állam a Magyar Nemzeti Bankon keresztül gyakorolja.⁹ A vonatkozó uniós szabályozás¹⁰ alap-

amelyet az átváltási ügyletek keretében hagyományos devizákra váltanak át. Az ítéletben a Bíróság a bitcoin tárgyú, fizetőeszközök átváltásából álló ügyleteket nem sorolta a „termékértékesítés” fogalma alá, hanem szolgáltatásnyújtásnak tekinti azokat.

⁵ Az Európai Bizottság új digitális pénzügyi csomagot fogadott el, benne a digitális pénzügyi szolgáltatási és a lakossági pénzforgalmi stratégiával, valamint a kriptoeszközökre és a digitális rezilienciára vonatkozó jogalkotási javaslatokkal. Online: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/hu/IP_20_1684

⁶ Turzó Ádám Pál: Viharként söpör végig a pénzügyi rendszeren a nagy Bitcoin-titok. *Portfolio.hu*, 2015. szeptember 23.

⁷ Szathmáry Zoltán: Új vagyonelemek. In Miskolczi Barna – Szathmáry Zoltán: *Büntetőjogi kérdések az információk korában. Mesterséges intelligencia, big data, profilozás*. Budapest, HVG-ORAC, 2018. 146–165.

⁸ Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (Ptk.) 5:14. §.

⁹ Alaptörvény; Magyar Nemzeti Bankról szóló 2013. évi CXXXIX. törvény.

¹⁰ Lásd a belső piaci pénzforgalmi szolgáltatásokról és a 2002/65/EK, a 2009/110/EK és a 2013/36/EU irányelv és a 1093/2010/EU rendelet módosításáról, valamint a 2007/64/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről szóló 2015/2366 Európai Parlament és Tanács irányelv 4. cikk 25. pontját.

ján sem tekinthető *pénznek*, mivel az csak a bankjegy és pénzérme, számlapénz vagy az elektronikus pénz lehet. Az elektronikus pénz a kibocsátóval szembeni követelés által megtestesített, elektronikusan tárolt – ideértve a mágneses tárolást is – monetáris érték, amelyet pénzeszköz átvételével bocsátanak ki.¹¹

A kriptovaluta nem tekinthető dematerializált értékpapírnak sem.¹² Az érték-papír keletkezésének fogalmi eleme ugyanis szintén a kibocsátó. Vitatható a kriptovaluta vagyoni értékű jogként történő értelmezése is, mivel jogként csupán az ismerhető el, amely rendelkezik a rá vonatkozó jogforrásokkal. A kriptovaluták mögött azonban nem áll kötelmi viszony. A virtuális deviza tehát szabályozatlan, digitális fizetőeszköz.

A kriptovaluták büntetőjogi vonatkozásai

Annak ellenére, hogy szabályozatlan vagyonelemek, a kriptovaluták vagyontárgyként a) a bűncselekmények elkövetésének tárgyai lehetnek, vagy b) a bűncselekményből származó vagyon tárolásának eszközei. Ugyanakkor úgy tűnik, hogy mind az uniós, mind a magyar büntetőjogi szabályozás csak ez utóbbi vonatkozását érinti.

Nem olyan régi fejlemény, hogy az Európai Parlament és a Tanács 2018/843. számú irányelve¹³ a pénzmosás és a terrorizmus finanszírozása elleni küzdelem jegyében kiterjeszti a vagyon fogalmát a virtuális fizetőeszközeire is. Az irányelv alapján a „virtuális fizetőeszköz” olyan digitális értékmegjelenítés, amelyet nem központi bank vagy közigazgatási szerv bocsát ki, nem rendelkezik a pénz jogi státuszával, de természetes vagy jogi személyek elfogadják csereértékként, valamint elektronikusan átutalható, tárolható és lehet vele elektronikusan kereskedni. E fogalmat vette át az Európai Parlament és a Tanács a készpénz-helyettesítő fizetési eszközökkel összefüggő csalás és hamisítás elleni küzdelemről és a 2001/413/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról szóló 2019/713 irányelve;¹⁴ illetve ugyanezen irányelv (10) preambulumbekzdése rögzíti azt is, hogy a virtuális fizetési eszközök átutalását lehetővé tevő digitális pénztárcáknak ugyanolyan

¹¹ Lásd az elektronikuspénz-kibocsátó intézmények tevékenységének megkezdéséről, folytatásáról és prudenciális felügyeletéről, a 2005/60/EK és a 2006/48/EK irányelv módosításáról, valamint a 2000/46/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről szóló 2009/110/EK irányelv 2. cikk 2. pontját.

¹² Lásd Ptk. 6:565. §-át és a tőkepiacról szóló 2001. évi CXX. törvény 5. § (1) bekezdés 29. pontját.

¹³ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2018/843 irányelve (2018. május 30.) a pénzügyi rendszerek pénzmosás vagy terrorizmusfinanszírozás céljára való felhasználásának megelőzéséről szóló (EU) 2015/849 irányelv, valamint a 2009/138/EK és a 2013/36/EU irányelv módosításáról.

¹⁴ Lásd a készpénz-helyettesítő fizetési eszközökkel összefüggő csalás és hamisítás elleni küzdelemről és a 2001/413/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról szóló 2019/713 irányelv 2. cikk d) pontját.

mértékben kell ezen irányelv hatálya alá tartozniuk, mint a készpénz-helyettesítő fizetési eszközöknek.

Úgy vélem, e vagyoni fogalomnak megfelel a magyar Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény 76. §-a, amely alapján a vagyoneklkobzás alkalmazásában vagyonon annak hasznát, a vagyoni értékű jogot, követelést, továbbá *bármely, pénzben kifejezhető értékkel bíró előnyt* is érteni kell. A kriptovaluta tehát büntetőjogilag értékelhető vagyonelemnek minősül Magyarországon is, így például vagyoneklkobzás alá eshet.

Eljárásjogi kérdések

A kriptovaluták nyomozási kérdései és a nemzetközi bűnügyi együttműködés előtt álló kihívások

Bonyolultabb kérdés, hogy miként derítsük fel a kriptovalutákkal kapcsolatos illegális tevékenységeket és miként biztosítsuk e vagyont. A virtuális fizetőeszközök anonimitása és közege jelenti a kihívást eljárásjogi szempontból, a felderítés és ezen vagyonelemek biztosítása tekintetében. A probléma alapja részben technológiai, részben jogi, és csak részben a már említett magánjogi alapok hiánya.

A pénzmosás és a terrorizmusfinanszírozás elleni küzdelem érdekében az illetékes hatóságoknak képesnek kell lenniük arra, hogy nyomon kövessék a virtuális fizetőeszközök használatát. A „*follow the money*” módszere csak akkor alkalmazható, ha a blockchainalapú tranzakciók anonimitásával tudunk mit kezdeni. Mindez a tranzakciók nyomon követésének képességét igényli. Ez önmagában nagy kihívás, figyelemmel a lehetséges kriptovaluták nagy számára. Így a felderítés eleve csak úgy irányulhat a kriptovaluták felé, ha már felmerült valami konkrét információ egy konkrét kriptovalutával végrehajtott tranzakcióval kapcsolatosan.

Azt mondhatjuk, hogy tulajdonképpen nincs is feltétlenül szükség különleges technikai eszközök fejlesztésére az átutalások nyomon követéséhez, elérhetőek olyan online szolgáltatások is, amelyekkel mindez megoldható (például különféle *block explorer* szolgáltatásokkal). A blockchain monitorozása nem lehet problémás joghatósági szempontból sem, hiszen a blockchain – mint említettem – nyilvános adat. A probléma továbbra is a tranzakciók egyrészt személyhez, másrészt bűncselekményhez kapcsolása és mindezek időszerű megállapítása. A kérdés, hogy mindezen milyen módszer alkalmazható.

E kapcsolat azonosítása e fizetési rendszer be- és kilépési pontjain oldható meg, azaz akkor, amikor a kriptovalutát hagyományos pénzre váltják át és vissza. Jogi oldalon a már hivatkozott 2018-as irányelv a pénzmosás elleni küzdelem

jegyében meghatározza a virtuális letétkezelő pénztárca-szolgáltató fogalmát. Az irányelv a letétkezelő pénztárca-szolgáltatót és az átváltási szolgáltatásokat nyújtó szolgáltatókat is kötelezi a pénzügyi intézményekre előírt pénzmosás-megelőzési szabályok alkalmazására. A cél, hogy megszűnjön a tranzakciók anonimitása az Európai Unióban bejegyzett és az irányelv hatálya alá tartozó szolgáltatók igénybevétele esetében.

Az irányelv azonban nem oldja meg a virtuális fizetőeszközökkel végrehajtott műveletek anonimitásával kapcsolatos valamennyi problémát. Ugyanis a virtuális fizetőeszközök környezete jelentős részben továbbra is anonim marad addig, amíg a felhasználók az ilyen szolgáltatók igénybevétele nélkül is végezhetnek műveleteket. Ebben a tekintetben a kriptovaluták képesek úgy működni, mint a készpénz. Kérdéses, hogy milyen digitális eszközök fejleszthetők erre a problémára.

Emellett a kriptovalutákkal kapcsolatos nyomozási kérdések sok esetben az úgynevezett *darkneten* folytatott illegális tevékenységek nyomozásai kapcsán merülhetnek fel, ami a technikai eszközök alkalmazását erősen uniós és nemzetközi együttműködési keretek közé helyezi. Ezen a ponton kérdéses: milyen technikai eszköz alkalmazható más állam szuverenitásának sérelme nélkül, mihez kell jogsegély, milyen joghatósági problémák merülnek fel, és hogyan biztosítsuk a vagyont.

A tranzakciók személyhez és bűncselekményhez kötése sok esetben csak speciális nyomozási technikák – a magyar jogban úgynevezett leplezett eszközök – alkalmazásával kivitelezhető. Ez felöleli az online házkutatást a kriptovaluta alkalmazásához szükséges adatok (úgynevezett walletfájl) és jelszavak felkutatása érdekében, az online fedett nyomozók igénybevételét vagy úgynevezett csapdaállítást.

Magyarországon az információs rendszer titkos megfigyelése¹⁵ bírói engedélyhez kötött, speciális felderítési eszköz, amelynek során az információs rendszerben kezelt adatok és kommunikáció titokban megismerhetők és rögzíthetők. Ennek érdekében az ehhez szükséges elektronikus adat az információs rendszerben elhelyezhető. Ez az eljárás elviekben lehetővé tenné, hogy a titkosított kommunikációk végpontjaira telepített titkos eszközökkel is megfigyelhető legyen a kommunikáció.

A probléma nyilvánvaló: a technika (*digital tool*) és a módszer is adott, de olyan közegben, ahol adott esetben nem lehet tudni, hogy az érintett személy milyen honosságú, az érintett információs rendszerek, adatok mely országhoz tartoznak. Mindezen körülmények előzetes tisztázása időbe telik, amely idő alatt a vagyon gyorsan átutalható, az adatok törölhetők, titkosíthatók. A gyors intézkedés viszont jogsértő lehet. A technológia tehát bár adott ahhoz, hogy elérjük a célunkat, ami hiányzik, az a gyors alkalmazás jogi keretrendszere.

¹⁵ Be. 232. § (1) bekezdés.

A kriptovaluták lefoglalása

Problémát jelent, hogy a bitcoin – a megtestesített érték oldaláról vizsgálva – csupán egy absztrakt fogalom, amellyel bizonyos tranzakciók láncolatának végeredményét jelöljük, és amelyre nyilvánvalóan szükség van ahhoz, hogy a mindennapok során beszélni tudjunk a rendszer működéséről. Ha pedig a birtoklás oldaláról szeretnénk megfogni a bitcoin lényegét (mit jelent az, hogy valakinek bitcoinja van?), akkor pedig a privát kulcsot kell a definíció középpontjába helyoznünk: bitcoinja annak van, aki ismer egy (nem „üres”) címhez tartozó privát kulcsot, hiszen a bitcoinnal való rendelkezéshez semmi egyébre nincs szüksége.¹⁶

A magyar büntetőeljárás jog 2018. július 1. napjától, a büntetőeljárás törvényéről szóló 2017. évi XC. törvény (Be.) hatálybalépését követően tartalmaz rendelkezéseket a kriptovaluták lefoglalására. A megfelelő polgári jogi kategóriák hiányában a magyar büntetőjogi és büntetőeljárás szabályok szempontjából releváns legfőbb elem a kriptovaluta számítástechnikai adatként való létezése. *A kriptovaluta vagyoni értéket megtestesítő számítástechnikai adat, amelyet fizetésre használnak.*

A kriptovaluták Magyarországon hivatalosan el nem ismert, de nem is tiltott, alternatív fizetési eszközök, tehát forintra vagy más valutára szabadon átválthatók, ügyletek tárgyai lehetnek. Ezért némiképpen ellentmondásosnak tűnhet a kriptovaluta vagyonelkobzás vagy polgári jogi igény kielégítése céljából történő biztosítása, majd kezelése és értékesítése, hiszen ezzel a jogalkotó mégis csak elismeri a legitimitását.

A magyar büntetőeljárás jog a fenti probléma kiküszöbölése érdekében a magánjogi dogmatikát megkerülve már kodifikálta a virtuális valuták lefoglalásának szabályait,¹⁷ ezzel tulajdonképpen egyfajta jogi státuszt már adott a jelenségnek.¹⁸

A jogi felhatalmazás mellett technikailag a lefoglalás egy úgynevezett hatósági tárcába (*wallet*) történő átutalással történik. Mindehhez előzetesen a wallet-fájl és a felhasználói kulcsok megtalálása szükséges. Erre a célra fejleszthetők keresőszoftverek és a törölt tárcákat helyreállító programok.

A nehézséget az okozza, hogy adott esetben nem lehet tudni, hogy az érintett személynek milyen típusú kriptovalutája van még, milyen eszközökön, ezek

¹⁶ Halász Viktor: A bitcoin működése és lefoglalása a büntetőeljárásban. *Belügyi Szemle*, 66. (2018), 7–8. 123.

¹⁷ A Be. 315. § (2) bekezdése szerint a fizetésre használt elektronikus adat lefoglalását úgy is végre lehet hajtani, hogy az elektronikus adattal olyan műveletet végeznek, amely az érintettnek az elektronikus adat által kifejezett vagyoni érték feletti rendelkezési lehetőségét megakadályozza.

¹⁸ Szathmáry Zoltán: Az elektronikus pénz és a bitcoin biztosítása a büntetőeljárásban. *Magyar Jog*, 62. (2015), 11. 639–647.

az eszközök titkosítva vannak-e. Újabb kérdésként merül fel, hogy az érintett közreműködése nélkül feltörhető-e ezek az információs rendszerek, vagy kényszeríthető-e az érintett a biometrikus azonosítóinak megadására.

A sikeres lefoglalás után a vagyonelekobzás eredményeként a kriptovaluta tulajdonjoga az államra száll, ami feltételezi az állami kriptovaluta-tárcák fenntartását vagy a kriptovaluta átváltását nemzeti valutára. Mindez megint csak kivitelezhető technológiailag: a nyomozó hatóság biztonságos tárolóeszközöket (úgynevezett *ledger*) szerzett be.

Olyan további kérdések rendezése is szükséges, hogy a jogi státusszal nem rendelkező vagyon lefoglalása megalapozhat-e kártalanítási igényt, mivel a kriptovaluta az árfolyamának változása következtében akár jelentősen is veszíthet a reálértékéből. Ezt a magyar szabályozás az előzetes értékesítés szabályrendszere szerint képes megoldani. A büntetőeljárási kényszerintézkedések kialakításához ezért is lenne szükség a minimális polgári jogi dogmatikai alapok megteremtésére.

És még sorolhatnánk a felmerülő kérdéseket, amelyek megoldásra várnak, miközben egyre-másra jelennek meg az újabb kérdések. A fejlődés ugyanis nem áll meg. Látható, hogy a kihívást nem is a megfelelő technikai eszközök kifejlesztése és megtalálása jelenti, hanem az, hogy az alkalmazásuk mennyire van megtámogatva a megfelelő jogi szabályozással.

Irodalomjegyzék

- Halász Viktor: A bitcoin működése és lefoglalása a büntetőeljárásban. *Belügyi Szemle*, 66. (2018), 7–8. 117–146. Online: <https://doi.org/10.38146/BSZ.2018.7-8.9>
- Law Library of Congress: *Regulation of cryptocurrency around the world* (2018. június). Online: www.loc.gov/law/help/cryptocurrency/cryptocurrency-world-survey.pdf
- Szathmáry Zoltán: Az elektronikus pénz és a bitcoin biztosítása a büntetőeljárásban. *Magyar Jog*, 62. (2015), 11. 639–647.
- Szathmáry Zoltán: Új vagyonelemek. In Miskolczi Barna – Szathmáry Zoltán: *Büntetőjogi kérdések az információk korában. Mesterséges intelligencia, big data, profilozás*. Budapest, HVG-ORAC, 2018. 146–165.
- Turzó Ádám Pál: Viharként söpör végig a pénzügyi rendszeren a nagy Bitcoin-titok. *Portfolio.hu*, 2015. szeptember 23. Online: www.portfolio.hu/bank/20150923/viharkent-sopor-vegig-a-penzugyi-rendszeren-a-nagy-bitcoin-titok-219791

Ruzsonyi Péter¹

A Covid-19-pandémia hatása a „börtönvilágra”

Kedves Zsolt!

Amikor felkerültem a „Hegyre” – 1999-ben a Rendőrtiszti Főiskolára – már javában tudtam, hogy Te ki vagy. Korábban ugyan nem találkoztunk, de számos alkalommal láttalak a TV-ben, figyeltem a nyilatkozataidat, és magamban elismerően csettintgettem a magyarázataid és következtetéseid hallatán. Kilógtál a „Kétfényes” korszakból; emberként közelítéssel azokhoz is, akik embertelen tetteket követtek el. Odafigyeltél olyan apró dolgokra, amelyek felett mások elsiklottak. Emlékszem, mennyire jólesett, amikor először beszélgettünk szakmai kérdésekről. Nem volt Benned semmi „celebes” (igaz, akkor még ezt a fogalmat sem ismertük), halkan és nyugodtan sorakoztattad az érveidet, de közben nyitott voltál a másik megközelítésére és gondolataira is. Igazi intellektuális kaland volt ez nekem, ami szerencsére később többször megismétlődött. Azt már igazán személyes szerencsémnek tartom, hogy az intellektuális kalandok mellett bevezettél a vitorlázás rejtjelmeibe is. Talán akkor voltam a legbüszkébb, amikor egy közös balatoni túrán elfogadtál „mancsaft”-nak; én láthattam el a vitorla körüli feladatokat.

A Covid-19 mindnyájunk életét megváltoztatta, Téged is ritkábban látunk az Egyetemen. Az oktatás új formát kap, marad a virtuális tér. A járvány a munkánk mellett természetesen kihat a magánéletünkre, de tulajdonképpen létezésünk valamennyi szegmensére. Akár természetesnek vesszük, akár nem – a börtönök is részei a világunknak, a társadalomnak. Engedd meg, hogy a pandémia börtönvilágra gyakorolt hatásáról frissen elkészült tanulmányomat ajánljam Neked nagy tisztelettel. Öszintén remélem, hogy lesz alkalmunk „élőben” is beszélgetni a leírtakról, és akkor majd személyesen is kívánnhatok Neked nagyon boldog születésnapot! Addig is: jó szelet, Kapitány!

¹ Büntetés-végrehajtási dandártábornok; dékán, Nemzeti Közszerológati Egyetem Rendészet-tudományi Kar; tanszékvezető egyetemi tanár, NKE RTK Büntetés-végrehajtási Tanszék. Kapcsolat: ruzsonyi.peter@uni-nke.hu.

Bevezetés – A Covid-19 megjelenése a világ börtöneiben

A Covid-19-járvány 2020 kora tavaszi megjelenésének és elterjedésének kezdeti időszakában szinte valamennyi országban a kórházak és az időotthonok jelentették a betegség terjedésének gócpontjait. Annak ellenére, hogy a börtönök az első pillanattól kezdve ugyanúgy potenciális veszélyforrások voltak, a „börtönvilágban”² a járványügyi védekezést kizárólag az adott országok büntetés-végrehajtását irányító szervezetei és maguk a börtönök igyekeztek megszervezni és végrehajtani. Kezdetben a börtönök területén a nemzetközi koordináció teljes egészében hiányzott, nem volt elérhető „jó gyakorlat”, illetve hiányoztak az útmutatások, és tudományos igényű elemzések sem születtek. (Ez utóbbi teljesen érthető, mert az elemzéshez adatok kellenek, amelyek „megszületéséhez” pedig idő kell.) A különböző országok eltérő stratégiák mentén – és eltérő eredményességgel – vették fel a harcot a vírussal.

A Covid-19 hatása a börtönrendszerek működésére

A börtönvilág globális válsága

„A börtönvilág globális válságáról” értekezni első pillanatban talán túlzottan kategorikusnak vagy éppen teátrálisnak tűnhet. Ha azonban abból a tényből indulunk ki, hogy mértékadó tudományos nemzetközi kutatások tucatjai figyelmeztetnek a büntető igazságügyi rendszer, azon belül is a büntetés-végrehajtás jelenlegi helyzetéből következő veszélyforrásokra, a kialakult vagy könnyen kialakuló krízishelyzetre, máris létjogosultsága lesz az indító tételmondatnak. Azt azonban feltétlenül hangsúlyozni kívánom, hogy álláspontom szerint ez nem jelenti azt, hogy – legalábbis Európa és Észak-Amerika – bármely államában a végrehajtási rendszer az összeomlás szélén állna, sőt – mint például hazánkban – a klasszikus értelemben vett veszélyforrások (túlzsúfoltság, személyi állomány jelentős hiánya, intézetek alacsony biztonsági szintje) ma már nem léteznek. A börtönvilágban beazonosított problémák ugyanakkor arra figyelmeztetnek, hogy – amennyiben nem teszünk meg mindent azok felszámolására – a felszínre került rendellenességek egymást erősítik és rendszerre állhatnak össze, esetenként veszélyeztetve a működést, és nagyszabású krízishelyzetet idézhetnek elő.³

² A „börtönvilág” kifejezés tartalma magában foglalja Földünk mindazon intézeteit, amelyekben a bent tartózkodók szabadságelvonása valamilyen büntető igazságszolgáltatási folyamat részeként valósul meg.

³ Ruzsonyi Péter: Az ítélet: halálig tartó élet. In Barabás A. Tünde – Belovics Ervin (szerk.): *Sapiens in sapientia. Ünnepi kötet Vókó György 70. születésnapja alkalmából*. Budapest, Pázmány Press, 2016. 249.

Tényszerű helyzetként kell tehát elfogadnunk, hogy a börtönrendszerekben évtizedek óta – tehát már jóval a Covid-19 megjelenése előtt is – létező és folyamatosan elmélyülő problémák a legtöbb országban jelentősen nehezítik a kitűzött célok elérését:

- a büntetőrendszerek generális kríziséről szóló legátfogóbb elemzést Cavadino és munkatársai készítették.⁴ A krízisfaktorok között szerepeltetik a börtön-népesség magas számát, a túlsúlyfolságot, a rossz munka- és életkörülményeket, az eltérő veszélyességű fogvatartottak keveredését, az intézetek folyamatosan romló biztonságát, a személyi állomány túlterheltségét és elbizonytalanodását, az elutasító börtönkörnyezetet, valamint az ezek hatására kialakuló zavargásokat és börtönlázadásokat;⁵
- a fogvatartottak mentális egészségi állapota évtizedek óta folyamatosan romlik;⁶
- viszonylag új keletű, de jelentős probléma az időskorú fogvatartottak számának drasztikus emelkedése;⁷
- a kialakult helyzetet tovább rontja az etnikai alapokon szerveződő bandák aktivitásának fokozódása;⁸

⁴ Michael Cavadino – James Dignan – George Mair: *The penal system. An introduction*. London, SAGE, 2013.

⁵ Részletesen lásd Ruzsonyi (2015): i. m.

⁶ Terry A. Kupers: *Prison madness. The mental health crisis behind bars and what we must do about it*. San Francisco, Jossey-Bass, 1999; Doris J. James – Lauren E. Glaze: *Mental health problems of prison and jail inmates*. Washington, DC, US Department of Justice Bureau of Justice Statistics, 2006; Craig Haney: *Reforming punishment. Psychological limits to the pains of imprisonment*. Washington, DC, APA, 2006; Alan Elsner: *Gates of injustice. The crisis in America's prisons*. Upper Saddle River, Prentice Hall, 2006; Council of State Governments Justice Center: *Launch of national initiative offers counties research-based support to address growing mental health crisis in jails* (2015. május 28.).

⁷ Ronald H. Aday: *Aging prisoners. Crisis in American corrections*. Santa Barbara, Praeger, 2003.

⁸ Bessel van der Kolk: The role of the group in the origin and resolution of the trauma response. In Bessel van der Kolk (szerk.): *Psychological trauma*. Washington, DC, American Psychiatric Publishing, 1987. 153–172; Geoffrey Hunt et al.: Changes in prison culture: Prison gangs and the case of the „Pepsi Generation”. *Social Problems*, 40. (1993), 3. 398–409; Bruce Western: The impact of incarceration on wage mobility and inequality. *American Sociological Review*, 67. (2002), 4. 477–498; Kevin McDonald: Marginal youth, personal identity, and the contemporary gang. Reconstructing the social world? In Louis Kontos – David Brotherton – Luis Barrios (szerk.): *Gangs and society. Alternative perspectives*. New York, Columbia University Press. 2003. 62–74; Cece Hill: Gangs. *Corrections Compendium*, 29. (2004), 8–23; Cece Hill: Gangs/Security threat groups. *Corrections Compendium*, 34. (2009), 1. 23–37; Avelardo Valdez: Mexican American youth and adult prison gangs in a changing heroin market. *Journal of Drug Issues*, 35. (2005), 4. 843–868; George W. Knox: *The problem of gangs and security threat groups (STG's) in American prisons today. Recent research findings from the 2004 prison gang survey*. Peotone, IL, National Gang Crime Research Center, 2005; David Skarbek: Prison gangs, norms, and organizations. *Journal of Economic Behavior and Organization*, 82. (2012), 1. 96–109.

– gazdasági krízis – Christine S. Scott-Hayward átfogó elemzése során rámutat arra, hogy az USA-ban „a 2007 decemberében kezdődött pénzügyi válság arra készítette a törvényhozókat, hogy átgondolják, kit és hogyan büntetnek. A visszaesés magas aránya a börtöntisztviselők számára is okot adott a meglévő eljárásmodok ártértékelésére.”⁹ A gazdasági krízis csökkentése érdekében várható intézkedésekről borús képet vázol fel a szerző: „a folyamatban lévő stratégiák magukban foglalják a személyi költségek csökkentését, a kezelési programok leépítését vagy megszüntetését, valamint egyes létesítmények bezárását. Az államok a költségcsökkentés eszközeként további adminisztratív megoldások felé fordulnak, ideértve az élelmiszer szolgáltatások racionalizálását, új technológiák bevezetését és az energiaköltségek csökkentését.”¹⁰ A nehézségek ellenére ugyanakkor a *Center on Sentencing and Corrections* (CSC) a 2010-es tanulmányában optimizmusának ad hangot. Álláspontjuk szerint az egyetlen járható út az, ha „a büntetés-végrehajtási szervezetek a lehető leghatékonyabban működtetik a létesítményeiket, és csökkentik a költségeket azáltal, hogy azonosítják azokat az elkövetőket, akik biztonságosan és olcsóbban felügyelhetők kint a szabad társadalomban, mint börtönben. A költségvetési válság továbbra is arra ösztönzi az államokat és a szövetségi kormányt, hogy újragondolják a büntetőpolitikájukat és gyakorlatukat. A kiadások csökkentésére tett erőfeszítések eredményeként a politikai döntéshozók új és kevésbé büntető, ugyanakkor hatékonyabb módszereket dolgozhatnak ki a bűnelkövető személyek, különösen a nem erőszakos bűncselekmények elkövetők kezelésére.”¹¹

A Covid-19 hatása a börtönvilágra

A Covid-19 megjelenése nemcsak elmélyítette a már meglévőket, hanem számos új területen is krízist vagy krízisközeli helyzetet generált. Egyes szerzők, illetve intézmények és kutatócsoportok az alábbi csomópontokat nevesítették:

- a Covid-19-fertőzés börtönökbe történő bejutásának megelőzése, illetve a vírus terjedésének megakadályozása nem járt eredménnyel. A World Health Organization Regional Office for Europe deklarálta, hogy a börtönök egészségügye a közegészségügy szerves része, így „senkit sem hagynak az út szélén”. A közegészségügyi válasz részeként a WHO a partnerekkel közösen új anyagokat dolgozott ki a Covid-19-re vonatkozó információkról,

⁹ Christine Scott-Hayward: *The fiscal crisis in corrections. Rethinking policies and practices*. New York, Vera Institute of Justice, 2010. 2.

¹⁰ Scott-Hayward (2010): i. m. 10.

¹¹ Center on Sentencing and Corrections: *The continuing fiscal crisis in corrections setting a new course*. New York, Vera Institute of Justice, 2010. 29.

- a felkészülésről, megelőzéséről és a bevezetett intézkedések ellenőrzéséről a börtönökben és más fogvatartási helyeken;
- börtönlázadások – a Covid-19-járvány kitörésének egyik legtragikusabb következményeként az elítéltek kiszolgáltatottságából, félelméből és elkeseredéséből fakadó börtönlázadások valamennyi kontinensen előfordultak:
 - Európában volt a legkedvezőbb a helyzet. Valószínűsíthetően a büntetés-végrehajtási szervezetek gyors és határozott fellépésének köszönhető, hogy csak Olaszországban és Romániában történt több személy halálával végződő börtönlázadás, és ez is a járvány kitörését követő első időszakban történt, amikor a hatóságok még teljesen felkészületlenek voltak.
 - Az amerikai kontinens börtöneiben lényegesen rosszabb helyzet alakult ki. A börtönélet rendezettsége felbomlott, az intézetek biztonsága sérült.¹² Rupert Colville, az ENSZ emberi jogi főbiztosának szóvivője 2020. május 5-én jelentette be, hogy „Észak- és Dél-Amerikában már több ezer fogvatartott és börtöntisztviselő fertőződött meg. Sok országban a fertőzéstől és az alapszolgáltatások hiányától való fokozódó félelem tiltakozásokat és zavargásokat váltott ki a fogvatartottak körében. [...] Az ilyen események több büntetés-végrehajtási intézetben rendkívül erőszakossá váltak. A legtöbb emberáldozatot követelő zendülés május 1-jén történt a venezuelai Los Llanos büntetés-végrehajtási intézetben, ahol a börtönlázadás során 47 fogvatartott veszítette életét. Négy nappal korábban, április 27-én zavargás robbant ki a perui Miguel Castro város Castro nevű börtönében, melynek során kilenc rab halt meg. Március 21-én 23 fogvatartott veszítette életét a kolumbiai La Modelo börtönben, amikor az elkövetett garázdaságok elfojtása érdekében a biztonsági erők közbeléptek”.¹³ A *Reuters* tudósítása szerint Venezuela egyik börtönében kitört zavargásban legalább 46 ember meghalt és 60 megsebesült.¹⁴
 - A fertőzőtségi arányok és a fertőzés veszélye az USA-ban is szinte felfoghatatlan méreteket öltött. Robert P. Alvarez, az Institute for Policy Studies munkatársának számításai szerint „Tennessee állam bármely börtönében egy fogvatartott közel 5000 százalékkal nagyobb valószínűséggel fertőződik meg koronavírussal, mint egy utcán sétáló ember, valamint 255 százalékkal nagyobb valószínűséggel hal meg egy megfertőződött szabad állampolgárhoz képest, de nemcsak a fogvatartottak vannak veszélyben – hanem

¹² Thomas G. Blomberg – Karol Lucken: *American penology. A history of control*. New York, de Gruyter, 2000; John Hagan: *The imprisoned society. Time turns a classic on its head. Sociological Forum*, 10. (1995), 3. 520–524.

¹³ Rupert Colville: Press briefing note on Americans. Prison conditions. *OHCR*, 2020. május 5.

¹⁴ Bruno Kelly – Gram Slattery: Prisoners take guards hostage in Brazil’s coronavirus-hit Manaus. *Reuters.com*, 2020. május 4.

a börtönökben dolgozók is. Indiana államban például egy börtöntisztviselő 1116 százalékkal nagyobb valószínűséggel fertőződik meg, mint egy átlagos városlakó”.¹⁵ Brazíliában 1389 fogoly hagyta el São Paulo állam négy félig nyitott börtönét, miután a húsvéti börtönszünetet eltörölték, és a koronavírus miatt szigorították a látogatókra vonatkozó korlátozásokat.¹⁶

- Ausztráliában is szélsőséges állapotok alakultak ki. Kriti Sharma tájékoztatása szerint „Ausztrália túlszűfolt börtöneiben jelenleg 43 ezer fogvatartott van. Számukra a szociális távolságtartás érvényesítése lehetetlen. A lezárások és szigorítások különösen a pszichoszociális vagy kognitív fogyatékkal élő fogvatartottak számára nehezen elviselhetők, hiszen ők már korábban is ki voltak téve a társaik manipulációjának, illetve bántalmazásának. Esetükben a túlszűfolttság jelentősen fokozza a sérelmükre elkövetett erőszak kockázatát”.¹⁷ Thalia Anthony, a University of Technology (Sydney) professzora hasonlóképpen ítéli meg a kialakult helyzetet: „Ausztrália túlszűfolt börtöneiben nem tudnak védekezni a betegségek gyors terjedése ellen. Ennek elsődleges oka a börtönök rossz fizikai kondíciója, valamint a nem megfelelő higiénés és egészségügyi szolgáltatások”.¹⁸
- Afrikában is pattanásig feszült a helyzet. Az olyan országokban, mint a Kongói Demokratikus Köztársaság, a börtönökre gyakran jellemző a túlszűfolttság, a szűkös körülmények, a fogvatartottak alultápláltsága, a rossz higiénia és az egészségügyi ellátáshoz való korlátozott hozzáférés. „Az emberi jogok és a humanitárius kérdések mellett az olyan helyzetek, mint a Covid-19-járvány, fokozzák a zavargások és börtönlázadások kockázatát, továbbá veszélyeztetik a közegészségügyet és a közbiztonságot”.¹⁹
- Ázsiában nem számít rendkívülinek, ha egy-egy börtönben a befogadóképesség három- vagy négyszeresét is meghaladja a bentlakók száma. A rendkívül gyenge egészségügyi ellátás és a rossz higiénés körülmények miatt jelentős számú fogvatartott veszítette már el az életét a pandémiás fertőzés következtében. A Covid-19 miatti pánik következtében kitört legnagyobb börtönlázadásra Sri Lanka Mahara börtönében került sor, ahol 8 elítélt veszítette életét és 52 megsérült.²⁰

¹⁵ Robert P. Alvarez: *A simple solution for the coronavirus crisis in prisons*. Washington, DC, Institute for Policy Studies, 2020. 1.

¹⁶ Josmar Jozino – Paulo Eduardo Dias – Maria Teresa Cruz: *Prisões de SP promovem maior onda de rebeliões desde 2006*. *Ponte.org*, 2020. március 16.

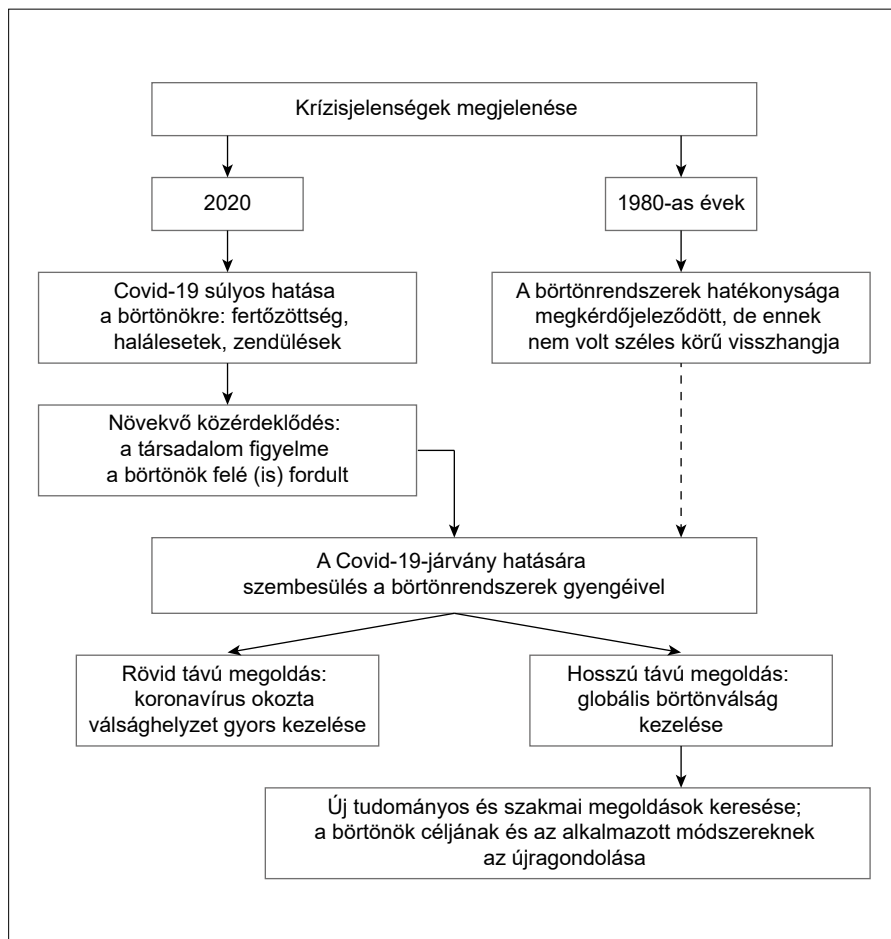
¹⁷ Kriti Sharma: *Coronavirus is a ticking time bomb for Australia's prisons*. *HRW*, 2020. április 16.

¹⁸ Thalia Anthony: *Prisons face coronavirus crisis*. *UTS*, 2020. március 18.

¹⁹ United Nations News: *COVID-19: UN teams step up efforts to protect rights in prisons, as revolts intensify worldwide* (2020. május 5.).

²⁰ BBC News: *Sri Lanka: Eight die in prison riot over Covid panic* (2020. november 30.).

A börtönvilág emberöltők óta meglévő és elmélyülő problémáinak, valamint a pandémia okozta krízishelyzet összekapcsolódásának folyamatát mutatja be az 1. ábra.

1. ábra. A krízisjelenségek összeadódása

Forrás: a szerző szerkesztése

A pandémiás helyzet egyetlen pozitívuma: olyan területre is figyel a társadalom, amely eddig nagyon perifériára szorult – a börtönökre. (Persze most sem humanitárius megfontolásból, hanem érintettség okán fordult a figyelem a börtönök felé.) Ugyanakkor a társadalmi figyelem inspiráló hatása optimális esetben a börtönök kondícióinak javítását, valamint a végrehajtási rendszerek szakmai megújítását eredményezheti.

A nemzetközi és a hazai megelőző és védelmi intézkedések

A megelőző és védelmi intézkedésekre vonatkozó nemzetközi javaslatok

(1) A bebörtönzöttek számának csökkentése (hangsúlyozni kell, hogy ez nem jelenthet általános amnesztiát, mert a társadalom védelme továbbra is fő cél marad):

- a befogadások csökkentésének legegyszerűbb módja a próbaidő és a feltételes szabadlábra helyezés szabályainak technikai megsértése miatt történő befogadás mellőzése;
- korábbi szabadítás:
 - az egészségügyi szempontból veszélyeztetett fogvatartotti csoportok, valamint az idős fogvatartottak esetében (a börtönökben a krónikus betegségben szenvedő elítéltek lényegesen kiszolgáltatottabbak a súlyos betegségeknek, így Covid-19-járványnak is);
 - a próbaidő és a feltételes szabadlábra helyezés szabályainak technikai megsértése miatt fogva tartottak számára;
 - a büntetési idejük végéhez közeledő fogvatartottak esetében;
 - az átmeneti intézetekben elhelyezett fogvatartottak számára;
 - mindazoknak a fogvatartottaknak, akik enyhe súlyú bűncselekmény elkövetése miatt vannak börtönben, illetve azok esetében, akiknél minimális a bűnismétlés esélye.

(2) Az igazságszolgáltatás folyamatában érintettek személyes kontaktussal járó munkakapcsolatának megszüntetése.

(3) A büntetőintézetek egészségügyi ellátásának hatékonyabbá tétele (az egészséget és az emberi méltóságot egyaránt védő módon).

(4) Ne tegyék a büntetőeljárás folyamatát az érintett családok számára a szükségesnél stresszesebbé.²¹

A Covid-19 első hulláma idején bevezetett magyarországi intézkedések

A hazai gyakorlat a Covid-19 első hulláma idején rendkívül sikeres volt. 2020 márciusától egészen szeptember utolsó harmadáig egyetlen büntetés-végrehajtási dolgozó és egyetlen fogvatartott sem kapta el a fertőzést.

²¹ Council of Europe: *Coronavirus. Health and safety in Europe's prison*; Peter Wagner – Emily Widra: Five ways the criminal justice system could slow the pandemic. *Prisonpolicy.org*, 2020. március 27.

A sikeres védekezés alapvetően a bevezetett intézkedéseknek volt köszönhető:

- a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága (BVOP) 2020. március 7-én Operatív Törzset hozott létre, amelynek a feladatkörébe tartozik, hogy folyamatosan koordinálja a bv. szervek munkáját, értékelje-elemesse a bv. szervektől beérkezett adatszolgáltatásokat, iránymutatást adjon a vírus-fertőzés megelőzésére, lokalizálása esetén annak minimalizálására, a lehető legrövidebb időn belüli megszüntetésére;
- a szervezet működésében az irányítási feladatok kapcsán szükségessé vált az eljárásrendek, az új folyamatok, szabályozások esetében a jogosultsági szintek és hozzáférések felülvizsgálata, a szervezeti belső kommunikációs stratégia és eszközrendszer biztosítása abból a célból, hogy a személyi állomány felelős és hiteles forrásból kapjon meg minden olyan információt, amelyek a munkavégzéshez, illetve a megváltozott szabályozásokhoz kapcsolódnak;
- a BVOP tájékoztató kiadványokat és videófilmeket készített és juttatott el valamennyi büntetés-végrehajtási intézetbe, amelyekben a higiéniai szabályok betartására és a megelőző intézkedések fontosságára hívták fel a személyi állományt és a fogvatartottakat figyelmét;
- Kiskunhalason rekord gyorsasággal, mindössze két és fél hét alatt készült el egy 150 fő befogadására alkalmas mobil járványügyi kórház. A komplexumot a legmodernebb berendezésekkel és orvostechikai eszközökkel látták el;
- minden börtönben kijelölték az elkülönítő helyiségeket, az intézetekbe újonnan érkező fogvatartottakat minden esetben járványügyi vizsgálaton estek át. Rendszeresen tájékoztatták a személyi állományt és az elítélteket a prevenció higiéniai szabályok betartásáról. Biztosították a napi többszöri kézmosás és kézfertőtlenítés lehetőségét, emellett minden fogvatartottat mosható, fertőtleníthető textil szájmaszkkal is elláttak;
- minden fogvatartott számára elérhetővé tették a Skype-alapú, élő, online telefonálási lehetőséget, és megnövelték a hagyományos telefonos beszélgetések időtartamát a hozzátartozókkal való kapcsolattartás érdekében;
- azoknak a fogvatartottaknak, akik nem rendelkeztek telefonnal, a bv. szervezet saját költségére biztosította a havi háromszor ötperces telefonálást. A fogvatartottak hozzátartozói részére Skype-ról szóló felhasználási útmutatót is készítettek. Az összes magyarországi börtönben elindult a járványügyi call center, a *Börtönújság* pedig a járvánnyal kapcsolatos különszámot is megjelentetett;
- a fogvatartottak a büntetés-végrehajtási intézetbe történő befogadásuk során egészségügyi vizsgálaton estek át, a vizsgálatot követően – amennyiben nem jelentkeztek felsőlégúti tünetek – a korábban bevezetett szabá-

- lyoknak megfelelően közösségbe helyezésük kizárólag 14 nap elkülönítést követően történt meg;
- a személyi állomány felelősségteljes magatartása hozzájárult ahhoz, hogy nemcsak saját egészségük, hanem a fogvatartotti állomány egészségét is biztosító eljárásrendeket törvényesen és szakszerűen hajtották végre.²²

Sajnálatosan a járvány jelenlegi fázisában már nem sikerült a börtön falain kívül tartani a betegséget, de a fertőzések mérséklése, illetve a megbetegedettek gyógyítása érdekében valamennyi korábban bevezetett intézkedés jelenleg is érvényben van.

Összességében megállapítható, hogy hazánkban – a világjárvány okozta nehézségekkel történő megküzdés mellett is – „a bv. szervezet törvényi kötelezettségének megfelelően hajtotta végre feladatait, gondoskodott a fogvatartás rendjéről és biztonságáról”.²³

Javaslat a pandémia okozta krízishelyzet stratégiai szintű kezelésére

Az elmúlt hónapokban két olyan – rendészeti egyetemek által szervezett – nemzetközi konferencián vettem részt, ahol a rendvédelmi szervek világjárvány okozta nehézségei, illetve az azokból adódó biztonsági kockázatokkal történő megküzdés volt a téma. Előadásaimat elsősorban az eredményes hazai gyakorlat leglényegesebb elemeire, valamint a nemzetközi szervezetek ajánlásaira építettem fel. A következőkben ennek a két területnek, valamint a saját kriminálpedagógiai kutatásaim eredményeinek szintéziseként egy – reményeim szerint a nemzetközi térben is – használható koncepciót mutatok be.

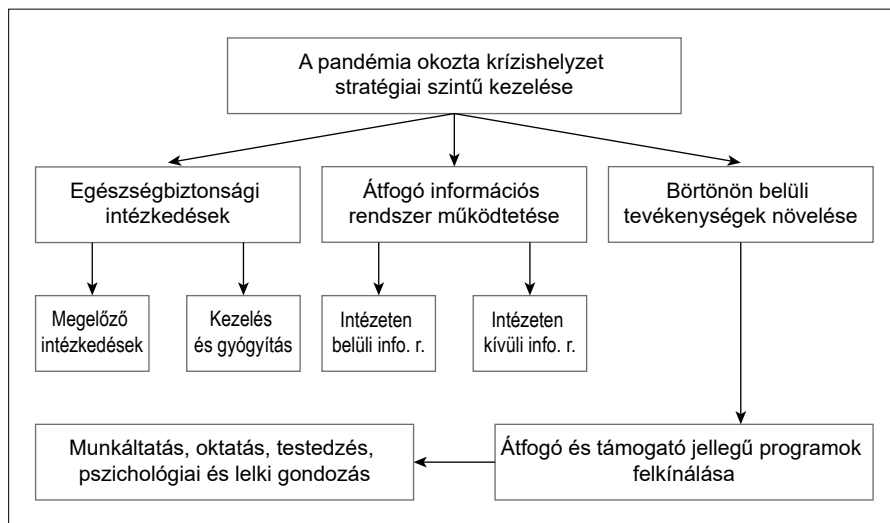
Álláspontom szerint a börtönrendszerek többségében a koronavírus által okozott krízishelyzet kezelését három meghatározó összetevő mentén lehet eredményesen megoldani: egészségbiztonsági intézkedések alkalmazása, átfogó információs rendszer működtetése, valamint a börtönön belüli aktivitás növelése (lásd 2. ábra).

Az egészségbiztonsági intézkedések területére vonatkozóan napjainkban már számtalan kierielt nemzetközi ajánlás érhető el. Mára a gazdaságilag fejlett országok börtönrendszerei rendelkeznek olyan szakembergárdával és tárgyi eszközökkel (maszk, fertőtlenítőszer, védőkesztyű), valamint működési protokollal, amelyek nélkülözhetetlenek az intézményrendszeren belüli eredményes megelőzéshez, kezeléshez és gyógyításhoz. Fontosnak tartom hangsúlyozni, hogy – a tágan értelmezett

²² Tóth Tamás: A büntetés-végrehajtási szervezet védekezése a koronavírussal szemben. *Belügyi Szemle*, 68. (2020), 10. 127–145; BVOP: *Büntetés-végrehajtás 2020*. Budapest, BVOP, 2021.

²³ Tóth (2020): i. m. 137.

megelőző intézkedések részeként a nemzetközi ajánlásokban szereplő megoldásként – a fogvatartottak nagy tömegű korábbi szabadításával az Európai Unió országai nem éltek, képesek voltak a kialakult helyzetet az intézmények falai között kezelni.

2. ábra. A pandémia okozta krízishelyzet kezelése

Forrás: a szerző szerkesztése

A világ több pontján bekövetkezett börtönlázadások és kitörések okai között szinte mindig megtalálható a megfelelő információáramlás hiánya. Ez magában foglalta az intézeteken belüli és a külvilággal folytatott tájékoztatás elégtelenségét. A pandémia megjelenése és villámgyors terjedése teljes egészében felkészületlenül érte valamennyi ország vezetését, társadalmát, intézményrendszerét és közegészségügyi ellátórendszerét – és természetesen a börtönöket is.

A fogvatartottak körében – teljesen természetes módon – a megfelelő, korrekt és érthető információk hiányában növekszik az elszigeteltség, a bizonytalanság és kiszolgáltatottság érzése. A megfelelő kommunikációt nélkülöző és hirtelen meghozott, valamint eltúlzott intézkedések könnyen indokolatlan indulatokat generálhatnak, és szélsőséges cselekedeteket indíthatnak be. Nagyon fontos, hogy a fogvatartottak megértsék a megszorító intézkedések okait és fontosságát, mert akkor lényegesen könnyebben elfogadják azokat, és együttműködőbbek lesznek a végrehajtás során. A belső információs hálózat kiépítése és működtetése mellett rendkívül jelentős a külvilággal való kétirányú kapcsolattartás biztosítása és megkönnyítése. A hozzátartozókkal történő személyes találkozások ideiglenes megszüntetését lényegesen könnyebben elfogadják a fogvatartottak, ha több és/vagy hosszabb idejű telefonbeszélgetésre, esetleg audiovizuális eszközök használatára

nyílik lehetőségük, hiszen természetes igényük, hogy naprakészen ismerhessék az otthoniak helyzetét, hogy tájékozódhassanak az állapotukról.

A fenti intézkedések alapvetően átgondolt stratégiára épülnek, azonban a „pandémiás ostrom” nyomása alatt lévő intézetek világszerte kevesebbet foglalkoznak a bent maradt fogvatartottak mindennapjaival. A telefonálás és internet használatának elősegítése (esetleg ingyenessé tétele) sokat segít, de van, ami hiányzott: a bent lévőekkel történő fokozott – nemcsak egészségügyi – foglalkozás, és a foglalkoztatás.

Tisztában vagyok azzal, hogy a járványhelyzetben a börtönön belüli aktivitás növelése talán a legnehezebb, de biztosan a legtöbb körültekintést és szervezést igénylő feladat. Egyrészt az egészségbiztonsági előírások maximális betartására kell törekedni, másrészt pedig értelmes tevékenységformákat kell felkutatni, illetve megteremteni. A munkáltatás fenntartása több szempontból is lényeges feladat: gazdasági jelentősége mellett az elsajátított ismeretek, készségek és szokások fejlesztése a szabadulást követő eredményes reintegráció egyik alapfeltétele. Ahol lehetséges, ott célszerű a munkahelyeket kisebb egységekre tagolni: akár mindössze egy kihúzott széles szalag segítségével, hogy az ott dolgozók fizikai kontaktusát a lehető legminimálisabbra korlátozzák. A sportolás és a szabadlevegőn tartózkodás biztosítását minden körülmény között indokolt fenntartani, mivel az hozzájárul a szervezet ellenálló képességének növeléséhez. Természetesen kerülni kell a testi kontaktussal járó sportágak alkalmazását. A börtönkönyvtár szolgáltatásainak igénybevétele is hozzájárul a szabadidő tartalmas eltöltéséhez. A kölcsönzés megoldható személyes jelenléttel, de biztonságosabb, ha a fogvatartottak egy könyvtári lista alapján „megrendelhetik” az olvasásra kiválasztott könyveket, amelyeket aztán eljuttatnak a zárkájukba. A járványhelyzetben – kisebb csoportos keretek között – az oktatás folytatása is indokolt. A legjobb megoldás a távoktatás – amelynek néhány országban már évtizedes múltja van –, amikor a tanár és a diák fizikailag nem találkoznak, azonban a jelen idejű online kapcsolat lehetővé teszi az interaktív tanulást.

A járvány miatt elrendelt fokozott zárás (eltávozás és látogatófogadás felfüggesztése, a jövő bizonytalansága) következményeként kialakuló feszültség csökkentésére a legjobb megoldás az egyéni pszichológiai segítség és lelki gondozás lehetőségének növelése.

Összegzés

Bízom benne, hogy a tanulmányban sikerült bebizonyítani: a börtönök működésének szakmai megújítása – és ezzel együtt a jelenkor egyik meghatározó biztonsági kihívására történő válasz megtalálása – kizárólag a nemzetközi büntetési rendszerek krízishelyzete kialakulásának és jelenlegi állapotának tanulmányo-

zását követően, tudományos alapokra helyezve végezhető el. Abszurd módon a világméretű Covid-19-járvány elősegítette és felgyorsította a problémákkal való szembenézést; a pszichológiai „börtönfalak” átjárhatóbbá váltak. A világjárvány közvetlen hatása természetesen lesújtó; a börtönökön belüli magas fertőzöttség, a személyzet tagjainak és a fogvatartottaknak a nagyszámú elhalálózása, az emberi életeket is követelő börtönlázadások tragikusak. Sajnálatos, hogy ennyire súlyos eseményeknek és ezektől elválaszthatatlanul az állapotok további romlásának kellett megtörténniük ahhoz, hogy a börtönök létezése, az ottani körülmények elérjék a társadalmak ingerküszöbét. Ugyanakkor a társadalmi érdeklődés növekedése bizakodásra ad okot: a közvélemény tudomást szerzett a börtönök aktuális helyzetéről és állapotáról, és ebből következően sok kérdést vetettek fel. Reményeim szerint ez az attitűdváltás arra ösztönzi a börtönvilág szűkebb és tágabb értelemben vett büntető igazságszolgáltatási rendszereit, hogy a kialakult helyzettel kritikusan nézzenek szembe; az akut problémákra gyors megoldást találjanak, ugyanakkor az évtizedek alatt fokozatosan elmélyülő krízishelyzet megoldására tudományos-szakmai alapokon keressék a válaszokat. Napjainkban számos intézet bizonyította már, hogy „képesek megőrizni az eredményes reintegrációt középpontba állító alapeszméiket. [...] Bebizonyították, hogy zártintézeti keretek között is megteremthető a közös feladatvállaláson és felelősségen alapuló eredményes együttműködés a fogvatartottak és a személyi állomány között”.²⁴ Véleményem szerint az ilyen összefogás nélkülözhetetlen a rövid és a hosszú távú problémamegoldás sikerességéhez.

A pandémia hazai kezelésének módja optimizmusra ad okot; példaértékű volt az a gyors, szakszerű és határozott fellépés, aminek hatására fél éven keresztül a börtönök kapuin kívül tudták tartani a fertőzést. A magyar büntetés-végrehajtási szervezet esetében maximálisan igaz az a bölcsesség, hogy „aki időt nyer, az életet nyer”. A 2. hullám megérkezéséig sikerült olyan – a nemzetközi ajánlásokat figyelembe vevő, valamint a sikeres hazai gyakorlat elemeire építő – protokollt kialakítani, amelynek következetes alkalmazásával jó esély van a járvány féken tartására.

A legátgondoltabb stratégia kidolgozása, valamint a tervek tudatos és szakszerű végrehajtása esetén is el kell fogadnunk, hogy: a szögesdrót senkit sem véd meg a Covid-19-től, ugyanakkor a szögesdrót arra sem képes, hogy a Covid-19-et a börtön falain belül tartsa!

²⁴ Ruzsonyi Péter: Kriminálpedagógiai megalapozottságú mintabörtönök az Újvilágban. In Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.): *Gondolatok a rendszettudományról*. Budapest, Magyar Rendészettudományi Társaság, 2019. 239.

Irodalomjegyzék

- Aday, Ronald H.: *Aging prisoners. Crisis in American corrections*. Santa Barbara, Praeger, 2003.
- Alvarez, Robert P.: *A simple solution for the coronavirus crisis in prisons*. Washington, DC, Institute for Policy Studies, 2020.
- Anthony, Thalia: Prisons face coronavirus crisis. *UTS*, 2020. március 18. Online: www.uts.edu.au/news/business-law/prisons-face-coronavirus-crisis
- BBC News: *Sri Lanka: Eight die in prison riot over Covid panic* (2020. november 30.). Online: <https://bbc.in/3tDmecM>
- Blomberg, Thomas G. – Karol Lucken: *American penology. A history of control*. New York, de Gruyter, 2000.
- BVOP (2021): *Büntetés-végrehajtás, 2020*. Budapest, BVOP, 2021.
- Cavadino, Michael – James Dignan – George Mair: *The penal system. An introduction*. London, SAGE, 2013.
- Center on Sentencing and Corrections: *The continuing fiscal crisis in corrections setting a new course*. New York, Vera Institute of Justice, 2010. Online: <https://static.prisonpolicy.org/scans/vera/The-continuing-fiscal-crisis-in-corrections-10-2010-updated.pdf>
- Colville, Rupert: Press briefing note on Americans. Prison conditions. *OHCHR*, 2020. május 5. Online: www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=25864&LangID=E
- Council of Europe: *Coronavirus: Health and safety in Europe's prisons*. Online: www.coe.int/en/web/portal/covid-19-prisons
- Council of State Governments Justice Center: *Launch of national initiative offers counties research-based support to address growing mental health crisis in jails* (2015. május 28.). Online: <http://csgjusticecenter.org/mental-health/posts/launch-of-national-initiative-offers-counties-research-based-support-to-address-growing-mental-health-crisis-in-jails>
- Elsner, Alan: *Gates of injustice: the crisis in America's prisons*. Upper Saddle River, Prentice Hall, 2006.
- Hagan, John: The imprisoned society: Time turns a classic on its head. *Sociological Forum*, 10. (1995), 3. 520–524. Online: <https://doi.org/10.1007/BF02095835>
- Haney, Craig: *Reforming punishment. Psychological limits to the pains of imprisonment*. Washington, DC, APA, 2006. Online: <https://doi.org/10.1037/11382-000>
- Hill, Cece: Gangs. *Corrections Compendium*, 29. (2004), 8–23.
- Hill, Cece: Gangs/Security threat groups. *Corrections Compendium*, 34. (2009), 1. 23–37.
- Hunt, Geoffrey – Stephanie Riegel – Tomas Morales – Dan Waldorf: Changes in prison culture. Prison gangs and the case of the „Pepsi Generation”. *Social Problems*, 40. (1993), 3. 398–409. Online: <https://doi.org/10.1525/sp.1993.40.3.03x0085g>
- James, Doris J. – Lauren E. Glaze: *Mental health problems of prison and jail inmates*. Washington, DC, US Department of Justice Bureau of Justice Statistics, 2006.
- Jozino, Josmar – Paulo Eduardo Dias – Maria Teresa Cruz: Prisões de SP promovem maior onda de rebeliões desde 2006. *Ponte.org*, 2020. március 16. Online: <https://ponte.org/priso-es-de-sp-promovem-maior-onda-de-rebelioes-desde-2006>
- Kelly, Bruno – Gram Slattery: Prisoners take guards hostage in Brazil's coronavirus-hit Manaus. *Reuters.com*, 2020. május 4. Online: www.reuters.com/article/us-brazil-prison-rebellion/prisoners-take-guards-hostage-in-brazils-coronavirus-hit-manaus-idUSKBN22E0KB
- Knox, George W.: *The problem of gangs and security threat groups (STG's) in American prisons today. Recent research findings from the 2004 prison gang survey*. Peotone, IL, National Gang Crime Research Center, 2005.

- Kolk, Bessel van der: The role of the group in the origin and resolution of the trauma response. In Bessel van der Kolk (szerk.): *Psychological trauma*. Washington, DC, American Psychiatric Publishing, 1987. 153–172.
- Kupers, Terry A.: *Prison madness. The mental health crisis behind bars and what we must do about it*. San Francisco, Jossey-Bass, 1999.
- McDonald, Kevin: Marginal youth, personal identity, and the contemporary gang. Reconstructing the social world? In Louis Kontos – David Brotherton – Luis Barrios (szerk.): *Gangs and society. Alternative perspectives*. New York, Columbia University Press. 2003. 62–74. Online: <https://doi.org/10.7312/kont12140-004>
- Ruzsonyi Péter: Az ítélet: halálíg tartó élet. In Barabás A. Tünde – Belovics Ervin (szerk.): *Sapiens in sapientia: Ünnepi kötet Vókó György 70. születésnapja alkalmából*. Budapest, Pázmány Press, 2016. 247–284.
- Ruzsonyi Péter: Kriminálpedagógiai megalapozottságú mintabörtönök az Újvilágban. In Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.): *Gondolatok a rendészettudományról*. Budapest, Magyar Rendészettudományi Társaság, 2019. 225–240.
- Scott-Hayward, Christine: *The fiscal crisis in corrections. Rethinking policies and practices*. New York, Vera Institute of Justice, 2010.
- Sharma, Kriti: Coronavirus is a ticking time bomb for Australia’s prisons. *HRW.org*, 2020. április 16. Online: www.hrw.org/news/2020/04/16/coronavirus-ticking-time-bomb-australias-prisons
- Skarbek, David: Prison gangs, norms, and organizations. *Journal of Economic Behavior and Organization*, 82. (2012), 1. 96–109. Online: <https://doi.org/10.1016/j.jebo.2012.01.002>
- Tóth Tamás: A büntetés-végrehajtási szervezet védekezése a koronavírussal szemben. *Belügyi Szemle*, 68. (2020), 10. 127–145. Online: <https://doi.org/10.38146/BSZ.2020.10.6>
- United Nations News: *COVID-19: UN teams step up efforts to protect rights in prisons, as revolts intensify worldwide* (2020. május 5.). Online: <https://news.un.org/en/story/2020/05/1063292>
- United Nations Office on Drugs and Crime: *Addressing the global prison crisis. Strategy 2015–2017* (2018). Online: https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/UNODC_Strategy_on_Addressing_the_Global_Prison_Crisis.pdf
- Valdez, Avelardo: Mexican American youth and adult prison gangs in a changing heroin market. *Journal of Drug Issues*, 35. (2005), 4. 843–868. Online: <https://doi.org/10.1177/002204260503500409>
- Wagner, Peter – Emily Widra: Five ways the criminal justice system could slow the pandemic. *Prison-policy.org*, 2020. március 27. Online: www.prisonpolicy.org/blog/2020/03/27/slowpandemic
- Western, Bruce: The impact of incarceration on wage mobility and inequality. *American Sociological Review*, 67. (2002), 4. 477–498. Online: <https://doi.org/10.2307/3088944>
- World Health Organization Regional Office for Europe: *Prevention and control of COVID-19 in prisons and other places of detention*. Online: www.euro.who.int/en/health-topics/health-determinants/prisons-and-health/focus-areas/prevention-and-control-of-covid-19-in-prisons-and-other-places-of-detention

Sallai János – Androvicz Gábor¹

Laky Imre, a magyar rendőri szakoktatás úttörője

Kedves Zsolt!

Engedd meg, hogy életutad előtt egy olyan ember életútjával tisztelegjünk doktorandusz kollégámmal, aki a 20. század első évtizedeiben rendőrtisztként, szerkesztőként kiemelkedő teljesítményt nyújtott a rendészeti szakirodalom bővítése terén, és Hozzád hasonlóan „a közrend számára nemzedékeket nevelt fel komoly tudományokban és férfias erényekben”.² Laky Imre eseményekben bővelkedő (írói, újságírói tevékenysége, I. világháborúban, hadifogságban eltöltött évei, könyvei) életútja és a rendőrképzésben végzett munkája mind-mind például szolgálhat az utókor számára. Mindezek bemutatására csak a terjedelmi korlátok szabtak határt. Seneca szerint „semmilyen szél nem kedvező annak, aki nem tudja, milyen kikötőbe tart”. Szerintünk Te nagyon jól tudod, hogy merre tartasz, ezért jó szelet és jó egészséget kívánunk hozzá!

A 17. században címeres nemeslevelet kapott³ Laky család alistáli ágából származó Laky Imre 1865. december 5-én született Debrecenben, idősebb Laky Imre városi törvényszéki bíró és Aranyi Krisztina legkisebb, hetedik gyermekeként. Középiskolai tanulmányait előbb a debreceni, majd a budapesti IV. kerületi (belvárosi) községi főreáliskolában végezte. 1884-től a Budapesti Tudományegyetem bölcséleti-filozófiai fakultásának hallgatója volt, és tanári pályára készült.⁴ 1886-ban visszaköltözött szülővárosába, ahol két évig a *Debreczeni Ellenőr* belső munkatársaként vezette a lap színházi, szépirodalmi, társadalmi és közgazdasági rovatát. Tárcacikkei és egyéb hírlapi közlései a *Debreczeni Ellenőr* mellett a *Debreczeni Hírlapban*, a *Debreczen-Nagyváradi Értesítőben*, a *Debreczenben*, a *Magyar Nők Lapjában* és az *Aurorában* jelentek meg, részben „Alexis”, illetve „L. I.” aláírással.⁵ Szintén

¹ Sallai János: rendőr ezredes; tanszékvezető egyetemi tanár, Nemzeti Közszerzői Egyetem Rendészettudományi Kar Rendészettelméleti- és történeti Tanszék. Kapcsolat: sallai.janos@uni-nke.hu. Androvicz Gábor: PhD-hallgató, Nemzeti Közszerzői Egyetem Rendészettudományi Doktori Iskola. Kapcsolat: androviczgabor@gmail.com.

² Laky Imre búcsúztatása a rendőrfőparancsnokságon. *A rend*, 6. (1926), 51. 3.

³ Kempelen Béla (szerk.): *Magyar nemesi almanach*. Budapest, Pátria, 1910. 80.

⁴ Meghalt Laky Imre ny. rendőrfőparancsnok. *Rendőr*, 4. (1930), 12. 238.

⁵ Szinyei József: *Magyar írók élete és munkái. VII. kötet*. Budapest, Hornyánszky Viktor, 1900. 674.

szülővárosában jelent meg 1887-ben első kötete, a rajzokat és elbeszéléseket tartalmazó *A világ zajából*.⁶ Ugyanebben az évben vonult be egyéves önkéntes szolgálatra a debreceni 37. császári és királyi gyalogezredbe, ahol annyira megszerette a katonaleletet, hogy végül tiszti pályára lépett. Hosszabb ideig szolgált a Monarchia hadserege által megszállt Boszniában. Az okkupált tartományokról írt *Boszniából* és *Boszniai tárcalevelek* című cikksorozata 1894–1895 folyamán jelent meg, később – már rendőri szolgálata alatt – pedig könyvet is írt itteni katonáskodásáról.⁷

1898 októberében Laky Imre mint a közös hadsereg tartalékos főhadnagya felvételt nyert a budapesti államrendőrséghez, ahová a belügyminiszter fizetés nélküli rendőrfelügyelővé nevezte ki (a végrehajtó rendőrség irányításáért felelős felügyelői karba történő bekerülés elsődleges feltétele volt a katonatiszti rang elérése).⁸ Állásba kerülése után egy hónappal eljegyezte Vaisz Krisztinát (az újságok híradásában: Vaiss Jenny, korábban Vajda Mórné).⁹ Laky Imre kezdetben a VIII., majd a IV. kerületi osztályparancsnokságon teljesített szolgálatot. Az újságok lapjain nevével találkozhatunk a különböző tüntetések, felvonulások megfékezésére kiküldött rendőri-karhatalmi csapatok élén, szolgálaton kívül pedig az *Auróra* irodalmi és művészeti kör főtítkáraként különböző kulturális rendezvények, felolvasóestek szervezésében vett aktívan részt.

Laky Imre első rendőri szakkönyvét tulajdonképpen személyes kényszere szülte. Visszaemlékezése szerint az 1890-es években a rendőrség főparancsnoka csupán néhány hetet engedélyezett az új felügyelők kiképzésére:

„Mikoron Tóth János [az akkori oktató felügyelő – A. G.] iskolájába mint újonnan kinevezett felügyelő bekerültem, a napiparancsok nagy garmadját évekre visszamenőleg élem rakta azzal: »Ha ezeket áttanulmányoztad, akkor mindent tudsz, amit új állásodban tudni kell.« Vettem egy nagy regiszteres könyvet s a parancsokat sorra tanulmányozva, amit bennük megjegyzendőnek találtam, a megfelelő betű alatt beveztem a regiszterembe.”¹⁰

Az ismert rendőri szakíró, Rédey Miklós¹¹ kerületi kapitány társszerzőségével kétéves közös munkájuk eredményeként született meg ezekből a feljegyzésekből a *Rendőrségi Lexicon* című hiánypótló segédlet. Az 1903-ban kiadott zsebkönyv-

⁶ Laky Imre: *A világ zajából. Rajzok, elbeszélések*. Debreczen, Debreczeni Ellenőr, 1887.

⁷ Laky Imre: *Bakák Boszniában és egyéb történetek*. Budapest, Pátria, 1901; Laky Imre: *Novibazár. Szandzsák-Plevlje – Rajzok, elbeszélések és útleírások Törökország novibazári szandzsákjából az okkupációtól az annekszióig terjedő időből*. Budapest, Pátria, 1912.

⁸ Hivatalos rész. *Budapesti Közlöny*, 32. (1898), 234. 1.

⁹ Kempelen (1910): i. m. 80; Házasság. *Budapesti Napló*, 3. (1898), 316. 6.

¹⁰ Laky Imre: *Rendőrökről rendőröknek. Laky Imre emlékkönyve*. Budapest, Ráth Mór, 1926. 71.

¹¹ Rédey Miklós szakirodalmi tevékenységéről bővebben lásd Sallai János: Réde(i)y (Rohrbacher) Miklós rendőrtudós élete, munkássága. In Finszter Géza – Korinek László – Végh Zsuzsanna (szerk.): *Ünnepi kötet a 70 éves Dános Valér tiszteletére*. Budapest, BM, 2018. 107–114.

alakú, 552 oldalnyi terjedelmű lexikon betűrendben tartalmazta mindazokat az évek során felhalmozódott törvényeket, miniszteri és főkapitányi rendeleteket, szabályrendeleteket, amelyek rendőri intézkedéseket foglaltak magukban vagy a rendőri szervezetre és szolgálatra vonatkoztak. A különböző kihágásfajták átláthatatlan mennyisége miatt a jogszabályok közötti eligazodás még azok számára is nehézkes volt, akik mindennap foglalkoztak ezekkel, akik pedig el akarták kerülni ezeket a kihágásokat, szinte lehetetlen volt maguktól kideríteni, mi van megengedve, mi tilos, vagy például üzletük és háztulajdonuk kezelésénél milyen külön köteleességeket ír elő számukra a törvény. A rendőri ügykörökről gyors tájékoztatást nyújtó, betűrendbe szedett útmutató a napilapok beszámolóí szerint mindenhol kedvező fogadtatásban részesült:

„Rendőr, csendőr, ügyvéd és laikus, kereskedő, vendéglős, háziúr stb. egyformán nagy hasznát veheti. A könyvnek óriási anyagával az a hivatása, hogy a nagyközönségnek, amely jórészt gyámolatlanul, sőt nem egyszer ellenséges indulattal áll a rendőrségi intézkedések, törvények labirintusa előtt, világos, egyszerű nyelven beszélő útbaigazítója legyen ügyes-bajos dolgaiban. Fölvilágosítást ad tömérdek olyan jogról és kedvezményről is, amelyről kevés embernek van tudomása, s amelynek nem tudásáért sokszor drágán fizet.”¹²

A szerzőpáros később folytatta a közös munkát, és 1909-ben az időközben megalkotott jogszabályokkal kibővítve, ezáltal lényegesen terjedelmesebb és nagyobb formátumú kiadásban, 1240 oldalon adták ki a lexikon újabb változatát, amely már a *Közrendészeti és büntetőjogi tudnivalók betűrendes kézikönyve* alcímet viselte. Munkáik nagyságát szemlélteti, hogy 110 évig nem került hasonló lexikon forgalomba, továbbá hogy egyes rendészeti témakörök tekintetében ma is iránymutatóul szolgálnak az általuk megfogalmazott címszavak.

1905 májusában Laky Imrét áthelyezték a Mosonyi utcai laktanyába az oktatói feladatok ellátására.¹³ A rendőrfelügyelő bizonyos feltételekhez kötötte új munkakörének elvállalását: az oktatás irányításában – az 1881. évi XXI. törvény-cikkben meghatározott kereteken belül – szabad kezét kérte, a kiképzést pedig intézményesült formában, tanosztály megszervezésével és a tananyag nyomtatott kiadásával kívánta elősegíteni. Bornemisza Boldizsár főparancsnok, illetve utóda, Lickl Géza is hozzájárult a lelkes tanár céljaihoz, így kezdetét vehette az új oktatási rendszer kiépítése.¹⁴ Laky Imre oktató felügyelői működése alatt

¹² Rendőrségi Lexikon. *Magyar Nemzet*, 22. (1903), 53. 12; Rendőrségi Lexikon. *Pesti Napló*, 54. (1903), 57. 11.

¹³ A rendőrség köréből. *Független Magyarország*, 4. (1905), 1140. 9; A rendőri oktató feladatairól és hatásköréről lásd *Szervezési szabályzat a fő- és székvárosi m. kir. államrendőrség őrsege számára. II. füzet*. Budapest, Athenaeum, 1893. 55–57.

¹⁴ Laky (1926): i. m. 72.

addig soha nem tapasztalt fejlődésen ment keresztül a rendőrlegénység, és neve később szorosan összefonódott a modern rendőri szakképzés megerősítésével. A végrehajtó rendőrség szervezete az oktatás szempontjából meglehetősen heterogén volt. A gyalogos és lovas állománycsoportban altisztek, alattuk próbaidős, I. és II. osztályú rendőrök szolgáltak, de ebbe az állományba tartoztak a bűnügyi területen működő, az egyenruházott őrszemélyzettől független detektívek is. Az őrszemélyzetben a ranglétrán történő előrejutás részben az eltöltött szolgálati évek alapján történt, részben az egyre nehezebb és egyre terjedelmesebb tananyagot felölölő tanfolyamokkal egybekötött vizsgák sikeres letételéhez volt kötve.¹⁵ Lakó a rendőrképzést három, egymásra épülő szintre osztotta: elemi oktatásra (a próbaidős rendőrök újoncképző tanfolyama, majd egyéves gyakorlati próbaszolgálat), középszintű oktatásra (a rendőraltiszti állásra pályázó I. és II. osztályú rendőrök, továbbá a detektívállásra jelentkező polgári személyek képzése) és felsőoktatásra (a rendőrfelügyelővé kinevezett katonatisztek, valamint a rendőroktató altisztek és kerületi rendőrőrmesterek képzése).¹⁶ Ehhez csatlakozott 1906-tól a detektívek tanfolyami keretbe szervezett képzése is, ami azt a célt szolgálta, hogy a polgári életből a rendőri testület kötelékébe lépő detektívtanoncok megismerjék az intézményt és nagy körvonalakban az általános rendőri tudnivalókat.¹⁷

A Mosonyi utcai laktanyában megtartott tanfolyamok anyagát Lakó Imre 1906-ban az általa írt új rendőrségi tankönyvben¹⁸ foglalta össze. A három kiadás is megélt *Rendőrközegek tankönyve* a dualizmus kori rendőrképzés legfontosabb szakmunkája és történeti forrása. A könyv a magyar rendőrök egységes kiképzése céljából íródott, s hamarosan nemcsak a budapesti államrendőrségnél, hanem a vidéki városok kapitányságain is kötelezően előírt tananyaggá vált, amellyel a rendőri iskolák és tanfolyamok hiányát igyekeztek pótolni. Lakó munkáját még az akkori ellenzéki sajtó is méltatta, amely szerint: „Bármilyen szürkének tessék is ez a könyv, határozottan kultúrértéke van s e tekintetből nagyon súlyos jelenség a magyar irodalomban, ahol vajmi ritkák azok a könyvek, melyeknek valamelyes köze volna a kultúrához.”¹⁹ A tankönyv tartalma ma is jól áttekinthető, egyben a korszak szakmai tudnivalóit összegezte, így a közjogi alapfogalmakat, a legszükségesebb törvényeket, a szolgálati szabályzat tudni-

¹⁵ Lakó Imre: A rendőri szakirodalom és a szakoktatás. *Rendőrségi Lapok*, 1. (1914), 16. 254.

¹⁶ Lakó (1914): i. m. 254.

¹⁷ Lakó (1926): i. m. 72.

¹⁸ Nem Lakó Imre kötete volt az első magyar rendőrségi tankönyv. Tóth János rendőri oktató már 1896-ban összeállított egy képzési anyagot, azonban túlzott, nehezen érthető jogi nyelvezete miatt ki sem adták. Lakó Imre közvetlen elődje, nemespalágyi Palágyi Kálmán rendőrfelügyelő tankönyve (*Kézikönyv a rendőrségi őrszemélyzet részére*, 1905) pedig csak néhány hónapig volt használatban (Lakó [1926]: i. m. 111).

¹⁹ Rendőrközegek tankönyve. *Népszava*, 34. (1906), 234. 6.

valóit, az elsősegélynyújtási ismereteket, valamint a fontosabb fővárosi²⁰ szabályrendeleteket. Mai szemmel is értékesnek tűnik a szolgálati szabályzati rész, amely jól megmutatja, milyennek kell a rendőrnek lennie, és hogyan kell viselkednie.

A budapesti őrszemélyzet állománya túlnyomórészt a fővárosban szerencsét próbáló, vidéki paraszti származású, 4–6 elemi iskolai osztállyal rendelkező férfiakból állt. A kevés fizetés, a gyakran mostoha körülmények, a fizikumot és az idegrendszer egyaránt megterhelő szolgálat természetszerűleg vonta maga után a nagymértékű fluktuációt és a műveltebb rétegből származók távolmaradását. Laky Imre találóan összegezte a problémát:

„Sokszor hallottam azt is hangoztatni, hogy tanultabb, műveltebb elemekből kellene a rendőrséget verbuválni [...] Szeretném én látni azt a 8 gimnáziumot végzett, érettségist tett embert, ki kiállana 20 fok hidegben és birkózna szesztől alaposan elázott, pizsokban meghömpölygött egyénekkel s aki kitenné magát a közönség alsóbb rétegei ellenszenvének? Bizony hamarosan sutba dobna ő a rendőr-mundért! Rendőrnek csak az az elem való, amiből van, mert a rendőrnek edzett szervezettű, a nép nyelvét ismerő oly erős embernek kell lenni, ki meg tud küzdeni az időjárás szeszélyeivel, a bűnözők ellenszegülő támadásával.”²¹

Laky Imre oktatóként azt vallotta, hogy céltudatos neveléssel bármilyen minőségű emberanyagból jó rendőrt lehet faragni. Ez a gondolat tükröződik vissza tankönyve előszavából is:

„Általánosságban a 4-6 elemi osztályt végzett magyar földműves vagy iparos, kikből katonai szolgálatuk befejezése után rendőr lesz, kiváló értelemmel s nem egyszer bámulatos szellemi képességgel vannak felruházva. Kitűnő nyersanyag, egy kis fáradtság, egy kis szeretet s minta-rendőr képezhető belőle, olyan minta-rendőr, kinek idővel nem lesz kardra szüksége önszemélyének védelmére, mert maga a közönség fogja védeni, dédelgetni, tenyerén hordani, mert benne látja érdekeinek leghűbb oltalmazóját, életének, vagyonának tántoríthatatlan védelmezőjét.”²²

A tananyag összeállításának másik fontos szempontja az egységesség elve volt: „a rendőrközég csak egy szellemben, egy törvény értelmében működhetik Magyarországon, tegyen bár szolgálatot akár Szegeden, akár Debrecenben, akár a fővárosban”.²³ A próbarendőrök elméleti kiképzése az alapvető közjogi fogalmak, majd a törvények és rendeletek ismertetéséből állt, s a tankönyv rendszere is ennek alapján volt felépítve, kérdés-felelet formájában pontokba szedve.

²⁰ Ebben az időben még csak a fővárosi rendőrség volt az egyetlen állami rendőrség.

²¹ Laky (1926): i. m. 105–106.

²² Laky Imre: *Rendőrközégek tankönyve*. Budapest, Pátria 1906. Előszó.

²³ Rendőrségek tankönyve. *Rendőri Lapok*, 13. (1906), 30. 239.

A rendőrfelügyelő 1905-től kezdődően segédoktatóival rendőrújoncok százait készítette fel (1907-ben például 600 újoncra egyidejű kiképzésére került sor), emellett ő tartotta a 3–4 hónapig tartó tanfolyamokat és továbbképzéseket a tisztek, altisztek, őrmesterek, detektívek és a vidéki rendőrfelügyelők részére. Ugyanebben az évben, 1905-ben indult el Laky Imre irányításával a Magyar Királyi Határrendőrség első szervezett tanfolyama 81 idősebb, kitűnően minősített katonai, csendőrségi és pénzügyőri altiszttel, akik új, ideiglenes állásukat pályázat útján nyerték el.²⁴

Az 1870-es évektől elindult és a 20. század elejére már nagy méreteket öltött kivándorlás és a szomszédos országokból történő beáramlás kezelésére a kormány egy új, európai értelemben modern határrendészeti szervet állított fel, a Magyar Királyi Határrendőrséget, amellyel párhuzamosan egy sor törvény, rendelet és utasítás született a kialakult helyzet kezelésére. Ezt a helyzetet ismerte fel és kezelésére látta meg a megoldást Laky Imre és Pavlik Ferenc, amikor elkészítették és 1907-ben kiadták a határrendészettel foglalkozó tisztviselők, szakemberek számára a *Határrendészet kézikönyvét*. „A határrendőrség reformjának anyagi biztosítója megvan. De az még nem elég. A határrendőrség legénységének kiképzése is, mely ténykedéssel e mű összeállítói lettek megbízva, nagy fontossággal bír. Hozzáértő, végrehajtó közegek kellenek, akik ismerik a követendő eljárás legapróbb részleteit.”²⁵ A könyvet maguk a szerzők sem tankönyvnek, inkább gyűjteménynek tartották, amellyel a gyakorlati életnek kívántak megfelelni. A több mint 400 oldalas könyv tartalmazta a kivándorlást, a külföldieknek a magyar korona országainak területén való lakhatásról szóló, valamint útlevéltörvényeket, továbbá a törvények végrehajtására vonatkozó utasításokat, rendeleteket. A kézikönyv kezelését nagymértékben elősegítette a lelkiismeretesen összeállított betűrendes tárgymutató, továbbá a könyv elején található, az útlevél kiállítására és vizsgálatára szolgáló magyar–francia–német szakmai szótár, amely egyben az első határrendészeti szótár is. A kézikönyvben a felsorolt témákat logikus sorrendben mutatták be. E szerint először a témát meghatározó törvény, majd az ehhez kapcsolódó szabályzók, rendeletek szerepeltek. Így például az első csoportban az első helyen a Határrendőrségről szóló törvényt követi az azt hatályba léptető Miniszterelnöki rendelet, majd az életbeléptetéséről és végrehajtásáról szóló BM rendelet. Ezután az államhatárhoz és a határrendőrséghez kapcsolódó jogszabályok következnek, mint például a román–magyar határkijelölésről vagy a szerb majom- és medvetáncolatokról vagy egy korábbi, külföldieknek az ország területére történő elutazásáról szóló jogszabályok. A kézikönyv további segítséget nyújt az alkalmazás során a felhasználónak, amikor egyes törvényekben előforduló más jogszabályt vagy meghatározást lábjegyzetben kommentárral lát el. Ugyanígy segítség az olvasónak, hogy nem kell minden mondatot végigolvasnia,

²⁴ Laky (1926): i. m. 72–73.

²⁵ Pavlik Ferenc – Laky Imre: *Határrendészet kézikönyve*. Budapest, Pátria, 1907. 4.

ha keres valamit, mert a törzsanyag előtt széljegyzetben kiemelik a lényegeset, vagy utalnak a tartalomra.

1909-ben Laky Imre felmentését kérte a túlfeszített és kimerítő oktatói munka alól – ezt a feladatot egykori tanítványa, Toifel István rendőrfelügyelő vette át –, egyúttal több időt fordíthatott szakírói tevékenységére. A következő évben a *Közbiztonsági közegek szakkönyvtára* elnevezésű sorozatában adta ki három további tankönyvét [I. kötet: *A magyar közjog (alkotmánytan) és magánjog általános ismereteinek kézikönyve, különös tekintettel a közbiztonsági közegek s a szakiskolai oktatók számára*; II. kötet: *A büntetőtörvények tankönyve*; III. kötet: *A kihágások és a közigazgatási (rendőri) büntető bíraskodás*]. Barna Tibor kecskeméti rendőrkapitány méltató szavai szerint „e népiesen, de ennek dacára tudományosan megírt könyvsorozat teremtette meg a mai rendőrlegénység – bátran állíthatjuk – a legtöbb helyen csudált elméleti tudását”.²⁶ 1913 októberétől Laky Imre újra hódolhatott régi szenvedélyének, az újságírásnak. A csupán két évfolyamot (1913–1914) megélt *A Rendőr* című szaklap felelős szerkesztőjeként²⁷ elsősorban a szívügyének tartott rendőroktatással kapcsolatos írásokat publikált. Az újság első számának beköszöntőjében az önkritikát sem mellőzve számol be saját erőfeszítéseiről, oktatási tapasztalatairól, továbbá a rendőrök szakmai és szellemi felkészültségét korábban kritizáló közvélemény pozitív irányú változásáról.

„Anyagi áldozatoktól vissza nem riadva, gyakran merész kockázatokkal, próbálgatva és óvatosan kísérletezgetve, hadat üzentem az oktatási rendszer maradiságának [...] Én könyveimnek sohasem örültem, mert éreztem, hogy más viszonyok közt, szellemileg jobban előkészített rendőri anyagnak sokkal jobban, szebben és célszerűbben írhattam volna meg azon könyveket, melyek az oktatás céljaira szolgáltak. A nyers anyag, mit a rendőri iskola kiképzésre kapott, bizony sokszor nagyon is nyers volt, nagy átlaga még a helyesírás alapfogalmait sem ismerte s a kiképzésre alig pár hónap állott rendelkezésre. Ily körülmények között igen nehéz a tankönyv összeállítása. [...] a rendőri őrsemélyzet intelligenciája, általános műveltsége évről-évre szinte szemmel láthatólag fejlődött, külső és belső becsben egyaránt emelkedett s hogy ezt az előnyös fejlődést nemcsak hatóságaink ismerik el, hanem a rendőrrel epébe mártott tollal írt napi újságcikkek is gyakran méltánylásban részesítik s megszűnnek a rendőrt az élclapok Mihaszna Andrásának tekinteni.”²⁸

1914 márciusában már az új *Rendőrségi Lapok* névre hallgató, 1928-ig fennálló szakújság felelős szerkesztőjeként tűnik fel neve. Néhány hónappal a lap indu-

²⁶ Barna Tibor: Szakirodalom. A büntető törvények tankönyve. *Rendőrségi Lapok*, 1. (1914), 8. 128.

²⁷ Laky Imréról, az *A Rendőr* című szaklap alapítójáról a *Népszava* hasábjain a következőket olvashatták: „Egy Laky Imrének kellett elkövetkezni, hogy a rendőröket hangulatos versekkel megszélesítse, hogy szakismeretüket bővítse, hogy hivatásukkal megismertesse. Laky Imre újság-szerkesztése nélkül ez nem ment. Azok, akik a rendőrség élén állanak, akik eddig szellemei voltak ennek a testületnek, lám, ezt nem bírták megcsinálni.” (*A rendőr*, 1913, 8.)

²⁸ Laky Imre: Beköszöntő. *A Rendőr*, 1. (1913), 1.

lása után kitört az I. világháború. Laky Imre augusztusban mint szolgálaton kívüli főhadnagy katonai szolgálatra vonult be két társával, Toifel István akkori rendőroktatóval és Egri Péter Pál rendőrkapitánnyal a 10. népfőlkelő gyalogezred II. zászlóalj 7. századjának parancsnokaként. Laky és Toifel távolléte miatt, továbbá mert a rendőrség teljes újoncállományát a frontra küldték, a budapesti rendőrök szervezett oktatása gyakorlatilag teljesen megszűnt. Laky Imre részt vett a Lemberg (Lviv) és Kulykiv körüli harcokban, ezután Przemysl várába vezényelték, ahol túlélte ugyan a vár mindkét ostromát, azonban annak feladásakor, 1915 tavaszán orosz hadifogságba került, és éveken keresztül a kelet-szibériai Tobolszk hadifogolytáborában raboskodott. 1920-ban egy hadifogoly-akció keretében, a saját költségén sikerül szabadulnia. Egész Ázsiát megkerülve, hosszú és viszontagságos tengeri úton keresztül jutott haza 1920 júliusában.²⁹ Háborús visszaemlékezéseit naplóformában adta ki három kötetben (*Egy tiszt naplójából; Öt év Szibériában; Sárga veszedelem*).³⁰ Érdemei elismerésül még távollétében, 1917-ben rendőrfőfelügyelővé léptették elő.³¹

A rendőrség kötelékébe visszatérve egy percet sem tétlenkedett. A belügyminisztérium jóváhagyásával és támogatásával nekilátott az időközben országosan egységesített Magyar Királyi Állami Rendőrség részére az új tankönyvek megírásának. 1920 szeptembere és 1924 között oktatási anyagai a *Rendőriskolák Tananyagának Tára* sorozatban jelentek meg több kiadásban. 1922-től az egységes rendőrségi szakoktatás az országos szaktanfolyamok rendszerében valósult meg. Élén – Dorning Henrik³² budapesti rendőrfőkapitány-helyettes személyében – az országos szaktanulmányi felügyelő állt, míg Laky Imre a tanfolyamok parancsnoki teendőit látta el: a hallgatók fegyelmezését és személyes ügyeik intézését, valamint a tanfolyamok háztartási ügyeinek ellátását.³³ A különböző tanfolyamok hallgatói – tekintettel a súlyos gazdasági helyzetre – jutányos áron, havi részletfizetéssel vásárolhatták meg Laky Imre tankönyveit, amelyek tartalmaztak minden, a tanfolyamok sikeres elvégzéséhez szükséges tudnivalót.³⁴ 1924 júliusában a kormányzó Laky Imre részére rendőrfőparancsnoki címet adomá-

²⁹ Meghalt Laky Imre ny. rendőrfőparancsnok. *Rendőr*, 4. (1930), 12. 238.

³⁰ Laky Imre: *Egy tiszt naplójából*. Budapest, Pátria, 1920c; Laky Imre: *Öt év Szibériában*. Budapest, Pátria, 1921b; Laky Imre: *Sárga veszedelem. Útleírások, élmények, naplók Ázsiából*. Budapest, Singer-Wolfner, 1925.

³¹ Kinevezések a budapesti rendőrségen. *Rendőrségi Lapok*, 4. (1917), 22. 6.

³² Sallai János: Dorning Henrik rendőrségi szakíró, a rendőrség országos szaktanulmányi felügyelője és zoológus. In Boda József – Felkai László – Patyi András (szerk.): *Ünnepi kötet a 70 éves Janza Frigyes tiszteletére*. Budapest, Dialóg Campus, 2017. 483–493.

³³ Hivatalos rész. *Budapesti Közlöny*, 56. (1922), 227. 1.

³⁴ Az 1920-as évek első felében a tankönyvsorozat valamennyi kötetét Laky Imre állította össze: I. kötet: *Közjog, közigazgatási jog, magánjog általános jogszabályainak ismertetése* (Budapest, Pátria, 1921); II. kötet: *A büntető jog tankönyve rendőriskolák számára* (Budapest, Pátria, 1920);

nyozott.³⁵ 1926 júniusában saját kérelmére – buzgó és érdemes szolgálatainak elismerése mellett – a főkapitány nyugállományba helyezte. 28 esztendő's rendőri szolgálatától az országos rendőrtiszti tanfolyam záróünnepségének keretében búcsúzott el. Egykori tiszthallgató tanítványai hálájuk jeléül megfestették egykori tanáruk arcképét is.³⁶

A nyugdíjas rendőrtiszt csömöri villájába vonult vissza. Még 1926-ban megírta emlékkönyvét (*Rendőrökről rendőröknek*), amely különleges darabja az egyébként is csekély számú rendőri memoároknak. A visszaemlékezések mellett a vékony kötetben helyet kapott a magyar rendészettörténet vázlatos áttekintése, valamint válogatott cikkek az *A Rendőr* különböző lapszámaiból. Laky Imre utolsó éveiben a csömöri társasági élet lelkes tagja volt, az ő kezdeményezésére és közbenjárására épülhetett meg a helyi strandfürdő és uszoda.³⁷ 1928-ban súlyos szívbaj támadta meg, és hosszas betegség után, 1930. március 18-án hunyt el.³⁸

Laky Imre írói munkássága után rendőrtisztként, majd a háborúban önkéntesként állt helyt és a fővárosi szakoktatóból az országos rendészeti szakoktatás elismert parancsnoka lett. „Laky Imre tantervet teremtett, könyveket írt, buzgólkodott szervezésben, szakirodalomban, gyakorlati tanításban.”³⁹ Több mint 500 rendőrtiszt felkészítésében vállalt szerepet, és a rendőrtisztek azon egyike, aki békében és háborúban egyaránt helyt állt. Úgy gondoljuk, ha egyszer lehetőség nyílik az Egyetem Rendészettudományi Karán, majd tanterem vagy emléktábla is hirdeti Laky Imre emlékét.

III. kötet: *Rendőri büntető bíraskodás és a kihágások rendőriskolák számára* (Budapest, Pátria, 1921); IV. kötet: *A szolgálati szabályzat tankönyve* (Budapest, Pátria, 1920); V. kötet: *Szervezési és egyéb szabályzatok* (Budapest, Pátria, 1921).

³⁵ Új rendőrfőparancsnok. *Budapesti Hírlap*, 44. (1924), 147. 5.

³⁶ Búcsúzó a nyugalomba vonuló Laky Imrétől. *A rend*, 6. (1926), 50. 1–2.

³⁷ Uszodát építettek Csömörön is. *Pesti Napló*, 78. (1927), 156. 13; Komlós Jenő: Csömör, a fürdőközség. *Budapesti Hírlap*, 47. (1927), 174. 7.

³⁸ Meghalt Laky Imre ny. rendőrfőparancsnok. *Rendőr*, 4. (1930), 12. 238.

³⁹ Búcsúzó a nyugalomba vonuló Laky Imrétől. *A rend*, 6. (1926), 50. 1.

Irodalomjegyzék

- „A rendőr”. *Népszava*, 41. (1903), 232. sz.
- A rendőrség köréből. *Független Magyarország*, 4. (1905), 1140. 9.
- Barna Tibor: Szakirodalom. A büntető törvények tankönyve. *Rendőrségi Lapok*, 1. (1914), 8. 128.
- Búcsúzó a nyugalomba vonuló Laky Imrétől. *A rend*, 6. (1926), 50. 1–2.
- Házasság. *Budapesti Napló*, 3. (1898), 316. 6.
- Hivatalos rész. *Budapesti Közlöny*, 32. (1898), 234.
- Hivatalos rész. *Budapesti Közlöny*, 56. (1922), 227. 1.
- Kempelen Béla (szerk.): *Magyar nemesi almanach*. Budapest, Pátria, 1910.
- Kinevezések a budapesti rendőrségen. *Rendőrségi Lapok*, 4. (1917), 22. 6.
- Komlós Jenő: Csömör, a fürdőközség. *Budapesti Hírlap*, 47. (1927), 174. 7.
- Laky Imre: *A világ zajából. Rajzok, elbeszélések*. Debreczen, Debreczeni Ellenőr, 1887.
- Laky Imre: *Bakák Boszniában és egyéb történetek*. Budapest, Pátria, 1901.
- Laky Imre: *Rendörközegek tankönyve*. Budapest, Pátria, 1906.
- Laky Imre: *A büntetőtörvények tankönyve*. Budapest, Pátria, 1910a.
- Laky Imre: *A kihágások és a közigazgatási (rendőri) büntető bíraskodás*. Budapest, Pátria, 1910b.
- Laky Imre: *A magyar közjog (alkotmánytan) és magánjog általános ismereteinek kézikönyve, különös tekintettel a közbiztonsági közegek s a szakiskolai oktatók számára*. Budapest, Pátria, 1910c.
- Laky Imre: *Novibazár. Szandzsák-Plevlje – Rajzok, elbeszélések és útleírások Törökország novibazári szandzsákjából az okkupációtól az annekszióig terjedő időből*. Budapest, Pátria, 1912.
- Laky Imre: Beköszöntő. *A Rendőr*, 1. (1913), 1.
- Laky Imre: A rendőri szakirodalom és a szakoktatás. *Rendőrségi Lapok*, 1. (1914), 16. 254.
- Laky Imre: *A büntető jog tankönyve rendőriskolák számára*. Budapest, Pátria, 1920a.
- Laky Imre: *A szolgálati szabályzat tankönyve*. Budapest, Pátria, 1920b.
- Laky Imre: *Egy tiszt naplójából*. Budapest, Pátria, 1920c.
- Laky Imre: *Közjog, közigazgatási jog, magánjog általános jogszabályainak ismertetése*. Budapest, Pátria, 1921a.
- Laky Imre: *Öt év Szibériában*. Budapest, Pátria, 1921b.
- Laky Imre: *Rendőri bíraskodás és a kihágások rendőriskolák számára*. Budapest, Pátria, 1921c.
- Laky Imre: *Szervezési és egyéb szabályzatok*. Budapest, Pátria, 1921d.
- Laky Imre: *Sárga veszedelem. Útleírások, élmények, naplók Ázsiából*. Budapest, Singer-Wolfner, 1925.
- Laky Imre: *Rendőrökről rendőröknek. Laky Imre emlékkönyve*. Budapest, Ráth Mór, 1926.
- Laky Imre – Rédey Miklós (szerk.): *Rendőrségi lexikon*. Budapest, Stephaneum, 1903.
- Laky Imre – Rédey Miklós (szerk.): *Rendőri lexikon. Közrendészeti és büntetőjogi tudnivalók betűrendes kézikönyve*. Budapest, Pátria, 1909.
- Laky Imre búcsúztatása a rendőrfőparancsnokságon. *A rend*, 6. (1926), 51. 3.
- Meghalt Laky Imre ny. rendőrfőparancsnok. *Rendőr*, 4. (1930), 12. 238.
- Palágyi Kálmán: *Kézikönyv a rendőrségi őrszemélyzet részére*. Budapest, Pátria, 1905.
- Pavlik Ferenc – Laky Imre: *Határrendészet kézikönyve*. Budapest, Pátria, 1907.
- Rendörközegek tankönyve. *Népszava*, 34. (1906), 234. 6.
- Rendőrségek tankönyve. *Rendőri Lapok*, 13. (1906), 30. 239.
- Rendőrségi Lexikon. *Magyar Nemzet*, 22. (1903), 53.
- Rendőrségi Lexikon. *Pesti Napló*, 54. (1903), 57.

- Sallai János: Réde(i)y (Rohrbacher) Miklós rendőrtudós élete, munkássága. In Finszter Géza – Korinek László – Végh Zsuzsanna (szerk.): *Ünnepi kötet a 70 éves Dános Valér tiszteletére*. Budapest, BM, 2018. 107–114.
- Sallai János: Dorning Henrik rendőrségi szakíró, a rendőrség országos szaktanulmányi felügyelője és zoológus. In Boda József – Felkai László – Patyi András (szerk.): *Ünnepi kötet a 70 éves Janza Frigyes tiszteletére*. Budapest, Dialóg Campus, 2017. 483–493.
- Szervezési szabályzat a fő- és székvárosi m. kir. államrendőrség őrsége számára. II. füzet*. Budapest, Athenaeum, 1893.
- Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái. VII. kötet*. Budapest, Hornyánszky Viktor, 1900.
- Új rendőrfőparancsnok. *Budapesti Hírlap*, 44. (1924), 147. 5.
- Uszodát építettek Csömörön is. *Pesti Napló*, 78. (1927), 156. 13.

Sárkány István¹

Az iszlám és a terrorizmus kapcsolatának néhány aspektusa

Az iszlám és más monoteista vallások

A vallások elsősorban azon a bizalmon alapulnak, amelyet:

„[A]z emberek sokasága egy olyan személy iránt táplál, akit nemcsak boldogságukért munkálkodó bölcsnek, hanem szent embernek is tartanak, s akinek Isten az akaratát természetfölötti úton saját maga hozta tudomására. Ebből pedig szükségszerűen következik, hogy ha egyszer azok, akik a vallási uralmat a kezükben tartják, eltűrik, hogy a nép e vallásalapítók bölcsességében, őszinteségében és szeretetében kételkedjék, vagy ha ők maguk képtelenek arra, hogy az isteni kinyilatkoztatásra bármilyen hitelt érdemlő bizonyítékot szolgáltatassanak, akkor a nép magában a fenntartani kívánt vallásban is kételkedni fog, és /hacsak az állam a kardjával meg nem félemlíti/ szembeáll vele és elveti.”²

A radikális iszlám gondolkodás centrumában a hit megkérdőjelezhetetlensége áll. Ez a muszlim világban olyan erős, hogy az elmúlt 14 évszázadban feleslegessé tette – a kereszténységtől eltérően – az eretnekség szervezett üldözését. Ennek megfelelően a muszlimok körében a „szent inkvizícióhoz” hasonló – a Korán igazságában való kételkedés miatt tömeges megtorlást, elrettentést alkalmazó – intézmény nem létezett.

A törvényesség és a szentség felülmúlhatatlan forrásának, Isten örökérvényű szavainak tekintett Korán – amelynek fejezetei (szúrák) koherencia nélküli szövegtörödékek összességének tekinthetők – memorizálás és recitálás útján jött létre, s először Oszmán kalifa rendszerezett. A szövegtörödékek összegyűjtése már Abu Bakr kalifa uralkodása idején megkezdődött, de a ma ismert végső formájában a 685-től 705-ig uralkodó Omajjád dinasztiahoz tartozó Abd al-Malik

¹ Nyugállományú rendőr vezérőrnagy; professor emeritus, Nemzeti Közszerződési Egyetem, Rendészettudományi Kar Büntetőjogi és Kriminológiai Tanszék. Kapcsolat: sarkany.istvan@uni-nke.hu.

² Thomas Hobbes: *Leviatán*. Kolozsvár, Polis, 2001. 149–150.

kalifa állította össze,³ s az ő nevéhez fűződik a mindhárom monoteista vallás által szent helynek tekintett Mórija (Templom) hegyen a Sziklamecset megépítése is. A kinyilatkoztatás „papiuszdarabokra, kőlapokra, pálmalevelekre, állatcsontokra, bőrdarabokra, fatáblákra írt szövegekből és az emberek szívéből” származott.⁴ Az „eredeti” írás megőrzésének kötelezettsége azt jelenti, hogy a szent könyv szövegéhez semmi olyat nem lehetett hozzátenni, ami legalábbis teológiaiilag nem Mohamedtől származott.⁵ A vallási események időpontjának meghatározása is személyével kapcsolatos, mert Mohamed vezette be a holdnapárt.⁶

Az Ótestamentum és az Újtestamentum szövege, miként a Koráné is, változatlan, de az értelmezése változott. A Korán „hivatalos” értelmezése változatlan maradt.

Hiába van a terrorizmus leküzdésében érintett országoknak elsőprő haditechnikai fölénye, ennek jelentősége az eszme kikezddhetetlenségében és a végső győzelemben való rendíthetetlen hitre tekintettel a – racionális mérlegelést nem ismerő – vallási alapon fanatizált tömegek vonatkozásában elvész.

Ez utóbbi hátterében a nemcsak regionálisan létező, hanem globálisan is bekövetkező abszolút létszámfölény, a tanulatlanságból fakadó hiszékenységre épülő lojalitás és az önfeláldozásra is kiterjedő korlátlan áldozatkészség áll. Az isteni akarat kinyilvánítását tartalmazó Korán az az érv, amely a „leg hathatósabban szólítja meg az ájtatos arabot, akinek lelke hitre és elragadtatásra van hangolva, akinek fülét gyönyörködteni a hangok muzsikája, s akinek tudatlansága képtelen összehasonlítani egymással az emberi szellem termékeit”.⁷

Az előzőekkel kapcsolatos az is, hogy az iszlám nevelés feladata az Allah által szentesített világrend elsajátítása, az isteni és emberi szféra pontos határainak kijelölése volt. Ez azt jelentette, hogy az oktatás középpontjában sem az emberi, hanem az isteni világrend hagyományszentesített elsajátítása állt.⁸

Az afrikai, különösen a muszlim országok és Dél-Ázsia országai az európai-tól gyökeresen eltérő történelmi, kulturális hátterűek. Ennek eredete a Korán szövegében lelhető fel. Az abban található 114 szúra több mint 6200 versében számos, a háborút és az erőszakot hirdető – és annak megvalósítására a hívőket kötelező – utasítások olvashatók. Megállapítható tehát, hogy napjaink muszlim terrorszervezetei az életeket kioltó, legitimnek tekintett gyilkos támadásokkal „aktualizálják” és végrehajtják az erőszak gyakorlására vonatkozó, a pogányokkal szemben a Koránban megfogalmazott parancsokat.

³ Simon Sebag Montefiore: *Jeruzsálem. Egy város életrajza*. Budapest, Alexandra, 2014. 228.

⁴ Carole Hillenbrand: *Az Iszlám. Új történelmi bevezetés*. Budapest, Kossuth, 2016. 81.

⁵ Northrop Frye: *Kettős tükrök. A Biblia és az irodalom*. Budapest, Európa, 1996. 343.

⁶ Michel Guillemot – Bethsabée Blumel: *Szimbólumok lexikona*. Budapest, Saxum, 2009. 156.

⁷ Edward Gibbon: *Mohamed élete és az iszlám születése*. Budapest, Attraktor, 2018. 53–54.

⁸ Simon Róbert: *Iszlám kulturális lexikon*. Budapest, Corvina, 2009. 312.

Mindez persze nem lehet magyarázat például a bevásárlóközpontokban, pályaudvarokon, az iskolákban, a könnyűzenei koncerteken tartózkodók elleni gyilkos támadásokra. Megjegyzem, hogy a Tízparancsolatban foglaltak ellenére a Biblia sem nélküli – bár napjainkban változó értelmezés mellett – a halállal történő büntetés alkalmazását, például az emberrablás (2 Mózés 21:16) vagy az Úr nevének szidalmazása (3 Mózés 24:16) esetében. Ilyenként hivatkozható a megbocsátás- és szeretetfilozófiával szemben megfogalmazott gondolat, miszerint: „Enyém a bosszúállás, én megfizetek, ezt mondja az Úr” (Pál apostolnak a Rómabeliekhez írt levele, 12:19).

A nők és az iszlám

A becsületgyilkosságok mögött a változatlan értelmezés mellett alkalmazott megkövesedett szabályokkal szembehelyezkedők (például szabados ruhaviselést mutatók, szerelemből férjhez menők, továbbtanulni szándékozók, a szűzen férjhez menés kötelezettségét megszegők stb.) megbüntetésének lehetősége, továbbá az általában vett – különösen pedig a szexuális – önrendelkezés tilalma áll.

„Afganisztánban a nők semmik.” Ezzel védekezett egy németországi bírósági tárgyaláson két afgán migráns, akik egy dél-bajorországi faluban megerőszakoltak egy 16 éves német lányt. A tettesek nemcsak megbánást nem tanúsítottak, de nem is értették, miért baj az, amit csinálnak.

E kultúrkört fémjelző sajtóságos ellentmondás feszül egyes iszlám országok férfitársaságjának – a nőket köztulajdonnak tekintő – szexuális erőszakba torokolló fellépése és a nők ellen – a férjhezmenetelt megelőző szexuális kapcsolattartásra tekintettel – elkövetett becsületgyilkosságok között.

A kulturális háttér fontos eleme a nők társadalmi szerepének megítélésében, a velük kapcsolatos bánásmódban is fellelhető. A muszlim nőnevelés szerint „a leányok erkölcsi és vallási neveléséről mindenképpen gondoskodni kell, de értelmüket fejleszteni szükségtelen. A nő tevékenységének igazi középpontja az orsó; ennek forgatása pedig a szellem kiművelését nem kívánja meg”.⁹

A nemek közötti szegregáció következménye az, hogy a nők nem tölthetnek be magas hivatali tisztséggel járó munkaköröket. A lét minden szféráját átszövő, ember által megváltoztathatatlanul tekintett *saríja* tiltja az erkölcstelen fogamzásgátlást, így a nők – a tanulatlanságukra is tekintettel – nem képesek befolyásolni a saját termékenységüket. Ez szabad utat enged a fékezhetetlen népességnövekedésnek.

⁹ Fináczy Ernő: *A középkori nevelés története*. Budapest, Könyvértékesítő Vállalat, 1985. 292.

Egyes ajatollahok szerint a nők hangja erotikus hatású, ezért vegyes társaságban nem szólalhatnak meg, hacsak előzőleg nem tettek követ a szájukba a beszédük eltorzítása érdekében.¹⁰

Egy török vallási gimnázium tanára szerint a testnevelésórán a lányokat az edzőruhájuk lemezteleníti. Akit – ennek láttán – a Sátán nem visz kísértésbe, vagy nem férfi, vagy nem muszlim. Tehát e logika szerint ebben a helyzetben vagy a férfiasság, vagy a hit vesz el.¹¹

A helyi innovációs kultúra kialakítása érdekében Szaúd-Arábia Abdullah királyról elnevezett Tudományos és Technológiai Egyetemén közös előadóteremben oktatják a férfi és a női hallgatókat.¹² Erre korábban nem volt példa. Ez jelentős fejlemény annak tükrében, hogy 2018 nyaráig az országban a nők nem vezethettek autót, mert az „destabilizálta” az ultrakonzervatív monarchiát.

A *Magyar Nagylexikon* 10. kötetében az iszlám jog címszó alatt írtak szerint: „a házasság intézménye a kötelmi jog része lett; a nő a házasságkötéskor a kötelem »tárgya« volt.” A nőekkel szembeni viselkedés szabályait is a *saría* határozza meg. A nő idegen férfivel nem létesíthet szemkontaktust, előtte az eltakart arcát nem tárhatja fel. A nő szava feleannyit ér, mint egy férfié. Engedetlenség esetén a férfi testi erőszakot is alkalmazhat.¹³

E mögött nem valamiféle személyhez kötött egyedi elvetemültséget, hanem az iszlám létrejötte óta jelen lévő, a történelmi múlt megcsontosodott hagyatékát kell látni, ami generációkon átívelő szocializációs probléma, amelyen adminisztratív eszközökkel nem lehet változtatni.

A terrorizmus jövőbeni megvalósulása és formái

A terrorizmus jövőbeni, további megvalósulásáról, formáiról – a csekély tapasztalat alapján – még csak homályos, feltételes elképzeléseink vannak. Az azonban bizonyosnak tűnik, hogy a gazdasági folyamatok vesztesei főként az extrém szegénységben élők lesznek, a gyenge államokban állandósulni fog az instabilitás, egyre több lesz a megosztott, széteső – menekült- és migránshullámot generáló – társadalom.

A nyomorgó tömegek a folyamatosan sulykolt ideológia hatására és vallási fanatizmusukra tekintettel a továbbiakban is a terrorizmus aktív bázisát képezik majd. A „hagyományos” eszköztárhoz képest a 20. században megalapozott, de a 21. században terjedőben lévő és vélhetően a továbbiakban eszkalálódó terrorizmus változatainak jellegzetessége az lehet, hogy a megelőzésük, a felderítésük

¹⁰ Geraldine Brooks: *A vágy kilenc része*. Budapest, Magyar Könyvklub, 1996. 34.

¹¹ Thilo Sarrazin: *Ellenséges hatalomátvétel*. Budapest, Századvég, 2019. 193.

¹² Dan Senor – Saul Singer: *Startra kész nemzet*. Budapest, Patmos Records, 2012. 284.

¹³ Politikai Iszlám Tanulmányok Központja: *Nők helyzete az iszlámban* (2016. augusztus 21.).

rendkívül megnehezül, olykor ellehetetlenül. Megsemmisítéssel járó teljes legyőzésük többnyire nem valósítható meg, mert szétszóródott, a helyi közegbe simuló közösségeik bármikor aktivizálhatók.

Már 2016 szeptemberében az FBI igazgatója arra hívta fel a figyelmet, hogy az Iszlám Állam legyőzése után terrorista diaszpórák jöhetnek létre. Emellett megfigyelhető volt az európai országokban élő muszlimokat terrorakciók elkövetésére felbujtó propaganda erősödése. Ez utóbbi annál inkább érzékelhető, minél sikeresebb a terrrorszervezetek elleni összehangolt fellépés, minél kevésbé képesek akciók megszervezésére és végrehajtására.

„Minél nyitottabb és demokratikusabb egy társadalom, annál inkább ki van téve a terrorizmusnak.”¹⁴ A kérdés tehát az, hogy egy demokratikus jogállam miként képes reagálni az iszlám fundamentalizmus által keltett kihívásra, mit tud kezdeni a vallási radikalizmussal?

A hírszerző és elhárító szervek figyelmeztettek arra, hogy az iszlám újjáéledése magával hozhatja a szolidaritást a különböző nemzeti és nemzetközi terrrorszervezetekkel. Felhívták a figyelmet a terrorizmus és a nemzetközi, a szervezett, a nemzetközi szervezett, továbbá a kábítószer-bűnözés tartós összefonódásának reális veszélyére.

A probléma megoldását hátráltatja a Nyugat politikai megosztottsága, az Európai Unió szervezeti válságának elmélyülése, a tagállamok közötti vita tartós megoldatlansága, a többsésséges Európai Unió kialakulásának, illetve egyes országok kiválásának veszélye. E körben említhető továbbá a közel 40 éven át tartó hidegháború következményeként a nemzetközi bizalom hiánya, a nemzetközi politikai légkör időnként visszatérő hiszterizálása.

Noam Chomsky amerikai nyelvész, filozófus szerint: „Nem vethetünk véget a terrorizmusnak, amit a gyengék a hatalmasok ellen alkalmaznak, ha nem nézünk szembe a kimondatlan, de sokkal szélsőségesebb terrorizmussal, amit a hatalmasok a gyengékkel szemben folytatnak.”¹⁵

Az *Institute for Economics and Peace* (IEP) által kidolgozott Globális Terrorizmus Index 163 országra kiterjedően a Föld lakosságának több mint 99%-át figyelembe véve négy mutató alapján rangsorolja az országokat. Ezek: a terrorakciók, a halálos áldozatok, a sérültek adott évre bontott adatai, valamint a károkozás adott évi mértéke. Eszerint a terrorizmus által leginkább sújtott öt ország: Irak, Afganisztán, Nigéria, Szíria és Pakisztán.¹⁶

A továbbiakban a jövő terrorizmusának – a használt eszköz, illetve a választott módszer alapján – néhány kiemelkedően veszélyes változatára utalok, röviden.

¹⁴ Oriana Fallaci: *A harag és a büszkeség*. Budapest, Művelt Nép, 2016a. 50.

¹⁵ Gondola: Hatalom és terror – a gondolkodó Noam Chomsky. *Gondola.hu*, 2005. július 19.

¹⁶ Wikipedia: *Global Terrorism Index*.

A jövő terrorizmusának egyik – napjainkban már megjelent, de a jövőben kiteljesedhető – változata a kiberterrorizmus, amelynek következményei szinte beláthatatlanok. Az FBI definíciója szerint:

„[A] kiberterrorizmus olyan bűncselekmény, amelyet számítógépekkel és telekommunikációs eszközökkel úgy hajtanak végre, hogy azok rombolják és/vagy megzavarják a szolgáltatások működését, zavart és bizonytalanságot keltve ezzel a lakosságban. Ezen akciók célja a kormányzat vagy a lakosság erőszakos befolyásolása a szervezet egyéni politikai, társadalmi vagy ideológiai céljai érdekében.”¹⁷

Az előzőhöz képest még kezdetlegesebb stádiumban van, de rendkívüli fenyegetést jelent a biológiai, illetve géntechnológiára épülő terrorizmus, s a világ talán ezek elhárítására van a legkevésbé felkészülve. A biológiai terrorakció lényege az élő szervezetek vagy az ilyenek által előállított anyagok fegyverként, különösen tömegpusztítási céllal történő bevetése. Az alkalmazás célja a levegőbe, ivóvízbe jutatott és ott terjedő kórokozóval rövid idő alatt emberek tízmillióinak elpusztítása.

Az ember géntérképe alapján konkrét személyre vonatkoztatott hatékony terápia dolgozható ki, de a génállomány ismerete beláthatatlan következményekkel járó romboló hatású is lehet. Az informatika segítségével előállítható egy meghatározott személyre fókuszáló biológiai fegyver.

Míg a terrorizmus előzőekben tárgyalt változatai léteznek, de relatíve kezdetleges stádiumban vannak, a nukleáris terrorizmus rémével még nem kellett az emberiségnek szembenéznie. Bár már történtek lépések a terrorszervezetek részéről az atomfegyver megszerzésére, de ez még egyiküknek sem sikerült. Az azonban megállapítható, hogy ha a nukleáris fegyverekkel rendelkező országok száma növekedni fog, az önmagában lehetővé teszi, hogy ezek a tömegpusztító eszközök terrorszervezetek birtokába kerüljenek.

A terrorizmus finanszírozása és megelőzhetősége

A terrorizmus elleni hatékony nemzetközi fellépés nélkülözhetetlen feltétele a terrorakciók finanszírozásának ellehetetlenítése. Ezt részben a jogi szabályozás, részben a titkosszolgálatok tevékenysége hivatott biztosítani. A magányos, a terrorszervezettel kapcsolatban nem álló, öngyilkos terroristák egyes akcióitól eltekintve a különböző terrorcselekmények – bár eltérő mértékű – jelentős költségvonatúak. A költségek részint ezek megvalósításával, a terrorszervezet működtetésével és a végrehajtásban közvetlenül részt vevők családjának nyújtott

¹⁷ HVG: Terrorizmus 2.0. *HVG.hu*, 2007. szeptember 28.

támogatással összefüggésben merülnek fel. A költségek forrása részben a legális üzleti tevékenység, részben a jelentős bevételt biztosító bűncselekmények elkövetése, továbbá a terrorszervezet részére biztosított adományok.

Ami a hivatkozott titkosszolgálatok felderítő tevékenységét illeti, megállapítható, hogy a civilizált államok számára a terrorizmus elleni világméretű és előre láthatóan vég nélküli háború megvívásában nélkülözhetetlen, de „a biztosan célba találó csapás továbbra is a legjobb védelem marad az előítélet és a tudatlanság felhője ellen, amely a felvilágosodás törvényeit fenyegeti”.¹⁸ A nemzeti és vallási ünnepek alkalmával esetenként tapasztalható közterületi erődemonstráció azért fontos, mert a lakosságot vagy annak egy részét – a megnövelt biztonságérzete folytán – megnyugtatta, a hatalom a kommunikációjának középpontjába a hatékony védelmet és megelőzést helyezheti, miközben számos terrorakció dokumentálja azt, hogy a gyilkos támadások ilyen fokozott készültség mellett sem zárhatók ki.

Tekintettel arra, hogy a „szabadság mindenkié”, az ikertornyok elleni támadást követően Bush elnök meghirdette a terror elleni világméretű hadjáratot.¹⁹ A stratégia fontos eleme volt az, hogy az amerikai kormány nem fog különbséget tenni az elkövető terrorista és a terrorizmust támogató rezsimek között. Mindez szembement azzal az általánosan követett korábbi gyakorlattal, miszerint „a nemzetközi biztonság és béke szempontjából érdektelen, hogy mi történik más országokban”.²⁰

A biztonság és a szabadság viszonya

A visszatérően megvalósított terrorcselekményeknek az a következményük, hogy a biztonság és a szabadság egyensúlyának megtalálásához szűkül a mozgástér. Biztonság nélkül nincs szabadság, de a biztonsághoz – a terrorfenyegetettséggel arányos – szabadságkorlátozás elkerülhetetlen.

„Inter arma enim silent leges” – vagyis háborúban hallgat a törvény. A Cicerónak tulajdonított gondolat érvényesülése a terrorizmus elleni hatékony küzdelemben rendkívül csábító lehet. Az az üzenete, hogy az aktuálisan terrorcselekménynek minősülő támadás elhárítása során mindent szabad. Ez azonban azzal a veszéllyel jár, hogy minél inkább érvényesül, annál inkább távolodhatunk az emberi jogok tiszteletére alapozott megoldástól. Fontos az elhárító tevékenység célszerűsége, de csak a jogszerűség talaján. Ez utóbbi figyelmen kívül hagyása

¹⁸ John Keegan: *A háborús felderítés*. Budapest, Európa, 2005. 687.

¹⁹ USA Patriot Act: Uniting Strengthening America by Providing Appropriate Tools Required to Intercept and Obstruct Terrorism 2001.

²⁰ Natan Saranszkij – Ron Dermer: *A demokrácia védelmében*. Budapest, Új Spirit, 2010. 35–36.

a terrort nem megszünteti, hanem újratermeli. Megjegyzem, hogy ennek az elvárásnak rendkívül nehéz megfelelni. A terrorakcióval érintett állam két lehetőség közül választhat. Ha nem hagyja magát provokálni, vagyis válasz nélkül hagyja az ellene történő fellépést, azt a polgárai úgy értékelhetik, hogy gyenge, nincs következménye a terrorcselekménynek. Ha megfelelő ellencsapással reagál, az viszont a megújuló akciók jövőbeli lehetőségét hozhatja magával. Az igazolódott, hogy „a terrorizmus túlreagálása nagyobb fenyegetést jelent a biztonságra, mint maguk a terroristák”.²¹

A posztmodern terrorakciók és az ezek révén megtámadott államok kényszerű válaszcsepái Mahátma Gandhi gondolatában foglaltakat igazolják, miszerint: „A szemet szemért az egész világot vakká teheti.” A történelem azt dokumentálja, hogy az erőszak az egyetlen kölcsön, amire teljes visszafizetési garancia van.

A terrorizmus ellen vívott harc nem háború. Ez utóbbinak jellemzően van győztese és vesztese. A vesztes kapitulálása egyenlő a fegyverletétellel, a feltétel nélküli teljes megadással, ennek a világ felé történő deklarálásával. A terrorizmus történetében – különösen annak posztmodern szakaszában – erre nem volt példa. 2001. szeptember 11. után a minden korábbinál keményebb amerikai fellépés következményeként az al-Káida számos vezetőjét, köztük az „Iszlám Napóleont”,²² Oszáma bin Ládent is elvesztette, a szervezet megtört, de létezik ma is, és hallat magáról.

Befejezésként idézek egy mértékadó véleményt II. János Pál pápától: „A hívőknek – tartozzanak bármely valláshoz is – azt kell hirdetniük, hogy soha nem lehetünk boldogok egymás ellenében.”

²¹ Yuval Noah Harari: *21 lecke a 21. századra*. Budapest, Animus, 2018. 145.

²² Oriana Fallaci: *Az utolsó interjú. Az apokalipszis*. Budapest, Művelt Nép, 2016b. 90.

Irodalomjegyzék

- Brooks, Geraldine: *A vágy kilenc része*. Budapest, Magyar Könyvklub, 1996.
- Fallaci, Oriana: *A harag és a büszkeség*. Budapest, Művelt Nép, 2016a.
- Fallaci, Oriana: *Az utolsó interjú. Az apokalipszis*. Budapest, Művelt Nép, 2016b.
- Fináczy Ernő: *A középkori nevelés története*. Budapest, Könyvtérképző Vállalat, 1985.
- Frye, Northrop: *Kettős tükör. A Biblia és az irodalom*. Budapest, Európa, 1996.
- Gibbon, Edward: *Mohamed élete és az iszlám születése*. Budapest, Attraktor, 2018.
- Gondola: Hatalom és terror – a gondolkodó Noam Chomsky. *Gondola.hu*, 2005. július 19.
Online: https://gondola.hu/cikkek/43039-Hatalom_es_terror___8211%3B_a_gondolkodo_Noam_Chomsky_.html
- Guillemot, Michel – Bethsabée Blumel: *Szimbólumok lexikona*. Budapest, Saxum, 2009.
- Harari, Yuval Noah: *21 lecke a 21. századra*. Budapest, Animus, 2018.
- Hillenbrand, Carole: *Az iszlám. Új történeti bevezetés*. Budapest, Kossuth, 2016
- Hobbes, Thomas: *Leviatán*. Kolozsvár, Polis, 2001.
- Keegan, John: *A háborús felderítés*. Budapest, Európa, 2005.
- Montefiore, Simon Sebag: *Jeruzsálem. Egy város életrajza*. Budapest, Alexandra, 2014.
- Politikai Iszlám Tanulmányok Központja: *Nők helyzete az iszlámban* (2016. augusztus 21.).
Online: www.politikai-iszlam.hu/nok-helyzete-az-izlamban
- Saranskij, Natan – Ron Dermer: *A demokrácia védelmében*. Budapest, Új Spirit, 2010.
- Sarrazin, Thilo: *Ellenséges hatalomátvétel*. Budapest, Századvég, 2019.
- Senor, Dan – Saul Singer: *Startra kész nemzet*. Budapest, Patmos Records, 2012.
- Simon Róbert: *Islám kulturális lexikon*. Budapest, Corvina, 2009.
- HVG: Terrorizmus 2.0. *HVG.hu*, 2007. szeptember 28. Online: https://hvg.hu/tudomany/20070928_kiberterrorizmus_dark_web_project
- Wikipedia: *Global Terrorism Index*. Online: <https://w.wiki/3Rcq>

Schubauer László¹

A pénzmosással kapcsolatos nemzetközi egységesítési törekvések és a pénzmosás tényállásának 2020. évi átalakítása

A pénzmosás elleni küzdelem nemzetközi eszközrendszerének kialakulása

Az eszközrendszer kialakítására az 1980-as évek végén került sor, miután az ENSZ, valamint regionális nemzetközi szervezetek (az Európa Tanács, a G7-csoport) tanácskozásain megfogalmazódott, hogy a szervezett bűnözés elleni hatékony fellépéshez elengedhetetlen, hogy a szervezett bűnözői csoportokat megfosszák a bűncselekmények hasznától, és megakadályozzák, hogy a megszerzett „piszkos pénz” a gazdaság vérkeringésébe visszaáramolhasson. A nemzetközi közösség – a részes államokra kötelező – nemzetközi szerződések,² valamint nem *kötelező* erejű (de az érintetteknek mégis számonkérhető) úgynevezett „soft-law” jogi eszközök³ segítségével alakította ki a közigazgatási és büntetőjogi szabályok rendszerét, valamint a szabályok érvényesülését biztosító intézményi struktúrát.⁴

A pénzmosás elleni küzdelem eszközei az elmúlt 30 évben lépcsőről-lépésre fejlődtek tovább. A közigazgatási szabályok a gazdasági élet egyre nagyobb területén, egyre több szereplő számára tették kötelezővé az ügyfél-azonosítással, valamint a gyanús ügyletek bejelentésével kapcsolatos kötelezettségek teljesítését, és egyre

¹ Mesteroktató, Nemzeti Közszerológati Egyetem, Rendészettudományi Kar Bűntetőjogi Tanszék. Kapcsolat: schubauer.laszlo@uni-nke.hu.

² Például 1988. december 20-án Bécsben aláírt, a Kábítószeres és pszichotróp anyagok tiltott forgalmazása elleni egyezmény, amely először határozta meg a pénzmosás fogalmát, és rendelkezett büntetendőségéről.

³ Ilyen „soft-law” jogi eszköz volt a Bázeli Bankfelügyeleti Bizottság (BCBS) iránymutatása (bázeli nyilatkozat), amelyben a bizottság a pénzintézetek számára tett közzé ajánlásokat a pénzmosás megelőzése érdekében követendő eljárásokról.

⁴ A Financial Action Task Force on Money Laundering vagy röviden (FATF) létrehozását a G7-csoporthoz tartozó országok vezetői 1989. évben határozták el. Ez a szervezet a pénzmosás elleni küzdelem nemzetközi koordinációjának egyik legfontosabb szereplője.

részletesebb szabályokat írtak elő a hatóságok közötti együttműködés és az információáramlás biztosítására.

A pénzmosás büntetőjogi szabályozására vonatkozó közösségi elvárás is jelentősen átalakult az elmúlt évtizedekben. Kezdetben csak néhány kiemelt bűncselekményből származó jövedelem tisztára mosását tekintették üldözendőnek, mára az alapcselekmény büntetési tételétől függ elsősorban, mely cselekményhez kapcsolódhat pénzmosás. Megjelent az igény az úgynevezett „saját pénz” tisztára mosásának üldözésére is. A nemzetközi szerződések és az Európai Unió jogi iránymutatásai az államokat az elkövetési magatartások, a büntetési tételek egységesítésére ösztönzik, részben a forum-shopping megelőzése, részben a nemzetközi jellegű ügyekben a különböző hatóságok zavartalan együttműködésének biztosítása érdekében.

A közigazgatási és büntetőjogi eszközrendszer működését a nemzetközi szervezetek a tagállamokban rendszeresen felülvizsgálják. A vizsgálat kiterjed a pénzmosás elleni küzdelem minden aspektusára, a szervezeti rendszer felépítésétől és működésétől, a közigazgatási és büntetőjogi szabályozáson, a hatóságok közötti együttműködésen keresztül a résztvevők megfelelő szakmai felkészültségének felméréséig. A vizsgálat nyomán megfogalmazott ajánlások segítik a nemzeti hatóságokat a rendszer működésének javításában.

A pénzmosás elleni szabályok fejlődése Magyarországon a rendszerváltástól a 2012. évi Btk. hatálybalépéséig

A rendszerváltást követően Magyarországgal szemben – különösen miután felmerült a gyanú, hogy a privatizáció során az országba áramló külföldi tőke egy része ellenőrizetlen forrásból származik – határozott igény fogalmazódott meg a nemzetközi szervezetek részéről a pénzmosás elleni eszközök és eljárások átvételére. A nemzetközi nyomás hatására a pénzmosás elleni közigazgatási szabályrendszert az 1994. évi XXIV. törvény (I. Pmt.)⁵ alakította ki, a büntetőjogi üldözést pedig az 1994. évi IX. törvény teremtette meg.⁶

Az 1990-es évek végére Magyarország csatlakozott több – pénzmosással kapcsolatos – nemzetközi szerződéshez, így kihirdette az 1988. évi Bécsi Egyezményt,⁷ és tíz év késéssel sor került az 1990. évi Strasbourg-i Egyezményhez csatlakozásra is.⁸

⁵ A *Pmt.* a pénzmosás elleni küzdelem szabályrendszerét tartalmazó tv. elfogadott jelölése.

⁶ Barabás A. Tünde – Molnár Csaba: A pénzmosás fantomja. Tanulmány a pénzmosással kapcsolatos empirikus kutatásról. In Irk Ferenc (szerk.): *Kriminológiai tanulmányok 37.* Budapest, OKRI, 2000. 184–205.

⁷ Kihirdette az 1998 évi L. tv.

⁸ Kihirdette a 2000. évi CI. tv.

E szerződések a csatlakozók számára egyes magatartástípusok büntetőjogi üldözésére keletkeztettek kötelezettséget, mint ahogy tette ezt a 2000. évi Palermói Egyezmény,⁹ valamint a 2005. évi Varsói Egyezmény¹⁰ is.

A jogfejlődésben fontos szerepet játszottak az Európai Unió jogegységesítést szolgáló irányelvei, amelyekhez tagjelöltként, majd tagként igazítani kellett a pénzmosással kapcsolatos magyar szabályokat. A 91/308/EGK irányelv (I. Pénzmosási direktíva) ajánlásai 1994-ben a pénzmosás elleni közigazgatási¹¹ és büntetőjogi szabályokban¹² jelentek meg, a 2001/97/EK irányelv (a II. Pénzmosási direktíva) iránymutatásait a közigazgatási és büntetőjogi szabályok tekintetében a 2003. évi XV. törvény (II. Pmt.) „honosította”, míg a 2005/60/EK irányelv (III. Pénzmosási direktíva) büntetőjogi tárgyú rendelkezéseit a 2007. évi XXVII. törvény építette be a Btk.-ba, míg a közigazgatási szabályrendszert a 2007. évi CXXXVI. törvény a (III. Pmt.) változtatta meg.

A joganyag alakításában fontos szerephez jutottak a pénzmosás elleni küzdelem olyan globális szereplőinek, mint a FATF és regionális szereplőinek, mint a MONEYVAL¹³ állásfoglalásai és ajánlásai is.¹⁴ Ezeknek a figyelmen kívül hagyása vezetett 2001 júniusában nemzetközi szankcióhoz,¹⁵ amelynek hatására sor került a 2001. évi CXXI. törvény megalkotására, amely radikálisan átalakította a pénzmosás szabályait, megszüntetve a pénzmosás járulékos jellegét. (Az átalakítás során azonban jogalkotó a tényállásból számos olyan magatartást kihagyott, amelyeknek rögzítését nemzetközi szerződés írta elő. A közösségi kritikák alapján a hibát a 2007. évi XXVII. törvény javította.)

A pénzmosási szabályrendszer alakulása a 2012. évi Btk.-tól a 2020. évi XLIII. törvény elfogadásáig

A pénzmosás tényállásában a 2012. évi Btk. továbbra is négy magatartástípus büntetendőségét fogalmazta meg: 1. *más által* illegálisan megszerzett pénz tiszttára mosását; a) az alaphüccselekmény elkövetője érdekében történő „szolgáltatói” tevékenységgel,

⁹ Kihirdette a 2006. évi CI. tv.

¹⁰ Kihirdette a 2008. évi LXIII. tv.

¹¹ 1994. évi XXIV tv. az I. Pmt.

¹² Az 1978. évi IV. tv-t módosító 1994. évi IX. tv.

¹³ Az Európa Tanács által 1997-ben létrehozott Pénzmosás és Terrorizmus Finanszírozása Elleni Intézkedéseket Értékelő Szakértői Bizottság (MONEYVAL) országvizsgálatai során ajánlásokat fogalmaz meg a hiányosságok megszüntetésére.

¹⁴ Például a FATF 40 ajánlása.

¹⁵ A pénzmosás elleni küzdelem helyzetét érintő vizsgálat alapján Magyarország 2001 júniusában felkerült a FATF által vezetett „nem együttműködő országok és területek” listájára.

b) más személyek érdekét szolgáló „orgazdaságszerű” elkövetéssel; 2. a saját pénz „tisztítását”; 3. megállapodást pénzmosásra; 4. a gondatlan pénzmosást.

A jogalkalmazási tapasztalatok alapján az unió megalkotta a 2015/849. számú irányelvet (IV. Pénzmosási direktíva), amely a közigazgatási eszközrendszer racionalizálta azzal, hogy lehetőséget biztosított kockázatelemzés alapján könnyítések életbe léptetésére, ugyanakkor szigorúbb szabályok alkalmazását írta elő a magas kockázatú személyi körre.

A IV. Pénzmosási direktíva rendelkezései alapján a 2017. évi LIII. törvény (IV. Pmt.) *újraszabályozta* a közigazgatási eszközöket, míg a Btk-t a 2017. évi XXXIX. törvény pontosította.

A 2018/843 EU-irányelv, (az V. Pénzmosási direktíva) a IV. Pénzmosási direktíva hiányosságait szüntette meg, a virtuális fizetőeszközökre is kiterjesztve a szabályozást, valamint a jogi entitások ellenőrizhetőségét növelve. Az irányelv rendelkezéseit a 2019. évi CXIX. törvény építette be a IV. Pmt. előírásai közé.

Az V. Pénzmosási direktíva „támogatására” az unió irányelvet fogadott el, a tagállamok büntető jogalkotásának és jogalkalmazásának közelítése érdekében. A 2018/1673 EU-irányelv¹⁶ anyagi jogot érintő legfontosabb előírásai:

- Meg kell teremteni a virtuális fizetőeszközök használatából eredő kockázatoknak a pénzmosás szempontjából történő kezelését.
- A pénzmosás alapcselekményeinek meghatározását egységesebbé kell tenni, minden „minimum büntetési tételt” meghaladó¹⁷ vagy a felsorolt bűncselekménytípusba tartozó jogsértést – így a közvetett és közvetlen adókkal kapcsolatos cselekményeket is – alapcselekménynek kell tekinteni.
- A saját korábbi cselekményből származó vagyonnal kapcsolatos magatartás legyen pénzmosásként büntetendő, kivéve, ha a magatartás csak a birtoklást és felhasználást fedi le, illetve a vagyon átalakítására, átruházására, eltitkolására vagy elleplezésére irányuló magatartás további kárt nem okoz.
- A pénzmosás miatt alkalmazható büntetés felső határa legalább négyévi szabadságvesztés legyen, ám ez a követelmény nem sértheti a büntetés egyéniesítésének lehetőségét. A közhivatali betöltő személyek általi elkövetést szigorúbb büntetés kiszabásával, speciális büntetések alkalmazásával kell értékelni.

Az irányelv rendelkezéseinek átültetése érdekében a 2020. évi XLIII. törvény – 2021. január 1-jei hatállyal – módosította a Btk.-ban a pénzmosás tényállását.

¹⁶ Elfogadva 2018. október 23-án.

¹⁷ Legalább 1 év szabadságvesztés-maximummal vagy 6 hónap szabadságvesztés-minimummal fenyegetett bűncselekmények (Irányelv, 2. cikk 1. pont).

A pénzmosás hatályos szabályozása

A törvényjavaslat indokolása az átalakítás céljaként az alapcselekmények elkövetőinek vagyoni érdekeiket szolgáló járulékos cselekmények elleni fellépés hatékonyságának növelését, továbbá az átláthatóbb szabályozás megteremtését jelölte meg. Öt fontos kérdéskört szeretnék kiemelni a változások sorából.

(1) A jogalkotó az elkövetési tárgyak körébe vonta az új típusú vagyoni formákat, így a fizetésre használt elektronikus adatok különböző formáit, amely vagyonelemekre korábban pénzmosást elkövetni nem lehetett. Érdemes megjegyezni, hogy bár a miniszteri indokolás szerint a Btk.-ban a vagyon fogalmának nincs definíciója, a jogalkotó mégsem látta szükségesnek, hogy az irányelv a 2. cikk 2. pontjában meghatározott vagyonfogalmat értelmező szabályként hasznosítsa.

(2) Az gazdaságnak a pénzmosás tényállásával fennálló részleges párhuzamosságát a jogalkalmazási gyakorlat ez ideig – speciális jellege miatt – az gazdaság javára oldotta fel. A módosítással a jogalkotó a párhuzamosságot nem a két tényállás következetes szétválasztásával (például az gazdaság elkövetési magatartásainak módosításával) vagy az egyik tényállásnak a másik alá rendelésével szüntette meg, hanem a két tényállás összeolvasztását látta célravezetőnek. Ezzel a problémát csak részben oldotta meg, mert továbbra is fennmaradt az úgynevezett tárgyi bűnpártolás és a pénzmosás tekintetében az elkövetési magatartások részleges tartalmi azonossága, valamint a tényállások összevonása más elméleti és gyakorlati problémákat is teremtett:

- Miután az gazdaság vétségi és első büntetési alakzatának büntetési tétele enyhébb volt az „átvevő” pénzmosás büntetési tételénél, a jogalkotó a pénzmosási büntetési tétel alsó határát a generális minimumra kényszerült csökkenteni annak érdekében, hogy – mint ezt a miniszteri indokolás is megállapítja – a kisebb társadalomra veszélyességű gazdaságjellegű cselekményeket ne kelljen súlyosabb büntetéssel büntetni, mint az alapcselekményt. Ez a megoldás tovább növelte a kivételek számát a büntetési tételek egymásra épülő rendszerében,¹⁸ valamint negligálja a büntetéskiszabás folyamatában a Btk. 80. § (2) bekezdése szerinti középértékhez igazodás követelményét is azzal, hogy a Btk. 33. § (4) bekezdésének alkalmazását tekinti eszköznek (a miniszteri indokolás ajánlja!) a túl szigorúnak

¹⁸ A jogalkotó csak a Btk. 399. §, 410. § és 411. §-ban alkalmazza a 3 hónaptól 5 évig terjedő szabadságvesztést, amely a 3 hónaptól 3 évig és az 1 évtől 5 évig terjedő szabadságvesztés közé ékelődik be.

tekinthető középértékű büntetés kikerülésére (például lopás vétségéhez kapcsolódó „orgazdasággal” megvalósuló pénzmosás büntettnél).

- Az orgazdaság és a pénzmosás összevonásának következtében a vagyon elleni alapbűncselekményt elkövető büntetőjogi felelősséggel tartozik saját korábbi magatartásához kapcsolódó pénzmosásért is, amennyiben magatartása túlmutat a vagyon elleni cselekményből származó vagyon birtoklásán vagy felhasználásán, illetve további kárt okoz.¹⁹ Az elkövető saját korábbi vagyon elleni cselekményének, valamint a pénzmosásnak halmazatként vagy büntetlen utócsselekményként elbírálása nem a törvényben rögzített tényállási elem megvalósulásától függ, hanem az ügy körülményeinek jogalkalmazói mérlegelésétől, ez pedig sértheti az ítélezési gyakorlat egységességének és kiszámíthatóságának követelményét.

(3) A jogalkotó az átalakított tényállásban az elkövetési magatartások négy fordulatát különítette el.

- a) A miniszteri indokolás szerint a Btk. 399. § (1) bekezdésében meghatározott fordulat nyitott törvényi tényállással megvalósuló eredmény-bűncselekmény, ahol a vagyon eredetét, helyét vagy a vagyonon fennálló jogot az elkövető elfedi vagy elleplezi. A jogalkotó az elfedést, valamint az elleplezést mint eredményeket a vagyon megtartásán vagy rendeltetésszerű felhasználásán túli többletmagatartással látja megvalósíthatónak. Az elfedés, az elleplezés úgynevezett társadalmi típusú eredmény, megállapítása a jogalkalmazói mérlegelésről függ, bekövetkezése objektív (szakértői) vizsgálattal nem igazolható és nem cáfolható. A külvilágban látható változást nem idéz elő, adott esetben még az is kérdéses, hogy az elkövető tudata átfogta-e, hogy korábbi bűncselekményével kapcsolatban tanúsított további magatartásának a következménye a vagyon „elfedődése” vagy „ellepleződése”. (Például a tolvaj a lopott luxusautót nem egyszerűen használja, hanem átfesteti, mert nem szereti azt a színárnyalatot, bár ezzel egyben elfedi az alapbűncselekményt is. Ebben az esetben pénzmosásért is felel?)
- b) A Btk. 399. § (2) bekezdése az (1) bekezdésében meghatározott eredmény létrejöttét megelőző magatartások büntetendőségét teremti meg, amennyiben a felsorolt elkövetési magatartásokat az (1) bekezdésben meghatározott eredmény megvalósulása céljából fejti ki az elkövető. A jogalkotó a célzatot – a korábbi szabályozástól eltérően – nem a büntető-eljárás sikerének megghiúsításában, hanem a bűnös vagyon elleplezésére irányultságában jelöli meg. A 2018/1673 EU-irányelv 3. cikk 1. bekezdés a) pontja az elkövetői célzat meghatározása során a „tettéhez fűződő

¹⁹ Lásd 2018/1673 EU-irányelv bevezető rendelkezések 11. pontját.

jogkövetkezmények elkerüléséhez segítségnyújtás”-t jelöli meg, amely látszólag eltér a tényállásban meghatározott célzattól.

- c) A Btk. 399. § (3) bekezdésében meghatározott változatot – a miniszteri indokolás – bűnpártolás-jellegű magatartásként jelöli meg, amelyben „a 2018/1673 irányelv szellemében mindazon szándékos segítségnyújtást kell büntetni, ami a büntetőjogban értelmezhető jogi következmények alóli mentesülést szolgálja”.²⁰ Erre tekintettel a tényállás e változata büntetni rendeli az elkövetőt, ha a felsorolt magatartásokkal a) közreműködik a mással szembeni vagyonekobzás, illetve vagyonvisszaszerzés megghiúsításában, vagy b) a mással szembeni vagyonekobzás, illetve vagyonvisszaszerzés megghiúsítására törekszik. Az a) pont az elkövetési magatartások objektív hatásirányát, az eredményes vagyonekvonást, míg a b) pont az elkövető vagyonekplező célzatát szankcionálja eredménytelen vagyonekvonás esetén.
- d) A Btk. 399. § (4) bekezdése szerinti változata kizárólag más által elkövetett alapcselekményhez kapcsolódhat. A miniszteri indokolás szerint: „a felsorolt elkövetési magatartások nem szolgálhatják kizárólag az alapbűncselekmény elkövetőjének érdekét, mert ebben az esetben pénzmosáshoz képest speciális bűnpártolás lenne megállapítható. A pénzmosás ezen alapesetének kedvezményezettje ebből kifolyólag csak a pénzmosás elkövetője vagy az alapbűncselekmény elkövetőjén kívüli harmadik személy lehet”.²¹ A jogalkotó idézett álláspontja a tényállás szövegéből nem vezethető le, nincs olyan tényállási elem, amely jelezné a vagyont megszerző, elrejtő stb. magatartást tanúsító személy (vagy harmadik fél) vagyoni érdekeltiségének szükségességét. Ahhoz, hogy a jogalkalmazói gyakorlatban a fenti elhatárolás meggyökeresedjen, kötelező erejű jogértelmezésre lehet szükség.

(4) A 2018/1673 EU-irányelv bevezető rendelkezéseinek 3. pontja utal az unió kötelezettségére, a 2005. évi Varsói Egyezményben foglalt előírásokhoz igazodásra. Az egyezmény 9. cikk. 1. pont d) alpontja szerint a részes államok kötelesek bűncselekménynek minősíteni a pénzmosásnak minősülő cselekményekkel kapcsolatosan az *elkövetésre való társulást, szövetkezést*.

E kötelezettség alapján szabályozta a pénzmosás korábbi szövegváltozata önálló bűncselekményként²² a „pénzmosás elkövetésében megállapodást”. Joggal vetődik fel a kérdés, hogy e rendelkezés helyébe lépő – a pénzmosás elő-

²⁰ Lásd a 2020. évi XLIII. tv. 53. § miniszteri indokolását.

²¹ Lásd a 2020. évi XLIII. tv. 53. § miniszteri indokolását.

²² Btk. 399. § (5) bekezdés 2020. 12. 31.-ig hatályos szövege.

készületét büntetni rendelő rendelkezés mennyire tekinthető egyenértékűnek, nem hordoz-e többletértelmet a nemzetközi szerződésben meghatározott „pénzmosásra szövetkezés vagy társulás” az előkészület körében büntetendő közös elkövetésben megállapodáshoz képest?

(5) A pénzmosás újraszabályozásának részeként a jogalkotó a 2012. évi II. tv. 177. §-t új 1/a bekezdéssel egészítette ki, amely a vagyon elleni cselekményekből származó, szabálysértési értéket meg nem haladó dolognak vagyoni haszonszerzés végett történő megszerzését, elrejtését vagy elidegenítésében közreműködést szabálysértésként rendeli büntetni. A létrehozott szabálysértési alakzat egyrészt újratерemtette azt a párhuzamosságot, amelynek megszüntetésére a jogalkotó törekedett, másrészt megsérti az irányelv elvárását, hogy a pénzmosási cselekményeket 4 év szabadságvesztéssel büntetendő cselekményként kell a nemzeti jogban meghatározni.

Összegzés

A pénzmosás elleni eszközrendszer három évtizedes fejlődése lépésről lépésre zajló folyamat. A nemzetközi közösség számára elsődleges szempont az egyes nemzeti szabályozások közelítése, a nemzetközi együttműködés akadályainak lebontása.²³ E folyamat a szabályok óvatos finomításával zajlik, az egységesítést szolgáló irányelveknek nem céljuk olyan radikális változtatás ösztönzése, amelynek következtében esetleg növekszik a különbség egyes országok nemzeti szabályozásai között, csökkentve a nemzetközi együttműködés hatékonyságát. Mint arra már hivatkoztam, a jogalkotó a 2001. évi CXXI. törvény megalkotásakor olyan változtatást hajtott végre, amelynek következtében a magyar joganyag eltért a nemzetközi standardtól, akadályokat gördítve a nemzetközi együttműködés elé. Ezt bizonyította a Kulcsár Attila elleni kiadatási eljárásban a bécsi tartományi legfelsőbb bíróság döntése, amely – a két ország eltérő szabályozására tekintettel – a pénzmosás miatti kiadatást megtagadva megakadályozta, hogy Kulcsárt pénzmosás miatt is felelősségre vonják Magyarországon.²⁴

A pénzmosás tényállásában a 2020. évi XLIII. törvénnyel végrehajtott változtatás a korábbi – a nemzetközi szervezetek vizsgálatai során elfogadott – szabályozást több ponton jelentősen átalakította. Olyan jogi megoldásokat alkalmazott, amelyeknek megértése a magyar büntetőjog anyagának mélyebb ismeretét feltételezi. Kérdés az, hogy a nemzetközi pénzmosás elleni szervezetek

²³ Lásd 2018/1673 EU-irányelv bevezető rendelkezések 1–2. pont.

²⁴ Origo: Az osztrákok kiadják Kulcsár Attilát. *Origo.hu*, 2003. november 11.

megbízottai vagy a magyar vonatkozású pénzmosási ügyben eljáró hatóságok tagjai rendelkeznek-e olyan felkészültséggel, amely alapján képesek felmérni, hogy a 2020. évi XLIII. törvény maradéktalanul teljesíti a nemzetközi előírásokat? Ugyancsak kérdéses lehet, elfogadja-e a nemzetközi közösség, hogy az irányelv szigorítási tendenciáival összhangban áll a pénzmosás szabálysértési alakzatának megteremtése, a bűncselekmény büntetési tételének olyan módosítása, amely alapján enyhítő szakasz alkalmazása nélkül pénzbüntetést is kiszabhat a bíróság, vagy éppen az előkészületet helyezi enyhébb büntetési tétel alá.

Ezekre a kérdésekre a választ azok a nemzetközi ellenőrök fogják megadni, akik a soron következő felülvizsgálat során értékelik a 2020. évi XLIII. törvény által bevezetett változásokat.

Irodalomjegyzék

- Barabás A. Tünde – Molnár Csaba: A pénzmosás fantomja. Tanulmány a pénzmosással kapcsolatos empirikus kutatásról. In Irk Ferenc (szerk.): *Kriminológiai tanulmányok* 37. Budapest, OKRI, 2000. 184–205.
- Origo: Az osztrákok kiadják Kulcsár Attilát. *Origo.hu*, 2003. november 11. Online: www.origo.hu/itthon/20031111kiadhato.html

Hivatkozott források

1978. évi IV. törvény a Büntető Törvénykönyvről
1994. évi IX. törvény a büntető jogszabályok módosításáról
1994. évi XXIV. törvény a pénzmosás megelőzéséről és megakadályozásáról
1998. évi L. tv. az Egyesült Nemzetek Szervezete keretében a kábítószeres és pszichotrop anyagok tiltott forgalmazása elleni, 1988. december 20-án, Bécsben kelt Egyezmény kihirdetéséről
2000. évi CI. törvény a pénzmosásról, a bűncselekményből származó dolgok felkutatásáról, lefoglalásáról és elkobzásáról szóló, Strasbourgban, 1990. november 8-án kelt Egyezmény kihirdetéséről
2001. évi CXXI. törvény a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról
2006. évi CI. törvény az Egyesült Nemzetek keretében, Palermóban, 2000. december 14-én létrejött, a nemzetközi szervezett bűnözés elleni Egyezmény kihirdetéséről
2007. évi XXVII. törvény a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény és más büntetőjogi tárgyú törvények módosításáról
2007. évi CXXXVI. tv. a Pénzmosásról és a terrorizmus finanszírozása megelőzéséről és megakadályozásáról rendelkező
2008. évi LXIII. törvény az Európa Tanács pénzmosásról, a bűncselekményből származó jövedelmek felkutatásáról, lefoglalásáról és elkobzásáról, valamint a terrorizmus finanszírozásáról szóló, Varsóban, 2005. május 16-án kelt Egyezménye kihirdetéséről, valamint a pénzmosás és a terrorizmus finanszírozása megelőzéséről és megakadályozásáról szóló 2007. évi CXXXVI. törvény módosításáról
2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről
2017. évi XXXIX. törvény az európai uniós és a nemzetközi bűnügyi együttműködést szabályozó törvények, és ehhez kapcsolódóan más törvények jogharmonizációs célú módosításáról
2017. évi LIII. törvény a pénzmosás és a terrorizmus finanszírozása megelőzéséről és megakadályozásáról
2019. évi CXIX. törvény a pénzmosás és a terrorizmus finanszírozása megelőzéséről és megakadályozásáról szóló 2017. évi LIII. törvény és egyes kapcsolódó törvények módosításáról
2020. évi XLIII. törvény a büntetőeljárásról szóló törvény és más kapcsolódó törvények módosításáról
- Az Európai Unió Tanácsának irányelve (1991. június 10.) a pénzügyi rendszerek pénzmosás céljára való felhasználásának megelőzéséről (91/308/EGK)
- Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2015/849 irányelve (2015. május 20.) a pénzügyi rendszerek pénzmosás vagy terrorizmusfinanszírozás céljára való felhasználásának megelőzéséről, a 648/2012/EU európai parlamenti és tanácsi rendelet módosításáról, valamint a 2005/60/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv és a 2006/70/EK bizottsági irányelv hatályon kívül helyezéséről

Az Európai Parlament és Tanács a 2001/97/EK Irányelve a pénzügyi rendszerek pénzmosás céljára való felhasználásának megelőzéséről szóló 91/308 EGK tanácsi irányelv módosításáról

A pénzügyi rendszereknek a pénzmosás, valamint terrorizmus finanszírozása céljára való felhasználásának megelőzéséről szóló 2005/60/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv

Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2018/843 irányelve (2018. május 30.) a pénzügyi rendszerek pénzmosás vagy terrorizmusfinanszírozás céljára való felhasználásának megelőzéséről szóló (EU) 2015/849 irányelv, valamint a 2009/138/EK és a 2013/36/EU irányelv módosításáról (EGT-vonatkozású szöveg)

Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2018/1673 irányelve (2018. október 23.) a pénzmosás ellen büntetőjogi eszközökkel folytatott küzdelemről

T/9918. számú törvényjavaslat indoklással – a büntetőeljárásról szóló törvény és más kapcsolódó törvények módosításáról

Sivadó Máté¹

**Mire tanít bennünket (leginkább)
Németh Zsolt etikája kábítószer-területen –
avagy továbbra sem engedünk a 77-ből!**

Bevezetés

Ha a Rendőrtiszti Főiskolán az elmúlt évtizedekben hallgató vagy oktató droggördéssel kívánt foglalkozni, megkerülhetetlen volt Németh Zsolt felkeresése, illetve publikációinak elmélyült tanulmányozása. Így voltam ezzel én is kezdő oktatóként, és vagyok a mai napig is. Alapvető motivációm a kérdés tanulmányozására rendőri pályafutásomból eredt, de látván Zsolt kiterjedt szakmai munkásságát e tárgyban, illetve széles körű elismertségét a drogszakmában, még nagyobb lendületet kapott érdeklődésem. Véleményeinek karakteres, kritikus volta talán csak Finszter Gézánál vagy Szikinger Istvánnál érhetők tetten hasonlóképpen. Pláne a rendőrség vonatkozásában.

Ez a rendíthetetlen álláspont mindig a társadalom, annak tagja, a drogfogyasztó, az utcai rendőr pártját fogja. A hibák számbavétele mellett sok esetben megértőnek is bizonyul a hiba elkövetőjéhez, bízván egyben a probléma kijavításában. Felismerte a bűnügyi statisztikai eredmények értelmetlen kergetésének kontraproduktív voltát, megtermékenyítve ezzel sok, ezt a kérdést boncolgató fiatal kutató munkásságát is.

A Németh Zsolt által képviselt elvek droggördésben

Németh Zsolt több helyütt is idézi a Pápa Családi Tanácsának lelkipásztori állásfoglalását, droggügyben, amelyet valószínűleg tekinthetünk *szakmai alapállásának* is:

- kerülni kell minden leegyszerűsítést, minden általánosítást, mindenekelőtt pedig e mélységesen emberi és etikai kérdés átpolitizálását;

¹ Rendőr őrnagy; adjunktus, Nemzeti Közzszolgálati Egyetem, Rendészettudományi Kar Kriminológiai Tanszék. Kapcsolat: sivado.mate@uni-nke.hu.

- joggal kellene kiterjeszteni az aggodalmat sok olyan anyagra (szorongásoldók, nyugtatók stb.), valamint az alkoholra, amelyek még több kárt okoznak;
- a kábítószer-élvezet igen rossz emberi közérzetről tanúskodik: mögötte az életével egyedül maradt ember segélykiáltása búvik meg, akinek nemcsak elismerésre és érvényesülésre, hanem szeretetre is szüksége van;
- a drog csábításának engedő fiatal személyisége labilis, éretlen, kevésbé strukturált, és ez közvetlen összefüggésben van a nevelése hiányosságaival.²

A drogkérdés részben korjelenség (?)

A kábítószer-fogyasztás kapcsán szinte mindig felmerül a nem szakmai írásokban, hogy „soha eddig nem látott méreteket ölt”. Ha ezt a kábítószeresek kapcsán el is fogadjuk, minimum kérdéses a társadalom tagjainak bódulása kapcsán (amit sokkal nagyobb arányban okoz az alkohol és a legális gyógyszerek). A drogfogyasztásról mint korjelenségről az alábbiak szerint értekezik Németh Zsolt:

„Elképzelhető, hogy a drogozás nem értékválasztás, hanem kulturális jelenség: a XXI. században minden gyorsan elérhető: a közlekedés, az információ, a szexualitás igényei azonnal, villámgyorsan kielégíthetőek. A kábítószer ennek megfelelően korunk adekvát eszköze, a közérzetjavító technikák egyike, noha kétségtelenül mindennél veszélyesebb, a gyorsan megszerezhető eredménynek, az eufóriának fenyegető az ára. De a vészjósló végkifejlet mégsem törvényszerű, de ehhez a felnőtt társadalom okos, józan türelme és segítése szükséges.”³

A drogfogyasztás büntetőjogi tilalmának nincs értelmezhető pozitív hatása a drogfogyasztás mértékére, minőségére, de negatívak valószínűleg vannak

A közvélemény a drogprobléma megoldását ma is a rendőri eszközök fokozott alkalmazásában és a súlyosabb bírói ítéletekben látja. Ez a gondolkodás, ahogy az Németh Zsolt szinte összes publikációjában olvasható, téves. A drogfogyasztót a büntetőeljárás vagy egy esetleges büntetés-végrehajtás során érő negatív tapasztalatok csak mélyebbre taszítják abba a gödörbe, amelybe eleve a tudatmódosító

² Németh Zsolt: A civil szféra a közbiztonságban. In Katona Tamás – Kovácsné Nagy Katalin – Laczka Éva Zita (szerk.): *Vavró István, a tudós és pedagógus. Ünnepi kötet dr. Vavró István professzor 80. születésnapjára*. Budapest–Győr, Magyar Statisztikai Társaság – SZE DFK, 2016a. 137–147.

³ Németh Zsolt: Nem engedünk a hetvenhétből! Drogpolitikai töprengések. In Finszter Géza – Kőhalmi László – Végh Zsuzsanna (szerk.): *Egy jobb világot hátrahagyni... Tanulmányok Korinek László professzor tiszteletére*. Pécs, PTE ÁJK, 2016b. 491–497.

szerekhez nyúlva került. Az a remény is hiú, miszerint az intézeti elzárás automatikusan megoldja a leszokást. Valójában általában más szerekre való átszoktatás történik, majd a szabadulás után automatikus visszaszokás a régi szerhez. Másrészt érdemes tudni, hogy a drogkereskedelemben rejlő extraprofitot éppen a büntetőjogi tilalmazás adja. Az utcai drog árának nagyságrendileg 80%-a a terjesztők által vállalt kriminális kockázat ára. Németh ezt írja más helyütt:

„A büntetőjogi tilalom közhelyszerű indokaként azt szokták felhozni, hogy a drog bűnözést generál, továbbá betegségeket, amelyek terhelik az egészségügyi közkiadásokat. Azonban a tapasztalás inkább az, hogy a tilalom nagyobb kriminális kockázatot jelent, mind az elkövetővé, mind az áldozattá válás tekintetében, de a legnagyobb közbiztonsági teher, amit a közvélemény nem is észlel, a szervezett bűnözés táplálása. Nem nehéz belátni, hogy a többszázszoros heti rendszerességgel jelentkező fogyasztói igény kielégítése csak bűnszervezetek által lehetséges, ez pedig irdatlan illegális profitot eredményez, amelynek feltárásával és elvételével teljes mértékben adós a hazai rendszet. [...] Azért nem kábítószereszenek, mert félnek a büntetéstől? Biztosan nem, számukra az egészség, a tiszta tudat fontos érték. És aki drogozni akar, minden további nélkül megteheti: könnyen jut anyaghoz, a rendőrkézre kerülés kockázata pedig elhanyagolható.”⁴

A rendőrségi drogmegelőzési programok az elvártnál sokkal kevésbé hasznosak!

A rendőrség DADA- és Ellenszer-programjai kapcsán többször felmerült, hogy jószándékú kezdeményezések, de az ezektől elvárt eredményt, miszerint az ezeken részt vevő gyerekek a jövőben kevesebb drogot fogyasztanak, nem éri el. Ezt bizonyítják a DADA-program eredetijének tekinthető amerikai DARE-program több évtizedes utánkövetéses vizsgálatai. Zsolt így ír a kérdésről:

„A rendőrségi keresletcsökkentési programok ugyan népszerűek, ám alapos mérlegelést igényelne, hogy vajon nem volna-e társadalmilag hasznosabb, ha a bűnüldözési, rendészeti feladatokra kiképzett és felszerelt rendőr az eredeti feladatait látná el, és az is lehet, hogy tantermi működése kevésbé hatékony, hisz nincs pedagógiai eszköztára.”⁵

Mi volna a rendőrök helyes hozzáállása a drogfogyasztókhoz?

Németh Zsolt mindig karakteres véleményt fogalmazott meg azzal kapcsolatban, hogy a hazai rendőrök szélsőségesen ellenséges magatartást tanúsítanak

⁴ Németh (2016a): i. m.

⁵ Németh Zsolt: A rizikó társadalom egy lehetséges kockázatkezelési modellje: a kábítószerügyi egyeztető fórum. In Barabás A Tünde (szerk.): *Tanulmányok Irk Ferenc professzor 70. születésnapjára*. Budapest, OKRI, 2012. 211–226.

a drogfogyasztókkal kapcsolatban, ami intézkedési kultúrájukban is megjelenik. Ezzel szemben mindig felveti, hogy az intravénásheroín-függőket (akik sok esetben valóban érintettek vagyon elleni deliktumok kapcsán) óriási hiba összekeverni az alkalmoszerű marihuánát, extasyt fogyasztókkal, akik nem követnek el a drogfogyasztáson kívül más bűncselekményt. Ellenben az őket a büntetőeljárás során érő negatív hatások, az előállítás, megbilincselés, házkutatás, gyanúsítás, rabosítás stb. nincsenek arányban a fogyasztásuk okozta társadalmi károkkal. Ahogy Zsolt fogalmaz:

„Nyilvánvalóan sokkal értékesebb a létnek ama formája, ahol a nyugalomhoz és a biztonságához nincs szükség semmilyen »vegyszerre«, ha a világgal és önmagammal való békét a másokkal való társas viszonyban, a zenével, az irodalommal, a sporttal vagy a természettel való érintkezés révén képes vagyok elérni. Tudnunk kell azonban, hogy meglehetősen sok embernek nem volt szerencséje olyan helyre születnie, ahol az ilyen örömforrások eléréséhez megfelelő készségek fejlődhetek volna ki benne. A drogok ellen tehát küzdeni kell, de emeljük ki még egyszer, a drogok ellen, és nem a velük visszaélő embert kell ellenségnek tekinteni.”⁶

„A rendészeti működés természetesen nem kerülhető meg, de az sem, hogy kritikával szemléljük. Azért is meg kell tennünk, mert mint cseppben a tenger, a rendőrség minden hiányossága, problémája szembe jön velünk a drogproblémák rendészeti kezelésénél.

Fontos lenne tisztletben tartani az alábbiakat:

- az emberi jogok, az emberi méltóság;
- az egészséghez, az egészséget támogató környezethez való jog;
- a tények elsőbbségének biztosítása;
- partnerség, közös cselekvés;
- átfogó megközelítés (a komplexitásból fakadó mindent átható együttműködés);
- elszámoltathatóság.”⁷

A rendőrségnek civilekkel, civil szervezetekkel, szociális és egészségügyi hatóságokkal fokozottabban kellene együttműködnie!

Zsolt szinte minden alkalommal hangsúlyozza, hogy mekkora veszteséget okoz, hogy a rendőrség elzárja magát és az információit drogügyben a külvilág elől. Egyrészt a rendőrség felderítési, nyomozási tevékenysége során elképesztő mennyiségű (nagy részben nem minősített) információ keletkezik, amelyek nagyon fontosak lennének a szociális és egészségügyi ágazatnak, hogy valós képet

⁶ Dénes Balázs – Németh Zsolt – Szemelyácz János: *A tiltás gyümölcsei: 3 szigorú drogpolitikai év*. Budapest, TASZ, 2002.

⁷ Németh Zsolt: Kábítószerügy: rendőrségi csapda. *Miskolci Jogi Szemle*, 14. (2019), 2. különszám, 2. kötet. 276–285.

alkothassanak a probléma nagyságáról és minőségéről. Együttműködés esetén a rendőrség is sok információt kaphatna ezektől a szervezetektől. A rendőrséget kívülről szemlélők ezzel szemben rendre arról számolnak be, hogy a rendőrök csak a hatósági fölény helyzetéből hajlandóak tárgyalni velük, ami a közös munkát, a bizalom kialakulását lehetetlenné teszi, kölcsönös sértődésekhez vezet mindössze. Fontosnak tartja a rendőrök részéről az eljárás alá vont drogfogyasztók ellátásokba és támogató programokba irányításának elősegítése érdekében való közreműködést.⁸

Az ügynevezett diszkórazziák értelmetlenek, sőt kontraproduktívak

Évekig olvashattuk a rendőrség sikerpropagandáiban, hogy hány diszkórazziát hajtottak végre, azon hány személyt ellenőriztek, állítottak elő, mennyi drogot találtak (szinte mindig elenyésző mennyiségűt, és azt is a földön). Németh ezredes így ír erről:

„[E]zek az akciók gyalázatosan sovány bűnügyi eredményt hoztak, ellenben a rendőrség hatalmas személyi erőket kötött le velük és irgalmatlanul sok pénzt használt fel, miközben a drogfogyasztó fiatalokat nem félemlítette meg egyáltalán, sőt a rendőrséget nevetségessé tette a nagy készültséggel végrehajtott eredménytelen rendészkedés. Mindeközben nyilvánvalóan megalázta szórakozó vágyó fiatalok nagy tömegeit, mert csupán azzal, hogy egy adott helyen jelen voltak, bűnözőként kezelték őket.”

Azóta szerencsére ezek az akciók szinte teljesen eltűntek, talán Zsolt kiállásának hatására is.⁹

Elkötelezettnek kell lenni a gyermekek, fiatalkorúak érdekében akkor is, ha a bűn vagy a drogfogyasztás útjára léptek

Németh Zsolt sokszor inti óva publikációiban a hatóság tagjait, hogy a megtevédt fiatalokkal mindig az emberség nyelvén beszéljenek, kerülve mindenféle fizikai vagy szóbeli abúzust. Hangsúlyozza ezt a devianciák közös gyökerűségének felismerése mellett is. Mindig felhívja a figyelmet a büntetőeljárás, főként a diszfunkcionálisan lezajló eljárás kriminalizáló, stigmatizáló hatására. Ahogy fogalmaz:

⁸ Dénes–Németh–Szemelyácz (2002): i. m.; Németh (2016b): i. m.

⁹ Németh Zsolt: Rendőrség és drogstratégia. *Fundamentum*, 5. (2001), 1. 79–84.

„A rendőr számára a bűnüldözési érdek a legfontosabb, és ez esetleg rendjén való is, egészen addig, amíg gyermekekről nincs szó. Megengedhetetlenül kevesen tudják ma Magyarországon (és távolról sem csak a rendőrségen), hogy a gyermek mindenek felett való érdekét szem előtt tartani az ENSZ gyermekjogi egyezménye nyomán számos hazai törvény is megparancsolja a honi hatóságoknak, az úgynevezett Pekingi Szabályok, a fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatására vonatkozó ENSZ-minimum szabályok hasonlóképpen.”¹⁰

Tekintve, hogy a drogos szcéná szereplői jellemzően fiatalok, ezért fontos szerepet kell kapnia az olyan rendőrségi ifjúságvédelemnek, ahol érvényesül az ENSZ által megfogalmazott gyermekjogi konvenció fő szellemisége és követelménye, amely szerint minden hivatali döntésnél a gyermek mindenekfelett való érdekét kell szem előtt tartani.¹¹

Elkötelezettnek kell lenni a rendőrség modernizálása, a rendőrök továbbképzése kapcsán drogügyben (is)

Zsolt szinte összes publikációjában sürgette a rendőrség modernizációját. Mindenekelőtt szemléletében, hogy szakadjon el a 1970–80-as évek rendőri attitűdjétől a drogfogyasztók vonatkozásában. A sok területi rendőri szervnél elszórtan megtalálható drogellenes egységek helyett pártolta egy országos kábítószer-bűnözés elleni szolgálat felállítását. Fontosnak tartotta, hogy a vonatkozó jogszabályok szellemisége, így a gyermekvédelmi törvényé, a nemzeti drogstratégiáé stb. jelenjen meg a rendőrség belső szabályozóiban. Azt szomorúan konstataálta, hogy mikor ez a belső jogalkotás megtörtént, legtöbbször megmaradt a leírt mondatok szintjén, amiről a végrehajtó rendőri állomány még csak nem is értesült. Több alkalommal kezdeményezte, hogy a rendészettudomány egyes tudományterületei felett átívelő droggal kapcsolatos tantárgy jelenjen meg a Rendőrtiszti Főiskola képzési anyagában. A pozitív vezetői döntést követően a főiskola szinte valamennyi tanszéke részt vett a munkában, és kidolgozta a maga vonatkozó tananyagát a drogkérdésben pszichológiai, büntetés-végrehajtási, közlekedésrendészeti, közrendvédelmi, büntetőjogi, igazgatásrendészeti, határrendészeti stb. szempontból. Az elkészült anyagot Rácz József professzor szerkesztette, címe:

¹⁰ Németh Zsolt: Ifjúkori bűnözés, drogfogyasztás – a rendőrség a gyermekvédelmi együttműködés rendszerében. *Belügyi Szemle*, 50. (2002a), 1. 20–32; Németh Zsolt: Rendőrség és gyermekvédelem. In Irk Ferenc (szerk.): *Kriminológiai tanulmányok* 39. Budapest, OKRI, 2002b. 132–161.

¹¹ Németh (2012): i. m.; Németh Zsolt: Szigorúan, következetesen, de az emberség, sőt a szeretet hangján – a bűnelkövető gyermekekkel való bánásmódról. In Gulyásné Kovács Erzsébet – Hatvani Erzsébet – Szarka Attila (szerk.): *Ferenczi György emlékkötet*. Pécs, SZIME – Ferenczi György Alapítvány, 2020. 129–140.

*Rendészeti ismeretek a kábítószer-probléma kapcsán.*¹² A tananyag alapján egy kísérleti tanterv készült, amely egy évben lement, majd nem folytatódott tovább.

A rendőrség tevékenységének drogügyben meg kell haladnia a kínálatcsökkentés kereteit

Németh Zsolt többször leszögezi, hogy a fenti kérdésben a legtöbb rendőri teendő a kínálatcsökkentés területén van. A bűnmegelőzés, a felderítés, a nyomozás, a bűnszervezetek felszámolása, kábítószeresek lefoglalása, a büntetőeljárás lefolytatása a feladata leginkább a rendőrségnek. Nem utasíthatja el ugyanakkor részvételét a kereslet- és a kínálatcsökkentés területén. Előbbi feladat a tájékoztatást, felvilágosítást, fiatalokkal való (egyenrangú) kommunikációt jelenti. Az ártalomcsökkentést is támogathatja a rendőrség. Már azzal is, ha nem tekinti potenciális célpontnak az ártalomcsökkentés intézményeibe látogató drog-fogyasztókat, illetve ha segíti a bajbajutottakat a programokba való eljutásban.¹³

Zárógondolatok

Németh Zsolt neve alatt a Magyar Tudományos Művek Tára 81 publikációt rögzít. Biztosak lehetünk benne, hogy ő ennél sokkal több publikációt jegyez, de egy részük az évtizedek sora alatt elveszett. Nem beszélve a rengeteg stratégiai dokumentumról, amelyek szintén az ő keze munkáját dicsérik. A fenti elvek és állásfoglalások szinte valamennyi írásos munkájából kitűnnek. Hogy a rendészet munkájára közvetlen hatással levők milyen mértékben vették át gondolatait? Azt az olvasó maga döntse el. A pozitív kicsengés érdekében szeretném idézni Finszter Gézát egy személyes beszélgetésből, akinek egy kutató arra panaszkodott, hogy a kutatási eredményei semmilyen mértékben nem épülnek be a rendészeti szabályozókba és a rendészeti gyakorlatba. Finszter Géza erre azt felelte: „Nem baj, ami késik, nem múlik. A múltkor is egy miniszteri rendeletben láttam szó szerint azt, amit harminc évvel ezelőtt írtam le! Pedig akkoriban rá se bagóztak.” Kíváncsi vagyok, hogy Németh Zsolt esetében is így legyen!

¹² Rácz József (szerk.): *Rendészeti ismeretek a kábítószer-problémával kapcsolatban*. Budapest, Nemzeti Kábítószerügyi Koordinációs Igazgatóság – Országos Bűnmegelőzési Bizottság, 2009.

¹³ Németh (2001): i. m.

Irodalomjegyzék

- Dénes Balázs – Németh Zsolt – Szemelyácz János: *A tiltás gyümölcsei: 3 szigorú drogpolitikai év.* Budapest, TASZ, 2002.
- Németh Zsolt: Rendőrség és drogstratégia. *Fundamentum*, 5. (2001), 1. 79–84.
- Németh Zsolt: Ifjúkori bűnözés, drogfogyasztás – a rendőrség a gyermekvédelmi együttműködés rendszerében. *Belügyi Szemle*, 50. (2002a), 1. 20–32.
- Németh Zsolt: Rendőrség és gyermekvédelem. In Irk Ferenc (szerk.): *Kriminológiai tanulmányok* 39. Budapest, OKRI, 2002b. 132–161.
- Németh Zsolt: A rizikótársadalom egy lehetséges kockázatkezelési modellje: a kábítószerügyi egyeztető fórum. In Barabás A Tünde (szerk.): *Tanulmányok Irk Ferenc professzor 70. születésnapjára.* Budapest, OKRI, 2012. 211–226.
- Németh Zsolt: A számháború vége? A statisztika, a valóság és a rendőrség. *Belügyi Szemle*, 61. (2013), 4. 5–11.
- Németh Zsolt: A civil szféra a közbiztonságban. In Katona Tamás – Kovacsicsné Nagy Katalin – Laczka Éva Zita (szerk.): *Vavró István, a tudós és pedagógus. Ünnepi kötet dr. Vavró István professzor 80. születésnapjára.* Budapest–Győr, Magyar Statisztikai Társaság – SZE DFK, 2016a. 137–147.
- Németh Zsolt: Nem engedünk a hetvenhétből! Drogpolitikai töprengések. In Finszter Géza – Kóhalmi László – Végh Zsuzsanna (szerk.): *Egy jobb világot hátrahagyni... Tanulmányok Korinek László professzor tiszteletére.* Pécs, PTE ÁJK, 2016b. 491–497.
- Németh Zsolt: Kábítószerügy: rendőrségi csapda. *Miskolci Jogi Szemle*, 14. (2019), 2. különszám, 2. kötet. 276–285.
- Németh Zsolt: Szigorúan, következetesen, de az emberség, sőt a szeretet hangján – a bűnelkövető gyermekekkel való bánásmódról. In Gulyásné Kovács Erzsébet – Hatvani Erzsébet – Szarka Attila (szerk.): *Ferenczi György emlékkötet.* Pécs, SZIME – Ferenczi György Alapítvány, 2020. 129–140.
- Rácz József (szerk.): *Rendészeti ismeretek a kábítószer-problémával kapcsolatban.* Budapest, Nemzeti Kábítószerügyi Koordinációs Igazgatóság – Országos Bünmegelőzési Bizottság, 2009.

Szabó Andrea – Magasvári Adrienn¹

A pénzügyőrtisztképzés a bolognai folyamat és az uniós csatlakozás tükrében

Bevezetés

„Semmi sem örök, csak a változás” – tartja a mondás. A körülöttünk lévő világ, benne mi magunk is folyamatosan változunk. Az életünk minden fázisában érnek bennünket olyan biológiai, gazdasági, társadalmi, kulturális, technológiai hatások, amelyek jelentős átalakulást eredményeznek a családi és magánéletünkben, a neveltetésünkben, a képzésünkben, a munkánkban. A következőkben két olyan jelentős folyamatot szeretnénk bemutatni, amelyek nemcsak a mi pénzügyőri életünkben, hanem a pénzügyőrtisztképzésben is nagy kihívásokkal jártak. Olyan változtatásokat indukáltak, amelyek kölcsönösen hatással voltak a pénzügyőri munkára, feladatrendszerre, illetve a pénzügyőrtisztképzésre is.

Itt a bevezető sorokban szeretnénk köszönteni Németh Zsolt nyugállományú rendőrezredes, egyetemi docens urat, akinek a – főiskolai – főigazgató-helyettesi, illetve rektor-helyettesi időszakában zajlottak a tanulmányban bemutatott események, és akinek aktív közreműködése nagymértékben támogatta az előrelépést. Isten éltesse és tartsa meg sokáig erőben, egészségben munkatársai és szerető családjá körében!

Pénzügyőrök képzése a Rendőrtiszti Főiskolán

A Vám- és Pénzügyőrség (VP) vezetése már a 80-as évek közepén kereste a kapcsolatot a Rendőrtiszti Főiskolával (RTF). Ennek oka pedig az, hogy a pénzügyőrség fontos feladata volt a pénzügyi bűncselekmények felderítése és nyomozása, amelyhez kvalifikált, felkészült munkatársak kellek. Az RTF pedig jelentős

¹ Szabó Andrea: pénzügyőr ezredes; tanszékvezető egyetemi docens, Nemzeti Közszoigálati Egyetem Rendészettudományi Kar Vám- és Pénzügyőri Tanszék. Kapcsolat: szabo.andrea@uni-nke.hu. Magasvári Adrienn: pénzügyőr alezredes; tanársegéd, Nemzeti Közszoigálati Egyetem Rendészettudományi Kar, Vám- és Pénzügyőri Tanszék. Kapcsolat: magasvari.adrienn@uni-nke.hu.

oktatási tapasztalatokkal rendelkezett ezen a téren, hiszen 1971 óta, egészen a bolognai átállásig, olyan szakokon képzett leendő rendvédelmi tiszteket, mint például politikai nyomozó, bűnügyi nyomozó, közbiztonsági tiszt stb.² Ahogyan Finszter Géza megfogalmazta: „Küldetése az [volt], hogy olyan szakembereket neveljen, akik képesek jogállami rendvédelmet működtetni.”³ Ennek hatására indulhatott el 1987-ben levelező tagozaton az első 20 fős vámnyomozó osztály. A szaktantárgyak oktatása – kezdetben – külső óraadók biztosításával történt. Mivel az együttműködés eredményesnek bizonyult, egyre inkább megerősödött a szándék a hosszabb távú kapcsolat bővítésére. A felmerülő igények alapján az együttműködés 1991-ben kibővült egy újabb, a vámigazgatási szak beindításával, immár mindkét tagozaton. Az új körülmények elengedhetlenné tették azt is, hogy a szakokat az 1991-ben felállított Vám- és Pénzügyőri Tanszék gondozza.⁴

A tanszéki tantárgyak szorosan kötődtek a leendő munkaadó szervezet, a VP feladatköréhez. A vámjog és vám eljárás tantárgyról elmondható, hogy korszerű volt és az EU-normáknak is megfelelt. A testület nemzetközi kereskedelemben játszott szerepe eleve kötelezővé tette, hogy az alkalmazott joganyag megfeleljen azoknak a normáknak, amelyek a világkereskedelem elveivel harmonizálnak. Ugyanez érvényes volt a világ fejlett országaiban alkalmazott úgynevezett harmonizált vámtarifa oktatására is. Mivel az uniós teljes jogú tagság elérésétől kezdődően, a nemzeti vámbevételek 75%-a a közösségi bevételek részét képezték,⁵ ezért a kieső állami bevételeket az adó- és jövedéki területnek kellett kompenzálnia. A korábban virágzó jövedéki szakterület több évtizedes hallgatás után, 1993-tól feléledt és 1998-tól különösen jelentős hangsúlyt kapott.⁶ A nemzetgazdasági szempontból is kiemelt bevételi terület szerepe így az oktatásban is felértékelődött. A tantárgyakat kiegészítő, azok megismerését és megértését elősegítő, általában féléves tantárgyak – szakmatörténet, váminformatika – oktatását a VP adott szakterületeinek elismert munkatársai oktatták.⁷

² Virányi Gergely: *Határőrizeti és határrendészeti tisztképzés 1903–2011*. Budapest, Dialóg Campus, 2019. 361.

³ Finszter Géza: A rendőrképzés és a rendészettudomány. In Németh Zsolt (szerk.): *Tiszteletkötet Sárkány István 65. születésnapjára*. Budapest, RTF, 2010. 65.

⁴ Kovácsics Iván (szerk.): *Emlékkönyv a Vám- és Pénzügyőrségről 1867–2000*. Budapest, VIVA Média Holding, 2000. 150; Szabó Andrea: A pénzügyőri képzésektől az adóigazgatási szakirányig. *Belügyi Szemle*, 66. (2018), 11. 72.

⁵ Várnay Ernő – Papp Mónika: *Az Európai Unió joga*. Budapest, KJK–KERSZÖV, 2004. 604.

⁶ Arnold Mihály: *Ma már holnap van*. Budapest, VIVA Média Holding, 2002. 119; Balaska Andrea – Kiss Artilla (szerk.): *A 140 éves Vám- és Pénzügyőrség emlékalbuma*. Budapest, VIVA Média Holding, 2007. 41.

⁷ Illés György (szerk.): *30 éves a Rendőrtiszti Főiskola 1971–2001*. Budapest, RTF, 2001. 106.

Az uniós csatlakozás hatásai

A VP szempontjából az EU-tagságra való felkészülés már az évezred végén megkezdődött. A csatlakozás feltételei közül elsősorban a jogharmonizációs, a szervezeti struktúra EU-konform átalakítását, a technikai (informatikai) feltételek megteremtését és a személyi állomány felkészítését célzó kötelezettségeket kellett teljesíteni.⁸

A szervezeti átalakítás két lépésben történt. 2000-ben lezajlott a hét regionális parancsnokság kialakítása.⁹ Az átszervezéssel 30%-kal csökkent a vezetői státuszok száma, az ellenőrzési és nyomozati szakterületek pedig leváltak a vám- és jövedéki ügyekkel foglalkozó regionális parancsnokságokról.¹⁰ A magyar közigazgatáson belül ez volt az első nagyszabású és sikeres EU-konform átszervezés.¹¹

Magyarország uniós tagsága új jogszabályi környezetet jelentett a VP számára. Az Országgyűlés elfogadta a VP jogállására,¹² a vámjogra, vámeljárásokra,¹³ valamint a jövedéki adóra és jövedéki termékekre¹⁴ vonatkozó jogszabályokat.¹⁵ A VP az EU-csatlakozás követelményeinek figyelembevételével hajtotta végre szervezeti struktúrája átalakítását, valamint a humán erőforrás átcsoportosítását, ezáltal biztosította a szakmai feladatok eredményes végrehajtását. A vámszakmai feladatok csökkenésével közel 24%-os arányban csökkent a vámszakterület létszáma, továbbá a határátkelőhelyek megszűnése a határszolgálati feladatokat ellátók 25%-os létszámcsökkenését eredményezte.¹⁶ A jövedéki szakterületen viszont közel 3%-os létszámnövekedés történt, amit a költségvetés jövedékiadó-bevételeit biztosító ellenőrzések szükségessége indokolt.¹⁷

A 1106/2003. (X. 31.) Kormányhatározat alapján a szervezet 808 fős létszámleépítést hajtott végre.¹⁸ Bár előzetesen a VP csak 2-300 fős elbocsátással

⁸ Bencs Zoltán et al. (szerk.): *Vám az Európai Unióban*. Budapest, VPOP Integrációs Hivatal, 2003. 24.

⁹ Balaska–Kiss (2007): i. m. 23.

¹⁰ Nagy János: Az átszervezésről, a létszámleépítésről. *Pénzügyőr*, (2003), 10. 11–12.

¹¹ Arnold (2002): i. m. 99; Prukner Attila: *A magyar vám- és pénzügyőr szervezetek tevékenysége 1867–2010 között*. PhD-értekezés. Budapest, NKE Hadtudományi Doktori Iskola, 2013. 125.

¹² 2004. évi XIX. törvény a Vám- és Pénzügyőrségről.

¹³ 2003. évi CXXVI. törvény a közösségi vámjog részletes végrehajtásáról.

¹⁴ 2003. évi CXXVII. törvény a jövedéki adóról és a jövedéki termékek forgalmazásának különös szabályairól.

¹⁵ Arnold (2002): i. m. 106.

¹⁶ Állami Számvevőszék: *Jelentés a Vám- és Pénzügyőrség működésének ellenőrzéséről* (2005. április). 22.

¹⁷ Mózs Elek (szerk.): *Az Európai Unió jövedéki szabályozása*. Szakmai segédlet. Budapest, VPOP, 2002. 3.

¹⁸ Állami Számvevőszék (2005): i. m. 12.

és kb. 600 ember mozgatásával számolt,¹⁹ ezt a szakmailag megalapozott tervet váratlanul felülírta a pénzügyi kormányzat, így végül is több mint 1500 munkatárs távozott a testületből. A létszámleépítés, a próbaidős pénzügyőr hallgatókat is érintette. 2003. szeptember 23-án 21 másodéves hallgató szolgálati viszonyát megszüntette a VP,²⁰ és tanulmányaikat újra tanulmányiösztöndíj-szerződés birtokában folytathatták, azzal a következménnyel, hogy a tanulmányi idejük immár nem számít egyúttal szolgálati időnek is. Az érintettek közül néhányan a váratlan döntésre tekintettel nem folytatták tanulmányaikat.²¹ Azon hallgatókat, akik maradtak, a VP 2004. szeptember 1-jén újra hivatásos állományba vette, szintén egy év próbaidő kikötésével.²²

Az elvándorlást leginkább az okozta, hogy az ország más területén volt szükség az átszervezés utáni munkaerőre, és ilyen mértékű mobilitást a munkatársak egy része nem vállalt. Minden negyedik távozó, illetve minden harmadik elbocsátott (összesen 381 fő) korengedményes nyugdíjba ment,²³ akik jórészt a nagy szakmai ismerettel és tapasztalattal rendelkező 40 év feletti korosztályból kerültek ki.

A csatlakozást követően – megtartva szervezeti szintjeinél a korábbi hármas tagozódást (felső-, közép- és alsófokú szervek) – a VP új szervezeti rendszert alakított ki, határ- és belterületi vámhivatalokat szüntettet meg, valamint új szervezeti egységeket hozott létre.²⁴ A VP mobil ellenőrzési csoportokat alakított ki, amelyeknek feladata az EU külső és belső határai mentén úgynevezett mélységi ellenőrzések végrehajtása volt. Az ellenőrzések jogszabályi felhatalmazását a Közösségi Vámkódex és a hazai szabályozás együttesen teremtette meg. Ezek alapján a VP-nek lehetősége volt a vámfelügyelet alatt lévő és egyéb árukat a Magyar Köztársaság területén bárhol ellenőrizni. Feladatai közé tartozott például: a kábítószeres tiltott forgalmának megakadályozása; fegyver, lőszer, jövedéki termék legális és illegális forgalmának ellenőrzése, felderítése; nemzetközi személyforgalom lebonyolításához szükséges okmányok ellenőrzése.²⁵

¹⁹ Mattusich Márton: Országos Parancsnoki óra a Vám- és Pénzügyőri Iskolán. *Pénzügyőr*, (2003), 6. 5; Schlág László: Létszámcsökkentés, uniós átszervezés. *Pénzügyőr*, (2003), 11. 2.

²⁰ A VPOP Parancsnokának 338. számú parancsa szolgálati viszony próbaidőn belüli megszüntetéséről Zs. L. nevére (2003. szeptember 23.).

²¹ Fekete Gy. Attila: Próbaidősöket bocsát el a VPOP. *Népszabadság*, 61. (2003), 235. 5.

²² A VPOP Parancsnokának 2902. számú parancsa szolgálati viszony létesítéséről Zs. L. nevére (2004. szeptember 6.).

²³ Állami Számvevőszék (2005): i. m. 12.

²⁴ Demény Ádám: Az integrált határigazgatási rendszer és a vámigazgatási fejlesztések kapcsolata Magyarországon. *Hadtudományi Szemle*, 2. (2009), 2. 53.

²⁵ Állami Számvevőszék (2005): i. m. 19; Szendi Antal: A vámunió. In Koncz István – Szova Ilona (szerk.): *Együtt a biztosabb tudományos karrierért, a jövőtervezésért*. VII. PhD konferencia. Budapest, Professzorok az Európai Magyarországiért Egyesület, 2013. 31.

A VP életében jelentős változásokat hozott az Európai Unióhoz történő csatlakozás. A szervezet felépítése jelentősen megváltozott, a szakmai munka átstrukturálódott, ezzel párhuzamosan olyan új feladatok is beépültek a pénzügyőri munkába, amelyekre fel kell készíteni a hallgatókat. A tanszék által oktatott tantárgyakat át kellett dolgozni az új jogszabályi környezetnek megfelelően. De nemcsak a tananyag átdolgozásának súlya érintette a tanszéket 2003-ban, hanem a fentiekben említett, a hallgatókra is kiterjedő létszámleépítés és az ebből adódó nehézségek kezelése is. A szakképzett munkaerő távozása hosszabb távon magas kockázatot jelentett a feladat-végrehajtás eredményessége terén, így a későbbi években ismételten nagy hangsúly helyeződött a pénzügyőri tisztképzésre.

A bolognai folyamat hatásai

Az évtized közepén jelentős feladatként jelentkezett a tanszék munkájában a több-fokozatú bolognai képzéshez igazodó, bűnügyi igazgatási, valamint rendészeti igazgatási szakok oktatási tematikájának, tananyagának kimunkálása, különös tekintettel a képzés keretében újonnan induló tantárgyakra. Ebben az időszakban a szakokból szakirányok lettek, így a vámigazgatási szak vám- és jövedéki igazgatási szakiránnyá, a vámnyomozói szak pedig pénzügyi nyomozói szakiránnyá változott, követve a bolognai rendszer, valamint a szakma korszerűsítési igényeit. A korszerű tananyag összeállítását a VP szakmai szervei nagymértékben segítették.

A 2006/2007-es tanévtől kezdődően két integrált szak (bűnügyi igazgatási és rendészeti igazgatási alapszak) 11 szakirányán folytatódott az alapképzés (BA), amely a korábbiakhoz képest kiegészült a frissen alapított biztonsági szakiránnyal.²⁶ A folyamat azonban nem állt meg, ugyanis a 2008/2009. tanévtől kezdődően a rendészeti vezető mesterszakon 30 fővel megkezdődött az egyetemi kimenetet biztosító, mesterképzés (MA) levelező munkarendben.²⁷

A bolognai képzéshez kapcsolódó célkitűzések hatással voltak a rendészeti és ezen belül a pénzügyőri tisztképzésre is.

A transzparencia az unió munkavállalóinak mobilitása, az unió gazdasági versenyképessége és az uniós felsőoktatási versenyképesség szempontjából kulcsfontosságú.²⁸ Magyarország már 2001-ben törvényt hozott a diplomák és okle-

²⁶ Virányi Gergely: A Bologna Folyamat és megvalósítása a hazai rendészeti felsőoktatásban. *Határrendészeti Tanulmányok*, 1. (2004), 2. 78; Virányi (2019): i. m. 453.

²⁷ Virányi Gergely: Rendőrtiszti Főiskola: Küldetés – képzés – kutatás. In Németh Zsolt (szerk.): *Tiszteletkötet Sárkány István 65. születésnapjára*. Budapest, RTF, 2010. 217; Tóth Nikolett (szerk.): *45 éves a rendészeti felsőoktatás*. Budapest, Dialóg Campus, 2016. 19.

²⁸ Hrubos Ildikó: Az európai felsőoktatási térség létrehozása mint az Európai Unió felsőoktatáspolitikájának központi eleme. *Educatio*, 28. (2019), 1. 77.

velek elismeréséről, valamint a hazai felsőoktatás-irányítás megtette a szükséges lépéseket az oklevélmelléklet alkalmazásához (igaz csak az alap- és mesterképzésben) és ezzel együtt az Europass dokumentumcsalád használatának bevezetéséhez.²⁹ 2006 óta Magyarországon minden oklevél mellé kötelezően és térítésmentesen ki kell adni az oklevélmellékletet is magyar és angol nyelven.³⁰

Az oklevélmelléklet kiadása a Rendőrtiszti Főiskolán is megtörtént. A jelentősége a megrendelő/fogadó szervekhez (Rendőrség [2007-ig a Határőrség is], Büntetés-végrehajtási Szervezet, VP, [2011-től NAV], Katasztrófavédelem) történő felvételi során, valamint a későbbi mesterképzésre történő jelentkezés esetén emelhető ki.³¹ A rendészeti területeken megkövetelt állampolgársági feltétel megakadályozza az itt végzetek külföldi elhelyezkedését.

A bolognai folyamatból adódó kötelezettségek értelmében 2006-tól (felmenő rendszerben) a rendészet területén korszerű – lineáris és többciklusú – felsőoktatási intézmény jött létre,³² amelynek első képzési főciklusában felsőoktatási alapfokozatot (BA) és felsőfokú rendészeti szakképzettséget lehet szerezni. Az elsőre épülő második képzési főciklus mesterfokozatot (MA) és az azt igazoló rendészeti mesteroklevelet eredményez.³³ Nagy előrelépésnek számított ez a momentum a főiskola életében, hiszen korábban csak az egyetemek adhattak ki egyetemi szintű oklevelet.

A bünyügyi igazgatási szakon pénzügyi nyomozói szakirányokon, valamint rendészeti igazgatási szakokon vám- és jövedéki igazgatási szakirányokon szerezhetek BA-végzettséget a pénzügyőr hallgatók. A megszerzett BA-képesítés birtokában a végzetek hivatásos tisztként, közalkalmazottként (2010-ig) vagy kormánytisztviselőként (2011-től) megkezdhetik szolgálatukat a VP-nél, illetve folytathatták tanulmányaikat levelező munkarendben mesterképzésben.³⁴

Az RTF már 2003-ban bevezette a kreditrendszerű képzést, így a törvény által meghatározott határidő előtt egy évvel megvalósult a tanulmányok kredit-alapú nyilvántartása.³⁵ Az első évtized tapasztalatai és az elvégzett felmérések azt

²⁹ Temesi József: Bologna-folyamat a felsőoktatásban. *Társadalom és Gazdaság*, 25. (2003), 2. 287–327.

³⁰ Andrea Szabó: Objectives of the Bologna Process and their realization in the education of Hungarian Customs officers. *Customs Scientific Journal*, 7. (2017b), 2. 55.

³¹ Szabó Andrea: Bolognai folyamat a rendészeti felsőoktatásban. In Zadravec Zsófia (szerk.): *Tavaszi szél 2011*. Konferenciakötet. Pécs, DOSZ, 2011a. 354.

³² Hrubos (2019): i. m. 78–79.

³³ Virányi Gergely: A rendészeti felsőoktatás modernizációja. In Hautzinger Zoltán (szerk.): *Tanulmányok a „Fiatalok felkészítése a rendvédelemre” című tudományos üléssről. Pécsi Határőr Tudományos Közlemények V*. Pécs, Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoportja, 2006. 44–45; Kovács Gábor: A rendészeti vezető mesterképzés múltja, jelene és fejlődése. *Belügyi Szemle*, 68. (2020), 11. 41.

³⁴ Szabó (2011a): i. m. 356.

³⁵ Derce László: Oktatásigazgatási paradigmák az akkreditációs megmérettetés tükrében. In Németh Zsolt (szerk.): *Tiszteletkötet Sárkány István 65. születésnapjára*. Budapest, RTF, 2010. 153.

mutatták, hogy a kreditátvitel nehezen működött, ezért az átjárhatóság, a hallgatói mobilitás nem volt megfelelő mértékű.³⁶

Az RTF életében is kiemelt kérdés volt a hallgatói és az oktatói mobilitás elősegítése, a külföldi tanulmányi utak, résztanulmányok és szakmai gyakorlatok biztosítása, valamint mindezek hazai beszámítása. A programba 2006-ban lépett be a főiskola.³⁷ A kezdeti lépések nagyon nehezek voltak. Alapvető problémaként jelentkeztek például az országok közötti életszínvonal-különbségek, magas megélhetési költségek, információhiány a programokról, tárgyakról.³⁸ További nehézséget okozott a megfelelő külföldi partner megtalálása, továbbá a főiskola belső szabályozóinak kidolgozása.³⁹ A civil felsőoktatási intézményekkel ellentétben a rendészeti felsőoktatást folytatók közül csak néhány folytatott bolognai típusú akkreditált képzést, vagy például nem szerzett Erasmus-nyilvántartási számot,⁴⁰ így a szóba jöhető, hasonló profilú tantárgyakat oktató intézmények leginkább a jogi egyetemek voltak.

Az RTF eleget tett a minőségbiztosítási követelménynek is, azaz megfelelő minőségbiztosítási rendszerrel rendelkezett. A rendszer alkotóelemei egyrészt az úgynevezett intézményi elemek (szenátus, tanszékvezetői értekezletek, tanári értekezletek, hallgatói évfolyamrendezvények stb.), másrészt a minőségbiztosítási céllal létrehozott elemek, úgymint a főiskolai tanárok tanácsa, a társadalmi tanács, a szakmai tanácsadó testületek és a minőségfejlesztési bizottság. A rendszer garantálja a képzési programokat, az elsajátított kompetenciákat és a kiadott oklevelek minőségét.⁴¹

³⁶ Szabó Andrea: Kockázatkezelés mesterfokon, avagy az értékelő-elemző specializáció tapasztalatai. In Boda József – Felkai László – Patyi András (szerk.): *Ünnepi kötet a 70 éves Janza Frigyes tiszteletére*. Budapest, Dialóg Campus, 2017a. 510.

³⁷ Fórizs Sándor: Az Erasmus program a Rendőrtiszt Főiskolán. *Magyar Rendészet*, 10. (2010a), 1–2. 138; Szabó Andrea: Nemzetközi együttműködési lehetőségek a felsőoktatásban – különös tekintettel a pénzügyőrtisztképzésre. *Magyar Rendészet*, 16. (2016), 4. 101.

³⁸ Derényi András (szerk.): A Bolognai folyamat célkitűzéseinek magyarországi megvalósítása. Áttekintés. In *Bologna füzetek* 5. Budapest, Tempus, 2010. 25–26.

³⁹ Fórizs Sándor: Nemzetközi kapcsolatok, pályázati munka, könyvtár, hallgatói szálló. In Németh Zsolt (szerk.): *Tiszteletkötet Sárkány István 65. születésnapjára*. Budapest, RTF, 2010b, 158; Szabó (2011a): i. m. 357.

⁴⁰ Szabó Andrea: Rendészeti felsőoktatás az Európai Unióban. In Bencsik András – Fülöp Péter (szerk.): *Jogász Doktoranduszok I. Pécsi Találkozója*. Tanulmánykötet. Pécs, PTE ÁJK Doktori Iskola, 2011b. 522.

⁴¹ Sárkány István: A Budapesti Rendőrtiszt Főiskola a Bologna folyamatban. *Magyar Rendészet*, 7. (2007), 1–2. 17; Szabó Andrea: Egy rendészeti képzésre (felsőoktatásra) irányuló kutatás konklúziói. In Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.): *Tanulmányok „A változó rendészet aktuális kihívásai” című tudományos konferenciáról. Pécsi Határőr Tudományos Közlemények XIV.* Pécs, Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoportja, 2013. 74.

A Bolognai Nyilatkozatban megjelenő célkitűzések megvalósulása felemás képet mutat a pénzügyőr hallgatók képzésében is. Tekintettel a képzés speciális jellegére, a mobilitási lehetőségek csak korlátozottan jelennek meg mind a hallgatók, mind az oktatók számára; a diplomák egyenértékűsége, elfogadása más országban vámigazgatásban, illetve a rendészet területén ma még elképzelhetetlen; a mobilitási lehetőségek korlátozottsága miatt a kreditek megszerzése, átvitele – más intézményi struktúrába – nehézségekbe ütközik.

Összegzés

Ahogy említettük már, a pénzügyőri képzés az elmúlt több mint 30 év során egyre népszerűbbé vált a jelentkezők körében. Az 1991-es első kibocsátás óta több mint 1200-an⁴² fejezték be sikeresen a képzést. 2001-re pedig már az a vélemény alakult ki a képzésről, hogy mind a nappali, mind a levelező tagozaton végzetek tudása egyértelműen megfelelt az egyre magasabb szintű elvárásoknak, a magasan kvalifikált tiszti állomány követelményeinek, a társadalmi igényeknek és az EU-konformitás kívánalmainak.

A nappali tagozatos hallgatókat 1991-től próbaidős pénzügyőrként vették fel, majd az első év sikeres befejezését követően véglegesítették őket. 2002-től már csak az első évet sikeresen befejező hallgatókat vette hivatásos állományba, majd a korábban említett létszámleépítést követően, 2004-től már csak a harmadik évben vették fel a hallgatókat és próbaidősként kerültek ki a főiskoláról, a 2009-es kormányzati létszámstop azonban a hallgatók felvételét is ellehetetlenítette, és ettől az évtől már csak a végzeteket vette hivatásos állományba a VP.⁴³

A VP vezetése a főiskolán folyó szakirányú képzést messzemenően preferálta, és az itt végzetek előmeneteli lehetőségei nagyon kedvezők voltak. Ennek alapvető oka, hogy a testület sokrétű szakmai feladatait lefedő joganyag megfelelő mélységű oktatását kizárólag a főiskolán működő tanszék volt képes biztosítani.

A szakterületi visszajelzések azt mutatják, hogy a végzetek elméleti felkészültségét a fogadó szervek nagyon jónak ítélték és ítélik ma is. A végzetek egy része, szakterülettől függően, meglepő gyors előmeneteli lehetőséghez jutott, rövid időn belül akár vezetői munkakör betöltésére is alkalmas volt. A nappali munkarendű pénzügyőr hallgatók között végzett vizsgálat eredményei pedig arra utalnak, hogy a fiatalok pályaválasztását többségben céltudatos, tervszerű választás jellemzi.⁴⁴

⁴² Derce (2010): i. m. 156; tanszéki nyilvántartás.

⁴³ Budaházi Árpád (szerk.): *40 éves a Rendőrtiszti Főiskola 1971–2011*. Budapest, RTF, 2011. 68.

⁴⁴ Erdős Ákos: Alkalom vagy tervszerűség? A pénzügyőr tisztjelöltek pályára lépésének rövid vizsgálatáról. In Czene-Polgár Viktória – Zsámbokiné F. Ágnes (szerk.): *Innováció, elektronizáció, tudásmenedzsment*. Budapest, Magyar Rendészettudományi Társaság Vám- és Pénzügyőri Tagozata, 2018.

A 2003–2007 közötti időszak is azt igazolja, hogy egy-egy területet érintő változás mindig hatással van más rendszerekre és működési folyamatokra is. A szervezeti változások kulcskérdése pedig az esetek többségében az, hogy a változó és újjászervezett feladatokhoz hogyan és milyen minőségben tudják biztosítani az emberi erőforrást.⁴⁵ Az említett fordulatokat követően már történtek hasonlóan nagy horderejű változások, mint például a VP és az APEH 2011-es integrációja, a NAV-os életpálya bevezetése, illetve a jelenleg is zajló, új adó- és vámhatósági szolgálati jogviszony létrejötte. Amennyiben a képzés oldaláról közelítjük meg a változásokat, akkor ki kell emelni a Z generáció megjelenését a felsőoktatásban, a tisztjelölti jogállás és a négyéves alapképzés bevezetését. A legfontosabb feladat tehát a minőségi oktatás fenntartása és a hagyományok őrzése a folyamatosan változó világ elvárásainak megfelelően.

Az azonban ezidáig sohasem volt kérdés, hogy a munkáltatói szervezet is kiemelten fontosnak tartja az NKE-n folyó képzést és kollégái, illetve leendő munkatársai ebben való részvételét, továbbá erőteljesen épít az itt végzett utánpótlásra.

⁴⁵ Magasvári Adrienn: Szervezeti integráció stratégiai szemszögből. In Keresztes Gábor (szerk.): *Tavaszi Szél 2016*. Budapest, DOSZ, 2016. 64.

Irodalomjegyzék

- Állami Számvevőszék: *Jelentés a Vám- és Pénzügyőrség működésének ellenőrzéséről* (2005 április).
Online: www.asz.hu/storage/files/files/%c3%96sszes%20jelent%c3%a9s/2005/0511j000.pdf?download=true
- Arnold Mihály: *Ma már holnap van*. Budapest, VIVA Média Holding, 2002.
- Balaska Andrea – Kiss Attila (szerk.): *A 140 éves Vám- és Pénzügyőrség emlékalbuma*. Budapest, VIVA Média Holding, 2007.
- Bencs Zoltán – Szomorád Beatrix – Révész Tímea – Vörös Szusanna – Némédi Varga Éva – Kelemen Gyula – Antal János (szerk.): *Vám az Európai Unióban*. Budapest, VPOP Integrációs Hivatal, 2003.
- Budaházi Árpád (szerk.): *40 éves a Rendőrtiszti Főiskola 1971–2011*. Budapest, RTF, 2011.
- Demény Ádám: Az integrált határigazgatási rendszer és a vámigazgatási fejlesztések kapcsolata Magyarországon. *Hadtudományi Szemle*, 2. (2009), 2. 52–63.
- Derce László: Oktatásigazgatási paradigmák az akkreditációs megmérettetés tükrében. In Németh Zsolt (szerk.): *Tiszteletkötet Sárkány István 65. születésnapjára*. Budapest, RTF, 2010. 151–156.
- Derényi András (szerk.): A Bolognai folyamat célkitűzéseinek magyarországi megvalósítása. Áttekintés. In *Bologna füzetek* 5. Budapest, Tempus, 2010.
- Erdős Ákos: Alkalom vagy tervszerűség? A pénzügyőr tisztjelöltek pályára lépésének rövid vizsgálatáról. In Czene-Polgár Viktória – Zsámbokiné F. Ágnes (szerk.): *Innováció, elektronizáció, tudásmenedzsment*. Budapest, Magyar Rendészettudományi Társaság Vám- és Pénzügyőri Tagozata, 2018. 115–130.
- Fekete Gy. Attila: Próbaidőszakot bocsát el a VPOP. *Népszabadság*, 61. (2003), 235. 5.
- Finszter Géza: A rendőrképzés és a rendészettudomány. In Németh Zsolt (szerk.): *Tiszteletkötet Sárkány István 65. születésnapjára*. Budapest, RTF, 2010. 62–75.
- Fórizs Sándor: Az Erasmus program a Rendőrtiszti Főiskolán. *Magyar Rendészet*, 10. (2010a), 1–2. 135–141.
- Fórizs Sándor: Nemzetközi kapcsolatok, pályázati munka, könyvtár, hallgatói szálló. In Németh Zsolt szerk.: *Tiszteletkötet Sárkány István 65. születésnapjára*. Budapest, RTF, 2010b, 157–177.
- Hrubos Ildikó: Az európai felsőoktatási térség létrehozása mint az Európai Unió felsőoktatás-politikájának központi eleme. *Educatio*, 28. (2019), 1. 75–90. Online: <https://doi.org/10.1556/2063.28.2019.1.6>
- Illés György (szerk.): *30 éves a Rendőrtiszti Főiskola 1971–2001*. Budapest, RTF, 2001.
- Kovács Gábor: A rendészeti vezető mesterképzés múltja, jelene és fejlődése. *Belügyi Szemle*, 68. (2020), 11. 39–56. Online: <https://doi.org/10.38146/BSZ.2020.11.3>
- Kovácsics Iván (szerk.): *Emlékkönyv a Vám- és Pénzügyőrségről 1867–2000*. Budapest, VIVA Média Holding, 2000.
- Magasvári Adrienn: Szervezeti integráció stratégiai szemszögből. In Keresztes Gábor (szerk.): *Tavaszi Szél 2016*. Budapest, DOSZ, 2016. 60–65.
- Mattusich Márton: Országos Parancsnoki óra a Vám- és Pénzügyőri Iskolán. *Pénzügyőr*, (2003), 6.
- Mózs Elek (szerk.): *Az Európai Unió jövedéki szabályozása*. Szakmai segédlet. Budapest, VPOP, 2002.
- Nagy János: Az átszervezésről, a létszámleépítésről. *Pénzügyőr*, (2003), 10. 11–12.
- Prukner Attila: *A magyar vám- és pénzügyőr szervezetek tevékenysége 1867–2010 között*. PhD-értekezés. Budapest, NKE Hadtudományi Doktori Iskola, 2013. 125.
- Sárkány István: A Budapesti Rendőrtiszti Főiskola a Bologna folyamatban. *Magyar Rendészet*, 7. (2007), 1–2. 15–22.
- Schlág László: Létszámcsökkentés, uniós átszervezés. *Pénzügyőr*, (2003), 11.

- Szabó Andrea: Bolognai folyamat a rendészeti felsőoktatásban. In Zadravecz Zsófia (szerk.): *Tavaszi szél 2011.* Konferenciakötet. Pécs, DOSZ, 2011a. 353–362.
- Szabó Andrea: Rendészeti felsőoktatás az Európai Unióban. In Bencsik András – Fülöp Péter (szerk.): *Jogász Doktoranduszok I. Pécsi Találkozója.* Tanulmánykötet. Pécs, PTE ÁJK Doktori Iskola, 2011b. 521–527.
- Szabó Andrea: Egy rendészeti képzésre (felsőoktatásra) irányuló kutatás konklúziói. In Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.): *Tanulmányok „A változó rendészet aktuális kihívásai” című tudományos konferenciáról. Pécsi Határőr Tudományos Közlemények XIV.* Pécs, Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoportja, 2013. 71–78.
- Szabó Andrea: Nemzetközi együttműködési lehetőségek a felsőoktatásban – különös tekintettel a pénzügyőrtisztképzésre. *Magyar Rendészet*, 16. (2016), 4. 91–105.
- Szabó Andrea: Kockázatkezelés mesterfokon, avagy az értékelő-elemző specializáció tapasztalatai. In Boda József – Felkai László – Pátyi András (szerk.): *Ünnepi kötet a 70 éves Janza Frigyes tiszteletére.* Budapest, Dialóg Campus, 2017a. 507–523.
- Szabó, Andrea: Objectives of the Bologna Process and their realization in the education of Hungarian Customs officers. *Customs Scientific Journal*, 7. (2017b), 2. 54–60.
- Szabó Andrea: A pénzügyőri képzésektől az adóigazgatási szakirányig. *Belügyi Szemle*, 66. (2018), 11. 71–80. Online: <https://doi.org/10.38146/BSZ.2018.11.7>
- Szendi Antal: A vámunió. In Koncz István – Szova Ilona (szerk.): *Együtt a biztosabb tudományos karrierért, a jövőtervezésért.* VII. PhD konferencia. Budapest, Professzorok az Európai Magyarországiért Egyesület, 2013. 30–35.
- Temesi József: Bologna-folyamat a felsőoktatásban. *Társadalom és Gazdaság*, 25. (2003), 2. 287–327. Online: <https://doi.org/10.1556/TarsGazd.25.2003.2.3>
- Tóth Nikolett (szerk.): *45 éves a rendészeti felsőoktatás.* Budapest, Dialóg Campus, 2016.
- Várnay Ernő – Papp Mónika: *Az Európai Unió joga.* Budapest, KJK–KERSZÖV, 2004.
- Virányi Gergely: A Bologna Folyamat és megvalósítása a hazai rendészeti felsőoktatásban. *Határrendészeti Tanulmányok*, 1. (2004), 2. 76–92.
- Virányi Gergely: A rendészeti felsőoktatás modernizációja. In Hautzinger Zoltán (szerk.): *Tanulmányok a „Fiatalok felkészítése a rendvédelemre” című tudományos ülésről. Pécsi Határőr Tudományos Közlemények V.* Pécs, Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoportja, 2006. 39–45.
- Virányi Gergely: Rendőrtiszti Főiskola: Küldetés – képzés – kutatás. In Németh Zsolt (szerk.): *Tiszteletkövet Sárkány István 65. születésnapjára.* Budapest, RTF, 2010. 214–229.
- Virányi Gergely: *Határőrizeti és határrendészeti tisztképzés 1903–2011.* Budapest, Dialóg Campus, 2019.

Szendrei Ferenc¹

Terrorizmusfinanszírozás, azaz a terrorizmus bevételei

Bevezetés

Néhány évtizeddel a hidegháború után a nemzetközi biztonságra a terrorizmus jelenti a legnagyobb veszélyt.² A 2001. szeptember 11-i támadások óta mind az Egyesült Államok részéről, mind nemzetközi szinten jelentős erőfeszítéseket tettek a terrorizmus visszaszorítására. Az USA-ban szigorúbb törvényeket hoztak, és nemzetközi egyezményeket kötöttek vagy erősítettek meg a terroristák kommunikációjának, utazásának és pénzének nyomon követése érdekében. 13 nappal a 2001. szeptember 11-i New York-i és washingtoni támadások után George W. Bush elnök végrehajtási parancsot jelentett be 27 szervezet vagyónának befagyasztásáról, amelyek állítólag terroristatevékenységek folytatására vagy támogatására irányultak. Az incidens után egy hónappal az Egyesült Államok Kongresszusa elfogadta a 2001. évi Patriot Actet, amely jelentős hatáskörrel ruházta fel az amerikai szövetségi kormányt a dokumentumok és a kommunikáció átkutatására, a külföldi hírszerzési képességek növelésére és a kincstár hatáskörének kiterjesztésére a külföldi magánszemélyekkel és szervezetekkel folytatott pénzügyi tranzakciók szabályozására.

A szeptember 11-i támadások bebizonyították, hogy sok állam akkoriban uralkodó biztonsági paradigmáját alapvetően meg kellett változtatni ahhoz, hogy válaszolni tudjon a terroristák nem konvencionális, aszimmetrikus fenyegetéseire.

A terrorizmusfinanszírozás elleni küzdelem a terrorizmus felszámolására irányuló nemzetközi törekvés egyik fő pillére, hiszen már a legkisebb merényleteknek is van anyagi vonzatuk. Bármely terrorista szervezet túlélése és hatékony működése érdekében a legfontosabb összetevők az ideológiai motiváció,

¹ Rendőr ezredes; tanszékvezető egyetemi docens, Nemzeti Köszolgálati Egyetem Rendészet-tudományi Kar Bűnügyi, Gazdaságvédelmi és Kiberbűnözés Elleni Tanszék. Kapcsolat: szendrei.ferenc@uni-nke.hu.

² Az Európai Parlament állásfoglalása a nemzetközi terrorizmus elleni küzdelem külső dimenziójáról [2006/2032(INI)].

a zökkenőmentes toborzási mechanizmussal rendelkező terrorista-infrastruktúra, a regionális és nemzetközi mobilitás, a fegyverekhez, lőszerhez, robbanóanyagokhoz való hozzáférés és mindenekelőtt az észszerűen biztosított pénzügyi források. A pénzügyi források biztos rendelkezésre állása az egyik legkritikusabb láncszem az egész hálózatban, amely globálisan fenntartja a terrorizmust.³

Alapvetően a terrorista szervezetek a decentralizált és önrányított hálózatok széles skáláján keresztül mozgósítanak forrásokat szervezeti kiadásaik fedezésére komplex és széles körben szétszórt infrastruktúrájuk létrehozásához és fenntartásához, terroristák toborzásához, logisztikához, kiképzéshez, fegyverekhez és lőszerhez (robbanóanyagokhoz), propaganda és pszichológiai háborús tevékenységekhez, és ami a legfontosabb, a konkrét terrorakciók tényleges finanszírozásához. A tapasztalatok szerint a konkrét terrorcselekmények elkövetésével kapcsolatos kiadások jóval kisebbek, mint az általános szervezeti tevékenységhez szükségesek.

Terrorizmusfinanszírozás

A terrorizmus finanszírozása elleni politikák azon a meggyőződésen alapulnak, hogy a terrorista csoportoknak egységes és gyakran meglehetősen kifinomult pénzügyi infrastruktúrájuk van, amelyet el lehet fojtani, ha a globális pénzügyi mechanizmusokhoz való hozzáférésüket elzárják.

Wittig meglehetősen konkrét bizonyítékokat mutat be arra vonatkozóan, hogy ezek a politikák jó néhány mítoszon alapulnak. Felsorolja mind a 45 csoportot, amelyeket az Egyesült Államok Külügyminisztériuma külföldi terror-szervezetként jelöl ki, és megbecsüli a hivatalos pénzügyi szolgáltatásokhoz való hozzáférésüket.⁴ A világ leghírhedtebb terrorista csoportjai, köztük az al-Káida, az al-Shabaab, a Hamász és a pakisztáni tálibok közösségeinek csupán 14%-a fér hozzá a globális pénzügyi rendszerekhez, így a Nyugat terrorizmus elleni pénzügyi politikájának hatása mindegyikük számára „elhanyagolható”.

Wittig megpróbálja megmutatni, hogy nincs valami hatalmas árnyék gazdaság, amely pénzeket irányít a terroristák felé, hanem a terroristák sokféle anyagi támogatást szereznek a mindennapi gazdaság különböző részeiből, amelyek nagy részének kevés köze van a pénz mozgatásához. A terrorizmus finanszírozásának megértése azt jelenti, hogy megértsük, hogyan hatnak a terroristák a mindennapi gazdaságra, nem feltételezve, hogy egy alternatív pénzügyi univerzumban

³ Colin Powell volt amerikai külügyminiszter (2001–2005) is támogatta ezt a véleményt, amikor azt mondta: „A pénz oxigén a terrorizmushoz.”

⁴ Timothy Wittig: *Understanding terrorist finance*. Basingstoke – New York, Palgrave MacMillan, 2011.

működnek. Ezek a megoldások magukban foglalják a hagyományos foglalkoztatást, kereskedelmet, cserekereskedelmet, készpénzben és természetben megjelenő adományokat, az élelmiszerek és gyógyszerek terjesztését, valamint a kábítószer-ek, fegyverek, járművek és emberek csempésztését.

Ez alapvető politikai kérdést vet fel. Sokkal nehezebbé teszi a politikai döntéshozók és a terrorista erőfeszítések ellen küzdők számára annak meghatározását, hogy milyen gazdasági tevékenység számít terroristatámogatásnak, és mi az, ami pusztán véletlenül támogatja a terrorizmust. A probléma politikai döntést igényel arról, hogy mennyire vagyunk hajlandók beavatkozni a különböző gazdasági folyamatokba, hogy megghiúsítsuk a terrorista csoportok anyagi támogatását, és kiket kriminalizálunk ezek alapján.

A továbbiakban a terrorizmusfinanszírozás jellemzőit a terrorizmussal leginkább érintett régiók (Dél-Ázsia, Észak-Afrika, Közel-Kelet, Öböl-menti országok) jellemzői alapján próbálom bemutatni.

Terrorizmusfinanszírozás Dél-Ázsiában

A dél-ázsiai régiót évtizedek óta fegyveres és terrorista szervezetek tevékenysége sújtja, és hírhedt ezek elterjedtsége az erőszakosság és az alapvető emberi jogok folyamatos megsértése miatt. A zűrzavaros politikai környezet és a konfliktusok elhúzódása Afganisztánban, Pakisztánban és Kasmírban gyenge kormányzást, korrupciót és instabilitást váltott ki, és olyan légkört teremtett, ahol a terrorszervezetek képesek boldogulni és folytatni pusztító tevékenységüket.

Természetesen a globalizáció sötét oldalát a terrorszervezetek és a nemzetközi bűnözői hálózatok is kihasználják. A terrorizmus és bűnözés összefüggésének megjelenése a régióban új aggodalomra adhat okot a politikai döntéshozók számára. Nyilvánvaló, hogy az ilyen hálózatok vagy akár a csoportok közötti növekvő együttműködés a rosszindulatú célokra szánt jövedelem növekedését eredményezheti. Ezenkívül bizonyos csoportok, például a tálibok, az al-Káida és a Lashkar-e-Taiba⁵ együttműködése terrorista hálózatokat hoz létre, amelyek tagjai pénzügyi és logisztikai szempontból egyaránt segítik és bátorítják egymást, és ezáltal felerősítik a dél-ázsiai terrorfenyegetést. A terrorizmus finanszírozásának kezelése érdekében a hatóságoknak nemcsak hatékonyan kellene nyomon követniük és leállítaniuk a terrorszervezeteknek szánt pénzáramlásokat, hanem fel kell bontaniuk a jól beágyazott terrorszervezetek hálózatát, hogy megakadályozzák őket abban, hogy egymást segítsék.

⁵ Pakisztán legnagyobb iszlamista terrorszervezete.

Három nagy aktív dél-ázsiai terrorista csoport – az afgán tálibok, a Jaish-e-Mohammed (JeM)⁶ és a Lashkar-e-Taiba (LeT) – által használt finanszírozási módszerek alapján tekinthetjük át a térség jellemzőit.

A pénzügyi források megszerzése és kimutathatatlan módon történő mozgatása, kulcsfontosságú a terrorista csoportok fenntarthatósága szempontjából. Az elért módszerei és eszközei különféle tényezőktől függenek, például a csoport méretétől, működésük költségeitől, földrajzi elhelyezkedésétől és azon államok bűnüldözési képességétől, amelyekben működnek. Mondani sem kell, hogy a terrorszervezetek körüli átláthatatlanság és titoktartás megnehezíti a konkrét ügyletek és az alapok azonosítását.

Freeman leírja, hogyan választják a terrorszervezetek a finanszírozás módját, és hat kritériumot emel ki:

- mennyiség (a legnagyobb pénzüsszeget biztosító forrás);
- legitimitás (a forrás nem mond ellent a csoport ideológiájának);
- biztonság (az alapok megszerzésének képessége, kormányzati felderítés nélkül);
- megbízhatóság (kiszámítható és következetes bevételi források);
- irányítás (a forrás teljes befolyást és hatalmat biztosít);
- egyszerűség (a forrás megszerzése nem igényel fejlett vagy speciális készségeket).⁷

Az a jövedelemforrás, amely megfelel ezeknek a kritériumoknak, maximalizálja a csoport azon képességét, hogy pénzügyileg fenntartsa önmagát, és mint ilyen függetlenséget és kontrollt szerezzen. Ezen kritériumokon túlmenően Freeman négy elsődleges jövedelemforrást szemléltet a terrorszervezetek számára: állami szponzorálás, illegális tevékenységek, legális tevékenységek és népi támogatás.⁸

Állami szponzorálás

A fegyveres csoportok, a felkelők és a terrorszervezetek állami támogatása különösen gyakori volt a hidegháború idején, amikor mind a keleti, mind a nyugati

⁶ Pakisztáni székhelyű, Kasmírban tevékenykedő dzsihadista iszlám terrorista mudzsahid csoport.

⁷ Michael Freeman: Financing terrorism: Case studies. *International Journal*, 68. (2013), 2. 407–409.

⁸ Egy másik meghatározás szerint az első forrás olyan állami szervezetek vagy struktúrák pénzügyi támogatását foglalja magában, amelyek előállíthatják a pénzügyi alapokat, és biztosítják azok hosszú távú elérhetőségét. A második forrás a saját helyi hálózatukon keresztül történő „önfinanszírozás”, a harmadik forrás pedig a „bevételt generáló” tevékenységeket foglalja magában, például a bűncselekményeket, az alacsony szintű csalásoktól a jól megtervezett bűncselekményekig, az adományokig és a törvényes vállalkozásokig.

tábor forrásokat, képzést és logisztikai támogatást nyújtott azoknak a milíciáknak, amelyek fegyveres küzdelme összhangban állt egy idegen állam érdekében. Az Egyesült Államok támogatta a mudzsahidokat a szovjetek elleni afganisztáni háborúban, a Szovjetunió pedig támogatást nyújtott a Palesztinai Felszabadítási Szervezetnek. A Szovjetunió összeomlása és a hidegháború befejezése után a terrorizmus állami szponzorálásának jelensége visszaesett, de napjainkban is előfordul. Ezek legismertebb dél-ázsiai példája a pakisztáni hírszerző szolgálat⁹ által támogatott különféle India-ellenes lázadások Dzsammuban és Kasmírban, valamint a szolgálatok kétes kapcsolata a tálibokkal és az afganisztáni Haqqani-hálózattal. Az afganisztáni szovjet háború alatt Pakisztán dollármilliókat kapott a CIA-tól az afgán mudzsahid harcosok kiképzésére és segítésére. Becslések szerint az 1990-es években Pakisztán 50 millió dollárt költött olyan India-ellenes dzsihadista szervezetekre, mint Lashkar-e-Taiba, Jaish-e-Mohammed és Hizbul-Muhjahideen.¹⁰ Amellett, hogy pénzügyi támogatást nyújt, Pakisztán nemzetközileg terrorista „menedékhelyként” ismert, ahol bizonyos csoportok kiképzőtáborokat nyitnak, toboroznak, pénzeszközöket gyűjtenek, azokat a határokon át mozgatják.

Illegális tevékenységek

Az illegális tevékenységek mint a terrorszervezetek bevételi forrásai egyre nagyobb gondot jelentenek a kormányok és a nemzetközi intézmények számára. A terrorizmus és a bűnözés összekapcsolódásának megjelenése felerősít két transznacionális fenyegetést, a terrorizmust és a szervezett bűnözést, és tovább gyengíti a kormányzást.

Az illegális tevékenységekből származó bevételek, mint például a kábítószerek-kereskedelem, a zsarolás, a váltságdíj és az illegális adózás, nemcsak gazdagítják a terrorszervezetek pénztárcáját, de csökkentik az állam tekintélyét. Ha az állam nem képes megvédeni polgárait a bűnözéssel szemben, saját lakossága elveszítheti hitét intézményeiben. Ez néha hátrányt jelent a bűnszervezet számára is, ugyanis, ha egy csoport illegális tevékenységei túlzottan érintik a körülöttük élő lakosságot (például zsarolás vagy emberrablás), elveszíthetik a lakossági támogatást, illetve az illegális tevékenységekből származó nyereség jobban vonzza a tagokat, mint a terrorszervezet ideológiája, és ez a csoport tagjainak elvesztéséhez vezethet.

⁹ ISI: Inter-Services Intelligence (Pakisztán).

¹⁰ A Dzsammu és Kasmír régióban tevékenykedő szeparatista fegyveres csoport, amely a pakisztáni integrációra törekszik.

Leggyakrabban az alábbi dolgok tiltott kereskedelme biztosít jelentős bevételt a terrorista szervezetek számára:

- kábítószer;
- emberkereskedelem;
- vadon élő állatok;
- (hamis) gyógyszerek;
- (hamis) elektronika;
- (hamis) cigaretta;
- emberi szervek;
- kézi- és könnyűfegyverek;
- gyémánt és színes drágakövek;
- olaj;
- fűrészáru;
- hal;
- művészeti és kulturális javak;
- arany.

Kábítószer-kereskedelem

Kétségtelen, hogy a terrorista csoportok finanszírozásának alapvető forrása a kábítószeripar. A tiltott kábítószer-kereskedelem mindig is a terrorista csoportok leggyakoribb bűncselekménye volt. Az 1970-es évek óta olyan csoportok is, mint a „Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia” (FARC), „Euzkadi Ta Askatasuna” (ETA) „Partiya Karkaren Kurdistan” (PKK) vagy „Sendero Luminoso” (SL)¹¹ mind részt vettek a kábítószer-kereskedelemben. Manapság az iszlamista csoportok kábítószer-kereskedelemmel is foglalkoznak. Ennek példája lehet az afganisztáni tálib felkelés esete. Amikor a tálibok 1996-ban hatalomra kerültek Afganisztánban, a szigorú sáría törvények széles körű bevezetéséről és az emberi jogok megsértéséről váltak ismertté. Az Egyesült Államok 2001-es invázióját követően a tálibokat elűzték a hatalomból, de ők a mai napig aktív felkelést kezdtek. A szervezetnek sikerült visszafoglalnia az afganisztáni terület felének irányítását, ahol állandó jövedelemforrással rendelkezik az ópiumtermelés révén. Afganisztán, Irán és Pakisztán – az Arany Félhold – az ópiumtermelés és az emberkereskedelem területe. Afganisztán felelős a globális ópiumtermelés 90%-áért, könnyen hozzáférhető pénzforrást adva a tálibok számára.¹² Az ópiumgyártás, annak meg-

¹¹ Perui marxista, leninista és maoista ideológiai hajlamú terrorszervezet.

¹² Az ópiummák becslült éves exportértéke 1,5–3 milliárd dollár. Az ópiumgyártási folyamat különböző szakaszainak megadóztatásával a tálibok évente mintegy 100–400 millió dolláros profitot termelnek.

adóztatása és az emberkereskedelem nyeresége majdnem minden fenti kritériumot teljesít. A legitimitást tekintve a táliboknak sikerült a muszlim világban Haramnak (azaz nem szentnek) tekinthető drogokat legitim pénzforrásként alkalmazni, mivel a kábítószereket a káfirok (nem hívők) fogyasztják, és ez igazolja ezt a tiltott és pusztító tevékenységet.¹³

Legális tevékenység

A terrorszervezetek legális eszközökkel is szerezhetnek forrásokat. Az egyik egyszerűbb példa erre egy szervezet tagja, aki törvényes fizetését a szervezet javára használja fel, akár adományozva, akár anyagokat vásárolva a csoport számára. Sok esetben a terrorista csoportok legális vállalkozásokat alapítanak, amelyek célja nem elsősorban a legális bevételek növelése. E vállalkozásoknak inkább illegális tevékenységeket kell lefedniük, vagy pedig munkahelyet biztosítanak a terrorista csoportok tagjainak.

Egy ismert példa erre az al-Káida tulajdonában lévő mézboltok hálózata Közel-Kelet-szerte, amelyek nemcsak törvényes jövedelemforrást biztosítottak, hanem a mézszállítmányokat fegyverek, pénz és kábítószer szállításának álcázására is használták. Lashkar-e-Taiba törvényes vállalkozásokat is birtokol az élelmiszer-termelési ágazatban, például a halgazdaságokat és a mezőgazdasági termőföldeket, de az egészségügyi szektorban is, például a kórházakban és a mentőszolgálatokban vannak érdekeltségeik. Az al-Káida csoportot többek között a következő vállalatok alkotják: Afrikában a „Wadi al Aqiq” holding, szudáni építőipari cég, az „Al Hiraj” struccfarm és garnélahalász csónakok Kenyában. A Közel-Keleten az al-Káida részesedéssel rendelkezik az As-Shamir Iszlám Bankban, nagy török erdőkben, valamint tádzsikisztáni mezőgazdasági üzemekben. Európában és az Egyesült Államokban az al-Káida terroristák holdingtársaságokkal, kockázatitőke-társaságokkal, bankokkal és import-export társaságokkal rendelkeznek. Ezenkívül a portfólió londoni, párizsi és francia ingatlanokat is tartalmaz például a Riviérán, tejüzemet Dániában, fa- és papíripar érdekeltséget Norvégiában és kórházifelszerelés-gyárat Svédországban.

Ezen vállalkozások révén a terrorszervezet gyakran alapvető szükségleteket biztosít a lakosság számára, ott, ahol a kormány nem képes megfelelően teljesíteni. Ez megeremti a legitimitás érzését a csoport számára, és közelebb hozhatja az embereket a szervezet ügyéhez.

Ahhoz, hogy a legális tevékenység fenntartható forrásokat biztosítson, magas szintű szakértelemre van szükség, és a szóban forgó vállalkozás (valódi)

¹³ EFSAS: „Narco-Jihad” – *Haram money for a Halal cause?* (2017).

versenynek lehet kitéve, és mint ilyen kevesebb hasznot hozhat, mint az illegális tevékenységek, amelyek nagyobb haszonkulcsot tesznek lehetővé.

Népi (lakossági) támogatás

A pakisztáni székhelyű terrorszervezetek közös bevételi forrása a lakossági támogatás. Az olyan csoportok, mint a Lashkar-e-Taiba és a Jaish-e-Mohammed, a velük köztudottan szimpatizáló lakosságot – köztük a diaszpórát is – adományok gyűjtésével keresik meg, és jótékonyági alapítványokat használnak fel a terrorizmushoz szükséges alapok összegyűjtésére.

A vallási finanszírozás fontos szerepet játszik a muszlim világban. Létezik egy „Korán-adó”, a *zaka*t, amely általában a gazdagok által a szegényeknek nyújtott támogatásból áll, amelyet a gazdag emberek gyakorlatilag kötelesek fizetni az iszlám közösségen belül. Ezenfelül a jótékonyági szervezetek nagyon fontos részét képezik a muszlim törvényeknek és hagyományoknak.

Azt állítják, hogy az al-Káida kihasználta ezeket a lehetőségeket, és pénzeket gyűjtött például a mecsetek és az iszlám központok gyűjtőládáin keresztül.

Az NGO-knak és jótékonyági szervezeteknek nyújtott adományok a legtöbb országban teljesen legálisak, akkor merülnek fel problémák, ha az NGO-k egyes célkitűzései nem legálisak, vagy nem kapcsolódnak a legálisan kapott pénzeszközök céljaihoz, és azokat illegális tevékenységekhez használják fel.

A LeT a jólét kiaknázására, a terrorista műveletek lebonyolítására és a legitimitás megszerzésére egy összefonódott hálót hozott létre, amely még bonyolultabbá teszi a források felkutatását a szervezet felé és onnan kiindulva. A pénzt a legegyszerűbb módon lehet összegyűjteni, például adományládák elhelyezésével irodákban és üzletekben vagy nyilvános összejöveteleken. Ez nemcsak a terrorizmus finanszírozásával kapcsolatos elszámoltathatóságot vonja maga után, hanem rávilágít a LeT beágyazottságára is, képes arra, hogy az embereket ügyükhöz gyűjtse, egészen odáig menve, hogy jövedelmük egy részét is szívesen felajánlják számukra. Ez nemcsak Dél-Ázsiában fordul elő, hanem más részekén a dél-ázsiai diaszpóra között is a világban, Európában is. Az Egyesült Királyság különösen kiszolgáltatót a nagy pakisztáni közösségének köszönhetően. Például, 2005-ben egy pusztító, 7,1-es erősségű földrengés érte a Pakisztán által irányított Dzsammút és Kasmírt, a nagy-britanniai diaszpóra 5 millió fontot ajánlott fel a pakisztáni jótékonyági szervezeteknek segélyezésre. A későbbi vizsgálatok kimutatták, hogy a gyanútlan polgárok által felajánlott pénzeszközök legalább felét elosztották a LeT cselekményeinek finanszírozására.

Nem a nagy-britanniai dél-ázsiai diaszpóra az egyetlen külföldi adományforrás a LeT számára. Szaúd-Arábiáról, amely segíti a szaúdi-wahabbi politikai és vallási

befolyást a szunnita muszlim világban, és az Öböl többi államáról is ismert, hogy segítséget nyújt a LeT karitatív szárnyainak. Egy másik esetben az európai adományokat Koszovóban, Csecsenföldön és a palesztin területeken harcoló muszlimok támogatására és az „iszlám oktatás” finanszírozására fordították.

A lakossági támogatás azonban nem mindig tekinthető megbízható és állandó jövedelemforrásnak. Az adományozott összegek a nemzetgazdaság állapota alapján ingadozhatnak, és a szervezetről a közvéleményben kialakult kép befolyásolhatja az emberek viselkedését és aktivitását. Ha támogatói elégedetlenek vele, akkor dönthetnek úgy, hogy abbahagyják az adományozást, vagy kevesebbet adakoznak, ami azt jelenti, hogy a csoport nem biztos, hogy készen áll terrorista-tevékenységeinek végrehajtására, mind pénzügyi szempontból, mind attól tartva, hogy elveszíti támogatási bázisát. Ha azonban a közvélemény felháborodását fejezi ki egy kérdésben, és cselekvésre szólít fel a terrorszervezet nevében, az fokozhatja a szervezet működését. Ezenkívül egy csoport versenyezhet másokkal ugyanazon támogatási bázisért, ezért ez befolyásolhatja működésüket is.

Összegzés

A terrorizmus finanszírozásának megfelelő kezelése érdekében – eltekintve a terrorizmus elleni bűncselekmények hatékony üldözését célzó törvények elfogadásától – a terrorizmus finanszírozásának megelőzése, jobb kivizsgálása és büntetőeljárás alá vonása nemzetközi együttműködés keretében tud érvényesülni. Ugyanakkor egy olyan régióban, mint Dél-Ázsia, a regionális feszültségek és az összetett geopolitika hihetetlenül megnehezíti a nemzetközi együttműködést, gyengítve ezzel a terrorizmusfinanszírozás elleni intézkedések hatását.

A terrorszervezetek pénzügyi lehetőségeinek csökkentése a legjobb módja annak, hogy megakadályozzuk a terrorszervezetek terjedését, radikális ideológiájuk terjesztését és erőszakos tevékenységük megjelenését.

Úgy tűnik azonban, hogy egyelőre a dél-ázsiai terrorista csoportok képesek pénzügyileg boldogulni, és mindaddig folytat(hat)ják tevékenységüket, amíg vannak olyan államok, amelyek szárnyaik alá veszik őket, hogy stratégiai eszközként használhassák őket politikai érdekeiknek megfelelően.

Irodalomjegyzék

- EFSAS: *'Narco-Jihad' – Haram money for a Halal cause?* (2017) Online: <https://bit.ly/3uPDzRy>
- Freeman, Michael: Financing terrorism: Case studies. *International Journal*, 68. (2013), 2. 407–409. Online: <https://doi.org/10.1177/0020702013494556>
- Wittig, Timothy: *Understanding terrorist finance*. Basingstoke – New York, Palgrave MacMillan, 2011. Online: <https://doi.org/10.1057/9780230316935>

Vári Vince¹

Az eljárási (procedurális) igazság jelentősége a rendőri munkában

Bevezetés

A procedurális vagy eljárási igazság esszenciálisan minden rendőri aktus velejárója, dinamikus együttthatóként a legitimitás és a bizalom formálója és a rendőrséggel való közösségi elégedettség elemi determináló tényezője. A legitimitás és a bizalom felépíthető, amennyiben a rendőr és az állampolgár mindennapi interakcióit ez a szellemiség mozgatja. Úttörő gondolkodóként Michael Lipsky azonosította e dinamikus kölcsönhatást számos közszolgálati foglalkozás, így nemcsak a rendőri, hanem az ügyészi, bírói és a szociális munka esetében is.² Amikor emberi méltóságról, tiszteletről, egyenlő és igazságos bánásmódról beszélünk, az a rendőr állampolgárokkal kapcsolatos kommunikációjának kölcsönhatásában, az eljárási igazságosság tartalmi elemeként jelenik meg. Németh Zsolt tanár úr munkásságában az eljárási igazságosság követelményeinek tiszteltetésben tartása megkérdőjelezhetetlen imperatívuszként jelenik meg.³ Nyilvánvaló, hogy a jog és a törvények önmagukban keretek közé szorítják a rendőri intézkedéseket és eljárásokat, azonban a rendőri fellépést indokoló normák kiskapui mellett az „emberi tényező” sem megkerülhető szempont. Az intézkedési kultúra, a viselkedési forma megválasztása, az általános emberi hozzáállás, a sztereotípiáktól független önálló és felelős gondolkodás nem tanulható meg az iskolában és nem sajátítható el könyvekből sem. Az ilyen felfogásban dolgozó rendőrtisztképzés pozitív hatásai egyébiránt rövid és hosszú távon is

¹ Rendőr alezredes; adjunktus, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar Büntető-eljárásjogi Tanszék. Kapcsolat: vari.vince@uni-nke.hu.

² Michael Lipsky: *Street-level bureaucracy. Dilemmas of the individual in public services. 30th anniversary expanded edition*. New York, Russell Sage Foundation, 2010.

³ Németh Zsolt: Rendőrség és cigányság: esélyek, lehetőségek, veszélyek. In Madai Sándor – Pallagi Anikó – Polt Péter (szerk.): *Sic itur ad astra. Ünnepi kötet a 70 éves Blaskó Béla tiszteletére*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2020. 383–391.

igazolást nyertek.⁴ A jubiláns pontosan ilyen példamutató, kiváló kvalitásokkal rendelkező oktatói és tanári karriert tudhat maga mögött.

Az eljárási igazságosság hatása a rendőrség legitimitásra

Amikor az emberek kapcsolatba lépnek a rendőrséggel az intézkedő rendőr fellépésén keresztül, úgy az ő viselkedésének méltányos és tisztességes jellege jelentősen befolyásolja a polgárok rendőrség iránti bizalmát, valamint azzal kapcsolatos érzetét, hogy maga a rendőri fellépés jogszerű és szakszerű-e. Tehát az intézkedési kultúra milyensége, amelyet a polgárok szubjektíven tapasztalnak, kihat arra is, hogy mennyire tekintik legitimnek a rendőri intézkedést. A szociálpszichológiai kutatások nagy része megmutatta ezen empirikus kapcsolatok erősségét és következetességét.⁵ Az eljárási igazságosság az emberekkel való méltóságos és tiszteletteljes bánásmód: lehetővé teszi számukra, hogy elmagyarázhassák helyzetüket, a rendőri oldalról pedig meghallgassák az álláspontjukat. Ennélfogva a hatalommal és a törvényekkel szembeni szkepticizmus csökkentését is jótékonyan befolyásolhatja az eljárási igazságosság szempontjait szem előtt tartó rendőri viselkedésforma.⁶ Ahogy látható, a legitimitás absztrakt jelentése mind kognitív, mind affektív elemeket tartalmaz. A rendőrség legitimitását több szempontból is fontosnak tekinthetjük. Egyfelől az olyan állampolgárok, akik a rendőrséget legitimnek tartják, nagyobb valószínűséggel tesznek eleget a rendőrség parancsainak, utasításainak és kéréseinek a rendőrséggel való interakciójuk során. A rendőrség és az állampolgárok találkozásakor a rendőri eljárás igazságos jellege jelentősen megkönnyíti a rendőri feladatok ellátását,⁷ és várhatóan kevesebb káros következménnyel jár, mint például a rendőri erőszak használata, a rendőrök, illetve az állampolgárok ilyen konfliktusból származó sérülései, valamint a későbbi jogviták és eljárások. Egy chicagói kutatás megerősítette, hogy egy az eljárási igazságosság alapjaira épített rendőri képzés két év alatt 10%-kal csökkentette a körzetben a rendőrséggel szembeni panaszokat és 6,4%-kal a civilek elleni erőszak alkalmazását. Ezek a megállapítások

⁴ Maarten van Craen – Wesley G. Skogan: Achieving fairness in policing: The link between internal and external procedural justice. *Police Quarterly*, 20. (2017), 1. 3–23.

⁵ Diarmaid Harkin: Police legitimacy, ideology and qualitative methods. A critique of procedural justice theory. *Criminology & Criminal Justice*, 5. (2015), 5. 594–612.

⁶ Jacinta M. Gau: Procedural justice, police legitimacy, and legal cynicism. A test for mediation effects. *Police Practice and Research*, 16. (2015), 5. 402–415.

⁷ Lásd pl. Stephen D. Mastrofski – Jeffrey B. Snipes – Annee E. Supina: Compliance on demand. The public's response to specific police requests. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 33. (1996), 3. 269–305.

megegyezik a rendőri vezetés és irányítási stílus megváltoztatásának realitását.⁸ Másfelől az ilyen állampolgároknál előrejelezhető, hogy könnyebben működnek együtt a rendőrséggel és más jogi szereplőkkel, hamarabb tesznek eleget a rendőr kérésének, engedelmesebben viszonyulnak az intézkedéshez.⁹ Továbbá azok a polgárok, akik a rendőrséget legitimnek tekintik, általában véve kevésbé sértik meg a törvényeket.¹⁰ Megállapítható, hogy a rendőri magatartásnak négy olyan vonása van, amelyek a döntéshozatal és az interperszonális bánásmód köré csoportosíthatók, és befolyásolják az eljárási igazságosság értékelését.¹¹

1. Részvétel. Az érintett polgárok igazságosabbnak tekintik a döntéshozatali folyamatokat, ha meg tudják magyarázni álláspontjukat és véleményüket. Az ő hozzájárulásukat figyelembe veszik az ügyükkel kapcsolatos döntések meghozatalakor.
2. Semlegesség. A folyamatokat igazságosabbnak tekintik, ha a döntéseket semleges, elfogulatlan módon hozzák meg, a döntéshozatal átláthatósága pedig feltehetően ösztönzi a semlegesként értékelést. Az egyének bízhatnak abban, hogy az aktusok hozóit és végrehajtóit neutrális célok mozgatják.
3. Ha az állampolgárok bízhatnak a rendőrség motívumaiban (úgy vélik, hogy a rendőrség valóban foglalkozik a részt vevő állampolgár vagy a társadalom egészének jólétével és életminőségével), akkor a rendőri folyamatokat ismét igazságosabbnak tekintik. Tankebe¹² a rendőrség iránti bizalom három dimenzióját határozta meg: (1) megbízhatóság, (2) hatékonyság, (3) eljárási igazságosság. Az eredmények azt mutatják, hogy a rendőrségi korrupcióval, visszaélésekkel kapcsolatos közvetett, nem személyes tapasztalatok jelentősen csökkentették a pozitív válaszokat a rendőrség bizalmát érintő minden egyes kérdés vonatkozásában.
4. Az emberi méltóság és a tisztelet. Amikor a rendőrök udvariasan és méltósággal bánnak az állampolgárokkal, elismerik és tiszteletben tartják a jogaikat, pártatlan és részrehajlásmentes hozzáállást tanúsítanak, akkor javul az eljárási igazságosság értékelése.

⁸ George Wood – Tom R. Tyler – Andrew V. Papachristos: Procedural justice training reduces police use of force and complaints against officers. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 117. (2020), 18. 9815–9821.

⁹ Justice Tankebe: Public cooperation with the police in Ghana. Does procedural fairness matter? *Criminology*, 47. (2009), 4. 1265–1293.

¹⁰ Tom R. Tyler – Yuen J. Huo: *Trust in the law. Encouraging public cooperation with the police and courts*. New York, Russell Sage Foundation, 2002.

¹¹ Jason Sunshine – Tom R. Tyler: The role of procedural justice and legitimacy in shaping public support for policing. *Law and Society Review*, 37. (2003), 3. 513–548; Tom R. Tyler: Procedural justice, legitimacy, and the effective rule of law. *Crime and Justice*, 30. (2003). 283–357.

¹² Justice Tankebe: Public confidence in the police. Testing the effects of experience of police corruption in Ghana. *The British Journal of Criminology*, 50. (2010), 2. 296–319.

Az eljárási igazságosság elmélete Tom Tyler munkáiban¹³ is felmerül, aki szerint, ha a rendőrség megfelelően demonstrálja a „tisztességes” eljárásokat, akkor ennek természetes következménye lesz a rendőri legitimitás. Amennyiben a rendőrség legitimitása megnő – állítja Tyler –, a rendőrség fokozottabb együttműködésre és megfelelésre számíthat a lakosság részéről,¹⁴ és így jobb rendészeti szolgáltatást tud nyújtani, mivel az elfogadás valószínűsége is erősödik. Tyler¹⁵ „folyamatalapú modellt” kínál fel arra vonatkozóan, hogyan javíthatja a rendőrség saját legitimitását. Azok az állampolgárok, akik úgy érezték, hogy a rendőri találkozások során igazságos bánásmódban részesültek, nagyobb valószínűséggel válaszoltak a kívánt módon, azaz eleget tettek a rendőri kéréseknek, elfogadták a találkozás eredményét – még akkor is, ha azt nemkívánatosnak találták –, segítséget nyújtottak a rendőrségnek és információkat osztottak meg.¹⁶ Hozzá kell tenni, hogy a Tyler-féle folyamatalapú modell empirikus tesztelésére egy 1000 fős kínai minta esetében került először sor, amely kutatás arra a következtetésre jutott, hogy az eljárási igazságosság jelentős szerepet játszik a rendőrség legitimitásában és a rendőrséggel való együttműködési hajlandóság előrejelzésében, azonban a rendőr eredményessége volt a legerősebb szempont. Úgy tűnik, hogy az eljárási igazságosság meglehetősen országcentrikus tényező, ezért célszerű különféle relációkban vizsgálni.¹⁷ Ugyanígy csorbíthatja az eljárási igazságosság pozitív hatásait, ha előítéletesebb közegben zajlik az interakció, így például a fehér lakosok esetében lényegesen előnyösebb hatásokat tapasztaltak a kutatók, mint a feketék körében. Azonban a nyugati demokráciákban a rendészet nemcsak sikeres, hanem egyben „tisztességes” módon történő végrehajtása számos kapcsolódó eredményt hozhat: csökkentheti a negatív találkozások számát, amelyek károsak a rendőrség általános értékelésére;¹⁸ javíthatja a rendőrség legitimitását az egyének és a közösségek szemében;¹⁹ ösztönözheti a lakosságot az önkéntes

¹³ Tom R. Tyler: What is procedural justice? Criteria used by citizens to assess the fairness of legal procedures. *Law & Society Review*, 22. (1988). 103–135; Tyler (2003): i. m.

¹⁴ Kristina Murphy – Lyn Hinds – Jenny Fleming: Encouraging public cooperation and support for police. *Policing and Society*, 18. (2008), 2. 136–155.

¹⁵ Tom R. Tyler: Enchancing police legitimacy. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 593. (2004), 1. 629–652.

¹⁶ Mastrofski–Snipes–Supina (1996): i. m.; Tyler–Huo (2002): i. m.

¹⁷ Ivan Y. Sun et al.: Procedural justice, legitimacy, and public cooperation with police. Does Western wisdom hold in China? *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 54. (2017), 4. 454–478.

¹⁸ Wesley G. Skogan: The promise of community policing. In David Weisburd – Anthony A. Braga (szerk.): *Police innovation. Contrasting perspectives*. Cambridge, Cambridge University Press, 2006. 27–43.

¹⁹ Sunshine–Tyler (2003): i. m.

együttműködésre és a bűnmegelőzési erőfeszítések betartására, többek között a feljelentési hajlandóság növelésére,²⁰ illetve az áldozattá válás csökkentésére.²¹ Mint látható, az eljárási igazságosság elmélete fontos betekintést kínál a rendőri legitimitáció minőségébe amellet, hogy a demokratikus társadalmak jogállamiságának mércéjét is jelenti, a rendőrséggel való együttműködést, az információszolgáltatást, a bűncselekmények megoldásában való segítségnyújtást, a rendőrség felhatalmazásának elfogadását és a törvények általánosabb betartására való hajlandóságot is ideértve.²² A rendőröknek minden intézkedés alá vonttal tisztelettel és emberséggel kell bánniuk, tekintettel a hátrányos megkülönböztetés tilalmára. Ennek kitűnő eszköze lehet a rendőri testkamera használata, amely egy újabban Törökországban készült kutatás szerint ugyancsak előzékeny hatással van az eljárási igazságosság állampolgári értékelésére.²³

Az eljárási igazságosság mérése és vizsgálata

Ahogy az eljárási igazságosság kihat az állampolgár-rendőr kapcsolatra, úgy az etikus, legitim rendőri működés szoros nexusban van a rendőrség szervezeti kultúrájával és a belső eljárási igazságosság érvényesülésével. Ezeket lényegében „visszacsatolási hurkoknak” nevezzük, amelyek értelmében a rendőri szervezeten belül érvényesülő procedurális igazság áttételesen nagyobb társadalmi támogatottságot hordozhat; ugyanakkor e hurkok negatív vonatkozásban is megjelenhetnek, károsan visszahatva a szervezet teljesítményére. Ezért nem lényegtelen szempont, hogy a rendőrség miként definiálja saját társadalmi szerepét, illetve hogyan határozza meg a hatékony rendőri működés kritériumait. Moore és Braga szerint a letartóztatások, elfogások, elővezetések számának növelésével nem lehet elérni a közösség érdekét szolgáló bűnözés csökkentését.²⁴ Szerintük sok más

²⁰ Nancy G. La Vigne – Jocelyn Fontaine – Anamika Dwivedi (2017): *How do people in high-crime, low-income communities view the police?* Washington, DC, Urban Institute.

²¹ Shabbar I. Ranapurwala – Mark T. Berg – Carri Casteel: Reporting crime victimizations to the police and the incidence of future victimizations. A longitudinal study. *PLoS One*, 11. (2016), 7.

²² Tyler (2003): i. m.; Tom R. Tyler: Psychological perspectives on legitimacy and legitimation. *Annual Review of Psychology*, 57. (2006). 375–400; Tom R. Tyler – Jeffrey Fagan: Legitimacy and cooperation: Why do people help the police fight crime in their communities? *Ohio State Journal of Criminal Law*, 6. (2008). 231–275.

²³ Mustafa Demir et al.: Body worn cameras, procedural justice, and police legitimacy. A controlled experimental evaluation of traffic stops. *Justice Quarterly*, 37. (2018), 1. 53–84; Daniel S. Nagin – Cody W. Telep: Procedural justice and legal compliance. *Annual Review of Law and Social Science*, 13. (2017). 5–28.

²⁴ Mark H. Moore – Anthony A. Braga: Police performance measurement. A normative framework. *Criminal Justice Ethics*, 23. (2004), 1. 3–19.

olyan dolog létezik, amely a társadalomra nagyobb hatást kifejtve tud a bűnözés csökkenésére érdemi befolyást gyakorolni.

A rendőrség legitimitása és az iránta való bizalom közötti összefüggést, illetve azt, hogy a rendőrség eljárásait az emberek igazságosnak tekintik-e, gyakran közösségi kérdőíves felmérések segítségével vizsgálják.²⁵ E felmérésekben az eljárási igazság érvényesülésének mérése jellemzően a korábban említett négy szempontot magában foglaló irányított kérdésekkel történik, amelyeket gyakran egyetlen eljárási igazságossági függvényben összegeznek. Ezt követi a függvények egyes változóinak, mint például a legitimitás és a rendőri intézkedéssel szembeni engedelmesség vagy rendőrséggel kapcsolatos együttműködés iránti hajlandóság korrelációjának vizsgálata.²⁶ Az eljárási igazságosság egy vagy több elemét és az átfogó koncepciót keretrendszerként is használják a rendőrséggel kapcsolatba kerülő állampolgárokkal folytatott mélyinterjúkból származó kvalitatív adatok elemzéséhez.²⁷ Egy ghánai bevándorlók körében végzett kutatás eredményei ugyancsak arra engednek következtetni, hogy amikor az emberek a rendőrség részéről eljárási szempontból igazságos magatartást észlelnek, akkor fokozott kötelezettséget éreznek a szabályok betartása iránt, és jobban hajlandóak együttműködni.²⁸

²⁵ Lyn Hinds – Kristina Murphy: Public satisfaction with police. Using procedural justice to improve police legitimacy. *Australian and New Zealand Journal of Criminology*, 40. (2007), 1. 27–42; Tal Jonathan-Zamir – David Weisburd: The effects of security threats on antecedents of police legitimacy. Findings from a quasi-experiment in Israel. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 50. (2013), 1. 3–32; Kochel, Tammy R. – Roger B. Parks – Stephen D. Mastrofski: Examining police effectiveness as precursor to legitimacy and cooperation with police. *Justice Quarterly*, 30. (2013), 5. 895–925; Tom R. Tyler: Enhancing police legitimacy. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 593. (2004), 1. 629–652; Tom R. Tyler: Policing in black and white. Ethnic group differences in trust and confidence in the police. *Police Quarterly*, 8. (2005), 3. 322–342.

²⁶ Sunshine–Tyler (2003): i. m.

²⁷ Rod K. Brunson – Jody Miller: Young black men and urban policing in the United States. *The British Journal of Criminology*, 46. (2006), 4. 613–640; Irina Elliott – Stuart Thomas – James Ogloff: Procedural justice in victim-police interactions and victims' recovery from victimization experience. *Policing and Society*, 24. (2013), 5. 588–601; Jacinta M. Gau – Rod K. Brunson: Procedural justice and order maintenance policing. A study of inner-city young men's perceptions of police legitimacy. *Justice Quarterly*, 27. (2010), 2. 255–279; Susan L. Miller – Kristen M. Hefner: Procedural justice for victims and offenders? Exploring restorative justice processes in Australia and the US. *Justice Quarterly*, 32. (2013), 1. 142–167.

²⁸ Daniel K. Pryce – Devon Johnson – Edward R. Maguire: Procedural justice, obligation to obey, and cooperation with police in a sample of Ghanaian immigrants. *Criminal Justice and Behavior*, 44. (2017), 5. 733–755.

Összegzés

A fentiekre alapozva fel kell ismernünk és egészen új megvilágításba kell helyeznünk a rendőri eljárások minőségét, az eljárási igazságosság szerepét nem csupán konceptuális, elméleti tudományos elemként értékelve, hanem ezek aktuális és tervezett társadalmi szerepfelfogását vizsgálva.²⁹ Mindezen felül ugyancsak kulcsfontosságú terület az eljárási igazságosság szempontjait magán viselő rendőri képzési rendszer fejlesztése, az ilyen módon fémjelzett szervezeti és egyéni teljesítményértékelési rendszer kialakítása is. A szervezeti igazságosság kérdése tágabb kört ölel fel, mint az eljárási igazságosság, mert magában foglalja az anyagi források disztribúciójának igazságosságát is, vagyis annak érzetét, hogy a források, a munkaerő, az anyagi és szellemi dotáció elosztása mennyire tisztességesen valósul meg a szervezeten belül. A procedurális igazság az előbb említett részvétel mellett magában foglalja a döntésekről való értesülést, valamint a vezetők beosztottak felé gyakorolt tisztességes és emberséges bánásmódját. A rendőri állományt be kell vonni a döntéshozatali folyamatokba, mégpedig olyan formában, hogy a problémáik meghallgatásra kerüljenek, ezzel együtt pedig átláthatóvá kell tenni a vezetői döntések hátterét és indokait.³⁰ Az Egyesült Királyságban a durhami rendőrségen végzett oxfordi kutatás meggyőző érvként szolgált arra, hogy a szervezeti igazságosság – amely felöleli a vezetők és a felső vezetők említett eljárási igazságosságát is (bevonás a döntéshozatalba, értesítés, bánásmód), illetve az említett elosztási igazságosságot – pozitív hatást gyakorol a szervezeti összetartozásra, a szociálisabb, kooperatívabb szervezeti attitűdre és viselkedésműveletre, továbbá kihat a beosztottak munkakultúrájára is.³¹ Az eljárási igazságosság tehát nemcsak a rendőr és állampolgár relációjában fontos, hanem a rendőrség szervezetét és belső működését is érinti, ennél fogva az annak reformját jelentő igényként is megfogalmazható.

²⁹ Amberg Erzsébet – Pallagi Anikó: Mire jó a büntetőjog? Célszerűségi megfontolások kontra ultima ratio. *Belügyi Szemle*, 69. (2021), 1. 35–74.

³⁰ College of Policing: *Fair cop 2: Organisational justice, behaviour and ethical policing* (2015).

³¹ Ben Bradford – Paul Quinton: Self-legitimacy, police culture and support for democratic policing in an English constabulary. *The British Journal of Criminology*, 54. (2014), 6. 1023–1046.

Irodalomjegyzék

- Amberg Erzsébet – Pallagi Anikó: Mire jó a büntetőjog? Célszerűségi megfontolások kontra ultima ratio. *Belügyi Szemle*, 69. (2021), 1. 35–74. Online: <https://doi.org/10.38146/BSZ.2021.1.2>
- Bradford, Ben – Paul Quinton: Self-legitimacy, police culture and support for democratic policing in an English constabulary. *The British Journal of Criminology*, 54. (2014), 6. 1023–1046. Online: <https://doi.org/10.1093/bjc/azu053>
- Brunson, Rod K. – Jody Miller: Young black men and urban policing in the United States. *The British Journal of Criminology*, 46. (2006), 4. 613–640. Online: <https://doi.org/10.1093/bjc/azi093>
- College of Policing: *Fair cop 2: Organisational justice, behaviour and ethical policing* (2015). Online: http://whatworks.college.police.uk/Research/Documents/150317_Fair_cop%202_FINAL_REPORT.pdf
- Demir, Mustafa – Robert Apel – Anthony A. Braga – Rod K. Brunson – Barak Ariel: Body worn cameras, procedural justice, and police legitimacy. A controlled experimental evaluation of traffic stops. *Justice Quarterly*, 37. (2018), 1. 53–84. Online: <https://doi.org/10.1080/07418825.2018.1495751>
- Elliott, Irina – Stuart Thomas – James Ogloff: Procedural justice in victim-police interactions and victims' recovery from victimization experience. *Policing and Society*, 24. (2013), 5. 588–601. Online: <http://dx.doi.org/10.1080/10439463.2013.784309>
- Gau, Jacinta M.: Procedural justice, police legitimacy, and legal cynicism. A test for mediation effects. *Police Practice and Research*, 16. (2015), 5. 402–415. Online: <https://doi.org/10.1080/15614263.2014.927766>
- Gau, Jacinta M. – Rod K. Brunson: Procedural justice and order maintenance policing. A study of inner-city young men's perceptions of police legitimacy. *Justice Quarterly*, 27. (2010), 2. 255–279. Online: <https://doi.org/10.1080/07418820902763889>
- Harkin, Diarmaid: Police legitimacy, ideology and qualitative methods. A critique of procedural justice theory. *Criminology & Criminal Justice*, 5. (2015), 5. 594–612. Online: <https://doi.org/10.1177/1748895815580397>
- Hinds, Lyn – Kristina Murphy: Public satisfaction with police. Using procedural justice to improve police legitimacy. *Australian and New Zealand Journal of Criminology*, 40. (2007), 1. 27–42. Online: <https://doi.org/10.1375/acri.40.1.27>
- Jonathan-Zamir, Tal – David Weisburd: The effects of security threats on antecedents of police legitimacy. Findings from a quasi-experiment in Israel. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 50. (2013), 1. 3–32. Online: <https://doi.org/10.1177/0022427811418002>
- Kochel, Tammy R. – Roger B. Parks – Stephen D. Mastrofski: Examining police effectiveness as precursor to legitimacy and cooperation with police. *Justice Quarterly*, 30. (2013), 5. 895–925. Online: <https://doi.org/10.1080/07418825.2011.633544>
- La Vigne, Nancy G. – Jocelyn Fontaine – Anamika Dwivedi: *How do people in high-crime, low-income communities view the police?* Washington, DC, Urban Institute, 2017. Online: https://www.urban.org/sites/default/files/publication/88476/how_do_people_in_high-crime_view_the_police.pdf
- Lipsky, Michael: *Street-level bureaucracy. Dilemmas of the individual in public services, 30th anniversary expanded edition*. New York, Russell Sage Foundation, 2010. (Eredeti kiadás: 1980.)
- Mastrofski, Stephen D. – Jeffrey B. Snipes – Anne E. Supina: Compliance on demand. The public's response to specific police requests. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 33. (1996), 3. 269–305. Online: <https://doi.org/10.1177/0022427896033003001>

- Miller, Susan L. – Kristen M. Hefner: Procedural justice for victims and offenders? Exploring restorative justice processes in Australia and the US. *Justice Quarterly*, 32. (2013), 1. 142–167. Online: <http://dx.doi.org/10.1080/07418825.2012.760643>
- Moore, Mark H. – Anthony A. Braga: Police performance measurement. A normative framework. *Criminal Justice Ethics*, 23. (2004), 1. 3–19. Online: <https://doi.org/10.1080/0731129X.2004.9992156>
- Murphy, Kristina – Lyn Hinds – Jenny Fleming: Encouraging public cooperation and support for police. *Policing and Society*, 18. (2008), 2. 136–155. Online: <https://doi.org/10.1080/10439460802008660>
- Nagin, Daniel S. – Cody W. Telep: Procedural justice and legal compliance. *Annual Review of Law and Social Science*, 13. (2017), 5–28. Online: <https://doi.org/10.1146/annurev-lawso-csci-110316-113310>
- Németh Zsolt: Rendőrség és cigányság: esélyek, lehetőségek, veszélyek. In Madai Sándor – Pallagi Anikó – Polt Péter (szerk.): *Sic itur ad astra. Ünnepi kötet a 70 éves Blaskó Béla tiszteletére*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2020. 383–391.
- Pryce, Daniel K. – Devon Johnson – Edward R. Maguire: Procedural justice, obligation to obey, and cooperation with police in a sample of Ghanaian immigrants. *Criminal Justice and Behavior*, 44. (2017), 5. 733–755. Online: <https://doi.org/10.1177/0093854816680225>
- Ranapurwala, Shabbar I. – Mark T. Berg – Carri Casteel: Reporting crime victimizations to the police and the incidence of future victimizations. A longitudinal study. *PLoS One*, 11. (2016), 7. Online: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0160072>
- Skogan, Wesley G.: The promise of community policing. In David Weisburd – Anthony A. Braga (szerk.): *Police innovation. Contrasting perspectives*. Cambridge, Cambridge University Press, 2006. 27–43.
- Sun, Ivan Y. – Yuning Wu – Rong Hu – Ashley K. Farmer: Procedural justice, legitimacy, and public cooperation with police: Does Western wisdom hold in China? *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 54. (2017), 4. 454–478. Online: <https://doi.org/10.1177/0022427816638705>
- Sunshine, Jason – Tom R. Tyler: The role of procedural justice and legitimacy in shaping public support for policing. *Law and Society Review*, 37. (2003), 3. 513–548. Online: <https://doi.org/10.1111/1540-5893.3703002>
- Tankebe, Justice: Public cooperation with the police in Ghana. Does procedural fairness matter? *Criminology*, 47. (2009), 4. 1265–1293. Online: <https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.2009.00175.x>
- Tankebe, Justice: Public confidence in the police. Testing the effects of experience of police corruption in Ghana. *The British Journal of Criminology*, 50. (2010), 2. 296–319. Online: <https://doi.org/10.1093/bjc/azq001>
- Tyler, Tom R.: What is procedural justice? Criteria used by citizens to assess the fairness of legal procedures. *Law & Society Review*, 22. (1988), 103–135. Online: <https://doi.org/10.2307/3053563>
- Tyler, Tom R.: Procedural justice, legitimacy, and the effective rule of law. *Crime and Justice*, 30. (2003), 283–357. Online: <https://doi.org/10.1086/652233>
- Tyler, Tom R.: Enhancing police legitimacy. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 593. (2004), 1. 629–652. Online: <https://doi.org/10.1177/0002716203262627>
- Tyler, Tom R.: Policing in black and white. Ethnic group differences in trust and confidence in the police. *Police Quarterly*, 8. (2005), 3. 322–342. Online: <https://doi.org/10.1177/1098611104271105>
- Tyler, Tom R.: Psychological perspectives on legitimacy and legitimation. *Annual Review of Psychology*, 57. (2006), 375–400.

- Tyler, Tom R. – Yuen J. Huo: *Trust in the law. Encouraging public cooperation with the police and courts*. New York, Russell Sage Foundation, 2002.
- Tyler, Tom R. – Jeffrey Fagan: Legitimacy and cooperation. Why do people help the police fight crime in their communities? *Ohio State Journal of Criminal Law*, 6. (2008). 231–75.
- Van Craen, Maarten – Wesley G. Skogan: Achieving fairness in policing. The link between internal and external procedural justice. *Police Quarterly*, 20. (2017), 1. 3–23. Online: <https://doi.org/10.1177/1098611116657818>
- Wood, George – Tom R. Tyler – Andrew V. Papachristos: Procedural justice training reduces police use of force and complaints against officers. *Proceedings of the National Academy of Sciences, Proceedings of the National Academy of Sciences*, 117. (2020), 18. 9815–9821. Online: <https://doi.org/10.1073/pnas.1920671117>

Windt Szandra¹

Emberkereskedelem és a (közösségi) rendőrség

Kedves Zsolt!

A tanulmánykötetbe írni nagyon nagy megtiszteltetés, olyan sok dolog jut eszembe, ami kapcsolódási pont volt közöttünk, hogy nehéz volt kiválasztani, miről is írjak most. Két dologról szólnék, amelyek látszólag távol állnak egymástól, azonban egyrészt mindketten részesei voltunk érintőlegesen mindkettőnek, másrészt fontosnak tartom, hogy más is értse, lássa az összefüggést, még ha egyáltalán nem egyértelmű elsőre, akkor is.

Az alábbi ügy kapcsán merült fel bennem, hogy szóljak a rendőrség teendőiről az emberkereskedelemmel kapcsolatban.

„2016. és 2017. évben N. G. és élettársa K. M. T-n laktak öt gyermekükkel, köztük K. R., 2003. augusztus 4. napján született sértettel. 2016 novemberében N. G. megbeszélte K. J.-val, hogy szexuális vágyának kielégítése végett hétvégenként pénzt elviheti K. R. -t. K. J. 2016. november végétől hétvégenként személygépkocsijával megjelent N. G. házánál, és néhány órára magával vitte a sértettet a T. külterületén található ingatlanába, hogy vele szexuális cselekményeket végezzen. A sértett nem akart elmenni K. J.-val, gyakran sírva tiltakozott, de az apja agresszív magatartása miatt kénytelen volt engedelmessé válni. Előfordult, hogy amikor a kislány megmaka-csolta magát, N. G. a ház előtt megpofozta, és K. J. gépkocsijához lökdöste, majd oda betuszkolta. N. G. K. R.-t akkor is megpofozta, amikor a kislány visszavitele után K. J. panaszkodott, hogy R. nem tette azt, amit ő akart. K. J. R.-t 2017 júniusáig vitte el heti gyakorisággal addig, míg végül R. a rokonaihoz menekült.”²

In memoriam közösségi rendészeti projekt

A közösségi rendészettel kapcsolatban még 2011-ben megkeresték Zsoltot és engem, hogy a Svájci Alap keretein belül Magyarországon egy kísérleti közösségi rendészeti projektről értékelést készítsünk. Ennyi év után már talán nem titok, hogy mindketten bírálói voltunk a beadott pályázati anyagnak, és mind-

¹ Tudományos főmunkatárs, Országos Kriminológiai Intézet. Kapcsolat: windt@okri.hu.

² Kecskeméti Törvényszék 2.B.218/2019/45. számú ítélete alapján.

ketten támogattuk azt, és fájóan hiányzik, hogy a megvalósulást nem követte a program fenntartása, a tapasztalatok átvétele.

A közösségi rendszet filozófiája (*community policing*) egy más szemléletű, szolgáltató rendőrséget jelent.³ Zsolt *A rendőrségi bűnmegelőzés közösségi rendszet* című tanulmányában azt írja:

„A közösségi rendőrség (*community policing*) nem egyszerűen a megelőzésre fókuszál a megtorlás helyett, hanem a társadalmi folyamatokba való proaktív beavatkozást ambicionálja, ezzel tulajdonképpen a bűnözési félelem csökkentésének intézményévé válik. Nem elégszik meg a lakossági jelzésekre való reagálással; törekszik megismerni a normasértések hátterében meghúzódó problematikus életviszonyokat, sőt részt vesz azok kedvező alakításában is. Fokozott a társadalom előtti felelőssége, törődik az emberekkel és jogaikkal, az országlakókkal és a közösség intézményeivel kölcsönös együttműködést valósít meg. Nem csak a lakosság van befolyással a rendészetre, a rendszet visszahat a közösségre: rámutat a felelősségükre, hibás gyakorlatukra és ezzel polgári aktivitást hív elő a biztonsági helyzet javítására.”⁴

Ezek jelenléte mind megelőzhette volna azt, hogy az idézett ügyben írt sértett kislányt hónapokon keresztül szexuális cselekményekre felhasználják. Sőt, a sértett kislány nővérével kapcsolatban is felmerült ennek a gyanúja, de az nem képezte az eljárás tárgyát.

A közösségi rendszet modelljében a rendőrség és a lakosság közötti partnerség és kommunikáció a kiindulási alap. „A rendőrség tevékenysége nem korlátozódik az aktuális veszélyek elhárítására és a bűnüldözésre, hanem a bűnözést, a rendet teljes beágyazottságában szemléli, tehát a település más szociális problémáival együtt.”⁵

A közösségi bűnmegelőzés során elmosódnak a bűnmegelőzés, illetve a társadalom- és szociálpolitikai jellegű beavatkozások határai, mégis ebben a helyi rendőrségnek is szerepet kell vállalnia: az emberek biztonságérzetét növeli, ha rendőröket látnak az utcán, ha az a rendőr ismeri a környéket, az ott lakókat, magyarul ő a közösség rendőre: a helyi bűncselekmények, az antiszociális visel-

³ Windt Szandra: Rendészeti modellek az emberkereskedelem elleni fellépés elősegítésében. In Hautzinger Zoltán (szerk.): *A migráció bűnügyi hatásai*. Budapest, MRTT Migrációs Tagozat, 2016. 159–164; Lásd még Discover Policing: *What is community policing?* Online: www.discoverpolicing.org/explore-the-field/what-is-community-policing.

⁴ Németh Zsolt: A rendőrségi bűnmegelőzés közösségi rendszet. In Borbíró Andrea – Inzelt Éva – Kerezsi Klára – Lévy Miklós – Podoletz Léna (szerk.): *A büntető hatalom korlátainak megtartása: a büntetés mint végső eszköz. Tanulmányok Gönczöl Katalin tiszteletére*. Budapest, ELTE Eötvös, 2014. 383.

⁵ Berei Róbert: A közösségi rendőrségi gondolkodásmód alkalmazására irányuló törekvések az 1990-es évek második felében Magyarországon. *Themis*, 2018. június 9.

kedés jelenségeinek felszámolásán dolgozik a lakossággal együtt.⁶ A közösségi rendészet filozófiájának hazánkban történő elterjedése, a többek között svájci példát követő megvalósítása éppen ezt szolgálta volna, és égető szükség lenne rá.⁷ Ez különösen igaz a családon belüli erőszak esetei mellett a (gyermek) szexuális és a munkacélú kizsákmányolás során is.⁸ Azokban az esetekben, ahol a sértett nem mer, nem tud a hatóságokhoz fordulni segítségért, ahol a közösség tagjai, a szomszédok, a tanárok stb. láthatnak jeleket, amelyek arra utalnak, hogy bűncselekmény zajlik a négy fal között. A bemutatott ügyben az anya bűnösségét is megállapította a bíróság, valószínűleg az anyát is bántalmazta az apa, aki félelemből nem védte meg a lányát.

Az emberkereskedelem esetében tipikusan a reagáló rendőrség érvényesül a jelenlegi gyakorlat alapján, Orsini szerint azonban igenis lehet és kell is a proaktív szemléletet alkalmazni ezekben az ügyekben, ezek többek között:

- információ összegyűjtése;
- információ megosztása;
- a térfigyelő kamerák által rögzítettek elemzése;
- a folyamatos monitoring;
- az együttműködő tanúk „kiaknázása”.⁹

A közösségi rendészet mellett számos rendészeti modell áll rendelkezésre a nemzetközi gyakorlatban az emberkereskedelem felszámolása érdekében (például a *predictive* vagy az *intelligence-led policing*). Kiemelendő a *problémaorientált rendészet* (POP) modellje is, amely a bűncselekmények és más jogsértések helyett/mellett az azokat előidéző problémákra (is) fókuszál, az egyes esetek helyett a hasonló esetek alkotta problémákra és a közös gyökereire. A probléma ebben az értelemben a hasonló bűncselekmények/jelenségek összességét jelenti. A POP újítása a korábbi rendőrségi megközelítéshez képest az volt, hogy a negatív egyedi jelenségekre történő közvetlen reagálás (nyomozások, razziák, fokozott járőrözés) mellett figyelmet fordítottak a bűncselekmények *okaira* is.¹⁰ Ezen rendészeti modellek, stratégiák a hazai emberkereskedelem elleni fellépés során sok hasznot hoznának.

⁶ Windt Szandra: Közösségi tervezéssel a biztonságos terekért. *Belügyi Szemle*, 67. (2019), 9. 83–84.

⁷ Christán László: Egy feledésbe merülő közösségi rendészeti modellkísérlet margójára. In Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.): *Gondolatok a rendészettudományról*. Budapest, Magyar Rendészettudományi Társaság, 2019. 79–88.

⁸ Windt Szandra: Az emberkereskedelem és a családon belüli erőszak – hasonlóságok és különbségek. *Belügyi Szemle*, 68. (2020c), 6. 105–117.

⁹ Bradley W. Orsini: Law enforcement considerations. In Mary C. Burke (szerk.): *Human trafficking. Interdisciplinary perspectives*. New York, Routledge, 2013. 199; a rendészeti modellek alkalmazásáról lásd Windt (2016): i. m.

¹⁰ Szabó Henrik – Windt Szandra: A problémaorientált rendészet szerepe az ismételt áldozattá válás megelőzésében. *Magyar Rendészet*, 13. (2013), 2. 151–166.

Emberkereskedelem – cigányság – rendőrség

A kizsákmányolás kifejezése jobban kifejezi a jelenséget, mint az emberpiacra utaló (és azóta ettől nehezen elrugaszzkodó) emberkereskedelem. Ezen jelenségen belül a szexuális kizsákmányolás rendkívül „népszerű”, a szervezett bűnözés egyik sikerágazataként aposztrofálják, amely hazánkban is jelen van és nem csupán a határon átnyúló jelleg a jellemző. A gyermekek (18 év alattiak) szexuális kizsákmányolásának elszaporodása különösen figyelemfelkeltő tendencia, bár korántsem új jelenség, annak kibertérben történő térnyerése az utóbbi évek digitális devianciáinak jelentős részét teszi ki, s a Covid-19-járvány idején még inkább megerősödött. Egyes adatok szerint *minden ötödik* gyermek szexuális kizsákmányolás áldozatává vált Európában, ami egy aggasztó szám, véleményem szerint.¹¹

Az Europol 2018-ban megjelent helyzetjelentése szerint a gyermekek szexuális kizsákmányolásának „egyik legkomolyabb aspektusa a *szülők szerepe*. Az Europol rendszeresen kap információkat, amelyek azokról a gyermekekről szólnak, akiket a szüleik eladtak a bűnszervezeteknek, mivel a bűnözők kihasználják a családok szegénységét. Más esetekben a szülők maguk is részt vesznek az emberkereskedelemben és saját gyermekeik kizsákmányolásában.”¹²

A bevezetőben bemutatott ügyben is éppen ez történt. Nagyon fontos ezt is ismerni a gyermekek szexuális kizsákmányolásának jelenségekor, hogy bizony sok esetben a szülő aktívan részt vesz a kizsákmányolásban, ezekben az esetekben a sértett önkéntessége szinte teljesen kizárható. (Ugyanakkor a gyermekotthonok, lakásotthonok falai között zajló, onnan elszökö fiatalok, illetve általában véve a 18 év alatti sértettek esetében sem merülhet fel az önkéntesség kérdése: a 2011/36/ EU irányelv alapján egyértelműen el kell ezt vetni.)

Sajnálatos módon a hazai cigányság mind az elkövetői, mind az áldozati oldalon érintettje az emberkereskedelem jelenségének.

„Kevés számadat áll rendelkezésre a közép- és kelet-európai roma nőket érintő emberkereskedelemtől, és szexuális kizsákmányolásról, noha számos emberkereskedelemtől szóló jelentés kiemelte azt a tényt, hogy a kisebbségi csoportokat, különösen a roma közösségeket (Európa-szerte), illetve a gyermekotthonokban felnövő lányokat (akik

¹¹ Windt Szandra: A gyermekek szexuális kizsákmányolásáról. *Ügyészeti Szemle*, 5. (2020b), 4. 42–53.

¹² *Criminal networks involved in the trafficking and exploitation of under-age victims in the European Union*. Online: www.europol.europa.eu/publications-documents/criminal-networks-involved-in-trafficking-and-exploitation-of-underage-victims-in-eu, 8. (kiemelések: W. Sz.); *Szülői felügyelet nélkül maradt gyermekek a sajátjuktól eltérő uniós tagállamban – Útmutató az emberkereskedelem áldozataira fókuszáló gyermekvédelem erősítéséhez*. Online: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2019-children-deprived-of-parental-care_hu.pdf.

között Kelet-Közép-Európában felülreprezentáltak a roma gyermekek) különösen veszélyezteti ez az emberijog-sértés.”¹³

Ez az a kérdés, amelyről szemérmesen keveset beszélünk, holott „nőjogi szervezetek szerint az amszterdami prostituáltak 25–30%-a, illetve a zürichi utcai prostituáltak 98–99%-a magyar állampolgár, akik közül 80–85% roma származású. Nagy részük feltételezhetően emberkereskedelem, illetve kizsákmányolás áldozata. Ez a jelenség a keveset tárgyalt témák közé tartozik még a roma női aktivisták körében is.”¹⁴

A *Magyar Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia 2030* című dokumentum tervezetében is kiemelik, hogy komoly kihívás a hátrányos helyzetű fiatalokat érintően emberkereskedelem és a prostitúció visszaszorítása,¹⁵ sőt külön fejezet szól az emberkereskedelemről.¹⁶

A rendőrség és a cigányság együttműködésén mindenképpen van mit javítani, erről Zsolt is írt,¹⁷ a korábban említett partnerség különösen fontos (lenne).¹⁸ A fent bemutatott ügyben a kislány és a családja már a gyermekvédelem látókörében volt, cigány kisebbséghez tartozásukra az iratban több helyen is utalnak. A szexuális kizsákmányolás mégis rendszeresen folytatódott, az csak a cigány utcabizalmi hálózat helyi tagjának feljelentése és kitartása miatt derült ki.

Egy új jogintézményről

Egy emberkereskedelmes ügy kapcsán írt tanulmányban szólnunk arról, hogy a gyermekotthonból elszökött *sértettek* vagy a saját apja által eladott kislány a gyermekvédelem látóköréből sajnálatos módon kerültek ki. Az ő pszichikai (és nem melleleg fizikai) állapotuknak megfelelő kezelésük és általában a segítő szervezetek bevonása fájóan hiányzott. Ott a legfiatalabb sértett az elkövetéskor 13 éves volt, a saját apja adta el a bűnszervezet fejének, majd az őt ért szexuális és fizikai bántalmazások következtében pszichiátriai kezelésre szorult. Az ügyben szereplő sértetteket az alatt a közel tíz év alatt számos esetben a rendőrök szabálysértési eljárás alá vonták, így a rendőrség tudta, hogy azon a területen tiltott prostitúciós tevékenységet folytatnak ezek a – sok esetben – 18 év alatti

¹³ *Magyar Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia II.* 2014, 29.

¹⁴ *Magyar Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia II.* 2014, 30.

¹⁵ *Magyar Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia 2030*, 60.

¹⁶ *Magyar Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia 2030*, 76–80.

¹⁷ Németh Zsolt: Rendőrség és cigányság: esélyek, lehetőségek, veszélyek. In Madai Sándor – Pallagi Anikó – Polt Péter (szerk.): *Sic itur ad astra. Ünnepi kötet a 70 éves Blaskó Béla tiszteletére.* Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2020a. 383–391.

¹⁸ Lásd erről még Kazarján Annie – Kirs Eszter: *A romákat érő diszkrimináció a magyar büntető igazságszolgáltatásban.* Budapest, Magyar Helsinki Bizottság, 2020.

„elkövetők”, akikkel szemben az akkor hatályos jogszabályoknak megfelelően járt el a rendőrség.¹⁹

2020-ra azonban rendkívül fontos előrelépés történt: a szabálysértési törvény büntetethetőséget kizáró okként szabályozza azt az esetet, amikor a szexuális szolgáltatásra felajánlkozó személy a 18. életévét nem töltötte be. Ezzel a rendőrség egyébként sem kicsi felelőssége, szerepe tovább erősödött, amelyhez további szemléletváltásra van szükség.²⁰

Fontos lépés volt 2019-ben, hogy az ORFK Bűnügyi Osztályán, valamint az összes megyei főkapitányságon is emberkereskedelem elleni szakvonalvezetőt neveztek ki. Emellett egy 2020. július 1-jén hatályba lépett új jogintézmény a közrendvédelmi szakterületen dolgozó rendőrök számára is adott új feladatot az emberkereskedelemmel kapcsolatban. Emiatt az ő képzésük, érzékenyítésük, a jelenség összetettségével kapcsolatos ismereteik bővítése rendkívül fontos.

A 18 év alatti gyermek – a korábbi szabályozástól eltérően – nem vonható eljárás alá szabálysértés elkövetőjeként, hanem *emberkereskedelem feltételezett áldozataként* kerül a *rendőrség* látókörébe, akit védelme érdekében a *rendőrség* a kijelölt speciális gyermekotthonban helyez el, illetve a korábban már ideiglenes hatállyal elhelyezett vagy nevelésbe vett kiskorút speciális gyermekotthonba szállítja. A jogszabályváltozás egyértelművé teszi a védelem szükségességét nemcsak a büntetőeljáráshoz az áldozat speciális szükségleteihez igazodó különleges bánásmódhoz kapcsolódó intézkedések alkalmazásával, hanem az emberkereskedelem feltételezett áldozata vonatkozásában is. A potenciális áldozat védelme érdekében végrehajtandó intézkedés nem pusztán a kiskorú elhelyezésének kötelezettségét jelenti, hanem annak megállapítása vagy kizárása is a rendőrség feladata, hogy a gyermek sérelmére következ-e el jogsértést.²¹ Ehhez azonban szükséges a rendészeti feladatokat ellátó állomány képzése (is), a szexuális kizsákmányolás jelenségének, a traumatizált áldozatok kihallgatása módszereinek (stb.) ismerete, ami a szabályozás bevezetése előtt nem történt meg.

Az általános védelmi intézkedés bevezetése után, a gyermek speciális gyermekotthonba helyezését követően a kiskorú helyzetéhez, egyedi igényeihez igazodó, eredményes védelmi-segítő intézkedések végrehajtásával a rendőrség mellett a gyámhatóságok és az őket ellátó gyermekvédelmi intézmények feladatköre is bővült (a 2020. évi V. törvény 3. §-a alapján a Gyvt. X. fejezet 76/B. §).²² 2020. október 28-án a Nemzeti Koordinációs Mechanizmus és NGO Kerekasztal online ülésén az EMMI képviselője arról tájékoztatta a résztvevőket,

¹⁹ Balogh Krisztina – Huszár Julianna – Windt Szandra: Büntetés helyett védelem – egy emberkereskedelmi ügy alapján. *Ügyészek Lapja*, 27. (2020), 4–5. 23.

²⁰ *TIP Report 2020*. Online: www.state.gov/wp-content/uploads/2020/06/2020-TIP-Report-Complete-062420-FINAL.pdf.

²¹ Balogh et al. (2020): i. m. 23.

²² Balogh et al. (2020): i. m. 23.

hogy *egy* esetben fordult elő a védelmi intézkedés a bevezetése óta. A gyakorlat megfelelő és egységes kialakítása érdekében munkacsoportot állítottak fel, ahol az ORFK és a Belügyminisztérium is képviselteti magát.

Zárszó

Az emberkereskedelem elleni fellépés során a felderítés, az eset a hatóságok tudomására jutása az egyik legfontosabb. Az OKRI-ban végzett kutatások alapján elmondható, hogy sok esetben a lakosság igenis jelzést tesz,²³ amely rendkívül sok információval szolgál. Ugyanakkor egyértelmű, hogy a szexuális (és a munka) célú kizsákmányolás cselekményeit magában foglaló büntetőeljárások „bizonyítékszegények”, a személyi bizonyítékok, azon belül is csupán a sértetti vallomások állnak rendelkezésre. Az, hogy a sértett mennyire együttműködő, attól is függ, hogy milyen légkörben zajlik az első kihallgatása. Ez az eljáró rendőrök felkészültségén, érzékenységén (is) múlik.

Az ügyek számának növekedése az egyik legfontosabb nemzetközi elvárás hazánkkal szemben (is). Ehhez a közösség erősítése, a helyi közösségi információ-áramlás, az odafigyelés is jelentősen hozzájárulna. Ebben viszont a rendőrségnek is szerepe van, ahogy abban is, hogy a rendészeti modelleket alkalmazza, a proaktivitást erősítse ezekben az ügyekben.

A bemutatott esethez hasonló sok (van) lehet napjainkban, a környezetünkben, körülöttünk. A gyermekek és sértettek védelme érdekében szükséges többek között az állományt képezni, érzékenyíteni, a felderítés módjait átalakítani, a közösségi rendszert eszközeit és nem utolsósorban a cigány utcabizalmi rendszer országos elterjesztését, a rendőrség és a cigányság kapcsolatának erősítését szorgalmazni.

2020 februárjában találkoztunk Zsolttal, a Magyar Kriminológiai Társaság ülésén az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán, amelynek címe *Lehetőségek és kihívások az emberkereskedelem áldozatainak segítésére a gyermekvédelemben* volt. Nem véletlen, hiszen „gyermekvédő rendőrnek” vallotta magát egy helyütt Zsolt, valamint megfogalmazta azt, hogy azért „vannak hivatások, köztük a rendőré, hogy másokkal együttműködve segítsenek”.²⁴ Még több gyermekvédő felnőttre és nem utolsósorban (felkészült) rendőrré van szükségünk.

Jó szelet! Isten éltesse sokáig!

²³ Windt Szandra: Az emberkereskedelem és a kényszmunka jellemzői egy empirikus vizsgálat alapján. In Vókó György (szerk.): *Kriminológiai Tanulmányok* 57. Budapest, OKRI, 2020a. 192–215.

²⁴ Németh Zsolt: Szigorúan, következetesen, de az emberség, sőt a szeretet hangján - a bűnelkövető gyermekekkel való bánásmódról. In Gulyásné Kovács Erzsébet – Hatvani Erzsébet – Szarka Attila (szerk.): *Ferenczi György emlékkötet*. Pécs, SZIME – Ferenczi György Alapítvány, 2020b. 130.

Irodalomjegyzék

- Balogh Krisztina – Huszár Julianna – Windt Szandra: Büntetés helyett védelem – egy emberkereskedelmes ügy alapján. *Ügyészek Lapja*, 27. (2020), 4–5. 19–34.
- Berei Róbert: A közösségi rendőrségi gondolkodásmód alkalmazására irányuló törekvések az 1990-es évek második felében Magyarországon. *Themis*, 2018. június, 5–38.
- Christián László: Egy feledésbe merülő közösségi rendészeti modellkísérlet margójára. In Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.): *Gondolatok a rendészettudományról*. Budapest, Magyar Rendészettudományi Társaság, 2019. 79–88.
- Kazarján Annie – Kirs Eszter: *A romákat érő diszkrimináció a magyar büntető igazságszolgáltatásban*. Budapest, Magyar Helsinki Bizottság, 2020.
- Magyar Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia 2030 tervezet (2020). Online: <http://romagov.hu/magyar-nemzeti-tarsadalmi-felzarkozasi-strategia-2030-tervezet>
- Magyar Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia II. Tartósan rászorulók – Szegény családban élő gyermekek – Romák (2011–2020) (2014). Online: www.ilo.org/dyn/youthpol/es/equest.fileutils.dochandle?p_uploaded_file_id=622
- Németh Zsolt: A rendőrségi bűnmegelőzés közösségi rendszet. In Borbíró Andrea – Inzelt Éva – Kerezi Klára – Lévay Miklós – Podoletz Léna (szerk.): *A büntető hatalom korlátainak megtartása: a büntetés mint végső eszköz. Tanulmányok Gönczöl Katalin tiszteletére*. Budapest, ELTE Eötvös, 2014. 379–389.
- Németh Zsolt: Rendőrség és cigányság: esélyek, lehetőségek, veszélyek. In Madai Sándor – Pallagi Anikó – Polt Péter (szerk.): *Sic itur ad astra. Ünnepi kötet a 70 éves Blaskó Béla tiszteletére*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2020a. 383–391.
- Németh Zsolt: Szigorúan, következetesen, de az emberség, sőt a szeretet hangján – a bűnelkövető gyermekekkel való bánásmódról. In Gulyásné Kovács Erzsébet – Hatvani Erzsébet – Szarka Attila (szerk.): *Ferenczi György emlékkötet*. Pécs, SZIME – Ferenczi György Alapítvány, 2020b. 129–140.
- Orsini, Bradley W.: Law enforcement considerations. In Mary C. Burke (szerk.): *Human trafficking. Interdisciplinary perspectives*. New York, Routledge, 2013. 185–204.
- Szabó Henrik – Windt Szandra: A problémaorientált rendszet szerepe az ismételt áldozattá válás megelőzésében. *Magyar Rendészet*, 13. (2013), 2. 151–166.
- Windt Szandra: Rendészeti modellek az emberkereskedelem elleni fellépés elősegítésében. In Hautzinger Zoltán (szerk.): *A migráció bűnügyi hatásai*. Budapest, MRTT Migrációs Tagozat, 2016. 151–165.
- Windt Szandra: Közfizetés tervezéssel a biztonságos terekért. *Belügyi Szemle*, 67. (2019), 9. 83–95. Online: <https://doi.org/10.38146/BSZ.2019.9.5>
- Windt Szandra: Az emberkereskedelem és a kényszermunka jellemzői egy empirikus vizsgálat alapján. In Vókó György (szerk.): *Kriminológiai Tanulmányok 57*. Budapest, OKRI, 2020a. 192–215.
- Windt Szandra: A gyermekek szexuális kizsákmányolásáról. *Ügyészségi Szemle*, 5. (2020b), 4. 42–53.
- Windt Szandra: Az emberkereskedelem és a családon belüli erőszak – hasonlóságok és különbségek. *Belügyi Szemle*, 68. (2020c), 6. 105–117. Online: <https://doi.org/10.38146/BSZ.2020.12.5>

Kiadja a Nemzeti Közszerkálati Egyetem
Ludovika Egyetemi Kiadó.
A kiadásért felel: Koltay András, rektor
Székhely: 1083 Budapest, Ludovika tér 2.
Kapcsolat: kiadvanyok@uni-nke.hu

Felelős szerkesztő: Kilián Zsolt
Olvasószerkasztók: Bujdosó Hajnalka, György László,
Resofszki Ágnes, Szabó Ilse, Szarvas Melinda
Tördelőszerkasztó: Kilián Zsolt
Korrektorok: Bujdosó Hajnalka, György László,
Kalcscs Ildikó, Resofszki Ágnes, Szarvas Melinda
Nyomdai kivitelezés: Pátia Nyomda Zrt.
Felelős vezetó: Orgován Katalin vezérigazgató

DOI: https://doi.org/10.36250/00978_00

ISBN 978-963-531-507-9 (nyomtatott)
ISBN 978-963-531-509-3 (ePDF)
ISBN 978-963-531-508-6 (ePub)

